

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEMİN BAŞLANGICINDAN 27 MAYIS DARBESİNE
KADAR İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ (1946-1960)

(Doktora Tezi)

HAZIRLAYAN:

20136104 Işıl TUNA

DANIŞMAN:

PROF. DR. Abdulvahap KARA

İSTANBUL-2017

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEMİN BAŞLANGICINDAN 27 MAYIS DARBESİNE
KADAR İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ (1946-1960)

(Doktora Tezi)

HAZIRLAYAN:

20136104 Işıl TUNA

DANIŞMAN:

PROF. DR. Abdulvahap KARA

İSTANBUL-2017

Işıl TUNA tarafından hazırlanan **Türkiye’de Çok Partili Dönemin Başlangıcından 27 Mayıs Darbesine Kadar İktidar-Muhalefet İlişkileri (1946-1960)** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Doktora Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 09 / 06 / 2017

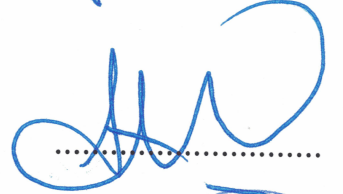
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

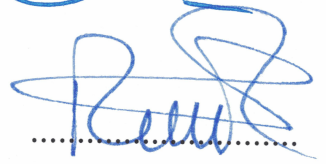
Jüri Üyesi : Prof.Dr. Abdulvahap KARA (Danışman)

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ (Tez İz. Kom. Üy.)

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Recep KARACAKAYA
(Tez İz. Kom. Üy.-Medeniyet Ü.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Süleyman BEYOĞLU (M. Ü.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU (YTÜ. Öğr.Üy.)

Yedek Jüri Üyesi : Prof.Dr. Ömer İŞBİLİR

.....

Yedek Jüri Üyesi : Prof.Dr. Hayrunnisa ALAN (Medeniyet Ü.Öğr.Üy.)

.....

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
1. CHP İKTİDARI DÖNEMİNDE İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ (1946-1950). 8	
1.1. İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE SERTLİK DÖNEMİ..... 8	
1.1.1. 1946 Öncesi Çok Partili Hayat Denemeleri	8
1.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecindeki Etkenler	14
1.1.3. İktidar- Muhalefet İlişkilerinin İlk Gelişimi	23
1.1.4. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri.....	30
1.1.5. Muhalefetin Kendini İspat Çabaları	41
1.1.6. Ordudaki Huzursuzluk	45
1.1.7. Matbuat Kanunu'nda Yapılan Değişiklik	48
1.1.8. Üniversite Reformu.....	55
1.1.9. 1947 Bütçe Görüşmeleri ve Meclis'te Psikopat Olayı.....	56
1.1.10. DP'nin I. Büyük Kongresi ve İktidarın Verdiği Tepki	62
1.1.11. Karşılıklı Komünist İthamları	68
1.1.12. 1947 Muhtar ve Ara Seçimleri.....	72
1.1.13. Üniversite Özerkliği Tartışmaları ve Solcu Hocaların Tasfiyesi	78
1.2. İKTİDAR- MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE YUMUŞAMA DÖNEMİ	83
1.2.1. İsmet İnönü'nün Uzlaştırma Çabaları ve 12 Temmuz Beyannamesi.....	83
1.2.2. Demokrat Parti İçinde Bölünme ve Millet Partisi'nin Kuruluşu.....	89
1.2.3. Seçim Kanunu Tadilatı ve Muhalefetin Katılmadığı 1948 Ara Seçimleri	97
1.2.4. Laiklik Tartışmaları.....	102
1.2.5. Demokrat Parti'nin II. Büyük Kongresi ve İktidarın Tavrı.....	105
1.2.6. 1950 Seçim Kanunu	110
1.2.7. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri.....	115
2. DP İKTİDARI DÖNEMİNDE İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ (1950-1960) 125	

2.1. İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE DEĞİŞİM, YENİ ROLLER, ARAYIŞLAR.....	125
2.1.1. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi ve 1950 Yerel Seçimleri.....	125
2.1.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması.....	132
2.1.3. Ordu İçindeki Tasfiye.....	137
2.1.4. Kore'ye Asker Gönderme Meselesi.....	140
2.1.5. Memurlar Arasında Tasfiye.....	145
2.1.6. Yeni Basın Kanunu.....	150
2.1.7. Demokrat Parti İçinde Mücadele ve 1951 Ara seçimleri Gölgesinde İktidar-Muhalefet İlişkileri.....	154
2.1.8. Halkevlerinin Kapatılması ve Yaşanan Tartışmalar.....	162
2.1.9. İktidarın İrtica ile Mücadelesi ve Muhalefetin Tavrı.....	166
2.1.10. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Birinci Bahar Havası.....	173
2.1.11. Memurları 25 Yılda Emekliye Sevk Eden Kanun ve Tartışmaları.....	178
2.1.12. Üniversite Yasasında Yapılan Değişiklikler.....	181
2.1.13. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mallarının Müsadere Edilmesi.....	185
2.1.14. Basın Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler ve Muhalif Gazetecilerin Cezalandırılması.....	190
2.2. İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE GERGİNLEŞME SÜRECİ.....	196
2.2.1. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri.....	196
2.2.2. Demokrat Parti İktidarının Muhalefete Yönelik Tavrılarında Değişim.....	203
2.2.2.1. Kırşehir'in İlçe Haline Getirilmesi.....	203
2.2.2.2. İktidarın Muhalefeti Sınırlama Çabaları.....	206
2.2.3. Memurların Bakanlık Emrine Alınmasına Yönelik Kanun ve Yaşanan Tartışmalar.....	211
2.2.4. İktidar-Muhalefet Arasında Hâkim Teminatı Tartışmaları.....	213
2.2.5. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde İkinci Bahar Havası.....	220
2.2.6. 6-7 Eylül Olayları.....	227
2.2.7. İspat Hakkı Tartışmaları ve Parti İçi Muhalefetin Tasfiyesi.....	231
2.2.8. Basın Kanunu Tadili ve Tartışmalar.....	234
2.2.9. Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık Emrine Alınması.....	238
2.2.10. Muhalefetin Stratejisinde Değişim.....	241
2.2.11. İktidarın Muhalefeti Geriletme Çabaları.....	247

2.2.12.	İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Kısa Süren Üçüncü Bahar Havası	251
2.3.	İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE SÜREKLİ KRİZ DÖNEMİ	254
2.3.1.	1957 Genel Seçimleri	254
2.3.2.	İktidarın Muhalefeti Parlamento İçinde Sınırlandırma Çabaları	264
2.3.3.	Nail Kubalı Hadisesi	269
2.3.4.	9 Subay Olayı	271
2.3.5.	Irak İhtilali Sonrası Yaşananlar	274
2.3.6.	İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Cepheleşme Eğilimleri	279
2.3.7.	Muhalefetin Olaylı Geçen Yurt Gezileri	287
2.3.8.	Erken Seçim Tartışmaları	299
2.3.9.	Kayseri Hadiseleri ve Tahkikat Komisyonu	302
2.3.10.	Öğrenci Olayları ve Başbakan'ın Son Ege Seyahati	311
2.3.11.	Harp Okulu Öğrencilerinin Sessiz Yürüyüşü	319
2.3.12.	İktidar-Muhalefet İlişkilerinin Sonu: 27 Mayıs 1960 Darbesi	321
3.	CHP VE DP DÖNEMLERİNDE İKTİDAR-MUHALEFETİN KARŞILAŞTIRILMASI	325
3.1.	İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Üniversite	325
3.2.	İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Basın	334
3.3.	İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Ordu	348
3.4.	İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Bürokrasi	356
	SONUÇ	365
	EKLER	373
	KAYNAKLAR	426
	ÖZGEÇMİŞ	461

ÖNSÖZ

Çok partili dönemin ilk yıllarında gelişen iktidar-muhalefet ilişkileri lisans öğrencilik yıllarımdan beri hep ilgimi çekmekteydi. Çünkü günümüz siyasetinde iktidar-muhalefet ilişkileri sürerken günümüzün politikacıları söylemlerinin satır aralarında çok partili süreçte yaşanan iktidar-muhalefet ilişkilerine yer vermekte, sıklıkla 1946-1960 yılları arasındaki ilişkilere atıf yapmaktadırlar. Dolayısıyla iktidar-muhalefet ilişkilerinin kökenlerini mukayeseli olarak araştırmaya yöneldim. Bu çalışmadaki amacımız iktidar-muhalefet ilişkilerinde merkez sağ ve CHP'nin iktidar ve muhalefette tutumlarının farklı olup olmadığını tespit etmektir. Bu alanda yapılan çalışmaları incelediğimde konunun bir bütün olarak ele alınmadığını gördüm. Bu sebeple çalışmamızın başlığını Türkiye'de Çok Partili Dönemin Başlangıcından 27 Mayıs Darbesine Kadar İktidar-Muhalefet İlişkileri (1946-1960) olarak belirledik.

Araştırmamızın öncelikli hedefi iktidar-muhalefet ilişkilerine sebep olan olayların kronolojik olarak sıralanması değildir. Çalışmamızın esas amacı 1946-1960 yılları arasında meydana gelen olaylara iktidar ve muhalefet cephesinden nasıl bakıldığını gözler önüne sermek ve yaşananları üniversite, basın, ordu ve bürokrasi gibi temel konularda karşılaştırmalı olarak inceleyip Türk demokrasi tarihinde iktidar-muhalefet ilişkileri geleneğinin hangi zemine oturduğunun tespitidir. Tez, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde CHP iktidarı döneminde meydana gelen olaylar iktidar-muhalefet ilişkileri ekseninde detaylı incelerken ikinci bölümde DP iktidarındaki ilişkilerin detaylı incelemesi yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise her iki dönem karşılıklı olarak incelenerek ikili ilişkileri etkileyen temel faktörler irdelenmiştir.

Doktora çalışmam esnasında birçok kişi ve kuruluşlardan yardım gördüm. Özellikle danışman hocam Prof. Dr. Abdulvahap KARA'nın çalışmamın ortaya çıkması için gösterdiği desteğin önemi büyüktür. Araştırmamın her safhasını büyük bir özveri ve sabırla takip etti. Özellikle gazetelerin titizlikle taranması konusunda

yönlendirmeleri büyüktür. Böylece doktora ders döneminden itibaren kendi gazete arşivimi oluşturma imkânı buldum. Danışman hocam karşılaştığım tüm sıkıntı ve zorlukları aşmamda yardımcı oldu. Kendisine müteşekkirim.

Manevi destekleriyle devamlı surette teşvik eden Prof. Dr. Gülçin ÇANDARLIOĞLU'na, gösterdiği yakın ilgi ile çalışmamın gidişatı konusunda yol gösteren Tarih Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ'ye şükranlarımı sunuyorum. Tezimin her safhasını takip eden Prof. Dr. Recep KARACAKAYA'ya, bazı belgelerin temini konusunda destekleriyle yardımcı olan Doç. Dr. Zehra ARSLAN'a, değerli görüşleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Mehmet Münir ATALAR'a, destekleriyle katkı sağlayan Neşe ALIPATAR ve Ceyda ZENGİN'e, araştırmalarım sırasında karşılaştığım her olumsuzlukta yardımcı olan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nin güler yüzlü çalışanlarına, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin yardımsever memurlarına teşekkürlerimi sunarım. Son olarak bu süreçte büyük bir özveri ve sabır ile katlanan sevgili aileme en derin minnetlerimi sunarım.

Haziran 2017

Işıl TUNA

ÖZET

Türkiye’de çok partili siyasal yaşama 7 Ocak 1946 tarihinde DP’nin kurulmasıyla kesin bir şekilde geçildi. Bu tarih aynı zamanda iktidar-muhalefet ilişkilerinin başlangıç noktasıdır. Türkiye’de siyasal yaşamı 1946-1950 tarihleri arasında CHP iktidarı, DP muhalefeti etkiledi. Bu döneme siyasi refleksler ve muhalefetin kurumsallaşma çabaları damgasını vurdu. 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidar koltuğuna dört yıldır muhalefet sıralarında bulunan DP oturdu. DP’nin iktidara gelmesi Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. İktidarlarının ilk yıllarında Demokratlar özgürlük ve demokratikleşme açısından önemli hamleler yaptı. İktidar ve muhalefet ilişkilerinde sıklıkla “bahar havaları” tesis edildi. Demokratlar 2 Mayıs 1954 seçimlerinde yeniden iktidara geldikten sonra otoriterleşme eğiliminde bulundular. Muhalefet ise iktidarı düşürmek için hırçınlaştı. Özellikle 27 Ekim 1957 seçimlerinden sonra iktidar-muhalefet ilişkileri oldukça sertleşti. Tarihler 1960 yılını gösterdiğinde ilişkiler koptu. Üniversite, basın, ordu ve bürokrasi süreç içerisinde iktidar-muhalefet ilişkilerini temelden etkiledi. 1946-1960 yıllarında iktidar-muhalefet arasında yaşanan çekişmeler 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile sonuçlandı ve siyasal hayatımızda yanlış bir geleneği başlattı.

ANAHTAR KELİMELEER: CHP, DP, İktidar, Muhalefet, Siyaset

ABSTRACT

Establishment of DP on January 7, 1946 it was passed multiparty political life in Turkey. This date is also starting power-opposition relationship. CHP government and DP opposition is affected political life in Turkey. CHP government on DP opposition is affected political life in Turkey between the dates of 1946-1950. This period was marked by political reflexes and opposition institutionalization efforts. The DP, which sitting in opposition for four years, set on the seat of power with the elections of 14 May 1950. The power of the DP was a beginning of a new era for Turkey. Democrats made important moves in terms of freedom and democratization during the first years of his rule. The government and the opposition relations often were established in the “spring air”. Democrats tended to authoritarianism after re-election in May 2, 1954 elections. The opposition acted peevishly for insulting the power party. The relationship between the power and opposition parties became so harsh after the election in October 27, 1957. When dates show in 1960, relations were broken. The university, the press, the army and the bureaucracy affected the relations of power-opposition in the process. The conflict between power and opposition in 1946-1960 resulted in the military coup of May 27, 1960 and started a false tradition in our political life.

KEY WORDS: CHP, DP, power, opposition, politics.

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÜ	Ankara Üniversitesi
A.g.k	Adı Geçen Kitap
Ayn. Yer	Aynı Yer
B.B	Beybaba
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMM	Büyük Millet Meclisi
c.	cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi

CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
d.	dönem
Der.	Derleyen
DiE	Devlet İstatistik Enstitüsü
Doç.	Doçent
DP	Demokrat Parti
DPMG	Demokrat Parti Meclis Görüşmesi
DPMGT	Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanakları
Dr.	Doktor
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Edt.	Editör
Gn.	General
GiK	Genel İdare Kurulu
HP	Hürriyet Partisi

Hür. P.	Hürriyet Partisi
İHC	İnsan Hakları Cemiyeti
İ.Ü	İstanbul Üniversitesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
MP	Millet Partisi
MSGSÜ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
MTTF	Milli Türk Talebe Federasyonu
NATO	North Atlantic Treaty Organization
No	Numara
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Ord.	Ordinaryüs
Prof.	Profesör

SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
S.	Sayı
SS	Schutzstaffel
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ss.	Sayfa Sayısı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TC.	Türkiye Cumhuriyeti
TCK	Türk Ceza Kanunu
TKP	Türkiye Köylü Partisi
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
vb.	Ve benzeri

Yrd. Yardımcı Doçent

YSK Yüksek Seçim Kurulu

[y.t.y] Yayın Tarihi Yok

[y.y] Yayınevi Yok

GİRİŞ

İktidar-muhalefet ilişkileri geçmişten günümüze Türk siyasetinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte kesin olarak başlayan iktidar-muhalefet ilişkileri bugünün iktidar ve muhalefet kültürünün oluşumunda büyük oranda etkilidir. Günümüzde gelişen iktidar-muhalefet ilişkileri batı demokrasilerinin aksine hala genel parti görüşleriyle ön plana çıkmaktadır. Biz de iktidar ve muhalefet kültürünün kökenlerini çok partili hayata geçişin ilk yıllarında aradık. Çünkü bu dönemde iktidar ve muhalefetin bakış açıları, refleksleri ve olaylara yaklaşım biçimleri bize tek parti kültüründen uzaklaşmaya çalışan bir dönemi anlattığı gibi günümüze miras bıraktığı iktidar-muhalefet kültürünün nasıl olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Konumuzla ilgili geniş bir araştırma ve kaynak tarama sürecine girdik. Bu konuda yapılan tezlere baktığımızda iktidar-muhalefet ilişkilerini inceleyen tezlerin hepsi ya tek başına “CHP iktidarını DP muhalefetini” ya da “DP iktidarını CHP muhalefetini” birbirlerinden bağımsız olarak ele aldıklarını gördük. Bu şekilde hazırlanan toplam dört doktora ve altı yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Hazırlanan doktora tezlerinden ikisi CHP iktidarı-DP muhalefetini konu almaktadır. Bunlar: Fehmi Akın tarafından kaleme alınan “Türkiye’de Çok Partili Dizgeye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi İlişkileri 1946-1947” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004) ve Cem Karakılıç tarafından hazırlanan “Türk Siyasal Hayatında Muhalefet 1945-1950” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2015) adlı çalışmadır.

Diğer ikisi ise DP iktidarı-CHP muhalefetini incelemektedir. Bunlar: Kürşat Gökkaya'nın “Türk Siyasi Tarihinde Muhalefet Hareketleri ve Bir Örnek: CHP

Muhalefeti 1950-1960” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1993) isimli çalışması ve Selma Çetinkaya’nın hazırladığı “Türkiye’de İktidar-Muhalefet İlişkileri 1954-1960” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2015) adlı eseridir.

Altı yüksek lisans tezinden üçü CHP iktidarı-DP muhalefeti eksenindeki olayları incelemektedir. Bunlar: Gülay Sarıçoban’ın “Çok Partili Hayata Geçişte İktidar Muhalefet İlişkileri (1946-1950)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara 2005), Emin Kirman’ın “Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006) isimli çalışması ve Barış Özınan tarafından kaleme alınan “Çok Partili Demokratik Hayata Geçiş Sürecinde İktidar-Muhalefet İlişkileri 1945-1950” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006) isimli tezdur.

Diğer üçü DP iktidarı-CHP muhalefetini incelemektedir. Hakan Bayrı tarafından kaleme alınan “Demokrat Parti Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri (1950-1960)” (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998), Mehmet Orhan Kaya’nın “Türkiye’de 1950-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997) ve son olarak bahsedeceğim çalışma Çiğdem Aydoğmuş’un hazırladığı “İstanbul Basınına Göre Demokrat Parti Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri (1950-1960) (Akşam, Cumhuriyet, Milliyet ve Vakit Gazeteleri)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011) isimli çalışmadır.

Görülüyor ki iktidar-muhalefet ilişkileri daha önceden çok çalışılan bir konu gibi görünse de oldukça dar ve bölünmüş alanda çalışmalar mevcuttur. Bu süreçlerin tek

başına incelenmesi Türk siyasi tarihinde iktidar-muhalefet ilişkisi geleneğini partiler açısından ortaya çıkarmada yeterli olmamaktadır. Çünkü geçmişte ve günümüzde bazı parti liderleri bu ilişkilerde görülen olumsuzlukları “işte bu CHP zihniyeti”, “işte bu DP ve sağ parti zihniyeti” gibi ifadelerle zaman zaman birbirlerini suçlayarak 1946-1960 dönemlerine atıflarda bulunmaktadırlar. İşte biz bu çalışmamızda iktidar-muhalefet ilişkilerinde gerek iktidar kanadından, gerekse muhalefet kanadından meydana gelen olumsuzlukların veya yapıcı davranışların CHP ve DP’ye mahsus özellikler olup olmadığını tespit etmeyi amaçladık. Bu maksatla 1946-1960 yıllarını bir bütünün parçaları olarak değerlendirerek hem CHP hem de DP döneminde meydana gelen olayların ayrıştığı ve benzeştiği tarafları mukayeseli bir şekilde ortaya koymaya gayret ettik.

Bunun için CHP ve DP iktidar dönemleri boyunca meydana gelen olaylara geniş çaplı bakmaya çalıştık. Araştırmamızı yaparken gördük ki dört temel konu her iki dönemde de gündemi meşgul etmiş ve ikili ilişkiler büyük oranda bu konular etrafında gelişmiştir. Bu konular üniversite, basın, ordu ve bürokrasidir. CHP iktidarı DP muhalefeti, DP iktidarı CHP muhalefeti bahsettiğimiz konular üzerinden karşılaştırılarak siyasi partilerin iktidar ve muhalefet anlayışları gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Tezimiz büyük ölçüde CHP ve DP temeline otursa da parlamento içindeki diğer muhalefet partilerinin de tutumları göz ardı edilmemiştir.

Basın, iktidar-muhalefet ilişkilerini etkileyen en temel faktörlerden biridir. Bu durumda tezin en önemli ana kaynağı dönemin gazeteleridir. 1946 tarihinden 1960 yılına kadar geçen süreçte yayınlanan tüm gazetelerin taranmasından ziyade bu ilişkilerde önemli rol oynayan gazeteler üzerinde odaklandık. Bu sebeple dönem içerisinde yayınlanan toplam 21 gazeteyi taradık. Çalışmamızın kapsamı CHP iktidarı-DP muhalefeti, DP iktidarı-CHP muhalefeti dönemlerini kapsamaktadır. Bu sebeple iktidar ve muhalefet değişimi dönemlerinde gazetelerin tutumlarında değişiklik gösterdiği gözlemlendi. CHP’nin resmi yayın organı Ulus gazetesi ile DP’nin yayın organı Zafer gazetesi bu durumdan hariç tutulsa da Vatan, Milliyet, Cumhuriyet gibi gazeteler muhalefet yıllarında DP’yi desteklemiştir. Aynı gazeteler

bir süre sonra DP iktidarının uygulamalarından ötürü önce tarafsız sonra da muhalefete destek vermişlerdir. Yaşanan olaylar iktidar ve muhalefet yanlısı gazetelerden karşılaştırıldıktan sonra sütunlarda yer alan haberlerin doğruluğu tarafsız gazeteler vasıtasıyla teyit edilmiştir. Gazetelerde yer alan köşe yazıları iktidar ve muhalefete yakın kişilerin olaylara bakış açısını göstermesi bakımından büyük ölçüde önemlidir. Bu sebeple çalışmamızda köşe yazılarından bolca yararlandık. Öte yandan araştırmamızı yaparken siyasi liderlerin de gazete sütunlarını sıklıkla tercih ettiğinin görülmesi üzerine İsmet İnönü, Adnan Menderes, Hikmet Bayur gibi siyasi liderlerin yazılarına çalışmamızda mümkün olduğunca yer verdik. Gazetelerin taranma sürecinde İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden istifade edildi.

Çalışmamızın diğer önemli ana kaynağını arşiv belgeleri oluşturdu. Bu sebeple Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden bolca yararlandık. Arşiv içerisinde CHP adına ayrı bir fon bulunması araştırmamızda kolaylık sağlarken DP'ye ait bir fon olmayışı belgelere ulaşmamızı zorlaştırdı. Bu sebeple DP'ye ait belgelerin çoğunluğu kataloğa belirli kelimelerin taratılması sonucunda ulaşıldı. Bunun dışında özellikle 1957 yılı ve sonrasında yaşanan olaylar 27 Mayıs darbesinden sonra Yassıada Mahkemesi'nde delil olarak kullanıldığı için belgelerin takibi daha çok Yassıada Klasöründen yapıldı.

Araştırma sürecinde resmi yayınları da tezimizde çoğunlukla kullandık. İktidar ve muhalefet partisi milletvekillerinin TBMM'de yaptıkları konuşmalara tam anlamıyla nüfuz edebilmek ve kanun tasarı süreçlerini takip edebilmek için TBMM Zabıt Ceridesi ve TBMM Tutanak Dergisi sayıları kronolojik olarak incelendi. Çalışmamız çerçevesinde Meclis Grubu Toplantı Tutanakları üzerinde de önemle durduk. CHP'nin Grup Toplantı Tutanakları olmayışı yalnızca DP Meclis Grubu Tutanaklarının incelenmesine imkân verdi. Demokrat Parti Meclis Grubu Tutanaklarının TBMM Kütüphanesi'nde dağınık ve eksik bir biçimde bulunması bu konuda karşılaştığımız zorluklardan biridir. 27 Mayıs darbesi sonrası tutanakların büyük çoğunluğu darbeciler tarafından tahrip edilmiştir. Günümüze ulaşan yılların büyük çoğunluğu Yassıada Mahkemesi'nde iktidar aleyhinde delil olarak

kullanabilecek tutanaklardır. Tutanaklara ulaştığımız ölçüde 1950-1960 yıllarındaki görüşmeleri titizlikle inceledik. Bu tutanaklar dönemin siyasi atmosferini yansıtırken diğer bir yandan parti içi muhalefet ve parlamenter muhalefete karşı bakış açısını göstermektedir. Bu açıdan tezimiz için en önemli birinci el kaynakların başında gelmektedir. Belirtilen dönem içerisinde yürürlüğe giren kanunların tespiti açısından TC. Resmi Gazete'nin ilgili sayılarından da istifade ettik.

1946-1960 yıllarında yayınlanan dergileri çalışmamız doğrultusunda ayrıntılı bir biçimde taradık. Öncelikli olarak Beyazıt Devlet Kütüphanesi süreli yayınlar kataloğundan belirlenen Forum, Kim, Akis gibi dergilerde yer alan pek çok makaleden yararlandık. Ayrıca günümüzde yayınlanan dergiler konu başlıkları üzerinden taranıp ve ilgili makalelerin künyeleri alındı.

Tezimizin hazırlanmasında hatırat ve siyasi anıların katkısı büyüktür. İktidar-muhalefet ilişkilerini araştırırken ihtilafli konularda kafamızdaki soru işaretini kaldırmak ve süreci bizzat yaşayanların aktarımıyla daha iyi anlamak için milletvekili, gazeteci ve bürokratlar tarafından kaleme alınan hatıratlardan yararlanıldı. Samet Ağaoğlu'nun "Arkadaşım Menderes" (Baha Matbaası, 1967) ve "Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu" (İletişim Yayınları, 1993) isimli eserinde Adnan Menderes yakından tahlil edilmiş ve çok partili hayata kesin olarak nasıl geçildiği gözler önüne serilmiştir. Ayrıca DP'nin muhalefet ve iktidar yıllarına ait çalışmaları da incelenmiştir. Celal Bayar'ın "Başvekilim Adnan Menderes" (Truva Yayınları, 2010) isimli eseri CHP iktidarı döneminde muhalefet olarak DP'nin karşılaştığı güçlükleri gösterdiği gibi aynı zamanda 1960 yılına kadar Bayar'ın Menderes ile siyasi birlikteliklerinin aşamalarını göstermesi bakımından önemlidir. Cihat Baban "Politika Galerisi" (Remzi Kitabevi, 2009) isimli eserinde kendisinin tanıklık ettiği olaylardan yola çıkarak dönemin siyasi liderlerinin profilini çizer. Bu eserde Baban iktidar-muhalefet ilişkilerini etkileyen can alıcı konulara değinerek 1946-1960 yılları arasındaki siyasi atmosferi gözler önüne serer. Ali Fuat Başgil'in "27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri" isimli eserinde özellikle iktidar-muhalefet ilişkilerinin hangi olaylar ve uygulamalar sonrasında bozularak ihtilale doğru gidişin

tespitini yapar. Rıfıkı Salim Burçak'ın "On Yılın Anıları" (Nurol Matbaacılık, 1997) adlı eserinde Burçak'ın tanıklık ettiği olaylar çerçevesinde iktidar ve muhalefet ilişkileri anlatılır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Politikada 45 Yıl" (İletişim Yayınları, 2013) adlı hatıratında Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yaşadığı olaylar anlatılmaktadır. Bu eserin bizim tezimiz açısından önemi ise aynı zamanda gazeteci kimliğiyle Karaosmanoğlu'nun tanıklık ettiği olayların çalışmamıza önemli ışık tutmasıdır. Hilmi Uran'ın "Hatıralarım" (Ayyıldız Matbaası, 1969) adlı eseri CHP iktidarı dönemine yakından tanıklık etmemizi sağladı. Aydın Menderes'in küçük bir çocukken babası Adnan Menderes ile yaşadığı anlattığı "Babam ve Ben" (Ufuk Yayınları, 2012) yine çalışmamıza katkı sağladı. Dönem boyunca gazeteci kimlikleriyle pek çok olaya şahit olan Metin Toker ve Cüneyt Arcayürek tarafından kaleme alınan çalışmalar oldukça önemlidir. Metin Toker gazeteci kimliğinin yanı sıra İsmet İnönü'nün damadı olması sebebiyle pek çok olayı kendi açısından "İsmet Paşa ile On Yıl 1954-1957" (Akis Yayınları, 1966), "Demokrat Parti'nin Altın Yılları 1950-1954" (Bilgi Yayınevi, 1990), "Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950" (Milliyet Yayınları, 1970), "Demokrat Parti Yokuş Aşağı 1954-1957" (Bilgi Yayınevi, 1991) ve "Demokrasiden Darbeye 1957-1960" (Bilgi Yayınevi, 1991) isimli eserlerinde anılarının yanı sıra dönemin tahlilini yapar. Cüneyt Arcayürek'in "Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954" (Bilgi Yayınevi, 1983) ve "DP'nin Altın Yılları" (Bilgi Yayınevi, 1991) isimli çalışması da belirtilen tarihler arasında Türk siyasi tarihinin çok önemli gelişmelerine tanıklık eder. Bu kategoride istifade ettiğimiz son hatırat ise Ahmet Emin Yalman'ın "Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim" (Rey Yayınları, 1970) isimli eseridir.

Tez'e başlarken çalışmamızın zorluğu iktidar-muhalefet ilişkilerini anlatan veya değinen araştırma eserlerinin oldukça fazla olmasıydı. Bu sebeple kaynaklara tek tek ulaşıldığında bazı bilgilerin tekrar edildiğini gördük ve araştırma eserlerini kullanırken birçoğunu çalışmamızda kullanmamayı tercih ettik. Tezimizde dönemle alakalı alanında önem teşkil eden birçok araştırma eserine yer verdik. Bu çalışmalardan ilk akla geleni Cem Eroğul'un "Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi" (İmge Yayınları, 2003) isimli eseridir. Yine Mustafa Albayrak'ın "Türk Siyasi

Tarihinde Demokrat Parti 1950-1960” (Phoneix Yayınları, 2004), adlı çalışması DP’nin muhalefet ve iktidar yıllarını detaylarıyla ele alarak özenle hazırlanmış çalışmalardır. Şevket Süreyya Aydemir’in “İkinci Adam” (Remzi Kitabevi, 1985), “Menderes’in Dramı” (Remzi Kitabevi, 1984) ve “İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali” (Remzi Kitabevi, 1973) isimli kaleme aldığı çalışmaları dönem boyunca yaşanan olayları derinlemesine anlatan temel eser niteliğindedir. Türk siyasi tarihini bir bütün olarak ele alan referans kitaplarına ikili ilişkilere bakış açısı getirmesi bakımından sıklıkla başvurduk. Kemal Karpat’ın “Türk Demokrasi Tarihi” (İstanbul Yayınları, 1967), Feroz Ahmad’ın “Modernleşme Sürecinde Türkiye 1945-1980 (Hil Yayınları, 1994), Tarık Zafer Tunaya’nın “Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952” (Doğan Kardeş Yayınları, 1952) ve Erik Jan Zürcher’in “Modernleşen Türkiye’nin Tarihi” (İletişim Yayınları, 2003) isimli eserler de bu gruba dâhil olan önemli çalışmalardandır.

Kronoloji çalışması olarak Feroz Ahmad ve Bedia Turgay tarafından hazırlanan “Türkiye’de Çok Partili Politikanın Kronolojisi 1945-1971” (Bilgi Yayınevi, 1976) şüphesiz bu anlamdaki en önemli eserdir. Tezimiz de olayların doğru bir şekilde takibinin yapılması için bu eserden yararlanıldı.

1. CHP İKTİDARI DÖNEMİNDE İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİ (1946-1950)

1.1.İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE SERTLİK DÖNEMİ

1.1.1. 1946 Öncesi Çok Partili Hayat Denemeleri

İktidar, en temel tabir ile bir yetkiyi elinde bulundurma, bir işi yapabilme gücü, kudret şeklinde tanımlanabilir.¹ Daha genel anlamda ise “Etki ya da eylemde bulunma olanağı veren hukuki, siyasi ya da ahlaki güç, devlet yönetimini bulunduranların bir toplumu yönlendiren siyasi, hukuki ve fiili gücü, veyahut yönetenlerin yönetme yetkisini elinde bulunduranların hükümetidir.”² Siyasal iktidar, toplumun çeşitli gruplarında görülen özel ya da sosyal iktidarın aksine toplumun tümünü örgütleyen, başkalarına karşı savunan iktidar olarak tanımlanmaktadır. Siyasal iktidarın ortak özelliği ortak yaşamın tümünü düzenleyen ve örgütleyen nitelik arz etmesidir. Ancak Anayasa'nın üstünlüğü ilkesini benimseyen rejimlerde siyasal iktidar, en üstün otorite olma özelliğini yitirmiştir. Karar alma, emir verme ve emirleri yerine getirme olanaklarına sahip olsa da sınırlı bir iktidar haline gelmiştir. Bugün siyasal iktidarın işlevi siyaseti belirleme, siyaseti uygulama ve siyasal denetim işlevlerini yerine getirmektedir.³

Türk Dil Kurumu'na göre bir tutuma, bir görüşe karşı olma durumu şeklinde açıklanan⁴ muhalefet kavramı mutlak gücü sınırlama ve iktidarın dışında olan parti veya partiler şeklinde de tanımlanmaktadır.⁵ Muhalefet kavramının siyasal muhalefete dönüşmesi ise muhaliflerin kendi çevrelerinden çıkıp, var olan toplumsal, ekonomik ve siyasal yapının somut öğelerini hedef almaları ile oluşur.⁶ Anayasal demokrasilerde muhalefet, siyasal kararların çoğunluk kurallarına uygun olarak

¹http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.593ff724ac2644.5772853

² Erişim Tarihi: (1 Haziran 2017)

³ Cüneyt COŞKUN, *Michel Foucault: Özne ve İktidar*, 34.

⁴ Mustafa ERDOĞAN, *Anayasal Demokrasi*, 8.

⁵ *Türkçe Sözlük*, 1584.

⁶ Şerif MARDİN, *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)*, 179.

⁶ Nükhet TURGUT, *Siyasal Muhalefet: Batı Demokrasileri-Sosyalist Ülkeler-Türkiye*, 4.

alındığı çağdaş Anayasal devletlerde hükümetten farklı görüşte olan politikacılar tarafından oluşturulur. Muhalefet ancak temsili yapılardaki politikacılara belirli haklar tanınınca gelişir. Hakiki muhalefetin olabilmesi için asgari düzeyde belirli bir demokrasinin, düşünce özgürlüğünün varlığı gereklidir.⁷ Siyasal muhalefet iki şekilde görülebilir. Parlamento içinde ve dışında. Parlamenter muhalefet temsili demokrasinin işleyişinde merkezi bir role sahiptir. Hem kurumsal hem de bireysel olarak görülebilir. Parlamento içi muhalefet siyasal iktidarı elde etmek amacı doğrultusunda politik çoğunluğun kararlarını değerlendirir, eleştirir ve seçimleri yönlendirir. Parlamento dışı muhalefet ise Meclis dışında bırakılan kesimlerin karar alma mekanizmasına demokratik kurallar çerçevesinde müdahale etme çerçevesinde doğan muhalefet çeşitidir.⁸

Çok partili hayata geçiş denemelerinin üçüncüsünde ortaya çıkan Demokrat Parti ile kesin olarak iktidar-muhalefet ilişkilerinin kurumsal biçimde şekillendiğini görüyoruz. Muhalefet kurumunun tarihsel geçmişine baktığımızda Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ortaya çıktığı görülmektedir.⁹

Cumhuriyet döneminde ise muhalefet kurumu Meclis'in çalışmaya başlaması (23 Nisan 1920) ile birlikte ortaya çıkmıştır. Sivas Kongresi'nde kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içerisinde birbirlerine yakın mebuslar bir araya gelerek ortak hareket etmek üzere gruplaşmışlardı. Tenasüd Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi ve Islahat Grubu gibi.¹⁰ Birinci Meclis'te muhalefetin temel olarak odaklandığı konular: Meclis'in yetki ve görevleri, hilafet ve saltanatın yeni düzen içindeki durumu idi.¹¹ Mustafa Kemal muhaliflerin Meclis içinde uyumu bozdukları gerekçesi ile 10 Mayıs 1921 tarihinde Meclis içinde parti

⁷ Mehmet TURHAN, **Muhalefet**, 188.

⁸ İsmail AKBAL-Mehmet AKINCI, "Türkiye'de Siyasal İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Muhalefete Tahammülsüzlüğün Aynası: Basın ve Tasfiyeler", 33.

⁹ Tanzimat sonrası Osmanlı Devletinde iktidar-muhalefet ilişkileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Baran HOCAOĞLU, **II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar ve Muhalefet İlişkileri (1908-1913)**. Niyazi BERKES, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. Ali BİRİNCİ, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**.

¹⁰ Mustafa Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, 594. Bu gruplar 1921 Anayasası ile dağılmışlardır.

¹¹ Kürşat GÖKKAYA, **Türk Siyasi Tarihinde Muhalefet Hareketleri ve Bir Örnek: CHP Muhalefeti 1950-1960**, 46.

disiplinini sağlamak amacıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur.¹²

Geçici olarak sessiz kalan bu muhalefet Yunan işgali tehlikesinin ardından 1922 yılının Temmuz ayında Meclis içerisinde İkinci Grubu kurmuştur.¹³ Hüseyin Avni Bey'in hareketi başlatmasının ardından İkinci Grubun kurucuları arasında Canik milletvekili Emin Bey, Erzurum milletvekili Süleyman Necati Bey, Kastamonu milletvekili Mehmet Besim Bey, Kayseri milletvekili Rıfat Bey, Sivas milletvekili Vasıf Bey ve Mersin milletvekili Selahattin Bey yer almıştır.¹⁴ İkinci Grup Mustafa Kemal'e Meclis yetkisinin devredilmesi, Lozan konusunda hükümetin politikaları, Meclis Başkanlık Divanı'nın tarafsızlığı, İstiklal Mahkemeleri'nin düzenleniş biçimi ve Başkomutanlık Kanunu gibi konularla birlikte temel hak ve özgürlükler konusunda muhalefet yapmıştır.¹⁵ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu ve İkinci Grubun yapısına baktığımızda her ikisi de disiplinli değildi ve taraftar sayıları değişmekteydi.¹⁶ 1923 yılı içerisinde yapılan seçimlere bizzat Mustafa Kemal tarafından gösterilen adaylar katılmıştı. Ayrıca İkinci Grup'tan hiçbir delege Meclis'e girememiştir. Böylece İkinci Grubun tasfiye süreci gerçekleşmiş ve Türk demokrasi tarihinde tek parti yönetimine yönelişi başlamıştır.¹⁷

Yeni Meclis 11 Ağustos 1923 tarihinde toplandığında Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu Halk Fırkasına dönüştürme sürecine girmiştir.¹⁸ Halk Fırkası kurulduğu 9 Eylül 1923 tarihinden 1945 tarihine kadar tek parti olarak iktidardaki yerini almıştır.¹⁹

¹² Hüsrev TÖKİN, **Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişimi**, 64.

¹³ Erik Jan ZÜRCHER, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 232.

¹⁴ Bengül SALMAN- Tekin DEMİRASLAN, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Meclis'te Ortaya Çıkan II. Grup Muhalefeti ve Basına Yansımaları", 32.

¹⁵ Ahmet DEMİREL, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, 233.

¹⁶ Bkz. (13), ZÜRCHER, 232.

¹⁷ Nevin Yurtsever ATEŞ, **Türkiye Cumhuriyeti Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 61.

¹⁸ Bkz. (13), ZÜRCHER, 234.

¹⁹ Ergun ÖZBUDUN, **Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, 34.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden yaklaşık altı ay sonra hilafetin kaldırılması Meclis'te yer alan bölünmelerin derinleşmesine sebep olmuştur. Öte yandan Seçim Kanunu'nun milletvekilliği ile askerliğin aynı şahısta birleşmeyeceğini ön görmesi üzerine bazı milletvekilleri Mustafa Kemal'e cephe almaya başlamıştır. Bunun üzerine Atatürk bazı arkadaşlarının orduda, bazılarının da mebus olarak kalmalarını sağlamıştır. Bu durum Halk Fırkasında kopmalara sebep olmuştur. Böylece 17 Kasım 1924 tarihinde Kazım Karabekir Başkanlığı'nda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur.²⁰ Partinin kurucuları arasında Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar, İsmail Canbulat yer almaktadır.²¹

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk örgütlü muhalefet denemesi olan TpCF muhalefet kontrolü olmadan tüm kuvvetlerin Millet Meclisi'nde toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı düşüncesindeydi. Bunun için parti birkaç kişinin “oligarşi gayelerine” karşı koyarak, ferdi hürriyetleri korumak gayesindeydi. Bu sözler ile şüphesiz Mustafa Kemal kastedilmiştir. Cumhuriyet rejimi, liberalizm ve demokrasi yeni partinin kabul ettiği diğer prensiplerdi.²² TpCF laik ve milliyetçi politikalardan yanaydı. Merkeziyetçi, köktenci ve otoriter eğilimlere karşı çıkıyordu. Bunun yerine adem-i merkeziyetçiliği, güçler ayrımını ve devrimci değişimden çok evrimci değişimi savunuyordu.²³ Parti gericiliğe destek verilmeyeceğini açıkça göstermek adına ismini “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası” şeklinde belirlemiştir.²⁴ Dış borçlanmayı gerekli sayan liberal bir ekonomi politikasını amaç edinmiştir.²⁵ İktidar, muhalefeti özellikle taşra örgütleri aracılığıyla doğuda çıkan Şeyh Sait ayaklanmasına karıştığını öne sürerek suçlamıştır. Buna resmi gerekçe olarak ise partinin dinsel inanç ve prensiplere saygılı olması gösterilmiştir. Olay, parti mensuplarının İstiklal Mahkemelerinde yargılanması ve partinin kapatılması ile

²⁰ Ali Yaşar SARIBAY, **Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler**, 48.

²¹ Mustafa EKİNCİKLİ, “Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Kuruluşu”, 160.

²² Kemal KARPAT, **Demokrasi Tarihi**, 59.

²³ Bkz. (21), EKİNCİKLİ, 161.

²⁴ Mehmet ÖZALPER, “Bir Muhalefet Partisinin İlgaı: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, 123.

²⁵ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın parti programı için bkz. <http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/1957> (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2017)

sonuçlanmıştır. Böylece iktidar kendisi için tehlike oluşturan muhalefeti tasfiye etmiştir ve çok partili hayata geçişin ilk denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Paris Büyükelçisi Fethi Bey'in 1930 yılında Türkiye'ye döndüğünde Mustafa Kemal tarafından muhalif bir parti kurması konusunda ikna edilmesi ile çok partili hayata geçişin ikinci aşamasına geçildi.²⁶ 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan parti ülkedeki tüm muhalif grupları kendi bünyesine toplamış²⁷ yurt içinde ciddi örgütlenme faaliyetine girmiştir. Özellikle Batı Anadolu'da ciddi bir örgütlenme yaşamıştır.²⁸ Fethi Okyar'ın gittiği SCF toplantılarına yoğun katılım olmuş, bunların bazısında izdihamlar yaşanmıştır. Bu duruma en iyi örnek İzmir mitingidir. SCF'nin İzmir'deki toplantısında kitle gösterilerini, grevler izlemiştir.²⁹ İzmir mitinginde yaşananlar üç önemli olguyu ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Birincisi halkın Halk Fırkası uygulamalarından hoşnut olmadığıdır. İkincisi yeni partinin halk tarafından benimseneceğidir. Üçüncüsü ise bu geniş katılımın belki Serbest Fırkayı iktidara taşıyabileceğinin anlaşılmasıdır.³⁰

Muhalefet özellikle Ekim 1930 tarihinde yapılan belediye seçimlerinde yaşanan usulsüzlükler üzerinden iktidarı Meclis'te çok şiddetli eleştirmiştir.³¹ İktidarın bu eleştiriye verdiği cevap ise muhalefeti "vatana ihanet etmek" ile suçlamak olmuştur.³² Bu tartışmalar karşısında Fethi Bey 17 Kasım 1930 tarihinde partiyi

²⁶ Ali Fethi Bey Yalova'da bulunan Atatürk'e telgrafla Türkiye'ye döndüğünü bildirmiş ve kendisini ziyaret etmek için izin istemiştir. Aldığı olumlu cevap üzerine 23 Temmuz 1930 tarihinde Reis-i Cumhur ile görüşmeye gitmiştir. İhsan Sabri BALKAYA, **Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880- 7 Mayıs 1943)**, 243. Fethi Bey hatıralarında Mustafa Kemal Paşa'nın bu görüşme sırasında kendisine Meclis'te bir muhalefet partisi kurulması gereğinden bahsetmiştir. Ali Fethi OKYAR, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Feshedildi?**, 12.

²⁷ Bkz. (13), ZÜRCHER, 261.

²⁸ Derviş KILINÇKAYA, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Tabanı ve Cumhuriyet Halk Partisi", 13.

²⁹ Çiğdem ERDEM, "Tek Parti Döneminde Muhalefet Algısı: Serbest Cumhuriyet Fırkası Hareketi Üzerinden Bir İnceleme", 16.

³⁰ Bkz. (29), ERDEM, 17.

³¹ Belediye seçimleri esnasında iki parti arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmıştır. Belediye seçimleri bugün ki gibi tek dereceli yapılmaktaydı ancak bir günde bitmiyordu. Oy hakkı bulunan vatandaş on gün içerisinde istediği zaman oyunu kullanıyordu. Süreç içerisinde iktidar yanlısı ve muhalefeti destekleyen basının yoğun çalışmaları mevcuttur. Süreci daha detaylı anlamak için bkz. Alev GÖZCÜ, **Serbest Cumhuriyet Fırkasının Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu**.

³² Ayn. Yer.

bizzat fesh etmiştir. Böylece ikinci denemede başarısızlıkla sonuçlanmıştır. TpCF kendi kendine doğmuş bağımsız bir partidir. SCF ise bizzat Mustafa Kemal'in izin ve isteğiyle kurulmuş planlı ve güdümlü bir partidir. Adeta Meclis içinde muhalefet edilmesi için kurulmuştu. Ancak gerek Meclis'te yaptığı muhalefetin içeriği gerek gezilerde toplandığı beklenmedik ilgi ile SCF gerçek anlamda bir muhalefet partisi kimliğine doğru bürünmeye başlamıştır.³³ Yine de partinin yaşam süresi uzun sürmemiş akıbeti TpCF gibi olmuştur.

Başarısızlıkla sonuçlanan iki çok partili hayat deneyimlerinin ardından Halk Fırkası otoriterleşerek parti-devlet yönetimi resmiyet kazanmıştır. Ancak CHP'nin IV. Kurultayı'ndan sonra parti içerisinde "Müstakil Grup" kurularak adeta "sadık muhalefet" görevini yerine getirmiştir. Müstakil Grubun bir başkanı yoktur. Sadece reis vekili vardır. Çünkü Müstakil Grubun Başkanı Cumhurbaşkanı ve Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü'dür. İnönü Müstakil Grubun reis vekilini seçer, vekil grubu İnönü adına yönetirdi. Grubun her zaman hükümeti övdüğünü, süreçte aleyhte ve çekimsiz oy vermediği tespit edilmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında iktidarın güdümünde yapay bir muhalefet yaratılmıştı.³⁴

Çok partili siyasal hayata geçişin Türkiye'de siyasal muhalefetin oluşumu ve demokrasi açısından önemi, muhalefet kurumunun kesin olarak varlığının ortaya çıkmasıdır.³⁵ Bu sebeple iktidar-muhalefet ilişkilerini incelemeyen önce çok partili hayata geçiş sürecindeki iç ve dış etkenleri incelemek yerinde olacaktır.

³³ Bkz. (29), ERDEM,19.

³⁴ Volkan PAYASLI, "Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup 81939-1946", 155.

³⁵ Emin KİRMAN, **Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)**, 45.

1.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecindeki Etkenler

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemekle beraber savaş yılları süresinde (1939-1945) ekonomik ve siyasal sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kaldı. Savaş, toplum arasında sosyal adaletsizliğe ve işçi, memur, küçük üretici vb. halk kesimlerinin daha da yoksullaşmasına sebep oldu. Bir yandan da iktidar baskısını arttırmaya başladı.³⁶ Bu dönemde artan iktidar baskısının yanında savaş zenginleri, savaş vurguncuları ve tefeciler olarak tanımlanan kimseler ortaya çıktı.

Savaş yılları halkın büyük bir bölümünü fakirleştirse de karaborsa, büyük çiftçi, ithalatçı, tüccarlara ve devlet ihaleleriyle ruhsat işlemlerini yürüten memurlara aşırı kâr olanağı sağladı.³⁷ Yaşanan gelişmeler halkın hükümete olan güvenini azaltmaktaydı. Zamanla vurgunculara karşı duyulan hoşnutsuzluk hükümete, dolayısıyla CHP'ye yöneldi. Savaş yıllarındaki hayat pahalılığı, suistimaller ve vurgunculuk CHP'nin görevlendirdiği özel bir komisyon tarafından araştırıldı. Varılan sonuç ise durumu özetlemektedir. Sonuca göre, Savaş içinde bulunan birçok memleketlerde dahi hayat pahalılığı yüzde 20-25'i aşmamışken bizde yüzde 500'ü bulmuştur.³⁸

Hükümetin savaş yıllarında yaşanan olumsuzlukları önlemek amacıyla yaptığı ekonomik yatırımların sonuçları Türkiye'yi yeni bir demokrasi deneyimine götürecekti. İlk olarak Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940 tarihinde TBMM'nde kabul edildi.³⁹ Kanun, hükümete ülkenin tüm kaynaklarının savaş ekonomisi gereklerine uygun olarak kullanımını sağlamak amacıyla özel sektörle ilgili olarak madenlere, endüstriyel kuruluşlara, ürünlere el koyma, bunların taşınmasına ve yönetimine müdahale, satış fiyatlarını belirleme, bazı maddelerin tüketiminin kısıtlanması ve ücret sınırlaması gibi geniş yetkiler vermektedir.⁴⁰ Böylece Milli

³⁶ Cengiz ÇAVDAR, "Demokrat Parti", 2064.

³⁷ Bkz. (13), ZÜRCHER, 90.

³⁸ Korkut, BORATAV, **Türkiye'de Devletçilik**, 224.

³⁹ TC. Resmi Gazete, Milli Korunma Kanunu, 26 Ocak 1940.

⁴⁰ İlker PARASIZ, **Türkiye Ekonomisi**, 60.

Korunma Kanunu hükümete ekonomik hayatı düzenleyici olağanüstü yetkiler verdi ancak tedbirler istenilen sonucu vermeyerek karaborsa ve vurgunculuk artarak devam etti.⁴¹

Ardından hakkında şüphesiz büyük tartışmaların yaşandığı Varlık Vergisi 12 Kasım 1942 tarihinde yürürlüğe girdi.⁴² Kanun'un amacı, İktisadi şartların darlığından dolayı II. Dünya Savaşı'nın başından, kanunun başlangıç süresine kadar elde edilen servet ve kazançlara el koyma biçimindeydi. Varlık Vergisi uygulama safhasında son derece karışıklıklar yaşanmasına neden olarak toplumun geniş bir kesiminin huzurunu kaçırmıştır. Kısacası Varlık Vergisi Türkiye ekonomisinde hâkim sınıflar arasındaki dengeyi sarsan, savaş sonrası döneme de yayılacak olan uzun dönemli bazı politik sonuçlar doğuran önemli bir olay olarak görülmelidir.⁴³

Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi denemelerinden sonra Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu 4 Haziran 1943 yılında yürürlüğe girdi.⁴⁴ Vergi özellikle tarım ürünlerini piyasa için üretmeyip kendi tüketimine ayıran küçük ve yoksul köylü üzerinde ağır bir yük oluşturdu.⁴⁵ Toprak Mahsulleri Vergisi CHP iktidarına savaş sonrasında toprak sahiplerinin tepkisini ve direnmesini doğuran ana etkenlerdendir.⁴⁶

Savaş yıllarında toplumda artan hoşnutsuzluk zaman zaman hareketlilik kazansa da iktidar tarafından bastırılmıştır. Özellikle Almanya'nın ve Sovyet Rusya'nın etkisiyle aşırı milliyetçi ve komünist hareketlenmeler yaşanmış, onlarda iktidarın husumetine uğramıştır.⁴⁷

⁴¹ Selçuk ÖZKAN- Abidin TEMİZER, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık," 319.

⁴² TC. Resmi Gazete, 12 Kasım 1942.

⁴³ Bkz. (38), BORATAV, 264. Detaylı bilgi için bkz. Cahit KAYRA, **Varlık Vergisi**. İbrahim Mert ÖZTÜRK "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", ss.136-166.

⁴⁴ TC. Resmi Gazete, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 7 Haziran 1943.

⁴⁵ Korkut BORATAV, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1945)**, 67.

⁴⁶ Bkz. (38), BORATAV, 265.

⁴⁷ Âdem ÇAYLAK- Şükrü NİŞANCI, **Türkiye'de Çok Partili Siyasal Düzene Giriş: Demokrasiye Geçiş mi Siyasal Rejimin Restorasyonu mu**, 307-308.

Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı ve bu yapının siyasal sisteme etkileri demokrasiye geçiş sürecini doğrudan etkilemiştir. Sosyal yapıda olan değişimler ve ekonomik sorunlar rejimin temel yapısının da değişmesi sonucunu doğurmuştur. Ekonomik alanda yaşanan bozulmaya bağlı olarak halkta beliren hoşnutsuzluk iktidara karşı güçlü bir toplumsal muhalefetin oluşmasına neden olmuştur.⁴⁸

Bu dönemde gerek iktisaden egemen sınıflar, gerekse yoksul halk kitleleri ve geniş aydın zümre CHP'ye karşı kesin bir tutum içinde bulunuyorlardı. CHP ise egemen sınıflardan servetlerini ancak parti ve devlet yardımıyla sağlamış, korumuş ve geliştirmiş kesimi kendi saflarında tutabilmişti. Ancak bunlar sadece halk nezdinde değil, iş çevrelerinde bile sürükleyici bir güce sahip olmaktan çıkmışlardı.⁴⁹

Çok partili hayata geçiş süreci sadece iç etkenlerin baskısı sonucu olmadı. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişen dünya koşulları Türkiye'yi etkiledi. Avrupa'da savaş kesin olarak Müttefikler lehine değişirken otoriter rejimlerin üstünlüğü imajı yerini özellikle İngiltere ve Amerika'nın teşviki ile hak, hürriyet, barış ve özgürlük kavramlarına bıraktı.⁵⁰

Türkiye, 1944'te Mihver Devletleri ile münasebetlerini kesti ve Birleşmiş Milletlere üye olmak için 23 Şubat 1945'de Almanya'ya karşı savaş ilan ederek⁵¹ 28 Şubat'ta BM Beyannamesi'ni imzaladı. Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul etmekle Türkiye bu Anayasa'nın demokratik prensiplerine uygun daha hür bir rejime geçmeyi taahhüt etmiş oluyordu.⁵² Savaş sonrası gelişmeler Anglo-Sakson dünyası ile kurulan yakın temaslar, Türkiye'deki çok partili sistemin Anglo-Amerikan modeline benzemesi yolunda bir takım değerlendirmeleri beraberinde getirmiştir. Hatta 25 Nisan'da Sanfransisko'ya giden Türk Heyeti Reuters Ajansı'na "Türkiye Cumhuriyet rejiminin siyasi bakımdan modern demokrasi yolunda ilerlediğini ve

⁴⁸ Bkz. (35), KIRMAN, 46.

⁴⁹ Gülay SARIÇOBAN, **Çok Partili Hayata Geçişte İktidar- Muhalefet İlişkileri 1946-1950**, 21.

⁵⁰ Ahmet YEŞİL, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, 29.

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 7, c. 15, 23 Şubat 1945.

⁵² Kemal KARPAT, **Türk Demokrasi Tarihi**, 125-126.

savaştan sonra her türlü demokratik cereyanların gelişmesine müsaade edileceğini” söylemiştir.⁵³

Türkiye'nin Batı ile yakınlaşma sürecini hızlandıran önemli bir gelişme Sovyetler'in haksız talepleri sonucu ortaya çıktı. Sovyet Rusya, 1945 yılı içinde Türkiye ile arasında daha önce 1925 yılında imzalanan Saldırmazlık Paketi'nin yenilenmesi için çeşitli taleplerde bulunmuştur. Talepler arasında Kars, Ardahan ile Artvin'den toprak talebi ve Boğazların yeterince denetlenemediği gerekçesi ile üs isteği vardı. Sovyet istekleri ile Türkiye sıkıntılı bir döneme girmiş, güvenliği konusunda oluşan tehdit onu Batı'ya daha çok yaklaştırmıştır. Böylece çok partili hayata geçişi etkileyen dış nedenlerden bir tanesi daha eklenmiş oluyordu. Sovyet Rusya'nın haksız istekleri karşısında Batı'nın desteğine ihtiyacı olan Türkiye, çok partili rejime geçmekle demokratik düzenin yerleştiği Batılı ülkeleri olumlu yönde etkilemek istedi.⁵⁴ Türkiye Sovyetler'in bu taleplerini kabul edilemez bularak reddetti. Rus Büyükelçisi Molotov istekleri yineleyince artık iki devlet arasında yeni bir Saldırmazlık Antlaşması yapılamayacağı kesinleşti.⁵⁵

Bütün bu yaşanan gelişmeler sonrası tüm dünyada tek partili ve diktatör yönetime dayanan siyasal sistemler değer kaybetmiş ve çok partili sistemler değer görmeye başlamıştır. Türkiye bu tablo karşısında Sovyetler Birliği'nin tutumunun da etkisiyle Batı Bloğunda yer alabilmek için bir an evvel çok partili hayata geçmesi ve Amerika kamuoyundaki Türk idaresi ve yönetimi hakkındaki yanlış algıyı silmesi gerekiyordu.

İsmet İnönü'nün kişiliği ve kararlılığı Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinde son derece etkilidir. İnönü dışarıda meydana gelen olayların etkisiyle ülke içinde liberalleşme adımlarını atma konusunda büyük bir kararlılık göstermiştir.

⁵³ Bkz. (22), KARPAT, 128.

⁵⁴ Suna KİLİ, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler (Siyaset Bilimi Açısından Bir Değerlendirme), 94.

⁵⁵ Erel TELLAL, Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964, 24.

İnönü'nün 1 Kasım 1945 yılındaki TBMM VII. açılış törenindeki konuşması düşüncelerimizi daha iyi açıklar niteliktedir: "...Bizim tek eksliğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunamamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse geçilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olunamaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları şevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır. Bununla beraber Meclis'te çoğunluğu teşkil eden parti üyelerinin hükümeti tenkidi devlet ve millet işlerini denetlemede hiçbir ölçüye bağlı bulunmadıkları herkesin gözü önünde bir gerçektir. Memleketimizin hürriyet ve güvenlik içinde halk idaresini bütün şartlarıyla geliştirebilecek yolda ilerlediğini inançla söyleyebiliriz. Bu gelişme için her vatandaşın vazife ve sorumluluk duygusuyla ilgili olması birinci şarttır. Türk milleti kendi bünyesine ve karakterine göre demokrasinin kendi için özelliklerini bulmaya mecburdur."⁵⁶

İnönü'nün demokrasi konusundaki kararlılığı hakkında elbette farklı yorumlar bulunmaktadır. Ali Fuat Başgil, İnönü'nün müttefikler tarafından terk edilme korkusu ile bu kararı aldığını söylemektedir. Hilmi Uran ise hatıralarında İnönü'nün ağzından hiçbir zaman demokrasiyi kendisinin tesis ettiği hakkında söz işitmediğini ifade etmiştir. Ahmet Faik Barutçu anılarında İsmet İnönü'nün demokrasinin gelişim yolları hakkında uzun uzun konuştuğunu, ne pahasına olursa olsun bir muhalefet partisi kurma ve onu koruma taraftarı olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ Yorumlardan çıkarabileceğimiz genelleme şudur: Çok partili hayata geçiş sürecinde doğrudan veya dolaylı olarak İnönü'nün rolü vardır.

Türkiye bu atmosferde çok partili hayata geçmek için adeta nefesini tutmuş gün sayıyordu. Çok partili hayata geçiş kararının alınmasının ardından ilk girişim Mehmet Nuri Demirağ'dan gelmiştir. Nuri Demirağ, 18 Temmuz 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisini kurmuştur. Partinin kuruluş amacı geleneklere sırt

⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 20, 1 Kasım 1945, 7. Bkz. (49), SARIÇOBAN, 22.

⁵⁷ Ahmet Faik BARUTÇU, *Siyasi Anılar (1939-1954)*, 285-286.

çevirmeden zamanın gerektirdiği ilerlemeleri kaydetmek, böylelikle halkın layık olduğu mevki ve refahı sağlamak şeklinde belirtilmiştir. Ancak parti siyasi yaşamı boyunca fazla varlık gösterememiş, seçimlerde başarılı olamamış ve Meclis'te kendi ismi altında görüşlerini savunamamıştır.⁵⁸ Güçlü bir muhalefetin oluşumu beklenmedik bir şekilde bütçe görüşmelerinde CHP Grubu'nun içinden gelecekti.

CHP içinde ilk muhalif hareket 21 Mayıs tarihindeki bütçe görüşmelerinde ortaya çıktı. Görüşmelerde Celal Bayar, Hikmet Bayur, Emin Sazak ve Adnan Menderes başta olmak üzere birçok milletvekili tarafından hükümetin kararları eleştirildi. Eleştiriler daha çok bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçsüz sürüm, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin ve özellikle memurların hali, vurgunculuk, kara borsa, vergi sistemindeki adaletsizlik üzerinde yoğunlaşıyordu.⁵⁹ 29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında bu kişiler aleyhte oy kullandılar.⁶⁰ Aynı tarihlerde Çiftçiyi Topraklandırma Kanun tasarısı da TBMM'nde görüşülmeye başlamıştı. Kanun tasarısının raportörlüğünü büyük toprak sahiplerinden Adnan Menderes yapıyordu. Menderes tasarının 17. maddesini eleştirirken Refik Koraltan 21. maddeyi hedef almıştır.⁶¹

Adnan Menderes tasarıya en şiddetli karşı çıkan kişilerden biriydi. Özellikle hükümetin tasarıya müdahale etmesinden duyduğu rahatsızlığı belirterek; "...Savaşın bittiği gerek milli gerekse milletlerarası yaşayışın demokratik esaslara ve milli hâkimiyet prensiplerine göre yeni baştan tanziminin dünyaca uğraşılmakta olduğu günlerde olayların önüne geçmek taraftarı olduğunu" söylemiştir. Sözlerinin devamında "Ekilen toprakların Türkiye yüz ölçümünün % 15'ine varmadığını" belirtmiş ve "Türkiye'de ekilen toprakların bir misli daha genişleyeceğini" ifade etmiştir.⁶² Refik Koraltan bu tasarının Türkiye'ye bir şey kazandırmayacağını "Tasarının ruhu kim ne derse desin Ali'nin malını alıp Veli'ye vermek" şeklindeki

⁵⁸ Zakir AVŞAR-Elif Emre KAYA, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi", 118-126.

⁵⁹ Cem EROĞUL, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 25.

⁶⁰ A.g.k., 26.

⁶¹ Ayn. Yer.

⁶² TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 17, 21 Mayıs 1945, 111.

sözleriyle açıklamıştır.⁶³ Eskişehir milletvekili Emin Sazak ise “Bu memlekete faydalı olacağına kani olsaydım, nasıl arkadaşlarım memleketin selameti için canlarını vermekten çekinmezlerse ben de hiç çekinmezdim” şeklinde tasarıya eleştirel yaklaşmıştır.⁶⁴

Yaşanan gelişmelerin akabinde İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 yılında 19 Mayıs stadyumunda yaptığı konuşma muhalif milletvekillerini daha da cesaretlendirir nitelikteydi. İnönü konuşmasında, “Memleketin siyasi ve fikir hayatında demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp eriştirmesi ve geçmişte olan otoriter idareden daha kuvvetli olarak vatanda anarşiyi ve sözü ayağa düşürmesi olmuştur. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıklar kalktıkça büyük Meclis az zaman içinde büyük inkılâplar geçirmiş memleketin sarsıntılara uğramadan daha ziyade ilerlemesini temin edecektir”⁶⁵ diyerek farklı bir döneme girileceğinin işaretini veriyordu.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı 4753 sayı ile 11 Haziran 1945 tarihinde kanunlaştı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Bütçe Görüşmeleri sırasında yaşanan parti içi muhalefet aynı dönemde meydana gelen yukarıda bahsi bulunan dış gelişmelerin etkisiyle ileride amacına ulaşacaktı.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kabul edildiği tarihten dört gün önce 7 Haziran 1945'te dört milletvekili CHP içinde demokratikleşme ve liberalleşme hareketi başlamasını istedi. Bu liberalleşme raporu tarihe “Dörtlü Takrir” adıyla düşerek Demokrat Parti'nin kuruluşuna temel teşkil edecektir.⁶⁶ Dörtlü Takrir ismiyle tanınan bu önergeyi imzalayanlar: İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın

⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 17, 21 Mayıs 1945, 70.

⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 17, 21 Mayıs 1945, 79-80.

⁶⁵ Asım US, “Gençliğin Bayramı”, Vakıf Gazetesi, 20 Mayıs 1945.

⁶⁶ Serhan YÜCEL, **Demokrat Parti**, 47.

milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülüdür.⁶⁷

Takirde, gericiği önlemek ve hükümeti daha demokratik hale getirmek için Atatürk'ün yaptığı teşebbüslerle Anayasayı tehdit etmek zorunluluğunda kaldığını ve harp zamanı şartlarının bu tehditleri devam ettirdiğini belirtiliyordu. Ancak, artık harp bittiğinden ve köylülerle aydınlar demokrasiye hazır hale geldiklerinden dolayı takrir sahipleri Millet Meclisi'nin hükümeti fiilen kontrol etmesini kişiye Anayasa'da yazılı hak ve hürriyetlerinin tanınmasını ve birden fazla partiye dayanan siyasi faaliyetlerin gelişmesine müsaade olunmasını teklif ediyorlardı. Halkın desteğini sağlamak amacıyla takrir sahipleri tartışmaların kamuoyuna açık mekânlarda olmasını istiyorlardı. Çok dikkatle kaleme alınmış olan takrir⁶⁸ kabul edilmesi dâhilinde Türk politik hayatında birden bire köklü bir değişim yaratacağı.⁶⁹

Dörtlü Takrir 12 Haziran 1945 yılında CHP Meclis Grubu'nda görüşüldü. Önerge konusunda birkaç eğilim bulunmaktaydı. Birincisi önergeyi sahiplerine geri aldirmek, ikincisi önerge sahiplerini susturmak, üçüncüsü ise İnönü'nün seslendirdiği önergecilerin ayrı bir mücadele etmelerini sağlamak idi. Nitekim parti grubunda takrir 12 Haziran 1945 yılında reddedildi.

Celal Bayar takririn reddedilmesi hususunda düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Takriri reddetmek vazifesini alanlar bizi şiddetle tenkit ediyor, hakaret ediyor, horluyor, hırpalıyordu. Biz bunlara karşı düşüncelerimizi metanetle savunduk... Fikirlerimizi ne kadar sunarsak sunalım müzakereler mizansen olmaktan

⁶⁷ Bkz. (59), EROĞUL, 27.

⁶⁸ Bkz. (22), KARPAT, 129-130. Dörtlü Takrir hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Işıl TUNA, “Verilişinin 70. Yılında Demokratikleşme Belgesi Olarak Türk Siyasal Hayatında Dörtlü Takrir,” 203-219.

⁶⁹ Fehmi AKIN, **Türkiye’de Çok Partili Dizgeye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti-CHP İlişkileri (1946-1947)**, 54.

ileri geçmiyordu. Taktir reddedilecekti. Çünkü Çankaya’da taktirin reddedilmesi karara bağlanmıştı.”⁷⁰

Taktirin reddedilmesinin esas sebebi tartışmalıdır. Bu hususta iki görüş ileri sürülebilir. Birincisine göre parti başkanının Mayıs’ta verdiği liberalleşme direktifine rağmen Halk Partililer henüz otoriter tepki alışkanlıklarını yitirmemişlerdi. İkinci görüşe göre ise CHP kendi içinden bir muhalefet partisi çıkarabilmek için kasten sert davranmıştır. Aslında her iki görüşünde ret kararının alınmasına etki etmiş olması muhtemeldir.⁷¹

CHP içindeki muhalifler zamanla seslerini yükseltmeye başladılar. Menderes ile Köprülü hemen sosyalist Zekeriya ve Sabiha Sertel’in Tan gazetesinde ve Ahmet Emin Yalman’ın yönettiği Vatan gazetesinde eleştirel makaleler yazmaya başladılar.⁷²

CHP Başkanlık Divanı 21 Eylül 1945 tarihinde Menderes ve Köprülü’nün eleştirilerini görüşmek üzere toplandı. Toplantı sonunda Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’nün hareket ve faaliyetlerinin partiye aykırı görülmesinden partiden ihraçlarına karar verildi. Celal Bayar bu ihraçlar üzerine 3 Aralık 1945 tarihinde CHP’den çekildi. Refik Koraltan ise Vatan gazetesindeki eleştirel demecinden ötürü 27 Kasım 1945 tarihinde CHP’den ihraç edildi.⁷³ Böylece CHP içindeki muhalefet bağımsız hale gelmiştir.

Bu sıralarda Celal Bayar’ın yeni bir parti kurma hazırlığı yaptığı fikirleri siyaset arenasında heyecan yarattı. İsmet İnönü, 1 Kasım tarihli konuşmasında Milli Kalkınma Partisi’nin varlığı olduğu halde muhalefet partisinin olmadığından söz etmiştir. İsmet İnönü’yü böyle düşünmeye sevk eden şey MKP’nin kuruluşunun

⁷⁰ Celal BAYAR, **Başvekilim Adnan Menderes**, 44.

⁷¹ Bkz. (59), EROĞUL, 28.

⁷² Feroz AHMAD, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, 30.

⁷³ Bkz. (49), SARIÇOBAN, 31-32.

İstanbulu bir sanayiciden gelmesi, etkin bir muhalefet gösterememesi ve ideolojiye sahip olmamasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu düşüncesi kurulacak olan yeni partinin varlığını daha çok kontrol partisi olarak nitelendireceğe benziyordu. Yeni partinin kurulması kesinleştikten sonra Bayar, İsmet İnönü ile bir görüşme gerçekleştirerek yeni parti hakkında bilgiler vermiştir. Bayar'ı Çankaya Köşkü'nün kütüphanesinde ağırlayan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Celal Bayar'a çeşitli sorular yöneltmiştir. Metin Toker o anı şöyle anlatmaktadır: "İnönü programı aldı ve sordu. İnönü: Terakkiperverlerde olduğu gibi itikadat-ı diniye-ye biz riayetkârız diye madde var mı? Bayar: Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var. İnönü: Zıyanı yok. Köy Enstitüleriyle ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız? Bayar: Hayır. Dış politikada ayrılık var mı? Yok. O halde tamam..."⁷⁴ Ardından beklenen hamle 7 Ocak 1946 yılında Celal Bayar'dan gelerek Demokrat Parti'nin kuruluşu resmen ilan edildi ve Türkiye yeni bir demokrasi deneyimine başladı.⁷⁵

Demokrat Parti'nin kuruluşuyla birlikte Türkiye yeni bir sürece girmişti. Artık Türk siyasi tarihinde doğruları ve yanlışlarıyla siyasi muhalefet geleneğinin bir anlamda şekillenmeye başlayacağını söyleyebiliriz.

1.1.3. İktidar- Muhalefet İlişkilerinin İlk Gelişimi

Demokrat Parti kurulduğu 7 Ocak tarihinden itibaren ülke genelinde hızla teşkilatlanmaya başladı. Demokrat Partililer teşkilatlanma sürecinde iktidar tarafından çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını sıklıkla dile getirdiler.

Celal Bayar partisinin teşkilatlanmasını engellemek amacıyla CHP'nin ülkeyi "23 bölgeye ayırarak her birine parti müfettişi gönderdiği", halka Demokrat Parti'nin "İktidarın teşvikiyle kurulduğunu", Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi "Kısa sürede kapatılacağını", bu sebeple DP teşkilatına katılan vatandaşların çok zor durumda

⁷⁴ Metin TOKER, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*, 83.

⁷⁵ Bkz. (72), AHMAD, 30.

kalabileceklerini yayıp Demokrat Parti'ye olan akımı "Durdurmaya çalıştıklarını" belirtmiştir.⁷⁶ Bayar ayrıca gazetecilere verdiği bir beyanatta "...Kabul etmek icap eder ki partimiz bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunun da başlıca sebebi partimizin bir muvazaa eseri olarak doğduğu ve Serbest Parti gibi geçici bir hareketten başka bir şey olmadığı iddialarıdır"⁷⁷ sözleriyle aynı düşüncelerini yinelemiştir. Adnan Menderes ise iktidarın bu tepkisinin sebebinin "Demokrat Parti'nin gördüğü itibar ve alaka sayesinde umulanın tersine kısa zamanda mühim neticeler alınmış olması, ilk önceleri oldukça sakin ve müsamahalı görünen Halk Partisi'ni gün geçtikçe sinirliliğe sevk etmiştir ve Halk Partisi, DP'nin gelişme hızını toptan bir hareketle ve birdenbire durdurmak arzusuna kapılmıştır"⁷⁸ sözleriyle ifade etmiştir.

DP'nin iddialarında haklılık payı vardır. Nitekim CHP yönetimi Demokrat Parti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra muhalif partilere karşı sürdürülecek mücadelenin ana hatlarını belirleyen bir genelge yayınlamıştır. Genelgede sayıca çoğalmak, yeni partili sayısını attırmak gerektiği, köy ve mahalle muhtarlarının CHP'li olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Genelge'nin içeriğinde partililerin çalışma isteklerini arttırmak için "Son zamanlarda kurulmuş olan üç parti de karşımıza bizimle uğraşmak ve tartışmak için çıkmışlardır. Bu partilerin partimizce çıkarılmış danışıklı dövüş olduğu rivayetleri doğru değildir"⁷⁹ şeklinde bilgilendirme içermiştir.

İktidarın muhalefete gösterdiği tepki muhalefet kurumunun kalıcı olup olmadığının iktidar tarafından tam olarak anlaşılamadığından ileri geldiğini söyleyebiliriz.

İktidar ile muhalefet arasında ilk gerginlik Adnan Menderes'in İzmir'de gazetecilere verdiği demeç sonrası yaşanmıştır. Menderes, bazı yerel idarecilerin ve devlet memurlarının memuriyet sıfatlarına önem vermeyerek partililermiş gibi

⁷⁶ Bkz. (70), BAYAR, 50-51.

⁷⁷ Vatan Gazetesi, 14 Mart 1946.

⁷⁸ Şükrü ESİRCİ, **Menderes Diyor ki (7 Ocak 1946-14 Mayıs 1950)**, 12.

⁷⁹ Bkz. (69), AKIN, 83.

CHP'nin faaliyetlerinde bulduklarını belirtmiştir. Ayrıca “Tek parti idaresinin kökleştirdiği uygulamalar ve hükümet teşkilatları karşısında zorlandıklarını ve memleket menfaatleri karşısında dar bir partililik zihniyetiyle yürümek hatalıdır” sözleriyle iktidarı eleştirmiştir.⁸⁰ Bu sözler üzerine CHP İzmir İdare Heyeti Başkanı Mehmet Orgun Adnan Menderes'in beyanatını “Zihinleri bulandırma gayesini takip eden bir propaganda manzarası” olarak değerlendirmiştir. Parti çalışmalarında “Dar partililik zihniyetine asla iktidar verilmeyeceklerini” de belirtmiştir.⁸¹ CHP müfettişi Fazıl Bürge de muhalefeti suçlayarak Demokratların gelişi güzel üye kaydettiğini, hatta üye sayılarını gizli tuttuklarını belirterek muhalefetin baskı iddialarını yalanlamıştır.⁸² İçişleri Bakanı Hilmi Uran ise Menderes'in sözlerini yalanlayarak “DP efkârı birçok yerde taraftar bulmadıklarından bu tarz propagandaya başvuruyor”⁸³ dedi.

Bu gerginliğin akabinde CHP Parti Grubu 26 Nisan'da toplanarak Eylül ayında yapılacak belediye seçimlerinin Mayıs'a alınmasını kararlaştırmış ve tek dereceli bir Seçim Kanunu'nun hazırlanması çalışmalarını başlamıştır.⁸⁴

Belediye seçimlerinin erkene alınması muhalefet cephesinde tepki yarattı. Adnan Menderes muhalefet adına yaptığı konuşmasında İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihindeki söylevini anımsatarak “Böyle bir önemli karar alınırken sebeplerinin etraflı olarak milletçe bilinmesi gerekirdi. Aksi halde bu tasarının demokratik şekilleri muhafaza ederek tek parti idaresinin sürdürülmek istenmesi maksadıyla hazırlanmış olduğuna hükmetmemek maalesef zor olur” dedi.⁸⁵ Menderes bu sözleriyle iktidarı tek parti dönemine götürmek istemekle eleştirdi. Adnan Menderes Meclis kürsüsünde de seçimlerin erkene alınmasını eleştirerek yeni kurulan partilere seçimlere hazırlanabilmeleri için bir kaç aylık sürenin dahi verilmek istenmediğini

⁸⁰ Vatan Gazetesi, 1 Nisan 1946.

⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Nisan 1946.

⁸² Cumhuriyet Gazetesi, 3 Nisan 1946.

⁸³ Şerif DEMİR, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, 93.

⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Nisan 1946.

⁸⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Nisan 1946. Falih Rıfkı Atay belediye seçimlerinin erkene alınmasını hükümetin muhalefete belediye meclislerinde üye bulundurması hakkı verdiği şeklinde yorumladı. Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mayıs 1946.

ifade etmiştir. Sözlerinin devamında “İleri bir demokrasiye yer verecek tedbirler alınmadıkça, demokratik hayatı aksatan kanunlar değişmedikçe, hatta bunlar yapıldıktan sonra dahi milletin yeni seçimlere hazırlanmış olması için muayyen bir zaman gelmedikçe seçimlere girmenin çok hatalı bir hareket olduğunda ısrar ediyoruz”⁸⁶ diyerek adeta seçimlere katılmayacaklarının sinyali verdi. Demokrat Parti 8 Mayıs’ta yayınladığı tebliğ ile seçimlere katılmayacağını kesin olarak bildirdi.⁸⁷

Demokratların seçimlere katılmama kararı iktidarı kızdırmıştır.⁸⁸ İnönü CHP’nin Olağanüstü Kurultayı’nda partilerin veya bağımsız olanların bir bahane bularak seçime girmekten kaçınacaklarını söylemiştir. Sözlerinin devamında “Son zamanlarda bazı memleketlerde seçime iştirak etmemek görülmüştür. Kendi iç idaremizi yabancı devletlere karşı kötüleme teşebbüsünü memlekette vatandaşların hoş görmeyeceklerinden eminim” ifadelerini kullanmıştır. “Seçimlere girmeyecek partinin kendi üyelerini sandık başına gitmekten alıkoymak suretiyle meşru mücadeleden ayrılmış olacağını”⁸⁹ da söyleyerek tepkisini ortaya koymuştur.

Adnan Menderes seçimlere katılmama kararlarına hükümet tarafından yapılan eleştirilere karşı suskunluğunu Vatan gazetesinde kaleme aldığı makale ile bozmuştur. İktidarın muhalefete karşı yapmış olduğu amansız hücumlara ve baskılara dikkat çekerek “Halkımızın her şeyi fark edeceğini” belirtmiştir. CHP’nin seçimlere girmeme kararlarına verdiği tepkinin ise “yersiz” olduğunu belirtmiştir. Çünkü DP’nin sağlıklı şartlar sağlanmadan vaktinden önce yapılacak seçimlere

⁸⁶ Vatan Gazetesi, 30 Nisan 1946.

⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mayıs 1946. “Demokrat Parti bu şartlar altında seçimlere iştirak mesuliyetini kabul ettiği takdirde Türk demokrasisinin istikbali hesabına bir hata işlemiş olacağı kanaatine vardığını açıkça ifade etmeyi bir borç sayar, seçimlere katılmayacağını bildirir.”

⁸⁸ Falih Rıfkı Atay Demokrat Parti’nin teşkilatlandıkları yerlerde dahi başarısız olacaklarından korktukları için seçimlere katılmadıklarını söylemiştir. Falih Rıfkı ATAY, “Demokrat Parti Tamimi Üzerine”, Ulus Gazetesi, 10 Mayıs 1946. Nihat Erim ise seçimlere katılmamayı “Hürriyetin üstüne şal örtmek” şeklinde yorumlamıştır. Nihat ERİM, “Demokrasi Gaye midir? Vasıta mıdır?”, Ulus Gazetesi, 30 Mayıs 1946.

⁸⁹ Vatan Gazetesi, 11 Mayıs 1946.

katılması halinde partilerinin “Muvazaa partisi olarak silinip gideceğini” iddia etmiştir.⁹⁰

DP seçimlere girmemekle birlikte 22 Mayıs'ta kendilerine yakın olan vatandaşların oylarını diledikleri biçimde kullanmasını istemiştir.⁹¹ Bu şartlar altında ülke 26 Mayıs'ta belediye seçimlerine gitti. DP katılmadığı seçimleri denetlemek için sandık başına temsilciler göndermiştir.⁹² Milli Kalkınma Partisi seçime katılmış ancak öğleden sonra yayınladığı beyanname ile seçimden çekildiğini kamuoyu ile paylaşmıştır.⁹³

Muhaliflere göre seçimler genel olarak sönük geçmiş ve özellikle DP'nin teşkilatlandığı bölgelerde katılım oranı yüksek olmamıştır.⁹⁴ İktidarın yayın organı Ulus seçimlerle alakalı haberlerde katılım nispetini özellikle vurguluyor katılımın memnurluk verici olduğunu bildiriyordu.⁹⁵ Denilebilir ki muhalefet katılımın düşüklüğüne vurgu yaparken, hükümet katılımın yüksek olduğunu savunmuştur. MKP ve DP seçime fesat karıştığı hakkında iddialarda bulunmuş, CHP müfettişi itirazları tekzip etmiş ve Valilik resmi bir başvurunun olmadığını söylemiştir.⁹⁶ MKP seçimlerde birçok yerde sandık başındaki memurların dürüst davranmadıklarını, hile ve yolsuzluğa yöneldiklerini, idare memurlarının CHP'ni tuttuklarını ileri sürerek bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, İstanbul belediye seçimlerindeki kanunsuz hareketlerin tespiti için halk arasında bir anket yapılacağı, seçimlerde kanunsuz hareketlere şahit olan vatandaşların şikâyetlerinin dinleneceği ve şikâyet dilekçelerinin hazırlanacağı yer almıştır.⁹⁷ MKP ayrıca 1 Haziran 1946 tarihinde

⁹⁰ Adnan Menderes, “Teessür Verici Bir Manzara”, Vatan Gazetesi, 19 Mayıs 1946.

⁹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1946.

⁹² Bkz. (83), DEMİR, 100.

⁹³ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1946. MKP'nin yayınladığı beyanname için bkz. Vatan Gazetesi, 27 Mayıs 1946.

⁹⁴ Süleyman İNAN, “Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri”, 61.

⁹⁵ Ulus gazetesinin 29 Mayıs 1946'da verdiği bilgiye göre katılım oranları şu şekildedir: İstanbul %54, İzmir %30(sayım devam ediyor), Manisa Merkez %80, Sivas %83, Adana(kesin değil) %53, Mersin (kesin değil), %43, Tarsus %70, Zonguldak (kesin değil), %80, Ankara %62. Ulus Gazetesi, 29 Mayıs 1946.

⁹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1946.

⁹⁷ Vatan Gazetesi, 29 Mayıs 1946.

Taksim meydanında bir protesto mitingi yapmak için vilayetten izin istemiştir.⁹⁸ Miting için çalışmalarına başlayan MKP bayraklar ve afişler hazırlamış ancak beklenen izin alınamamıştır.⁹⁹

Demokrat Parti İstanbul Merkez İdare Heyeti Başkanı Kenan Öner seçimlere yönelik yaptığı açıklamada DP'nin belediye seçimlerine girmeme kararının gerekçelerinin bugün bir hakikat olarak karşımızda durduğunu, müşahit olarak sandık başına gönderilen temsilcilerden henüz rapor gelmese de telefonla alınan haberlere göre seçimlerde millet iradesinin olumlu bir şekilde yansımadağı görülmüştür.¹⁰⁰ Seçime yönelik eleştiriler 31 Mayıs 1946'da Hikmet Bayur'un soru önergesi vermesi ile Meclis gündemine taşınmıştır. Bayur, soru önergesinde Ankara'da seçimlerin halkın oy vermeye zorlanması sebebiyle serbest, oyların zarfa konulması esnasında yalnız kalınacak bir oda olmamasından dolayı gizli yapılmadığını belirterek İçişleri Bakanı Hilmi Uran'dan cevap istemiştir.¹⁰¹ Hilmi Uran seçimlerin kanunun öngördüğü şekilde güvenle yapılması için hükümetin oldukça yoğun çalıştığını belirterek "...Seçimler umumi manzarasıyla her tarafta tam bir serbestlik ve tam bir sükûnet içinde milletimize yakışan şuur ve vakar dairesinde cereyan etmiştir"¹⁰² dedi.

Bütün bu gelişmeler yaşanmadan önce CHP II. Olağanüstü Kurultayı'nı 10 Mayıs 1946 tarihinde Ankara'da toplamıştı. Kurultay'da parti programı ve tüzüğünde önemli değişikliklere gidilmiştir. Tüzükte yer alan "Milli Şef" ve "Değişmez Genel Başkan" unvanlarının kaldırılarak dört yıllık milletvekilleri içinden ve kurultayca bir "Genel Başkan" seçilmesi benimsenmiştir. Ayrıca Müstakil Grubu'n kaldırılması da kararlaştırılmıştır. Tek dereceli bir Seçim Yasası'nın benimsenmesi kabul edilmiştir.¹⁰³ Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi içerisinde yaşadığı bu değişim çok

⁹⁸ Vatan Gazetesi, 29 Mayıs 1946.

⁹⁹ Ulus Gazetesi, 30 Mayıs 1946.

¹⁰⁰ Vatan Gazetesi, 27 Mayıs 1946.

¹⁰¹ Yasin KAYIŞ, "1946 Belediye Seçimleri ve Basın", 415.

¹⁰² TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 23, 31 Mayıs 1946, 241.

¹⁰³ Ulus Gazetesi, 12 Mayıs 1946. İsmet İnönü kurultayda 708 oy ile oy birliği ile yeniden genel başkan seçilmiştir. Tarık Zafer TUNAYA, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, 575.

partili hayatın getirdiği elzem kurallardan birinin uygulanması olarak kabul edilebilir. CHP'nin kendi içerisinde liberalleşmesi artık muhalefet kurumunun ülkede kalıcı olacağını kabullenmiş gözükmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak muhalefet Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yeniden parti başkanı seçilmesini devlet-parti özdeşleşmesinin yaratacağı olumsuzluklardan dolayı eleştirmiştir.

CHP Kurultayı'nda alınan kararlar neticesinde milletvekili seçimi hakkında kanun tasarısı, 14 Mayıs 1946 tarihinde Başbakanlıkça TBMM Başkanlığı'na sevk edilmiştir. Tasarı'nın gerekçesinde, “Cumhuriyetimiz yirminci asırda önceden hiç kimsenin ihtimal veremeyeceği ve tahmin edemeyeceği surette kurulmuş büyük ve kıymetli bir eserdir. Her manasıyla bir Ortaçağ kurumu olan İmparatorluktan modern, medeni ve bütün insanlık prensiplerini temel tutan bir Cumhuriyet doğmuştur. Devletin karakteri bu kadar büyük değişiklikleri meydana getirmek için devrimci olması zaruridir. Bunun yanında temel olarak Cumhuriyet'in bir halk idaresi olmak üzere kuruluşu, yani demokratik karakteri esas tutulmuştur. İşte bu prensiplerden ilham alarak Cumhuriyetimizi bir çeyrek yüzyıllık tecrübesinden sonra milletimizin kendi vekillerini doğrudan doğruya seçmesi esasına dayanan bir Seçim Kanunu Tasarısı vücuda getirmek uygun görülmüştür” şeklinde sebepler belirtilmiştir.¹⁰⁴

Konuya ilişkin Demokrat Parti'nin görüşlerini ortaya Adnan Menderes koymuştur. Menderes, o güne kadar yürürlükte kalmış seçim kanunlarının İkinci Meşrutiyet'in Seçim Kanunu'nun önemsiz farklarla devamından ibaret sayılabileceğini ve dolayısıyla tek parti dönemindeki seçim kanunlarının günün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğunu belirttikten sonra, tasarının olumlu ve olumsuz yanları üzerine bir konuşma yapmıştır.

Menderes, tasarının kanunlaşması halinde getirilen olumlu değişiklikleri şöyle sıralamıştır: “1- Tek dereceli seçim esasına geçilmesi veya ikinci seçmenlere

¹⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 23, 31 Mayıs 1946, 146.

ait hükümlerin kaldırılması, 2- Oyların kullanılmasında ve tasnifinde muhalif parti temsilcilerinin gözlemci olarak hazır bulunması, 3- Oyların gizliliğine önem verilmesi, 4- Bucakların seçim bölgesi olmaktan çıkarılması.” Menderes, tasarının olumsuz yanlarını ise iki noktada toplamaktadır: “1- Yargı denetiminin olmaması, 2- Nisbî temsil seçim sisteminin düşünülmemesi.”¹⁰⁵ Meclis görüşmelerinde, tek dereceli milletvekili seçim tasarısı, aynen geçmiş; fakat o gün kabul edilmemiştir. Tasarının kanunlaşması ise, ancak 5 Haziran günkü Meclis oturumunda gerçekleştirmiştir.¹⁰⁶

Yeni Seçim Yasası ile vatandaşlar istediği partiden veya bağımsız olarak aday olabileceklerdi ve istedikleri adayları aracısız seçebileceklerdi. Ancak gizli oy açık tasnif ve seçimlerin yargı tarafından denetimi yerine açık oy gizli tasnif ve sayımdan sonra oyların yakılması esası demokratik sayılmazdı. İktidar ile muhalefet arasındaki ilk ilişkiler bu şekilde gelişirken ülke çok kısa bir zaman içerisinde genel seçim deneyimi yaşamıştır.¹⁰⁷

1.1.4. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri

Milletvekili seçimlerinin erkene alınacağı iddiası iktidar ve muhalefet ilişkilerinde gerginliğin artmasına sebep oldu. Seçimlerin Demokratların iktidar partisine meydan okuduğu için erken yapılacağı iddiası bir anda Türkiye'nin gündemini meşgul etmiştir. Bu iddiaya gerekçe olarak ise Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'ın 23 Nisan'da bir gazeteci ile yaptığı mülakatta partisinin son derece başarılı bir şekilde çalıştığını, partisine güvendiğini, olası bir erken seçime hazır olduklarını belirtmesi gösterilmiştir. Ancak Bayar sözlerinde “bazı şartlar” durumunda seçime hazır olduklarını ifade etmiştir. Bayar'ın “bazı şartlar” olarak

¹⁰⁵ Süleyman İNAN, *Muhalefette Adnan Menderes 1945-1950*, 126-127.

¹⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 5 Haziran 1946.

¹⁰⁷ Kanun maddeleri için bkz. TC. Resmi Gazete, Milletvekilleri Seçimi Kanunu, 6 Haziran 1946, 10701-10704.

altını çizdiği şeyler: Seçimlerin tek dereceli olması, seçimin adaletli olması, yerel yöneticilerin seçimlere müdahalesinin az olmasıdır.¹⁰⁸

Adnan Menderes muhalefetin iktidara meydan okuduğu iddiasına Vatan gazetesinde kaleme aldığı bir makale ile nihai bir sonuç vermek istemiştir. Menderes'e göre bu iddia "yersiz"dir. Diğer partilerin teşkilatlanmasına zaman vermemek amacıyla seçimleri adeta tek parti olarak ve tek partili idarede hâkim olan şartlar altında yapabilmek için iktidar tarafından aranan bir bahane olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁹ Bu tartışmalar yaşandığı sırada 4 Haziran tarihli gazetelerde milletvekili seçiminin 21 Temmuz'da yapılacağına dair haberler yer almıştır.¹¹⁰ TBMM, 10 Haziran günü, milletvekilleri seçimlerinin yenilenmesine ve tek dereceli seçimlerin Ekim 1947'de değil de, 21 Temmuz 1946'da yapılmasına karar vermiştir.¹¹¹

İsmet İnönü milletvekili seçimlerinin bir sene öne alınma sebeplerini kamuoyuna şu şekilde açıklamıştır: "Esasen seçimi tabii olarak 1947 için düşünüyorduk, dış ve iç politika gerekleri memleket idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi. Dünyanın hali geçen sene tahmin edebileceğimizden daha bulanık ve karanlık olarak uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bu yolda ne ihmaller karşısında kalacağımızı kestiremiyoruz, gelecek sene bu ihmalleri temsil müddeti bitmiş bir Büyük Millet Meclisi ile karşılamak gibi bir durumda bulunmaktan sakınmak isteriz... Zaten yeni Seçim Kanunu bir defa çıktıktan sonra artık Büyük Meclis kendi temsil kudretinin zayıflığına kendisi hükmetmiş durumda

¹⁰⁸ Tasvir Gazetesi, 23 Nisan 1946. Falih Rıfkı Atay Ulus'taki makalesinde Bayar'ın konuşmalarını "Muhalefet erken seçim istiyor" şeklinde kamuoyuna duyurmuştur. Ulus Gazetesi, 27 Nisan 1946. Bu sırada İngiliz Daily Mail gazetesinde Türkiye'de seçimler konulu bir makale çıkmıştır. Burada Demokratların seçimlere hazır olduğu söylenmiş iktidar partisine meydan okunduğu belirtilmiştir.

¹⁰⁹ Adnan MENDERES, "Demokrat Parti'nin Bariz Vasfı", Vatan Gazetesi, 23 Mayıs 1946.

¹¹⁰ Vatan Gazetesi, 4 Haziran 1946.

¹¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 5 Haziran 1946, 55. Büyük Millet Meclisi'ne seçiminin yenilenmesi hakkında verilen önergede 381 milletvekili oya iştirak etmiştir. İki ret vardır. Fuat Köprülü ve Hikmet Bayur ret oyu vermiştir. TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 5 Haziran 1946, 125-126. Seçimin yenilenmesine 379 oy ile karar verilmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 10 Haziran 1946, 87.

kalacaktır. İçeride ve dışarıda hiçbir politika otoritesinden şüphe edilen Büyük Millet Meclisi ile yürütülemez.”¹¹²

Belediye seçimlerine katılmayan Demokrat Parti'nin yaklaşan genel seçimlere katılıp katılmayacağı kamuoyunda merak konusu olmuştur. Demokratlar, 18 Haziran'da yayınladıkları bir beyanname ile bu konuya netlik kazandırdılar. Seçimlere katılacağını bildiren Demokrat Parti milletvekilliği seçimlerine iştirak etmek kararının “Dar ve hodyan bir partililik zihniyetini değil, yalnız ve yalnız memleketin yüksek menfaatlerinin gösterdiği yolda yürümek ruh ve kaygısı hâkim olunarak” alındığını belirtti. Beynamede Cumhurbaşkanı'nın aynı zamanda parti başkanı olması ve idare amirlerinin tavırlarına da değinilerek CHP'nin ciddi bir muhalefete hayat hakkı tanımayacağı vurgulanmıştır.¹¹³

22 Temmuz 1946 seçimlerinde DP propaganda aracı olarak ilk defa açık hava toplantılarını kullanmıştır.¹¹⁴ İktidar partisi CHP ise alışık olmadığı miting yönteminin anarşiden farklı olmadığı görüşündeydi.¹¹⁵ CHP'liler için mitingler o kadar olağan dışı bir durumu ki Barutçu anılarında bu duruma şu şekilde açıklık getirmiştir: Bir milletvekili “Tüm yaşamımda hep devrimi ve şeflerimi düşündüm, bana şimdi git halktan oy iste demek beni satılığa çıkarmak değil midir?” Bir başka

¹¹² İlhan TURAN, **İsmet İnönü ve Tek Dereceli Seçimleri**, 20. Kemal Karpat'a göre seçimlerin erkene alınışı CHP'nin muhalefete karşı bir takım düşüncelere sahip olduğunun işaretidir. “İktidarın düşüncesine göre erken seçimler hem Halk Partisini iktidarda bırakabilir hem de muhalefetin iktidara çabuk geçme heves ve heyecanını tam yok etmese de azaltabilirdi. Gerçekten muhalefetin gayretlerinin kuvvet kaynağı seçimlerin yaklaşması idi.” Kemal KARPAT, **Türk Demokrasi Tarihi**, 137. Bu konudaki genel kanaat CHP'nin muhalefetin hızla gelişmesi karşısında Demokrat Partiye fazla vakit vermemesi kaygısıyla seçimleri bir yıl öne aldığı şeklindedir. Âdem ÇAYLAK- Cihat GÖKTEPE- Mehmet DİKKAYA-Hüsnü KAPU (edt), **Osmanlıdan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi**, “Türkiye’de Çok Partili Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş mi Siyasal Restorasyon mu?”, 312.

¹¹³ Vatan Gazetesi, 19 Haziran 1946. Falih Rıfkı Atay beynamede yar alan CHP'nin ciddi bir muhalefete hayat hakkı tanımayacağı sözlerini şiddetle eleştirerek seçimlere girme sebeplerini özellikle dış politika üzerinden belirtmeye çalışmıştır. Falih Rıfkı ATAY, “Demokrat Parti'nin Beyanname”, Ulus Gazetesi, 21 Haziran 1946. Adnan Menderes Atay'ın yazısına bir makale ile cevap vermiştir. Dış politikadaki tehlikeyle karşı karşıya kalındığından dolayı seçimlerin yenilenmesi kararının alınması gerektiği şeklindeki tutumun iç politikada baskı aracı olarak kullanıldığını, tek parti idaresini devam ettirmekten ileri geldiğini söylemiştir. Adnan MENDERES, “Ulus Gazetesindeki Bir Cevap Münasebetiyle”, Vatan Gazetesi, 22 Haziran 1946.

¹¹⁴ Murat BURGAÇ, “1946 Seçimlerinde Propaganda”, 166.

¹¹⁵ Bkz. (59), EROĞUL, 35.

milletvekili ise “Şef son gezisinde Bursa’daki söylevlerinde halkın yiyecek politikası konusunda Cumhuriyet Hükümetine beklenen yardımı yapmadığını söyledikten sonra benim gazeteci olarak ne yazacağımı bilirsiniz. Şimdi bana o halktan oy alacaksın demek ve beni onların değerlendirilmesine sunmak doğru olur mu” diye yakınıyordu.¹¹⁶ Yeni dönemde artık milletvekili adayları bizzat halkla iç içe olmak zorunda kalmıştır. Demokrat Partililer açık hava toplantılarında halka hitap ederken onların gururlarını okşayan hitapları kullanmıştır. Celal Bayar mitinglerinde halkı öven ifadelere sıklıkla yer vermiştir. İzmirliileri “Ege’nin kahraman evlatları” olarak selamlar. Aydınlılara “Sayın Aydınlılar kahraman arkadaşlarım...”¹¹⁷ şeklinde hitap eder. CHP, DP’nin renkli kalabalık ve halk tarafından aşırı ilgi gören seçim çalışmalarından bir süre sonra rahatsızlık duymaya başladı.

Celal Bayar’ın Adana’da 30 Haziran’da yaptığı ilk miting ile Demokratlar resmi olarak seçim propagandalarına başladılar.¹¹⁸ Demokrat Parti seçim kampanyası boyunca iktidar partisinin icraatlarını eleştirmiştir. Demokrat Parti İl Başkanı “Bizim seçim propagandamız CHP’nin yaptıklarıdır”¹¹⁹ diyerek seçim kampanyasının iktidar partisinin icraatları çerçevesinde gelişeceğini işaretini vermiştir.

Muhalefetin eleştirilerinin ilk hedefi iktidarın ekonomik alandaki icraatlarıydı. Özellikle devletçilik olgusu eleştirilerek, Atatürk zamanındaki devletçilik ile uygulanan arasında farklar olduğuna dikkat çekildi. Celal Bayar Osmaniye’de halka hitaben “Atatürk zamanında devletçiliğimiz memlekete hizmet etmekte. İtiraf etmek lazımdır ki son zamanlarda bu iş böyle olmadı. Tamamen tersine döndü. Mesele devletçilik prensibinde değil, o prensibin tatbikindedir” diyerek devletçiliğin uygulanış biçimini eleştirdi.¹²⁰ DP İzmir Müteşebbis Heyeti’nden Avukat Pertev Arat da İzmir’de yaptığı konuşmasında “Bizim devletçiliğimiz, ancak devletin yapması, lazım gelenleri yapması üst tarafı halka

¹¹⁶ Bkz. (57), BARUTÇU, 277.

¹¹⁷ Bkz. (69), AKIN, 113.

¹¹⁸ Vatan Gazetesi, 30 Haziran 1946.

¹¹⁹ Şerafettin TURAN, **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi, Kişiliği**, 229.

¹²⁰ Vatan Gazetesi, 1 Temmuz 1946.

bırakmasıdır. Hâlbuki CHP'nin idaresinde son zamanlarda böyle olmamış, devletçilik en küçük işlere bile yayılmıştır. Devlet kahve ve çay ticareti bile yapmaya başlamıştır”¹²¹ şeklindeki sözleri ile devletçilik ilkesinin Cumhuriyet Halk Partisi tarafından işlevinden saptırıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca Demokrat Parti, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olmakla birlikte savaşa giren devletlerden daha fazla sıkıntı yaşadığını, bu durumun iktidarın yanlış ekonomi politikalarından kaynaklandığını da ileri sürmüştür.¹²² Cumhuriyet Halk Partisi 1946 seçimlerindeki temel stratejisini Demokrat Parti'nin eleştirilerine cevap vermek şeklinde planlamıştır. DP'nin savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılara getirdiği eleştiriye Nihat Erim “Altı harp yılının büyük bir kısmı itibariyle tabii neticesi olan sıkıntılar birkaç misli büyütülüp Saraçoğlu Hükümetine ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne affedilemez kusuru olarak seçim propagandasının baş konusu halinde sömürülüp durmaktır” şeklinde cevap verdi.¹²³

Ankara Radyosu, iktidarın rahat ve geniş bir şekilde kullandığı ancak muhalefetin ısrarlarına rağmen faydalanamadığı bir propaganda aracı olarak 1946 seçimlerinde CHP açısından önem taşıdı. Bu durum seçim öncesinde iktidar-muhalefet ilişkilerinin iyice gerilmesine neden oldu.¹²⁴ Radyo'da CHP'nin Genel Başkanı sıfatıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu konuşmalarda bulunmuştur.¹²⁵ Bu propagandalardan birinde Saraçoğlu Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl kurulduğu, düşman işgalinden nasıl kurtarıldığı ve 1946 yılına gelene kadar partinin neleri gerçekleştirdiği hakkında bilgiler verdi.¹²⁶ Muhalefet radyodan yararlanma hususunda Başbakanlık'a bir dilekçe göndererek CHP'nin radyoda propaganda yaptığı, hatta DP aleyhinde yayınlar yaptığını belirtmiştir.

¹²¹ Yeni Asır Gazetesi, 8 Temmuz 1946.

¹²² Yeni Asır Gazetesi, 8 Temmuz 1946.

¹²³ Nihat ERİM, “Sıkıntıları Sömürüyorlar”, Ulus Gazetesi, 6 Temmuz 1946.

¹²⁴ Bkz. (69), AKIN, 118-119.

¹²⁵ Bkz. (83), DEMİR, 108.

¹²⁶ Akşam Gazetesi, 9 Temmuz 1946.

Dilekçenin sonunda, iktidarın CHP'ye gösterdiği kolaylıkları en ufak bir fark gözetmeksizin eşit muamele hususunda kendilerine de tanınmaları istenir.¹²⁷

Seçim kampanyaları boyunca seçimlerin serbest bir şekilde yapıp yapılmayacağı, memurların seçmenler üzerinde herhangi bir baskı unsuru oluşturup oluşturmayacağı sıklıkla tartışılmıştır.¹²⁸ Bu tartışmalara son verilmesi amacıyla İçişleri Bakanlığı tüm valiliklere bir genelge göndermiştir.¹²⁹ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de seçim nutkunda “Seçimi idare edecek memurlarımız, kanunların hükümlerini her vatandaş ve her parti hakkında gözlerini kırpmadan tatbik için kendilerine güveneceklerdir”¹³⁰ şeklindeki sözleri ile seçimin özgür bir ortamda yapılacağını garantilemeye çalışmıştır.

Demokratlar seçim kampanyalarında sıklıkla Devlet Başkanı ve Parti Başkanı'nın aynı kişi olmasını eleştirdi. Adnan Menderes, 22 Haziran 1946 tarihli Vatan gazetesinde yayınlanan yazısında bir ülkede fikir ve vicdan özgürlüğünün olması için parti başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı'nın birbirinden ayrılması gerektiğini söylemiştir.¹³¹ İktidar, muhalefetin Parti Başkanı ve Cumhurbaşkanı'nın

¹²⁷ **BCA, Fon No: 30.1.0.0 - Kutu No: 44 - Dosya No: 257 Sıra No:2** (12 Temmuz 1946). Başbakanlık Hususi Kalem Müdürlüğü tarafından verilen cevap ise Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nün görevleri belirtilerek müracaatların oraya yapılması gerektiği şeklindedir.

¹²⁸ Gazetelerde bir nahiye müdürünün Halk Partisi'ne oy vermeyen köylünün memleketten sürgün edileceğini söylemesi, bir milletvekili DP için “Onlar düşmanla birleşip memleketi satmak istiyorlar onları ezeceğiz” gibi iddialar da yer almıştır. Vatan Gazetesi, 2 Temmuz 1946. Başka bir iddia afişlere yöneliktir. Yeter! Kelimesinin kanuna aykırı olduğu için DP afişlerini bir kaymakamın toplatması hadisesi dönemin gazetelerinde yer almıştır. Vatan Gazetesi, 16 Temmuz 1946. Aydın'da seçimlerden 48 saat önce Adnan Menderes'in çiftlik kâhyası Kadri Çelik, bölgede öğretmenlik yapan Mehmet Ali ve Demokrat Parti Bucak Başkanı Mehmet Budak öldürülmüştür. Ancak daha sonra bu ölümlerin siyasi cinayetler olmadığı ortaya çıkmıştır.

¹²⁹ Ulus Gazetesi, 2 Temmuz 1946.

¹³⁰ İsmet İnönü: “Hür vatandaşların serbest oylarının meydana çıkması kanuni ve vicdani borcumuzdur.” Vatan Gazetesi, 18 Temmuz 1946. Başbakan Saraçoğlu da bu konu ile alakalı yaptığı konuşmasında “... Biz yalnız vicdanlarınızdan gelen oyları istiyoruz. Ve yalnız bunları istiyoruz. Bunları isterken de Memurun Kanunu'nun 9. maddesinde memurların siyasi neşriyatı ve beyanatta bulunmaları yasak ve bil muhakeme gerçekleşmesi halinde kovulmaları mecburidir.” Akşam Gazetesi, 9 Temmuz 1946.

¹³¹ Vatan Gazetesi, 22 Haziran 1946.

aynı kişi olması yönündeki eleştirilerine “Atatürk yaşadığı müddetçe hem devletin hem de partinin başıydı” savıyla cevap verdi.¹³²

CHP seçim propagandasında laiklikten ve devrimlerden bahsetmemeye özen gösterirken¹³³ Demokrat Parti Genel Başkan Vekili Refik Şevket İnce imzasıyla İl Başkanlarına gönderilen bir genelgede seçim propagandaları sırasında dinin siyasete alet edilmemesi ve eğer CHP'liler böyle davranacak olursa savcılığa şikâyet edilmesi istenmişti. Böylesi bir duyarlılık laik cumhuriyeti kollayıcı çok olumlu bir davranış olarak değerlendirilmiştir.¹³⁴

1946 seçim kampanyalarında muhalefetin iktidar partisinin icraatlarını eleştirmediği tek alan dış politikadır. İki parti arasında bu konuda adeta yazısız bir anlaşma yapılmıştır.¹³⁵ İsmet İnönü seçim propagandası olarak dış meseleler konusunda “Memleketin dışarıya emniyet politikasını seçim propagandası olarak temel tutacağını” belirtmiştir.¹³⁶

Demokratlar seçim propagandası olarak CHP'den farklı olarak açık mektup yöntemini de kullanmıştır. Kenan Öner (DP İstanbul İl İdare Kurulu Başkanı) Başbakan'a yönelik açık bir mektup yayınlamıştır.¹³⁷ Mektupta tüm devlet memurlarının CHP Genel Sekreteri'nin emrine verilmek istendiği, iktidarın sandık başında bazı hadiseler çıkarmak istediğine yönelik pek çok ciddi iddialarda bulunmuştur.¹³⁸ Başbakan Öner'in iddialarını reddetmiştir.¹³⁹

¹³² Ulus Gazetesi, 17 Temmuz 1946.

¹³³ Engin ALÇORA, **Türkiye'de Siyasal Parti Propagandası 1946-1960**, 345-346.

¹³⁴ Şerafettin TURAN, **Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (1938-1950) Türk Devrim Tarihi**, 292.

¹³⁵ Bkz. (114), BURGAÇ, 169.

¹³⁶ Vatan Gazetesi, 18 Temmuz 1946.

¹³⁷ Vatan Gazetesi, 14 Temmuz 1946.

¹³⁸ Vatan Gazetesi, 14 Temmuz 1946.

¹³⁹ Ulus Gazetesi, 15 Temmuz 1946. Ancak Öner'in iddialarına kanıt olarak Vatan gazetesinde bir belge yayınlanmıştır. Belge Bolu Valisi'nin Akşehir Kaymakamı'na gönderdiği yazıdır. Yazıda Bolu milletvekilleri seçimi parti teşkilatıyla ve parti müfettişiyle tam işbirliği halinde olması için çalışmak üzere Elazığ vekili İhsan Yalnızcamın memur edildiği belirtilmiştir. Ayrıca gereken yardımların ve kolaylıkların gösterilmesi ve kendisiyle el ve işbirliği edilmesini rica edilmiştir. Vatan Gazetesi, 16

Seçimlerde Mareşal Fevzi akmak'ın Demokrat Parti listesinden müstakil aday olarak gösterilmesi çok önemli bir ayrıntıdır.¹⁴⁰ çünkü, Demokratlar Mareşal'in seçimlerde DP listesinden yer almış olmasının kendilerine oy vermek isteyen kitleye bir destek sağlayıcısı olacağı görüşündedir.¹⁴¹ Bu görüşün temelinde Mareşal'in Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşı olması, İstiklal Savaşı'nda önemli bir konuma sahip olması, dindar bir kişi olması yatmaktadır.¹⁴²

Seçimlerin yapılmasına az bir zaman kala bireysel tartışmalar da yaşanmıştır. Falih Rıfkı Atay'ın "DP bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir"¹⁴³ sözleri bu tartışmalara bir örnektir. Refik Koraltan da Atay'a cevap olarak bu ülkede yapılan her türlü önemli işlerin tapusunu Halk Partisi'ne mal etmenin yanlış olduğunu her şeyi milletin yaptığını beyan etmiştir.¹⁴⁴

Seçimler yurt genelinde olaysız bir şekilde gerçekleşmiş ancak sonuçların alınmaya başlaması ve bazı yerlerde seçim sonuçlarının açıklanmaması ülkede huzursuzluk yaratmıştır.¹⁴⁵ İstanbul'da sonuçların seçim akşamı alınması beklenirken üç gün sonra ilan edilmiştir. Muhalefete göre İstanbul seçim sonuçları gizli gelişmeler sonrası CHP lehine değiştirilmiş ve ancak Mareşal Fevzi akmak valiyi ziyaret edip oya saygı gösteren bir vatandaş ve aday olarak talep ettikten sonra sonuçlar ilan edilmiştir. Kesin seçim sonuçlarına göre 456 milletvekilinin 397'si Cumhuriyet Halk Partili, 61'i Demokrat Partilidir. Bağımsızlar içerisinde DP listesinde yer alarak seçilen 4, bağımsız aday olarak seçilen ise 3'dür.¹⁴⁶

Temmuz 1946. Bu mektup iktidar tarafından reddedilmemiştir. Bu olaydan sonra Bolu Valisi görevinden alınarak yerine Kemal Hadımoğlu getirilmiştir. Cumhuriyet Gazetesi, 20 Temmuz 1946.

¹⁴⁰ Vatan Gazetesi, 27 Haziran 1946.

¹⁴¹ Ahmet TAHTAKILIÇ, **Dönüşü Olmayan Yol**, 120.

¹⁴² Bkz. (59), EROĞUL, 36.

¹⁴³ Ulus Gazetesi, 5 Temmuz 1946.

¹⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1946.

¹⁴⁵ Bkz. (49), SARIÇOBAN, 58.

¹⁴⁶ Bkz. (112), KARPAT, 144. <https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim-sonuclari/secim3-tr.pdf> Erişim Tarihi: 25 Eylül 2016.

Sonuçların alınmasının akabinde Demokrat Parti seçimlere hile karıştığını iddia ederek 37 ilde seçimlere itiraz etmiştir. İktidar bu itirazları incelemek amacıyla 27 Ağustos 1946 tarihinde Tetkik Komisyonu kurmuştur. Demokrat Parti CHP'lilerle Meclis Başkanlık odasında görüşerek İzmir'te seçimlerin yenilenmesini de istemiş ancak kabul edilmemiştir.¹⁴⁷ Demokrat Parti seçimlerdeki hile iddialarının ardından İzmir, Balıkesir, Adana, Bursa ve Ankara'da mitingler düzenlemiştir. Mitinglerde kurulacak yeni Meclis'in meşruluğunun olmayacağını ifade etmiştir.¹⁴⁸

Seçimlere gerçekten hile karışıp karışmadığı henüz kesin olarak aydınlatılamamıştır. Ancak Demokrat Partililerin beyanları ve hatıratlarda ciddi iddialar yer almaktadır.

Celal Bayar Meclis'te yaptığı konuşmasında “İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum, seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler memleketin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareketler ve vatandaşların üzerinde yapılan türlü tazyikler azami hadde çıkarılmamış olsaydı yurdun her tarafında seçimleri partimizin kazanmamasına imkân yoktu... Yapılan bunca tazyik ve kanunsuzluklar kâfi gelmediği içindir ki iktidar partisi mazbata tanzim etmek seçim evrak ve mazbatalarında tahrifat yapmaya mecbur kalmıştır. Bu sarıh iddiaları ispat edecek çok kati delillerimiz olduğu gibi milletçe de bilinmektedir. Halk Partisi, iktidar mevkiini ancak seçimlerden önce ve esnasında tatbik ettiği ve zorlamalara dayanan usuller ve seçim evrak ve mazbatalarında tahrifat yapmak sayesinde muhafaza etmektedir”¹⁴⁹ sözleri ile iktidarı itham ederek seçime hile karıştırdığını belirtmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak ise “Gayri kanuni yollarla vatandaşların haklarını çiğneyerek kurulacak olan Meclis, milleti temsil kudretinden mahrum olacaktır”¹⁵⁰ sözleriyle seçimlerdeki kanunsuzluğa dikkat çekmiştir.

¹⁴⁷ Hilmi URAN, *Hatıralarım*, 458.

¹⁴⁸ Rıfıkı Salim BURÇAK, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, 90.

¹⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 24 Temmuz 1946, 271. Bu konuşmaların yayımlandığı Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri süresiz kapatılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi, 26 Temmuz 1946.

¹⁵⁰ Vatan Gazetesi, 23 Temmuz 1946.

Yalman anılarında, bizzat İstanbul Valisi Lütfü Kırdar'ın partiden bazı kişilerden emir aldığını, Demokrat Parti'nin bu bölgede kazanmasına rağmen üzerinde baskı olduğundan bahsettiğini belirtmiştir. Kırdar daha sonra bu baskılardan İsmet İnönü'ye bahsettiğini ve İnönü'nün böyle bir şeyin olmasına kızdığını ve haberi olmadığını anlatmıştır.¹⁵¹ Ayrıca Yalman seçimlere hile karıştırılmasının CHP'ye zarar verdiğini “Halk Partisi akıl edipte son derece dürüst bir seçim yapsaydı seçilecek aday sayısı yüzde elliye geçmeyecek belki de 1950 de CHP iktidarda kalacaktı” diyerek partinin kendisine zararından bahseder.¹⁵² Necmettin Sadak seçimlere hile karışıp karışmadığı iddialarına “İşin doğrusu seçimi Demokrat Parti kazandı” diyerek bu iddiaları destekler nitelikte bir konuşma yapar.¹⁵³ Barutçu da anılarında, İnönü'nün İstanbul seçimlerinde yasadışı işlerin yapıldığını kabul ettiğini “Yüzüme bir şamar gibi vurulmuştur. Hem de tüm örgütlerime ve bana karşı” sözleriyle belirttiğini aktarmıştır.¹⁵⁴ Feroz Ahmad ise 1946 seçimlerini CHP'nin Demokrat Parti'nin tam olarak örgütlenmemiş olması ve seçimlere hile karıştırılması sayesinde kazandığını vurgulamıştır.¹⁵⁵ Dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran muhalefet cephesinden gelen DP oylarının sayılmadığı, sahte seçim sandıklarının hazırlandığı gibi iddialara cevap olarak seçimin bazı ihtirasları tatmin etmediğini, bunun aksini söylemeyeceğini, ancak umulandan daha dürüst bir seçim yapıldığını belirterek seçimlere hile karışmadığını söylemiştir.¹⁵⁶

Seçimlerde yapılan suistimallerin varlığına ilişkin iddialarla sert bir muhalefet yürüten Demokratlar 36 ilde toptan, 27 milletvekili hakkında da şahsen itirazda bulundular. Bu itirazların incelenmesi için 20 CHP, 8 DP ve 2 bağımsız milletvekilinden oluşan toplam 30 kişilik Tutanakları İnceleme Komisyonu

¹⁵¹ Ahmet Emin YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, 80-81.

¹⁵² A.g.k, 79.

¹⁵³ Akşam Gazetesi, 27 Temmuz 1946.

¹⁵⁴ Bkz. (57), BARUTÇU, 323.

¹⁵⁵ Feroz AHMAD, “Demokrasiye İlk Adım”, Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, 90.

¹⁵⁶ Bkz. (147), URAN, 455.

kuruldu.¹⁵⁷Tutanakları inceleyen komisyon sonuç itibariyle itirazları yetersiz görerek seçimlerin yinelenmesini reddetti.¹⁵⁸

Demokrat Parti itirazlarını mitingler düzenlemek suretiyle de savunmuştur. 27 Temmuz 1946 tarihinde Bursa’da yaklaşık on bin kişinin katılımıyla bir miting düzenlendi. İsmet Bozdağ ve Hulusi Köymen burada birer konuşma yaptılar. Mitingde seçim sırasında yapılan usulsüzlükler ve yolsuzluklar anlatıldı. Miting sonrası DP Bursa İl Başkanı Hulusi Köymen Başbakanlığa bir dilekçe göndermiştir. Dilekçede miting esnasında alınan kararlar bildirilmiştir. Muhalifler şu üç temel sorun üzerinde hemfikirdirler: “1- Seçimde seçmenlerin büyük çoğunluğunun oy kullandığı sırada cebirle oylarına müdahale edilmiştir. 2- Sandık komisyonlarının mazbataları, doğruca Seçim Kurulu’na verilmesi gerekirken bunları nahiye müdürlerine, kaymakamlara ve ilde maiyet memurlarına teslim etmiştir. Seçim Kurulları mazbatalara ancak bir gün sonra el koymuştur. 3- Seçmenlerin birçoğunun DP’ye oy vermesinin yanı sıra parti temsilcisi bulundurmeyen sandıklarda komisyonların kendilerinin doldurduğu mazbataları esas mazbatalarla değiştirilmiştir. Böylece iki partinin oyları değiştirilmiştir.”¹⁵⁹

22 Temmuz 1946 seçimlerinde oyların açık kullanılıp gizli sayılması, seçim tutanaklarının hemen yok edilmesi, seçimde parti müşahitlerinin bulunmaması ve partilere zabıtların gönderilmemesi düşünüldüğünde seçimleri çok iyi denetleyecek bir mekanizmanın var olmadığı görülmektedir. Bu sebeple seçimlere hile karıştırılmış olması kuvvetle muhtemeldir. İktidar-muhalefet ilişkilerinde 1946 seçimleri önemli bir yer tutmuştur. Çünkü Demokrat Parti muhalefet yıllarında

¹⁵⁷ Bkz. (83), DEMİR, 116.

¹⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ağustos 1946. Hilmi Uran hatıralarında seçimlerden sonra Adnan Adıvar başkanlığında her iki partinin üçer temsilcisinin bulunduğu bir toplantı yapıldığından bahseder. Toplantıda CHP’den Hilmi Uran, Şükrü Saraçoğlu ve Ahmet Faik Barutçu hazır bulunmuştur. DP’den Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan bulunmuştur. Uran’a göre DP’nin amacı herhangi bir ilde seçimi tekrarlatmaktır. CHP ise buna uymamıştır. Böylece seçimin meşruluğuna gölge düşürememişlerdir. Bkz. (147), URAN, 460.

¹⁵⁹ **BCA, Fon No: 30.10.0.0 - Kutu No:79 - Dosya No:524 - Sıra No:23** (29 Temmuz 1946). Mitingde kalabalık uzun süre dağılmayınca Hulusi Köymen halkın evlerine dönmesi için konuşma yapmıştır. Vatan Gazetesi, 28 Temmuz 1946. Balıkesir’de, Konya’da mitingler yapılmıştır. Vatan Gazetesi, 30 Temmuz 1946.

iktidarda oldukları zaman içerisinde de CHP'ye hileli seçimler üzerinden yüklenmiş ve her fırsatta halka hatırlatmıştır. Seçimlerden yaklaşık dört ay sonra CHP Genel Sekreterliği tarafından yayınlanan genelge ile parti kademelerinde çalışan vazifelilerin özel vazife beklemeksizin halkı kendi tarafına çekmek için çalışmaları istenmiştir.¹⁶⁰

Seçimlerin ardından 3 Ağustos 1946'da Demokrat Partililer bir grup toplantısı yaparak, seçimlerden sonra ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda Meclis'te izleyecekleri yolu görüşmüşler ve üç konuda birleşmişlerdir. Buna göre, CHP güdümündeki kamu görevlileri seçimlerde baskı ve hileye başvurmuştur. Seçim tutanaklarına yapılan itirazlar, Meclis'te tüm güç ile savunulacaktır. Cumhurbaşkanlığı ile Meclis Başkanlığı için ayrı adaylar tespit edilecektir.¹⁶¹

1.1.5. Muhalefetin Kendini İspat Çabaları

22 Temmuz 1946 seçimlerinden sonra Meclis, iktidar ile muhalefet arasında çok çeşitli tartışmalara sahne olmuştur. Bunlardan ilki seçimlerden sonra 5 Ağustos 1946 tarihinde Meclis'in açılışında yaşanmıştır. İsmet İnönü Meclis açılış nutkunu vermek üzere kürsüye çıkarken Demokrat Partililer ayağa kalkmadan alkışlamışlar, Cumhuriyet Halk Partili milletvekilleri ise ayağa kalkıp alkışlamışlardır.¹⁶² “Yabancılar bile ayağa kalkarken Demokrat Parti milletvekillerinin ayağa kalkmaması” Cumhuriyet Halk Partilileri çok kızdırmıştır. Bu durum Meclis'te soğuk rüzgârların esmesine sebep olmuştur.¹⁶³

¹⁶⁰ BCA, Fon No:490.1.0.0 - Kutu No:6 - Dosya No:34 - Sıra No:12 (29 Kasım 1946).

¹⁶¹ Bkz. (141), TAHTAKILIÇ, 123.

¹⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ağustos 1946.

¹⁶³ Mahmut GOLOĞLU, **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, 65. Nadir Nadi'nin aktardığına göre Demokratlar Meclis'in “milli iradeyi” temsil ettiğini bu sebeple bir kişi önünde ayağa kalkmayı reddettiklerini belirtmiştir. Ayrıca Demokratlar kendi iktidarlarında da bu geleneği devam ettirmişler, Celal Bayar'ın yıllık açılış nutkunu okumaya kürsüye doğru yol aldığı sırada ayağa kalkmamışlar sadece oturdukları sıralardan alkışlamakla yetinmişlerdir. CHP ise ayağa kalkma geleneğini sürdürmüştür. Nadir NADİ, **Perde Aralığından**, 230.

İkinci olarak Recep Peker'in daha önce okuduğu hükümet programında¹⁶⁴ da belirttiği bir dizi siyasal ve ekonomik anlamda uygulamayı yürürlüğe koyması iktidar ile muhalefet arasında gerginlik yaratmıştır. Savaş nedeniyle bozulan ekonomiyi yeniden kurmak amacıyla Türk lirasının değerinin tekrar ayarlanmasını öngören ve tarihe 7 Eylül kararları¹⁶⁵ olarak geçen bir devalüasyon hareketi iktidar tarafından uygulamaya konulmuştur.¹⁶⁶ Muhalefet alınan kararları zamansız bularak eleştirdi. Demokratlara göre, dünya piyasalarında ihraç mallarımıza karşı talep hızla arttırdığından paranın değerini düşürmek çok zararlı olacaktır. Çünkü ithalat zorlanacak, zaten pahalı olan ithal malların fiyatları daha da artacaktır. Bu durum sanayimizi baltalayacaktır.¹⁶⁷ Hükümet ise iddiaların doğru olmadığını belirtmiştir. Recep Peker konuşmasında, tedbirler geliştikçe “yüzümüzü güldürecek” ifadesini kullanmıştır.¹⁶⁸

Netice itibari ile savaş psikolojisinden yeni kurtulmuş halkın tüketimi artırma eğiliminin dikkate alınmadan zamansız bir şekilde devalüasyon yapılması fiyatlarda bir ucuzlama sağlamadığı gibi halkın iktidara olan güvenini sarsarak muhalefete daha da yaklaştırmıştır. Nitekim Adnan Menderes de 1 Ekim 1947 tarihinde İzmir’de yaptığı konuşmasında 7 Eylül kararlarının “Pahalılığı şahlandıran bir kamçı” olarak değerlendirerek kararların başarısız olduğunu belirtti.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Peker'in konuşması için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 14 Ağustos 1946, 27-37.

¹⁶⁵ Bakanlar Kurulu'nun 7 Eylül 1946'da karara bağladığı ve kamuoyuna 7 Eylül Kararları olarak duyurulan tedbirler şu şekilde sıralanmıştır: “1- İthalata geniş mikyasta döviz tahsisi kararlaştırılmıştır.2-Bu sebeple serbest dövizle ithal edilebilecek malların ithalindeki bütün sınırlamalar (plafon kontenjan, miktar gibi) kaldırılmıştır. 3- İthalatçı birlikleri tarafından yapılan cins vasıf ve fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. 4- Rücu imkânı olan akreditiflerin dövizli ithal listesine dâhil öteki mallara çevrilmesine müsaade edilecektir. 5- İthal talepleri ithalatçı birliklerin buldukları merkezlerde buldurulacak bakanlık memurları tarafından hızla bakanlığa ulaştırılacaktır. 6- Siparişlerin halk ihtiyaçlarına göre ayarlanması tamamen ihtiyaçlarımızın takdirlerine bırakılmıştır.” Yakup KEPENEK, **Türkiye Ekonomisi- Gelişimi-Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla**, 123.

¹⁶⁶ Bkz. (49), SARIÇOBAN, 76-77.

¹⁶⁷ Bkz. (59), EROĞUL, 41.

¹⁶⁸ İktidar çevrelerine yakın basın tarafından da kararlar olumlu karşılanmıştır. Nadir Nadi: hükümetin aldığı kararları “Türk iktisadını kuvvetlendirecek” şeklinde değerlendirmiştir. Nadir NADİ, “Hükümetin Yeni Kararı”, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Eylül 1946. Necmettin Sadak tedbirleri olumlu olarak yorumlamıştır. Necmettin SADAK, “Milli Ekonomi Sahasında İlk Ehemmiyetli Adımlar”, Akşam Gazetesi, 9 Eylül 1946. Hüseyin Cahit Yalçın ise kararı “iktisadi inkılap” olarak değerlendirmiştir. Hüseyin Cahit YALÇIN, “Son İktisadi Tedbirler”, Tanin Gazetesi, 10 Eylül 1946.

¹⁶⁹ Vatan Gazetesi, 2 Ekim 1947.

Bu tartışmalar henüz bittiği sırada, İnsan Hakları Derneği'nin kurucuları arasında bulunan Demokrat Parti milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak'ın Tanin gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın tarafından hazırlanan "Hakikatin Karşısında" isimli broşürde, komünistlerle işbirliği yaptığına yönelik iddiaları yeni bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir.¹⁷⁰ Mareşal bu olaydan sonra derhal bir açıklama yaparak "Aşırı solculukla malul kimselerin de kanaatleri bir nevi kızıl faşistliktir. Tek şef sistemine dayanan aşırı solculuk da insanlık ve kanun haricidir... Benim aşırı solcularla ve alelumum milli fikirlerin dışında kanaat besleyenlerle anlaşmama ve bu gibilerle teşrik-i mesai etmeme imkân yoktur. Ben insan hakları müdafaa cemiyetine siyasi herhangi bir mülahaza gütmeden girdim. Ben bu cemiyeti hayır cemiyeti olarak telakki etmekteyim. Hayır işlerine ideoloji davaları karışırse elbet böyle bir cemiyette benim yerim olamaz" sözleri ile iddiaları kesin bir dille reddederek dernekten ayrılmıştır. Milliyetçi olarak bilinen Mareşal'e böyle bir ithamda bulunması iktidarın Demokrat Parti'yi yıpratma hareketi şeklinde yorumlanmıştır.¹⁷¹ Ali Fuat Başgil İnsan Hakları Cemiyeti'nin Ankara'daki şubesinin Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti'nin emri ile kurulan resmi bir teşekkül olduğunu belirtmiştir.¹⁷² Nihat Erim ise Başgil 'in iddialarına cevaben "Ne arkadaşlarım ne de ben kanaat hususunda emir almaya alışmış insanlar değiliz" diyerek derneğin Halk Partisi tarafından kurdurulmadığını belirtmiştir.¹⁷³

İsmet İnönü'nün bu yaşanan gelişmelerden sonra Meclis'te sakin bir ortam yaratmak adına Demokrat Parti'yi desteklediğini, bu partinin ve demokrasinin memleketimizde ilerleyerek inkişaf etmesini istediğini ifade ettikten sonra "Demokrat Parti bugün anlaşılmış ve tutulmuştur"¹⁷⁴ diyerek muhalefetin kalıcı olacağını adeta Halk Partililere hatırlatmıştır. Celal Bayar da gazetecilere verdiği demeçte, partiler arasında kardeşçe işbirliği yapılması için bunun sözden ziyade Halk

¹⁷⁰ Salih POLATKAN, **Askeri ve Siyasi Yönleri ile Mareşal Fevzi Çakmak**, 151.

¹⁷¹ Nihat Erim "Muhalefet Vazifesini Anlamalı" başlıklı yazısında Serbest Fırkanın sonunu hatırlatarak DP ne yapıyor? Sorusunu sormuş adeta muhalefeti kendisini ispata davet etmiştir. Ulus Gazetesi, 11 Kasım 1946.

¹⁷² Vatan Gazetesi, 21 Ekim 1946.

¹⁷³ Vatan Gazetesi, 23 Ekim 1946.

¹⁷⁴ Vatan Gazetesi, 11 Ekim 1946.

Partisi içindeki tüm idare amirlerinin anlaması gerektiğini ifade ederek iktidarı daha somut adımlar atmaya davet etmiştir.¹⁷⁵

İktidar ile muhalefet arasında komünizm tartışmaları alevlendiği sırada Sıkıyönetim Komutanlığı aşırı sol akımlar olayına el koyarak komünist eğilimli Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisi'nin merkez ve taşra teşkilatlarını kapattı.¹⁷⁶ Yarın gazetesi ile Büyük Doğu dergisi de kapatıldı.¹⁷⁷ Bu atmosferde 4 Aralık tarihinde sıkıyönetim süresinin uzatılması için Meclis müzakereleri başladı. Müzakereler esnasında söz alan Refik Koraltan sıkıyönetimin uzatılmasına karşı çıkararak neden böyle bir karar alınmak istendiğinin sebeplerinin açıklanmasını istedi. CHP milletvekili Vehbi Kocagüney, ordunun selametini tehdit eden ve kamuoyunu sarsan yazıların yazıldığı İstanbul gazetelerinden yakılarak, sadece bunun için bile sıkıyönetime ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.¹⁷⁸ Fuat Köprülü de cevaben sıkıyönetimin tek faaliyetinin İstanbul matbuatına seçim aleyhinde yazı yazdırmamak olduğunu, bu durumun dış siyasette zayıflık olarak algılanacağını belirtmiştir.¹⁷⁹ General Sadık Aldoğan da tedbirlerin gazete kapatmak için alındığını ileri sürmüştür.¹⁸⁰

Bu müzakerelerden iki gün sonra Demokrat Parti milletvekillerinden Abdurrahman Münip Berkman ve Zeki Rıza Sporel'in mazbataları CHP'li milletvekillerince reddedildi. Berkman vergi kaçırmakla, Sporel ise Milli Mücadeleye katılmamakla suçlanmıştır.¹⁸¹ Bu durum Demokrat Partililerce Meclis'te sandalye sayılarının düşürülmek istendiği şeklinde yorumlandı. Refik Koraltan konuşmak için kürsüye geldiğinde "Anadolu'dan Meclis tarafından çağrıldığı halde Anadolu'ya katılmayan birçok büyük memurların hatta Bakanlığa kadar yükselmiş

¹⁷⁵ Vatan Gazetesi, 13 Ekim 1946.

¹⁷⁶ Fethi TEVETOĞLU, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri 1910-1960**, 572-576.

¹⁷⁷ Ulus Gazetesi, 17 Aralık 1946.

¹⁷⁸ Ahmet Emin Yalman Vatan gazetesinde kaleme aldığı yazısında tek parti zihniyetine tabi olanların ve yazı hürriyetlerini şahsi menfaatlerine uygun bulmayanların iktidar mevkiinin bir itiraz yeri olmadığını, bir feragat yeri olduğunu anlamalarını istemiştir. Ahmet Emin YALMAN, " İktidar Mevkii Feragat Yerdır", Vatan Gazetesi, 17 Aralık 1946.

¹⁷⁹ Vatan Gazetesi, 5 Aralık 1946.

¹⁸⁰ Vatan Gazetesi, 5 Aralık 1946.

¹⁸¹ Ulus Gazetesi, 7 Aralık 1946.

kimselerin mevcut olduğunu fakat bunların vazifelerini şerefle ifa ettiklerini”¹⁸²söylemiştir. Mümtaz Ökmen ise Koraltan’a her şeyi burada söylemenin doğru olmadığını ifade etmiştir.¹⁸³

Yukarıda bahsettiğimiz kısa süre içerisinde hararetli bir şekilde yaşanan tartışmaların gölgesinde ilişkiler gelişmiştir. İkili ilişkilerdeki kötü atmosferden dolayı sıklıkla muhalefetin Meclis’ten çekileceği iddiaları da basında yer almaya başlamıştır.

1.1.6. Ordudaki Huzursuzluk

1946 seçimlerinin dürüst bir şekilde yapılmaması ordu içerisinde bir takım rahatsızlıklara neden oldu. Bunun bir sonucu olarak ordu içerisinde iktidar karşıtı yapılanmalar meydana gelmiştir.¹⁸⁴ Bu oluşumlar 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar artarak devam etmiştir. Ordu içerisindeki iktidar karşıtı yapılanmalar arasında Albay rütbesine sahip olan Cavit Oral’ın İstanbul’da kurduğu bir örgüt de bulunmaktadır. Bu örgütün içerisinde Cevdet Sunay’da yer almıştır. Örgütün başkan yardımcılığını ise Kurmay Binbaşı Kenan Esengil yapmıştır.¹⁸⁵ O zaman yüksek rütbeli birinden destek almak isteyen örgütçüler Gelibolu’daki Kolordu Komutanı Fahri Belen’i ziyaret etmişler ancak olumsuz cevap almışlardır.¹⁸⁶ Örgütçülerin amaçları demokrasiyi koruyup kollama adı altında iktidara el koymaktı. Ordudaki

¹⁸² Vatan Gazetesi, 7 Aralık 1946.

¹⁸³ Vatan Gazetesi, 7 Aralık 1946. Refik Koraltan’ın bu sözleri Şükrü Saraçoğlu’nu kastederek söylediği iddia edilmiştir. Bu sebeple İzmir’de yayın yapan Anadolu gazetesi Saraçoğlu’nun İstiklal harbindeki mücadelelerini belirten vesikalar yayınlamak durumunda kalmıştır. Ulus Gazetesi, 14 Aralık 1946.

¹⁸⁴ Ümit Özdağ ordu içerisindeki yapılanmaların tarihini 1944 yılına kadar götürür. Özdağ’a göre 1944 yılındaki yapılanmada örgüt iki kola ayrılmıştır. Bunlardan birincisi, Kurmay Albay Seyfi Kurtbek’in savaş yılları içinde kurduğu “Hücum Ordusu” adı ile anılan örgüttür. Diğeri ise Kurmay Yarbay Cemal Tural’ın başkanlığını yaptığı örgüttür. Ümit ÖZDAĞ, **Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)**, 165.

¹⁸⁵ Osman Metin ÖZTÜRK, **Türkiye’de Silahlı Kuvvetler ve Siyaset**, 75.

¹⁸⁶ Örgütçüler Fahri Belen’in yanına giderek niyetlerini açtılar. “Paşam Türkiye’de ikinci bir 1946 rezaletine meydan vermeyelim! Dediler. Belen genç subayları yatıştırdı. Çok yanlış düşünüyorsunuz? Dedi. Sırf bir ihtimale dayanarak askeri müdahale yapılır mı? Millet böyle bir şeyi destekler mi? Sonra dünya ne der? Önce bekleyin bakalım hele seçimler bir yapılsın. Hile olursa o zaman ortam müsait olur.” Örsan ÖYMEN, “Bir İhtilal Daha Var”, Milliyet Gazetesi, 28 Ağustos 1986.

oluşumlardan bir diğeri ise 1946 yazında Ankara’da Albay Seyfi Kurtbek ve Binbaşı Celal Yıldırım liderliğinde 10 kişilik bir gruptur.¹⁸⁷

Celal Yıldırım Celal Bayar ile iki kez görüşmüş, 1950 seçimlerinde hile yapılırsa müdahale edeceklerini ve böyle bir güce sahip olduklarını belirtmiştir.¹⁸⁸ Bu oluşumlar bize 1946 seçimlerinde hile karıştırıldığı iddialarının özellikle ordu içerisinde kabul gördüğü ve özellikle şeffaf bir yönetim beklentisi içeriğinde olduklarını göstermektedir.¹⁸⁹ Bu düşüncenin bir sonucu olarak Demokrat Parti’nin muhalefet yılları ordu tarafından desteklenmiştir.¹⁹⁰ 27 Mayıs darbesinin önemli isimlerinden biri olan Suphi Karaman’ın şu sözleri oldukça önemlidir: “46’lardan itibaren politikayı izlerim. 1950’den beri kurmay subayım. Hatta 1946’dan 1953-1954’e kadar Demokrat Parti sempatzanıyım. Hiçbir asker politikadan soyutlaşmamıştır. Bu mümkün değildir. 1945-1946’dan itibaren Halk Partisi’nin memleketi bir çıkmaza soktuğu inancındayım. Nitekim 50’lerden önce de bana göre Halk Partisi 60’dan önceki Demokrat Parti durumundadır. Ama bir seçimle kendini sınırlanabilmiştir. Eğer sınırlımasaydı, 60’a benzer bir olay olurdu gibi geliyor bana.”¹⁹¹

Ordunun 1950 seçimleri öncesinde Demokratların yanında yer almasının nedenlerinden birinin 1944 tarihinden itibaren siyasal elitin askeri bürokrasinin rejim içindeki ağırlığını kırmaya çalışması olduğu ileri sürülmüştür.¹⁹² Sovyetlerin 22 tümenle Kafkasya’dan saldırıya geçecekleri duyumu üzerine askerin geri çekilmesi

¹⁸⁷ William HALE, **1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, 88. Kurtbek Ağustos 1950 tarihinde Demokrat Parti iktidarında Ulaştırma Bakanlığı’na getirilmiştir. 1952 tarihinde Milli Savunma Bakanı olmuştur. Fahri Belen ise Bayındırlık Bakanlığı ile ödüllendirildi.

¹⁸⁸ Ümit ÖZDAĞ- Çetin GÜNEY, “İnönü Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri”, 752.

¹⁸⁹ Metin Toker askerlerin içinde 1946 seçimlerinden duyulan rahatsızlıkla 1950 seçimlerinin düzgün yapılmaması durumunda harekete geçmeye hazır olanlardan söz eder. Ona göre askerler şu veya bu partinin değil çok partili yaşamın yaşamasından yanadır. Metin TOKER, **Tek Partiden Çok Partiye**, 242-249. Bayar anılarında Toker’i doğrulamaktadır. “Ordu demokrasiden çok şey beklemekte idi. Üstelik demokrasiye karşı girişilecek hareketleri tasvip edecek nitelikte değildi.” Bkz. (70), BAYAR, 99.

¹⁹⁰ Cemal Madanoğlu, generallerin dışında askerlerin çoğunun Demokrat Parti’yi tuttuğunu bu partinin seçimde çıkardığı milletvekili sayısının azımsandığını İnönü’ye bir antipati beslendiğini söylemiştir. Çetin YETKİN, **Karşı Devrim**, 597.

¹⁹¹ Bkz. (190), YETKİN, 605.

¹⁹² Ümit ÖZDAĞ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, 167-168.

emri halkta bir heyecana neden olmuştur.¹⁹³ Olay üzerine İçişleri Bakanı Sökmensüer doğuya giderek paniği önlemeye çalışmıştır. Olayın orduda duyulması askerinin hükümete karşı güveninin sarsılmasına yol açmıştır.¹⁹⁴ Ayrıca Truman doktrinine göre Amerikalı subayların orduyu denetlemeleri astlarının daha üst rütbeli subaylara karşı amir tutumu takınmaları orduda kızgınlığa sebep olmuştur. Ek olarak Atatürk'ün kurduğu partinin ilke ve inkılaplardan ödün vermesi ülke içerisindeki ekonomik bozukluk gibi nedenlerle ordu içinde huzursuzluk meydana gelmiştir.¹⁹⁵ Fahri Belen anılarında kendisi Gelibolu'da İkinci Kolordu Komutanı iken yanına beş kurmay subayın geldiğini ve kendilerini bir ihtilal örgütünün üyeleri olarak tanıttıklarını anlatır. Bu subaylar örgütün çok güçlü olduğunu söyler. Bu subaylar örgütün çok güçlü olduğunu hatta generallerden de katılım olduğunu söylerler. Ancak 1950 tarihinde yapılacak seçimde hileye başvurulursa o takdirde bir askeri müdahale için meşru ortamın doğacağını söyler. Bu tavsiye örgütçe de benimsenmiş, ihtilal gerektiği zaman örgütün başına Fahri Belen'in geçmesine karar verilmiştir.¹⁹⁶

Bazı yazarlar tarafından 1946 seçimlerinden sonra İnönü'nün Hadımköy ziyareti sırasında komutanlarla görüştüğü “Demokrat Parti ihtilal yapmak istiyor. Belki hareket edeceğiz. Size güveniyorum” dediği¹⁹⁷ tehlike çanlarının çaldığını ve memleket asayiş ve emniyetinin bozulmak üzere olduğunu söyleyerek kumandanları kendi yanına çekmeye çalıştığı şeklinde yorumlar mevcuttur.¹⁹⁸ Genel olarak baktığımızda 1946-1950 yılları arasında ihtilalci örgütlerin ülkede varlığından söz edilebilir. Ayrıca ordunun CHP'nin bazı uygulamalarından hoşnutsuz olduğu ve DP'nin yanında yer aldığını söyleyebiliriz. 14 Mayıs 1950 seçimlerinin dürüst bir şekilde yapılması görülüyor ki 27 Mayıs darbesinin bir benzerinin yaşanmasını engellemiş gözükmektedir.

¹⁹³ Cumhuriyet gazetesi olayı doğu bölgelerimize dair uydurma haberler şeklinde vermiştir. Habere göre bazı askeri birliklerin geri çekildikleri ve bu yüzden bir kısım halkın da bu birlikleri takip ettiğine ilişkin söylentiler tümüyle asılsızdır. Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1946.

¹⁹⁴ Fahri BELEN, **Ordu ve Politika**, İstanbul 1971, 29-30.

¹⁹⁵ Bkz. (69), AKIN, 131.

¹⁹⁶ Bkz. (194), BELEN, 32-33.

¹⁹⁷ Samet AĞAOĞLU, **Siyasi Günlük**, 69.

¹⁹⁸ Avni DOĞAN, **Kurtuluş ve Kurtuluş Sonrası**, 267.

Demokrat Parti'nin kurucularından Refik Koraltan Mareşal Fevzi Çakmak'ın İnönü'ye karşı bir darbe yapılması teklifinde bulunduğunu, ancak DP ileri gelenlerinin bunu kesin bir dille reddettiğinden bahseder. Mareşal kısaca 1950 seçimlerini kastederek İsmet İnönü'nün iktidarı kolay kolay bırakmayacağını belirtmiştir. Sözlerinin devamında “Çankaya'ya yürür bu belayı milletin başından bertaraf ederim” diyordu. Refik Koraltan anılarında Mareşal'in bu teklifine Bayar'ın “Aman paşam ne söylüyorsunuz? Bu nasıl mütalaa, askerın, ordunun politikaya karışması memleketi içinden çıkılmayan bir felaket girdabına atar” şeklinde cevap verdiğini anlatmaktadır.¹⁹⁹

1.1.7. Matbuat Kanunu'nda Yapılan Değişiklik

Çok partili hayata geçişle birlikte hükümet tek parti döneminde yürürlüğe giren anti demokratik kanunların tadiline gitmiştir. Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinin değiştirilmesi bu kanunlardan sadece biridir.²⁰⁰ Aslında Celal Bayar Matbuat Kanunu'nun tadil edilmesini Halk Partisi'nden daha ayrılmadan önce teklif etti. Bayar'ın verdiği önergede gazete kapatma yetkisinin Bakanlar Kurulu'ndan alınıp Cumhuriyet Mahkemelerine verilmesi istenmiştir.²⁰¹ Ancak iktidar bir yıl sonra bu konuyu tekrar gündeme getirmiştir.

¹⁹⁹ Üstelik Koraltan'a göre Mareşal bu teklifini bir kez daha tekrarlamıştır. Mareşal'in tahriklerinin arkasında CHP'nin adamlarının çıktığını da belirtmektedir. Refik KORALTAN, **Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar**, 148-149.

²⁰⁰ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendisini fesh etmesi ve ardından Menemen Vakası hükümetin ilan ettiği sıkıyönetimden sonra 10 Mayıs 1931 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası Kurultayı kararları basın dünyasını önemli ölçüde etkiler. Kurultay sonrası yeni Matbuat Yasası 8 Ağustos 1931 tarihinde kabul edilir. Alpay KABACALI, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, 126. Bu kanun Cumhuriyet döneminin ilk basın yasasıydı. Bu yasa ile hilafet, saltanat, hilafet, anarşizm ve komünizm yanlısı yayınlara açıkça yasaklama getiriyor, “Yurt yararına ters düşen yayınlar” nedeniyle hükümete gazete ve dergileri geçici olarak kapatma yetkisi veriyordu. Orhan KOLOĞLU, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın**, 66. “Madde 50: Memleketin genel politikasına dokunacak yayımdan dolayı Bakanlar Kurulu kararı ile gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir.” Hıfzı TOPUZ, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 169.

²⁰¹ Vatan Gazetesi, 14 Haziran 1945. Celal Bayar'ın verdiği teklife Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi destek çıkmıştır... “Bugün daha açık konuşur, daha açık söylerken basın hürriyetini dizginleyen her türlü kanuni engellerin de ortadan kaldırılmasını düşünüyor ve istiyoruz.” Nadir NADİ, “Ellinci Madde”, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1945.

13 Haziran 1946 tarihinde Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinin tadil edilmesine yönelik kanun tasarısı gündeme gelmiş ve basın özgürlüğü konusunda tartışmalar yaşanmıştır.²⁰² Adalet Komisyonu sözcüsü Şükrü Devrin, “Maddenin yeni şeklinde gazete kapatma yetkisi münhasıran devletin emniyetini ilgilendiren suçların işlenmiş olması halinde suçun gerektirdiği ceza ile birlikte umumi mahkemelerin vazife ve salahiyyetine giren bir hüküm olarak bilinmektedir” diyerek kanun tadilinin getirdiği yeniliği belirtmiştir. Sözlerinin devamında Matbuat Kanunu'nun bu şekilde tadil edilmesinin basın ve yayın hürriyetini asla kısıtlamayacağını, sadece kişi haklarını ihlal eden suç faaliyetlerinin yayın yoluyla işlenmesine ceza getirildiğini söylemiştir.²⁰³

CHP Konya milletvekili Ali Rıza Türel, basında yer alan yazıların “Kamu düzeni veya devlet memurlarına karşı hakaret teşkil edebileceği endişesinde” olduğunu belirterek, bunlara karşı korunmak için gereken tedbirleri almanın hem hak hem de vazife olduğunu ifade etmiştir. Türel'e göre “Hürriyet ancak başkalarına zararlı olmamak şartıyla kanunun himayesi altına konulabilir.” Bu sebeple 50. Maddenin değişmesinden sonra oluşacak boşluğu yeni bir tedbirle doldurulması gerektiğini söylemiştir.²⁰⁴

Yine CHP Konya milletvekillerinden Osman Şevki Uludağ ise “...Matbuat denilen, basın denilen şey öyle bir kılıçtır ki sağı da keser solu da. Binaenaleyh onların hareketlerini onların yazılarını daima kontrol altında bulundurmak memlekete zararlı olmayacak şekilde bulundurmak çok doğru ve yerinde bir şey olur” diyerek adeta iktidarın basına bakış açısını göstermiştir. Uludağ sözlerinin devamında basının her devirde özgür olduğunu ancak basının mutlaka bir kanun çatısı altına alınması gerektiğini vurgulamıştır.²⁰⁵

²⁰² Cumhuriyet Gazetesi, 14 Haziran 1945.

²⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 13 Haziran 1946, 262-263.

²⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 13 Haziran 1946, 263.

²⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 13 Haziran 1946, 265-266.

CHP adına milletvekili Cavit Oral “50. maddenin mevcudiyetine rağmen, Türkiye’de bugün fiili bir matbuat hürriyetinin var olduğu kabili inkâr değildir ve bunu inkâr etmek hem nankörlük ve hem de insafsızlık olur”²⁰⁶ diyerek muhalefetin matbuat hürriyeti yoktur iddialarını yalanlamak istemiştir.

Muhalefet adına söz alan Adnan Menderes sözlerine “Bizim gibi devlet-parti ve millet anlamları henüz birbirinden layıkıyla ayırt olunamayan ve Meclislerinde muhalefetin veya müstakil kanaat sahibi yurttaşların hiç veya pek az temsilcisi bulunan memleketlerde matbuat hürriyeti milyonlar ve milyonlarca vatandaşın fikir ve kanaat kalesi olmak ehemmiyetidir” diyerek cemiyetimiz açısından matbuat hürriyetinin ehemmiyetine vurgu yapmıştır. Ardından kanunun sadece 50. maddesinin tadil edilmesinin, diğer ağır hükümlerinin yürürlükte olmasının toplum nazarında “sükûtu hayale” uğradığını belirtmiştir. Menderes daha da ileri giderek tasarının Meşrutiyet Matbuat Kanunu’ndan daha geri hükümler ihtiva ettiğini de belirtmiştir.²⁰⁷ Halk Partisi milletvekili Fikri Düşünsel Menderes’e cevaben “Arkadaşlar bilhassa Demokrat arkadaşlar emin olunuz ki siz de mevki iktidara gelseniz milli duygularınız mevcut olduğu için onlar sizin de aleyhinizde yazacaklardır”²⁰⁸ şeklindeki sözleri ile basının iktidarlara karşı muhalefeti eleştirme hissiyatları olduğunu belirtmiştir.

Muhalefet genel olarak bakıldığında Matbuat Kanunu’nun sadece 50. maddesinin değiştirilmesini yeterli görmemiş, Meşrutiyet Kanunu’nun yeni kanundan ileri olduğunu iddia etmiştir.²⁰⁹ İktidar ise hükümetin devleti korumak adına kanuni müeyyideler hazırladığını, ülkede basına baskı yapıldığı iddialarının yersiz olduğunu savunmuştur.²¹⁰ Hükümetin basına yönelik bakış açısını İsmet İnönü CHP Kurultayında “Basın hürriyetinin memleketin huzurunu altüst edecek şekilde

²⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 13 Haziran 1946, 268.

²⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 13 Haziran 1946, 269-270.

²⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 13 Haziran 1946, 279.

²⁰⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Haziran 1946.

²¹⁰ 50. madde görüşülürken Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen, “İleri hamleleri yaparken Türk milletinin Türk Devletinin Türk toprağının emniyet ve istiklali için lüzumlu tedbirleri de behemal olacağız” dedi. Ulus Gazetesi, 14 Haziran 1946

kötü kullanıldığından” bahsederek, “memleket durumunu karıştırmak, ateş çıkarmak gibi bir insafsızlığı meslek olarak takip eden gazeteler cephesi kuruldu. Bunlar her şeyden önce, Cumhuriyet Halk Partisi’ni kötüleyip ortadan kaldırımağa çalıştılar”²¹¹ şeklindeki sözleriyle tanımlamıştır. İktidara göre bu sözlerden anlaşılan, basın mensuplarının kendilerine tanınan hürriyetleri suistimal ettikleri, bu sebeple iktidarın bu yasaları çıkardığıdır.

Aynı anda yayın suçlarına ait Af Kanunu da çıktı.²¹² Basın suçlarına ait Af Kanunu görüşülürken Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen, “Tasarıda mucip sebepler açıklıkla bildirilmiştir. Halk Partisi Hükümeti seçimlerde vatandaşlar arasında husumet bulunmamasını istemektedir”²¹³ şeklindeki sözleri ile demokratikleşme yolunda hükümetin tam desteğini belirtmiştir. Böylece iktidar basın ile arasını yumuşatmaya çalışmıştır. Çünkü karşısındaki muhalefet basınının tam anlamıyla hür olmasını istiyordu. Demokratlar özellikle partilerinin kuruluş aşamasında basından istifade etmişlerdi. Bu açıdan bakıldığında basının da muhalefete tam desteği mevcuttur.

Kabul edilen yeni yasa ile hükümetin gazeteleri kapatma yetkisi kaldırılmış bulunuyordu. Fakat 21 Temmuz 1946 seçimleri sonrasında bazı İstanbul gazetelerinin yayınlarından duyulan rahatsızlık sebebiyle Sıkıyönetim Komutanlığı bu gazetelerin kapatılmasına karar vermiştir. İstanbul milletvekili Cihat Baban, Yeni Sabah ve Gerçek gazetelerinin kapatılmasına gerekçe olan hukuki dayanağı Başbakan Peker’e soru önergesiyle sormuştur. Başbakan Recep Peker, “Sıkıyönetim Komutanının salahiyetine dâhil bir iştir... Ben hükümet başkanı olarak Sıkıyönetim Komutanı’nın takdirine bağlı olan bir işte mevcut Sıkıyönetim kararını ne kaldırmak ne hafifletmek ne de böyle bir durum yokken bu gibi bir tertibi tatbik mevkiine koymak hususunda kendimi salahiyetli görmedim”²¹⁴ şeklinde cevap vermiştir.

²¹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mayıs 1946

²¹² Ulus Gazetesi, 15 Haziran 1946.

²¹³ Vatan Gazetesi, 15 Haziran 1946.

²¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 13 Eylül 1946, 272.

Hükümet sadece Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinin değiştirilmesini yeterli görmemiştir. 26 Ağustos 1946 tarihinde yeni bir tadil tasarısı Başbakan Recep Peker tarafından Meclis'e sunulmuş, 9 Eylül 1946 tarihinde Adalet Komisyonu'na da 11 Eylül 1946 tarihinde İçişleri Komisyonu'nda görüşülmüş, 13 Eylül'de Meclis'e gelmiştir.²¹⁵

Matbuat Kanunu'ndaki değişikliğin iki esaslı kısımda yapılması öngörülmüştür. Birincisi gazete ve derginin izine tabi olmadan çıkartılabilesini temin eden ve çıkaranlardan aranan vasıflar ve mükellefiyetler üzerine kayıtları azaltan hükümler. İkincisi bir taraftan vatandaşların şeref ve haysiyetlerini diğer taraftan cemiyetin hukuk ve nizamını ihlale matuf neşriyattan doğan matbuat suçlarına ait evvel hükümler.²¹⁶ Meclis müzakerelerinde tadil dolayısıyla iktidar ve muhalefet arasında hararetli tartışmalar yaşanmıştır.

Muhalefet adına söz alan Adnan Adıvar, “Demokratik bir memleket için matbuatı susturmaktan daha tehlikeli olan seçme hakkına sahip her vatandaş gazetesi açıp objektif bir fikir edinmekten men etmek velhasıl matbuat hürriyetini tehdit etmekten daha zararlı bir hareket değildir”²¹⁷ şeklindeki sözleri ile getirilecek yeniliklerin basını susturma amacı taşıdığını ifade etmiştir. Sözlerinin devamında tadil edilecek kanun maddelerinden örnekler veren Adıvar “...38. maddedeki uydurulmuş havadisler tabirini almak istiyorum. Bu uydurulmuş havadis neşretmek ve bununla halkın huzurunu bozmak, sonra halka heyecan vermek, tabii bunlar müthiş ahlaksızlıklardır. Bunda hiç kimsenin bir dakika şüphe etmeye hakkı yoktur. Hele bunlar maksadı mahsusla veya maddi menfaat karşılığı yapılmış ise bunu nitelendirmek için ifade edecek kelime bulamıyorum. Böyle yapanlar milletten görecekları umumi nefretle cezalarını çekeceklerdir. Fakat böyle yapmayı ta meseleyi bir kanun çerçevesi içine alacak olursak o vakit bu haberi bu havadisi

²¹⁵ Cem Eroğul, Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinin tadilini Demokrat Parti kurulduktan sonra sıkı bir düzen altına alınmış olan basının şikâyetlere gittikçe geniş yer vermesi Peker Hükümetini tedirgin edip eski otoriter usullere yeniden başvurma şeklinde yorumlamıştır. Bkz. (59), EROĞUL, 38.

²¹⁶ Ulus Gazetesi, 12 Eylül 1946.

²¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 13 Eylül 1946, 280.

uydurmuş olduğunu heyecan verici olduğunu halkın huzurunu bozduğunu ispat etmek mecburiyetinde kalacağız. “...Yalnız bir noktayı istisna ediyorum. O da devletin emniyeti hariciyesiyle ilgili olan meselelerdir. Böyle yalan uydurma şeylere hiçbir hükümetin tahammülü yoktur” diyerek bu maddeye muhalefet etmiştir. “Sonra Ceza Kanunu’na ait bir madde de onur kırma ve alay meselesi vardır. Şimdi arkadaşlar bir taraftan onur kırma ve alay bir taraftan haysiyet ve şerefi ihlal gibi halkalardan yapılmış zincir arasında kalan tenkit müessesesini düşünüyorum. Bu nasıl olacaktır, suizan nerede başlayacaktır... Bendeniz aklım almıyor... Bu tadiller geniş bir zamanda dört başı mamur yeni bir Matbuat Kanunu çerçevesi içinde yapılmasını kabul buyurursunuz ki benim teklifim budur”²¹⁸ şeklindeki sözleriyle yeni Basın Kanunu’nun gereği üzerinde durmuştur.

Kendisi de bir gazeteci olan Cihat Baban “Yalnız demokratik esaslara ve Anayasamıza intibak ettirmek üzere tahsil, teminat parası ve ruhsat gibi mani tedbirleri kaldırmayı münasip gören hükümet, vatandaşın en meşru hakkı olan müdafaa hakkını, Anayasa ile teyit edilmiş bulunan mahkemelerin aleniyeti prensiplerini ihlal eden hükümleri kaldırmamıştır” diyerek hükümetin istenilen özgür ortamı basına sağlamayacağını belirtmiştir. Matbuat Kanunu’nun 42. maddesini de eleştiren Baban, “...Bu madde herhangi bir gazete aleyhine dava açıldığı zaman o gazetenin artık bu davadan bahsetmemesi amirdir. Diğer taraftan matbuat davalarında süzgeç vazifesi gören hazırlık tahkikatı da olmadığından herhangi bir zat veya müessese aleyhinde tenkit yazısı yazdığımız zaman bu zat veya müessese bir istida ile davayı tahrik edebilmekte ve artık o mevzuu etrafında gazete neşriyatı yapamayacağı için alelade tenkitleri bile susturmak imkânı hâsıl olmaktadır. ...Anayasa’ya sarih olarak aykırı olan bu 42. madde ile gazeteci kendisini efkârı umumiye önünde müdafaa etmek salahiyetinden mahrum kalmaktadır”²¹⁹ şeklindeki sözleri ile eleştirmiştir. “Bu kanun heyet-i umumiyesiyle ve heyeti umumiyesine ilave edilen şiddetli hükümleriyle Türk demokrasisine şeref vermeyen bir kanundur.

²¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 13 Eylül 1946, 281-282.

²¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 13 Eylül 1946, 284.

Elimizde bu kanun mevcut oldukça göğsümüzü gere gere Türkiye’de demokrasi ve matbuat hürriyeti vardır diyemeyiz”²²⁰ diyerek muhalefetin tavrını ortaya koymuştur.

Tenkitlelerin ardından kürsüye gelen Adnan Menderes matbuatın ancak demokratik şartlar altında gelişebileceğinden bahsetmiştir. Kanun maddelerine tek tek açıklık getiren Menderes sonuç olarak tasarının geri alınmasını ister.²²¹ Osman Nuri Köni ise “Biz hükümetten demokrat bir kanun teklifi bekliyorduk Çünkü hükümet programında demokrasinin en üstün siyasi akide olarak kökleştirileceği azminden bahsediliyordu. Hâlbuki huzuru alınızda gelen ve matbuata taalluk eden tasarıda mülkiye amirlerine hudutsuz salahiyet verilmiştir”²²² der. Nihat Erim çok partili hayata geçişin teminatı olarak Halk Partisi’ni gördüğünden “Bizim bir seneden beri vasıl olduğumuz bu merhale gerçek demokrasi sistemini bu memlekette yaratmıştır, tesis etmiştir. Bugün kabul edeceğimiz bu tasarı demokratik esasta liberal sisteme en küçük bir gölge getirmemektedir”²²³ şeklindeki sözleri ile muhalefetin eleştirilerini reddetmiştir.²²⁴ Demokrat Parti’nin muhalefetine rağmen yasa yürürlüğe girmiştir. Nihat Erim tasarının kanunlaşmasından sonra duyduğu mutluluğu “Hürriyetin boğazlanmadığı tersine sağlam teminata bağlanarak üç beş

²²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 13 Eylül 1946, 288.

²²¹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 13 Eylül 1946, 292-296.

²²² TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 13 Eylül 1946, 296.

²²³ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 1, 13 Eylül 1946, 298. Gazetelerin haberlerini korkudan yazamadıklarını söyleyen Mümtaz Faik Fenik “Gazetelerimizin kendi kendilerini sansür etmelerine sebep olan bu kanunun matbuat tarihimize çok acı izler bıraktığına temas etmektedir. Bir an önce bu kanunun çıkarılmaya çalışılmasının korkuya dayalı bir serbestiye de, hürriyet demenin imkân ve ihtimali olmadığını” söylemektedir. Mümtaz Faik FENİK, “Tefsire Tabii Hürriyet”, Vatan Gazetesi, 17 Eylül 1946.

²²⁴ “Yeni getirilen tekliflerin anti demokratik bir nitelik taşıdıkları açıktı. Örneğin gazete çıkaracak olanların kanuni vasıflar arasında suişöhret sahibi olmamaları isteniyor ve kanuni vasıfları haiz olmayanların verdikleri gazete çıkarma beyannamelerinin verilmemiş sayılacağı belirtiliyordu. Üstelik beyanname vermeyenlerin gazete veya dergilerinin en büyük mülkiye amirinin emriyle kapatılabileceği öngörülyordu. Yani bir gazete sahibi kanuna göre beyanname verip gazetesini çıkartırken en büyük mülkiye amirinin kendisini kötü şöhretli tanınması sonucu aniden yayımına son vermek zorunda kalabilecekti. Ayrıca şahsiyetlerin şeref ve haysiyetleri hakkında suizanni davet edecek müphem yazıları devlet kuvvetlerinin herhangi birine karşı halkın güvenini sarsacak uydurulmuş veya sadece mahiyeti değiştirilmiş haberleri beş seneye kadar varan hapis cezalarıyla cezalandırıyordu.” Bkz. (59), EROĞUL, 40.

sorumsuz tarafından gasp edilmesinin önüne geçmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır²²⁵ şeklinde belirtmiştir.

1.1.8. Üniversite Reformu

Çok partili hayata geçişin yaşandığı dönemde üniversite konusu ele alınmadan olmazdı. Toplumun değişen koşulları, üniversite ve fakültelerin artışı yeni bir düzenlemeyi haklı kılmıştı.²²⁶ İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel 1939 yılında üniversitenin yönetsel olarak özerkliğinin artırılması hususunda Milli Eğitim Bakanlığı'na bir rapor vermiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı üniversite öğretim üyelerinden oluşan bir komisyona yasa tasarısı hazırlattı. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığındaki komisyon "Üniversitelerle Bunlara Bağlı Fakülte ve Kurumların Özerklikleri ve Üniversite Öğretim Mesleği Üyeleri Kanun Tasarı" hazırladılar.²²⁷ Üniversite Kanunu'nun gerekçesinde, Cumhuriyetten önceki dönemde tam olarak batıdakine benzer bir üniversite modeli oluşturamamanın temelinde üniversite öğretim üyeliği mesleğinin bir yasa ile düzenlenmemesi olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre üniversite öğretim üyeliği mesleği için de devlet memurları hakkında konulmuş olan genel hükümler dışından, ayrı bir yasal düzenleme yapılması gerekmektedir.²²⁸ Hazırlanan kanun tasarısının müzakereleri sırasında milletvekilleri üniversitelerin özerk bir yapıya sahip olmaları hususunda birleştiler.²²⁹ Yeni yasa 1933 yasasıyla yönetsel özerkliği elinden alınan üniversitelere, üniversite özerkliğini ve tüzel kişiliğini geri vermiştir.

²²⁵ Nihat ERİM, "Hakikatin Kuvveti", Ulus Gazetesi, 18 Eylül 1946. Falih Rıfki Atay Meclisteki tartışmalara yönelik olarak "16-20 Eylül tartışmaları ile niçin zihinleri bulandırmak istenildiğini kendilerine soracaklarından şüphe etmeyiz. Bu tartışmalar Temmuz seçim ve tutanak görüşmelerinde belli ve açık maksat gütmüştür... Demokrasiyi geliştirmek ve normalleştirmek için Büyük Millet Meclisi bu gelişme davasını baltalamak isteyenlere karşı devamlı kanun teminatı aramıştır ve bunları bulduğuna inanmaktadır" şeklindeki sözleri ile muhalefetin Matbuat Kanunu'na gerçekte muhalif olmadığını başka amaç taşıdığını belirtmiştir. Falih Rıfki ATAY, "Maddeler Yürürlüğe Girenken", Ulus Gazetesi, 22 Eylül 1946.

²²⁶ Fehmi AKIN, "1933'ten Bu Yana Türkiye'de Üniversite Düzenleri", 31.

²²⁷ Cemal BALTACI- Fehmi AKIN, "1946 Üniversite Reformu," 85-86.

²²⁸ Ayn. Yer.

²²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 10 Haziran 1946, 103-124.

1946 Üniversite Yasasıyla tek üniversiteli sistemden çok üniversiteli sisteme geçilmiştir.²³⁰

Yasa'nın 1. maddesine göre üniversiteler, fakülteler, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşmuş, özerkliği ve tüzel kişiliği olan, yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleridir. Bir önceki yasanın fakültele tüzel kişilik tanımadığı anımsandığında, yasanın ilerici yönü görülmektedir. 3. madde üniversitelerin görevlerine, 4-8. maddeler fakülte organlarına ayrılmıştır. Fakültelerin organları genel kurul, Profesörler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Dekandır. 9-12. maddelerde belirtilen üniversite organları ise Senato, Üniversite Yönetim Kurulu ve Rektör olarak sayılmıştır. Yasa, Milli Eğitim Bakanı'nı üniversitelerin, Üniversitelerarası Kurul'un başı olarak kabul etmiştir. Yasa'nın görüşüldüğü sırada Hikmet Bayur'un, bu durumun üniversite özerkliğini zedelediğini söylemesini Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel şu şekilde eleştirmiştir: "Eğer Milli Eğitim Bakanı'nı tamamen dışarıda bırakırsanız adamdan bir şey sormaya Meclis'in hakkı olamaz."²³¹

1.1.9. 1947 Bütçe Görüşmeleri ve Meclis'te Psikopat Olayı

Bütçe müzakerelerinde yaşanan tartışmalar iktidar-muhalefet ilişkilerini kopma noktasına getirdi. 1946 yılı sonunda Aralık ayında yapılan 1947 bütçe görüşmelerinde Demokrat Parti Meclis sözcüsü Adnan Menderes partisi adına söz alarak eleştirilerde bulunmuştur. Yaşanan olayları tüm yönleriyle anlamak adına Adnan Menderes'in bütçeyi eleştirdiği yönleri detaylarıyla incelemek gereklidir. Menderes, bütçe eleştirisine başlamadan önce müzakereler sırasında iki temel problemden bahsetmiştir. Bunlardan ilki bütçe üzerinde yapılacak eleştirilerin kesin olarak azaltılması diğeri hükümetin iç politikaya tutunarak şiddetli bir dil kullanıp muhalefeti ürkütme gayesidir.²³²

²³⁰ Bkz. (69), AKIN, 102.

²³¹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 7, c. 24, 10 Haziran 1946, 175.

²³² TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 18 Aralık 1946, 15.

Menderes ikinci nokta üzerinde bilhassa durarak Başbakan'ın sözleri arasında geçen ülkede siyasi tahrikler yüzünden çıkacak karışıklıkları şiddetle önleyeceği cümlelerine karşılık “Siyasi tahrikler tabiri ile acaba birden fazla partili siyasi hayata girmiş olmamızı ve bunun tabii tecellilerini mi ima etmek istiyor?” şeklinde manidar bir soru sormuştur.²³³ Bu sorunun cevabını yine kendisi şu şekilde vermiştir; “Demokrat Parti kendisini, bu gibi imaların asla tesiri kalmayacak sağlam bir durumda görüyor. Çünkü Demokrat Parti kuruluşundan bu güne kadar kanuni yollarla ve kanun vasıtasıyla mücadeleyi kendisine en mukaddes bir şiar edinmişti... Memleketin iç emniyetini bozacak dışarıdan haysiyet ve itibarı sarsacak herhangi bir hareket karşısında hükümetin vazifesinde göstereceği en küçük dikkatsizliği ilk önce ve en şiddetli olarak Demokrat Parti'nin tenkit edeceğini şimdiden arz etmeme müsaade buyursunlar.”²³⁴

Menderes bütçeyi her yönüyle eleştirmesine bütçenin samimiyeti meselesi ile başlamıştır. O'na göre bütçede samimiyet “Meclis'in ona layığıyla nüfuz ederek hükümeti bu yoldan da murakabe edilmesini kolaylaştırma bakımından en esaslı şartlardandır.” Bu sebeple bütçeyi övmenin doğru olmadığını Meclis'te kabul edilen bütçelerle bütçe kati hesaplarının karşılaştırıldığında görüşlerinin doğruluğunun tespit edileceğini söylemiştir.²³⁵

Her yıl denk bütçe iddiasıyla getirilen bütçelerin 1939'dan beri devlete 1 milyar 290 milyon lira borç yüklemiştir. Menderes'e göre 1947 yılı bütçesinin diğerlerinden bir farkı yoktur. Menderes bu iddialarını destekleyecek önemli deliller sunmuştur. Bunlardan ilki 7 Eylül Kararlarının sebep olduğu fiyat yükselişlerinin bu bütçede hesaplanmadığını, ancak Milli Savunma Bakan'ın Bütçe Komisyonu'nda itiraf etmek mecburiyetinde kalmıştır. İkincisi Toprak Mahsulleri Ofisi'ne 51 milyon lirayı bulan borçların Bakanlık bütçesine tahsisat olarak konulmaması, üçüncüsü ise 340 doğumluların geç terhis edilmesi ve 920 doğumluların ilk tahminden fazla

²³³ Ayn. Yer.

²³⁴ Ayn. Yer.

²³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 18 Aralık 1946, 17.

olması yüzünden yeniden, 33 milyon liralık tahsisat isteneceğinin Milli Savunma Bakanı tarafından açıklanması kesin delilleri oluşturmuştur.²³⁶

Adnan Menderes devlet borçlarının %46'sını dalgalı borçların teşkil etmesi üzerinde ayrıca durmuştur. Bu borçların azaltılması konusunda hükümetin aldığı tedbirler şunlardır, Birincisi kısa vadeli dalgalı borçlarda sayılan bonoların uzun vadeye çevrilmesi. İkincisi ise Merkez Bankası'ndaki altın ve dövizlere yeni kıymet ile altın ve döviz karşılığı olarak Merkez Bankası'nca Maliye Bakanlığı'na yapılmış olan avansın kapatılarak mütebakisinin diğer dalgalı borçlara tahsisidir. Bu tedbirlerin neticesinde dalgalı borçlar 762 milyondan 322 milyona inecektir. Menderes bu tedbirleri olumlu görmekte ise de sorunun çözümüne inilmediğini düşünmüştür.²³⁷ Tasarruflar meselesine gelince Menderes yıllardan beri tekrar edilmekte olduğunu ancak hayata geçirilemediği üzerinde durmuştur.²³⁸

Vergi sistemi hakkında ise mevcut sistemin çağın gerisinde olduğunu vurgulayarak acele yeniliklere ihtiyaç gösterdiğini söylemiştir. Vergi siyasetindeki başlıca esasları gelir sahiplerinden gerçek kazanç üzerinden gelirlerini uygun olarak haklı ölçülerde işlerini devama ve genişletmeye engel olmayacak şekilde alınması şeklinde sıralandırmıştır.²³⁹ Menderes iktisadi gerilemenin nedenini, hükümetin iktisadi ve mali hatalarında aramanın gerekli olduğunu söylemiş ve ardından "Yoksa bu güzel yurttaki bu büyük ve çalışkan milletin kaderi bu olmamak lazım gelirdi" demiştir.²⁴⁰

Menderes'in bu konuşması muhalefetteyken yaptığı ilk bütçe eleştirisidir. Uzun bir çalışma sonunda hazırlandığı anlaşılan konuşma aynı zamanda ciddi eleştiriler içermiştir. Menderes eleştirilerine önce bütçeyi nasıl anladığını ortaya koyarak başlamıştır. Ardından bütçenin Meclis için öneminden bahsedip, bütçe raporunu

²³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 18 Aralık 1946, 17-18.

²³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 18 Aralık 1946, 19-20.

²³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 18 Aralık 1946, 19.

²³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 18 Aralık 1946, 20.

²⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 18 Aralık 1946, 23.

hazırlayan komisyonun hükümetin etkisinde kaldığı ve yeteri kadar açık olmadığı fikrindedir. Menderes bütçeyi usul bakımından da eleştirmiştir. Gelir gider tahminleri ile kati hesaplar arasındaki farkların bütçenin samimiyet ilkesine aykırı olduğunu, bütün gelir giderlerin bütçede görülmesinin ise bütçenin genelliği ilkesine aykırı olduğunu göstermiştir. Menderes ayrıca tasarruflarında sözde kaldığını belirtmiş, borçların artarak denk bütçeyi zorlaştırdığı fikrini savunmuştur. Ekonomik gerilemenin sebeplerini de hükümetin uyguladığı yanlış politikalara yüklemiştir.²⁴¹

Menderes'in bütçeye yönelik eleştirel konuşması 1 saate yakın sürmüştür. Menderes'in konuşmasından sonra sözü usulen Maliye Bakanı'nın alması gerekmektedir. Fakat bizzat Başbakan Recep Peker söz isteyerek eleştirilere cevap vereceğini söylemiştir. Milletvekilleri eleştirilerin yerinde olmadığı hakkında konuşacağını sanmıştır.²⁴²

Peker konuşmasında Menderes'in şahsına yönelik "Sesinde kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıklar içinde şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden ruh haletinin akislerini dinledik"²⁴³ sözlerini sarf etmiştir. Bu sözler Demokrat Parti Grubu'nda ciddi hareketlenmeler yaratmıştır. Celal Bayar anılarında bu durumu şöyle aktarmıştır: "Peker konuşmasına devam ediyordu bizim sıralardan hiç kimse Başvekil'i dinlemiyordu. Oturdıkları yerden protesto ediyorlardı. Arkadaşlarıma dönüp baktım bu çeşit sözlerle başlayan konuşma gittikçe ağırlaşarak devam ediyordu. Başvekil'in değil, bizim gibi her türlü feragat ve fedakârlığa katlanarak Meclis'e girip muhalefet vazifesi yapmaya çalışan bir partiye herhangi bir milletvekiline dahi bu sözler söylenemezdi. Arkadaşlarıma dönüp müzakereyi terk edelim dedim hep birlikte çıktık."²⁴⁴ Fuat Köprülü ise Demokrat Parti Grubu çıkarken "Bir Başbakan böyle konuşamaz" diyerek Meclis'i

²⁴¹ Bkz. (105), İNAN, 172.

²⁴² A.g.k, 173

²⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 18 Aralık 1946, 23-24.

²⁴⁴ Bkz. (70), BAYAR, 89.

terk etmiştir.²⁴⁵ Başbakan'ın sözleri üzerine parti merkezine protesto telgrafları yağmış hatta Başbakan istifaya bile davet edilmiştir.²⁴⁶ Demokratlara yakın çevreler “Onlar her şeyi yapacaklar hiçbir tenkidi dinlemeyecekler tek parti zihniyetini devam ettirecekler ve idarede tam demokrasi olduğunu herkese inandıracaklar” sözleri ile gerçekte demokrasinin yerleşmediğini belirtmiştir.²⁴⁷ Şevket Süreyya Aydemir Demokrat Partililerin asabiyetlerinin “psikopat” tanımlamasından ileri geldiğini belirtir.²⁴⁸

Recep Peker Demokratların Meclis'i terk etmelerinin ardından “Demokrasinin gösterdiği vazife duygusu, mesul olmayan insanların ağzına geleni söylemesi ve mesul olanlar bu karışık şekilsiz haksız sözlerin kıymetini tebarüz ettirmek isteyince kamutaydaki vazifelerini bırakıp gitmek mi? Vazifeyi bırakan zihniyetle demokrasiye hizmet edilmez”²⁴⁹ sözleri ile Adnan Menderes'i ağzına geleni söylemekle suçlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakın gazetelerde muhalefetin bu hareketini tasvip etmemiştir.²⁵⁰ Muhalefete yakın olan basında ise Başbakan'ın konuşmalarının tamamı haksız görülerek muhalefetin gerçekleştirdiği eylem desteklenmiştir.²⁵¹

Demokrat Parti Grubu böylece Meclis'i terk etmiştir. DP'liler bu durumu tam 9 gün boyunca sürdürmüşlerdir. Olaydan hemen sonra Demokrat Parti İstanbul

²⁴⁵ Ayn. Yer.

²⁴⁶ Mümtaz Faik FENİK, “Anlaşma İmkânları Var mıdır?”, Vatan Gazetesi, 25 Aralık 1946.

²⁴⁷ Mümtaz Faik FENİK, “Anlaşma İmkânları Var mıdır?”, Vatan Gazetesi, 25 Aralık 1946.

²⁴⁸ Şevket Süreyya AYDEMİR, **Menderes'in Dramı**, 173. Aydemir'e göre Peker psikopat tanımlamasını gelişigüzel söylediğini Demokratların Meclis'i terk etmek yerine Adnan Menderes'in Recep Peker'e cevap vermesinin daha doğru olacağını belirtir.

²⁴⁹ Ulus Gazetesi, 19 Aralık 1946.

²⁵⁰ Necmettin Sadak “Millet Meclisi, CHP'nin evi de DP' de onun misafiri midir ki, herhangi bir mukabele karşısında ev sahibinden istiskal gördüm deyip dışarı kaçıyor?” Necmettin SADAK, “Bir Demokrat Partili Düşüncesiyle Dahı” Akşam Gazetesi, 22 Aralık 1946. Nihat Erim “Bir çirkin hareketle Cumhuriyet tarihinde ilk defa karşılaşılıyor.” Nihat ERİM, “Meclis'i Terk Etmek Vazife'den Kaçmaktır”, Ulus Gazetesi, 19 Aralık 1946.

²⁵¹ Vatan gazetesinde yazısını kaleme alan Mümtaz Faik Fenik şu ifadelerle muhalefete açıkça destek vermiştir: “Demokratlar Meclis'te bulunmakta iktidar partisinin ekmeğine tereyağı sürdüklerini görmüştür. Onlar her şeyi yapacaklar hiçbir tenkidi dinlemeyecekler, istemediklerini söyletmeyecekler ve böyle çift parti kadrosu içerisinde tek parti zihniyetlerini devam ettirecekler ve idarede tam demokrasi olduğuna herkesi inandıracaklar.” Mümtaz Faik FENİK, “Anlaşma İmkânları Var mıdır?”, Vatan Gazetesi, 25 Aralık 1946.

Kongresi'ni toplamış Meclisteki hareketi onayladıklarına dair bir telgrafi Celal Bayar'a göndermişlerdir.²⁵² Her geçen gün şiddetlenen bu durum ikili ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.²⁵³

İki parti arasındaki ilişkiyi kopma noktasına getiren durum İnönü'nün girişimleri neticesinde çözülmüştür. Ancak Celal Bayar anılarında Adnan Menderes'in iki hafta sonra toplanacak Demokrat Parti I. Büyük Kongresi'ne kadar Meclis'e dönülmesi gerektiğini savunarak partilileri ikna etmeye çalıştığını aktarır.²⁵⁴ İnönü ilk olarak 22 Aralık'ta Şükrü Saraçoğlu, Adnan Adıvar ve Celal Bayar ile görüşmüştür.²⁵⁵ Ardından 24 Aralık'ta Saraçoğlu ile Mümtaz Ökmen Bayar ve Köprülü ile konu ile alakalı konuşmuştur.²⁵⁶ İnönü, Bayar ve Köprülü ile görüşerek "Eğer bir partinin Genel Başkanı olmasaydım hareketlerinizin yersiz olduğunu söyler ve hemen Meclis'e dönmenizi isterdim ancak bir parti ile bağım olduğu için sizi tutmaya kendimi mecbur olarak görüyorum" dedikten sonra "Meclis'te normal çalışmanın devam edilmesi" ricasında bulunmuştur.²⁵⁷ Adnan Menderes DP 1. Kongresi toplanmadan önce Meclis'e dönülmesi gerektiğini söylemiş ve 28 Aralık'ta Meclis'e dönmüşlerdir.²⁵⁸ İnönü olayın devamında Adnan Menderes'i Çankaya'da yemeğe çağırmıştır.²⁵⁹

Menderes, Peker'in kendisine yönelik sözlerine 30 Aralık günü Meclis kürsüsünden şu şekilde cevap vermiştir: "Şahıslara saldırmak kimsenin tekelinde değildir. Bu duruma düşenlere, aynı ağırlıkta sözlerle mukabele etmek mümkündür ve hatta bir haktır. Böyle bir hakkı kullanmaktan bizi men edecek hiçbir kuvvet yoktur. Ancak cevap vermemek sukutla karşılamak suretiyle konu dışında ve

²⁵² Vatan Gazetesi, 26 Aralık 1946

²⁵³ Bkz. (59), EROĞUL, 43. Yazar Şevket Süreyya Aydemir "Menderes bunu cevaplandırabilirdi. Ve bu cevaplandırma onun için çetin fakat güçlü bir parlamentoda imtihanı olurdu. Daha doğrusu hem bir imtihan hem de gelecekteki büyük çarpışmalar için bir staj" şeklindeki sözleriyle bu hareketi doğru bulmamıştır. Şevket Süreyya AYDEMİR, **Menderes'in Dramı**, 173.

²⁵⁴ Bkz. (70), BAYAR, 67.

²⁵⁵ Vatan Gazetesi, 22 Aralık 1946.

²⁵⁶ Vatan Gazetesi, 25 Aralık 1946.

²⁵⁷ Ulus Gazetesi, 27 Aralık 1946.

²⁵⁸ Celal BAYAR, **Başvekilim Adnan Menderes**, 67.

²⁵⁹ Vatan Gazetesi, 31 Aralık 1946.

şahsiyete yönelik bütün sözleri en layık şekilde karşılamış olacağımıza kaniyiz. Siyasi olgunluğu noksan olanların sözlerine asla ehemmiyet vermeyerek bu yüksek kürsünün vakar ve ciddiyetini muhafaza etmek Demokrat Parti'nin daima ilkesi olacaktır.”²⁶⁰ Menderes'in verdiği cevabın içeriğine baktığımızda arabuluculuk görüşmelerinden sonra iki parti arasında gerilen ilişkilerin bir nebze olsun yumuşadığını göstermektedir. Bütçe; muhalefetin tüm eleştirilerine rağmen hemen hemen bir değişikliğe gidilmeden 30 Aralık 1947 yılında kabul edildi.²⁶¹

Seçimlerden sonra iktidar ile muhalefet arasındaki artan gerginlik Meclis'te yaşanan “Psikopat Olayı” neticesinde kopma noktasına gelmiştir. Bu sürece kadar gelinmesinde Başbakan Recep Peker'in katı siyasi kimliği ve bazı Halk Partililerin muhalefete karşı olan katı tutumları etkili olmuştur. İnönü burada “arabuluculuk” vazifesini adeta 12 Temmuz Beyannamesi öncesinde prova ederek bir kez daha ikili ilişkilerdeki nüfuzunu göstermiştir.

1.1.10. DP'nin I. Büyük Kongresi ve İktidarın Verdiği Tepki

Demokrat Parti'nin tüzüğü gereğince bir yıl içerisinde büyük kongrenin yapılması gerekiyordu. Bu sebeple Demokratlar 7 Ocak 1947 tarihinde Ankara'da I. Büyük Kongrelerini topladılar.²⁶² Kongre yeri ise Ulus'ta bulunan Yeni Sinema binası idi. Ancak Demokratlar kongre yeri bulma konusunda iktidarın zorluk çıkardığını belirterek şikâyetlerde bulunmuşlardır. Celal Bayar anılarında Ankara'da kongre için hangi salona başvursalar salon sahiplerinin önce kabul ettiğini, ertesi gün ise salonun dolu olduğunu söylediklerini bu sebeple gelecek delegeleri kendi evlerinde misafir etme kararı aldıklarını aktarır. Bayar'a göre hükümet bu konuda

²⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 30 Aralık 1946, 836.

²⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 30 Aralık 1946, 860.

²⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1947.

daha fazla direktmeyince oteller rezervasyon için Demokratları aramışlar böylece bir günde salon temin edilmiştir.²⁶³

Kongreye 906 delege katılmıştır. Kongre başkanlığına Kenan Öner getirilmiştir.²⁶⁴ Locaların beş tanesi iktidar partisi mensupları için ayrılmıştır, ancak kongre boyunca hiçbir Cumhuriyet Halk Partisi temsilcisi bulunmamıştır.²⁶⁵ Nihat Erim anılarında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Demokrat Parti kongresine katılmayı arzu ettiğini, ancak herhangi bir davet gelmediği için kongreye gitmediğini aktarır. Erim ayrıca İnönü'nün özel olarak çağırılmayışına sebep olarak Mareşal Fevzi Çakmak'ın mukavemeti ile bazı şehirlerdeki delegelerin müfritliğini göstermiştir.²⁶⁶

Kongre'nin açılış konuşmasını parti başkanı sıfat ile Celal Bayar yapmıştır. Konuşmasında Demokrat Parti'nin ana kuruluş prensiplerini belirttiikten sonra hükümetten üç istekte bulunmuştur. Bunlar; Anayasaya uymayan kanunların kaldırılması, Seçim Kanunu'nun değiştirilmesi ve cumhurbaşkanı ile parti başkanının aynı kişi olmamasıdır.²⁶⁷ Bayar'ın sözlerindeki bu üç istek son derece demokratik, aynı zamanda partinin kuruluşundan bu yana Demokratların dillendirdikleri isteklerdi. Bayar bu istekler için "Vicdanlarda şuurlaşan milli davalar" nitelemesinde bulunmuştur. Ayrıca Türk demokrasisinin ilerlemesi için aşılması gereken temel

²⁶³ Bkz. (70), BAYAR, 94.

²⁶⁴ Samet Ağaoğlu, kurucuların ve Ege delegelerinin Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun Kongre Başkanı olmasını istediklerini, İstanbul ve Orta Anadolu delegelerinin Kenan Öner'i tercih ettiklerini belirtmiştir. Yapılan seçimi Kenan Öner kazanmıştır. Öner'in seçimleri kazanması Demokrat Parti içinde "sine-i millet" görüşü sahiplerinin güçlerini göstermesi bakımından önemlidir. Bkz. (197), AĞAOĞLU, 44.

²⁶⁵ Tekin ERER, **Türkiye'de Parti Kavgaaları**, 375-376.

²⁶⁶ "O Pazar akşamı sonradan Köprülü tekrar geldiğinde yemekte ben de vardım. İnönü kongreden konuşulurken Köprülü'ye; beni de çağıracak mısınız? Diye tekrar söz açtı. Köprülü kongremiz serbesttir, her isteyen gelebilir" dedi. Nihat ERİM, **Günlükler 1925-1979**, 81-82. Metin Toker'de anılarında İnönü'nün özel olarak kongreye çağırılmadığını, bu sebeple kongreye katılmadığını belirtir. Bkz. (189), TOKER, 230-231.

²⁶⁷ Vatan Gazetesi, 8 Ocak 1947, Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1947.

konular olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁸ Demokratlar isteklerinin iktidar tarafından gerçekleştirilmesi için biraz daha beklemişlerdir.

İktidar partisine mensup bazı idare amirlerinin, Demokrat Parti'nin CHP'nin isteği ve onayıyla kurulduğuna dair iddialarına yönelik olarak Bayar: “Demokrat Parti'nin sadece kanunlarımızın verdiği hakka dayanılarak ve Türk milletinin olgunluğuna güvenilerek kurulduğunu” belirterek muvazaa partisi olmadıklarını söylemiştir.²⁶⁹

Kongredeki konuşmacıların hemen hemen hepsi tek parti yönetimine yönelik eleştirilerde bulunarak sıklıkla iktidarı eleştirmişlerdir.²⁷⁰ Samet Ağaoğlu “Şahıs idaresine zümre hâkimiyetine son verme kararı” ile toplandıklarını belirtmiştir.²⁷¹ Mükerrerem Sarol: “Memlekette emniyet ve huzuru, vatandaş haklarının katiben verilmesinde milletin her ferdine hürmet edilmesinde görürüz Bunu temin etmek namus ve vicdan borcumuzdur” diyerek hürriyet özlemini dile getirmiştir.²⁷² Osman Bölükbaşı ise “Bundan 26 sene evvel hürriyet aşkıyla ayaklanmış olan millete Abdülhamit gözüyle baktınız... 23 sene içinde Abdülhamit'in sözlerini şu veya bu şekilde tekrar edildiğini görmek Türk milleti için talihsizliktir... Türk milleti neden dolayı 23 senedir taçsız ve tahtsız sultanlar tarafından idare ediliyor?”²⁷³ Sözleri ile iktidarı ağır bir dille ülkeyi yönetemediği şeklinde eleştirmiştir. Kongredeki delegelerden biri “Bu memlekette yapılacak ilk iş Seçim Kanunu'nu yenilemek, seçimin idaresini idare mekanizmalarından alıp Türk hâkimlerine vermektir. Hürriyet dağıtmak ithal mal değildir. Taksit taksit verilmez. CHP millete olan borcunu

²⁶⁸ Ulus Gazetesi, 8 Ocak 1947.

²⁶⁹ Vatan Gazetesi, 8 Ocak 1947.

²⁷⁰ Cem Eroğul kongreyi delegelerin CHP'ye karşı yılladır biriktirip de söyleyemedikleri duyguları söyleme yeri olarak tanımlar. Bkz. (59), EROĞUL, 47.

²⁷¹ Bkz. (197), AĞAOĞLU, 44. Ulus Gazetesi, 15 Ocak 1947.

²⁷² Orhan METE, **Bütün Tafsilat ve Akisleri ile Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi**, 19-23.

²⁷³ Ulus Gazetesi, 15 Ocak 1947.

ödemekte alacaklısını oyalamaktadır”²⁷⁴ sözleri ile kongredeki delegelerin genel isteklerini adeta belirtmiştir.

Celal Bayar’ın konuşmasının akabinde bir “Ana Davalar Komisyonu”, kurularak değişiklik yapılması gereken hususların belirtilmesi kararlaştırılmıştır.²⁷⁵ Ana Davalar Komisyonu son güne kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Komisyonun son derece önemli bir görevi bulunmaktadır. Komisyon tarafından hazırlanacak rapor kongrenin onayından geçtikten sonra Demokrat Parti’nin izleyeceği genel politikasını belirleyerek muhalefetin iktidara yönelik tavrı olarak çok partili sürece ve iktidar muhalefet ilişkilerine katkı sağlayacaktı.²⁷⁶

Bayar’a göre komisyonda adeta bir “ihtilal havası” esiyordu.²⁷⁷ Samet Ağaoğlu ise Bayar’ın yapmış olduğu tanımlamanın ihtilal havasında ziyade “hürriyet hasretinin” komisyonun etrafını sardığını belirtmiştir.²⁷⁸ Kenan Öner, Samet Ağaoğlu, Mükerrerem Sarol ve Osman Kapani’nin bulunduğu bir grup çok kuvvetli sözcülerle parti milletvekillerinin Meclis’ten çekilmelerini iktidarı halkla karşı karşıya getirmeyi istiyorlardı. Buna karşılık daha ılımlı olan bir itidal grubu ki içerisinde Adnan Menderes, Refik Koraltan, Refik Şevket İnce, Hulusi Köymen bulunduğu ihtilal kelimesine sıcak bakmıyorlardı.²⁷⁹ Kongrede alınan kararların sebebi olarak partinin kuruluşundan beri karşılaştığı gayri tabi şartlar gösterilmiştir.²⁸⁰

Komisyon çalışmalarını son gün sabaha karşı tamamlamıştır. Dört ana maddeyi içeren takirde birbirleriyle ilişkili olan konular yer almıştır ve Hürriyet Misakı ismiyle okunmuştur.²⁸¹ Önergede “Anayasaya aykırı bulunan kanunların

²⁷⁴ Bkz. (272), METE, 23.

²⁷⁵ Ulus Gazetesi, 8 Ocak 1947.

²⁷⁶ Bkz. (83), DEMİR, 142.

²⁷⁷ Bkz. (70), BAYAR, 97.

²⁷⁸ Bkz. (197), AĞAOĞLU, 44.

²⁷⁹ Cemal ANADOL, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, 57.

²⁸⁰ Bkz. (272), METE, 51.

²⁸¹ Şükrü ESİRCİ (der.), **Menderes Diyor ki 7 Ocak 1946-14 Mayıs 1950**, 39.

derhal değiştirilmesi, yerine demokratik kanunların koyulmasını istiyoruz. Bu hususta Demokrat Parti tarafından verilecek tavrın kabul edilmediği takdirde Meclis grubunun Meclis'ten çekilerek milletin sinesine dönmek kararını vermeğe genel merkezi salâhiyetli kılıyoruz. Bu takdirde CHP'yi kendi kader ve mesuliyetleriyle baş başa ve büyük hâkim milletle karşı karşıya bırakıyoruz”²⁸²sözleriyle bir an önce tam anlamıyla demokratikleşmeye gidilmesi istenmiştir.

Kongrenin son günü Demokrat Parti Genel Başkanlığı seçimi de yapılmıştır. Celal Bayar 548 delegeden 541'nin oyunu alarak yeniden Genel Başkan seçilmiştir. Adnan Menderes Kongre'de alınan kararlar üzerine Vatan gazetesinde bir yazı kaleme alarak ülkede siyasi ve idari değişiklik yapılması gerekliliğinin herkesçe kabul edildiğini belirttikten sonra, bu değişim isteklerinde Peker hükümetinin sözleri ve fiiliyatının çeliştiğini belirtmiştir. Tek Parti zamanında hâkim olan sisteme kimlik kazandırmış bir takım kanunların tam olarak değiştirilmedikçe gerçek demokrasinin ülkede yerleşmeyeceğinin altını önemle çizmiştir.²⁸³

İktidarın kongreye ilk tepkisi olumlu idi. Nihat Erim Kurultayı “Yurtsever Türk tarafından, sahip olduğu siyasi akide ne olursa olsun sevinçle, iftiharla selamlanmalıdır”²⁸⁴ sözleri ile iktidarın bakış açısını ortaya koymuştur. Ancak Erim daha sonra Hürriyet Misakı'nı eleştirerek kararları “tehditkâr”²⁸⁵olarak yorumlamıştır. İktidara yakın çevrelerde benzer tepkiyi göstermiştir.²⁸⁶İktidarın göstermiş olduğu bu çelişkili tepki Demokrat Parti'nin kuruluşunda da yaşanmıştır. İktidar önce olumlu karşılanmış sonra tenkit etmiştir. CHP Genel Sekreteri CHP İl İdare Kurulu'na gönderdiği dilekçede, DP'nin kongresinde delegelerin durumu ile alakalı önemli tespitler yer almıştır. Öncelikle kongrede alınan kararların hükümeti ve CHP teşkilatını halkın gözünden düşürmeye yönelik olduğu belirtilmiştir. DP

²⁸² Celal BAYAR, **Başvekilim Adnan Menderes**, 71. Tam metin için Bkz. (272), METE, 52.

²⁸³ Adnan MENDERES, “Açık Konuşma Zarureti”, Vatan Gazetesi, 28 Ocak 1947.

²⁸⁴ Nihat ERİM, “Demokrat Parti Kurultayı”, Ulus Gazetesi, 7 Ocak 1947.

²⁸⁵ Nihat ERİM, “Büyük Meclis Zor Kabul Edemez”, Ulus Gazetesi, 15 Ocak 1947.

²⁸⁶ Necmettin Sadak Demokratların bazı anti demokratik kanunların değişmesi gerektiğini savunurken anti demokratik bir yol tuttuğunu belirtmiştir. Necmettin SADAK, “Demokratik, Antidemokratik”, Akşam Gazetesi, 28 Ocak 1947. Asım Us, Hürriyet Misakı'nı Halk Partisi'nin programının bir taklidi olarak yorumlamıştır. Asım US, “Demokrat Parti'nin Genel Kongresi”, Vakit Gazetesi, 7 Ocak 1947.

delegelerinin kongreye katılmak için yol masraflarını kendilerinin karşılamalarını CHP teşkilatına karşı “aşırı kin ve düşmanlık” beslemeleri şeklinde yorumlanmıştır. Bu sebeple CHP’nin memleket aşkıyla yaptığı propagandanın devam etmesine her şeyden daha çok ihtiyacı olduğu belirtilmiştir.²⁸⁷

Cumhuriyet Halk Partisi, Demokratların büyük kongrelerinin ardından alınan kararların tahlili ve iktidarın lehine olumlu izlenim bırakması için hemen harekete geçmiştir. Bu amaçla 20 Ocak’ta İdareciler Kongresi’ni toplamıştır. Kongrede yönetim amirlerine geniş yetkiler verilmesi ve vilayet, belediye ve köy kanunlarında esaslı değişiklikler yapılması görüşülmüştür. Muhalefet iktidarın bu hamlesini yakından takip etmiştir. Öyle ki Demokrat Parti adına Adnan Menderes Vatan gazetesinde konuya ilişkin bir makale kaleme almıştır. Öncelikle Türkiye’de demokratik bir rejimin kurulamama sebebi olarak Hürriyet Misakı’nda da yer alan “Anayasa’nın demokratik hükümlerine uymayan idari kanunların yürürlükte olmasını” göstererek, iktidarı bu duruma son verilmesi için çalışmalar yürütmeye davet etmiştir. Ardından valilere geniş yetkiler verilmesinin ve kongreye katılan delegelerin hükümetin emrinde çalışan memurlar olduğunun devleti kuvvetlendirmek ve amirlerin haklarını genişletmek olduğunun unutulmaması gerektiğini belirtmiştir.²⁸⁸

Menderes’in kaleme aldığı yazı iktidar ve muhalefet arasında yeni bir tartışma konusunu başlattı. Nihat Erim ertesi gün Ulus’ta kaleme aldığı yazısında Menderes’in iddia ettiği gibi Anayasaya uymayan anti demokratik kanunların olmadığını belirtmiştir. Ardından sözü Hürriyet Misakı’na getirerek alınan kararları Meclis’e yapılan haksızlık olarak nitelendirdi.²⁸⁹ Bunun üzerine Erim’in de düşüncelerini içeren bir durum değerlendirme yazısı yazmıştır. Menderes iktidar ve muhalefetin ülkenin idari yapısında bir takım değişiklikler yapılması gerektiğinde hem fikir olduğunu belirtir. Meclis’te çıkan her kanunun Anayasa’ya uygun olduğunu, ama fiiliyatta böyle olmadığını ifade etmiştir. Erim’in Hürriyet Misakı’na

²⁸⁷ BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No: 7 - Dosya No: 35 - Sıra No: 5 (9 Ocak 1947).

²⁸⁸ Adnan MENDERES, “İdareciler Kongresinin Asıl Manası”, Vatan Gazetesi, 25 Ocak 1947.

²⁸⁹ Nihat ERİM, Gerçek Hukuk Devleti, Ulus Gazetesi, 26 Ocak 1947.

yönelik sözlerine ise kasıtlı bir eleştiri olarak yorumlamıştır.²⁹⁰ Erim; Menderes'in sözlerine cevap vermekte gecikmez. Bazı kanunların Demokrat Parti kurulmadan evvel çıkarıldığını ve kendisinin CHP içindeyken neden bunlara ses çıkarmadığını hatırlatarak Menderes'i suçlamıştır.²⁹¹

Demokratların 7 Ocak'ta toplanan kongreleri ve sonrasında alınan kararlar muhalefet kurumunun iktidar partisinin düşündüğü gibi gölge veya muvazaa olmayacağını göstermiştir. İktidar alınan kararları tehditkâr olarak yorumlayarak muhalefeti Meclis'te susturabilmenin yollarını aramaya koyulmuştur. Bu amaçla ülkede daha otoriter bir yönetim kurulması adına İdareciler kongresini toplayarak idarecilere geniş yetkiler vermiştir. Bu durum, ikili ilişkilerin bundan sonra daha sertleşmesine neden olacaktır.

1.1.11. Karşılıklı Komünist İthamları

İktidar ile muhalefetin birbirlerine karşı kullandıkları silahlardan birini şüphesiz komünistlik ithamları oluşturmaktadır. Aslında Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin komünizme bakış açısı hemen hemen aynıdır. Ancak ülkede Stalin Rusya'sının ideolojik tehdidinin bulunması ikili ilişkileri gerek karşılıklı suçlamalara zemin hazırlamıştır. Bu suçlamalardan ilki İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer ile Mareşal Fevzi Çakmak arasında yaşanan tartışmadır.

Tartışma, Demokrat Parti milletvekili Ahmet Ulus'un komünist tahriflerden dolayı Sıkıyönetim Komutanlığı'nda yapılan soruşturma hakkında Meclis'e bir soru önergesi vermesi ile başlamıştır. Ulus'un soru önergesiyle öğrenmek istediği şey

²⁹⁰ Adnan MENDERES, "Açık Konuşma Zarureti", Vatan Gazetesi, 28 Ocak 1947.

²⁹¹ Nihat ERİM, "Apaçık Konuşuyoruz", Ulus Gazetesi, 29 Ocak 1947.

Sıkıyönetim Komutanlığı tahkikatının almış olduğu sonuçlar ve bugünkü durumudur.²⁹²

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Ulus'un sorusunu cevaplandırmak üzere yaptığı konuşma iktidar-muhalefet ilişkilerinde yeni bir geleneğin “Komünistlik ithamlarının” başlamasına sebep olmuştur. Sökmensüer, konuşmasında önce ülkede komünist faaliyetlerinin kısa bir tarihçesini yapmıştır.²⁹³ Ardından bir takım vesikalarla konuşmasını sürdürmüştür. İlk önce Tevfik Rüştü Aras'ın Zekeriya Sertel'e yazmış olduğu 1945 yılına ait isimsiz bir mektubu belge olarak göstermiştir. Mektubun içeriğinde Aras'ın, Zekeriya Sertel tarafından yayınlanan Görüşler dergisine Adnan Menderes'in bir yazı göndermesi için söz aldığı belirtilmiştir. 30 Ocak 1945 tarihli ikinci mektupta ise Tevfik Rüştü Aras, Sabiha Sertel Hanıma Adnan Menderes'in derginin ikinci sayısı için bir yazı yazacağını teyidini yapmıştır.²⁹⁴ Sökmensüer bu iki vesika ile Demokrat Parti'nin komünistlerle ilişki içinde olduklarının tespitini yapmaya çalışmıştır.

Ardından Cami Baykurt ile Zekeriya Sertel'in Mareşal Fevzi Çakmak'a yönelik 2 Eylül 1946 tarihli mektubunu okumuştur. Mektupta özetle Baykurt ve Sertel, Mareşal'in Meclis kürsüsünden Meclis'in, hükümetin ve Cumhurbaşkanının meşru olmadığını söylemesini ardından Meclis'ten çekilmesini istemişlerdir. Ayrıca halkın son kurtuluşu Mareşal'de gördüklerinden de bahsedilmiştir. Bu mektubu Sökmensüer'in iddiasına göre Tevfik Rüştü Aras bizzat kendisi Mareşal'e ulaştırmıştır. Öyle ki İçişleri Bakanı; Aras tarafından 9 Eylül 1946 tarihinde Baykurt ve Sertel'e isteklerin Mareşal'e teslim edildiğine dair bir vesika da açıklamıştır.²⁹⁵ İçişleri Bakanı komünistlerin isteklerine karşı davranışlarından dolayı Demokrat Parti ve Mareşal'e teşekkür etmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak yaptığı ilk açıklamada mektubu inkâr etmemiştir. Kendisine Meclis'ten çekilmesini istediklerini, ancak

²⁹² TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 4, 29 Ocak 1947, 66.

²⁹³ Sökmensüer Komünist faaliyetlerini beş sayfaya ayırarak tek tek izah etmiştir. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 4, 29 Ocak 1947, 66-68.

²⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 4, 29 Ocak 1947, 70-72.

²⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c.4, 29 Ocak 1947, 72.

bunu yapmayacağını Aras'a söylediğini belirttiikten sonra “Teklifi kabul etmemem sizi tatmin etmiyor mu?”²⁹⁶ Diye Sökmensüer’e sormuştur.

Tevfik Rüştü Aras ise suçlamaları kabul etmeyerek Mareşal’in Meclis’ten çekilmesine taraftar olmadığını belirtmiştir.²⁹⁷ Zekeriya Sertel de bir açıklamada bulunarak Mareşal’e halkın duyduğu sevgiden bahsetmiş yapılan mitinglerde “Mareşal sen bizi kurtaracaksın” dediklerini, bu kimselerin hepsinin komünist olamayacağını bu sebeple İçişleri Bakanı’nın Mareşal’den özür dilemesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁸

Mareşal Fevzi Çakmak kendisine yönelik iddialara “Yurtseverlikleri türlü imtihanlardan geçmiş ve hiç kimseden geri kalmamış insanlar vesika denilmeye değeri olmayan kâğıtlarla ve tefsirlerle hepimizin, hep birlikte iyi göremediğimiz komünistlerin arasına karıştırmaya çabalamakla milletçe arzuların aksine olmak üzere bilmeyerek komünistlere yardım etmiş olmuyorlar mı?”²⁹⁹ Sözleri ile İçişleri Bakanı’nı komünistlerle işbirliği yapmakla suçlamıştır.

CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran’ın, CHP teşkilatına bir genelge göndermesi de muhalefet tarafından Sökmensüer’in sözleri ile çelişkili bulunarak hükümetin bu konuda samimiyetsiz olduğu şeklinde yorumlanmıştır.³⁰⁰ Uran genelgenin basına yansımından sonra verdiği cevapta İçişleri Bakanı ile sözlerinde bir çelişki

²⁹⁶ Vatan Gazetesi, 30 Ocak 1947.

²⁹⁷ Vatan Gazetesi, 30 Ocak 1947.

²⁹⁸ Vatan Gazetesi, 31 Ocak 1947.

²⁹⁹ Vatan Gazetesi, 1 Şubat 1947.

³⁰⁰ Genelgede Demokratların kongresine değinilerek “Delegeler gelip gitme masraflarını kendi keselerinden karşılamışlardır. Bu her şeyden evvel buraya gelenlerin ve onları gönderenlerin bize ve teşkilatımıza karşı ne kadar sönmez bir kin taşıdıklarını ve bizi yıkmak için icabında ne müşkülli iktihamı göze aldıklarını gösterir...” dendi. Sonra, “Muayyen ve müspet memleket meselelerinden ziyade menfi ve zehirli propagandalarla yaratılacak yıkıcı bir hava etrafında bir topluluk muhafaza etmek isteyen bu kimselerin bu son durumları üzerinde de arkadaşlarımın ehemmiyetle dikkatini çekmek ister ve parti işlerinde hepimizin çok hem pek çok çalışmak için onların kin ve gayzı kendilerine rehber ittihaz etmiş olmalarına karşılık bizim de yine öteden beri olduğu gibi memleket ve millet aşkından ibaret olan kuvvet kaynağımızla hareket halinde bulunmamız icap ettiğini hatırlatır ve hepimize saygılar yollarım” ifadesi yer almıştır. Vatan Gazetesi, 31 Ocak 1947.

göremediğini, “Benim elimde Demokrat Parti’nin komünistleri desteklemekte olduğu hakkında bir vesika yoktur”³⁰¹ şeklinde de ilavelerde bulunmuştur. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu da Uran’a yönelik verdiği cevapta, delegelerin kendi keselerinden paralarını verdiklerine göre Kızıllardan yardım almadıklarının ispatladığını söylemiştir.³⁰²

Hakkındaki iddialar bir türlü son bulmayınca Mareşal tekrar kendisini cevap vermek zorunda hissetmiştir. “Komünistlik bu milletin ruhuna aykırıdır” diyerek milli değerlerimize vurgu yapmıştır. Ayrıca bu cereyanlara hükümet müsamaha etse bile biz mücadele edeceğiz demiştir.³⁰³ Celal Bayar da İçişleri Bakanı’nın beyanatına bir tamimle cevap vermiştir. Tamimde bugün Demokratların kızıl tahriklere kapılmadıklarını memnunlukla kaydeden Şükrü Sökmensüer’in, birkaç ay evvel Hatay’da Demokratlara karşı komünist ve kızıl damgası vurmaktan kaçınmadıklarını belirtmiştir.³⁰⁴

Yaşanan gelişmelerden sonra İçişleri Bakanı Sökmensüer, Ulus gazetesine bir demeç vermiştir. Sökmensüer “İyi niyetli her vatandaşın memnunlukla karşılayacağı bu durumu bertaraf etmek için her yola başvuran memleket için bir tehlike olarak görmekten çok parti mevzuu olarak anılarak vatandaşların bu konudaki duygularının söndürülmeye çalışıldığını”³⁰⁵ iddia etmiştir.

Böylece Mareşal ve dolayısıyla DP’nin komünistlerin isteklerine cevap vermeyişi bir anlamda muhalefetin komünizme bakış açısını gözler önüne sermiştir. Kamuoyunda bu tartışma henüz sonlandığı sırada yeni bir tartışma gündemi meşgul etmiştir. Bu kez de muhalefet hükümetin uyguladığı taktiği deneyerek yeni bir tartışma başlatmıştır.

³⁰¹ Ulus Gazetesi, 1 Şubat 1947.

³⁰² Fevzi Lütfü KARAOSMANOĞLU, “Hilmi Uran’a Cevap”, Vatan Gazetesi, 3 Şubat 1947.

³⁰³ Vatan Gazetesi, 6 Şubat 1947.

³⁰⁴ Vatan Gazetesi, 9 Şubat 1947.

³⁰⁵ Ulus Gazetesi, 9 Şubat 1947.

Mareşal'in İçişleri Bakanı'na verdiği beyanatta "Ben daha iş başındayken eski bir Milli Eğitim Bakanı'nın bu faaliyeti destekleyen hareketinden dolayı hükümeti resmen ikaz ettim. Kimse kulak asmadı"³⁰⁶ sözleri yeni bir iddiayı doğurmuştur. Bunun üzerine Hasan Ali Yücel Ulus gazetesinde Mareşal'e açık bir mektup yazmıştır. Mektupta Yücel açıkça Mareşal'in kastettiği "Eski Milli Eğitim Bakanı ben miyim?" diye sormuştur³⁰⁷ Ancak cevabı Mareşal yerine Kenan Öner vermiştir. Öner'in cevabı açık ve net olmuştur: "Evet sensin."³⁰⁸

Bunun üzerine Hasan Ali Yücel, Kenan Öner ve Yeni Sabah gazetesi sahibine dava açmıştır. Dava boyunca Öner iddialarının ispatı için hâkimden karar istemiş ve kabul edilmiştir. Dinlenen tanıklar Yücel'in komünistleri himaye ettiğini belirtmiştir.³⁰⁹ Dava uzunca bir süre gündemi meşgul etmiştir. Sonuç itibarıyla Öner'in mahkemeye sunduğu deliller ve tanıklar neticesinde, dava Yücel aleyhine sonuçlanmıştır. Böylece karşılıklı ithamlar arasında muhalefet iddiaları kanıtlandığından iktidara karşı güç elde etmiştir.

1.1.12. 1947 Muhtar ve Ara Seçimleri

1947 yılı muhtar seçimleri iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliğin gölgesi altında şubat ayı içerisinde yapılmaya başlanmıştı. Bu gergin ortamın arasında eski İzmir milletvekili Halil Menteşe, İnönü'ye hitaben bir açık mektup yayınlayarak iktidar ile muhalefet arasındaki gergin ortamı yumuşatmaya çalışmıştır. Menteşe, mektubunda "Halk Partisi'ne ıslahat lazımdır" sözleriyle İnönü'yü tarihi bir göreve çağırmıştır. Menteşe'ye göre; İnönü, iki parti arasında hakemlik yapmalıdır. Hürriyet sisteminin Türkiye'de yerleşmesi için iktidar muhalefet ilişkilerinin

³⁰⁶ Vatan Gazetesi, 6 Şubat 1947.

³⁰⁷ Ulus Gazetesi, 8 Şubat 1947.

³⁰⁸ Yeni Sabah Gazetesi, 11 Mayıs 1947.

³⁰⁹ 7 Mayıs 1947 yılındaki duruşmada zamanın Galatasaray Lisesi Edebiyat öğretmeni olan Orhan Şaik Gökyay, Sabahattin Ali ve Naili Boratav'ın komünist olduğunu iyi bildiğini ve Behice Boran ile Niyazi Berkes'in adlarını duyduğunu belirtmiştir. Ardından dinlenen Nihal Atsız da Yücel'in komünistleri koruduğunu söylemiştir. Sabahattin Ali'nin bakanlık emrine verililişinin danışıklı dövüş olduğunun altını çizmiştir. Vatan Gazetesi, 8 Mayıs 1947.

“Anglosaksonlarda olduğu gibi iki muntazam parti, samimi dayanışma ve zaman zaman mevki değiştirme suretinde” olursa ülkede emniyetli ve kararlı bir demokrasi kurulacağını belirtmiştir.³¹⁰

Menteşe'nin mektubunun akabinde, İzmir Demokratları da Cumhurbaşkanı'na mektup göndermiştir. Demokratlar mektupta, “CHP'nin kendisini toparlaması, vatandaşın siyasi hukukuna tamamıyla sahip bir insan muamelesi yapılması” için ilişkilere “nezaret etmesi” ve icap ederse “müdahale etmesini” istemişlerdir.³¹¹ Görünen o ki halk ve siyasiler iktidar ile muhalefetin ilişkilerinin rayına oturması için İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak uzlaşmacı, partiler üstü tavrını görmek istemişler bunu mektuplarla kendisine anlatmaya çalışmışlardır.

Muhtar seçimleri devam ederken ülkenin hemen hemen her yerinden seçimlerde yolsuzluk yapıldığı hadiseleri basına yansımaya başlamıştır. Öyle ki halk Cumhurbaşkanı İnönü ve Başbakan Peker'e telgraflar çekerek durumu bildirmek istemişlerdir.³¹² İktidar partisi CHP ile muhalefet partisi DP muhtarlık seçimlerinde meydana gelen olayları farklı değerlendirmiştir. İktidar itirazları önemsiz görürken, DP olayların üzerine gitmiştir. DP'lilere göre, başlarında ikişer jandarmanın bulunduğu oy sandıklarına seçmenler teker teker alınmış, CHP'ye oy vermeleri hususunda baskı yapılmıştır. Tasnifler yapılırken sandık başında kimse bulunmamıştır.³¹³

Bu iddiaların yaşandığı sırada Mersin'de Arslanköy³¹⁴ muhtar seçiminde Jandarma Kumandanı Sıtkı Dağgeçen'in yaralanmasına neden olan üzücü bir olay

³¹⁰ Vatan Gazetesi, 26 Şubat 1947. Başbakan Peker Mentese'nin açık mektubuna kanuni salahiyeti tehdit edilmiş olan Cumhurbaşkanı'nın herhangi bir harekete kendi isteğiyle başlayamayacağı sayıldı. Vatan Gazetesi, 2 Nisan 1947.

³¹¹ Vatan Gazetesi, 3 Mart 1947.

³¹² Vatan Gazetesi, 27 Şubat 1947. Balıkesir'den İnönü'ye, Aydın'dan da Recep Peker'e telgraflar çekilmiştir.

³¹³ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Şubat 1947.

³¹⁴ Eski adı Efenk olan Arslanköy 1947 yılında Mersin'e 18 saat mesafede 2700 nüfuslu bir köydür. <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-74/torosların-tepesinde-bir-demokrasi-destanı-arslanköy-olayı>
Erişim Tarihi: (25 Eylül 2016)

yaşanmıştır. 23 Şubat'ta yapılan seçimin tasnifinde Demokrat Partili Harun Yedigöz 566, Cumhuriyet Halk Partili Hasan Dönertaş¹⁵⁷ ve yine CHP'li eski muhtar Tahir Şahin 53 oy almıştır. Ancak Eski muhtar Mersin'e gelerek köyün isyanda olduğunu, seçimi yapamadığını jandarmaya bildirmiştir. Jandarma Kumandanı ve Özel Muhasebe Müdürü bir miktar jandarma ile köye gönderilmiştir. Köylü her ihtimale karşı oy pusularının içinde bulunduğu sandığı yed-i emin olarak seçtikleri başöğretmene teslim etmişlerdir. Dürüstlüğü ile herkes tarafından sevilen komutan yeniden seçim yapılacağından sandığı istemiştir. Köylü seçimin yapıldığını, yeni seçim yapılacaksa pusulaların muhafaza edildiği sandıkla değil bir başka sandıkla yapılmasını ileri sürmüştür. Sandığın zorla alınacağını anlayan köylü sandığın muhafaza edildiği evin önünde kitle halinde toplanmıştır. Jandarmanın halkın dağılması için havaya ateş açması üzerine olaylar büyümüştür. Sonuçta Jandarma Kumandanı ve iki er yaralanmıştır.³¹⁵ Bu olaydan sonra kamuoyunun büyük oranda ilgilendiği “Arslanköy Davaları” başlamıştır. Son duruşması 23 Haziran 1948 tarihinde yapılmış bazı kişiler tutuklanmıştır.

Başbakan Arslanköy Olayı ile ilgili verdiği demeçte zor kullanıldığına dair iddiaların yalan olduğunu, hiçbir yerde yolsuzluk yapılmadığını söylemiştir.³¹⁶ Ethem Menderes ise “Peker gibi bir devlet adamını hakikatleri reddetmek mevkiinde görmek hazin oluyor”³¹⁷ sözleri ile Başbakanı eleştirmiştir.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar İzmir ziyareti sırasında basına verdiği demeçte muhtar seçimlerinde yapılan yolsuzluğun Demokrat Parti'nin köy teşkilatını zayıflatmak olarak değerlendirmiş ve sözlerine şu şekilde devam etmiştir; “Muhtar seçimlerinin memleketin her tarafında idare makinesi tarafından nasıl sevk ve idare edildiği bütün milletin malumudur. Yüzde doksan beşi Demokratlardan mürekkep olan köylerde bile CHP'nin kazanması, bu seçimlerin mahiyetini pekiyi anlatabilir. Eğer seçimler kanun idaresinde cereyan etseydi, kanunsuz müdahaleler ve baskılar yapılmıyaydı, DP'nin büyük bir ekseriyetle seçimleri kazanması

³¹⁵ Vatan Gazetesi, 28 Şubat 1947.

³¹⁶ Vatan Gazetesi, 8 Mart 1947.

³¹⁷ Vatan Gazetesi, 8 Mart 1947.

muhakkaktı. Vatandaşın hakkına sahip olması büyük bir şey olmakla beraber, biz kaybetmekten o kadar müteessir değiliz. Memlekette seçim işinin sağlam bir geleneğe bağlanmaması bizi parti bakımından teessüre sevk etmektedir. DP bu emniyeti elde etmek için çalışmayı en önemli bir vazife bilmektedir. Muhtar seçimleri münasebetiyle idare mekanizmasının yaptığı müdahale ve kanunsuzlukların asıl gayesi DP'nin köy teşkilatını dağıtmak ve zayıflatmak olduğu inkâr kabul etmez bir hakikattir.”³¹⁸ Ayrıca Bayar, “İdare amirlerinin zihniyetinin değişmediği sürece kanunların değişmesinin hiçbir faydası olmayacağını son muhtar seçimlerinin herkese hakikati anlatmış oldu”³¹⁹ sözleri ile sadece kanunların değil aynı zamanda idarecilerinde değişmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Olaylı ve kanlı geçen muhtar seçimlerinden sonra 6 Nisan'da İstanbul'un açık olan altı, Balıkesir, Kastamonu ve Tekirdağ'ın birer olmak üzere toplam dokuz milletvekilliği için ara seçim yapılacağı açıklanmıştır. Demokrat Parti'nin seçime girip girmeyeceği tartışılırken Celal Bayar bir açıklama yaparak “Muhtar seçimlerinin ne şekilde yapıldığı malumdur Bunlarda emniyet veren bir hava içerisinde devam etmemiştir... Yakında kısmi seçimler yapılacak seçimlere girip girmeme kararımızı ileriki günlerde açıklayacağız”³²⁰ demiştir.

Başbakan Recep Peker, 1 Nisan'da İzmir Halkevi'nde yaptığı konuşmasında muhalefetin tarih boyunca seçimlere girmemek gibi suç sayılacak ağır bir hataya düşmemesi gerektiğini söylemiştir.³²¹

Demokrat Parti kesin kararını 3 Nisan'da vererek Hürriyet Misakı olarak belirlenen şartların uygulanmadıkça verilen teminat ne olursa olsun seçimlere katılmayacaklarını belirtmişlerdir.³²² Ayrıca bir beyanname yayınlayan Demokratlar seçimlerin mesuliyetini tamamen hükümete bıraktıklarını da belirtmişlerdir.

³¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Mart 1947.

³¹⁹ Vatan Gazetesi, 8 Mart 1947.

³²⁰ Vatan Gazetesi, 9 Mart 1947.

³²¹ Vatan Gazetesi, 2 Nisan 1947.

³²² Vatan Gazetesi, 3 Nisan 1947.

Beyannameye “Hükümet partisi memleket menfaatine göre hareket etmiş olsaydı bugün Türk demokrasisi gelişmiş olurdu” denilmekteydi.³²³

Celal Bayar yaptığı konuşmada antidemokratik kanunların kaldırılması hususunda kararlı olduklarını belirterek “Antidemokratik kanunlar üzerinde ısrar edildiği takdirde Meclis’ten bile çekilebileceklerini” ileri sürmüştür.³²⁴ Başbakan Peker “Hürriyet yoktur, seçim emniyeti yoktur. Diye seçimlere girmemenin yanlış olduğunu” söyledi.³²⁵ Peker ayrıca “Biz kanunun ve vicdanımızın çizdiği yollardan yürürken kanun önünde hesap vermeğe her zaman hazırız... Zehirli vehimleri halka aşılamanın bir tahrik olduğunu söylemek vazifemizdir”³²⁶sözleri ile muhalefetin halkı tahrik ettiğini iddia etmiştir.

Kararı olumsuz karşılayan Hilmi Uran da “Hüzün ve elem duydum diye şimdi de halkı oy vermemeye teşvik ediyorlarmış. DP kurucuları dün bir beyanname yayınlamaları eski teraneleri tekrarladılar”³²⁷sözleri ile Demokratların sürekli aynı şeyleri tekrarladığını belirtmiştir.

DP’ye göre seçimlerde zor kullanarak elinden geleni yapmış bir iktidar, iktidara göre ise halkı hükümete karşı isyana getiren bir muhalefet vardı. CHP 1946 seçimleri ve muhtar seçimlerdeki kötü izlenimi yok etmek ve DP’nin iddialarını çürütmek amacıyla DP’nin seçime girmesini istemiştir.

Celal Bayar Silifke’de yaptığı konuşmasında “Seçimler serbest olmazsa o memlekette milli hâkimiyet vardır denilemez” sözleri ile Hürriyet Misakı kararlarını hatırlatmıştır.³²⁸ Adnan Menderes Kütahya’da verdiği nutukta “Kanun değişikliği

³²³ Vatan Gazetesi, 4 Nisan 1947.

³²⁴ Vatan Gazetesi, 4 Nisan 1947.

³²⁵ Ulus Gazetesi, 2 Nisan 1947.

³²⁶ Ulus Gazetesi, 3 Nisan 1947.

³²⁷ Ulus Gazetesi, 4 Nisan 1947.

³²⁸ Vatan Gazetesi, 21 Mart 1947

kâfi değildir. İdare zihniyet ve ruhta değişmelidir”³²⁹ diyerek tek parti zihniyetinin silinmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bu gelişmeler sonrasında İçişleri Bakanlığı bir tamim yayınlamıştır. Tamimde tasnifin sandık başında temsilcilerin önünde yapılacağı üç nüsha olarak tanzim edilen mazbatalardan birisi derhal o mahalde asılarak ilan edileceği³³⁰ belirtilmiştir. Böylece kanun yumuşatılmıştır.

Hilmi Uran muhalefetin seçim emniyeti olmadığına dair iddiaları reddederek “Biz seçim emniyetini temin etmeyi her mülhazanın üstünde görüyoruz”³³¹ demiştir. Nihat Erim ise konuya farklı bir yorum getirerek DP’nin seçimlere girmemesini “Çok partili sistemde ileri bir adım” olarak değerlendirmiştir. Çünkü artık seçimlere girmek kahramanlık jest olarak öne sürülmeyecektir.³³² Hüseyin Cahit, Yalçın DP’nin kısmi seçimlere girmemesini şiddetle eleştirerek “DP şefleri hakikatte tek bir programa riayet etmişlerdir. Palavra! Onlar hürriyet deryasında hürriyet fethine çıkmışlardır” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.³³³ Falih Rıfki Atay da seçimlere katılmamanın demokrasinin geleneklerinde olmadığını vurgulamıştır.³³⁴

Muhalefet bu hareketiyle bir anlamda I. Kongre’de alınan kararların uygulanması hususundaki kararlılığını iktidara göstermiştir. İktidar ise muhalefeti oyunbozan olarak suçlayarak eleştirmiş, sadece kanunda yumuşatma yapmıştır. Böylece Demokratlar yeni seçim kanunu için 1950 yılına kadar beklemek zorunda kalmışlardır.

³²⁹ Vatan Gazetesi, 23 Mart 1947.

³³⁰ Ulus Gazetesi, 25 Mart 1947.

³³¹ Ulus Gazetesi, 23 Mart 1947.

³³² Nihat ERİM, “BMM Çalışmaya Başlarken”, Ulus Gazetesi, 13 Nisan 1947.

³³³ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Kısmi Seçimlerin Ehemmiyeti”, Tanin Gazetesi, 8 Nisan 1947.

³³⁴ Falih Rıfki ATAY, “Şantajın Bir Sonu Gelmiştir”, Ulus Gazetesi, 18 Nisan 1947.

1.1.13. Üniversite Özerkliği Tartışmaları ve Solcu Hocaların Tasfiyesi

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in 29 Ocak 1947'de Meclis'te yaptığı bir konuşma sonrası Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden "solcu" olduğu gerekçesiyle bazı hocaların tasfiye edilmesi, sonrasında "üniversite muhtariyeti" tartışmalarını başlattı. Bu dönemde yaratılan havayı Çetin Yetkin şu sözlerle değerlendirmiştir: "...Üniversite'de cadı kazanı, kaynatılmakta gecikmeyecektir. Bu kazan yalnız iktidar tarafından değil, aynı zamanda DP tarafından da birlikte kaynatılmış bulunuyor. Kedi köpek gibi didişen CHP ve DP konu bilim ve düşünce özgürlüğü olunca sarmaş dolaş oluvermişlerdir. Hele, üniversitenin çoğu öğretim üyeleri yasanın kendilerine tanıdığı özerkliğe sahip çıkmak şöyle dursun üniversitede cadı avına çıkmış olanlarla iş birliği içinde olmuşlardır."³³⁵

Sökmensüer'in konuşmasından sonra DTCF'de sağ görüşlü öğrenciler bir mektup-dilekçe kaleme alırlar. Yazılan dilekçe 1 Mart 1947 tarihinde Başbakanlık, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıklarına elden sunulmuştur. Dilekçe aynı gün sermayesi CHP tarafından sağlanan Bayrak gazetesinde de yayımlanmıştır. 67 imza bulunan dilekçede öğrencilerin talepleri şunlardır: Yurt, Dünya, Adımlar gibi komünizm propagandası yapan derginin yayıncıları arasında bulunan Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve Behice Boran'ın hocalık faaliyetlerine son verilmesi, Yurt ve Dünya dergilerinin kütüphanelerinden kaldırılmasıdır.³³⁶ Buna karşılık olarak 5 Mart 1947 tarihinde rektörlük, dekanlık ve çeşitli gazetelere gönderildiği halde, sadece "24 Saat'te" yayınlanan 108 sol görüşlü öğrenci karşı dilekçe imzaladı. Dilekçenin içeriğinde öğrencilerin kimselerin telkiniyle zehirlenemeyeceği ve bu durumun üniversite özerkliğine aykırı olduğu belirtilmiştir.³³⁷

³³⁵ Çetin YETKİN, *Karşıdevrim: 1945-1950*, 515.

³³⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Mart 1947.

³³⁷ Gökhan AK, "Türk Düşünce Hayatında Mediha Esenel (Berkes) ve 1948 DTCF Tasfiyeleri İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", 278.

Böyle bir ortamda üniversite özerkliğinin sağlanması hususunda tartışmalar elbette başlayacaktır. Nitekim de öyle oldu. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı üniversitelerin özerk bir yapıya sahip olmasını destekler nitelikte görülse de yaşanan bazı gelişmeler muhalefet tarafından üniversitelere müdahale ediliyor tartışmasını başlatmıştır. Sağ ve sol görüşlü öğrencilerin yayınladıkları dilekçeler ortamı gerginleştirdiği sırada 5 Mart 1947 tarihinde Pertev Naili Boratav'ın vereceği herkese açık folklor konferansı 200 kişi kadar sağcı öğrenci tarafından engellendi.³³⁸ Selahattin Ertürk adlı bir genç kürsüye çıkarak “Memleketin dört tarafını saran kızıl ateşi düşürmeden onların fikirlerini müdafaa edenlerin yeri yoktur” şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.³³⁹

6 Mart 1947 tarihinde bin kişiye yakın bir topluluk DTCF'yi bastı. Ardından Ulus meydanına gelerek “Kahrolsun kızıklar, kahrolsun komünistler” diye bağırarak gençler, MarkoPaşa ve 24 Saat gazetelerinin afişlerini parçaladılar. Ardından gençler rektörden bazı taleplerde bulundular. Öğrencilerin istekleri şu şekildedir; “Sömestr konferanslarının devamı. Mukaddes kürsüde mukaddesat aleyhinde konuşulmaması. Üniversitelerden solcu profesörler ve doçentlerin uzaklaştırılmaları. Okullara ve yüksekokullara aldırılan Yurt ve Dünya dergilerinin toplattırılması ve bunu çıkaranların yapılacak muhakeme sonuna kadar nezaret altında tutulmaları.”³⁴⁰

Olaylar sonrasında herhangi bir suç unsuruna rastlanmaması münasebetiyle adli bir takibat yapılmayacağı belirtilmiştir. Ancak Üniversite Senatosu tarafından oluşturulan bir heyetin takibat yapacağı kararlaştırılmıştır.³⁴¹ Senato sadece Boratav, Berkes ve Boran hakkında soruşturma açılmasına karar verdi. Bu karar 11 Mart'ta “Üniversite kürsülerinde yabancı ideolojileri yayarak, Türk gençliğine zehir saçmak savıyla yargılandıkları” kamuoyuna duyurulur.³⁴²

³³⁸ Vatan Gazetesi, 6 Mart 1947.

³³⁹ Vatan Gazetesi, 6 Mart 1947.

³⁴⁰ Vatan Gazetesi, 7 Mart 1947.

³⁴¹ Hadisede ismi geçen hocaların öğrencilere takdir notları verdiği iddia edilmiştir. Vatan Gazetesi, 8 Mart 1948.

³⁴² Vatan Gazetesi, 12 Mart 1947.

27 Aralık 1947 tarihinde CHP'nin de desteği ile Ankara gençliği bir miting düzenledi. Mitingde komünizm aleyhine tezahüratlarda bulundu. Mitingde güvenlik önlemlerinin valilik tarafından bizzat kaldırılması istendiği iddia edilmiştir. Gençler Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu'nun elinden pullu istifa mektubu aldılar.³⁴³ Senato nihai kararını solcu hocaların üniversiteden tasfiye edilmesi şeklinde verdi. Hukuk Fakültesi Siyasal Bilgiler Okulu öğrencileri tarafından bir toplantı da düzenlenmiştir. Toplantı sonunda Millî Eğitim Bakanlığı'nın aradaki anlaşmazlığa son vermesini istemiştir.³⁴⁴

Senatonun kararına ilişkin Nail Boratav ve Niyazi Berkes şu açıklamalarda bulunmuştur: “Bu karar bugüne kadar hakkımızda yapılmış olan kanunsuz ve haksız muamelelerin bir devamından başka bir şey değildir. Ancak üniversite senatosunun kararına karşı memleketimizdeki üç üniversitenin rektörlerinden dekanlarından ve senato mümessillerinden müteşekkil itiraz mercii vardır. AÜ'nin kararı bize tebliğ edildikten sonra bittabi bu kurula itirazda bulunacağız. Her bakımdan haklıyız. Üniversitelerarası Kurul'un hiçbir tesire boyun eğmeden hakkımızı teslim edeceğine inanıyoruz. Şimdilik şu hususta başka bir şey söylemeyeceğiz.”³⁴⁵ Yenişehir'de Cumhuriyet Halk Partisi Demirtepe Ocağı salonunda toplanan gençler senatonun almış olduğu kararı sevinçle karşılayarak şu sözleri söylemişlerdir: “Yenişehir'de yapılan gençlik toplantısında senatonun bir profesör ve iki doçent hakkında aldığı üniversite üyeliğinden çıkarma kararını en derin bir sevinç ve heyecanla karşılandığını saygıyla arz ederiz.”³⁴⁶ Üniversiteler arası kurul hocalarla alakalı kararını vermek üzere toplandığı sırada İÜ hocaları ile AÜ hocaları arasında ikilem doğmuştur. İstanbul Üniversitesi'nden gelen delegeler kararların reddedilmesine ve görevlerinin iadelerine yönelik oy kullanırken AÜ hocaları salonu terk etmiştir.³⁴⁷

³⁴³ Vatan Gazetesi, 28 Aralık 1947.

³⁴⁴ Vatan Gazetesi, 12 Ocak 1948.

³⁴⁵ Vatan Gazetesi, 12 Ocak 1948.

³⁴⁶ Vatan Gazetesi, 12 Ocak 1948.

³⁴⁷ Akşam Gazetesi, 23 Şubat 1948.

30 Ocak 1948 tarihinde öğretim üyeleri hakkında yabancı ideolojileri yayarak Türk gençliğini zehirlemek suçlarının sanıklar tarafından işlendiğini gösterir ve son soruşturmanın açılmasına yeterli kanıt bulunmadığı gerekçesiyle, men-i muhakeme kararı verse de, TCK'nın 24. maddesi gereğince Danıştay Genel Kurulu'na bozularak 15 Haziran 1948 tarihinde 4. Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılanması kararlaştırılmıştır.³⁴⁸ Behice Boran ve Niyazi Berkes hakkında mahkeme kararını TCK'nın 240. Maddesi uyarınca 3 ay hapis ve memuriyetten yoksun bırakmış, Boratav hakkında ise beraat kararı vermiştir.³⁴⁹ Verilen karar Yargıtay 4. Ceza dairesinde bozularak sanıkları mahkûm edecek mahiyette deliller olmadığı sebebiyle beraat kararı vermiştir.³⁵⁰ Karar temyiz edilmediğinden dolayı 23 Aralık 1950 tarihinde kesinleşti.

Sol temayüllü hocaların tasfiye süreci izlenirken üniversite özerkliği meselesi de gündemde yerini almıştır. Özellikle Peker Hükümeti programında üniversite öğrencilerinin seçiminde “Liseleri bitirip olgunluk imtihanlarını vermiş olan gençlerin, burslu veya yatılı olanlara ait müsabaka dışında üniversite fakültelerine ve yüksekokullara girebilmelerini önleyen kayıtlar ve imtihanlar kaldırılacağı”³⁵¹ belirtilirken, özerk üniversite yapısına göre üniversiteye öğrenci seçimi kararının senato tarafından verilmesi gerekmektedir, bu durumun uygulanması hükümetin üniversitelere müdahale ettiği tartışmalarını doğurmuştur.³⁵²

Kuruluşundan itibaren özerkliğe taraftar olduğunu açıklayan Demokrat Parti muhalefet yıllarında üniversitelerle iyi ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Bu dönemde

³⁴⁸ Dördüncü Asliye Ceza Hâkimi Talat Karay sanıkların suçlarını şu şekilde belirtmiştir: “Boratav; 1- Türkçülük aleyhinde bulunmak. 2- Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için kötülemek, milliyetçi bir talebinin şiir okumasına engel olmak. Berkes; 1- Derslerde diğer rejimleri kötüleyerek komünizmi methetmek. 2- Derslerde Komünizm beyannamesi okumak. 3-İmralı cezaevine yapılan bir geziye sağcı talebeyi iştirak ettirmeme. 4- Milliyetçi talebeyi sınıfta bırakmak. Boran; 1-sağcı talebeyi sınıfta bırakmak şahsi bir kin yüzünden bir talebinin tezini okumamak. 2-Konferanslarda Sovyet Rejimini methetmek. 3- Seminerlerde Sovyet rejimini methetmek. 4-İptidai cemiyetlerde mülkiyet hakkı olmaması yüzünden bunların modern cemiyetlerden daha mütakâmil sayılması icap ettirir sözleri.” Akşam Gazetesi, 16 Haziran 1948.

³⁴⁹ Zafer Gazetesi, 11 Şubat 1950.

³⁵⁰ Zafer Gazetesi, 1 Temmuz 1950.

³⁵¹ <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP15.htm> Erişim Tarihi: (25 Eylül 2016)

³⁵² Ali ARSLAN, *Kısır Döngü: Türkiye'de Üniversite ve Siyaset*, 185.

İktidara karşı üniversite özerkliğini kesin bir şekilde savunan Demokratları yakından tanımak için, sıklıkla öğrenci ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği adına Ankara'ya gelen öğrenciler, Demokrat Parti merkezini ziyaret etmişlerdir. Burada Celal Bayar ve Fuat Köprülü ile buluşmuşlardır. Bir öğrenci İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasının ahlakı kuvvetlendirme bakımından lüzumlu olduğunu ve Demokrat Parti'nin din tedrisatını desteklemesini istemiştir. Bayar DP'nin, ne liberal ne sosyalist ne de komünist olduğunu, milli bünyeye ve memleketimizin ekonomik şartlarına en uygun iktisadı takip ettiklerini söylemiştir.³⁵³

Bu dönemde üniversite öğrencilerinin siyasetle meşgul olması üzerine bir takım düşünceler bulunmaktadır. Bu amaçla üniversiteler arasındaki Kurul Milli Eğitim Bakanlığı toplanmıştır. Haziran ayında İçişleri Bakanı tarafından İstanbul ve Ankara'daki üniversitelere birer tezkere yazılmıştır. İçişleri Bakanı bu tezkere ile ilgili olarak üniversitelere şu soruları sormuştur: "İstanbul'da iki üniversite talebesinin iki partinin kurucuları arasında bulunduğu görülmüştür. Bu talebelerin siyasetle uğraşmaları hakkında üniversitenin fikri nedir?" Buna ortak bir cevap vermek adına kurul toplanmıştır. Kurulda reşit olmayan talebelerin siyasetle uğraşması yasaklanmış, reşit olanların siyasetle uğraşması ise tasvip edilmemiştir.³⁵⁴ Buradan hareketle CHP iktidarının üniversite öğrencilerinin siyasetle ilgilenmelerini onaylamadığını söyleyebiliriz.

Hükümetin üniversitelere yönelik bir diğer uygulaması öğretim üyelerinin emeklilik yaşları ile alakalıdır. Rektör Sıddık Sami Onar emeklilik yaşı ile alakalı kanun tasarısını idare hukukuna ve üniversite muhtariyetine aykırı bulduğunu belirtmiştir. Tasarı 65 yaşını dolduran öğretim üyelerini emekliye sevk etmeyi öngörüyordu. Onar, 65 yaşın fikir adamlarının çalışmasını engellemeyeceğini misallerle belirttikten sonra bu hususun bir Bakan'ın kararına bağlanmasının Üniversite Kanunu'na muhalif olduğunu belirtmiştir.³⁵⁵ Tüm bunlar

³⁵³ Vatan Gazetesi, 26 Şubat 1947.

³⁵⁴ Zafer Gazetesi, 25 Ekim 1949.

³⁵⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Şubat 1949.

değerlendirildiğinde netice itibariyle CHP iktidarında üniversiteler üzerinden problemler yaşandığı görülmektedir.

1.2. İKTİDAR- MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE YUMUŞAMA DÖNEMİ

1.2.1. İsmet İnönü'nün Uzlaştırma Çabaları ve 12 Temmuz Beyannamesi

Çok partili hayatın başlangıcından itibaren iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler kavgalı, gergin ve uzlaşmaz bir tavırda gelişmiştir. Aslında her iki partinin de tabanında ve ideolojik bakış açısında büyük farklar olmamasına karşın özellikle 21 Temmuz 1946 seçimlerinden sonra başlayan aşırı gergin ortam Meclis'te karşılıklı tartışmalarla ve son olarak da 1947 ara seçimleri ile kendini iyice belli etmiştir. Bu süreç içerisinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, partiler arasında ilişkileri yatıştırmaya çalışması ile kısmen bir yumuşama sağlanmıştır. Ancak daha sonra Sadık Aldoğan olayı³⁵⁶ ile iyice artan gerginlik İnönü'nün tekrar devreye girmesine sebep olmuştur.

10 Mayıs 1947 tarihinde Meclis'ten bir delege heyeti Türkiye'yi temsilen İngiltere'ye iyi niyet ziyaretinde bulunmuştur. Heyet'te Cumhuriyet Halk Partisi'nden Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim, Esat Sümer, Fuat Sirmen, Esat Uras ve Sait Odyak, Demokrat Parti'den ise Fuat Köprülü ile Enis Akayken yer almıştır.³⁵⁷ Bu gezi esnasında Fuat Köprülü ile Nihat Erim arasında partilerin birbirleriyle ılımlı bir siyaset izlemesi gerektiği konusunda görüş birliğine

³⁵⁶ 28 Mayıs 1947 tarihinde altı ilde ilan edilmiş olan sıkıyönetimin altı ay daha uzatılmasına ilişkin Başbakanlık tezkeresinin Meclis'e gelmesi ile iktidar muhalefet arasında sert tartışmalar yaşandı. Emekli General Sadık Aldoğan söz alarak "Yedi yıldır memleketimizin bir kaç ilinde devam ettirilmekte olan sıkıyönetim idaresinin milletten ve bütün demokrasi dünyasından hicap duyularak uzatılmasına gidilmeyeceğini zannetmiştik... Bu ümidimizde ne kadar aldanmış olduğumuzu bizimle aynı temiz duygulara sahip olan bütün vatandaşların hükümetin bu saygısız hareketinden ne kadar elem duyduklarını bu kürsüden haykırmayı bir vazife sayıyorum" ifadelerini kullanmıştır. Ardından Anayasa'da tanımlanan sıkıyönetimin mutlakiyet idaresine bile rahmet okutacak tarzdadır deyince Meclis Başkanı İktüzüğün 92. ve 94. maddelerine dayanarak Aldoğan'ı kürsüden indirmiş ve ardından İktüzüğün 189. Maddesi gereğince 15 gün süreyle Meclis'ten çıkarma cezası verilmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 5, 28 Mayıs 1947, 240.

³⁵⁷ Ulus Gazetesi, 11 Mayıs 1947.

varılmıştır.³⁵⁸ Bu arada Demokrat Parti İl Başkanı Üzeyir Avunduk ve İş Adamı Vehbi Koç iki parti arasında arabuluculuk girişiminde bulunmuştur. Avunduk, Koç ile görüşerek 7 Haziran'da Celal Bayar'a Cumhurbaşkanı ile görüşmesi için randevu vermiştir.³⁵⁹

7 Haziran'da gerçekleşen ilk İnönü-Bayar görüşmesinde Celal Bayar yöneticilerin baskısına değinmiş, muhtar seçimlerindeki olayları anlatmıştır. Sözü 21 Temmuz seçimlerine getirerek yüzlerce milletvekilinin kendilerinden haksız olarak alındığını belirtmiştir. İsmet İnönü ise bazı haksızlıkların yapılmış olabileceğini, bu durumun Meclisteki komisyonlarda karara bağlandığını söylemiştir. İnönü böylece haksızlıkların olduğunu kabul etmekle beraber telafi edildiğini de belirtmiştir. İsmet İnönü bu sözlerden sonra Bayar'a "Meclis çoğunluğunu haklı olarak CHP'nin kazanmış olduğundan şüphemiz var mıdır?" sorusunu yöneltmiştir. Bayar da zaten yeteri kadar aday göstermediklerini dolayısıyla çoğunluğun CHP'de olacağını ifade etmiştir.³⁶⁰

11 Haziran'da İnönü Bayar ile tekrar bir araya gelmiştir. Bayar Cumhurbaşkanıya antidemokratik kanunlardan ve Demokrat Parti'nin mensuplarının idari makamlar tarafından tazyik edildiğinden bahisle şikâyetlerde bulunmuş, İnönü de Başbakan ve diğer bakanlarla görüştüktan sonra Bayar ile görüşeceğini vadedmiştir.³⁶¹

14 Haziran'da gerçekleşen görüşmede Başbakan Recep Peker ve CHP Genel Başkan Yardımcısı Mümtaz Ökmen hazır bulunmuştur. Celal Bayar yalnız

³⁵⁸ İsmet İnönü, **Defterler (1949-1973)**, 456. Köprülü'nün Erim ile Londra gezisinde "can ciğer kuzu sarması" olması Ahmet Tahtakılıç ve arkadaşlarını rahatsız etmiştir. Cihat BABAN, **Politika Galerisi**, 421.

³⁵⁹ Bkz. (358), İNÖNÜ, 454.

³⁶⁰ A.g.k., 455.

³⁶¹ Vatan Gazetesi, 11 Haziran 1947.

gelmiştir.³⁶² Bayar şikâyet konularını tekrar sıralayarak hükümetten baskı yapılamayacağına ilişkin bir genelge yayınlamasını istemiştir. Peker ise böyle bir genelgenin şimdiye dek baskı yapıldığı anlamı çıkarılabilecek bir itiraf gibi anlaşılmasından çekinerek yanaşmamıştır. Cumhurbaşkanı İnönü Bayar'ın ve Peker'in katı tutumlarına rağmen yılmayarak ikili ilişkileri düzeltmek için çaba sarf etmiştir. 17 Haziran'da Celal Bayar'ın isteği ile İnönü-Bayar görüşmesi gerçekleşmiştir.³⁶³ Bu görüşmede Bayar iki taraf arasında oynadığı hakemlik rolü dolayısıyla İnönü'ye teşekkür etmiştir.

20 Haziran 1947 tarihinde İnönü Bayar ile tekrar görüşmüştür. İnönü, Bayar'a, konuştuklarını Başbakan'a aktardığını söylemiştir. Peker'in iki parti arasındaki ilişkilerden övgüyle söz ettiğini belirtmiştir. Bayar ise henüz fiili bir sonuca varamadıklarını belirtmiştir. İnönü ise geçmişteki olayların sürekli gündeme gelmesinin yanlış olduğunu vurgulanmıştır. “Siz baskıdan şikâyetçisiniz. Yani çalışma emniyeti istiyorsunuz. Hükümet sizin ihtilal metotları takip ettiğinizi ileri sürüyor. İlk işimiz bu iki nokta üzerinde emniyet kurulmasıdır”³⁶⁴ diyerek orta yol bulmaya çalışmıştır.

Bayar ile İnönü arasındaki görüşmeler hakkında kamuoyuna ilk açıklamayı Anadolu Ajansı yapmış sadece memleket meselesi üzerinde konuşulduğu ile yetinilmiştir. Bayar'ın Sivas'ta yapacağı konuşma için “İçinde bulunduğumuz devrin bir ifadesi ve demokrasi hayatımızın bir dönüm noktası olacaktır”³⁶⁵ şeklinde bir tanımlamada bulunmuştur.

Bayar Sivas'ta yaptığı konuşmasında Cumhurbaşkanı'nın baskıları kaldıracığını söylediğini belirtmiştir. Bayar'a göre “Memleketin çıkarı, DP

³⁶² İnönü Bayar'ın görüşmeye gelirken yanında Demokrat Parti Grup Başkanvekili sıfatı ile Fuat Köprülü'yü getirmesini istemiştir. Bkz. (324), İNÖNÜ, 457. Samet Ağaoğlu da bu isteği doğrular. Bkz. (197), AĞAOĞLU, 78.

³⁶³ Bkz. (358), İNÖNÜ, 461.

³⁶⁴ Bkz. (358), İNÖNÜ, 462.

³⁶⁵ Vatan Gazetesi, 27 Haziran 1947.

kongresinde alınan Hürriyet Misakı kararları gereğince Meclis'ten çekilmek gerekirse Demokrat Parti milletvekillerinden tereddüt göstererek bir tek fert yoktur”³⁶⁶ diyerek muhalefet “sine-i millet” tehdidini yinelemiştir. Başbakan Peker Celal Bayar'ın Sivas'taki nutkuna şu sözlerle tepki göstermiştir: “Ben Celal Bayar'ın isteği üzerine mevcut olduğunu kabul ettiğimiz bir tazyiki kaldırmak için değil iyiliğe ve anlayışa doğru yeni açılımın emarelerini sezdiğimiz müspet havayı beslemek ve kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağımı ve vaziyetin icabını sadakatle takip edeceğimi Cumhurbaşkanı'na arz ettim.”³⁶⁷ Celal Bayar bu sözler üzerine Başbakan'a cevap vermiştir. İlişkilerin düzeltilmesi yolunda adımlar atılırken kamuoyu iktidar ve muhalefet arasında gelişen yeni bir şahit olmuştur. Bayar, Peker'e hitaben “Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir. Bu mevzuu üzerinde ilk günden başlayarak izahat vereceğim. O vakit Başbakan'ın hadiselerin bir kısmını istediği şekle soktuğu anlaşılacaktır. Sivas'ta söylediklerim doğrudur”³⁶⁸ ifadesinde bulunmuştur. Bayar Başbakan'ın sözlerini “Siyasi bir irtica mahiyetini taşıyan bir demeç” olarak değerlendirmiştir.³⁶⁹

Bu arada İnönü ve Bayar 5 Temmuz'da tekrar bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede şimdiye kadarki durum hikâye edilmiş ve karşılıklı güvenceler teminat altına alınmıştır.³⁷⁰ İnönü Bayar ile 7 Temmuz'da bir kez daha görüşmüştür.³⁷¹ Artık beyannamenin şekillendiği görülmektedir.

İsmet İnönü, Celal Bayar'ı 10 Temmuz tarihinde tekrar görüşmeye çağırmıştır.³⁷² Bu görüşmede beyanname üzerinde uzlaşmaya varılmıştır. İnönü'den beyanname örneğini alan Bayar Demokrat Parti'nin Genel İdare Kurulu'nu toplamış ve beyannameyi okumuştur. Demokratların bir kısmı beyannameyi olumlu karşılayarak baskının ortadan kaldırılması yolunda bir adım olarak değerlendirmiştir.

³⁶⁶ Vatan Gazetesi, 28 Haziran 1947.

³⁶⁷ Vatan Gazetesi, 2 Temmuz 1947.

³⁶⁸ Vatan Gazetesi, 2 Temmuz 1947.

³⁶⁹ Vatan Gazetesi, 8 Temmuz 1947.

³⁷⁰ Bkz. (358), İNÖNÜ, 465.

³⁷¹ Vatan Gazetesi, 8 Temmuz 1947.

³⁷² Vatan Gazetesi, 11 Temmuz 1947.

Diğer bir kesim ise olumsuz karşılayarak ilişkilerin derhal kesilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.³⁷³ Böylece DP içerisinde bulunan ılımlılar ve müfritler ayrımı 12 Temmuz beyannamesi ile keskinleşmiştir.

İsmet İnönü 12 Temmuz'da yayınlanan beyanname ile iki parti arasında emniyetin yerleşmesini sağlamak istediğini belirtmiştir. Muhalefet teminat içinde yaşayacaktır. Ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır.³⁷⁴ İnönü dinlediği şikâyetlerde abartı olduğu kadar gerçeklik payı olduğunu da vurgulamıştır. “Valilerimiz ve maiyetleri bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürdü. Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru kanuni siyasi partilere karşı tarafsız eşit muamele mecburiyeti siyasi partilere karşı tarafsız eşit muamele mecburiyeti siyasi hayatın temel taşıdır.”³⁷⁵ İsmet İnönü: “Her iki partiye karşı kendimi müsavi derecede vazifeli görüyorum”³⁷⁶ sözleri ile partiler üstü bir konumda olduğunu iktidar ile muhalefete hatırlatmıştır.

Beyannamenin CHP üzerindeki etkilerini anlamak için CHP İzmir Bölge Müfettişi Genel Merkeze bir rapor göndermiştir. CHP İzmir Bölge Müfettişi İzmir ve çevresinde bildirinin etkilerini şu şekilde açıklamıştır. “Demokrat Parti çevrelerinde devlet başkanımızın yüksek bir hakemlik durumu sergilemesinden dolayı sevinçle karşılanmışlardır. CHP'nin içerisinde ise tamamen olumlu bir etki yaptığı söylenemez. Büyük liderimizin partilerin üstünde nazım bir rol oynaması zaruretine inananlar büyüktür. Tarafsızlar üzerinde ise çok önemli bir etki yaratmamıştır.”³⁷⁷

³⁷³ Bkz. (163), GOLOĞLU, 169.

³⁷⁴ Beyannamenin tamamı için bkz. Ulus Gazetesi, 12 Temmuz 1947.

³⁷⁵ Vatan Gazetesi, 12 Temmuz 1947.

³⁷⁶ Vatan Gazetesi, 12 Temmuz 1947.

³⁷⁷ **BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No:165- Dosya No: 658 - Sıra No:1** (21 Temmuz 1947).

12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından Halk Partililer arasında İnönü Genel Başkanlıktan çekilecek mi? tartışması başlamıştır. Bu konu ile ilgili olarak CHP İzmir Bölge Müfettişine göre Halk Partililer İnönü'nün Genel Başkanlıktan istifa etmesini istememektedirler. Ayrıca DP İnönü'yü harp dışı telakki ederek yani ona dokunulmayacağına neticesine varınca tüm kin ve husumeti Recep Peker hükümetine yönelteceklerdir. Diğer taraftan hedef sadece Peker'in kabinesi değildir CHP'nin herhangi bir hükümet, eski kanunlarla "Bu Meclis'in devamı demokratik sayılmaz" savı ile Meclis'in yenilenmesine başlayacaklardır.³⁷⁸ Beyanname'nin ardından 26 Ağustos'ta toplanan CHP Grubunda Başbakan Peker gruptan güvenoyu almak durumunda kalmış 303 güvenoyuna karşı 35 kişi güvenoyu vermemiştir.³⁷⁹ Recep Peker Başbakanlık'tan istifa etmek zorunda kalmıştır. Çünkü hem muhalefet ile hem de kendi grubunda 35'ler adını alan genç bir dalganın direnişiyle çalışamaz hale gelmiştir.³⁸⁰ 12 Temmuz Beyannamesi'nden yaklaşık iki ay sonra Recep Peker'in çeşitli bahanelerle istifa edip yerine ılımlı bir kişiliğe sahip Hasan Saka Hükümeti'nin kurulması çok partili hayatın yerleşmesinin amaç edildiğini göstermesi bakımından çok önemlidir.

12 Temmuz bildirgesi ülkenin geri dönülmez bir biçimde çok partili yaşama geçmiş olduğunu ortaya koyan bir beyanname'dir. Bu beyanname ile artık muhalefetin kurumsallaştığı Cumhurbaşkanı'nın ise partiler üstü bir konumda olduğunun iyice anlaşıldığı görünmektedir. 12 Temmuz Beyannamesi'nde İsmet İnönü parti başkanı olarak davranmıştır. Cumhurbaşkanı kimliği ile süreci yönetmiştir. Bu tarih iktidar-muhalefet ilişkilerinin yumuşamaya başladığı tarihtir.

³⁷⁸ **BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No:165- Dosya No: 658 - Sıra No:1** (21 Temmuz 1947).

³⁷⁹ Bu kişiler: Ali Fuat Cebesoy, Tahsin Banguoğlu, Hamdi Suphi Tanrıöver, Fahri Kurtuluş, Nihat Erim, Memduh Şevket Esendal, İsmail Rüştü Aksal, Vedat Dicleli, Cavit Oral, Sait Odyak, Muhtar Ertan, Nazif Ergün, Mahmut Nedim Gündüzalp, Sinan Tekelioğlu, Kasım Gülek, Tezer Taşkıran, Celal Sait Siren, Hasan Şükrü Adil, Kasım Öner, Avni Refik Berkman, Muhsin Adil Binal, Şevket Raşit Hatipoğlu, İhsan Hamit Tuğrel, Cevat Dursunoğlu, Hilmi Öztarhan, Ali Kemal Yiğitoğlu, Sedat Şumralı, Suud Kemal Yetkin, Abdurrahman Melek, Hilmi Hakkıoğlu, Osman Ağan, Kamil Kitapçı, Bekir Kaleli, Vehbi Sarıdal. Bu Otuz dört kişi İnönü'yü kendilerinden saydıkları için 35'ler olarak adlandırmışlardır. Vatan Gazetesi, 27 Ağustos 1947.

³⁸⁰ Bkz. (248), AYDEMİR, 176.

1.2.2. Demokrat Parti İçinde Bölünme ve Millet Partisi'nin Kuruluşu

21 Temmuz 1946 seçimlerinde yaşanan olumsuzluklar iktidar ve muhalefeti karşı karşıya getirmiş, muhalefet yurdun çeşitli yerlerinde şikâyetlerde bulunmuştu.³⁸¹ 1946 seçimlerinde yaşananlar aslında DP içinde ilk hizipleşmeleri de beraberinde getirmiştir. Milletvekillerinin bazıları seçimlerden sonra Meclis'e girmemeyi savunurken kurucuların ve parti genel kurulunun aldığı karar gereğince 3Ağustos'ta Meclis'in VIII. dönem açılışında muhalefet Meclisteki yerini almıştır.³⁸² Meclis'i terk etmek görüşüne sahip olan milletvekilleri arasında Mareşal Fevzi Çakmak ve Kenan Öner gibi tanınmış kişiler de vardı.³⁸³ İnsan Hakları Cemiyeti'nin kurulması da DP'nin kurucuları arasında çok olumlu karşılanmamış, parti içi hizipleşmeleri etkilemiştir. Özellikle iktidar-muhalefet ilişkilerinde karşılıklı komünistlik iddialarında İHC özel yer tutmuş Mareşal ve Öner'in komünistlerle alakalarının olmadıkları belirtilmiştir.³⁸⁴

Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi parti içinde müfrit-mutedil³⁸⁵ ayrımını belirginleştirmiştir. Kongre'de Mükerrer Sarol, Samet Ağaoğlu, Kenan Öner, Osman Bölükbaşı ve Osman Sarol'un başını çektiği grup milletvekillerinin Meclis'ten çekilmesi gerektiğini savunmuştur. Buna karşılık Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Şevket İnce, Ekrem Hayri Üstündağ ve Hulusi Köymen Meclis'ten çekilmenin ihtilal havası yaratmak düşüncesinde olduğunu belirtmiştir.³⁸⁶ Yine kongrede başkan seçiminde de tartışmalar yaşanmış, DP kurucuları Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başkan seçilmesini isterken müfritler Kenan Öneri istemişlerdir.³⁸⁷

³⁸¹ Bu husus detaylarıyla 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri başlığı altında incelenmiştir.

³⁸² Vatan Gazetesi, 4 Ağustos 1946.

³⁸³ Adem ÇAYLAK, "1946-1950 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasinin Almış Olduğu Biçim", 22.

³⁸⁴ Bu konu detaylı olarak Karşılıklı Komünist İthamları başlığı altında işlenmiştir.

³⁸⁵ Aşırı ve ılımlı olarak sadeleştirilmektedir.

³⁸⁶ Celal BAYAR, **Başvekilim Adnan Menderes**, 71.

³⁸⁷ Seçimi Kenan Öner kazanmıştır. Bkz. (383), ÇAYLAK, 24.

12 Temmuz Beyannamesi'nin akabinde Cumhuriyet Halk Partisi³⁸⁸ ile Demokrat Parti'nin içerisinde partinin genel politikasını eleştiren yazı ve konuşmalar ortaya çıkmıştır. Halk Partisi bu kişi ve kişileri kendi içerisinde eritmeyi başarırken Demokratlar bölünme yaşamak zorunda kalmışlardır. Müfritler CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılmayan İsmet İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'nde yer aldığı gibi tarafsız davranmayacağından endişe duymaktaydılar. Bu nedenle beyannamenin reddedilmesini talep ederek beyannamenin kabulü halinde halkın gözünde muhalefetin muvazaa olarak görüleceğini iddia etmişlerdir. Beyannameye yönelik parti içinden gelen itirazların sayısı artınca 22 Temmuz'da her ilden iki delegenin katılımıyla gerçekleşen Küçük İstişare Kongresi'ni topladılar. Bu kongrede sert tartışmalar yaşanmış, ancak daha sonra bu havanın dağılması için DP iktidara bir beyanname yayınlamıştır. İnönü yayınlanan beyannameyi oldukça sert bulmuş ardından beyannamenin yumuşatılması için tekrar görüşmeler yaşanmış ve Bayar burada müfritlerin rahat bırakmadığını belirtmiştir.³⁸⁹

DP içerisinde ayrılıkçı düşünceler 1947 ara seçimlerine girilip girilmeyeceği tartışılırken de yaşanmıştır. İstanbul İl İdare Kurulu Seçim Kanunu değişinceye kadar seçimlere girilmemesi gerektiği kararındaydı. Buna karşılık Genel Merkez seçimlere girilmesinin ne pahasına olursa olsun çok partili hayatın kökleşmesi için faydalı olduğu düşüncesindeydi. Bu sebeple seçimlere girilip girilmeyeceği konusunda parti içinde uzunca toplantılar yapıldı. Netice itibariyle Demokratlar seçimlere katılmayarak aralarındaki anlaşmazlığın giderilmesine yönelik çaba gösterdiler. Ancak daha sonra Celal Bayar "Seçimlerin ümit kırıcı manzarasına rağmen Demokrat Parti kanun yolları ile program ve nizamnamesinde tespit edilen esaslar dairesinde demokrasi ve millet hâkimiyeti esaslarının memlekette kökleştirilmesi yönündeki faaliyetlerin daha büyük azimle devam edecektir"³⁹⁰ şeklindeki sözleri ile ortamı yumuşatmaya çalışmıştır.

³⁸⁸ CHP'de Recep Peker'in Başbakanlık'tan istifa etmesi, VII. Kurultayı'nda çıkan anlaşmazlıklar.

³⁸⁹ Bkz. (383), ÇAYLAK, 29.

³⁹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mart 1948.

Ödeneklerin iadesi meselesi ise DP içinde müfritlerin tasfiye sürecini başlatmıştır. Ödeneklerin arttırılması konusu gündeme gelince 26 kişi buna itiraz etmiş ve ihtilaf çıkmıştır.³⁹¹ 1947'nin sonlarında milletvekillerinin ödeneklerini arttıran kanun Meclis'te kabul edilmiştir. Artan ödeneklerin ne yapılacağı konusu DP içinde tartışma yaşanmasına neden olmuştur. Netice olarak DP milletvekillerinin maaş farklarını partiye bırakmaları kararlaştırılmıştır.³⁹² Demokratların Beykoz'daki toplantısında partideki ihtilafların iç yüzünü açıklayan Celal Bayar "Eğer aramızda şahsi ihtiras sahipleri varsa Allah o ihtiras sahiplerinin yüz bin kere belasını versin" şeklindeki sözleriyle DP'nin sarsılmayacağını vurgulamıştır.³⁹³ Yaşanan olaylardan sonra, itiraz edenlerin Celal Bayar ve arkadaşlarını parti başkanlığından uzaklaştırmak istediği, iş başına Kenan Öner ve taraftarlarını getirme, Mareşal'i fahri başkan yapmak gibi iddialar basında yer almıştır.³⁹⁴

Kenan Öner 27 Aralık 1947 tarihinde DP İl Başkanlığından istifa etmiştir. Öner istifasını verirken kurucular tahakkümünden yakınmış ve Sadık Aldoğan ve Yusuf Ziya Tengirşek gibi hizmet aşkıyla çalışan partililerin GİK'e çağırılarak ifadelerinin alındığını söylemiştir.³⁹⁵ Kenan Öner'in istifası ile parti içinde ciddi bir ikilik tehlikesinin önlendiği iddia edilmiştir. Kenan Öner yeniden seçilse bile vazife kabul etmeyeceğini gazetelere söylemiştir. Partililer Kenan Öner'in parti faaliyetlerinden çekilmek için il kongresine kadar bekleyebileceği düşüncesindeydiler. Partililere göre Öner "İl İdare Heyeti namına hesap verir ve faal olmak istemediğini belirtebilirdi". Ancak bunu yapmadığı için görevden istifası maksatlı olarak değerlendirilmiştir.³⁹⁶ Öyle ki Kenan Öner'in taraftarlarının kongre günü sokak nümayişi tertip etmek niyetinde oldukları iddiaları da basında yer almıştır.³⁹⁷ Sonuçta Kenan Öner 16 Ocak 1948'de partiden de istifa etmiştir. Celal

³⁹¹ Vatan Gazetesi, 9 Şubat 1948.

³⁹² Bkz. (383), ÇAYLAK, 31.

³⁹³ Vatan Gazetesi, 27 Şubat 1948.

³⁹⁴ Vatan Gazetesi, 12 Ocak 1948.

³⁹⁵ Vatan Gazetesi, 12 Şubat 1948.

³⁹⁶ Vatan Gazetesi, 7 Ocak 1948.

³⁹⁷ Vatan Gazetesi, 13 Ocak 1948.

Bayar, Öner'in istifasından sonra "Ortada bir Kenan Öner meselesi kalmadı"³⁹⁸ sözleri ile partinin normal işleyişine dönmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Osman Nuri Köni 22 Kasım 1947 tarihinde Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Başkanlığı'na bir mektup göndermiştir. Köni mektupta Büyük Kongre'nin olağanüstü bir şekilde derhal toplanmasını ve ikişer delegeden oluşan bir danışma kongresinin kurulmasını istemiştir. DP Genel Kurul Toplantısı'nda 5 Aralık 1947 tarihinde Köni'nin mektubu okunduktan sonra bu hareketteki amacı sorulmuştur. Köni verdiği cevapta 12 Temmuz Beyannamesi'nde İsmet İnönü'nün samimi olmadığını ve olayın İnönü-Peker çekişmesi şeklinde olduğunu belirtmiştir. Toplantı sonunda Köni'nin teklifi reddedilmiştir.³⁹⁹ 2 Şubat 1948 tarihinde ise Osman Nuri Köni Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün kendisine güvensizlik verdiği gerekçesi ile Grup Yönetim Kurulu'ndan istifa etmiştir.

İstifasının ardından Osman Nuri Köni istifa gerekçesini Cumhuriyet gazetesine verdiği beyanatla açıklamak istemiştir. Köni, bazı DP kurucularının İzmir ve çevresinde meydana okurcasına tavırlar takındıklarını, bu nedenle iki satırlık bir istifaname göndermek istediğini belirterek "Kendi içinde kanuna değil de keyfi hareketlere yer veren siyasi teşekküllerde bulunanların milletin huzurunda demokrasiden söz etmeye hakları olamaz. Böyle sakın zihniyetle malul olan kimselerin bilhassa partiyi ileri kademe ve tabakalarında bulunması o siyasi teşekkül için felaket getirir. Böyle bir partinin demokrasi davasında hikmeti vücudu sıfıra iner"⁴⁰⁰ sözlerini sarf etmiştir. Bu sözlerinin ardından kendisiyle konuşmak üzere Genel Kurul'a sevk edilmiştir.⁴⁰¹ Köni'nin istifasına Üsküdar ilçesi tepki göstermiştir. Partililer, "Madem ki partimizden istifa ettin ve madem ki seni seçen bizleriz şu halde milletvekilliğinden de istifa et"⁴⁰² dediler. Osman Nuri Köni, daha sonra Haysiyet Divanı'nın Merkez Komitesi tavsiyesi ile parti disiplinine aykırı

³⁹⁸ Vatan Gazetesi, 17 Ocak 1948.

³⁹⁹ Bkz. (197), AĞAOĞLU, 446-447.

⁴⁰⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mart 1948.

⁴⁰¹ Vatan Gazetesi, 11 Mart 1948.

⁴⁰² Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mart 1948.

davrandığı için ihraç edilmiştir.⁴⁰³ Böylece parti içerisinde bulunan aşırıların tasfiyesi başlamıştır.

Afyon milletvekili General Sadık Aldoğan ise 17 Aralık 1947 tarihinde çıkan makalesi ve Afyon-Giresun illerinde verdiği nutuklar sebebiyle 18 Aralık 1947 tarihinde toplanan DP Genel İdare Kurulu tarafından sorgulanmıştır. Burada Aldoğan'ın konuşmalarının şahsi gözlemlere ait olduğu ifade edilerek, durumun bildirilmesi istenmiştir. Böylece Aldoğan'ın konuşmalarının DP'yi temsil etmediği, DP Genel Kurul'u tarafından sorguya çekileceği, kendisinin üslubunu değiştirmeye parti ile ilişkisinin kesileceği yer almıştır.⁴⁰⁴ Ahmet Tahtakılıç ve Ahmet Oğuz ise bu haberden Genel İdare Kurulu Başkan Yardımcısı Fuat Köprülü'yü sorumlu tutmuştur. Çünkü meselenin görüşüldüğü gün Nihat Erim ile Köprülü'nün yaptığı bir telefon konuşmasında Erim'e bilgi aktardığı iddia etmişlerdir. 6 Mart 1948 tarihinde GİK Aldoğan'a davet göndermiş, Aldoğan katılmamış ancak 8 Mart'ta bir mektup göndermiştir. Bunun üzerine 9 Mart'ta Haysiyet Divanı'na sevk edilerek ihraç edilmiştir.⁴⁰⁵

Emin Sazak 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra Kenan Öner ve Fuat Köprülü'nün aralarının açıldığını, Öner'in kendi düşüncelerini Bayar'a bildirmek için Ankara'ya bir parti mensubunu gönderdiğini, ancak Bayar tarafından kabul edildiğinde İstanbul teşkilatının iyi çalışmadığına dair tenkit sözlerini dinlediğini belirtmiştir.⁴⁰⁶ Olayın patlak vermesi ise 1948 yılı milletvekilleri zamlarının partiye bağışlanıp bağışlanmaması hususundadır. Alınan karara göre zamlar direk partiye gidecekti. İhtilafın çıkışı Muğla milletvekili Necati Erdem'in ödenekler meselesinin görüşülmesi sırasında bazı arkadaşlarıyla birlikte verdiği tavrın, Köprülü tarafından

⁴⁰³ Bkz. (50), YEŞİL, 108.

⁴⁰⁴ Ulus Gazetesi, 19 Aralık 1947.

⁴⁰⁵ Müstakil Demokratlar, **Demokrat Partinin Kurucuları Bu Davanın Adamı Değillerdir.**

⁴⁰⁶ A.g.k

oya konulmaması üzerinedir. Bu olay Parti Grubu ile Genel İdare Kurulu'nun arasını açmıştır.⁴⁰⁷

Sinop milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek Demokrat Parti GİK üyesi olduğu halde toplantılara katılmamıştır. Bunun üzerine Bunun üzerine GİK 18 Aralık 1947 tarihli toplantısında bu mesele hakkında konuşan Tengirşek, 10 Mart 1948'de GİK üyeliğinden istifa etmiştir. Kendisi Haysiyet Divanı'na verilerek partiden ihraç edilmiştir.⁴⁰⁸ Ardından parti genel politikasına aykırı davranışlarından dolayı Altı milletvekili daha haysiyet divanına verilmiştir. Emin Sazak, Enis Akaygen, Yusuf Kemal, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer⁴⁰⁹ ihraç edilmişlerdir.⁴¹⁰

Bayar Meclis açıldığında partideki nizam bozucu hareketlerin bertaraf edildiğini "Demokrat Parti'nin milli vazifesinin başında iktidar partisinin hatalarını kontrol edecek"⁴¹¹ şeklindeki sözleri ile belirtmiş ve partiden ihraç edenlerin tekrar partiye dönmelerinin mümkün olmadığını⁴¹² da söylemiştir. Partiden çıkarılanlar ise savunmalarında parti içinde birliğin zorunlu olduğunu ama karşılıklı sevgi ve saygı ve tenkit haklarının sağlanması ile mümkün olacağını belirtmişlerdir.⁴¹³

DP'den istifa eden ve ihraç edilen bağımsız milletvekillerinden 13 kişi Müstakil Demokratlar adı altında Meclis'te yeni bir grup kurmuştur.⁴¹⁴ Müstakil Demokratların yaptıkları ilk açıklamada henüz grubun bir başkanı olmayacağı, sekreterlik görevini Ahmet Tahtakılıç-Hasan Dinçer ve Hazım Bozca'nın yürüteceği söylenmiştir.⁴¹⁵ Müstakil Demokratlar ilaveten farklı bir siyasi partiye geçmenin

⁴⁰⁷ Beril YAŞAR, **Demokrat Parti'de Parti İçi Demokrasi (1946-1960)**, 127.

⁴⁰⁸ Vatan Gazetesi, 25 Mart 1948.

⁴⁰⁹ Vatan Gazetesi, 18 Mart 1948.

⁴¹⁰ Vatan Gazetesi, 23 Mart 1948.

⁴¹¹ Vatan Gazetesi, 23 Mart 1948.

⁴¹² Vatan Gazetesi, 27 Mart 1948.

⁴¹³ Bkz. (112), KARPAT, 183.

⁴¹⁴ Bkz. (163), GOLOĞLU, 234. 13 kişinin isimleri şu şekildedir: Ahmet Ali Çınar (Burdur), Rıza Kırseven, Ahmet Oğuz (Eskişehir), Ahmet Tahtakılıç (Kütahya), Behçet Gökçen (Çanakkale), Fethi Erimçağ (Edirne), Hasan Dinçer, Hazım Bozca, Haydar Arslan (İçel), Mehmet Aşkar, Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem (Muğla), Şahin Lâçin, Ahmet Kemal Silivri (İstanbul).

⁴¹⁵ Kudret Gazetesi, 18 Mayıs 1948.

doğru olmadığını DP Genel Kongresinde itirazlarını öne süreceklerini de belirtmişlerdir.⁴¹⁶ DP'nin II. Kongresi'nde Müstakil Demokratların itirazları kabul görmemiş ve partiden ihraçlar onaylanmıştır. Müstakil Demokratlar ileride kurulan Millet Partisi'ne katılmışlardır.

DP'den istifa edenler ve tasfiye edilenler arasında kısa bir süre sonra parti kurma çabaları baş göstermiştir. Yapılan hazırlıklar sonunda yeni parti Millet Partisi adı ile 20 Temmuz 1948'de kurulmuştur.⁴¹⁷ Millet Partisi Meclis'te kurulan "Müstakil Demokratlar" ve Afyon'da kurulmuş "Öz Demokratlar Partisi'nin" birleşmesi ile oluşmuştur.⁴¹⁸ Partinin kurucuları arasında Osman Bölükbaşı, Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan yer almıştır. Millet Partisi'nin dört etken sebebiyle kurulduğu Kudret gazetesinde yer almıştır. Buna göre ilki halkın o gün ki iktidardan bıkmış olması, ikincisi halkın muhalefete inanmaması, üçüncüsü düşmanların bu ortamdan faydalanmaya çalışması ve son olarak iktidarı devirmek için var olan muhalefetin yetersiz kalması.⁴¹⁹

Millet Partisi'nin kuruluşu hem Millet Meclisi'nin içyapısını değiştirmiş hem de CHP ile DP'nin siyasi tutumları üzerinde etkili olmuştur. Böylece 1948 yılında Meclis'te CHP, DP, MP ve Müstakil Demokratlar olmak üzere dört ayrı grup oluşmuştur. Bu durum bir bakıma çok partili siyasi sistemin dış görünüşüyle oluştuğunu göstermesi bakımından önemlidir.⁴²⁰

Mareşal Fevzi Çakmak 22 Temmuz'da yayınladığı bildirmede Millet Partisi'nin kuruluş amacını şu şekilde açıklamıştır: "Dürüst seçimlerle iktidarı yeni bir hükümete devretmek, vatandaş devlet emrine değil devleti vatandaşın

⁴¹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mayıs 1948.

⁴¹⁷ Ahmet KÖKSAL, **Türk Siyasi Hayatında Osman Bölükbaşı**, 13.

⁴¹⁸ Kurucuları Mareşal Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Osman Nuri Köni, General Sadık Aldoğan, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Bölükbaşı ve Mustafa Kentli.

⁴¹⁹ Kudret, 20 Temmuz 1948.

⁴²⁰ A.g.k., 186.

hizmetine sokmak, devlet kapitalizmine son vermek, bazı vergileri kaldırmak veya indirmek vatandaşa çalışma ve ticari teşebbüs imkânı sağlamak, hayat seviyesini yükseltmek, milli ve dini eğitim verip gençlere ahlak şuuru yüklemek.”⁴²¹

Millet Partisi siyasi hayatına başladığı andan itibaren sert bir muhalefet politikası izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. Millet Partisi'nin eleştiri hedefinde iktidardan çok ayrıldıkları Demokratlar vardır. MP, DP'nin ivazlı bir muhalefet yaptıklarını muvazaa partisi olduğunu söylemişlerdir. Celal Bayar Çeşme mitinginde uzun bir konuşma yapmış Millet Partisi'nin suçlamalarına “Demokrat Parti hareketi asla onların göstermek istedikleri gibi çorak vadilerde akıp gitmiş beyhude emek ve gayretlerin bir yekûnu değildir. Demokrat Parti ünvanı ise istibdadın ve şeflik sisteminin kaleleri karşısında dize gelmiş bir şeklin adı olamaz” diyerek devamında muvazaa partisi olmadıklarını bunun aksini söyleyenlerinde millet nazarında muhalefet fikir ve mefhumunu itibardan düşürmek gibi bir niyetlerinin olduğunu belirtmiştir. Millet Partisi'nin hakiki ve ivazsız muhalefet yapacağız söylemlerine “DP'nin yaptığı tenkitlerden daha şiddetlisini nasıl yapacaklar ve böyle hareketten nasıl neticeler alacaklar” şeklinde bir soru ile cevap vermiştir.⁴²²

Demokrat Parti'nin bölünmelerle uğraşması ve MP'nin söylemleri DP'nin gündeme muvazaa partisi olduğu yönünde iddialar gelişmiştir. Millet Partisi'nin Demokratlara yönelik muvazaa iddiası Türk siyasi tarihinde geniş yer tutmuştur. Millet Partililer Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi ile arasında gizli bir anlaşma yaptığını ve halkı inandırdıklarını söylemiştir.⁴²³ Demokrat Parti İzmir İl Başkanı Dr. Hayri Üstündağ “Demokrat Parti muhalefetinin ciddi ve samimi olmadığını iddia etmek herhalde insafli bir hüküm olmasa gerekir” dedi.⁴²⁴ Demokratlar Millet Partisi'nin bu girişimini eleştirerek “Kin uçurumuna ayaklarını koyan kişilerin memleket içinde müspet bir cereyanın ve ihtiyacın temsilcisi olmasını

⁴²¹ Kudret Gazetesi, 22 Temmuz 1948.

⁴²² Vatan Gazetesi, 23 Ağustos 1948.

⁴²³ Tarık Zafer TUNAYA, **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952**, 712-713.

⁴²⁴ Vatan Gazetesi, 23 Temmuz 1948.

arz etmektedirler” dediler.⁴²⁵ Celal Bayar Demokrat Parti'nin çelik bir irade ile hareket ettiğini muvazaa şaibesi ile ortaya atılmayacak kadar cesaretli olduklarını vurgulamıştır.⁴²⁶ Ali Fuat Başgil 'in tespitine göre MP, Demokratlardan ve Halk Partililerden hayli farklı idi. Programı hem ekonomik hem de gelenekler bakımından muhafazakâr bir demokrasiyi ilan etmişlerdir.⁴²⁷

İktidar, Demokrat Parti'nin bu parçalanmadan sonra zayıflayacağını zannetmiş ancak iki ateş arasında kalmıştır.

1.2.3. Seçim Kanunu Tadilatı ve Muhalefetin Katılmadığı 1948 Ara Seçimleri

Demokrat Parti'nin antidemokratik kanunların kaldırılması hususundaki tavrı kuruluşundan 1948 yılına kadar değişmemiştir. İlmli siyasi kişilik olan Hasan Saka'nın Başbakanlığa gelişinden itibaren muhalefetin isteklerine olumlu cevap vermek adına bazı kanunlarda değişiklik yapıldı. Bazı bakanlıklar yolsuzlukla yargılanmış, polise mahkeme kararı olmaksızın tevkif salâhiyetleri veren ve şiddetli eleştirilere yol açan Polis Salâhiyetleri Kanunu'nun 18. maddesi kaldırıldı.⁴²⁸ Seçim Kanunu'nda değişiklikler yapılması ise muhalefetin gündeminde yer alan önemli konulardan biri idi.

Hasan Saka Seçim Kanunu'nu 13 Ocak 1948 tarihinde CHP Meclis Grubu'na getirdi ve konuyu açıklayıcı konuşmalarda bulundu. Eski Başbakan Recep Peker'in başını çektiği grup istenilen değişiklikleri eleştirmiştir. Bu değişikliklerin muhalefetin isteğiyle yapıldığını, Cumhuriyet Halk Partisi için bir zaaf teşkil edebileceğini, kamuoyunda itibarının düşeceğini, bu seçim tadili ile Meclis'in meşru

⁴²⁵ Vatan Gazetesi, 26 Haziran 1948.

⁴²⁶ Vatan Gazetesi, 5 Aralık 1948.

⁴²⁷ Ali Fuat BAŞGİL, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, 65.

⁴²⁸ Hakan AKBALIK, **1946-1950 Döneminde CHP'nin Seçim Çalışmaları**, 76.

olduğunun kabul edildiğini ifade etmişlerdir.⁴²⁹ Ancak yapılan oylamada 201 oydan 167'si tasarı lehine kullanılmış böylece “gizli oy açık sayım” prensibi kabul edilerek tasarının hazırlanmasına karar verilmiştir.⁴³⁰ CHP Grubu'nun aldığı kararın ardından Celal Bayar verdiği beyanatta “Millet arzu ve iradesinin pürüzsüz hâkim olmasının kaçılmaz bir zaruret olduğu hakikatinin anlaşıldığını göstermektedir”⁴³¹ diyerek hükümetin aldığı kararı olumlu karşılamıştır.

Seçim Kanunu 2 Temmuz 1948'de TBMM'nde görüşülmeye başlandı. Görüşmeler sırasında Meclis'te iktidar ile muhalefet arasında tartışmalar yaşandı. Demokrat Parti adına Adnan Menderes bir konuşma yapmıştır. Menderes sözlerine 5 Haziran 1946 yılında kabul olan tek dereceli Seçim Kanunu'ndaki değişiklikleri anlatarak sözü 21 Temmuz seçimlerinde yaşananlara getirmiştir. Ardından kendilerinin Seçim Kanunu'nda tadilat yapılması ile ilgili bir buçuk yıllık çalışmalarından bahsetmiştir.

Demokratlara göre Seçim Kanunu'nda tadilat yapılması kendilerince istenen bir şeydir. Ancak tasarı “tam” ve “kâmil” bir şekilde Meclis'e gelmemiştir. Oyların açık sayılması konusunda parti temsilcilerine yalnız sandık başında bulunabilme yetkisi tanındığından parti temsilcisi olmayanların da sandık başında bulunabileceği böylece kanunun tam anlamıyla güvenli olmadığını savunmuşlardır. Kendilerinin isteklerinin kanunda bir taraftan parti temsilcilerine tasnif emniyeti sağlamak yolunda daha açık yetkiler verilmesini kısaca komisyonlara aza alınmalarını, diğer taraftan hiç değilse fesat karıştırıldığı iddialarına sandıklardan çıkan oy pusulaların ihtilafı adli mercilerce halledilinceye kadar parti temsilcilerinde mühürleyecekleri torbalar içinde muhafaza edilmesinin zaruri gördüklerini söylemiştir. Ayrıca “İç politikamızdaki emniyet buhranının izole edilmesinin ancak herkese emniyet verecek bir seçim kanununun kabulü ile mümkün olacağına inanıyoruz ve yine inanıyoruz ki

⁴²⁹ Vatan Gazetesi, 14 Ocak 1948.

⁴³⁰ Vatan Gazetesi, 14 Ocak 1948.

⁴³¹ Vatan Gazetesi, 15 Ocak 1948.

her birinizin kalbinde yaşayan vatanseverlik hissi şahsi kaygılardan ve parti menfaatlerinin üstündeyiz”⁴³² sözleriyle muhalefetin ne istediğini belirtmiştir.

CHP Kırşehir milletvekili Sahir Kurtluoğlu ise “Seçim emniyetinin sağlanmasında şu sistemin veya bu sistemin ancak kazanmakla doğru olacağı fikrinden hareket edildiği takdirde, hiçbir sistemin tatbik yerini bulamayacağını, bu sebeple hâkimlere seçim kurullarında vazife verildiği zaman eğer muhaliflerimiz seçimi kazanamazsa hâkim haksızlık etti dedirmemenin kendilerine düşen vazife olduğunu” söylemiştir. Bu sözler üzerine Menderes “Bu bayat sözlere karnım tok” diyerek Meclis salonunu terk etmiştir.⁴³³

2 Temmuz’da başlayan görüşmeler 9 Temmuz’da sona ermiştir. Seçim Kanunu gizli oy açık sayım prensibine dayalı olarak kabul edilmiştir.⁴³⁴ Yeni Seçim Kanunu’nun Meclis’ten geçmesi Demokratların isteklerinin yerine getirilmesi bakımından önem taşısa da adli teminatı tam anlamıyla taşınamaması Demokratlar tarafından olumsuz yön olarak nitelendirilmiştir.⁴³⁵

Muhalefetin Seçim Kanunu üzerindeki itirazı seçimlerin belediye makamlarınca denetlenmesinin iyi netice vermeyecek olmasıdır.⁴³⁶ Bu sebeple Demokrat Parti bu kanunla hiçbir seçime girmeyeceğini ilan etmiştir. Bazı Demokratlar 12 Temmuz Beyannamesi’ne bel bağlamanın yanlış olduğunu söylerken diğer bir kısım kanunun Cumhurbaşkanı tarafından yeniden müzakere edilebileceğini düşünmüştür. Bir kısım Demokratlarda seçimlere partinin varlığını göstermek için girmek gerektiğini düşünmüştür. Bayar derhal İstişari Kongre’yi toparlayarak oy birliği ile seçimlerde emniyet sağlamak için seçimlere girmeme kararı almıştır.⁴³⁷

⁴³² TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 12, 2 Temmuz 1948, 597-602.

⁴³³ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 12, 2 Temmuz 1948, 615.

⁴³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 12, 2 Temmuz 1948, 1097-1110.

⁴³⁵ Feroz AHMAD - Bedia TURGAY, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Kronolojisi 1945-1971**, 43.

⁴³⁶ Bkz. (112), KARPAT, 189.

⁴³⁷ Vatan Gazetesi, 18 Temmuz 1948.

Muhalefetin seçimlere girmesini sağlamak amacıyla iktidarın kanun tadili girişimini değerlendiren Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar; “Seçim meselesinde bir pazarlık olmayacağını millete verilen sözün tutulması için gayret sarf ettiklerini”⁴³⁸ açıklamıştır. Ayrıca iktidar tarafından ortaya atılan, seçimlere muhalefet katılmayacağı için dış ilişkilerde itibarımızın sarsılacağı yönündeki eleştirilere yönelik, böyle bir durum olursa “koşa koşa” seçimlere gideceklerini belirtmiştir.⁴³⁹ Bayar seçimlere katılmasalar bile seçimleri kontrol altına alacaklarının da altını çizmiştir.⁴⁴⁰ CHP iktidarı muhalefetin yaptığı toplantıları dikkatlice takip etmiştir. Bu sebeple CHP Genel Sekreterliği’nin, CHP İl İdare Kurulu’na gönderdiği bir tamim ile muhalefet tarafından mitingde konuşulan konuların ve milletvekillerin temaslarından haberdar edilmeleri istenmiştir.⁴⁴¹

Netice itibariyle 17 Ekim 1948’de 13 ilde gerçekleşen ara seçimleri CHP kazanmıştır.⁴⁴² Muhalefetin katılmamasından dolayı ara seçimler sönük geçmiştir.⁴⁴³

Seçimlerin sonunda basında İçişleri Bakanlığı’nın valilere seçimler sonunda seçimlere katılanları veya katılmayanları gösteren listeler hazırlattığı iddia edilmiştir.⁴⁴⁴ Bakanlıktan yapılan açıklamada haber onaylanarak tamimin gönderildiği bildirilmiştir. Tamimde şu ifadeler yer almıştır: “Yaklaşan ara seçimlerin hüsnü cereyanı ve dolayısıyla kanun hâkimiyetini sağlamak üzerindeki dikkat ve hassasiyetimizi her zaman ifade edilmiş bulunmaktadır... Seçim müessesine karşı halk güvenini mutlak surette sağlamak bakımından seçim komisyonlarının vazifelerinde tarafsız kalmaları esastır. Bütün idare kademelerinin vazifelilere bu yönden telkinde bulunmaları ve bunu sağlamaları lazımdır. Bu itibarla

⁴³⁸ Vatan Gazetesi, 9 Ağustos 1948.

⁴³⁹ Vatan Gazetesi, 10 Ağustos 1948.

⁴⁴⁰ Vatan Gazetesi, 10 Ekim 1948.

⁴⁴¹ **BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No: 7 - Dosya No: 39 - Sıra No:7** (10 Temmuz 1947).

⁴⁴² Son Telgraf Gazetesi, 17 Ekim 1948.

⁴⁴³ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ekim 1948. “Aydın’da sokaklar o kadar تنها idi ki seçim değil sayım yapıldığın sanırsınız.” Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ekim 1948. İktidar cephesinden Hüseyin Cahit Yalçın seçimlere katılımın yüzde bir iki fazla yahut az olmasının kıyameti koparmayacağı memleket yerinden oynamayacağını “DP’ye kimse kıymet vermez veya sempati beslemez” sözleriyle ifade etmiştir. Hüseyin Cahit YALÇIN, “Seçim Dersi”, Ulus Gazetesi, 22 Ekim 1948.

⁴⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ekim 1948.

kendi imza mühür veya parmak işaretleri ile oya bizzat iştirak eden ve oya katılmamış olan vatandaşlarımızın adlarını ve soyadlarını seçimi müteakip seçmen defterlerinden çıkararak birer liste halinde tespit ve itiraz vukuunda iddiaları cevaplandırmak hem de yolsuzluk varsa müsebbiplerini kanuna tevdi eylemek bakımından zaruri görülmüştür.”⁴⁴⁵ Bu durumla ilgili olarak bazı milletvekilleri Meclis’e sözlü önergelerde de bulunmuşlardır.⁴⁴⁶

Ayrıca İzmir Demokratları Cumhurbaşkanı’na telgraf çekerek ara seçimlerin eski metotlarla gerçekleştiğini, hatta birçok yerde seçimde müstakil adayların kazanmasına dahi tahammül göstermeyerek hileler yapıldığını seçimlere katılımın iktidar çevrelerinde gülünç şekilde arttırıldığını belirtmişlerdir.⁴⁴⁷ İnönü’nün 12 Temmuz Beyannamesi’ndeki tavrını yinelememesini istemişlerdir. Cumhurbaşkanı’nı “Bugün vatandaşlar olarak sizden şunları rica ediyoruz partinizin her defa kırılan prestijini sizin şahsınızda kurtarmağa teşebbüs eylediğine göre siz bir şef olarak onlara iyi yolu gösterip emretmek mevkiindesiniz. Bu itibarla onlara emrediniz. Halk iradesinin tecellisi ve halkın istediği ve güveneceği bir hükümetin iktidara gelebilmesi için kısa bir zamanda teminatlı bir seçime çıkarılması ve umumi seçim yapılmasını isteriz” sözleriyle bir kez daha hakem rolü oynamasını istemişlerdir.⁴⁴⁸

İsmet İnönü Ankara’da yaptığı konuşmasında “Demokratik rejimde siyasi partilerin birbirlerine karşı fikirler beyan etmeleri memlekette nifak oluşturmaz. Hem münakaşa edebiliriz hem dost kalabiliriz.”⁴⁴⁹ “Cumhurbaşkanı kanunu müdafaa ile başlı başına mükelleftir. Emin olabilirsiniz ki ben kanunları müdafaa edeceğim bundan müsterih olunuz”⁴⁵⁰ sözleri ile adeta çekilen telgrafa cevap vermiştir.

⁴⁴⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ekim 1948.

⁴⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 1948.

⁴⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 1948.

⁴⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 1948.

⁴⁴⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ekim 1948.

⁴⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ekim 1948.

Böylece seçimlere katılım oranının düşük olması muhalefeti umutlandırmış Demokrat Parti kendinden emin bir şekilde yeni bir Seçim Kanunu ile genel seçimlere gidilmesini istemeye başlamıştır.

1.2.4. Laiklik Tartışmaları

Şemsettin Günaltay politik-kültürel meselelerde ve din konusunda liberal anlayışlı bir kişidir. Bu açıdan bakıldığında diğer hükümetlere göre Günaltay Hükümeti daha serbest bir politika izlemiştir. Din konusunda da aynı durum söz konusudur. Bu bir taraftan laik kesim arasında hatırı sayılır tepkiler uyandırırken öte yandan modern rejimin temellerini sarsacak girişimlere cesaret vermiştir.⁴⁵¹

Bu girişimlerden biri de Meclis'te Diyanet İşleri Bütçesi görüşülürken iki kişinin Meclis'in 5 Şubat 1949 tarihindeki toplantısında Ezan okumasıdır.⁴⁵² Bu olay sonrası Meclis'te şiddetli tartışmalar meydana gelmiştir. İktidar olayı dinin siyasete alet edilmesi konusunda tipik bir örnek teşkil ettiğini ancak laiklik prensibinden vazgeçilmeyip hükümetin yıpratılmayacağını belirtmiştir.⁴⁵³ Celal Bayar Demokrat Parti adına "Biz dinin siyasete alet edilmesine aleyhtarız din siyasete alet ne maksatla olursa olsun o mukaddes menfaat hüremetsizlik demektir. İrticanın aleyhindeyiz. İrtica diye beliren istidatları zamanında önlenmezse bu memleketin felaketini kendimiz hazırız"⁴⁵⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Meclis'te bir başka gerginlik ise dini konularda kendisini söz sahibi gören dini müdafaaya çalışan bu yüzden de hükümete genç ve laik milletvekillerine çatan hatta İmam Hatip Kursları ve dini tedrisat konusunda Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu ile tartışan İbrahim Avas'ın müdahaleleridir. Bu durum Meclis'te ağır

⁴⁵¹ Bkz. (112), KARPAT, 193.

⁴⁵² Vatan Gazetesi, 6 Şubat 1949.

⁴⁵³ Yavuz ABADAN, "Meclisteki Hadise", Ulus Gazetesi, 6 Şubat 1949.

⁴⁵⁴ Zafer Gazetesi, 24 Haziran 1949.

hava yaratmıştır.⁴⁵⁵ Şemsettin Günaltay “Vicdan hürriyeti namı altında bir takım hurafelerin ve memleketi geriliğe götürecektir zihniyetlerin inkişafına hükümetimiz asla müsaade etmez. Ne yaptığımızı nereye gittiğimizi bilen insanlarız. İnandığımız inkılaptan bir santim geriye gitmek aklımızdan geçerse dimağımızı parçalayacak insanlarız. Bu memlekette tekkeler türbeler bir daha hortlayamaz”⁴⁵⁶ sözleri ile laiklik ilkesinden vaz geçmeyeceklerinin altını çizmiştir. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar 3 Nisan’da DP’nin laiklik prensibine bağlı olduğunu teyit etmiştir. “Biz Müslümanız ve Müslüman kalacağız Şunu ehemmiyetle ve ısrarla tekrar etmek isterim ki laiklik prensibi buna asla engel değildir. Bilakis vicdanlarda hükmedilmesine müsaade etmeyen bir prensiptir. Bugün bizim inandığımız ibadetten alıkoyan hiçbir kimse ve hiçbir zaman olmayacaktır.”⁴⁵⁷

Adnan Menderes Demokrat Parti’yi din düşmanı olarak gösterenlerin din propagandasını bir bayrak gibi ele alıp partilerini kuvvetlendirme hevesine düştüklerini eleştirerek vicdan hürriyeti ve laiklik prensibinin aksine hareket ettiklerini söylemiştir.⁴⁵⁸ 8 Haziran 1949 tarihinde Komünizm ve İrtica ile Mücadele tasarısı Meclis’te görüşülmeye başlanmıştır. Osman Nuri Köni laiklik mefhumu üzerine izahat vererek Diyanet İşleri Reisi’nin hükümetçe tayininin ve bütçesinin Meclis’ten geçmesinin doğru olmadığını memlekette birçok gayrimüslim olduğunu bütçelerinin Meclis’e gelip işlerine karışılmadığını ve bir ayrılık olduğunu söylemesi üzerine Meclis’te tartışmalar başlamıştır. Kanun tasarısı ile dinin siyasete aile edildiği üzerinde duran Köni tasarının anayasa ve demokrasiye aykırı olduğunu ifade etmiştir. “Hürriyetsiz demokrasinin hürriyetsiz hürriyet meydana getirdiğini” söyleyerek “Dinsizliğin temel itihaz edildiğini ve inkılabına sığınılarak demokrasi inkılabının ve demokrasinin doğmadan yıkılmaya çalışıldığını” vurgulamıştır. Tasarı’nın “İstibdadı tahkim ve takviye ettiğini Başbakan’ın halkı kandırdığını Hükümeti Osmaniye’nin son devrinde milletini asla sevmeyen sadrazam Damat Feri Paşa ile Türkiye Cumhuriyeti’nin Damat Ferit Paşa’sının da Şemsettin Günaltay

⁴⁵⁵ Vatan Gazetesi, 24 Şubat 1949.

⁴⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Şubat 1949.

⁴⁵⁷ Vatan Gazetesi, 4 Nisan 1949.

⁴⁵⁸ Vatan Gazetesi, 23 Nisan 1949.

olduğunu” beyan etmiştir. ⁴⁵⁹ Sinan Tekelioğlu tasarımı tenkit ederek bu kanunun emniyetsizlik uyandırdığını iki kişinin konuşmasının bir cemiyet teşkili mahiyetinde telakki edilmesinin suistimale açık olduğunu belirtmiştir. ⁴⁶⁰

Hasan Dinçer komünizmi doğuran sebeplerin ortadan kaldırılması gerekirken tasarıda Müslüman halkın vicdanını kıvrandıran hükümlere yer verildiğini beyan ederek tasarı için görünüşte laikliği müdafaa hakikatte din esaslarını ağza almaktan korkutacak tedhiş havası yaratacak bir mahiyettedir tanımlamasını yapmıştır. ⁴⁶¹ Ayrıca Hasan Dinçer laikliğin tanımında birleşmesi gerektiğine temas etmiştir. Çünkü CHP’nin programında laiklik hukuk düzeninin çağdaş bilimsel esaslara göre yapılması uygulanması din işlerinin devlet ve politikadan uzak tutulmasıdır. DP’ye göre ise devletin din ile ilgili hiçbir ilişkisinin bulunmaması ve din düşüncelerinin kanun yapımında etkili olmamasıdır. MP ise din işlerinin devlet işlerinden ayrı tutularak inanç özgürlüğünün dilenen şekilde uygulanması olarak tarif edilmiştir. Dinçer’e göre ülkede uygulanan laiklik ise bu tanımlamalardan tamamen farklıdır. ⁴⁶² Fuat Köprülü “Komünizm Müslüman memleketlere yeşil sarıla giriyor” dedi. ⁴⁶³

Şemsettin Günaltay bu konuşmalardan sonra kürsüye gelerek “İlkokullarda din dersleri okutturmaya başlayan hükümetin başkanım. Bu memlekette Müslümanlara namazlarını öğretmek ölümlerini yıkatmak için İmam Hatip Kurslarını açan bir hükümet başkanım. Bu memlekette Müslümanlığı yükseltecek esasları öğretmek için İlahiyat Fakültesi açan bir hükümet başkanım... Kimse beni Müslümanlığa kasteden adam diyemez ben bilerek inanan bir Müslümanım”⁴⁶⁴ dedi.

⁴⁵⁹ Vatan Gazetesi, 9 Haziran 1949.

⁴⁶⁰ Vatan Gazetesi, 9 Haziran 1949.

⁴⁶¹ Vatan Gazetesi, 9 Haziran 1949.

⁴⁶² Vatan Gazetesi, 9 Haziran 1949.

⁴⁶³ Vatan Gazetesi, 10 Haziran 1949.

⁴⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Haziran 1949.

Böylece iktidar-muhalefet arasında kısa süreli laiklik tartışması yaşanmıştır. İktidarın bu tutumu ile çeşitli zümreler tarafından tartışma desteklenmeye çalışılmıştır.

1.2.5. Demokrat Parti'nin II. Büyük Kongresi ve İktidarın Tavrı

Demokratlar İkinci kongrelerine kadar ülke çapında geniş bir şekilde örgütlenmiş muhalefet olarak iktidar ile aralarında birçok tartışma yaşanmıştır. Son olarak da kendi içinde büyük sarsıntılar geçirerek, bölünerek ikinci kongreye gelmiştir. Demokrat Parti'nin II. Büyük Kongresi, 20 Haziran 1949 tarihinde 1700 delegenin katılımıyla Ankara'da Devlet Sergi Salonu'nda toplanmıştır.⁴⁶⁵ Kongre başkanlığına ittifaka yakın bir çoğunlukla Ekrem Hayri Üstündağ seçilmiştir. Başkan yardımcılığına ise Sıtkı Yırcalı ve Memiş Yazıcı seçilmiştir.⁴⁶⁶

Kongrede Celal Bayar Genel Yönetim Kurulu'nun hazırladığı raporu okumuştur. Bayar raporda Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi'nden sonra yaşanan önemli olaylara değinerek partinin siyasi görüşlerini aktarmıştır. Ayrıca raporda “bozguncu hareket” olarak adlandırılan ayrılıkların temel nedenleri de belirtilmiştir.⁴⁶⁷ Bayar konuşmasının devamında 12 Temmuz Beyannameyi ilan edildiğinde partinin iki yoldan birini tercih etmek durumunda kaldığını bu yoldan birincisinin “isyan ve ihtilal”, ikincisinin ise “sabır ve istikrar” olduğunu söylemiştir. Bu yollardan ikincisinin ülkemiz için faydalı olduğunu bu sebeple bu yolu seçtiklerini belirtmiştir.⁴⁶⁸

Delegeler kongrede partiden ayrılanlara karşı nefret hislerini her fırsatta belirterek bu şahısları bir “parti haini”, “demokrasi düşmanı”, “siyasi mevta” olarak vasıflandırarak, kendilerinden bahsedilmesine bile tahammül edemediklerini ifade

⁴⁶⁵ Zafer Gazetesi, 20 Haziran 1949.

⁴⁶⁶ Ulus Gazetesi, 21 Haziran 1949.

⁴⁶⁷ Vatan Gazetesi, 21 Haziran 1949.

⁴⁶⁸ Zafer Gazetesi, 24 Haziran 1949.

etmişleridir.⁴⁶⁹ Ayrıca, delegeler iktidara şiddetle hücumlarda bulunarak 21 Temmuz faciasının ne pahasına olursa olsun tekrarlanmasına meydan verilmeyeceğini böyle bir teşebbüsün çok fena neticeler doğurabileceğini açık bir ifade ile belirtmişlerdir. Bir delege “İktidardan hayır beklemenin şeytandan emir beklemeye benzeyeceğini” söylemesi⁴⁷⁰ muhalefetin 12 Temmuz Beyanname’sinden sonra bile iktidara karşı tam güven duymadığını göstermektedir.

CHP, Demokratların kongresini ilk etapta olumlu karşılanmıştır. DP kongresinin alacağı kararları, bir yandan parti bünyesinde istikrar ve kuvvetin ölçüsünü teşkil edeceği, diğer yandan da büyük muhalefet partisinin iç politikanın bundan sonraki gelişmesinde oynayacağı rolü tayin edeceği görüşü etken olmuştur.⁴⁷¹ Hatta iktidar kongre hususunda muhalefete bazı iyi niyet girişimlerinde bulduklarını da ifade etmiştir.⁴⁷²

Kongrede partinin genel politikasını belirleyecek komisyon ilk kongrede olduğu gibi Ana Davalar Komisyonu olmuştur. Komisyon’da yöneticiler “Anti demokratik kanunları değiştirmek, seçim kanunu emniyet verecek adli teminatı ihtiva edecek şekle sokmak nihayet az veya çok farklarla önümüzdeki genel seçimlerle de 21 Temmuz metotlarının tatbikine kalkışılacak olursa vaziyet ne olacak?” sorusuna cevap aramışlardır. Nihayetinde Ana Davalar Komisyonu çalışmasını tamamlamış ve bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan rapor kongrede Dr. Mükerrer Sarol tarafından okunmuştur. Sarol öncelikle komisyonun hangi sorulara cevap aradığını kısaca belirtmiştir.⁴⁷³ Ardından delegelerin iki temel noktada görüş birliğine vardığını söylemiştir. Birincisi seçimler millet iradesinin serbestçe tecellisini sağlamak zorunda olacak ve oylara tecavüz durdurularak vatandaşlar meşru müdafaa halinde kalacaktır. Diğer karara göre ise “meşru müdafaa” sözünün ihtilale teşvik olarak

⁴⁶⁹ Zafer Gazetesi, 22 Nisan 1949.

⁴⁷⁰ Zafer Gazetesi, 23 Haziran 1949.

⁴⁷¹ Yavuz ABADAN, “DP Kongresi”, Ulus Gazetesi, 21 Haziran 1949.

⁴⁷² Hilmi Uran’ın hatıralarında aktardığına göre henüz inşaatı bitmemiş olan yeni sergi binasını kongre toplantısına tahsis edilmesi, delegeler için okul sıralarının getirilmesi, delegelerin maliye meslek okulunda yatmaları hükümetin desteğinin göstergesidir. Bkz. (147), URAN, 507-508.

⁴⁷³ Zafer Gazetesi, 26 Haziran 1949.

algılanmaması için kanuni yollar yerine getirilecektir ibaresi yer alacaktır.⁴⁷⁴ Milli Teminat Andı verilen kararların sonu “Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkûm oldukları muhakkaktır.”⁴⁷⁵ şeklinde bitirilmiştir. Demokrat Parti II. Kongresi'nin en önemli sonuçlarından biri Milli Teminat Andının kabul edilmesidir.

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kurultayı'nda alınan kararlar iktidar tarafından şaşkınlık içinde karşılanmıştır. Çünkü 12 Temmuz Beyanname'si'nden sonra iktidar ve muhalefet içerisinde yer alan müfritlerden kurtulmuş böylece daha ılımlı bir siyaset takip edilmeye başlanmıştı. İlişkilerin yumuşadığı bu dönemde Demokratların “Milli Andı” olarak değerlendirdikleri kararlar iktidar tarafından sert bir dille eleştirilmiştir.

Kongrenin sonlanmasının akabinde 27 Haziran 1949 tarihinde Bakanlar Kurulu olağanüstü bir toplantı yaparak kamuoyuna bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiriye DP kongresinde Milli Ant adı altında yayınlanan kararların hükümetçe incelendiği, alınan kararların hukuk ve düzen devleti kavramı ile bağdaşmayan bir nitelikte olduğu belirtilerek hükümetin “bu hareket tarzını hayret ve esefle gözlemlediği” belirtilmiştir.⁴⁷⁶

Bu bildiriye Celal Bayar 29 Haziran'da Demokrat İzmir gazetesinde yer alan bir makale ile cevap vermiştir. Celal Bayar öncelikle hükümetin yayınladığı beyannameyi “yersiz” olarak nitelendirmiştir. Ardından beyannamenin hükümet ciddiyetiyle alakası olmadığını eklemiştir. Bayar sözlerini “Son olarak bir daha tekrar edelim ki Demokrat Parti şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonrada bütün gayretini her şeyden önce memlekette demokratik bir idarenin kurulması ve hukuki devlet prensibinin tam olarak gerçekleşmesi üzerinde teksif edecek içte ve dışta bir nizam

⁴⁷⁴ Demokrat İzmir Gazetesi, 26 Haziran 1949.

⁴⁷⁵ Zafer Gazetesi, 26 Haziran 1949.

⁴⁷⁶ Zafer Gazetesi, 28 Haziran 1949.

istikrar ve terakki unsuru olmak vazifesine bütün gayreti ile devam edecektir... Mazinin idamesine çalışmanın ve mazideki hataların tekrarının ağır neticeler doğuracağını iktidara daha şimdiden hatırlatmayı bir memleket borcu saydık”⁴⁷⁷ şeklinde sürdürerek iktidarı tuttuğu yoldan dolayı uyarmıştır.

Hükümet ise “Tedhiş usulleri ile vatandaş vicdanlarına tahakküme asla müsaade etmeyeceğiz” sözleriyle kongrede alınan kararlara tepki göstermiştir.⁴⁷⁸ Bu açıklamalar Cumhuriyet Halk Partilileri tatmin etmeyerek, kongre kararını “Milli Husumet İlanı” olarak nitelendirmişlerdir.⁴⁷⁹ Celal Bayar ise iktidar ile muhalefet arasında ilişkilerin gerilmemesi için kararların “ne ihtilal ne de isyan” olduğunu yalnızca “21 Temmuz metotlarının asla tatbik olunmayacağını” söylemiştir.⁴⁸⁰

Bayar’ın bu açıklamaları ortamı yumuşatsa da Nihat Erim kongre kararlarını eleştirmekten geri durmamıştır. Milli Tesanüt Andı ile devlet mefhumunu zedelediğini vazifeli memurların Seçim Kanunu’na riayet edip etmediklerini Demokratların takdir edip ceza vermesinin mahkemelerin salahiyyetini ve devletin cezaları infaz kudretini gasp etmek olduğunu söylemiştir.⁴⁸¹

Adnan Menderes, Nihat Erim’in sözlerine “Nihat Erim uğradığı her yerde Halk Partisi mensuplarından ve emirle çağrılan devlet memurlarından başka hemen hemen bütün temaslardan kaçınıyor. Ve adeta halka karşı dili varmıyor. Fakat partisi idarecileriyle yaptığı gizli toplantılarda valileri ve büyük devlet memurlarını hazır bulundurarak telkin etmek istediği prensiplerde onları Halk Partisi teşkilatı ile hükümet kadrosu arasında hareket birliğine çalışıyor”⁴⁸² şeklinde cevap vermiştir.

⁴⁷⁷ Demokrat İzmir Gazetesi, 29 Haziran 1949.

⁴⁷⁸ Ulus Gazetesi, 28 Haziran 1949.

⁴⁷⁹ Ulus Gazetesi 29 Haziran 1949.

⁴⁸⁰ Zafer Gazetesi, 30 Haziran 1949.

⁴⁸¹ Vatan Gazetesi, 14 Temmuz 1949.

⁴⁸² Demokrat İzmir Gazetesi, 17 Temmuz 1949.

Siyasette böyle bir atmosfer hüküm sürerken 21 Temmuz'da yurdun her tarafında 21 Temmuz 1946 seçimlerinin yıl dönümü etkinlikleri yapılıp o dönemde meydana gelen haksızlıklar anlatılmaya başlanmıştır.⁴⁸³

Başbakan Şemsettin Günaltay 23 Temmuz'da yaptığı konuşmasında “Türk milleti demokratik hayatın huzur ve sükûn içinde gelişmesini istemektedir. Biz bu memlekette demokrasiyi ancak karşılıklı samimiyet ve mukabil inanç ile yerleştirebiliriz. Memlekette kanunun akıl ve mantığın hâkimiyetini temin yolunda Hükümetin gereken azmi göstereceğine vatandaşlar emin olabilirler... Kanunlara itaatsizlik edecek veya kanunları kendi anlayışlarına göre tefsire yeltenecek mütecasirler kanunlarımızın pençesinden kurtulamayacaktır”⁴⁸⁴sözleri ile muhalefete açıkça yanlış yolda olduğunu söylemiştir. Celal Bayar Başbakan'a cevaben “İktidar çok tehlikeli bir yola sapmıştır. Resmi zevattan hükümet teşkilatını ve kahraman ordumuzu siyasete karıştırmalarının hesabını çok açık olarak istemek hepimizin hakkıdır”⁴⁸⁵sözleriyle partisini savunmuştur. Böylece Başbakan ve Celal Bayar arasında yeni bir tartışma doğmuştur. Şemsettin Günaltay “Demokrasi kanun yolundan ayrılmak değildir... Muhalifimiz demokrasiyi yanlış anlıyorlar”⁴⁸⁶...Dünya vaziyeti çok müphemdir”⁴⁸⁷ sözleriyle muhalefete sert bir cevap vermiştir.

Hilmi Uran ise Husumet Ant'ını hiçbir zaman uygulamayacaklarını belirtmiştir.⁴⁸⁸ Demokrat Parti İzmir Başkanı ise “İnönü tekrar Milli Şef olmuştur” sözleriyle ülkede tek parti iktidarının yeniden hüküm sürmeye başladığını belirtmiştir.⁴⁸⁹

Demokratlar yaşanan gelişmelerden sonra 9 Ağustos'ta bir miting yaptılar. Celal Bayar'ın mitingde söylediği “İktidarın bugünkü gafleti işleri kardeş kavgasına

⁴⁸³ Zafer Gazetesi, 21 Temmuz 1949.

⁴⁸⁴ Ulus Gazetesi, 24 Temmuz 1949.

⁴⁸⁵ Vatan Gazetesi, 2 Ağustos 1949.

⁴⁸⁶ Ulus Gazetesi, 3 Ağustos 1949.

⁴⁸⁷ Vatan Gazetesi, 3 Ağustos 1949.

⁴⁸⁸ Vatan Gazetesi, 4 Ağustos 1949.

⁴⁸⁹ Vatan Gazetesi, 4 Ağustos 1949.

götürebilir” sözleri adeta iktidara bir uyarı niteliği taşır. Bayar ayrıca Milli Husumet Andı isminin politik bir kurnazlık olarak iktidar tarafından uydurulduğunu partisinin kanun yolundan asla ayrılmadığını da belirtti.⁴⁹⁰ Demokrat Parti Beyoğlu ilçe teşkilatı tarafından 8 Mayıs 1949 tarihinde yapılan miting sonrasında Başbakanlığa çekilen telgrafta Demokratların her zorluğun üstesinden gelecek güce sahip olduklarını bu sebeple iktidarı “Büyük milletimize terk etmek”⁴⁹¹ gerektiği vurgulanmıştır.

Yaşanan gelişmelerden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü; “Siyasi hayatın kaynaşmaları içinde memleket huzur ve emniyetin tamam ve mahfuz olarak işleyeceğine emin olabilirsiniz” dedi.⁴⁹² “Cumhuriyet Hükümeti’nin içeride ve dışarıda vazifesini ifada tam bir iktidar sahibi olduğunda vatandaşların tereddüt etmemesini” isteyerek iktidar ile muhalefeti yatıştırmaya çalıştı.⁴⁹³

İktidarın kongrede alınan kararlara bu denli tepki göstermesinin sebebi olarak muhalefetin sine-i millete dönme tehdidi ile iktidardan düşürülmesi korkusudur. Muhalefetin ise bu tarz kararlar almasının temelinde geçmişte yaşadığı tecrübelerin korkusu yatmaktadır.

1.2.6. 1950 Seçim Kanunu

Seçim sisteminin mevcut ihtiyaçlara cevap vermemesi, seçimlerde meydana gelen usulsüzlüklerle kendisini iyice belli etmiştir. Demokrat Parti kuruluşundan itibaren seçim sisteminde yaşanan aksaklıkları her fırsatta iktidara anlatmaya çalışmıştır. Öyle ki şaibeli geçen 1946 seçimlerinden sonra hiçbir ara seçime girmeyerek bu konudaki tavrını net bir şekilde ortaya koydu. İktidar, muhalefetin

⁴⁹⁰ Vatan Gazetesi, 10 Ağustos 1949.

⁴⁹¹ **BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 – Kutu No: 17 – Dosya No: 97 – Sıra No: 14** (10 Mayıs 1949).

⁴⁹² Vatan Gazetesi, 12 Ağustos 1949.

⁴⁹³ Ulus Gazetesi, 12 Ağustos 1949.

talepleri doğrultusunda kanunda bazı değişiklikler yapsa da yeterli gelmemiştir. Bu amaçla Başbakan Şemsettin Günaltay “Sağlam demokrasi için demokrasi şarttır. Muhalefet adli teminat meselesinde ısrar ederse bu teklifi kendi üzerime alıp arkadaşlarıma kabul ettirmeye çalışacağım”⁴⁹⁴ diyerek yeni bir Seçim Kanunu çalışmalarını başlatmıştır.⁴⁹⁵

Başbakan Günaltay basına verdiği demeçte, Seçim Kanunu’nun tetkiki için bir heyet kuracağını, bu heyetin Meclis içinde veya dışındaki siyasi partilerle temas edip fikirlerini soracağını belirterek, çalışmaların başlayacağını sinyali vermiştir.⁴⁹⁶ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün de 1 Kasım 1949 tarihinde Meclis açılış nutkunda “İyi niyet sahibi fakat vesveseli vatandaşların yüreğinde dahi seçimde hile imkânı olmadığı inancı yerleştirilmelidir. Bunun için ne kadar tedbir alınsa yerindedir. Seçimde zor kullanma ihtimali kesin olarak önlenmelidir. Haksızlığa karşı müdafaa kisvesi altında vatandaşın kendisi hakkı yerine getirmeye kalkması memleketin halini ve atisini karanlık ve kanlı ihtimallere götürebileceğine Büyük Meclis’in dikkatini çekmek vazifemdir”⁴⁹⁷ sözleri bu konuda kendisine düşen vazifeyi partiler üstü bir güçle yapacağını bir belirtisidir. Celal Bayar 2 Kasım’da Alaşehirliilere Seçim Kanunu’nun partinin malı olmadığını bu kanunu istismar edenlerinde milletin hakkına tecavüz etmiş olacaklarını söylemiştir.⁴⁹⁸ 3 Kasım’da da Kula’da yaptığı konuşma ile “Seçim Kanunu isteğinin ayrılık nifak manasını ifade etmez. Öyle zannediyorum ki bir yolda tefsire kalkanlar mazideki dürüst olmayan hareketlere kalkan yapmak istemişlerdir. Biz yolumuzdan inhiraf etmeyeceğiz”⁴⁹⁹ şeklindeki sözleri ile seçim kanunu için ne gerekiyorsa yapacaklarını belirtmiştir.

⁴⁹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mayıs 1949.

⁴⁹⁵ Siyasi ortamın gerginleştiği sırada 25 Eylül 1949 tarihinde Seçim Tasarısı Komisyonu nispi temsil sistemi yerine çoğunluk usulünün kabulüne karar vermiştir. Bkz. (49), SARIÇOBAN, 200. 16 Ekim 1949 tarihinde 12 ilde yapılan seçimlere ise Demokrat Parti katılmamıştır. Çünkü tasarının son şekline göre hükümet adli teminat vermemiştir. Ara seçimler bu belirsiz havada yapıldı. Muhalefet katılmadığı için düşük katılım gerçekleşmiştir. Bkz. (59), EROĞUL, 80.

⁴⁹⁶ Vatan Gazetesi, 22 Nisan 1949.

⁴⁹⁷ Zafer Gazetesi, 2 Kasım 1949.

⁴⁹⁸ Zafer Gazetesi, 2 Kasım 1949.

⁴⁹⁹ Zafer Gazetesi, 3 Kasım 1949.

İktidar, yeni Seçim Kanunu hazırlanması maksadı ile 11 kişilik bir İlim Heyeti oluşturmuştur. Heyet, ikisi Temyiz mahkemesinden Yargıtay, ikisi devlet şurasından, dördü Danıştay'dan, üçü de barolardan seçilen kişilerden meydana gelmiştir. Bu heyete Yargıtay Başkanı Halil Özyörük başkanlık etmiştir. Komisyon partilere birer tezkere yazarak Seçim Kanunu hakkında partilerin fikir ve görüşleri alınmak istenmiştir.⁵⁰⁰ İlim Heyeti'nin hazırladığı rapor 17 Aralık'ta kamuoyuna duyurulmuştur. Raporda seçimin halk ve siyasi parti işi sayılarak idare amirlerinin mekanizma dışı bırakılması, seçimin yapılma vazifesinin Adalet yargıçlarına devredilmesi, seçmen sicillerinin kolay ulaşılması, seçim işlerinde halka yüklenen külfetin azaltılması ve seçim sırasında kötü fiillerin ve kanuna aykırı hareketlerin cezalandırılması yer almıştır.⁵⁰¹ Yüksek yargıçlık müessesesinin oluşturulması teklifi de yer almış fakat reddedilmiştir.⁵⁰²

Demokrat Parti 23 Ekim 1949 tarihinde Seçim Kanunu tasarısı hakkındaki görüşlerini ilim heyetine bildirmiştir. Demokratlar nispi ya da çoğunluk sistemleri konusunda şimdilik bir tartışmaya yer vermek istemediklerini belirterek, bu konudaki tercihlerinin daha sonra açıklayacaklarını söylemişlerdir. Demokratlar bazı maddelerin tasarıdan çıkarılmasını istemişlerdir. Bunlar: Milletvekili sayısının her elli bin nüfusa bir milletvekili olmak üzere 366 olarak belirlenmesi, seçim görevlilerinin belediye ve idare amirlerinden seçilmesi ve bazı maddelerin eski kanunun bir tekrarı niteliğinde olmasıdır.⁵⁰³

Celal Bayar, 22 Aralık'ta Seçim Kanunu hakkında Demokrat Parti'nin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır: "Partimiz emniyetli seçim davasını demokrasi yolunda çok mühim bir memleket meselesi olarak ele almış bulunmaktadır. Bu tasarı demokrasi yolunda atılmış bir adımdır".⁵⁰⁴ Nihat Erim tasarının vatandaşa emniyet ve huzur getirecek mahiyette olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁵ İktidar Demokratların

⁵⁰⁰ Şevket Süreyya AYDEMİR, *İkinci Adam*, 472.

⁵⁰¹ Zafer Gazetesi, 17 Aralık 1949.

⁵⁰² Zafer Gazetesi, 18 Aralık 1949.

⁵⁰³ Zafer Gazetesi, 24 Ekim 1949

⁵⁰⁴ Zafer Gazetesi, 23 Aralık 1949.

⁵⁰⁵ Ulus Gazetesi, 8 Şubat 1950.

tavırlarını eleştirerek ilim heyetinin yaptıklarını beğenmemesini hükümetin el sürmediği komisyonda olduğu gibi geçen metinlere de itiraza başladıklarını belirtmiştir.⁵⁰⁶ İktidar ile muhalefet arasındaki temel tartışma adli teminattan kaynaklanmaktaydı. 1946 seçimleri muhalefetin gündeminden silinmemekteydi. Günaltay hükümeti muhalefeti tatmin edecek bir yasa çalışmasını başlatır.⁵⁰⁷

Seçim Kanunu müzakereleri sırasında Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri ile Demokrat Parti milletvekilleri arasında anlaşmazlık çıktığını söyleyebiliriz.⁵⁰⁸ Demokratlardan Nuri Özsan siyasi buhrana yol açan Seçim Kanunu'ndaki ihtilafları yok etmeye yönelik amaçları olduğunu belirtmiştir. İtiraz mekanizmasının işlenemez hale sokulacağından il ve ilçe kurullarına tahkik salahiyyetinin verilmediğini, yüksek seçim kuruluna da bu salahiyyet verilmediği zaman itirazların tespit imkânının olmayacağını da söylemiştir.⁵⁰⁹ Seçim Kanunu müzakerelerinde Demokratlar yüksek hâkimlerin danışma vaziyetine sokulduğu düşüncesiyle Meclis'i terk etmişlerdir.⁵¹⁰ Osman Nuri Köni ise hazırlanan tasarının demokrasi, insan hakları beyannamesi ve Anayasa'ya aykırı olduğunu ve sağlam bir temele oturmadığını belirtmiştir. Millet Partisi adına kanun tasarısını tenkit eden Köni, ordu mensupları ve zabıt memurlarına oy hakkının sağlanması gerektiği düşüncesindedir. Buna gerekçe olarak ise Anayasa'nın Türk vatandaşlarının tümüne oy hakkı tanımış olduğunu göstermiştir.⁵¹¹ Nihat Erim "Türk ordusunun adının politika mevzularına istismar vesilesi yapmayacaklarını bunun tuzağına düşmeyeceklerdir" şeklindeki sözleri ile Köni'ye cevap vermiştir.⁵¹²

Demokrat Parti adına Fuat Hulusi Demirelli derinlemesine bir konuşma yapmıştır. Sözlerinde bu tasarı ile demokrasi yolunda manen büyük bir adım atıldığını söylemiştir. Seçim emniyeti arzusunun milli bir dava niteliği taşıdığının da

⁵⁰⁶ Ulus Gazetesi, 9 Şubat 1950.

⁵⁰⁷ Bkz. (83), DEMİR, 197.

⁵⁰⁸ Hürriyet Gazetesi, 8 Şubat 1950.

⁵⁰⁹ Yeni Sabah Gazetesi, 11 Ocak 1950.

⁵¹⁰ Vatan Gazetesi, 25 Ocak 1950.

⁵¹¹ Zafer Gazetesi, 8 Şubat 1950.

⁵¹² Vatan Gazetesi, 8 Şubat 1950.

altını çizmiştir.⁵¹³ Demirelli parti olarak Seçim Kanunu ile isteklerini şu şekilde sıralamıştır; seçimlerin eksiksiz olarak kütüklerde yer alması, seçimlerin adli teminat altında yapılması, gizli oy açık sayım ile fiili teminat sağlanması, seçim gününde kolaylık sağlanması ve seçim neticelerinin tarafsız heyetler ile vazifelendirmektir.⁵¹⁴

Yeni Seçim Kanunu'nda, tüm partiler propagandaları için her iki radyodan da günde on dakika faydalanma hakkı elde edeceklerdir.⁵¹⁵ Kapalı yerde toplantı yapma hakkındaki maddeye dair Demokrat Parti'nin teklifi ise reddedilerek salonu terk etmiştir.⁵¹⁶ Kanun'da seçim propagandası için toplantı yerlerinin tayin yetkilerini belediyelere ve ihtiyar heyetlerine bırakılması hususu muhalefeti tedirgin eden bir durumdur. İktidar partisine bağlı bulunan belediye ve ihtiyar heyetlerinin muhalif partilerin toplantılarını “Etlik sırtlarında veya İstanbul Okmeydanı'nda gösterirlerse kimin ne demeye hakkı olur”⁵¹⁷ sözleri ile muhalefet çekincelerini belirtmiştir. 17 Şubatta yeni Seçim Kanunu'nun kabul edilmesi ile iktidarla muhalefet arasındaki ikili ilişkiler düzelmiştir.⁵¹⁸

Yeni Seçim Kanunu gizli oy açık tasnif ve yargı denetimi ilkelerini kabul etmiştir. Seçim kurulları başkanlığına yargıçlar getirilmiştir. Ayrıca Yargıtay ve Danıştay üyelerinden kurulu bir Yüksek Seçim Kurulu öngörmüştür. Böylece Demokratların istedikleri güvence sağlanmıştır.⁵¹⁹

⁵¹³ Zafer Gazetesi, 8 Şubat 1950.

⁵¹⁴ Vatan Gazetesi, 8 Şubat 1950.

⁵¹⁵ Ulus Gazetesi, 10 Şubat 1950.

⁵¹⁶ Vatan Gazetesi, 10 Şubat 1950.

⁵¹⁷ Mümtaz Faik FENİK, “İktidar Hep Kendi Lehine Yontuyor”, Zafer Gazetesi, 9 Şubat 1949.

⁵¹⁸ Hürriyet Gazetesi, 17 Şubat 1950.

⁵¹⁹ Bkz. (59), EROĞUL, 81. Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun 1. Maddesinde “Milletvekili seçimi tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre genel eşit, gizli oyla yapılır. Oy serbest ve şahsidir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır” ifadesi yer aldı. 35. maddede “Seçilme yeterliliğine sahip her vatandaş milletvekilliğine adaylığını koyabilir” denilmekte ve devamında “İlçe ve İl Seçim Kurulu Başkanı olan Yargıçlarla Yüksek Seçim Kurulu Başkan ve Üyeliklerine seçilen Yargıtay ve Danıştay mensupları yurdun hiçbir seçim çevresinden adaylıklarını koyamazlar, aday gösterilemezler ve seçilemezler” ifadesi yer aldı. TC. Resmi Gazete, 21 Şubat 1950, 17801-17814.

1.2.7. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri

1946 seçimlerinden sonra muhalefet adli teminat olmadığı gerekçesiyle yapılan ara seçimlerin hiçbirine katılmamış ancak Seçim Kanunu'nunda önemli değişikliklerin yapılmasının ardından seçimlerin yapılması beklentisi muhalefet dâhil tüm çevrelerde belirginleşmiştir. Hilmi Uran basın mensuplarına verdiği demeçte "Umumi seçimleri çabuklaştırmak kararını alırsak bunu senelerden beri seçim isteyen muhalefeti memnun etmek için yapacağız"⁵²⁰ diyerek seçimlerin öne alınacağını sinyalini verdi. Aynı zamanda bu sözlerle muhalefetin de seçimlerin yapılmasını istediğini açıkça belirtmiştir.

Meclis'te ve kamuoyunda seçim tartışmalarının yaşandığı sırada 7-9 Ocak 1950'de Demokrat Parti'nin mahalli teşkilat toplantısı düzenlenmiştir. Bayar toplantının açılışında yaptığı konuşmada 1946 seçimlerinden bahsetmiş, orada yapılan haksızlıkların artık yapılmayacağını, 1946 seçimlerinin "ıstırapın ifadesi" olduğunu söylemiş ve 1950 seçimlerine gireceğini önemle belirtmiştir. Ayrıca kongrede bir seçim komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır. Buna göre seçim çalışmalarının takibi ve parti politikasının tespiti yapılacaktır.⁵²¹

Adnan Menderes kongrenin kapanışında bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında 1946 seçimlerinde yapılan usulsüzlüklere değinmiş, iktidara gelmek için hazırlandıklarının altını çizmiştir.⁵²² Ardından sözlerine şu şekilde devam etmiştir. "...1950 seçimi tarihte bir kere olacaktır. Onlar bu seçimi huzursuzluk yaratarak kargaşalık yaparak kazanmak niyetindedirler. Huzur ve sükûn havasını

⁵²⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ocak 1950. CHP İstanbul İl Kongresinde konuşma yapan Hilmi Uran şunları söyledi: "... İşte biz çetin olacağına şüphemiz olmayan seçim imtihanına böyle bir ruh hali içinde giriyoruz. Bu mevzudaki çalışmanın bugünden gelip çattığına inanıyor, başarının da vatandaş davalarına ilgi göstermekle elde edileceğini biliyoruz." Yeni Sabah Gazetesi, 3 Ocak 1950.

⁵²¹ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1950.

⁵²² ... "Zannediyor musunuz ki iktidar 1946'da yapılanları bir daha tahakkuk ettirecek ve cesareti gösterecektir. O zaman teşkilatımız yarım bile değil. O zaman iktidar emniyeti için çalıştık. İktidar için değil. İktidar için değil emniyeti için çalıştık fakat bugün öyle değildir. Bugün iktidar için çalışmakta ve dört seneden beri topladığımız manevi hazneleri ki bunu çok iyi kullanacağız ve iktidar mutlaka milletin arzusu ile Demokrat Parti'nin olacaktır." "...İlk defa mucize olarak iktidarın bir elden bir ele geçmesi hadisesi yakındır."

bulmazsak seçimlere girmeyeceğiz. Esasen bizsiz seçim yapamazlar. Her türlü tedbir ve hüsnüniyete rağmen yine milleti hiçe sayarlarsa 1946'daki gibi hileye saparlarsa kazandığımız milletvekili adedi ne olursa olsun Meclis'e girmeden istifa edeceğiz. Meclis'e girmeyeceğiz. Meclis ve hükümet olamaz." DP İstişari Kongresi sonrası yayınlanan bildiride ise "İktidar, seçimlere karanlık ve sınırlı bir havada gitmek ve asayışı muhafaza bahanesiyle seçimleri ağır bir baskı altında yapmak imkânını elde etmeye çalışıyor... DP tehdit ve baskı altına bir seçime girmemeyi, seçim hileli olursa Meclis'e iştirak etmeyeceğini bildirir" denilmekteydi.⁵²³ Nihat Erim Menderes'in bu konuşmasını Kayseri'de eleştirerek, "Muhalefet seçimlerde kaybettiği takdirde yapacağı mızıkçılığın bahanelerini şimdiden hazırlamakla meşguldür" dedi.⁵²⁴ Bu tartışmaların yaşandığı sırada DP Genel Başkanı Celal Bayar Kırşehir'de verdiği nutukta Menderes'in sözlerine paralel bir şekilde "Haksızlığa göz yummak bizzat haksızlık irtikâp etmek demektir. Bu takdirde seçimlere girmeyebiliriz" şeklinde bir açıklama yaptı.⁵²⁵

Adnan Menderes bu sözler üzerine iktidar ve muhalefet arasında yaşanan tartışmaya yönelik Zafer gazetesinde yazdığı makale ile bir nokta koymuştur. Genel olarak sözlerinin CHP, yani iktidar partisinde sükûn ve mutlulukla karşılandığını belirtmiş buna delil olarak da iktidarın yayın organı olan Ulus gazetesinde kötü tenkide yer veren herhangi bir yazının bulunmayışını göstermiştir. Ancak parti içerisinde bazı kötü zihniyette olanların bir tertibi olarak değerlendirmiştir.⁵²⁶

⁵²³ Zafer Gazetesi, 10 Ocak 1950.

⁵²⁴ Yeni Sabah Gazetesi, 13 Ocak 1950. Ulus Gazetesi, 16 Ocak 1950. Cevat Dursunoğlu da Balıkesir CHP kongresinde Menderes'in sözlerine yönelik olarak "Hiçbir CHP Hükümeti zorbalığa, meydanı boş bırakmak zaafını göstermeyecektir. Zira bu zaafı gösteren parti ağır bir tarihi töhmet altında kalacaktır. Biz milletin itimadına güveniyoruz. Demokrasi bizim idealimizdir. Dürüst seçimleri isteyen biziz" ifadelerini kullanmıştır. Ulus Gazetesi, 16 Ocak 1950.

⁵²⁵ Zafer Gazetesi, 18 Ocak 1950. Hüseyin Cahit Yalçın muhalefetin her seçim öncesi aynı tehdidi ileri sürdüğünü söyleyerek bu sözlerin amiyane tabirle "kabak tadı" olarak nitelendirmiştir. Hüseyin Cahit YALÇIN, "Seçimlere Girmemek Tehdidi", Ulus Gazetesi, 6 Mart 1950.

⁵²⁶ "Anlaşılan bunlar Halk Partisi'nin seçimlerde kazanmasının ancak Demokrat Parti'yi mümkün olduğu kadar kötülemekle ve şiddetli tahriklerde bulunmak suretiyle Demokrat Parti'yi hatalara sevk etmekle mümkün olacağını zannediyorlar. Yahut da Halk Partisi içerisinde maziye devam ettirmek zihniyetinde olanların ekseriyeti teşkil ettiğine kani olarak şimdi de bunların öncülüğünü yapmak suretiyle taraftar kazanmayı ekseriyet elde etmeyi düşünmekte bu yolda daha yüksek mevkilere gelmeyi ümit etmektedir. Fakat acaba giriştikleri bu şahsi istikbal mücadelesinin bedelini ve bahasını memlekete ödetmek yolunda olduklarının farkına varmıyorlar mı veya herkesin bunun farkında

Erken seçim tartışmalarının yaşandığı sırada Demokratlar 1946 seçimlerinde yaşanan olayların bir daha tekrarlanmaması için seçimlerden önce her türlü şüpheyi ortadan kaldırmayı amaçlayan her iki siyasi partinin temsilcilerinin bulunduğu bir koalisyon kabinesi kurulmasını teklif etmişlerdir.⁵²⁷ Ancak bu kabul görmemiş, seçimlerin 14 Mayıs tarihinde yapılacağı yeni Seçim Kanunu ile kararlaştırılmıştır.⁵²⁸

Hükümetin seçim emniyeti hususunda aldığı tedbirleri Demokrat Parti'nin desteklediğini söyleyebiliriz. Celal Bayar, seçimlere yönelik basın mensuplarına verdiği bir demeçte, “Seçimlerin kanuni yapılmasını temin yolunda hükümetin gayretlerine müzaheretini bir vatan borcu olarak telakki etmekteyiz”⁵²⁹ diyerek seçimlerde adli teminat yolunda yapılacakları destekleyeceklerini belirtmiştir. Seçim çalışmaları yapıldığı sırada Demokrat Parti İl ve ilçe mensuplarına iktidar partisine mensup kişiler tarafından saldırılar meydana geldiği belirtilmiştir.⁵³⁰

Aday tespit çalışmaları bu seçimlerde büyük bir hızla örgütlenen Demokrat Parti için çok önem arz etmiştir. Demokrat Parti adayların tespitinde mümkün olduğu kadar listelerde müstakil adayların az olmasını, tek partili dönemde hile vs. siyasi dedikoduların gölgesinde kalmayan kişilerin bulunmasını istemiştir. Bu sebeple Kılıç Ali ve Tefvik Rüştü Aras'ın adaylıkları kabul görmemiştir.⁵³¹ Demokrat Parti seçimlerde aday tespitine çok önem göstermiştir. Yargıtay Başkanı Halil Özyörük “Bugün yurttta bir adalet buhranı değil bir adalet huzursuzluğu vardır” şeklinde açıklamada bulunarak, adaylık için Demokrat Parti listesinden, bağımsız aday olmayı tercih ettiğini bildirmiştir. 1950 seçimlerine doğru Halil Özyörük üzerinden bir tartışmanın yaşandığını görüyoruz.

olduğunu anlamıyorlar mı?” Adnan MENDERES, “ Bir Nutuk Vesilesiyle”, Zafer Gazetesi, 18 Ocak 1950.

⁵²⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mart 1950. Gazete bu bilgiyi inanılır bir kaynaktan aldığımız habere göre şekilde izah etmiştir.

⁵²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Mart 1950.

⁵²⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Nisan 1950.

⁵³⁰ Halk Partisi Seyhan İlçe Başkanı'nın “DP'li kişilere istifa edin” şeklinde baskı yaptığı haberleri DP İl İdare Başkanlığı'na bildirilmiştir. Uşak'ta ise DP'li kişilerin jandarma tarafından sıklıkla ilçe merkezlerine çağrıldıkları belirtilmiştir. **BCA, Fon No: 30.1.0.0 – Kutu No: 66 – Dosya No: 412 – Sıra No: 2** (10 Mayıs 1949).

⁵³¹ Bkz. (49), SARIÇOBAN, 213.

Yargıtay Birinci Başkanı Halil Özyörük, Türk Ajansı muhabirine, milletvekilliğine adaylığını niçin DP listesinden koyduğunu anlatan bir demeç verdi. Bu demecin ardından, Eski Adalet Bakanı Ali Rıza Türel bir açıklama yaparak “Sayın Halil Özyörük’ün gazetelere vermiş olduğu demecin şekli, mahiyeti ve gayesi bakımından siyasi faaliyetler cümlesindedir. Kanuna göre halen memleketimizin en yüksek hâkimi olmak sıfatını muhafaza etmekte bulunan Yargıtay Birinci Başkanı’nın, bu kabil siyasi faaliyetlere girişmekle mahfuziyetine herkesten ziyade kıskanç bir itina göstermesi icap eden kanun hükümlerini incitmiş olma durumuna girildiğini görmekten teessür duyduğumu belirtmek isterim” dedi.

CHP İstanbul Bölge Müfettişi Sadi Irmak da bir açıklamada bulunarak Halil Özyörük hakkındaki kararı seçmenlerin vereceğinin altını çizdi. CHP çevreleri ise Özyörük’ün Yargıtay Birinci Başkanlığı’ndan istifa etmesini istemiştir. Yaşanan gelişmeler üzerine Halil Özyörük avukat arkadaşı Mehmet Ali Sebük ile hukuki bir görüşme yapmayı tercih etmiştir. Özyörük ezcümle şunları söylemiştir: “Benim hakkımda Sayın Bakan’ın ne düşündüklerini bittabi bilemem. Ben her vatandaşım olduğu gibi kendileri hakkında da daima hürmet besledim. Bu hususta söyleyecek bir sözüm ve tahminim yok.” Özyörük’ün adaylığının iptali için Kartal, Pendik ve Maltepe’den toplam 28 imzalı telgraf çekilmiştir. YSK tarafından yapılan inceleme sonrası bu telgrafların tetkik edilmesine gerek duyulmamıştır.⁵³²

Demokratlar aday listelerini belirlerken CHP’den istifa eden kişilere de yer vermişlerdir. CHP’den istifa eden Ali Fuat Cebesoy Demokrat Parti saflarında bağımsız aday olarak seçimlere katılmıştır.⁵³³ Cebesoy partiden istifa ederken “Gaye ve düşüncelerinin DP’ninki ile aynı olduğunu” belirtmiştir.⁵³⁴ Halide Edip Adıvar, Refik Şevket İnce, Zeyyad Ebuzziya, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Fahri Belen, Suat Hayri Ürgüplü, Faruk Nafiz Çamlıbel, Nadir Nadi gibi önemli isimler Demokrat

⁵³² Cumhuriyet Gazetesi, 21 Nisan 1950. Cumhuriyet Gazetesi, 22 Nisan 1950. Yeni Sabah Gazetesi, 28 Nisan 1950. Vatan Gazetesi, 30 Nisan 1950.

⁵³³ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Nisan 1950.

⁵³⁴ Hikmet BİLA, **CHP 1919-1999**, 135.

Parti'yi desteklemişlerdir.⁵³⁵ Cumhuriyet Halk Partisi'nin aday listesinde Hakkı Tarık Us, Burhan Felek, Falih Rıfka Atay, Faik Ahmet Barutçu, Yavuz Abadan, Cevat Kerim İncedayı, Emin Erişirgil, Cevat Fehmi Başkurt, Hilmi Uran gibi önemli isimler dikkat çekmiştir.⁵³⁶

Bu seçimlerde her iki partide birer seçim beyannamesi yayınlamıştır. Demokrat Parti beyannamesini CHP'den sonra yayınlamıştır. İktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi 27 Nisan 1950 tarihinde seçim bildirgesini yayınlamıştır. Genel hatlarıyla seçim bildirgesine baktığımızda ekonomik alanda devletin rolünün kısılması, köylünün şartlarının iyileştirilmesi, vergi adaletsizliğinin kaldırılması şeklinde ekonomik şartları iyileştirici unsurlar bulunmakta idi. CHP beyannamedeki vaatleri 4 yıla yaymayı amaçlamıştı. Beyannamedeki en can alıcı noktalar ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okunun Anayasa'dan çıkarılması yönündeki adımdır. CHP, böylece parti devleti algısını bir anlamda bertaraf etmeyi amaçlamıştır. İsmet İnönü Kırıkkale' de yaptığı konuşmasında da, Anayasa'da değişiklik yapacaklarını, "Altı Ok" prensibinin anayasadan çıkarılacağını, böylece diğer siyasi partilerle karşı ayrıcalıklı bir yere konulamayacaklarını belirtmiştir.⁵³⁷ Bir diğer önemli nokta ise 1946 seçimlerindeki hile gölgesini üzerinden atmayı amaçlamasıdır. Seçimler konusunda her türlü şüpheye yer verilmemesi amaçlanmıştır.⁵³⁸

Demokrat Parti'nin seçim beyannamesine genel hatları itibariyle bakıldığında muhalefet sıralarında yaptıkları Halk Partisi'nin icraatlarını eleştirmek ve vaatleri yerine getirmedikleri şeklindeki tenkitlere yer verdikleri görülmüştür. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kaleme alınan seçim beyannamesini "Rastgele

⁵³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Nisan 1950.

⁵³⁶ Ulus Gazetesi, 23 Nisan 1950.

⁵³⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mart 1950.

⁵³⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Nisan 1950. Goloğlu değerlendirmesinde Halk Partisi'nin memleket meselelerine yönelik vaatlerinin toplumda değer görmediğine inanmadıklarını "madem bunları biliyordunuz neden daha önce yapmadınız" şeklinde yorumlar yapıldığını belirtmiştir. Bkz. (163), GOLOĞLU, 305. Adviye Fenik ise Halk Partisi'nin halk ile teması kesip devlet idarelerine itimadı kesmesi bu seçimlerde başarılı olmasını engelleyeceğini belirtmiştir. Adviye FENİK, "Demokrat Partiye Niçin Oy Vereceğiz?", Zafer Gazetesi, 10 Mayıs 1950.

kaleme alınmış” olarak nitelenmiş beyannamede yer alan vaatler ise “Sınırları belli olmayan gerçekleştirilemeyecek” vaatler olarak tanımlanmıştır. Elbette ki Demokratlar sadece iktidar partisini eleştirmek için seçimlere katılmıyorlardı. Aynı zamanda dönemin şartları için gerekli ve önemli vaatler de vardı. Kısacası yeni şeyler söylemek lazım geldiğini belirtiyorlardı. Verginin azaltılacağı, denk bütçenin yapılacağı, devlet tekelinin kaldırılacağı önemle altı çizilen hususlardandı. Demokratlar milli gelirin artması için en iyi yolun özel sermaye ile yabancı sermaye için güvenilir bir iktisadi yapının oluşturulacağını söylüyorlardı. Ayrıca iktidara geldikleri takdirde sosyal yapıda bir değişiklik olmadan Anayasa’da bulunan anti demokratik kanunların kaldırılacağı DP’nin vaatleri arasında yer almıştır.⁵³⁹

İsmet İnönü 23 Mart’ta Cumhurbaşkanı kimliğini bir tarafa bırakarak Polatlı’da ilk seçim nutkunu vermiştir.⁵⁴⁰ Böylece seçim kampanyaları fiili olarak başlamıştır. Partiler siyasi propaganda aracı olarak sık sık açık hava toplantıları düzenlemiştir. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde mitingleri etkin kullanan siyasi parti şüphesiz ki Demokrat Partidir. 3 Mayıs 1950 tarihine kadar Demokratlar 67 toplantı yapmış mitinglerde 400’den fazla hatip konuşmuştur. Millet Partisi’nin toplantı sayısı 35 konuşan hatip sayısı ise 200 ve üzeridir. Cumhuriyet Halk Partisi ise yalnızca 16 toplantı yapmış 80-90 arasında hatip konuşma yapabilmiştir.⁵⁴¹ Açık hava toplantılarındaki konuşmaların bazıları ayrıca plağa da kayıt edilmiştir. Demokratlar aslında mitinglerde halkın kendilerine oy vermeden evvel parti ve adaylar hakkında tam olarak fikir sahibi olmalarını istemiştir. Bunun için de oldukça çaba sarf etmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin ise propaganda sürecinde kendinden oldukça emin bir duruşu vardır. Propagandalarını DP gibi “bağıra bağıra” yapmıyorlar, çeyrek asırdır iktidarda buldukları için teşkilatlarına fazla güveniyorlardı.⁵⁴² Demokratlar sadece mitinglerle yetinmemiş aday seçmenler aday

⁵³⁹ Yeni Sabah Gazetesi, 9 Mayıs 1950.

⁵⁴⁰ Ulus Gazetesi, 24 Mart 1950.

⁵⁴¹ Fethi PİRİNÇÇİOĞLU, “İstanbul’da Yapılan Mitinglerin Bilançosu” Cumhuriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1950.

⁵⁴² Necdet EVLİYAGİL, “Terane”, Cumhuriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1950.

oldukları yerlere gidip kendilerini tanıtmışlardır.⁵⁴³ İlçelerde, bucaklarda iktidar partisine nazaran daha çevik propaganda da bulunmuşlardır.⁵⁴⁴

Seçim afişleri de seçimlerde önemli bir yer tutmuştur. Demokrat Parti adeta iktidara karşı halk arasında yaşanan huzursuzluğu “Yeter! Söz Milletindir!” sloganı ile dile getiriyor, görsel olarak da dur anlamına gelen el işaretini resmediyordu. CHP ise “Şiddet ve Baskı İle Demokrasiye Çelme Takıyorlar. Uyanık Ol. Oyunu CH Partisine Ver” başlıklı afişi Ankara sokaklarında duvarlara asılıyordu. Bu slogan aslında Genel Başkan İsmet İnönü’nün sıklıkla mitinglerde söylediği nutuklardan alıntı idi.⁵⁴⁵

Türkiye’de ilk ciddi geniş kapsamlı seçim kampanyası 14 Mayıs seçimlerinde olmuştur. Bu seçimlerde ilk defa Ankara ve İstanbul radyoları 4 Mayıs’tan itibaren seçimlerle ilgili haberlerin yanı sıra seçim konuşmalarına da yer verilmiştir.⁵⁴⁶ Seçim hazırlıklarının sakin bir havada geçmesine dikkat edilse de zaman zaman gerginlikler yaşanmıştır.⁵⁴⁷

⁵⁴³ Demokrat Parti’nin uyguladığı bu teknik CHP’liler tarafından umursanmamış aynı zamanda alışılmışın dışında görülmüştür. Halk Parti çevrelerinde “oy dilenciliği de ne demekmiş” deniliyordu. Adnan AKTAN, “Ordu’da CHP Tam İle Çalışıyor”, Cumhuriyet Gazetesi, 5 Mayıs 1950.

⁵⁴⁴ Bursa çevresini gezen Cumhuriyet gazetesi muhabiri DP’nin Halk Partili’lerden daha yoğun çalıştığını, CHP’lilerin propaganda savaşında cansız görüldüğünü belirtmiştir. Necmi ERKMEN “4 Senenin Bursa’da Yarattığı Eser”, Cumhuriyet, 30 Nisan 1950. Cumhuriyet Gazetesi’nde Nadir Nadi tarafından “Hatay’da Muhalefet” başlıklı yazıda “Buralarda Müfide Dıblan Hanım adında birçok erkeklere taş çıkartacak kudrette çalışkan bir DP adayı vardır. Köy köy dolaşp vatandaşın kalbini kazanmaya çıkmıştır.” Nadir NADİ, “Hatay’da Muhalefet”, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Nisan 1950.

⁵⁴⁵ İnönü Kırıkkale’de seçmenlere hitap ederken muhalefet partilerinin bünyesine arız olan şiddet politikasının niteliklerini açıklamıştır. Ulus Gazetesi, 26 Mart 1950.

⁵⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Mayıs 1950.

⁵⁴⁷ Bunlara bir örnek: Kırklareli’nde CHP’li muhtarın DP’lilere dayak hadisesidir. Eşref ŞEFİK, “Kırklareli’nde Feci Bir Dayak Hadisesi”, Cumhuriyet Gazetesi, 2 Mayıs 1950. Zonguldak ve Malatya’da çıkan olaylarda birer Demokrat Partili vurularak öldürülmüştür. Zafer Gazetesi, 8 Mayıs 1950.

CHP iktidar partisi olmanın getirdiği avantajlar ile propaganda sürecindeki eksiklerini kapatmak istemiştir. Seçimlerden önce tüm CHP bürolarına seçim harcamalarında rahat davranılması için bir tamim gönderilmiştir.⁵⁴⁸

Cumhuriyet Halk Partisi propagandasını İsmet İnönü ekseninde geliştirmişti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü seçimlerde söylediği nutuklarda üç önemli unsurda üzerinde önemle durmuştur. Demokrasiyi Türkiye'ye getiren ve koruyanın kendisi olduğu, muhalefeti şiddet politikası gütmekle suçlamak ve memleketi II. Dünya Savaşı'ndan selamete çıkararak liderin Türkiye'nin başında bulunmasını gerektiren şartları söylemek.⁵⁴⁹ Ana muhalefet partisi lideri Celal Bayar ise "Memleket iktisadi bir perişanlık içinde yüzüyor. DP Atatürk inkılâbını tamamlamak arzusu ile ortaya atılmıştır" sözleriyle mücadele sebeplerini bildirmiştir.⁵⁵⁰

Seçimlerin yaklaştığı dönemde, DP teşkilatından gelen haberlerde, yerel baskı iddiaları yer almıştır. Öyle ki seçimlere girmeden önce vatandaşta hala bir tereddütün yaşandığı gözlemlenmiştir. Bunun üzerine Başbakan Şemsettin Günaltay, her vatandaşın tereddüt etmeden sandık başına gitmesini, kanunun bu konuda tüm mesuliyeti adliyeye bıraktığını belirtmiştir.⁵⁵¹

1950 seçimlerine aday katılım düzeyi ve seçmen katılım oranı oldukça yüksekti. Bu durum bize gerçek anlamda çok partili hayatın işleyiş mekanizmasının düzene girdiğini göstermiştir. Çünkü seçmen 1946 yılının olumsuzluklarının bir daha

⁵⁴⁸ Tamimde yer alan ibare şöyledir: "Merkez'den gönderilecek para karşılığında mahallinde kasa makbuzu tanzim etmeye lüzum olmadığı gibi kasa defterlerinin gelir sahifesine de kayıt olunmayacaktır. İller emirlerine gönderilen seçim parasının tevziyatı ve bilcümle tevdiyatı bölge müfettişi veyahut bu yetkiye haiz bir zatın tensibine iktiran eyleyecektir." Cumhuriyet Gazetesi, 27 Nisan 1950.

⁵⁴⁹ Bkz. (148), BURÇAK, 42-44.

⁵⁵⁰ Zafer Gazetesi, 3 Mayıs 1950.

⁵⁵¹ İddialar şu şekildedir: "Şavşat'ta tarafsız ve dürüst hareket eden gezici başöğretmenlerden Asım Özlük, Emin Ersoy Orman Bölge Şefi Zekeriya Turan uydurma sebeplerle Hopa ve Artvin'e nakledildi. Bingöl Sancak bucağında DP'li Arif Gündoğdu ağır yaralandı." Yeni Sabah Gazetesi, 3 Mayıs 1950. Akşam Gazetesi, 29 Nisan 1950.

yaşanmayacağından emin bir şekilde oyunu kullanmak için sandık başına gitmiştir.⁵⁵²

Partilerin seçim propagandaları 11 Mayıs tarihinde sona ermiş, 14 Mayıs'ta sükûnet içerisinde halk sandık başına gitmiş, 16 Mayıs'ta ise kesin olmamakla beraber seçimin kazananı gazetelerce verilmiştir.⁵⁵³ Seçimin kesin sonuçlarına göre; Demokrat Parti Türkiye genelinde oyların 4.242.83'ünü alarak %53'lük oy oranı ile 408 milletvekilliği kazanmıştır. Bu da Meclisteki toplam milletvekili sayısının %84'ü demektir. Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye genelinde oyların 3.165.096'sını alarak 539.98 ile 69 milletvekili çıkartabilmiştir. Bu Meclisteki toplam sayı oranı içerisinde %14'lük bir pay idi. Millet Partisi ise oy toplamı bakımından 240.209 alarak %3.03'lük oy oranı ile 1 milletvekili çıkartabilmiştir. Bağımsızlar ise ülke genelinde 267.955'lik oy toplamı ile 9 milletvekili çıkarmıştır.⁵⁵⁴

14 Mayıs 1950 seçimleri Türk siyasi tarihinde milattır. Kesintisiz 27 iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi yerini 1946 yılında kurulan ve 4 yıldır muhalefet saflarına bulunan Demokrat Parti'ye bırakmıştır.⁵⁵⁵ Dünün iktidar partisi ve lider kadrosu artık muhalefet rolündeydi.

⁵⁵² Milletvekili adayı olmak için katılımın artması yeni Seçim Kanunu'na bağlanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi, 4 Nisan 1950.

⁵⁵³ "DP İktidarı Aldı", Zafer Gazetesi, 16 Mayıs 1950, "DP 36 İlde Tam Liste Halinde Kazandı", "385 Milletvekili Çıkarması Bekleniyor", Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mayıs 1950, "DP Ezici Zaferle İktidara Geliyor", Yeni Sabah Gazetesi, 16 Mayıs 1950. Basında ilginin yüksek olmasına şaşırmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan haberde 1946 seçimlerine benzemeyen bir hava içerisinde sandıkların arı kovana gibi dolu olduğu oylarını sükûnetle sırayla kullandıklarını bu durumun Türkiye'nin Batı örneğinde bir demokrasiye her bakımdan hak kazanmış olduğunu bir kere daha gösterdiği belirtilmiştir. Necmi AKSOP, "İzmir'de Seçim 946'dan Bambaşka Şekilde Geçti", Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1950. "Bütün sokaklarda caddelerde bir bayram havası vardı." Vatan Gazetesi, 15 Mayıs 1950.

⁵⁵⁴ TC. Başbakanlık, DİE, **1950-1965 Milletvekili ve 1961-1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları**, 36.

⁵⁵⁵ 14 Mayıs 1950 seçimleri için "Kansız İhtilal", "Beyaz İhtilal" benzetmeleri yapılmıştır. Tüm bu benzetmelerin sebebi uzun yıllar bir partinin ülkeyi yönetmesi ve demokratik seçim yöntemi ile iktidardan uzaklaşmasıdır.

Şevket Süreyya Aydemir'in dediği gibi “Bir rejim, bir hatıra değişiyordu.”⁵⁵⁶ Seçim sonuçları alındıktan sonra İsmet İnönü 16 Mayıs'ta Celal Bayar'ı köşke çağırarak “Seçimleri kazandınız, partinizi, memlekete hayırlı olmasını dileyerek tebrik ederim. Siz de zaten milletvekilisiniz. Hükümeti hemen size tevdi etmeğe hazırım” demiş, Bayar ise aceleye gerek olmadığını Meclis toplanana kadar görevine devam etmesini rica etmiştir.⁵⁵⁷ Bu konuşmanın ardından Demokrat Parti Meclis Grubu, 20 Mayıs 1950 tarihinde ilk toplantısını yaparak Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanlığı'na Refik Koraltan'ı da Meclis Başkanlığı'na aday göstermiştir.⁵⁵⁸

Netice itibariyle 22 Mayıs'ta Meclis toplanmış ve Celal Bayar Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Refik Koraltan'da oy birliği ile Meclis Başkanı seçilmiştir. Aynı zamanda hükümet de kurularak kabineye Adnan Menderes liderlik etmiştir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, 26.

⁵⁵⁷ Bkz. (70), BAYAR, 105.

⁵⁵⁸ Zafer Gazetesi, 21 Mayıs 1950.

⁵⁵⁹ Zafer Gazetesi, 23 Mayıs 1950. Bayar Menderes'i köşke çağırarak “ Başbakan artık sizsiniz. Fuat Köprülü'yü de uygun bir Bakanlıkta değerlendirebilirsiniz. Ayrıca Demokrat Parti'nin de bundan sonra lideri siz olacaksınız. ... Parti liderliğine herkesten çok siz layıksınız. Çok mücadele ettik. Beraberce çok dolaştık, eziyet gördük. Ama artık hepsi geride kaldı. Kin tutmak yok. Devri sabık yaratmamak diye sizin bir prensibiniz vardı aynen uyulmasını istiyorum.” Taşkın TUNA, **Adnan Menderes'in Günlüğü**, 100.

broşür neşreden İnönü, Cumhurbaşkanlığı vazifesinin sona erdiğini bildirdikten sonra “Vatanımızda birlik ve düzenliğin kurulması bizim için parti mülahazalarının üstündedir”⁵⁶³ diyerek, muhalefet olarak ülkenin birliği için ne gerekiyorsa yapacaklarını ifade eder.

Demokrat Parti seçimlerden hemen sonra yayınladığı beyannamede, Halk Partisi'nin ülkenin kaderini millet iradesine terk etmiş olmasını “Partimiz iktidar değişmesinin vatandaşlar arasında hiçbir surette huzursuzluk sebebi teşkil etmeyeceğine büyük bir dikkat atfeder” sözleri ile değerlendirmiştir. Beyannamenin devamında “Partiler arasında aynı milletin evlatları olmanın ve müşterek yurttaki kader birliği yapmanın icaplarına göre hareket etmeyi ve siyasi fikir ve kanaat ayrılıkları ne olursa olsun bütün vatandaşlar arasında sevgi ve güveni kılmak suretiyle hakiki milli birliği bir hürriyet nizamı içerisinde tahakkuk ettirmeyi memleket idare mesuliyetinin ilk ve zaruri şartı olarak kabul ediyoruz” denilmekteydi. Genel İdare Kurulu tarafından yayınlanan bildiri de “Muhalefet kendini kanunların teminatı altında hissedecektir” denilerek muhalefetin tedirginliği giderilmeye çalışılmıştır.⁵⁶⁴

Halk Partisi, iktidar değişiminin vatandaşlar üzerinde huzursuzluk yaratmaması temennisinde hareket etmiştir. Öyle ki İsmet İnönü Halk Partisi Divanı'nda “Biz muhalefette iken halk iradesinin feyizli bir surette yerleşmesi için daha çetin vazifeler karşısında kalabileceğimizi biliyoruz... İktidarın bizim emniyet içinde çalışmamıza müsamaha etmeyeceğini farz etmeye hakkımız yoktur. İktidardan

teveccühle karşıladılar ve üç devrede beni intihap ettiler. Ankara seçim dairemde ayrılırken 1920'lerden beri Ankaralılardan her fırsatta gördüğüm teveccüh yardım ve insaniyet tezahürlerine yüreğimin bütün kuvveti ile şükranlarımı arz ederim. Son olarak Malatyalı hemşerilerime minnetlerimi söylemeliyim. Cumhurbaşkanlığına Malatya milletvekili olarak seçilmiştim. Devlet mülahazaları ile seçim dairemi değiştirmemin münasip olacağına karar verdiğim zaman Malatyalılar mahzun olmuşlardı. Bu hissi unutarak son anda tekrar seçim dairelerine kabul ettikleri için bana büyük lütufta bulunmuşlardır. Malatya tarihinde bir Cumhurbaşkanı yetiştirmiş ve ondan sonra muhalefet partisinin bir başkanını memlekete temin etmek hazzını tadacaktır. Yeni vazifem şimdiye kadar aldığım vazifelerden daha az ehemmiyetli değildir. Malatyalıların bana yakınlık göstermeleri hem uluvücenaplarının hem bana itimatlarının paha biçilemez bir nişanesi olduğu için hayatımın müstesna bir bahtiyarlığından Malatyalıların bu teveccühüne layık olduğumu ancak yeni vazifemde göstereceğim muvaffakiyetle ispat edebilirim. Malatyalılara layık olmaya çalışacağım.” İsmet İnönü.

⁵⁶³ Cumhuriyet Gazetesi, 24 Mayıs 1950

⁵⁶⁴ Milliyet Gazetesi, 19 Mayıs 1950. Metin TOKER, **DP'nin Altın Yılları**, 28.

istediğimiz tek şey bizim iktidarda verdiğimiz kadar ehemmiyeti bize de vermesidir⁵⁶⁵ diyerek ikili ilişkilerin karşılıklı anlayış içinde gerçekleşmesini temenni eder. Şemsettin Günaltay Hükümeti Demokrat Parti'ye devir teslim hazırlanırken bir beyanname yayınladı. Burada “Ekseriyet partilerinin tahakkümüne müsait olan Anayasamızda demokrasi rejimini sağlam temeller üzerinde tutacak, hürriyetin ve milli inkılapların korunmasını devlet nizamının masuniyetini emniyet altına alacak esaslar sağlayan tadilleri temin, memleket işlerinin dürüstçe tedvirini, gelişme faaliyetinin hızını kaybetmemesini murakabe, milli ruhu söndürmek amacını güden cereyanlarla mücadele ve Atatürk'ün emaneti olan tarihi partimizin, onun ölmez mefkûresi etrafında yeni bir hayatiyet toplanarak yeni görevlerini başarmasına çalışmak yolunda vazifeme sarsılmaz bir azim ve kararlılıkla devam edeceğiz” denilmekteydi. Ahmet Faik Barutçu ise seçimlerden sonra yaşanan değişimi “Büyük bir inkılap tamamlanmak yolundadır. İktidar partisi olarak bunun en çetin kısmını ideal bir zihniyet içinde sağladık. Şimdi de muhalefet mevkiinde hükümet sisteminin tamamlayıcı bir parçası olarak murakabe vazifesini ifaya çalışacağız. Gayretlerimiz bu ikinci safhasında da güzel aneler tesisine hizmet edecek numuneler vereceğine inanıyoruz”⁵⁶⁶ şeklindeki sözleri ile amaçlarının ülkeye hizmet olduğunun altını çizerek iktidarda veya muhalefette bulunmanın bir fark yaratmayacağını söyler.

İlk ilişkiler bu dostane havada ve karşılıklı iyi niyet yaklaşımları ile gerçekleştiyse de hükümet programının müzakeresi esnasında tartışmalar yaşanmıştır. Öyle ki ana muhalefet partisi Meclis'i topluca terk etmiştir.

29 Mayıs 1950 tarihinde Adnan Menderes hükümeti kurarak, programı Meclis kürsüsünden okumuştur. Menderes, yönetimlerin başarı derecesinin, mevcut imkânlarla yapılanların karşılaştırılması sonucu görülebileceğini, bu itibarla tek parti döneminin “sakat” politikalarının gelişmeyi gereğince sağlayamadığını⁵⁶⁷ ileri sürmüştür. Sözlerinin devamında “...Aynı partinin birbirini takip eden hükümetlerinden biri değil, millet iradesiyle iktidara geldiğini” vurgulamış bu

⁵⁶⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1950.

⁵⁶⁶ Milliyet Gazetesi, 20 Mayıs 1950. Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1950.

⁵⁶⁷ Ulus Gazetesi, 30 Mayıs 1950.

sebeple geçmişin değerlendirmesini yaptığını söylemiştir. Ayrıca “Devri sabık yaratmak gibi kötü eğilimlerin önlenmesi kanaatindeyiz” demiştir.⁵⁶⁸ İktidar partisi adına söz alan Hamdi Başar, eski iktidarın iktisadi sahada yaptığı hatalı işlere temas ederek “Eski iktidarın vatandaşa güvensizlik ve kararsızlık aşladığını, bunun iktisadi hayatı perişan ettiğini, kendilerine bırakılan mirasın bu olduğunu” söylemiş ve Adnan Menderes’in programda bir devri sabık yaratmayacağı hakkındaki ibaresini, “Devir aldığı durumu iyice tespit etmeyeceğinden şahsen tenkit ediyoruz” sözleri ile eski iktidara “kapıkulu iktidarı” adını nitelemesini yapmıştır. Menderes’in ilk vazifelerinden birinin kapıkulu idaresini yıkmak olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁹ Menderes iktidar hatalarının muhalefete de yararı olmayacağını belirtmiştir.⁵⁷⁰

2 Haziran’da muhalefet program hakkında eleştirilerini yapmıştır.⁵⁷¹ CHP adına konuşan Ahmet Faik Barutçu programı şüpheli bularak “İktidar eski icraatlarındaki başarısızlıkları bahane olarak ortaya koyuyor”⁵⁷² dedi. Osman Bölükbaşı ise “Hükümetin mazinin üstüne sünger çekmeğe hakkı yoktur”⁵⁷³ sözleri ile yaşananların tekrar gündeme getirilmesini istemiştir. Adnan Menderes, tekrar kürsüye gelerek eleştirilere cevap vermiştir. Ardından CHP tekrar söz istediye de Demokrat Parti’li Meclis Başkanvekili Hulusi Köymen, “kifayet-i müzakerenin kabul edildiğini” söyleyerek muhalefete söz hakkı vermedi. Halk Parti’li milletvekilleri, hükümet programının müzakerelerinde son sözün kendilerine verilmemesinden dolayı Meclis’i terk ettiler.

⁵⁶⁸ Zafer Gazetesi, 30 Mayıs 1950.

⁵⁶⁹ Yeni Sabah Gazetesi, 1 Haziran 1950.

⁵⁷⁰ Zafer Gazetesi, 14 Haziran 1950. Ali Naci Karacan Menderes kabinesini değerlendirdiği yazısında “Menderes memleketin bugün ki ihtiyaçlarına cevap verecek kıratla devlet adamı olmak bakımından şüphe yok ki Günaltay’dan daha liyakatli” olacağını ifade etti. Ali Naci KARACAN, “Menderes Kabinesi”, Milliyet Gazetesi, 24 Haziran 1950.

⁵⁷¹ Hükümet programında Demokrat Parti milletvekilleri öyle tenkitler ettiler ve programı yetersiz buldular. Öyle ki bir CHP milletvekili iktidar partisine dönerek “Yahu sizler artık muhalefette değilsiniz iktidara geçtiniz” demiştir. Tekin ERER, **On Yılın Mücadelesi**, 40-41. <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm> Erişim Tarihi: (26 Eylül 2016)

⁵⁷² Cumhuriyet Gazetesi, 1 Haziran 1950. Ulus Gazetesi, 1 Haziran 1950. Ali Naci Karacan’a göre “Halk Partisi erkânının başbaşa vererek hazırladıkları ve Ahmet Faik Barutçu’ya okuttukları müdafaamenin elle tutulur ve ayakta durur bir yanı olmaması gerçekten acınacak bir hikâyedir.” Ali Naci KARACAN, “Müdafaaya Geçen Muhalefet Partisi”, Milliyet Gazetesi, 2 Haziran 1950.

⁵⁷³ Vatan Gazetesi, 1 Haziran 1950.

Muhalefet Meclis'te kendilerine müdafaa hakkı verilmediği iddiasında bulunmuştur.⁵⁷⁴ İktidar çevrelerinde bu durum, muhalefetin kendini zavallı gösterip hürriyet havasının Meclis'te kalktığından hareketle “Dünkü iktidar bugünkü muhalefet zavallı kılığına bürünüyordu”⁵⁷⁵ şeklinde tanımlandı. Başbakan Adnan Menderes muhalefete hiç bir surette kısıtlama yapılmadığının altını çizerek “Beyanatın zabitleri meydandadır. Bunu tetkik eden herkes ortada tecavüz teşkil edecek bir şey göremez”⁵⁷⁶ dedi. Ayrıca Menderes “DP muhalefette olduğu zaman Meclis Grubumuzun uğradığı tecavüzleri hatırlatmakta ise şimdi fayda görmüyorum” şeklindeki sözleriyle, eski iktidara uyarıda bulundu. Eski Başbakan Şemsettin Günaltay “Bir memlekette demokrasi olup olmadığı, memleketlerde muhalefetin çoğunluk karşısında her türlü tazyikten azade olarak, her mesele hakkında sözünü serbestçe söylemesinden anlaşılır”⁵⁷⁷ sözleri ile iktidarın muhalefete karşı Meclisteki tavrını eleştirmiştir. Böylece DP iktidarının ilk gününde muhalefet ile iktidar arasında ilk gerginlik yaşanmış oldu.⁵⁷⁸

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonraki ilk seçim, Eylül'de yapılacak olan yerel seçimlerdir. Seçim çalışmalarında iktidar ve muhalefet, yeni kanun gereğince radyodan yararlandılar. İsmet İnönü 1950 belediye seçimleri çalışmalarında “Bu seçimde DP'ye oy vermemek lazımdır. DP idaresinde memleket baştanbaşa huzursuzluk içindedir. Siyasi emniyetimiz pervasız apaçık tehdit altındadır. Ordudan, tapu memuruna kadar bütün devlet teşkilatında memurlar, yataklarını bağlamışlar kimin bir iftirası ile ne muamele göreceklerini beklemektedirler... DP'ye oy

⁵⁷⁴ Zafer Gazetesi, 4 Haziran 1950. Yeni İstanbul, 3 Haziran 1950. Ali Naci Karacan Milliyette kaleme aldığı yazısında “İktidardan düşen her siyasi partinin derhal muhalefete geçmesi mutlak bir zaruret, bir mecburiyet değildir. Bize öyle geliyor ki Halk Partisi muhalefete değil murakabeye yer vermelidir” der. Ali Naci KARACAN, “Muhalefet Mutlak Bir Zaruret Değildir”, 25 Mayıs 1950. Karacan muhalefetin Meclis'i terk etmesine yönelik olarak şunları söylemiştir: “Bir kere rahmetli Recep Peker'in psikopat kelimesini kullanması üzerine bir kerede galiba evvelki sene DP milletvekillerine Halk Partililerin söz vermemeleri, sıra kapaklarına vurmaları, bağırımları, çağırımları hatta küfür etmeleri üzerine Celal Bayar önde diğer arkadaşları arkada DP'nin Meclis Grubu salonu terk etmiş ve o zaman hadise büyük bir siyasi mesele haline gelmişti. Malumdur ki o zaman Demokratlar muhalefette idi. Şimdi tıpkı DP'lilerin yaptıklarını aynen taklit ederek Meclis'i terk etmeye kalkıyorlar.” Ali Naci KARACAN, “Şahane Blöf”, Milliyet Gazetesi, 3 Haziran 1950.

⁵⁷⁵ Zafer Gazetesi, 4 Haziran 1950.

⁵⁷⁶ Zafer Gazetesi, 4 Haziran 1950.

⁵⁷⁷ Yeni Sabah Gazetesi, 4 Haziran 1950. Akşam Gazetesi 3 Haziran 1950.

⁵⁷⁸ Menderes kabinesi 282 oyla güvenoyu aldı. Yeni Sabah Gazetesi, 3 Haziran 1950.

vermeyen her vatandaş, vatanından gitmekte olduğu fena akıbetten onu kurtarmaya çalışmış olur”⁵⁷⁹ sözleri ile iktidarın ordu ve bürokrasiye yönelik tasfiyesini eleştirir. Adnan Menderes ise İnönü’nün sözlerine yönelik olarak “Bu konuşmanın üzerimde hâsıl ettiği başlıca intiba iktidar iptilasının, ikbal hırsının bazı politikacıları nerelere kadar düşürebileceğini görmekten mütevellit derin bir acımak hissi olmuştur” dedi. İnönü ilk günlerde son derece yumuşak konuşmalarda bulunduğu için bu konuşması iktidar çevrelerinde adeta şaşkınlık yaratmıştır. Böylece iktidar-muhalefet ilişkilerine büyük bir darbe vurulmuştur.

Adnan Menderes basına verdiği demeçte, DP iktidarının “halkı koyun sürüsü” gibi arzu ettiği yere sevk etmek isteyen bir iktidar olmadığını, daima milletin irade ve arzusuna göre hareket etmek mecburiyetinde olduğunu söyleyerek, “DP iktidara geleli ne oldu diyenlere karşılık, eski iktidar mensupları, kendileri olmadan bu memleketin idaresinin mümkün olamayacağını söylüyorlardı. DP şunu millet önünde ispat etmiştir ki şefsiz, saltanatsız ve CHP’siz olarak da bu memleket pekâlâ idare edilebilir. Biz iktidara saltanat kurmak için değil, memlekete ve millete hizmet için geldik. Biz daima milletle beraber hareket etmek azmindeyiz. DP muhalefette iken nelerden şikâyet etmiş ise bunlardan hiçbirini yapmayacaktır. Bunu açıkça kalben ifade etmek isterim” dedi. Başbakan ayrıca, CHP iktidarının çekilir çekilmez yayınladığı beyannamede, dürüst bir muhalefet yapacağını ilan etmesine rağmen, buna uymadıklarının altını çizmiştir.⁵⁸⁰

CHP’li yetkililer muhalefetin vazifedeyken zorluklarla karşılaştığını da iddia etmişlerdir. Bu iddialarını “Demokrasinin ana şartlarından biri kuvvetli bir muhalefetin mevcudiyetidir. İktidarın bunu anlaması ve benimsemesi lazımdır.”⁵⁸¹ “Ülke tedhiş rejimine doğru gidiyor. DP iktidar mesuliyeti altında sıkılıyor ve bunalmaya başlıyor. Muhalefetten bile kurtulma arzusu, alametleri de belirmeye başladı”⁵⁸² sözleriyle sık sık belli etmişlerdir. Menderes, İnönü ve Halk Partililerin bu

⁵⁷⁹ Ulus Gazetesi, 29 Ağustos 1950.

⁵⁸⁰ Zafer Gazetesi, 8 Ağustos 1950.

⁵⁸¹ Ulus Gazetesi, 12 Ağustos 1950.

⁵⁸² Ulus Gazetesi, 20 Ağustos 1950.

açıklamalarına tepki göstererek “İktidar partisi tahakküm yapmaktadır, muhalefeti tehdit etmektedir yolunda sistemli hücumlar büyük bir şiddetle ve aralıksız olarak devam ettiriliyor... Tahakküm altına almak ve ortalığı tehdiye boğmak isteyenler asıl kendileridir⁵⁸³ dedi.

Bu süreçte Belediye seçimleri için siyasi partiler propagandalarını yapmaya başlamışlardır. CHP İstanbul’da Yavuzsultan Selim Ocağı’nın açılışı münasebetiyle bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda konuşan eski Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal DP iktidarının icraatlarını eleştirmiştir. Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu ise Eyüp’te DP’liler tarafından düzenlenen açık hava toplantısında CHP’nin iktidardaki icraatlarına değinerek ülkenin uzun süre kötü bir şekilde yönetildiğini ve ihmal edildiğini söylemiştir.⁵⁸⁴ İsmet İnönü 28 Ağustos’ta Belediye seçimleri için radyoda verdiği nutukta milletin bu seçimlerde iktidara bir ihtarda bulunacağına yani oyunu muhalefete vereceğini söylemiştir.⁵⁸⁵ Başbakan Adnan Menderes ise 29 Ağustos’ta Ankara Radyosunda seçim nutkunu vermiştir. Nutukta “Belediye seçimleri, bir devrin ve şeflik sisteminin tasfiyesinde bir aşamadır” diyerek İnönü’yü “ikiyüzlülükle” suçlamıştır.⁵⁸⁶

Seçimler 3 Eylül’de yüksek katılım ile gerçekleşmiştir.⁵⁸⁷ 3 Eylül’de yapılan yerel seçimlerde ülke genelindeki 600 Belediye’den 560’sını DP, 40’ını CHP kazanmıştır. Ayrıca 15 Ekim’deki İl Genel Meclis’i seçimlerini de DP ezici bir çoğunlukla kazanmıştır. Demokratların böylece kendisine olan güveni artmıştır. Menderes’in “Türk milleti Halk Partisi’ni 14 Mayıs’ta iktidardan tasfiye etmişti. 3 Eylül’de de muhalefetten tasfiye etmiştir”⁵⁸⁸ sözleri bu duruma en iyi örnektir.

⁵⁸³ Zafer Gazetesi, 25 Ağustos 1950.

⁵⁸⁴ Milliyet Gazetesi, 28 Ağustos 1950.

⁵⁸⁵ Yeni İstanbul Gazetesi, 29 Ağustos 1950.

⁵⁸⁶ Milliyet Gazetesi, 30 Ağustos 1950.

⁵⁸⁷ Milliyet Gazetesi, 4 Eylül 1950.

⁵⁸⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Eylül 1950.

Cumhuriyet Halk Partisi daha ilk günlerdeki iyi niyetin ardından iktidarı yıpratmak için sert bir muhalefet politikası takip etmiştir. Çünkü 14 Mayıs'ta milletin yanılmış olduğunu ve ilk fırsatta yaptıkları hatayı düzelteceklerini düşünmüşlerdir.⁵⁸⁹ Buna karşın Halk Partisi 1946'dan sonra ülkede yaygın desteğe sahip olmadığını da biliyordu.⁵⁹⁰

CHP'ye iktidar partisine mensup kişilerin İsmet İnönü'nün resimlerini indirdiklerine dair bilgiler içeren telgraflar gönderilmesi de muhalefetin iktidara karşı mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur.⁵⁹¹ Karşılıklı iyi niyet açıklamalarının ardından yaşanan gelişmeler iktidar-muhalefet ilişkilerini sarsmıştır. Bu sebeple en küçük bir kıvılcımın ilişkileri yakmaya başlayacağını delilidir.

2.1.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

Cumhuriyetin ilk yıllarında din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Türkçe Ezan da bu süreçte atılan reform niteliğindeki adımlardan birisini oluşturdu. Ezan'ın Türkçe metin olarak hazırlanmasının ardından 18 Temmuz 1932 tarihinde Diyanet İşleri Riyaseti fetva mahiyetinde 636 sayılı yeni bir genelge yayınlamak üzere Arapça Ezan ve kametin okunmasını yasakladı. Arapça Ezan okumak konusunda ısrar edenler hakkında soruşturma açıldı. 7 Şubat 1933'te ise İstanbul'da Evkaf Müdüriyeti'nin tebliği ile bütün camilerde ezan ve kamet Türkçe okunmaya başlandı.⁵⁹² Yasağın başladığı tarihten itibaren konu üzerinde çeşitli tartışmalar yaşanmış ve Arapça Ezan yasağı

⁵⁸⁹ Samet AĞAOĞLU, *Arkadaşım Menderes*, 89.

⁵⁹⁰ Bkz. (59), EROĞUL, 322-323.

⁵⁹¹ Necip Güney birkaç arkadaşı ile beraber kasap dükkânında içki içtikten sonra DP bucak idare heyetinden Ahmet Yavuzla beraber Çilimli'de Tosyalı Şakir'in kahvesinde duvarda asılı olan İnönü'nün fotoğrafını indirmeyi teklif etmiş fakat kahve sahibi buna müsaade etmemiştir. **BCA, Fon No: 490.0.0 - Kutu No: 231 - Dosya No: 912 – Sıra No: 1** (24 Kasım 1950). Pütürge ilçesinde DP başkanı Derviş Karçikan, İl Meclis Umumi Azası Mehmet Sönmez ve Özel İdare Tahsildarı şehir kulübünde bulunan İsmet İnönü'nün fotoğrafını indirmek istemiştir. **BCA, Fon No: 490.0.0 - Kutu No: 231 - Dosya No: 912 – Sıra No: 1** (20 Mayıs 1951).

⁵⁹² Ali DİKİCİ, "İbadet Dili'nin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler" 77-104.

1950 tarihine kadar gelmiştir. Ancak bu tarihten sonra bu uygulamanın kaldırılacağına işareti Başbakan Adnan Menderes'ten gelmiştir.

Başbakan Adnan Menderes 4 Haziran 1950 tarihinde gazetecilere verdiği demeçte artık ülkede irtica tehlikesi kalmadığından Ezan'ın Türkçe okunması zorunluluğunun ortadan kalktığına sinyalini verdi. Menderes demeçte şunları söylemiştir: “Her taassup cemiyet hayatı için zararlı neticeler doğurur. Cemiyet hayatında esas değişikliklerin yapılabilmesi için evvela taassup zihniyetinin yıkılmasına bağlıdır. Bu hakikatin iyice kavranmış olması neticesindedir ki Büyük Atatürk bir takım hazırlayıcı ön inkılaplara başlarken taassup zihniyeti ile mücadele lüzumunu hissetmişti. Ezan'ın Türkçe okunması mecburiyeti de böyle bir zaruretin neticesi olarak kabul edilmelidir. Zamanında çok lüzumlu olan bu mecburiyet ve tedbir diğer tedbirlerle birlikte bugünün hür Türkiye'sine zemin hazırlamıştır.”⁵⁹³

Başbakan'ın sözleri Ankara'da hararetli tartışmalar yaşanmasına sebep oldu. İktidar çevreleri dini politikaya alet edecek zümrelerin artık bulunmadığı, bu sebeple Ezan'ın ister Türkçe isterse Arapça okunmasının problem oluşturmayacağından dolayı demeci olumlu karşıladılar. Ali Naci Karacan “Ezan'ın Arapça veya Türkçe okunması vicdanımızla alakalı bir meseledir. Dini politikaya alet eden taassup hareketler artık bulunmadığına göre Ezan'ın Arapça okunmasında bir problem yoktur” şeklindeki sözleriyle Ezan'ın Arapça okunmasının problem oluşturmayacağını söylemiştir.⁵⁹⁴ Mümtaz Faik Fenik ise “Bazı kanunlar zamanında işlev görmüşlerdir. Ancak zamanla işlevlerini kaybetmişlerdir. Dava hürriyetlerin davasıdır. Bu da en büyük inkılaptır”⁵⁹⁵ değerlendirmesinde bulunmuştur.

⁵⁹³ Vakit Gazetesi, 5 Haziran 1950.

⁵⁹⁴ Ali Naci KARACAN, “Arapça Ezan Meselesi”, Milliyet Gazetesi, 6 Haziran 1950. “Memlekette bir irtica tehlikesi yoktur. Bu CHP'nin bir umacıdır... Herkesi korkutmaya, panik yaratmaya çalışıyorlar.” Ali Naci KARACAN, “CHP'nin Umacı: İrtica”, Milliyet Gazetesi, 16 Haziran 1950.

⁵⁹⁵ Mümtaz Faik FENİK, “İnkılabı Sadakat ve Vicdan Hürriyeti”, Zafer Gazetesi, 7 Haziran 1950.

Muhalefete yakın çevreler ise bunun bir başlangıç olmasından, irticanın tekrar gündeme gelmesinden endişe duydukları için demece mesafeli yaklaştılar.⁵⁹⁶ Bedii Faik kaleme aldığı yazısında meselenin Arapça veya Türkçe Ezan olmadığını, muhalefet yıllarında hiç şikâyet etmedikleri halde Demokratların iktidara gelir gelmez neden ilk icraat olarak Ezan meselesini öne sürdüğünü sormuştur. Ayrıca bu uygulamanın dini istismar edecek gruplara cesaret aşılacağını da eklemiştir.⁵⁹⁷ Nadir Nadi ise Başbakan'ın hareket noktasını yanlış bulduğunu belirtmiştir.⁵⁹⁸

13 Haziran 1950 tarihinde Demokrat Parti Meclis Görüşmelerinde kabul edilen "Ezan Okunuş Dili'nin Serbest Bırakılmasına Yönelik Düzenleme" Meclis'e gönderilmiş ve ardından Meclis'te tartışılmaya başlanmıştır.⁵⁹⁹

Cumhuriyet Halk Partisi Arapça Ezan konusuna açıktan muhalefet etmemeyi tercih etmiştir. İktidarın bu tutumu aslına bakılırsa Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı rahatsız etmiştir. Ancak Adnan Menderes'in kararlı tutumu, hatta istifasını ileri sürecek kadar konuyu direktmesi üzerine Bayar itirazını geri çekmek zorunda kalmıştır.⁶⁰⁰ Meclis'e sevk edilen kanunun gerekçesinde "Anayasa'nın Türk vatandaşı için tabii hak saydığı vicdan hürriyetinin dokunulmaz bir hak olarak hürmete layık görülmesi gerekir ve bunun tabii bir sonucu olan din serbestisinin her türlü müdahaleden azade kalması iktiza ederken ana kanunlarda korunmuş bulunan din ve vicdan hürriyetinden vatandaşı herhangi bir şekilde kısmen veya tamamen mahrum etmek ve bu hususta kanuni ceza teyitleri altında bulundurmamak doğru olmaz. Türkiye devletinin esas vasıflarını gösteren Anayasa'nın 2. maddesindeki laiklik esasına da uygun düşmez" deniyordu.⁶⁰¹ Bu gerekçe bir nevi Başbakan'ın sözleriyle paralellik arz ediyordu.

⁵⁹⁶ Akşam Gazetesi, 6 Haziran 1950.

⁵⁹⁷ Bedii FAİK, "Allahüekber", Milliyet Gazetesi, 7 Haziran 1960.

⁵⁹⁸ Nadir NADİ, "Ezan", Cumhuriyet Gazetesi, 7 Haziran 1950.

⁵⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 1, 16 Haziran 1950, 101.

⁶⁰⁰ Mehmet Ali BİRAND-Can DÜNDAR-Bülent ÇAPLI, **Demirkırat**, 69.

⁶⁰¹ Celal Bayar bu konuda bazı kesimlerin DP'yi ve Menderes'i suçlamasına bir anlam veremediğini belirtir. Ezanın Türkçe okunmasında Atatürk'ün bir talebi olmadığını aktarır. Bkz. (70), BAYAR, 111.

İktidar, Arapça Ezan yasağının kaldırmasının dayanağını, halkın isteklerini yerine getirmek olarak göstermiştir. Muhalefet ise bu tür eylemleri inkılaplardan ödün vermek şeklinde değerlendirmiştir. Başbakan Adnan Menderes bu konuda muhalefetin tutumuna yönelik olarak “Laiklik açısından, Ezan meselesi dolayısıyla, Atatürk İnkılabı elden gidiyor diye bağırınlar, türbeleri kendilerinin açtıklarını, din derslerini kendileri koyduklarını unutuyorlar. Çalımlı muhalefet yapacaklarmış. Bu sözdeki çalımın derecesini sizin takdirlerinize bırakıyorum”⁶⁰² şeklinde sitemkâr bir cevap vermiştir. CHP muhalefet sözcüsü Cemal Reşit Eyüpoğlu ise “Bu memlekette milli devlet ve milli şuur politikası Cumhuriyetle kurulmuş ve Halk Partisi bu politikayı takyit etmiştir. Bu politika icabı olarak Ezan da bir milli dil ve şuur meselesidir. Milli devlet politikası mümkün olan her yerde Türkçe’nin kullanılmasıdır” dedi. Muhalefet sözcüsü, “Türkleri ibadete çağırmanın da bu prensip icabı Türkçe olmasını” işaret etmiş, ancak partinin Türkçe veya Arapça Ezan mevzuu üzerinde bir politika münakaşası açmayacağını belirtmiştir.⁶⁰³ Demokrat Parti Ankara milletvekili Sadri Maksudî Arsal Ezan’ın Atatürk inkılabına bağlanmasının doğru olmadığını söylemiş, Atatürk inkılaplarının ebedi olarak yaşayacağını delilleri ile anlatmıştır.⁶⁰⁴

Demokrat Parti’nin 14 Mayıs seçimlerinde iktidara geldikten sonra Arapça Ezan okunmasını serbestleştirmesi, muhalefet çevrelerinde bilhassa CHP’nin laiklik prensibini zedeleyeceğinden dolayı karşı çıkılacağı beklentisini oluşturmuştur. Ancak CHP bu teşebbüsü prensip ve kültür bakımından tenkit ederek siyasi bir mesele yapmamış sadece muhalefete yakın çevreler arasında tartışılmıştır. Şöyle ki Arapça Ezan’ın şiddetle tenkit edilmesinin Halk Partililer aleyhinde propagandalara zemin hazırlayacağı görüşü hâkim olmuş bu sebeple partililer son derece dikkatli davranmışlardır.⁶⁰⁵ Netice itibariyle Meclis Ezan’ın Arapça okunmasını 16

⁶⁰² Milliyet Gazetesi, 14 Haziran 1950.

⁶⁰³ **BCA, Fon No: 30 1 0 0 – Kutu No: 51- Dosya No: 306 Sıra No: 2** (16 Haziran 1950). Cumhuriyet Gazetesi, 17 Haziran 1950. Halk Partililer demagojiye çok müsait olan bu kanuna muhalefet etmekten çekindiler. Bkz. (59) EROĞUL, 101.

⁶⁰⁴ Zafer Gazetesi, 14 Haziran 1950.

⁶⁰⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Haziran 1950.

Haziran'da kabul etmiştir.⁶⁰⁶ Kanun değişikliği CHP'nin desteği ile yapılmıştı ama muhalif aydınlar bu değişiklik ile “Memlekette irticanın kapılarının aralandığını” ve Demokrat Parti'nin daha ilk günlerden “Atatürk devrimlerine ters düştüğünü” iddia ederek eleştirmiştir.⁶⁰⁷ DP'nin bu düşüncelere verdiği cevap şu olmuştur: “Ezan'ın Türkçeleşmesi Atatürk zamanında gerçekleşmedi. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nda 1941 yılında Dr. Refik Saydam Hükümeti tarafından kanunlaştı.”⁶⁰⁸

Demokrat Parti'nin aldığı bu karar ile kendisini destekleyen kesimlerden bazılarını, ilk günden kaybettiği ifade edilir.⁶⁰⁹ Öyle ki Başbakan Adnan Menderes, CHP'nin ve muhalefet yanlısı basının bazı tutumlarını da bu konuda eleştirerek “Ezan meselesinde Atatürk inkılabı elden gidiyor diye bağırıyolar DP'nin parti programında millete mal olan inkılapları muhafaza edeceğimizi bildirdik, fakat vatandaşın üzerinde baskı yapan ve yersiz alınmış kararları muhafaza edeceğiz demedik bizi sırf kıskanç bir ruhla tenkit ediyorlar” der.⁶¹⁰

Aynı zamanda 5 Temmuz 1950 tarihinde radyodan dini yayınlar yapılması ve mevlit uygulaması da getirilir. Bu uygulamalara DP içinde Celal Bayar'ın muhalefet ettiği görülmüştür. Bayar “Nedir bu yaptığınız... Devletin radyosunu camiye çevirdiniz” diyerek sert bir tepki göstermiştir. Başbakan bunun üzerine Bayar ile aralarında bir görüş farkı olduğunu bildirerek “Demokrasi vicdan hürriyetini de içine alan bir hürriyetler sistemidir... Türkiye'de tek radyo var o radyoda da bir kandil akşamı mevlit yapılıyor” şeklinde cevap vermiştir.⁶¹¹

⁶⁰⁶ Milliyet Gazetesi, 17 Haziran 1950. Arapça Ezan meselesinin müzakeresi yapılmadan önce toplantının açık mı kapalı mı yapılacağı müzakere edilmiştir. Neticede müzakerenin kapalı olması beyanı mütalaa eden bir milletvekilinin sözlerinden sonra gazeteciler salonu terk etmişlerdir. Akşam Gazetesi, 14 Haziran 1950.

⁶⁰⁷ Rıfık Salim BURÇAK, **On Yılın Anıları 1946-1960**, 57. Bu kanun parlamento dışı muhalefet tarafından tepki ile karşılanmıştı. DP daha sonraki dönemde CHP'yi millete şikâyet etmesine neden olur. Tevfik ÇAVDAR, “Demokrat Parti”, 2060.

⁶⁰⁸ Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 1950.

⁶⁰⁹ Tarık Zafer TUNAYA, **İslamcılık Akımı**, 197-198.

⁶¹⁰ Yeni Sabah Gazetesi, 14 Haziran 1950.

⁶¹¹ İsmet Bozdağ, **Menderes Menderes**, 100-101.

Görüldüğü üzere muhalefet, Arapça Ezan konusunda eleştirilerini yaparken, konuyu parti politikası biçiminde değerlendirmekten çekinmiştir. Böylelikle iktidarın elini güçlendirmek istememiştir. Ancak muhalefete yakın basın çevrelerinin ve aydınların irticaya yönelik yazılarının bulunması daha sonraki dönem için iktidarın muhalefete karşı kullandığı bir koz olarak görülmüştür.

2.1.3. Ordu İçindeki Tasfiye

Hükümetin bir “ihtilal endişesi” ile orduda yaptığı tasfiye muhalefetle arasındaki ilişkileri bir anda gerginleştirmiştir.⁶¹² Hükümetin ihtilal refleksi, 14 Mayıs akşamı seçim sonuçlarının alınmaya başlamasının ardından, gecenin ilerleyen saatlerinde, 1. Ordu Komutanı Orgeneral Kurtcebe Noyan’ın, İsmet İnönü’ye haber göndererek, “Eğer paşa isterse seçimlere hile karıştırıldığı savı ile müdahale edebileceklerini” bildirdiği iddiasından kaynaklanmıştır. İddiaya göre İsmet İnönü milli iradeye teslim olunması gerektiğini hatırlatarak böyle bir duruma müsaade etmeyeceğini belirtmiştir.⁶¹³ Metin Toker’e göre bu konuşmayı devrin Genel Kurmay Başkanı yapmıştır. İsmet İnönü’ye gelip “Paşam emrinizdeyiz. İsterseniz sonuçları iptal ettirelim” demiştir.⁶¹⁴ Hâlbuki Çankaya’nın nöbet cetvelinde böyle bir ziyaret yer almadığı gibi İsmet Paşa’da “Kim bana böyle bir teklifte bulunmaya cesaret edebilir” diyerek işin ciddiyetsizliğini ortaya koymuştur.⁶¹⁵

Demokrat Parti Hükümeti yöneticileri, bu iddianın doğru olup olmadığından doğal olarak endişe duymuşlardır. Öyle ki Celal Bayar parti içerisindeki asker kökenli milletvekillerine, böyle bir hazırlık olup olmadığı hakkında bir tahkikat yaptırmış, askerlerin seçim sonuçlarına dair görüşü hakkında Genel Kurmay Başkanı

⁶¹² Bkz. (59), EROĞUL, 100.

⁶¹³ Bkz. (600), BİRAND-DÜNDAR- ÇAPLI, 57.

⁶¹⁴ Hürriyet Gazetesi, 9 Haziran 1950. Bu rivayet gazetelerde ise şu şekilde dillendirilmiştir: “CHP iktidarı kaybettiği akşam değiştirilen kumandanlar İnönü’ye giderek hatırını istigfar ettikten sonra herhangi bir emri olup olmadığını sormuşlar. Değişikliğin bu sebeple yapılmış olması yüksek ihtimaldir.”

⁶¹⁵ Metin TOKER, “Hiç Kimse Türkiye’de Askeri Müdahale Beklemesin”, Milliyet Gazetesi, 1 Şubat 1999.

Abdurrahman Nafiz Gürman'dan kesin bir talimat almış ve konu kapatılmıştır.⁶¹⁶ Aslında Demokratların bu kadar endişelenmeleri haksız sayılmazdı. Adnan Menderes ve Celal Bayar, muhalefet yıllarında, ordu içerisinde İsmet Paşa'ya yönelik gizli teşkilatın varlığından haberdar olduğu için, kendileri iktidara geldiklerinde böyle bir teşebbüsün ihtimalinden endişe duymuşlardır.⁶¹⁷ Üstelik bazı askerlerin Ankara-Erzurum arasında görev yapan askeri bir kurye uçağından atılan beyannamelerde halkı İnönü etrafında birleşmeye çağırdıkları da bilinmektedir.⁶¹⁸

Hükümet iş başına geldikten kısa bir süre sonra ordunun komuta kadrosunda esaslı bir değişiklik yapmayı gündemine almıştır. Bu çerçevede Genel Kurmay Başkanı'ndan başlayarak kuvvet komutanlarını da kapsayan geniş değişiklikler gerçekleştirildiği basında yer almıştır.⁶¹⁹ Genel Kurmay Başkanlığı'na Orgeneral Nuri Yamut,⁶²⁰ Genel Kurmay İkinci Başkanlığı'na ise Org. Zekai Akan getirilmiştir.⁶²¹ Ordu içerisinde yapılan değişiklik kabinenin asker kökenli bakanları Seyfi Kurtbek ve Fahri Belen'in verdiği bilgiler doğrultusunda gerçekleşmiştir.⁶²²

Değişiklikler ordu içerisinde, yeni hükümetin “Kendisine olan güvensizliği” şeklinde yorumlanmıştır. Bu olay DP-asker ilişkisi açısından son derece üzücü bir başlangıçtı. Değişiklik muhalefet çevrelerinde “tasfiye” olarak nitelendirilmiştir. Ordu içerisinde görev değişiklikleri zamana yayılarak devam etti. Yirmi üç ayda 15 general ve 150 albay darbeye kalkışacakları iddiasıyla görevlerinden alındı.⁶²³ Yaşanan gelişmeler üzerine bu konu gazetelerde mütalaa edilmeye başladı.

⁶¹⁶ Bkz. (607), BURÇAK, 168. Kemal Bağlum İnönü'ye Paşam emrederseniz seçimi iptal edelim diyenin bizzat Nafiz Paşa olduğunu iddia eder. Kemal BAĞLUM, **Anıpolitik**, 31.

⁶¹⁷ Feroz AHMAD, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 158.

⁶¹⁸ Metin ÖZTÜRK, **Türkiye'de Asker ve İktidar**, 48.

⁶¹⁹ Ulus Gazetesi, 7 Haziran 1950.

⁶²⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Haziran 1950.

⁶²¹ Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 1950.

⁶²² Soner YALÇIN, **Efendi**, 452.

⁶²³ Bkz. (83), DEMİR, 590.

Muhalefetin tasfiye iddialarına⁶²⁴ karşılık iktidar, alınan tedbirlerin “Orduyu siyasete karıştırmamaya yönelik nitelikte” olduğunu, orduyu siyasete CHP’nin alet ettiğini belirtmiştir. Devamında ise şöyle ifadeler yer almıştır: “Yakın zamanlara kadar devam eden hükümet başında bulunanların ordular, tümenlerin, hatta alay ve kıtaların içine kadar girerek neler söyledikleri ne mevzuda nutuklar verdikleri şu anda malumumuzdur. Nihayet CHP millet reyi ile iktidardan uzaklaştırıldıkları zaman memleketin çok kötü akıbetlere sürüklenmesine yönelik bir takım belirtilere müdahale edildiği söylenmektedir. Bazı yüksek rütbeli subayların sivil kıyafetle seçimi kaybetmiş bir parti başkanının evinde toplandıkları ve hatta bir emre intizaran böyle bir ziyaret ihtiyar ettikleri bugün çeşitli dedikodular halinde halkın ağzında dolaşmaktadır. DP’nin gayesi her mevzuda olduğu gibi bu mesafede de memleket menfaatini birinci planda ele almak ve ordu gücünü arttırmak, yüksek komuta heyetini gençleştirmek, ayrıca bazı siyasi ihtirasları da temizlemektir.”⁶²⁵

Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce bu meselenin bazı gazetelerde tahrik mevzusu haline getirildiğini ve hadisenin sadece hükümetin kanuni yetkilerini kullanılmasından ibaret olduğunu belirtmiştir.⁶²⁶ Başbakan Adnan Menderes Demokrat Parti Grup Toplantısında yaptığı konuşmada “Bütün çalışmalarımız memlekette demokrasiyi perçinlemeye matuftur. CHP’nin başarılı bir çalışmaya girebilmesi için iktidar hastalarını başından atması lazımdır. İktidar hastaları hava teşvik etmek istiyorlar. Memleketin siyasi istikrarını muhtemel göstererek bir polemige, bir hücum ve taarruza geçmişlerdir” diyerek yaşanan gelişmeler üzerinden

⁶²⁴ Ulus gazetesinin “Komutanlarımıza İftira Etmeyelim Hükümetin Durumu Açıklaması Lazımdır” başlıklı yazısında orduda yapılan geniş çaplı değişikliklerden bahsedilerek böyle bir köklü değişimin bir gün içinde yapılmasının hükümet cephesinden halka bir açıklama yapılması gerektiği şeklinde belirtilmiştir. Ulus Gazetesi, 10 Haziran 1950. “Askerlikle Alakalı Dedikodular.” “Ortaya çıkan ve bir iki gazetenin sütunlarına akseden rivayetler ordumuza siyaset karıştığı ve birkaç kişinin olsun, millet iradesine karşı gelmeyi hatırlıdan geçirdiği intibamı yaratmıştır. Daima bütün milletin hizmetinde bulunan Türk ordusuna mensup hiçbir şahsiyet askerliği siyasete alet etmek ve milletin kendilerine verdiği vasıtalarla bazı şahıslara hizmet zoruna bu şekilde bir hareket ve teşebbüse geçmemiştir. Hepsinin askeri şeref ve namusları tamdır.” Vatan Gazetesi, 15 Haziran 1950.

⁶²⁵ Milliyet Gazetesi, 10 Haziran 1950.

⁶²⁶ Milliyet Gazetesi, 11 Haziran 1950.

muhalefetin yürüttüğü politikayı eleştirmiştir.⁶²⁷ Menderes grupta yaptığı bir diğer konuşmada ise “Kanunsuz hareketleri delillerle sabit olanlar hakkında kanuni tedbirlerin mutlaka alınacağını, baskı emirlerine itaat etmedikleri veya etmeyecekler anlaşıldığı için muhalefetin orduyu tahrik yollarına saptığına irticai teşvike yeltendiği için bir şark meselesi yaratmaya çalıştığını” belirtti.⁶²⁸

Tasfiyelerle yüksek kumanda heyetinin değiştirilmesinin beraberinde orduyu gençleştirdiği söylenemez. Hatta bazı kademelere daha yaşlıların atandığı görülmektedir.⁶²⁹ Bu değişiklikler iktidarın ordu ile olan ilişkisini zedelemekle kalmamış, aynı zamanda muhalefetle arasındaki ilişkileri de gerginleştirmiştir.

2.1.4. Kore’ye Asker Gönderme Meselesi

24 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırması ile başlayan Kore Savaşı bir anda Türkiye’nin siyasi gündemine oturmuş ve 1950 yılının sonuna kadar iktidar-muhalefet ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır.

Menderes Hükümeti 25 Temmuz 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin üye devletlere yaptığı yardım çağrısı üzerine Bakanlar Kurulu’nu toplamış ve toplantı sonunda Birleşmiş Milletler Paktı’ndan doğan taahhütlerine uyarak 4500 askerden oluşan silahlı Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine Kore’ye göndermeye karar vermiştir.⁶³⁰ Hükümetin Meclis’e danışmadan bir gece de böyle bir karar vermesi şimşekleri Demokrat Parti’nin üzerine çekmiştir.⁶³¹

⁶²⁷ Vakit Gazetesi, 14 Haziran 1950. Hürriyet gazetesi de muhalefeti kastederek “Komutanların değiştirilmesi münasebetiyle kaydettiğimiz bir rivayetten dolayı gene bulandırmaya çalışıyorlar” der. Hürriyet Gazetesi, 11 Haziran 1950.

⁶²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Haziran 1950.

⁶²⁹ Bkz. (192), ÖZDAG, 25.

⁶³⁰ Ulus Gazetesi, 26 Temmuz 1950. 25 Temmuz 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar Başkanlığı’nda Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Genel Kurmay Başkanı’nın da katılımıyla toplanmıştır. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Birleşmiş Milletlere derhal bir telgraf çekmiştir. “Birleşmiş Milletlerden doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi’nin kararlarına uymayı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kore hakkında yardım talebini mütezammın 15 Temmuz 1950 tarihli

Konuyla ilgili olarak Cumhuriyet Halk Partisi adına Kasım Gülek bir değerlendirme yapmıştır. Sözlerinde Kore'ye asker sevkiyatı kararı alınırken “Parti Genel Başkanı İnönü veya yetki sahibi herhangi bir CHP şahsiyetinin bu karar hakkında hiçbir fikir ve mütalaasının” olmadığını belirten Gülek, ülke savunması ve savaşa girilmesi gibi durumlarda vatan bütünlüğünü korumak için muhalefet partileriyle birlikte ortak kararların alınmasının ülkenin geleceği açısından çok önemli olacağını ifade etmiştir.⁶³² Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur ise Bakanlar Kurulu'nca alınan karardan ve kararın alınmasını etkileyen müzakerelerden muhalefetçe haberdar edilmediklerini söylemiştir.⁶³³ Muhalefet partilerinin eleştirilerine Hükümet adına cevap veren Fuat Köprülü ise “Büyük Millet Meclis'i tarafından evvelce tasvip edilmiş olan Birleşmiş Milletler onayı ile giriştiğimiz taahhütlerin hükümetçe yerine getirilebileceğini Meclis'ten karar almaya ihtiyaç olmadığını” söyleyerek⁶³⁴ muhalefet partilerine danışılmamasına yönelik haklı sebepler ileri sürmeye çalışmıştır.

Genel olarak bakıldığında muhalefetin Kore'ye asker gönderme kararına verdiği ilk cevapta Cumhuriyet Halk Partisi durumu tasvip etmemiştir. CHP ve Millet Partisi'nin ortak görüşü dışarıya asker gönderme kararının Meclis'ten geçirilerek yapılması olmuştur.⁶³⁵

Kore meselesinde iktidar ve muhalefet arasında tartışma ilerleyen günlerde daha da alevlenmiştir. Hikmet Bayur Kore'ye asker gönderme meselesinde hükümeti

telgrafınızı bu zihniyet içinde tetkik etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti bu tetkik neticesinde mezkûr kararları dünyanın şimdiki şartları içinde umumi barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vaz etmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrük olarak Kore'de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu silahlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletlerin emrine vermeğe karar vermiştir.” Akşam Gazetesi, 26 Temmuz 1950.

⁶³¹ Zafer Gazetesi'nin Sarı Çizmeli Müstear isimli yazarının “CHP'ye danışılmadı diye bütün bir BM Paketi zihniyeti Baltalanır mı?” sitemi Demokrat Parti'nin duyduğu sıkıntıyı dile getirmektedir. Sarı Çizmeli yazısının bitiriş cümlesi “Hayır be ilahi bana soracaklardı” sözleri açıkça muhalefet partilerinin verdikleri tepkileri eleştirir niteliktedir. Sarı ÇİZMELİ, “Ben Davası”, Zafer Gazetesi, 30 Temmuz 1950.

⁶³² Akşam Gazetesi, 27 Temmuz 1950.

⁶³³ Akşam Gazetesi, 27 Temmuz 1950. Yeni Sabah, 27 Temmuz 1950.

⁶³⁴ Akşam Gazetesi, 27 Temmuz 1950.

⁶³⁵ Vatan Gazetesi 27 Temmuz 1950.

üç noktada kusurlu bulmuştur. Bunlardan ilki, hükümetin “Meclis’i toplantıya çağırılmaması,” ikincisi “Muhalefete danışmayı düşünmemesi” ve üçüncüsü “Umumi efkârı hazırlamayı ihmal etmesidir.” Ancak Bayur’a göre: bununla beraber “Selamet emniyetimiz için gereken tedbirler önceden sağlandığı takdirde bu üç nokta affedilmez bir hata sayılmayabilirdi.” Parti lideri ayrıca “Türk askerinin Türklüğün şan ve şerefini yükseltecek surette dövüşeceğini” tekrar güvenle belirtmeyi de unutmamıştı.⁶³⁶ Cumhuriyet Halk Partililer ise “Askerlik için silahlana alınan gençlerin doğrudan doğruya Türkiye sınırını korumakla mükellef olduğunu” belirtmişlerdir.⁶³⁷ Ayrıca Hükümet’in Kore’ye asker gönderme kararı alırken İnönü ile istişare etmemekle ne muazzam fırsatlar kaçırdığı da Halk Partisi çevrelerinde söylenmiştir.⁶³⁸ Başbakan Adnan Menderes muhalefete verdiği cevapta, Kore’ye asker gönderilmesi kararının partiler arasında ortaklaşa alınması teklifine karşın düşüncelerini şu şekilde ortaya koymuştur: “Bu işlerde karar vermek güç, şimdi ben gidip İsmet Paşa’ya teklif edersem duyulur. Ve daha bunlar tecrübesiz eski tecrübelilerden akıl sormaya mecbur oldu derler bizim için iyi olmaz.”⁶³⁹ Ayrıca Menderes tenkitlerin yersiz olduğunu vurgulamış, hükümetin aldığı kararın harp kararı olmadığını, muhaliflerimizin bu kararı almamamız lazımdı diyemeyeceklerini belirtmiştir.⁶⁴⁰

İsmet İnönü de hükümetin aldığı Kore kararı üzerine verdiği demeçte CHP’nin genel görüşünü destekler nitelikte “Memleket meselelerinde hükümetin muhalefet partisiyle fikir mutabakatı teminini tecrübe etmesi memleket birliğini sağlamak esas tedbirdir” şeklinde açıklama yapmıştır.⁶⁴¹ Nihat Erim ise alınan karar ile hükümetin kendisini çok ağır bir mesuliyet altına soktuğunu belirtmiştir.⁶⁴² Muhalefetin itirazlarına karşı Fuat Köprülü’nün hükümet adına verdiği “Muhalefetin

⁶³⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Temmuz 1950.

⁶³⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Temmuz 1950.

⁶³⁸ Ulus Gazetesi, 29 Temmuz 1950.

⁶³⁹ Bkz. (600), BİRAND-ÇAPLI-DÜNDAR, 87.

⁶⁴⁰ Zafer Gazetesi, 29 Temmuz 1950.

⁶⁴¹ Ulus Gazetesi, 29 Temmuz 1950. Mümtaz Faik Fenik, Zafer gazetesinde kaleme aldığı yazısında İnönü’ye danışılmaması meselesine “İnönü benim dediğine göre muhalefet partisi içerisinde demek ki şahsi tahakkukun devam etmektedir hala benlik iddiasında bulunmaktadır” sözleriyle parti içerisinde İnönü’nün konumunu eleştirmiştir. Zafer Gazetesi, 29 Temmuz 1950.

⁶⁴² Milliyet Gazetesi, 28 Temmuz 1950.

milli bir davayı parti politikası mevzuu yapması teessürle karşılanacak bir hadisedir. Bunlar mugalatadır ve memleket için hüznün vericidir” şeklindeki cevabı oldukça serttir.⁶⁴³

Demokrat Parti yaşanan gelişmelerden dolayı CHP’yi “Milli bir davada partililik zihniyetiyle hareket ediyor” şeklinde suçlamıştır.⁶⁴⁴ Adnan Menderes muhalefet tarafından Kore’ye asker gönderme meselesinde hükümete yönelik yapılan eleştirilere “Kore hakkında aldığımız karardan dolayı bir hafta evvel ateş püskürenlerin büyük bir kısmı daha şimdiden nedamet duymaktadırlar. İktidar zordur. Fakat muhalefette muvaffak olanlar iktidarda da muvaffak olabilirler. Memleketin ana muhalefet partisi olan CHP’nin insaf ölçüsünü elden bırakmayarak yapacakları tenkit ve sarf edecekleri sert sözleri memnuniyetle karşılamaktayız. İktidarın aksamadan devam etmesi için muhalefetin vazifesine devamı bir zarurettir. Biz inanmaktayız... Fakat bu vazifenin faydalı bir şekilde ifası için de muhalefet insaf ölçüsünü bırakmamalıdır”⁶⁴⁵ şeklindeki sözleri ile bir dereceye kadar muhalefetin tenkitlerinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Karşılıklı suçlamalar devam ettiği sırada Başbakan Adnan Menderes 24 Ağustos’ta yaptığı konuşmasında “Kore’ye asker gönderilmesi aleyhinde yapılacak propaganda hiçbir surette iyi hamil olamaz” dedi.⁶⁴⁶ Başbakan sözlerinin devamında “Yapılan hücumları iktidara karşı bir tehdit olarak kabul ediyoruz. Tenkitlerde bulunanlara ağır ceza görecektir” dedi.⁶⁴⁷ Başbakan’ın bu sözleri CHP çevrelerinde tehdit ve sindirme politikası olarak nitelendirmiştir.⁶⁴⁸ Millet Partililer Başbakan’ın muhalefete ağır ikazda bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁹ Zihni Betil, Menderes’in bu konuda eleştiride bulunanlara cezai yaptırım uygulanacağı sözlerine yönelik olarak

⁶⁴³ Milliyet Gazetesi, 31 Temmuz 1950.

⁶⁴⁴ Son Posta Gazetesi, 8 Ağustos 1950.

⁶⁴⁵ Zafer Gazetesi, 8 Ağustos 1950.

⁶⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ağustos 1950.

⁶⁴⁷ Zafer Gazetesi, 26 Ağustos 1950.

⁶⁴⁸ Ulus Gazetesi, 26 Ağustos 1950. Nihat Erim Başbakan’ın 24 Ağustos’taki konuşmalarının üzerine kaleme aldığı yazısında DP Başkanı’nın tenkide tahammülü olmadığını belirttikten sonra “Demokrasilerde iktidar karar alır icraatta bulunur muhalefet bunları beğenir veya beğenmez. Ona iktidar hiçbir surette karışmaz muhalefet beğenmediği karar ve hareketleri tenkit etmeye mecburdur çünkü bu onun vazifesi idi” sözleriyle Başbakan’a muhalefetin görevlerini hatırlatmıştır. Nihat ERİM, “DP Başkanı’nın Son Demeci Karşısında”, Ulus Gazetesi, 26 Ağustos 1950.

⁶⁴⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ağustos 1950.

“Muhalefeti şerefli vazifesini ifadan alıkoymak istiyorsa sadece kendisini ve kendisi gibi düşünenleri aldatmış olur” diyerek Başbakan’a muhalefetin en temel görevini hatırlatmıştır.⁶⁵⁰ DP’liler muhalefetin Kore’ye asker gönderme kararına karşı tavırlarını “yıkıcı” olarak nitelendirmişlerdir.⁶⁵¹

Muhalefet partileri 11 Aralık’ta konuyu Meclis’e getirmiştir. Bu hususla alakalı Meclis’e İsmet İnönü’nün ve Osman Bölükbaşı’nın da imzalarının bulunduğu iki ayrı gensoru verilmiştir. Ancak CHP’nin sunduğu önerge şekil olarak uygun olmadığı gerekçesiyle gündeme alınmamıştır.⁶⁵² Osman Bölükbaşı’nın verdiği gensoru Meclis’te 10 saat görüşülmüştür.⁶⁵³ Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Kore’ye askerın Birleşmiş Milletler kanalı ile gönderilmesine karşı çıkmadıklarını fakat hükümetin bu durumu uygulama tarzının yanlış olduğunu belirttiğten sonra “Biz Kore’de evlatlarımız ölüyor diye sarımsak sürerek ağlayanlardan değiliz. Bu Meclis karar verdikten sonra 50 bin, 100 bin evladımızı da göndermeye razıyız”⁶⁵⁴ diyerek sözlerini tamamlamıştır. Başbakan Adnan Menderes ise tam dört kez Meclis kürsüsüne gelmiştir. Konuşmasında Kore’ye asker göndermemizin bir harp meselesi olmadığını izah etmiştir.⁶⁵⁵ Kürsüye geldiğinde Anayasa’nın savaş açma yetkisininin 26. madde ile Meclis’e verildiğini ancak durumun farklı olduğunu ortada savaş ilan etme gibi bir durumun bulunmadığını belirttiğten sonra Meclis’in onayladığı BM Anayasa’sınının 43. maddesinde böyle bir yükümlülüğün bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁵⁶ CHP Meclis Grup Başkan Vekili Avni Doğan ise “Hükümetin Meclis’ten karar almaksızın haricen kuvvet gönderme imkânına sahip olduğunu kabul etmiyoruz” dedi.⁶⁵⁷ Hükümetin aldığı karar 39 muhalife karşı 1 çekimser, 311 oyla kabul görmüştür.⁶⁵⁸

⁶⁵⁰ Ulus Gazetesi, 26 Ağustos 1950.

⁶⁵¹ Zafer Gazetesi, 26 Ağustos 1950.

⁶⁵² Bkz. (83), DEMİR, 548. Milliyet Gazetesi, 2 Aralık 1950.

⁶⁵³ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Aralık 1950.

⁶⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 3, 11 Aralık 1950, 142.

⁶⁵⁵ Ulus Gazetesi, 12 Aralık 1950.

⁶⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 3 11 Aralık 1950, 137-139.

⁶⁵⁷ Ulus Gazetesi, 12 Aralık 1950.

⁶⁵⁸ Ulus Gazetesi, 12 Aralık 1950. Mecliste tartışmalar süre giderken Kore’de savaşan askerlerimiz ve aziz şehitlerimizi anmak amacıyla Milli Türk Talebe Birliği tarafından İstanbul, Ankara ve İzmir’de miting düzenlenmiştir. Milliyet Gazetesi, 10 Aralık 1950.

Böylece iktidar ile muhalefet arasında süregelen tartışmalar Meclis'te yapılan oylama ile son buldu. 27 Temmuz 1953 tarihinde sona eren Kore Savaşı'nda Türk askeri önemli başarılar elde etmiştir. Başbakan Adnan Menderes, Kore Savaşı'nın üzerinden dört yıl geçtikten sonra aldığı kararın arkasında durarak şu sözleri söylemiştir: “Türkiye Kolektif emniyet sistemini kurtarmak ve onu muvaffak kılmak için hiç tereddüt etmeden ve herkesten önce harekete geçti ve zannediyorum ki öncülük vazifesini ifa edenlerden biri oldu. Aslında şayan-ı teessür olan, Kore Harbi dünyayı tehdit eden tehlikeyi, apaçık meydana koymak suretiyle sulhsever memleketler arasında tesanüt ihtiyacını gereği gibi belirtmek bakımından şayan-ı memnuniyet neticeler doğurdu.”⁶⁵⁹

2.1.5. Memurlar Arasında Tasfiye

Hükümet sadece ordu içerisinde değil aynı zamanda bürokraside de çeşitli değişiklikler yapmaya karar verdi. İçişleri Bakanlığı dört sene boyunca bütün faaliyetleri ile parti hizmetkârı oldukları tespit edilen valileri 10 Haziran'da emekliye ayırmaya başladı.⁶⁶⁰ Ana muhalefet partisi CHP bu durumu endişe ile karşılıyordu.⁶⁶¹ Hükümeti bürokrasiye karşı tedbir almaya özellikle DP teşkilatının zorladığı iddia edilmektedir. Menderes'in özel kalem müdürü B. Aktaş, hükümet kurulduktan sonra partililerden Menderes'i CHP'li bürokrasiye yönelik tedbir alması için sıkıştıran binlerce mektup ve telgrafın geldiğinden söz etmektedir.⁶⁶² Hükümet yaptığı ilk açıklamada “Vazifelerini hiçe sayıp eski iktidara ait politikaları sürdüren valilerin merkeze alındıkları ya da yerlerinin değiştirildiği” bilgisini vermiştir.⁶⁶³

⁶⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 3, 11 Aralık 1950, 199.

⁶⁶⁰ Milliyet Gazetesi, 11 Haziran 1950.

⁶⁶¹ Ulus Gazetesi, 14 Haziran 1950.

⁶⁶² Bkz. (72), AHMAD, 107.

⁶⁶³ Ulus Gazetesi, 14 Haziran 1950. 14 Mayıs 1950 seçimlerindeki hareketleri dolayısıyla haklarında şikâyet bulunan “Görevlerini hiçe sayıp eski iktidara ait politikaların kör aletleri haline geldiği” düşünülen memurlara yapılan tahkikat neticesinde doğru çıkan 7 kaymakam da emekliye sevk edildi. Yapılan değişikliklere göre ilk listede 15 vali ile 60 kaymakam bulunmaktaydı. Ahmet Emin YALMAN, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz**, 222. Cumhuriyet Gazetesi, 20 Haziran 1950. İlk listede İzzetin Çağpar, Zühtü Durukan, Şinasi Turga, Çankırı Valisi Orhan Sami Güvenç

Başbakan Adnan Menderes bürokraside bu denli bir değişikliğe gereksinim duyulmasının sebeplerini şöyle açıklamıştır: “Valiler arasında bir değişiklik listesinin ilan edilmiş olduğunu biliyorsunuz. Bir ikinci listenin ilanı dahi mevzu bahis olabilir. Baskı yapan kaymakamlar hakkında tedbir alınmış ve alınmakta olacağını göreceksiniz. Bazı devlet memurlarının bir iktidar değişikliğini anlayamaması ve demokratik değişikliklere intibak etmemekte ısrar etmesi üzerine bu gibiler hakkında kendilerine bu devletin vazife vermek mecburiyet ve mükellefiyetinde olduğunu kabul etmiyoruz. Kendisini politikaya kaptırmış ve politikacıların tesiri altında memleketin menfaatlerinin ve vazifelerinin icapların tesiri altında, memleketin menfaatlerini ve vazifelerini icaplarını unutmuş olan devlet memurlarının bu yolda sarf ettikleri gayretler ve tesirleri teşvik imkânı bulduğumuz takdirde bunların kanun yollarıyla tecziye edilmelerini isteyeceğiz.”⁶⁶⁴ Menderes’e göre hala devlet memurlarının pek çoğu, “Bu vaziyetin geçici olduğunu ve yakında yere serileceklerini ve eski iktidarın tekrar işbaşına geleceğini halka telkin etme yolundadır.”⁶⁶⁵

İçişleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu ise gazetecilere verdiği demeçte “Memurlar arasında bazı değişiklikleri tabii görmek icap eder. Bunda hiçbir fevkaladelik aranmamalıdır” dedi.⁶⁶⁶ Böylece bakan değişikliklerde “gereklilik” vurgusu yapmıştır. Ancak yer değiştirmeler ve görevden almalar kamuoyunda huzursuzluğa sebep olmuştur.

Özellikle bazı gazetelerde sayıları çok yüksek rakamları bulan vali ve kaymakamın görevden alınacağı iddiaları ülke gündeminde yer almıştır. Bu sebeple dönemin İçişleri Bakanı Nasuhioğlu Anadolu Ajansı muhabirlerine bir demeç vererek “İstanbul’da yayılan 12 Haziran tarihli Son Telgraf gazetesinin 300 kaymakamın emekliye ayrılacağı hakkında bir yazı görülmüştür. İdare teşkilatımız

bulunuyor. İkinci listede İstanbul Valisi’nin de olduğu iddia edilmiştir. Akşam Gazetesi, 9 Haziran 1950.

⁶⁶⁴ TBMM DPMG, 13 Haziran 1950.

⁶⁶⁵ TBMM DPMG, 20 Haziran 1950.

⁶⁶⁶ Akşam Gazetesi, 9 Haziran 1950.

içinde kıymetli birer uzuv olan ve hemen ekserisi genç, çalışkan ve memleket hizmetine atılmış zatlardan terekküp eden kaymakamlar hakkında emekliye çıkarmak yolunda herhangi bir muamele yoktur ve olamaz. Tavzihini rica ederim” diyerek düzeltilmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁶⁷

Elçi ve büyükelçiler arasında da bazı nakiller yapılacağı haberleri gündemde yerini almıştır.⁶⁶⁸ Demokrat Parti Burdur milletvekili Mehmet Özbek çalışma süresini doldurmuş 13 bin memurun tasfiyesini, çifte maaşın kaldırılmasını, kadın memurlar arasında da tasfiye yapılmasını istemiştir.⁶⁶⁹ Samet Ağaoğlu yapılan değişiklikler sonunda “güler yüzlü tatlı sözlü” bir idarenin mutlak kurulacağını kaydetmiştir. Sözlerinin devamında “Memlekette büyük bir sistem değişikliği olmuş, murakabeli sistem kurulmuştur. Mesuliyeti memurdan memura atan tek parti devrinin murakabesiz sistemi yüzünden kanunlarımız formalitelerle doludur. Bunlar kaldırılınca ise süratle yürüyecektir ” demiştir.⁶⁷⁰

DP Adıyaman milletvekili Mehmet Özbay memur alımlarında iltimas ve güzelliğin söz konusu olmaması gerektiğini söylemiştir. Özellikle kadın memurlar konusuna değinen Özbay “Kadın memurlarımızı hürmetle selamlarım ama onun bunun kayırması ile gelmiş talihsiz ve kıymetsiz ellerinde örgü, dudaklarında bayağı laubali hareketlerde iş görmeden aylık alan lüzumsuz ve fazla olanları dairelerde tutmayalım”⁶⁷¹ diyerek şeffaf bir idarenin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Zaten

⁶⁶⁷ Akşam Gazetesi, 14 Haziran 1950. 300 Kaymakam’ın emekliye sevk edilmesi yalanlandı. Cumhuriyet Gazetesi, 14 Haziran 1950.

⁶⁶⁸ Bu habere göre Varşova Büyükelçisi Şinasi Devrin, Bağdat Elçisi Rahmi Apak, Cidde Elçisi Alaettin Tiritöglü, Oslo Elçisi Süreyya Anderiman, Meksika Elçisi Vedit Uzgören ve Moskova Büyükelçisi Muzaffer Göker, Akşam Gazetesi, 16 Haziran 1950.

⁶⁶⁹ Akşam Gazetesi, 21 Haziran 1950.

⁶⁷⁰ Akşam Gazetesi, 22 Haziran 1950. Bu arada İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay işleri geciktiren memurlara yönelik olarak birer tamim göndermiştir. Cumhuriyet Gazetesi, 10 Haziran 1950.

⁶⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Haziran 1950. Bu sözlerin akabinde kadın memurların görevlerinden alındıklarına dair asılsız iddialar dönemin gazetelerinde yer almıştır. Cumhuriyet Gazetesi, 23 Haziran 1950.

İktidar ve iktidara yakın çevreler görevden almaların “şeffaf yönetim” amacıyla gerçekleştiğini belirtmiştir.⁶⁷²

Muhalefet lideri İsmet İnönü CHP kurultayında devlet dairelerinde yapılan geniş değişikliklere de değinerek yaşananları “Siyasi huzursuzluğun mukaddimesi” olarak nitelendirmiştir. Sözlerinin devamında hiçbir gerekçenin askeriyede ve idarede bu denli değişikliğe sebebiyet veremeyeceğini de söylemiştir. Sözlerine son verirken “Bütün yüreğimizle temenni edelim ki bir ay zarfındaki hadiseler üst üste meydana gelen bir takım kazalar olarak iyi niyetin ve mesuliyet hissini galebesi karşısında süratle selamet yollarını bulsun”⁶⁷³ diyerek idari değişikliklerde “kaza” vurgusu yapmıştır. Bu sözler Adnan Menderes’i oldukça kızdırmış ve Başbakan geçmişi hatırlatarak İnönü’ye şöyle cevap vermiştir. “...Şurasını hatırlatmak isterim ki sabık iktidar, 1949 yılı içinde, 51 valilik ve 247 kaymakamlıkta değişmeler yapılmıştır”.⁶⁷⁴

İktidar çevreleri bu süreçte muhalefete CHP’nin iktidar olduğu dönemde özellikle seçimler zamanında, memurlar arasında yaptığı değişiklikleri sıklıkla hatırlatmak üzerinden politika üretmiştir. “Jandarma’da, poliste, iktisadi devlet teşekküllerinde hatta adliye mensuplarının arasında yapılan değişikliklerin yankıları üzerinde ibretle durmak icap eder. İktidarda ve hükümette hiçbir değişiklik olmadığı halde sabık iktidarcı memurlar arasında bu kadar geniş nispetle değişiklik yapılmasının sebebini bu memlekette bilmeyen kalmamıştır. Memurları oradan oraya atmak tedbirlerini 1950 seçimlerinde partilerini kazandırmak vasıtalarından birisi olarak kullanılmıştır. Şimdi bu zevat dönüp memurlar arasında yaptığımız çok zaruri

⁶⁷² Nadir Nadi Cumhuriyet gazetesinde kaleme aldığı makalesinde vazife gören bazı devlet adamlarının arasında esaslı değişikliklerin yapıldığını ve yapılmaya devam edileceğini şu cümlelerle belirtmiştir: “Hadiseyi tedrici bir gözle yorumlayanlar iktidarda meydana gelen değişikliğin devlet kadrosuna bu şekilde aksetmesini beğenmiyor, bunun yarın hesabına kötülük doğurmasından korkuyordur. Cumhuriyet’e göre yapılan değişikliklere bir hizbi lağvedip yerine bir başkasını koymak manası verilmemelidir. Halk idaresinin amacı devlet mekanizmasını partiler dışı tarafsız bir müessese olarak görmektedir. Falan teşekkül iktidara gelir orada şu kadar müddet kalır sonra gider. Çeşitli devlet kollarında vazife gören büyüklü küçüklü memurlarla bunun bir ilişkisi olamaz, olmamalıdır.” Nadir NADİ, “Kadro”, Cumhuriyet Gazetesi, 11 Haziran 1950.

⁶⁷³ Akşam Gazetesi, 30 Haziran 1950.

⁶⁷⁴ Zafer Gazetesi, 27 Haziran 1950.

değişikliklerden dolayı bizi suçlamak mı istiyorlar? Bir takım değişiklikleri yapmak elbette zaruridir. Halk Partisi idaresi maalesef bir kısım memurları dövülmeyecek kadar ileri sevk etmektedir. Devlet memurluğu haysiyetini ve kanunlarını hiçe sayarak kaderini sabık iktidara bağlamış olan bir takım memurları mutlaka muhafaza etmek mecburiyetini duymaktayız. Hükümetimiz Halk Partisi hükümetlerinin bir devamı değildir.”⁶⁷⁵

Başbakan Adnan Menderes 27 Haziran 1950 tarihli Demokrat Parti Grup Toplantısında da memurlar meselesini gündeme getirmiştir. Bütün memurları adeta CHP üyesiymiş gibi değerlendiren Menderes “25 senede örülen şebeke ile bütün devlet teşkilatı Halk Partisi’nin elindedir. Geçirdiğimiz zaman icabı olarak 25 senelik bir devre nihayet memleketi bu hale getirdiler” şeklinde nitelemiştir.⁶⁷⁶ Menderes’in bu tarz sözleri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. “Kendilerini hala eski iktidarın mümessilleri zanneden bir kısım memurlar, vatandaş kitlelerini haklı olarak rencide eden hal ve hareketlerini derhal değiştirmedikleri takdirde daha fazla beklemeksizin tasfiye edilecekleri muhakkaktır.”⁶⁷⁷

Muhalefetin, bürokratlara baskı yapıldığı ve büyük tasfiyelere girildiğine dair iddialarını Başbakan Adnan Menderes, Eskişehir İl Kongresi’nde şu şekilde cevaplamıştır: “Bugün vazife başında bulunan devlet memurlarının yüzde doksan dokuzundan fazlası eski devlet memuru olduğunu, aydınların ancak vefat veya tekaüt müddetlerini doldurmak veya istifa sureti ile tabii olarak ayrıldıklarına göre yani herhangi bir tasfiye kanunu çıkarmak suretiyle bizim işimize yaramaz diye hiçbir memuru tasfiye etmemiş olduğumuza göre evvela bu sözlerin nasıl sarf edildiğine hayret etmek gerekir. Biz tasfiye kanunu çıkarmadık. Hiçbir devlet memurunu

⁶⁷⁵ Zafer Gazetesi, 27 Haziran 1950.

⁶⁷⁶ TBMM DPMG, 27 Haziran 1950.

⁶⁷⁷ Zafer Gazetesi, 25 Ağustos 1950. Başbakan Adnan Menderes muhalefetin ve basının memurların sürekli yerlerinin değiştirildiklerine dair iddiaları “Devlet memurlarının tayinleri, nakiller, terfileri icabında haklarında tatbik olunacak inzibati hükümler veya mükâfatlandırmaları nihayet memuriyetten çıkarmalar veya emekliye ayrılmaları mevcut kanunların hükümleri dairesinde cereyan etmektedir. ...Devlet memurunun ne şartlar altında vazife göreceği önceden bellidir. Bu itibarla devlet ile kendisi arasında memuriyet zamanında ne şartlar altında çalışacağı hususunda bir mukavele mevcut değildir. Bu mukavele tek taraflı olarak devletçe tespit edilmiş olup memurlar kanuna uymak zorundadırlar” diyerek reddetti. Milliyet Gazetesi, 21 Aralık 1951.

müktesep haklarından mahrum etmedik. Hatta sabık devirde aşırı derecede baskı yapmakla memlekette tanınmış olan belli başlı idarecileri bile vazifelerinden uzaklaştırmak şöyle dursun, hepsini münasip oldukları yerlerde istihdam etmekle devam ettik.”⁶⁷⁸ 17 Temmuz’da Giresun Vapuru ile İstanbul’a hareket eden Şemsettin Günaltay, Adnan Menderes’in Eskişehir’deki konuşmasını eleştirerek “Kurucuların münakaşada takip ettikleri metot, muarızlarının sözlerini evvela tahrif etmek veya kendi arzularına göre manalandırarak tenkit etmek yoludur ki bu metoda... yeni dilde demagoji denir. DP kurucu başkanının Eskişehir nutku da bu metodun şaheseridir” dedi.⁶⁷⁹ CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek hükümetin memurlara yönelik tasarrufunu “Memurlar Demokrat Parti teşkilatının isteği üzerine hemen değiştirilmektedir” şeklinde değerlendirmiştir.⁶⁸⁰

Demokratların iktidar olmalarına rağmen devleti, merkezi ve yerel bürokrasiyi ellerinde tutma konusunda emin olmamaları böyle bir tasfiyeyi zorunlu kılmıştır.⁶⁸¹ Bizzat CHP çevreleri de bu durumu “Saltanat Demokratlarda idare bizde”⁶⁸² şeklindeki sözleriyle açıkça belli etmiştir.

2.1.6. Yeni Basın Kanunu

Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinde önemli saç ayaklarından birini oluşturan basının Demokratlardan en büyük beklentisi muhalefet yıllarında şikâyet ettikleri Basın Yasası’nın değişmesi ve basına daha fazla özgürlük verilmesidir.⁶⁸³ Demokrat Parti de desteğini aldığı kesimlerin isteklerine kulak tıkamamış, muhalefetteyken şikâyet ettiği Basın Kanunu’nu iktidara gelir gelmez kaldırma çalışmalarını başlatmıştır. İktidar, Basın Kanunu’nun hazırlanmasında gazetecilerin görüşlerini alarak basını tatmin etmek istemiştir. Başbakan Adnan Menderes

⁶⁷⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Temmuz 1951.

⁶⁷⁹ Akşam Gazetesi, 18 Temmuz 1951.

⁶⁸⁰ Yeni Sabah Gazetesi, 22 Ağustos 1950.

⁶⁸¹ Bkz. (72), AHMAD, 56.

⁶⁸² Cumhuriyet Gazetesi, 8 Haziran 1950.

⁶⁸³ Mustafa ALBAYRAK, **Türk Siyasi Tarihinde DP (1946-1960)**, 391. Nadir Nadi, Mümtaz Faik Fenik ve Cihat Baban 1950 seçimlerinde Demokrat Parti’den milletvekili seçilen gazetecilerdir.

“Gazetecilere matbuat hürriyetinin demokratik bir rejime yaraşacak şekilde teminat altında bulunması prensibine daima sadık kalacağız”⁶⁸⁴ şeklindeki sözleri ile basına teminat vermek istemiştir.

Basın Kanunu Tasarısı hazırlanırken Gazeteciler Cemiyeti’nin temsilcilerine de danışılmıştır.⁶⁸⁵ Basın Kanunu hazırlanması sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin yayın organı mahiyetinde bulunan Ulus gazetesi, Gazeteciler Cemiyeti’nin tasarıya ilişkin olarak açıklamalarına yer vererek, iktidarın basın konusunda anti liberal eğilimlerde bulunduğunu iddia etmiştir.⁶⁸⁶ İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, Basın Kanunu hakkındaki görüşlerini telgrafla Başbakan’a bildirmiştir. Gazeteciler Cemiyetine göre, yeni kanun eski iktidarın hazırladığı son kanundan farksızdır.⁶⁸⁷

Basın Kanunu müzakere edilmek üzere Meclis’e geldiğinde ilk olarak sözü aynı zamanda bir gazeteci olan DP İstanbul milletvekili Cihat Baban almıştır. Baban 1946 tarihinde Recep Peker Hükümeti zamanında Matbuat Kanunu hükümlerinin ağırlaştırdığını bu sebeple o dönem üzüntü yaşadığını söylemiştir. Hazırlanan yeni kanunun Türk demokrasisine ve TBMM’ye şeref verdiğini belirttiikten sonra “Arkadaşlar matbuat hürriyetinden korkan insanlar vardır. Bunlara Fransa’nın meşhur siyaset politika adamı Thiers’in bir sözüyle cevap vereceğim. Thiers diyor ki Matbuat hürriyeti suistimal edilebilir. Bundan mahzurlar doğar”⁶⁸⁸ diyerek matbuat hürriyetinin öneminden bahsetmiştir.

DP Gaziantep milletvekili Bahadır Dülger, eski kanunu “Meri Matbuat Kanunu, neşir hürriyetini ve vicdanları zedeleyen, hırpalayan, zincire vuran bir

⁶⁸⁴ Zafer Gazetesi 9 Temmuz, 1950.

⁶⁸⁵ Zafer Gazetesi, 9 Temmuz 1950.

⁶⁸⁶ Gazeteciler Cemiyeti’nin açıklaması şu şekildedir; “Basın Kanunu Tasarısı’nın eski iktidar tarafından hazırlanan son kanun tasarısına tamamen benzediğini gördük. Matbuat hürriyeti mevzuunda haklı olarak tam bir anlayış beklediğimiz Demokrat Parti hükümetinin nazarı dikkatini çekeriz.” Ulus Gazetesi, 7 Temmuz 1950.

⁶⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Temmuz 1950.

⁶⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 1, 14 Temmuz 1950,727-728.

kanundu. O kanun sahte demokrasi nizamını yürütmek iddiasında bulunanların kanunu idi” şeklindeki sözleriyle eleştirmiştir. Getirilecek yeni kanunla amaçlarını da şu şekilde ifade etmiştir: “Biz yeni koymak istediğimiz Matbuat Kanunuyla bu rejimi tamamen değiştirmek istiyoruz. Bugün bu memlekette yapılmış büyük hürriyet hamlesinin ilk temel taşı Matbuat Kanunu’na koymuş oluyoruz. Mademki bir takım hükümlerin tatbik edilmesi için kanun bünyesine konulmasına zaruret vardır. O halde bunun müstakil bir matbuat kanunu çerçevesi içinde bulunması tatbikat bakımından da faydalı ve lüzumludur.”⁶⁸⁹

DP Zonguldak milletvekili Abdürrahim Boyacıgiller ise eski Basın Kanunu’nun kalkmasını, ancak yerine yenisinin getirilmesine gerek olmadığını⁶⁹⁰ belirterek, yeni bir kanun koyulmasına karşı çıkmıştır. Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu “Anayasamızın 77. maddesi bunu daha mükemmel bir şekilde temin etmiş bulunmaktadır. Anayasa’da basın serbesttir ve yayımından önce denetlenemez, yoklanamaz dedikten sonra artık hususi bir kanunda bunu söylemek gereksizdir”⁶⁹¹ dedi.

Basın Kanunu 14 Temmuz 1950 tarihinde yürürlüğe girdi.⁶⁹² Tasarı’nın yasalaşmasının ardından muhalefet çevreleri yeni Basın Kanunu’nu “ekspres kanun” olarak nitelendirmişlerdir.⁶⁹³ İktidar çevreleri ise “Recep Peker iktidara geldikten sonra, ilk icraat olarak matbuatı sıkı bir baskı altına almayı düşündü ve bu kanundaki hükümlerine kadar ağırlaştırmak kabil ise o kadar ağırlaştırdı. Adnan Menderes iktidara geldiği zaman ilk icraat olarak Matbuat Kanunu’ndaki bütün ağır hükümlerin kaldırılması gerektiğini söyledi ve gazetelere tam bir hüviyet verdi”⁶⁹⁴ yorumlarına

⁶⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 1, 14 Temmuz 1950, 729.

⁶⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 1, 14 Temmuz 1950, 729.

⁶⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 1, 14 Temmuz 1950, 733.

⁶⁹² Zafer Gazetesi, 15 Temmuz 1950.

⁶⁹³ Ulus Gazetesi, 15 Temmuz 1950.

⁶⁹⁴ Mümtaz Faik FENİK, “Bırakınız Söylesinler Bırakınız Yazsınlar”, Zafer Gazetesi, 15 Temmuz 1950.

sebepe olmuştur. Demokrat Parti iktidarı aynı tarihte Genel Af Kanunu da çıkardı.⁶⁹⁵ Gazeteciler ve siyasi suçlularında bu aftan yararlanmasını sağladı.⁶⁹⁶

Demokratlar iktidarlarının ilk aylarında çıkardıkları 5680 sayılı Basın Kanunu ile 1931 yılında çıkarılan Basın Kanunu'nu tamamen yürürlükten kaldırmışlardır. Yeni kanunda gazete çıkarmak için bildirimde bulunmak yeterli görülmüş, basın suçlarının toplu basın suçları olarak nitelendirilerek toplu basın mahkemelerinde görülmesine, gazete sahiplerinin yayımlanan yazılardan dolayı cezai sorumluluklarının kaldırılarak Yazı İşleri Müdürleri ile yazarın sorumlu tutulmasına karar verilmiştir. Ayrıca kanunda kötü şöhretli kişilerin basında çalışmasını yasaklayan hükme de yer verilmemiştir. Aynı gün kabul edilen Matbaalar Kanunu'na göre ise matbaa açılmadan önce bulunulan yerin en büyük mülkiye amirine beyanname verilmesi, matbaacıların bastıkları eserlerinden ikişer kopyasını basımın sona erdiği günün çalışma saati içinde bulunulan yerin Cumhuriyet Savcısı ile en büyük mülki amirine vermeleri gerektiği öngörülmüştür.⁶⁹⁷ Demokrat Parti İktidarının ilk günlerinde gerçekleştirdiği olumlu adımlar, basımı uzun yıllardır verdikleri hak mücadelesini sağladıkları düşüncesine itmiştir. Öte yandan böyle bir kanuna gerek olmadığını düşünen basın mensupları da bulunmaktaydı.⁶⁹⁸

⁶⁹⁵ Kabul edilen yasaya göre 16 Mayıs 1950 tarihinde işlenen ırza, cana ve mala kasten suç işleyenler, komünist tahrikçiliği yapan kişiler ve 500 liradan fazla rüşvet, zimmet suçu işleyenler kanun dışında tutuldu. Af kapsamına girmeyen suçların 3'te 2'si indirilmiştir. Milliyet Gazetesi, 15 Temmuz 1950.

⁶⁹⁶ Fuat Süreyya ORAL, **Cumhuriyet Basın Tarihi 1923- 1973**, 158.

⁶⁹⁷ Alpay KABACALI, **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basım Sanayi**, 214, Korkmaz ALEMDAR, **İletişim ve Tarih**, 128. Madde 1- "Basın serbesttir." Kanun'un tamamı için bkz. TC. Resmi Gazete, 24 Temmuz 1950, 18808-18810.

⁶⁹⁸ "Demokrat Parti basımı bir taraftan güzel sözlerle ruhunu okşarken eski Basın Kanunu'nun tamamen bir benzerini karşımıza getirmektedir. Gerçekten demokratik bir idare kurulacaksa o zaman Basın Kanunu'na lüzum yoktur. Basın tek kelime ile serbesttir." Ali Naci KARACAN, "Bir Basın Kanunu'na Gerek Yoktur", Milliyet Gazetesi, 10 Temmuz 1950. Abidin Daver kaleme aldığı yazısında "Kanun Meclis'e geldiğinde eski kanunla aynı hükümler içermekteydi. Asıl iş basımın hürriyetini koruyacak kanunların çıkarılmasıdır" dedi. Abidin DAVER, "Matbuat Hürriyeti", Cumhuriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1950.

2.1.7. Demokrat Parti İçinde Mücadele ve 1951 Ara seçimleri Gölgesinde İktidar-Muhalefet İlişkileri

1951 yılı iktidar açısından pek de olumlu başlamadı. Hükümet, DP Genel İdare Merkezi, parti grubu ve yerel teşkilatlarda ortaya çıkan problemlerle uğraşmak zorunda kaldı.⁶⁹⁹ Özellikle iktidar olduklarını, ama muktedir olmadıklarını düşünen milletvekillerinin, hükümetin vaatleri karşısında uygulanan politikalar hakkında şikâyetleri, DP Grubu'nda hükümete karşı bir parti içi muhalefeti ortaya çıkarmıştır.⁷⁰⁰ İstanbul, Seyhan, Adana ve Zonguldak'ta ortaya çıkan örgütsel karışıklıklar Genel Merkez'in müdahalesiyle bastırılmıştır.

Hükümet de bu yaşananlardan etkilenmiştir. İzmir Demokrat Parti kongresinde, delegeler arasında hizipleşmelerin olduğu, delegelerden birinin “Nifakçıları aramızdan atalım!”⁷⁰¹ Şeklinde tepkisini gösterdiği basına yansımıştır. Bu haberler geldiği sırada Adnan Menderes'in kabinede düzenleme yapacağına ilişkin iddialar ortaya atılmaya başlamıştır.⁷⁰² Çok geçmeden iddialar doğrulanmaya başladı. I. Menderes Hükümetinden ilk istifayı Milli Eğitim Bakanı Avni Başman vermiştir. Başman'ın akabinde Başbakan'ın kendi işlerine çok karıştığını ileri süren Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger izlemiştir. Nihayetinde Bayındırlık Bakanı Fahri Belen'in de istifa etmesi kabine içerisinde Başbakan Menderes'e rahatsız olduğu isimleri revize etme şansı vermiştir.⁷⁰³

Menderes önce Tarım Bakanı Nihat Eğriboz'dan istifa etmesini istemiştir. Fakat Eğriboz Menderes'in bu isteğini reddederek “Ben şahsen istifa etmem, hep beraber geldik hep beraber gideriz” demiştir. Bir Bakan'ın Başbakan'a karşı gelerek bu şekilde tavır koyması Menderes'i kızdırmıştır. Derhal harekete geçen Menderes

⁶⁹⁹ Demokrat Parti'nin ilk yıllarındaki çekişmeler daha çok alt kadroda meydana gelmiştir. Bunun nedeni DP Genel merkezi ile yerel örgütlerin teşkilat başkanlığı için destekledikleri adayların farklılıklarından kaynaklanıyordu. Bkz. (417), YAŞAR, 144.

⁷⁰⁰ Bkz. (148), BURÇAK, 78-81.

⁷⁰¹ Akşam Gazetesi, 4 Şubat 1951.

⁷⁰² Akşam Gazetesi, 26 Şubat 1951.

⁷⁰³ Bkz. (683), ALBAYRAK, 202.

1951 Bütçesi'nin kabul edilmesine müteakip, 8 Mart 1951'de "Bugünkü şartlara göre yeni bir kabine teşekkülüne imkân vermeyi uygun gördüğünü" açıklayarak hükümetinin istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuştur.⁷⁰⁴ Netice itibariyle hükümetin istifasını müteakip, Adnan Menderes II. Menderes Hükümetini kurmakla görevlendirilmiştir.⁷⁰⁵ Menderes yeni bir kabine hazırlayarak, Bayar taraftarı olan bakanları devre dışı bırakarak⁷⁰⁶ kendi ekibini oluşturmuştur.⁷⁰⁷ Böylece Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger, Milli Eğitim Bakanı Avni Başman ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibaş kabine dışında bırakıldı. Görevinden ayrılan tarım bakanı N. Eğriboz ise Başbakan Menderes'i suçlayarak "Bakanların her işlerine müdahale ettiğini, bakanların Menderesin birer emir kulu olmadığını" açıklamıştır.⁷⁰⁸

Konu ile alakalı olarak muhalefet adına Şemsettin Günaltay bir değerlendirme yaparak "Rejim ancak partilerin birbirlerine karşı müsamahalı ve birbirlerinin lüzuma inanmış olmaları ile tahakkuk eder... Bugünkü iktidarda müfritler hâkim duruma geçmiş durumdadır. Bu hâkimiyetin DP'nin istikbali için ne derece fayda olacağını takdir daha çok ilgililere aittir"⁷⁰⁹ şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Bu sayede parti içinde yerel düzeyde ortaya çıkan sorunlar aşılmıştır, ancak parti grubunda isyan devam etmiştir. Yeni kurulan II. Menderes Hükümeti'nin programı 29 Mart'ta parti grubunda görüşülmüştür. Bu görüşmelerde 61 milletvekili güvensizlik oyu vermiş, ancak hükümet gruptan güvenoyu almayı başarmıştır. Burçak'a göre Menderes henüz ciddi bir icraat yapmadan kısa bir süre içerisinde parti içi muhalefete karşı kazandığı bu başarı ile Meclis Grubu'na hâkim olmayı

⁷⁰⁴ Ulus Gazetesi, 9 Mart 1951.

⁷⁰⁵ Zafer Gazetesi, 9 Mart 1951.

⁷⁰⁶ Parti içerisinde hizipleşmelerin olduğu gazetelere de yansımıştır. Parti içerisinde üç farklı grup olduğu bunlardan ilkinin Adnan Menderes, Samet Ağaoğlu ve Fuat Köprülü'nün başını çektiği grup, ikincisi Fevzi Lütfi ve Kazım Taşkent üçüncüsü ise Bayar taraftarlarıdır. Akşam Gazetesi, 26 Şubat 1951.

⁷⁰⁷ Bkz. (148), BURÇAK, 117.

⁷⁰⁸ Hikmet BAYUR, "İktidardakilerin Durumu Üzerine Serpilen Işıklar" Kudret Gazetesi, 13 Mart 1951.

⁷⁰⁹ Akşam Gazetesi, 12 Şubat 1951.

başarmıştır. ⁷¹⁰ Başbakan Adnan Menderes sonraki yıllarda da bakanları ile sık sık ihtilafa düşecektir.

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada, 1950 seçimlerinde on dokuz milletvekilinin iki yerde birden aday olup, iki yerde birden kazanması neticesi ile Meclisteki açığı kapamak üzere seçimlerin yapılması gündeme gelmiştir.⁷¹¹ Ülkenin gündemi bir anda siyasi partilerin seçim çalışmalarına kilitlenmiştir. Bu süreçte iktidar ve muhalefet ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan bir olaylar meydana gelmiştir. Olaylardan ilki İzmir’de meydana gelmiştir. İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal, İnönü’ye yönelik “Seçimlerden evvel şehir şehir dolaşarak vatandaşlar arasında kardeşlik lüzumundan bahseden dünkü diktatörlerin bugünkü tahrikine ne demeli? ...Halifenin memleket dışı edilmesi sebepleri sakıt şef içinde mevcut olmak lazımdır”⁷¹² sözleri ile ana muhalefet liderinin sınır dışı edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu sözler hem iktidar cephesinden, hem de muhalefet kanadından teessürle karşılanmıştır. Belediye Başkanı’nın istifası istenmiştir. Kasım Gülek “Bir Türk olarak bu sözlerden utanmamak kabil değildir”⁷¹³ sözleriyle tepkisini ortaya koymuştur. Yaşanan hadisenin ardından açıklamalarda bulunan Başbakan, muhaliflerin partiler arasında iyi münasebetler istenmediğinin altını çizmiştir. Kabinede yapılan değişikliklerden de bahseden Başbakan, günün şartlarının böyle bir revizyonu gerektirdiğini belirtmiştir.⁷¹⁴

Olayların ikincisi ise Bilecik’te yaşanmıştır. 20 Ağustos 1951 tarihinde Demokrat Parti milletvekillerine açık mektup başlığını taşıyan bir beyanname otomobil içerisinden Bilecik şehir merkezi ile Küplü ve Söğüt ilçelerine dağıtılmıştır. Ayrıca CHP’nin Bilecik’te düzenlediği açık hava toplantısında da CHP Bilecik Parti Başkanı Avukat Şemseddin Edirne tarafından da okunmuştur. Beyanname Seçim Kanunu’nun 135. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle olay savcılığa intikal

⁷¹⁰ Bkz. (148), BURÇAK, 83

⁷¹¹ Metin TOKER, **Demokrat Parti’nin Altın Yılları**, 114.

⁷¹² Akşam Gazetesi, 14 Mart 1951.

⁷¹³ Akşam Gazetesi, 16 Mart 1951.

⁷¹⁴ Akşam Gazetesi, 18 Mart 1951.

etmiştir. Şemseddin Edirne beyannameyi okuduğu için mahkemeye çıkarılmış, beyannamenin toplattırılması kararı alınmıştır. Beyannamenin Ulus matbaasında basıldığı iddiaları da gelmeye başlamış, bunun üzerine inceleme derinleşmiştir.⁷¹⁵

Bilecik'teki beyanname olayıyla alakalı iktidar cephesinden ilk yorum Adalet Bakanı Rükneddin Nasuhioğlundan gelmiştir. Nasuhioğlu beyannamenin vatandaşın hükümete olan güvenini sarsacak ve ülkede anarşiye sebep olacak şekilde kaleme alındığını belirtmiştir. Beyannamenin Ulus matbaasında basıldığını, CHP Kars milletvekili Abbas Çetin tarafından Bilecik'e getirildiğini ve CHP Bilecik Merkezinde 1.471 adet beyanname bulunduğunu belirten Nasuhioğlu "Beyannamenin içeriği meşru seçim mücadelesine uymamaktadır" dedi.⁷¹⁶ Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu ise beyannamenin değerlendirmesini yapabilmek için içeriğini bilmenin gerekli olduğunu vurgulayarak beyannamenin üçüncü paragrafını açıklamıştır. Beyannamenin üçüncü paragrafında şu ifadeler yer almıştır: "Hükümet daireleri basılarak silah kaçırılıyor. İstasyonlar basılıp kasalar soyuluyor. Mala ve cana tecavüz her tarafta arttı. İstasyonlar basılıp kasalar soyuluyor. Bunları elbette siz de işitiyorsunuz. Hükümet ne yapıyor? Devlet otoritesi kalkınca halimiz ne olacak?" Ağaoğlu, bu paragraftan yola çıkarak beyannamenin açıkça halkı ayaklandırma manası taşıdığını söylemiştir.⁷¹⁷

Bilecik hadisesine yönelik muhalefet cephesinden ilk açıklama CHP Genel Başkanı İsmet İnönü tarafından gelmiştir. İnönü, Adalet Bakanı'nın konu ile ilgili verdiği demece de değinerek "Ortada bir hadise var, takibat yapılıyor. Suç mu değil mi buna cevap vermek hâkimin hakkı. Bir politika adamının bu hususta konuşması iktidarın kendisini ne kadar kaybettiğinin bir emsalidir" dedi.⁷¹⁸ İnönü'nün bu sözlerine Samet Ağaoğlu'ndan cevap gecikmez. Ağaoğlu'na göre CHP kısmi seçimlerde gayri resmi yollara girmiştir.⁷¹⁹ CHP Seçim Komitesi adına Kemal

⁷¹⁵ Milliyet Gazetesi, 21 Ağustos 1951.

⁷¹⁶ Milliyet Gazetesi, 22 Ağustos 1951.

⁷¹⁷ Milliyet Gazetesi, 22 Ağustos 1951.

⁷¹⁸ Milliyet Gazetesi, 23 Ağustos 1951.

⁷¹⁹ Milliyet Gazetesi, 23 Ağustos 1951.

Bayizit yaptığı açıklamada Bilecik'te okunan beyanname ile CHP'nin hiçbir ilgisi olmadığını, milletvekili adaylarının kendi seçim bölgelerinde konuya uygun olarak açık hava toplantısı ve beyanname düzenleyebileceklerini söylemiş ve iktidar tarafından yaratılan havanın “CHP'yi ve seçmenleri yıldırıp, sindirme” amacı taşıdığını eklemiştir.⁷²⁰ Beyannameyi Bilecik'e getirdiği iddia edilen CHP Kars milletvekili Abbas Çetin Ulus gazetesini telefonla arayarak Bilecik'te vatandaşların kitleler halinde ifadelerinin alındığını, beyannamenin zabıtarlar tarafından toplatıldığı bilgisini vermiştir.⁷²¹

Karşılıklı söz düelloları yaşandığı sırada olaya ilişkin bir gelişme meydana gelmiş, Asliye mahkemesi hadisenin sadece Seçim Kanunu hükümlerini ihlal etmediğini, aynı zamanda TCK'nın 161. maddesine ve Askeri Ceza Kanunu'nun 58. maddesine girdiğinden dolayı davanın Ankara Garnizon Komutanlığında görülmesi kararlaştırılmıştır.⁷²² CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek İstanbul'da gerçekleştirdiği basın toplantısında Bilecik'teki beyannameyi kendi şahsi seçim propagandası amacıyla hazırlattığını ve beyannameye herhangi bir suç teşkil edecek ifadelerin yer almadığını belirtmiştir. Kasım Gülek konuya ilişkin ezcümle şu açıklamalarda bulunmuştur: “...Mektupta parti teşkilatının hiçbir ilişkisi yoktur. Mektubun gizli bir tarafı yoktur. Maksat gizli olsaydı alenen dağıtmaz, CHP Bilecik Başkanı'na okutmazdım”.⁷²³ Kasım Gülek ardından 28 Ağustos'ta yaptığı ikinci açıklamada Adalet Bakanı'na bir soru yöneltmiştir. Gülek'in Adalet Bakanı'ndan cevaplamasını istediği soru mahkemeye yansıyan bir olay hakkında suç olduğuna yönelik sözlerin siyasi ahlaka uygun olup olmadığıdır.⁷²⁴

Netice itibariyle CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve beyannamenin Ulus matbaasında basıldığına tespiti yapıldığı için matbaa müdürü Naşit Hakkı Uluğ hakkında askeri mahkemede dava açılması için Milli Savunma Bakanlığı'ndan izin

⁷²⁰ Ulus Gazetesi, 23 Ağustos 1951.

⁷²¹ Ulus Gazetesi, 23 Ağustos 1951.

⁷²² Milliyet Gazetesi, 24 Ağustos 1951.

⁷²³ Milliyet Gazetesi, 25 Ağustos 1951.

⁷²⁴ Ulus Gazetesi, 29 Ağustos 1951.

alma çalışmaları başlatılmıştır.⁷²⁵ Ara seçimlere kısa bir süre kala yaşanan bu tartışmalar iktidar ve muhalefet ilişkilerini hassaslaştırdığını söyleyebiliriz.

Ara seçimler öncesinde iktidarın seçim gezileri düzenlemesi muhalefet tarafından eleştirilmiştir. Hükümet mensuplarının hayati önem taşıyan devlet işlerini bırakıp kongrelerde gezmeleri muhalefetin tepkisini çeker. Muhalefete yakın çevreler, iktidarın böyle bir politika takip etmesinin sebebinin, partinin merkez ile teşkilatı arasındaki bağının korunması endişesi olduğu yönündedir.⁷²⁶ DP'nin yaptığı açık hava toplantıları yoluyla propaganda konuşmaları yapılması CHP tarafından önemle takip edilmiştir. Öyle ki CHP Genel Sekreterliği il ve ilçe başkanlıklarına yolladığı tamimlerde konuşma yapan kişilerin isimlerinin tespit edilmesini, konuşmaların içeriğini ve Halk Partisine yönelik eleştirilerin kaydedilmesini istemiştir.⁷²⁷ Düzce Kongresinde eski Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal, DP mensuplarını ortaçağda kurşunu altın ve gümüşe dönüştürme hevesine kapılan simyacılarına benzetmiştir. Aksal'a göre, DP mensupları için muhalefette buldukları sırada orta çağın simyagerlerine taş çıkartmışlardır. "Bugün memleket kendilerinden o zaman vadettikleri hünerleri göstermelerini beklemektedir"⁷²⁸ sözleri ile iktidarı eleştirmiştir. İsmet İnönü Malatya'da yapmış olduğu konuşmasında sözü DP'nin seçim öncesi vaatlerine getirerek şunları söylemiştir: "Hakiki kıymetler haksız propagandalar hudutsuz ölçüsüz vaatler demokratik rejimlerde kısa bir zaman yaşayabilir. Bu bakımdan genç arkadaşlarım yirmi otuz sene sonra... Bugünkü politikacıların siyasi maksatlarını yürütmek için ileri sürdükleri propagandalar karşısında geleceklerdir. Böyle vaatler siyasi partiler için mahvedicidir. İktidara gelir de vaatlerini yerine getirmezlerse halkın itimadını kaybedeceklerini bilmelidirler. Ekseriya hakikatler söylenildiği zaman ret olunur. Ancak zaman kimin sözüne inanılacağını meydana çıkarır."⁷²⁹

⁷²⁵ Milliyet Gazetesi, 21 Eylül 1951.

⁷²⁶ Peyami SAFA, "Vakitsiz İktidar", Ulus Gazetesi, 6 Haziran 1951.

⁷²⁷ **BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No:11 - Dosya No:58 - Sıra No:11** (20 Nisan 1951).

⁷²⁸ Ulus Gazetesi, 5 Haziran 1951.

⁷²⁹ Ulus Gazetesi, 6 Haziran 1951.

İnönü'nün Malatya'da bulunduğu sırada, Cumhurbaşkanı Bayar'ın, Kuran-ı Kerimleri toplattığı, devlet teşkilatının tamamen çöktüğü, yirmi beş milletvekilliğinin ve yüz bin üyenin istifa ettiği, dış politikanın Kasım Gülek tarafından yönlendirildiği ve İnönü'ye Cumhurbaşkanlığı teklifinin getirildiğine dair propagandalar yapıldığı iddia edilmiştir. Aynı haberler İnönü'nün büyük siyasi psikolojisi ile sarf ettiği şu sözlerine yer verilmiştir. “Ben iktidarı hemen devretseler bile kabul etmeyeceğim. Milletin onları imtihan etmeleri için 3 sene daha fırsat veriyorum, bilsinler ki devlet idaresi kolay değildir.”⁷³⁰ 16 Eylül ara seçimleri yaklaştıkça partiler arasındaki söz düellosu iyice ağırlaşmıştır. DP lideri kendilerini derebeyleri olarak nitelendiren ⁷³¹ Günaltay'ı dalkavuklukla suçlamıştır.

Millet Partisi eleştiri oklarını her zamanki gibi hem CHP hem de DP ye doğrultmuştur. DP iktidarı ve CHP muhalefetinden hayır gelmeyeceğini ileri sürmüştür.⁷³² Samet Ağaoğlu Bilecik'te halkla temasında bir nutuk söylemiştir. “Bir buçuk sene içinde az şey yapmadık... Bir an için düşünelim ki bizden yüz çevirdiniz. Onlara mı döneceksiniz? ...Türk milleti yeniliğe meyyaldir. Onların size ettiklerini elbette unutamazsınız. Yaşayanlar daima hortlaklardan korkar ve kaçarlar”⁷³³ sözleri ile muhalefetin politikasının eskide kaldığını ve hortladığını belirtmiştir. Kasım Gülek, Ağaoğlu'nun sarf ettiği sözlere yönelik “Keyfi idare şiddetle tatbik edilmektedir. Fakat hiçbir tehdit, hiçbir baskı ve şiddet bizi yolumuzdan durdurmayacaktır” şeklinde cevap vermiştir. Ulus gazetesinin 1 Eylül tarihindeki manşetinde “DP Bakanları Seçmeni Tehdit Ediyor” cümlelerine yer vermiştir. Nuri Özsan'ın Muğla'da düzenlediği toplantıda “Bize oy vermezseniz size itimadımız kalmayacak”⁷³⁴ şeklinde açıkça iktidar cephesinden seçmene bir tehdit yapıldığı belirtilmiştir. Bu iddialara cevap veren Çalışma Bakanı Nuri Özsan “Politika hastalarına hatırlatalım ki artık 31 Mart hadisesinin ümitlerini akıllarından silsinler” dedi.

⁷³⁰ Son Posta Gazetesi, 5 Haziran 1951.

⁷³¹ Ulus Gazetesi, 16 Temmuz 1951.

⁷³² Kudret Gazetesi, 2 Eylül 1951.

⁷³³ Akşam Gazetesi, 1 Eylül 1951.

⁷³⁴ Ulus Gazetesi, 1 Eylül 1951.

Seçim tarihi yaklaştıkça iktidar ve muhalefetin birbirlerine ithamları da ağırlaşmıştır. Öyle ki Demokrat Parti Samsun milletvekili Ferit Tüzel, “Biz bu adamların dillerini koparacağız”⁷³⁵ dedi. CHP Meclis Grubu Başkanı Ahmet Faik Barutçu, İstanbul Radyosundaki konuşmasında “DP’yi iktidara götürmekte merdiven hizmetini gören bütün taahhütlerin icraata hükümet tarafından unutulmasıdır”⁷³⁶ sözlerini belirtmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, iktidarın muhalefet partilerine tahammül edemediğini belirtmiştir. Adnan Menderes, “Bütün hayatı boyunca vatandaşın reyi ile istihza etmiş olan, dört sene seçilmediği halde Cumhurbaşkanı olarak devletin en yüksek mevkiini yeddi gaspında bulundurmuş İnönü siyasi hürriyetlerin müdafii olarak karşımıza çıkamaz” dedi. Şemsettin Günaltay ise “İktidara rey vermemek, hakikatte onlara aleyhtarlık değil taraftarlık ve memlekete iyilik olacağını” belirtmiştir. Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu Kırşehir’de yaptığı konuşmada “Seçim günü sandık başına gidiniz. Vidacınızın emri ne ise ona göre reyinizi veriniz”⁷³⁷ dedi.

17 İlde yapılan seçimleri 15 ilde Demokrat Parti kazanırken CHP yalnızca Sivas ve Sinop’ta seçimleri kazanmıştır.⁷³⁸ 16 Eylül’de yapılan seçimlerin ardından, seçim kurallarına uygun davranışların olmadığı, bazı yerlerde usulsüzlüklerin yapıldığı iddia edilmiştir. Kasım Gülek, seçim sonrası basın mensuplarına, muhalefet adına verdiği demeçte, “Biz ara seçimlerden mücadele azmimiz daha kuvvetli çıktık”⁷³⁹ açıklamasını yapmıştır.

Görülüyor ki ara seçimler, iktidar ve muhalefet arasında, genel seçimler gibi algılanıp, adeta muhalefet tarafından 14 Mayıs’ın rövanşını alınmak istenmiştir. İktidar

⁷³⁵ Akşam Gazetesi, 4 Eylül 1951. Ali Naci Karacan seçimlerle ilgili kaleme aldığı yazısında şunları belirtti: “Bir fırtınalı denizde bir eski kalyona dolan Halk Partisiyle bir yeni ve modern tekne mahiyeti gösteren Demokrat Parti arasında 16 Eylül’de yapılacak heyecanlı yarışa her gün biraz daha yaklaşıyoruz... Hiçbir baskı olmadığı ağızlarına gelen her küfür söylenildiği ve yazıldığı cezasız kalan her nevi tahrikler ve ifsatlar yapıldığı halde Halk Partisi hadiselerin bizi tekzip etmeyeceğinden emin olarak iddia edebiliriz ki bilhassa yaptığı kötü propaganda ile kullandığı yalan ve dolan malzemesi yüzünden akliselim sahibi olan millet önünde artık partiyi kaybetmiştir.” Ali Naci KARACAN, “Seçimi Hangi Parti Kazanacak”, Milliyet Gazetesi, 11 Eylül 1951.

⁷³⁶ Akşam Gazetesi, 8 Eylül 1951.

⁷³⁷ Milliyet Gazetesi, 4 Eylül 1951. Akşam Gazetesi, 11 Eylül 1951. Milliyet Gazetesi, 12 Eylül 1951.

⁷³⁸ Akşam Gazetesi, 17 Eylül 1951.

⁷³⁹ Ulus Gazetesi, 30 Eylül 1951.

ise muhalefete fırsat vermemek adına, sert seçim politikasına girişmiştir. Bu sebeple parti içindeki anlaşmazlıklarında var olduğu ortamda, ikili ilişkilerin tam olarak güven içerisinde gerçekleşmediği gözlemlenmiştir.

2.1.8. Halkevlerinin Kapatılması ve Yaşanan Tartışmalar

Cumhuriyetin ilk yıllarında ihtiyaç duyulan eğitimli, modern, inkılapları anlamış ve rejimin düşünce sistemini benimsemiş vatandaş tipi yaratmak amacıyla çeşitli kurumlar kurulmuştur. Halkevi ve odaları da bu çerçevede değerlendirilen kurumlardır. Halkevleri resmi olarak 1932 tarihinde kurulmuştur. DP'nin muhalefet olarak Meclis'e girmesinden sonra Halkevleri CHP'nin kuruluşları olarak görüldüğü için eleştirilmiştir. CHP 1947 tarihinde topladığı VII. Kurultay'ında Halkevlerine tüzel bir kişilik kazandırarak kendisiyle olan bağına mesafe koymak istemiştir. Ancak bu pek mümkün olmamıştır. CHP'ye bağlı olarak çalışan Halkevlerinin sayıları zamanla artmış 1950'ye gelindiğinde halkevi sayısı 487, halkodası sayısı ise 4327 olmuştur.⁷⁴⁰

Demokrat Parti iktidarının Halkevlerine yönelik bazı tasarrufları olacağı Maliye Bakanı Halil Ayan'ın Bursa'daki konuşmasından anlaşılmıştır. Halil Ayan "Gerek hükümet ve mahalli idarelerden verilen paralarla temin edilmiş, gerek Türk Ocaklarından devralınmış gayrimenkuller çıkarılırsa CHP'nin elinde fazla bir gayrimenkul kalacağını"⁷⁴¹ zannetmediğini belirterek CHP ve Halkevlerine yönelik olası bir incelemenin sinyalini vermiştir. Maliye Bakanı'nın bu değerlendirmesine CHP'den yanıt gecikmemiştir. CHP İstanbul İl Başkanı İlhami Sancar öncelikle konuşmadan duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, ardından "...CHP'nin kurup inkişaf ettirdiği bu müessesenin cemiyete yaptığı hizmetler manevi bir kısmı bir tarafa

⁷⁴⁰ Yavuz ÖZDEMİR-Elif AKTAŞ, "Halkevleri (1932'den 1951'e)", 242-243.

⁷⁴¹ Milliyet Gazetesi, 27 Eylül 1950.

bırakılsa dahi maddi bakımdan bütçelerde yardım olarak ifade edilenlerin kat kat üstündedir”⁷⁴² diyerek Halkevlerinin ülke için önemine değinmiştir.

Halkevlerine yönelik esas önemli çıkış Başbakan Adnan Menderes'ten gelmiştir. Başbakan Adnan Menderes 12 Aralık 1950 tarihinde toplanan Demokrat Parti Grubu'nda yaptığı konuşmada CHP'nin Halkevlerine yardım adı altında toplanan paraların hiçbirinin Halkevlerine aktarılmadığını, paraların tamamının CHP'de kaldığını ileri sürmüştür. Başbakan ayrıca CHP'nin emlak varlığı hakkında da bilgiler vermiştir. Buna göre CHP'nin ülke genelinde 800 parça taşınmazı vardır. Tapu kayıtlarına göre taşınmazların toplam bedeli ise 3,5 milyon liradır. Başbakan'a göre CHP tapu harçlarından kaçmak adına bu mülklerin bedellerini değerinin çok altında göstermiştir. Bu savını örneklendiren Menderes CHP'nin İzmir'de 50'ye yakın mülkünün olduğunu, bu mülklerin tapuda 105 bin lira gösterildiği ancak gerçekte 150 bin lira olduğunu söylemiştir. Başbakan sözlerine son verirken oluşan durumun haksız mal kazancı olarak gördüklerini belirtmiş ve adaletin yerine getirilmesi için bizzat CHP'nin bu durumu açıklığa kavuşturması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁴³

DP Grup Toplantısından üç gün sonra DP Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu Meclis'te Atatürk'ün vasiyeti, nakit, menkul ve gayrimenkul malları ile kendisine verilen kıymetli hediyeler hakkında Başbakanlığın cevaplandırması için soru önergesi vermiştir. Soru önergesini Adalet Bakanı Halil Özyörük cevaplandırmıştır. Adalet Bakanı Atatürk'ün bizzat yazdırdığı vasiyetini okumuş, Atatürk'ün İş Bankasındaki hesabının tamamı ile Halk Partisi'ne, belediyelere, kişilere ve mirasçılara bıraktığı gayrimenkullere ait ayrıntılı bilgiler vermiştir.⁷⁴⁴ Ardından önerge sahibi Sinan Tekelioğlu kürsüye gelerek Atatürk'ten kalan malların milletin malı olduğunu, CHP'nin de millet iradesini temsil ettiği için ona bıraktığını ancak şuan CHP'nin milletin tümünü temsil eden bir parti olmadığını belirtmiştir. Netice itibariyle Sinan Tekelioğlu, Atatürk'ün Halk Partisi'ne bıraktığı malların geri

⁷⁴² Milliyet Gazetesi, 27 Eylül 1950.

⁷⁴³ Milliyet Gazetesi, 13 Aralık 1950.

⁷⁴⁴ Vasiyetname tam metni için bkz. Milliyet Gazetesi, 16 Aralık 1950.

alınmasını istemiş ve bu malların bedeli ile Atatürk'ün ebedi istirahatgâhının yapılması fikrini ileri sürmüştür.⁷⁴⁵

4 Haziran 1951 tarihinde DP Ankara İl Kongresinde partililer tarafından Halkevlerinden tüm vatandaşların faydalanmasını sağlayacak bir sistemin kurulması teklif edilmiştir.⁷⁴⁶ Ardından 6 Ağustos 1951'de DP Manisa milletvekili Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşı resmi partilere bedelsiz mal devredilmemesi, bu müesseselerle derneklere ait olup siyasi partilere terkedilmiş malların-binaların hazineye devredilmesi için birer kanun teklifi vermişlerdir.⁷⁴⁷ DP grubu adına söz alan Fethi Çelikbaş milletin tek parti devrinden arta kalan müesseseleri ıslah etmesi gerektiğini söyleyerek DP'nin bu konuda uzlaşmacı bir tavır sergileyerek olumlu bir neticeye ulaşmak istediklerini belirtmiştir. CHP adına İsmet İnönü bir konuşma yapmıştır. İnönü kanun tasarısının ana hatlarını özetledikten sonra "Cebir ile mal gaspı suretiyle Atatürk'e tevcih olunan iftirayı reddediyoruz" demiştir. İnönü ezcümle şunları söylemiştir: "Bu iftirayı bir kanun teklifi ile Türk mevzuatında tespit etmeyi protesto ediyoruz. Fertleri ve hükmi şahsiyetleri cebrederek onların emvalini almak bir suçtur. ...Kanun teklifinin halkevlerini fiilen ilga etmesi memleketi yirmi seneden beri ona hizmet eden büyük içtimai kültür müessesesinden mahrum kılmaktadır. Halkevleri bu memleketin büyük bir ihtiyacına cevap veriyordu. ...Halkevlerinin lağvı yersiz, haksız bir yıkımdır."⁷⁴⁸

DP Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı kanunun amacının Halkevlerini kapatmak olmadığını söylemiş Halkevlerinin incelenen kayıt ve hesaplarında Halkevlerine CHP tarafından şimdiye kadar hiç para harcanmadığını, devlet bütçesinden, özel muhasebeden, belediyelerden halkevleri adı altında verilen paraların CHP'nin zimmetinde bulunduğunu iddia etmiştir.⁷⁴⁹ CHP kanunu boykot etmek amacıyla 7 Ağustos tarihli Meclis görüşmelerine katılmamıştır. İktidar ise bu

⁷⁴⁵ Milliyet Gazetesi, 16 Aralık 1950.

⁷⁴⁶ Milliyet Gazetesi, 5 Haziran 1951.

⁷⁴⁷ Milliyet Gazetesi, 7 Ağustos 1951.

⁷⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 9, 6 Ağustos 1951, 583-584.

⁷⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 9, 6 Ağustos 1951, 609-610.

duruma oldukça sinirlenmiştir. Başbakan Adnan Menderes muhalefet milletvekillerinin Meclis Genel Kurul salonuna girmemesini eleştirerek Halkevlerini ve Halkodalarını faşistliğe benzer bir düşünce ürünü olarak tanımlamıştır.⁷⁵⁰

Kanun görüşmelerini genel olarak değerlendirirsek CHP kanun tasarısını Anayasa kurallarına aykırı olarak nitelendirmiştir. Başbakan ise CHP'nin sağlıklı bir muhalefet olması için kanun teklifinin verildiğini belirtmiştir.⁷⁵¹

Halkevleri Kanunu üç gün boyunca devam eden müzakereler sonucunda 8 Ağustos'ta 340 oyla Meclis'ten geçmiştir. Yasa 11 Ağustosta yürürlüğe girmiştir. Celal Bayar anılarında kanunu tam olarak benimsemediğini, hatta bir ara tekrar görüşülmesi için Meclis'e iade etmeyi düşündüğünü belirtir. Ancak teşkilatın ısrarı sonrasında onayladığını da ekler.⁷⁵²

Kanuna göre Halkevleri üç ay içinde boşaltılacaktır.⁷⁵³ Ardından 14 Ağustos'ta Halkevlerinin boşaltılması çalışmalarına başlandı. Bu kapsamda Valilik ve Defterdarlıklarda gayrimenkul tespitine başlandı.⁷⁵⁴

CHP yaşananları gasp olarak nitelendirmiştir. Maliye Bakanı Hasan Polatkan CHP'nin bu durumu gasp olarak değerlendirmesine yönelik olarak "Bütçelere el atarak partileri lehine vergilerden hisse alanların gasptan bahsetmeye hakkı yoktur" dedi.⁷⁵⁵ İsmet İnönü Halkevleri meselesinde gelinen noktayı şu sözlerle özetlemiştir: "İktidarın yirmi yıllık bir feyiz ocağını günlük politika arzularına kurban etmesi zihinleri durduracak bir faciadır."⁷⁵⁶ Devlet Bakanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise

⁷⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 9, 7 Ağustos 1951, 662.

⁷⁵¹ Milliyet Gazetesi, 8 Ağustos 1951.

⁷⁵² Bkz. (70), BAYAR, 143-144.

⁷⁵³ Milliyet Gazetesi, 9 Ağustos 1951.

⁷⁵⁴ Milliyet Gazetesi, 15 Ağustos 1951.

⁷⁵⁵ Milliyet Gazetesi, 28 Ağustos 1951.

⁷⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ağustos 1951.

“Halk Partisi ya demokratik muhalefet nedir öğrenecek yahut silinip gidecektir”⁷⁵⁷ şeklinde ağır sözler sarf etmiştir.

Maliye Bakanlığı 1951 yılının Aralık ayında hazineye geçen gayrimenkullerin nasıl kullanılacağına dair bir tebliğ yayınlamıştır. Buna göre köylerin tüzel kişiliğine 378, belediyelere 113, özel idareye 36 adet olmak üzere 961 gayrimenkulün hazineye intikal ettiğini belirtmiştir. Çıkarılan kanun ile Londra Halkevi haricinde ülke içindeki 4.819 halkevi ve halkodası kapatılmıştır.⁷⁵⁸ Bu olaydan yaklaşık iki sene sonra ise bu kez CHP'nin malları Meclis gündemine alınmıştır.

2.1.9. İktidarın İrtica ile Mücadelesi ve Muhalefetin Tavrı

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmesinin akabinde iki aşırı düşünce “komünizm ve irtica” propaganda ortamı bularak gelişmeye başlamıştır.⁷⁵⁹ Özellikle Kore'ye asker gönderme meselesinde savaş karşıtı gösterilerde adı geçen Barışseverler Derneği mensuplarına yönelik tutuklamalar gerçekleşmiştir. Bu olay hükümeti harekete geçirerek Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerini değiştirilmesi ve Demokrasiyi Koruma Kanunu çıkarılmasını gündeme getirmiştir.⁷⁶⁰ 1951 yılının başından itibaren medyada da bu konu işlenmeye başlanmıştır. Ancak muhalefet hükümetin anti demokratik kanunları kaldırmak bir yana insan haklarına aykırı kanunlar çıkarmaya çalıştıklarını ileri sürmüştür.⁷⁶¹ Hükümet adına Samet Ağaoğlu yaptığı açıklamada “Türkiye’de

⁷⁵⁷ Milliyet Gazetesi, 27 Mayıs 1951.

⁷⁵⁸ Fevzi ÇAKMAK, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, 10.

⁷⁵⁹ Bkz. (711), TOKER, 167.

⁷⁶⁰ Bkz. (59), EROĞUL, 106.

⁷⁶¹ Nihat ERİM, “Niçin Israr Ediyoruz”, Ulus Gazetesi, 30 Aralık 1950. “Demokrat İşçi Partisi lideri bu tadilatın sonra memlekette fikir hürriyeti diye bir şey kalmayacaktır. Karanlık mefhumlarla bir kimseyi tercime kalkmak hukuku inkâr olur” dedi. Akşam Gazetesi, 19 Şubat 1951. Halide Edip Adıvar ise bu teklife mutlak şekilde değil fakat bir esas bulmak şartı ile taraftar olduğunu belirtmiştir. Akşam Gazetesi, 16 Şubat 1951.

Komünistliğe fikir olarak dahi müsaade edemeyiz”⁷⁶² diyerek muhalefetin tepkisine cevap verdi. Hükümet bu konudaki kararlılığını sürdürerek Ceza Kanunu’ndaki değişikliği 4 Aralık’ta kabul etmiştir.⁷⁶³

Muhalefet ise ülkede sadece bir komünizm tehlikesinin olmadığını aynı zamanda irtica tehlikesinin var olduğunu iktidara hatırlatmıştır. 1951 yılının ilk aylarında Atatürk büstlerine saldırılar meydana gelmeye başlamıştır. Bu olaylardan biri de Kırşehir’de faili meçhul kişi ya da kişiler tarafından Atatürk büstlerinin tahrip edilmesi hadisesidir.⁷⁶⁴ Olayın ardından İstanbul ve Ankara’dan hareket eden üniversite öğrencileri Kırşehir’de miting düzenlediler. Mitingde siyasi parti temsilcileri hazır bulunmuşlardır.⁷⁶⁵ Ülkede bu olayların yaşanmasının ardından, Demokratların Konya kongresinde, inkılaplara aykırı ve irticai mahiyette bazı teklifler ileri sürüldüğü şeklindeki iddialar iktidar muhalefet ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur.⁷⁶⁶ İddia edilen teklifler şu şekildedir: fes ve sarık giyilmesine müsaade edilmesi, hafta tatilinin pazardan cumaya alınması, tekkelerin açılması, kadınların giyim bakımından kapatılması, mekteplerde Kuran ve din dersleri okutulması, şer-i şerif üzere dörde kadar evlenmeye müsaade olunmasıdır.⁷⁶⁷

DP İstanbul Bölge müfettişi Hüsnü Yaman, bu hadisenin komplo olduğunu söyleyerek, olayın muhalefet partisi CHP tarafından desteklendiğini belirtmiştir. DP teşkilatı ise hadisenin büyüdüğünü ifade ederek kapatılması gerektiğini savunmuştur.⁷⁶⁸ Kasım Gülek ise Yaman’ın ifadelerinin aksine “İnkılaplarda tavize müsaade edemeyiz, inkılapların korunması meselesi partiler arası istişareye konu edilecek kadar ehemmiyetlidir”⁷⁶⁹ sözleriyle meselenin hassaslığına dikkat çekmiştir. Başbakan Adnan Menderes olaylar üzerine bir açıklama yaparak “Demokrasinin

⁷⁶² Zafer Gazetesi, 24 Kasım 1951.

⁷⁶³ Zafer Gazetesi, 5 Aralık 1951

⁷⁶⁴ Akşam Gazetesi, 26 Şubat 1951

⁷⁶⁵ Akşam Gazetesi, 5 Mart 1951. Mitingde DP İl İdare kurulundan Galip Arısan, CHP adına Atıf Aksaç ve MP adına Osman Akça bulunmuştur. Vali mitingde bulunmamıştır. Akşam Gazetesi, 6 Mart 1951.

⁷⁶⁶ Akşam Gazetesi, 13 Mart 1951.

⁷⁶⁷ Ulus Gazetesi, 14 Mart 1951.

⁷⁶⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mart 1951.

⁷⁶⁹ Ulus Gazetesi 16 Mart 1951.

esas, tahammül ve müsamaha ruhuna dayanır. Hangi istikametten gelirse gelsin taassubu, tahammül ve müsamaha ruhu ile bin netice demokratik nizamla telif etmek mümkün değildir. Din ve vicdan hürriyetini baskı altında bulundurmakta devam ve taassup göstermek dahi şüphe yoktur ki hürriyet nizamında yeri olmayan bir harekettir... Ortada haklı bir sebep yokken, irtica vardır diye memlekette heyecan yaratmaya çalışmak dini siyasete alet etmektir”⁷⁷⁰ sözleri ile ülkede irtica olmadığını, ancak bazı çevrelerin böyle bir hava yaratmak istediğini belirtmiştir.

Başbakan’ın “irtica yoktur” sözleri üzerine Milli Türk Talebe Birliği Federasyonu Başkanı “İrtica vardır diyebilmek için yeni bir 31 Mart Vakası’nı mı bekleyeceğiz”⁷⁷¹ şeklinde bir soru yöneltmiştir. Yaşananlarla ilgili olarak muhalefet lideri İsmet İnönü “Din siyasete alet edilmemelidir. Dini siyasete vasıta yapmakta ısrar etmek, milleti kötü akıbetlerle karşı karşıya bırakmak demektir... İktidar bu politika ile gelecek seçimlerde rey toplama endişesinde bulunmaktadır”⁷⁷² sözleriyle hükümetin politikasını değiştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu açıklamalar üzerine Samet Ağaoğlu “Geriye doğru hareketin müşterek düşmanınız” sözleri ile muhalefete teminat verirken, “Muhalefet liderinin son beyanatı dini politikaya alet etmekten başka bir şey değildir” diyerek muhalefeti bu konuda suçlamıştır.⁷⁷³ Başbakan Adnan Menderes “İrtica vardır diye memleket isnat altında bırakılmaz, akla gelen zamanda akla gelen yerde toplanmak ancak ayaklanma hareketi olarak yorumlanır” sözleri ile muhalefetin halkı ayaklanmaya teşvik ettiğini iddia etmiştir. Sözlerinin devamında muhalefete yüklenerek “İsnat ve iftiraya kalkışmak, partilerarası münasebetleri iyileştirecek bir yol olmadığını” belirtmiştir.⁷⁷⁴

Olaylardan sonra gençler sık sık İnönü’yü ziyaret ederler. Bu durum bir süre sonra iktidarı rahatsız eder. Başbakan, İnönü’ye yapılan ziyaretlerin gizli bir maksatla yapıldığını, ülkede irticanın olduğu söylenerek, muhalefetin yaygara

⁷⁷⁰ Akşam Gazetesi, 18 Mart 1951.

⁷⁷¹ Akşam Gazetesi, 20 Mart 1951.

⁷⁷² Ulus Gazetesi, 23 Mart 1951.

⁷⁷³ Zafer Gazetesi, 24 Mart 1951.

⁷⁷⁴ Zafer Gazetesi, 24 Mart 1951.

koparttığını iddia etmiştir.⁷⁷⁵ İnkılapların korunması hususunda ülkenin birçok ilinde mitingler düzenlenmiştir. İktidar çevreleri, bu açık hava toplantılarını “CHP’nin tertipli nümayişleri” olarak değerlendirilip, “Vatandaşları birbiri aleyhine tahrik ettiği” iddia etmiştir. Ayrıca muhalefet de “Demokratlar olarak on binlerce kişi ile gelip cevap veririz” şeklinde tehditkâr cevaplar vermişlerdir.⁷⁷⁶

Muhalefet, Atatürk’ün büstlerine saldırıların artması üzerine konuyu Meclis gündemine getirdi. CHP milletvekili Cevdet Topçu’nun, Ticani Tarikatı mensuplarının çıkarmış olduğu olaylar karşısında, hükümet olarak ne gibi önlemler aldınız sorusuna İçişleri Bakanı Halil Özyörük, tecavüzlerin bir şahıs olmaktan çıkıp, Türk inkılabının ve Türkiye Cumhuriyeti’nin sembolü olan Atatürk’ün heykel ve büstlerine yapıldığını belirterek, suçluların yakalandığını açıklamıştır.⁷⁷⁷ İçişleri Bakanı’nın da sözlerinde belirttiği gibi Ticani Tarikatı⁷⁷⁸ lideri Kemal Pilavoğlu ve on bir müridi yakalanarak tutuklandı.⁷⁷⁹

Konuyla ilgili olarak İçişleri Bakanlığı’nca bir tebliğ yayınlanmıştır. Tebliğde, yurt içinde irticaya delalet edecek herhangi bir ciddi sebep olmadığı belirtilirken,⁷⁸⁰ talebe teşekküllerinin siyasetle meşgul olamayacakları ifade edilmiştir.⁷⁸¹ Bakanlık bu tebliğinde adeta Başbakan’ın sözlerini tekrarlamış, ayrıca MTTF’ye uyarılarda bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise irtica ile ilgili düşüncelerini “Bugün toplu bir irtica hareketinin varlığından söz edilemez. Yalnız

⁷⁷⁵ Akşam Gazetesi, 22 Mart 1951.

⁷⁷⁶ Zafer Gazetesi, 19 Mart 1951.

⁷⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 9, c. 9, 11 Temmuz 1951, 175-176.

⁷⁷⁸ Ticanilik tarikatı, Şazeli Halveti kökenli Ebu’l Abbas Ahmed et Ticani tarafından 1737 yılında Cezayir’de kurulmuştur. Fas, Hicaz, Mısır, Trablusgarp ve Senegal’de büyük bir nüfuza sahip Ticani’ye tarikatından gelmektedir. Ticani grubunun Türkiye’de ki temsilcisi Kemal Pilavoğlu ve grubu adını ilk defa Türkçe Ezan’a karşı yaptıkları Meclis’te ezan okuma ve kamet getirme eylemi ile gündeme gelmişlerdir. Cumhuriyet Gazetesi, 5 Şubat 1949. Tarikatın inancına göre heykeller ve büstler puttur ve yıkılması gereklidir. Tarık Zafer TUNAYA, **İslamcılık Cereyanı**, 45.

⁷⁷⁹ Zafer Gazetesi, 29 Haziran 1951.

⁷⁸⁰ Ulus Gazetesi, 23 Mart 1951.

⁷⁸¹ Akşam Gazetesi, 23 Mart 1951.

eskiden kalma hareketlerin döküntüleri tamamen silinmemiştir”⁷⁸² sözleri ile ülkede bazı inkılap karşıtı toplu olmayan hareketlerin varlığını kabul etmiştir.

Ülkedeki huzursuz ortam, muhalefetin tepkisi ile birleşince hükümet Atatürk’e yapılan tecavüzleri durduracak bir kanun teklifi hazırlamıştır. Başbakan Atatürk’ü Koruma Kanunu ismini taşıyan yasa tasarısı ile “Memlekette huzursuzluk havası yaratmak isteyenlere karşı bu hareketlerinin cezai müeyyide altında bulunduğunu ihtar etmeyi” amaçlandığını belirtmiştir.⁷⁸³ Eski Başbakanlardan Şemsettin Günaltay, basın mensuplarına yaptığı açıklamada “Memleketin hayırına olduğuna inandığımız icraatında hükümeti destekleriz, aksi halde mücadele etmekten tereddüt etmeyiz” diyerek muhalefet olarak inanmadıkları şeyleri desteklemeyeceklerinin önceden işaretini vermiştir.

Kanun görüşmeleri sırasında İçişleri Bakanı, tecavüzlerin 14 Mayıs’tan beri olmadığını belirterek olayların Demokratlarla ilgisi olmadığını söyledi.⁷⁸⁴ Muhalefet adına Avni Doğan “CHP böyle bir tasarıya taraftardır. Fakat heykellere yapılan taarruzların, cumhuriyet ve inkılabı hedef tuttuğu sarahatle belirtilmeli, yalnız gerekli muhafazaya yarayacak bu metin değiştirilmelidir”⁷⁸⁵ sözleriyle kanunun bazı maddelerinde tadil edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Avni Doğan’dan sonra söz alan Başbakan ise, “Biz bu kanunla tenkit hürriyetini kaldırıyoruz. Atatürk’ün şahsına karşı olanların hakaret ve terzil hürriyetini kaldırmak istiyoruz”⁷⁸⁶ demiş, sonrasında “Muhalefetin işi zorlaştırdığını” belirtmiştir.⁷⁸⁷ 9 saat süren müzakere sonunda⁷⁸⁸ 7 Mayıs’ta Meclis Başkanlığı’na verilen tahrir ile kanun, Anayasa’nın 69. maddesindeki fert için imtiyaz sağlanamayacağı ilkesine aykırılığının incelenmesi için⁷⁸⁹ Anayasa Komisyonu’na geri gönderilmiştir⁷⁹⁰. Adalet komisyonunda söz alan

⁷⁸² Akşam Gazetesi, 27 Mart 1951.

⁷⁸³ Zafer Gazetesi, 18 Nisan 1951.

⁷⁸⁴ Zafer Gazetesi, 28 Nisan 1951.

⁷⁸⁵ Ulus Gazetesi, 5 Mayıs 1951.

⁷⁸⁶ Zafer Gazetesi, 5 Mayıs 1951.

⁷⁸⁷ Hürriyet Gazetesi, 5 Mayıs 1951.

⁷⁸⁸ Zafer Gazetesi, 25 Mayıs 1951.

⁷⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 7, 7 Mayıs 1951, 130-131.

⁷⁹⁰ Ulus Gazetesi, 8 Mayıs 1951.

Demokrat Parti milletvekili Selahattin Adil, “Atatürk İnkılâpları artık mazi olmuştur. 14 Mayıs inkılâbından sonra Atatürk İnkılâbından söz edilemez”⁷⁹¹ sözleri muhalefetin tepkisini çekmiştir.

Başbakan Adnan Menderes ise “Bir devri 14 Mayıs’ta kapatmış oluyoruz. Gözlerinizi arkaya çevirmek, onun muhasebesini yapmak lüzumsuzdur” şeklindeki sözleri ile muhalefetle olan gerginliği yumuşatmaya çalışmıştır.⁷⁹² CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, “İnkılâpların korunmasında CHP üzerine düşen vazifeyi yapacaktır” sözleriyle iktidarın işini zorlaştırmayacağını teminatını vermiştir, ancak Kemal Satır’ın “Yurtta huzurun tesisi için her şeyden evvel adil bir idare lazımdır ancak bunu göremiyoruz” sözleri ikili ilişkileri germiştir.⁷⁹³ Büyük Millet Meclisi’nde Heykeller Kanunu üzerinde tartışma çıkmış, yaşayan şahısların bundan sonra heykellerinin dikilmemesi hakkındaki teklife, muhalefet lideri İsmet İnönü’nün de dâhil edilmesi, şiddetli tartışmalara yol açmıştır. Bu sebeple muhalefet “Türk İnönü ile fazla uğraşmayın millet hoşnut olmuyor” dedi.⁷⁹⁴ Atatürk’ü Koruma Kanunu DP içinden ve muhalefetten gelen itirazlarla tartışmalara yol açmış, ancak DP yönetimini Atatürk’ün manevi kişiliğini öne çıkararak, dinin siyasete alet edilmesi tezini çürütmüştür.⁷⁹⁵ Anayasa Komisyonu’nun görüşmeleri 12 Temmuz 1951 yılında neticelenmiş ve oylama sonrasında bir kişi müstenkif kalarak 7-7 eşitlik olmuş, başkanın katıldığı tarafın kabul edenler 8’e 7 aykırı olmadığı şeklinde kararlaştırılmıştır. Yasa 288 milletvekilininin 232’si kabul 50 ret 6 çekimser oy ile 25

⁷⁹¹ Ulus Gazetesi, 18 Nisan 1951.

⁷⁹² Zafer Gazetesi, 14 Mayıs 1951.

⁷⁹³ Ulus Gazetesi, 21 Mayıs 1951. Nihat Erim’e göre Demokrat Parti iktidara geldikten sonra laik Cumhuriyet esasına bağlılık hususunda tereddütler, şüpheler yaratan bir politika gütmüştür. Nihat ERİM, “Laik Cumhuriyet”, Ulus Gazetesi, 21 Mayıs 1951.

⁷⁹⁴ Ulus Gazetesi, 22 Mayıs 1951.

⁷⁹⁵ Adalet Komisyonu’nda yasa tasarısının aleyhinde olanlar Atatürk hizmetlerini takdir ettiklerini şahsına da saygı gösterdiklerini ancak Atatürk dahi olsa bir şahsı korumak için böyle bir zaruret duyuluyorsa TCK’nın bu husustaki maddelerinin cezai müeyyidelerinin ağırlaştırarak düzenleyebileceğini iddia etmişlerdir. Kanun kararına lehte olanlar ise Atatürk’ün heykellerine vaki tecavüzlerin artık fani hayata karışmış bir şahsiyeti tahkire matuf olmayıp onun eserlerini hedef tuttuğunu mütecevizlerin harekete getiren kuvvetlerin şahsi bir düşmanlığın tesiri ile yapılmadığını bunların inkılaplara tereddütlere müteveccih bulunmasında şüphe olmadığı için kabul edilmelidir. TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 7, 7 Mayıs 1951, 142.

Temmuz'da kabul edilmiştir.⁷⁹⁶ CHP İl Kongresi'nde hazırlanan raporda, Demokrat Parti'nin ülkeyi "Müstebitlerin elinden pazu kuvvetiyle almış kahramanlar gibi jestler takınarak giriştiği faaliyetlerin yıkıcı irticaya sebep olduğu"⁷⁹⁷ zikredilmiştir.

İrtica kendisini bu kez 22 Kasım 1952 tarihinde Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da bir suikast ile varlığını göstermiştir. Yalman saldırıda yaralanmış, saldırgan ise yakalanamamıştır.⁷⁹⁸ Saldırının sebebi ise Yalman'ın iktidarı irticaya taviz vermek konusundaki yazılarıdır.⁷⁹⁹ Saldırının akabinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Vatan gazetesine verdiği demeçte "Fikir hürriyetine hiçbir şekilde tecavüz edilmeyecektir" sözleriyle basın özgürlüğünün altını çizerek olayı kınamıştır. Hükümetin bu nokta üzerinde hassasiyetle durduğu şeklinde açıklamalarda bulunulmuştur.⁸⁰⁰ Hürriyetin iki düşmanı olarak aşırı sağ ve aşırı sol cereyanlar hakkında önlemler alınması istenmiştir.⁸⁰¹ CHP lideri de geçmiş olsun dileklerini iletmiştir.⁸⁰²

Başbakan Gaziantep'te yaptığı konuşmasında "Demokratik rejimde tehlike siyasi irticadan, dini irticadan, milliyetçilik irticasından ve bunların başında komünistlerden gelebilir... Bu nedenle bu gibilerle amansız bir şekilde mücadele edeceğiz..."⁸⁰³ CHP'yi vazifede beraberliğe davet ediyorum" sözleri ile hükümetin aşırı gruplara müdahalesinin sert olacağı gibi muhalefetle birlikte hareket edeceğini

⁷⁹⁶ Zafer Gazetesi, 24 Temmuz 1951. Ali Naci Karacan kanun yürürlüğe girdikten sonra Milliyette kaleme aldığı yazısında şunları söylemiştir: "Allaha çok şükür. Atatürk Kanunu bir hayli gürültüden sonra çıkabildi. Atatürk Kanunu Türk inkılap, Türk terakki ve tealisini korumak kanunu olarak addetmekte asla hata yoktur. Şimdi susacaklar, sinecekler artık gündüz heykellere, büstlere saldırmayacaklar ve devlet, rejim, iktidar düşmanlığı için Atatürk'ü kullanamayacaklar." Ali Naci KARACAN, "Atatürk Kanunu, Milliyet Gazetesi, 27 Temmuz 1951.

⁷⁹⁷ Milliyet Gazetesi, 23 Haziran 1951.

⁷⁹⁸ Vatan Gazetesi, 23 Kasım 1952. Yapılan araştırmalar sonucunda 15 kişi tutuklanmıştır. Bu kişilerin isimleri şunlardır; Fevzi Özel, Hüseyin Üzmez, İlhan Civelek, Avni Mansur, Mustafa Özmansur, Hüseyin Yabacı, Musa Çağıl Diltemiz, İbrahim Kara, Fehmi Albayrak, Hafız Abdulkadir Akçiçek, Abdulvahap Arı, Şerif Dursun, Mahmut Şentürk, Muhittin Şoraloğlu, Osman Dursun. Yalman'ı vuran kişi Hüseyin Üzmezdir. Ulus Gazetesi, 28 Kasım 1952.

⁷⁹⁹ Fahir GİRİTLİOĞLU, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, 279.

⁸⁰⁰ Vatan Gazetesi, 24 Kasım 1952.

⁸⁰¹ Nadir NADİ, "Sağı Okşarken", Cumhuriyet Gazetesi, 25 Kasım 1952.

⁸⁰² Selma ÇETİNKAYA, "Ahmet Emin Yalman Suikastı ve Etkileri", 46.

⁸⁰³ Zafer Gazetesi, 19 Ocak 1953.

vurgulamıştır.⁸⁰⁴ Bu açıklamaların bir sonucu olarak 23 Ocak 1953 tarihinde milliyetçi irticanın odağı kabul edilen Milliyetçiler Derneği'nin faaliyetleri Cemiyetler Kanunu'na aykırı olduğu gerekçesi ile durduruldu.⁸⁰⁵ Derneğin DP'li milletvekili olan iki idarecisi Sait Bilgiç ve Tahsin Tara Haysiyet Divanı kararı ile partiden çıkarılmıştır.⁸⁰⁶ Ali Fuat Başgil, Milliyetçiler Derneği'nin kapatılmasının iktidar tarafından hatalı bir adım olarak nitelendirmiştir. Başgil'e göre üniversitelerde bu olaydan sonra, CHP propagandası rahat bir şekilde yapılarak, iktidar akademinin desteğinden mahrum kalmıştır. Bu durum 27 Mayıs'a giden sacayaklarından biridir.⁸⁰⁷

Demokrat Parti'nin din ve inanç özgürlüğü konusunda çıkardığı yasaların toplumda bazı aşırı kesimlere rahatlık verdiğini, bu sebeple bazı olayların yaşandığını söyleyebiliriz. Muhalefet, bu yaşananları inkılaplar elden gidiyor şeklinde yorumlayıp, olayların müsebbibi olarak da iktidarı göstermiştir. İktidar ise ilk etapta irticaya yönelik faaliyetlerin ülkede olmadığını savunarak toplumda panik havası yaratmamak istemiştir. Öte yandan muhalefeti olayların kışkırtıcısı olarak suçlamıştır. Ancak olaylar devam edince bir kanunla yaşananların önüne geçmek istenmiştir. Hükümet irtica faaliyetlerinin varlığını 1952 yılında Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'a yapılan suikast ile kabullenmiştir. Bu olaydan sonra muhalefet ile işbirliği yaparak, ülkeden aşırıların tasfiye edilmesi sürecine girmiştir.

2.1.10. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Birinci Bahar Havası

Başbakan Adnan Menderes basın ile olan ilişkilerini düzeltmek amacı ile 20 Aralık 1952 tarihinde ülkenin önde gelen gazetelerini toplayarak bir basın toplantısı

⁸⁰⁴ Başbakan Kilis'te yaptığı konuşmasında da iktidar ile muhalefetin bu konu hakkında seferber olduğunu belirtmiştir. Zafer Gazetesi, 20 Ocak 1953.

⁸⁰⁵ Ulus Gazetesi, 24 Ocak 1953.

⁸⁰⁶ Feroz AHMAD, **Modernleşme Sürecinde Türkiye**, 101.

⁸⁰⁷ Ali Fuat BAŞGİL, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, 101.

düzenler.⁸⁰⁸ Toplantıda memleket meselelerine yönelik geniş açıklamalarda bulunan Başbakan, sözü muhalefetle olan ilişkilerine getirerek “Bugün ki vaziyet gerginlik havası tamamen sunidir. Memleketin umumi ahvalinde, muhalefeti heyecana düşürecek bir sebep yoktur. Buna gerginlik denemez, çünkü gayri tabiidir”⁸⁰⁹ şeklindeki sözleri ile muhalefetle aralarında önemli problemlerin olmadığını altını çizmiştir.

Başbakan bu toplantının ardından İzmir’e gitti. Demokrat Parti İl Kongresinde bir konuşma yapan Menderes’in gündeminde yine muhalefet ile olan ilişkiler vardır: “Tenkit gözü ile mütalaa ettiğimiz icraatımız olabilir. Fakat orduya, dış politikaya, iktisat ve maliyeye umumi gidişe baktığımız takdirde bu insanlarda kardeşimizdir, memleketi idare edebiliyorlar, bu sevinecek bir haldir. Vatan müşterek malımız olduğuna göre sevinmek de hakkımızdır diyebiliyoruz”⁸¹⁰ sözleri ile partilerin birbirleriyle ortak konularda işbirliği yapmaları gerektiğinin önemini vurgulamıştır. Başbakan’ın bu ılımlı yaklaşımına ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü’den cevap gecikmez: “Demokratik rejimi geliştirmekte bize düşen vazifeleri ifa etmek borcumuzdur.” Artık bu sözler, partiler arasındaki ilişkilerin yeni bir havaya gireceğinin bir belirtisi sayılmıştır.⁸¹¹

Başbakan’ın, CHP Konak İlçe Kongresine katılması partiler arası münasebetlerde bahar havasının başlangıcıdır. Kongrede konuşma yapan Menderes “Mazi kapanmıştır eski CHP tarihe karışmıştır. Bugün karşımızda yeni bir halk partisi vardır” diyerek eskiye sünger çekildiğini belirtmiştir. Kongre Başkanı Lebit Yurdoğlu da, Başbakan’ın kongreye katılmasının Türk demokrasisinin gelişmesi hususunda önemli bir adım olduğunu belirtmiştir.⁸¹²

⁸⁰⁸ Milliyet Gazetesi, 20 Aralık 1952. Muhalefet yanlısı basından Necmettin Sadak, Falih Rıfıkı Atay ve Cavit Erel gibi isimlerde katılmıştır. Nihat Erım’e davet gönderilmiş ancak daha önceden başka bir programı olduğundan katılamamıştır.

⁸⁰⁹ Milliyet Gazetesi, 21 Aralık 1952.

⁸¹⁰ Zafer Gazetesi, 29 Aralık 1952.

⁸¹¹ Milliyet Gazetesi, 31 Aralık 1952.

⁸¹² Milliyet Gazetesi, 29 Aralık 1952.

Menderes Milliyet gazetesine verdiği beyanatta “Muhalefet partisi başkanının partiler arası münasebetler hakkında söylediklerini ancak memnuiyetle karşılarız... Samimi arzumuz partiler arasındaki keskin mücadelenin sona ermesidir. Tahkir, tezlil ve her türlü tahriklerle sövüp saymayı dahi mubah gören böyle bir mücadelenin devam edip gitmesi ancak şüursuzluğu ve basiretsizliği ve kötü niyeti memnun edebilir”⁸¹³ dedi.

Adnan Menderes Demokrat Parti Gaziantep İl Kongresi’nde yaptığı konuşmada “Siyasi havaya hâkim olmaya başlayan huzuru yadırgayıp bozmak isteyenler pek yakında tam bir hüsrarla karşılaşacaktır” dedi.⁸¹⁴ Halk Parti’li temsilcilerinde kongrede olduğunu gördükten sonra, “Halk Partisi, millî mücadele ruhu ile yoğrulmuş bir partidir ve bünyesinde vatanperverliğin hâkim unsur olduğunu kabul etmek lazım gelir...” şeklindeki sözler ile ana muhalefeti övmüştür. CHP Gaziantep İl Teşkilatı’nı da ziyaret eden Başbakan “İktidarla muhalefet rakiptir fakat ikisi de vatanperverdir” diyerek, muhalefetin de demokrasinin temel kurumlarından biri olduğunu belirtmiştir.⁸¹⁵

DP ile CHP arasındaki karşılıklı iyi niyet ifadeleri devam etmiştir. Muhalefet lideri İsmet İnönü 21 Ocak 1953 tarihinde düzenlediği basın toplantısında “Demokrasiyi geliştirmek sağlam temeller üzerinde kökleştirip derinleştirmek için hükümetle işbirliği yapmak ciddi arzumuz ve vazifemizdir. Memleketin bünyesini her türlü irtica hareketlerine karşı korumak yolundaki hükümetin bütün icraatında ona yalnız müzaheret ederiz. Hükümet aleyhine hakaret etmek istidadında olan her teşebbüs hükümet kadar Cumhuriyet Halk Partisi’ni kendisi karşısında bulacaktır.” Bu sözler irtica söz konusu olduğunda iktidarla görüş birliği içinde olduklarının kanıtıdır.⁸¹⁶ İsmet İnönü’nün bu beyanatı iktidar çevrelerinde memnunlukla karşılanmıştır. Başbakan tarafından ileri sürülen fikirlerle uygun olduğu belirtilerek, muhalefetle daima demokratik esaslar dâhilinde kalacaklarına, siyasi istikrar ve

⁸¹³ Milliyet Gazetesi, 5 Ocak 1953.

⁸¹⁴ Zafer Gazetesi, 18 Ocak 1953.

⁸¹⁵ Bkz. (607), BURÇAK, 130-132.

⁸¹⁶ Ulus Gazetesi, 22 Ocak 1953.

nizamı asla bozmamak şeklinde iki esasta anlaşılması gerektiği vurgulanmıştır.⁸¹⁷ İsmet İnönü, bütçe görüşmelerinde iç politikadaki ehemmiyet havasının memleket için hayırlı ve faydalı olacağına işaret ederek, dış siyasette hükümetin tüm çalışmalarında beraber olacaklarını söylemiştir.⁸¹⁸ Bu gelişmelerden sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İstanbul CHP İl Başkanlığı'na ziyarette bulunmuştur.⁸¹⁹

Çok partili hayata geçildikten sonra iktidar ve muhalefet arasında esen bu bahar havası ilk sağlıklı diyalog ortamını hazırlamıştır. Fakat bu hava fazla sürmemiştir. Muhalefet uzun yıllardır arzu ettiği siyasi teminatı sağlamışken, iktidarın Millet Partisi'ni mahkeme kararıyla kapatması üzerine, ana muhalefet partisinin aldığı siyasi tavırla tamamen bozulmuştur. Millet Partisi'nin mahkeme kararı ile 9 Temmuz 1953'te,⁸²⁰ geçici olarak kapatılmasına CHP önce sessiz kalmıştır. Olaydan bir hafta sonra Millet Partisi'nin faaliyetten men edilmesi, CHP tarafından tepki ile karşılanmıştır.

CHP siyasi emniyet konusundaki duyarlılığını partililer tarafından verilen demeçlerle sıklıkla dile getirmiştir. Bu olay da CHP'yi hemen harekete geçirmiştir. Bildirinin içeriğinde, iktidardan muhalefet partilerinin varlıklarını güvende hissedebilmeleri için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması istenmiştir.⁸²¹ Adnan

⁸¹⁷ Zafer Gazetesi, 31 Ocak 1953.

⁸¹⁸ Ulus Gazetesi, 17 Şubat 1953.

⁸¹⁹ Milliyet Gazetesi, 18 Şubat 1953.

⁸²⁰ Millet Partisi Eski Genel Başkanı Hikmet Bayur öncülüğünde bir grup partiden istifa ederken partinin inkılaplardan uzaklaştığını dinci, şeriatçı, mecellecî ve hilafetçi bir takım cereyanların etkisinde olduğunu açıklamıştır. Ulus Gazetesi, 30 Haziran 1953. 27 Ocak 1954 tarihinde ise resmen fesh olunmuştur. Akşam Gazetesi, 28 Mayıs 1954. CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı teşkilata özel olarak yolladığı tamimde siyasi toplantılarda ve mitinglerde laik ve demokratik Cumhuriyet prensiplerine uygun hareket edilmesini önemle rica etmiştir. **BCA, Fon No:30.1.0.0 - Kutu No: 46 - Dosya No:276 - Sıra No:1** (7 Temmuz 1955).

⁸²¹ Ulus Gazetesi, 16 Temmuz 1953. "1- Cumhuriyetin ve inkılapların muhafazası ve müdafaası CHP'nin ana prensiplerindedir. 2- MP'nin mahkeme kararıyla ihtiyati tedbir olarak faaliyetten men edilmesini icap ettiren ve bugün kanunca gizli safhada bulunan tahkikatın mahiyet ve delilleri bilinmediği için bu mevzuda bir fikir söylemeye imkân görülmemiştir. 3- Bu vesile ile anlaşılmalıdır ki memleket efkârında ve cemiyet içinde hususi mevki ve ehemmiyeti aşikâr olan siyasi partilerin ihtiyati tedbir mahiyetinde olsa dahi faaliyetten men edilmelerinin ve haklarında yapılacak soruşturma ve kavuşmanın mevzuunun ehemmiyeti ile mütenasip adli mercilerce yapılmasını Cemiyetler Kanunu sağlamaktadır. Partilerin hayatına emniyet ve istikrar vermek için mevzuatımızdaki bu boşluğun doldurulması ihtiyacı Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu'na intikal ettirilmiştir." Bkz. (802), ÇETİNKAYA, 54.

Menderes “Halk Partisi neşrettiği tebliğ ile inkılapların bekçisi bayrağını bir hamlede elinden düşürmüş bulunuyor... İrticakar hareketler ve milli bünyeyi tahripkâr hareketler herkesçe bilhassa kendisi tarafından yüzde yüz malum olan bir partinin himayesini ele aldı... Mürteci bir partinin himayesini ele aldı ve inkılapları müdafaayı beşinci plana düşürdü”⁸²² demiştir.

CHP yaşanan gelişmeler sonrasında bir tebliğ yayınlamış ve tebliğde, “Türlü müşküllere ve tehditlere rağmen, CHP kanunlar içinde prensipleri ve idealleri yolunda muhalif vazifesini vatana karşı dürüst bir surette ifaya devam edecektir”⁸²³ denilerek iktidarın kendilerini tehdit ettiğini belirtmiştir. Başbakanın ise bu tebliğe verdiği cevap “Demokrat Parti ihtiras ve düşmanlık zihniyetini bu memleketin hudutları dışına çıkarma kararı almıştır” şeklinde olmuştur. Başbakanın bir ricası da bulunmaktaydı “Aynı vatanın çocukları olarak Halk Parti’li vatandaşlarımdan partilerini muhterislerin elinden kurtarmalarını rica ediyorum.”⁸²⁴ Ardından Başbakan Adnan Menderes, Mersin’de yaptığı konuşmada, Demokrat Parti’nin her zaman hesap vermeye hazır olduğunu onlardan da gayri meşru olarak ele geçirdikleri servetlerinin hesabını soracağız dedi.⁸²⁵

İktidar ile muhalefet işlerinde bahar havası muhalefetin küçük ortağı tarafından olumlu karşılanmamıştır. 27 Haziran 1953 tarihinde toplanan Millet Partisi’nin dördüncü büyük kongresinde okunan Genel Kurul Raporu’nda CHP ile DP arasındaki bahar havası değerlendirilerek geçmişe yönelik hesabın sorulacağı korkusu ile CHP’nin iktidarın güdümüne girdiğini ifade etmiştir. Bu nedenle MP iki partiydi de eleştirmiştir.⁸²⁶

⁸²² Menderes MP’ye yönelik olarak şunları söylemiştir: “Bütün faaliyetler bütün hüviyeti ile bu partinin kin ve garaz partisi olduğunda zerre kadar şüphe bırakmaz. Bu partinin tek muvaffakiyet yolu olarak din yolunu seçtiğini söylemekte büyük bir kehanet yoktur. Bütün bunlar böyle iken Halk Partisi delilleri verin diyor. Mahkemenin sen delilleri tahlil edeceksin.” TBMM DPMG, 16 Temmuz 1953.

⁸²³ Ulus Gazetesi, 26 Ekim, 1953.

⁸²⁴ Milliyet Gazetesi, 26 Ekim 1953.

⁸²⁵ Milliyet Gazetesi, 28 Ekim 1953.

⁸²⁶ Bkz. (607), BURÇAK, 135.

İktidar ve muhalefet arasındaki bahar havası yedi ay kadar sürmüş bu süre zarfında bir nebze olsun tansiyon düşmüştür. Adeta ülke çapında bir bahar havası hâkim olmuştur. Başbakan'ın muhalefete yönelik bazı tedbirler alacağını söylemesi muhalefeti tekrar siyasi emniyetsizliğe iterek telaşa kapılmışlardır. DP-CHP'nin Ahmet Emin Yalman suikastı ile başlayan ve irtica faaliyetlerin tehdidi noktasında işbirliği söylemlerinin giderek arttığı sürecin yine irticai fikirler taşıdığı düşüncesiyle kapatılan MP bağlamında sona ermesi politikanın zeminindeki esnekliği göstermesi yolundan önemli görülmelidir.⁸²⁷

2.1.11. Memurları 25 Yılda Emekliye Sevk Eden Kanun ve Tartışmaları

14 Mayıs 1953 tarihinde Emeklilik Kanunu'nda değişiklik yapan bir kanun yürürlüğe girmiştir. Kanun'a göre seçilmiş Belediye Başkanları, Vilayet Umumi Komisyon Üyeleri hariç olmak üzere 25 hizmet yılını dolduran memurlar kurumların lüzum görmesi halinde yaş haddi aranmaksızın res'en emekliye sevk edilebilecekti. Ayrıca idarenin bu icraatı karşısında mağdur durumda olanların yargı mercilerine müracaat hakkı da ortadan kaldırılıyordu.⁸²⁸ Muhalefete göre hükümet memurları emekli olma yaşını 30 yıldan 25 yıla indirerek rejime bir darbe vurmuştur.⁸²⁹

Emekli Sandığı Kanun tasarısı Meclis'te görüşülürken muhalefet tasarımı şiddetle tenkit etmiştir. CHP Trabzon milletvekili Hamdi Orhon "Bu kanun rejimi de zedeleyecek bir kanundur. Demokratik rejimin temeli adli teminattır. ...Arkadaşlar, bu kanunun neresinden tutarsanız tutunuz bu adalet prensiplerini seçim emniyetini zedeleyen tehlikeye koyan bir kanundur. Böyle bir kanun müzakere edilmemelidir" şeklindeki sözleriyle tepkisini göstermiştir. Sözlerinin devamında "Hükümetin arzusu nedir? Zayıfların, kifayetsizlerin, liyakatsizlerin tasfiyesi. 25 sene hizmet haddi tamamen yanlıştır. İki sene gözümüzün önünde duran bir memur kifayetsizse, liyakatsizse onu nasıl 25 sene tutacağız" diyerek kanunun zayıf tarafını

⁸²⁷ Bkz. (802), ÇETİNKAYA, 55.

⁸²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mayıs 1953.

⁸²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 8 Temmuz 1953, 359-363.

belirtmiştir.⁸³⁰ Millet Partisi Çankırı milletvekili Kazım Arar kanunu antidemokratik ve insan haklarına tecavüz olarak nitelendirmiştir.⁸³¹

Devlet Bakanı Celal Yardımcı muhalefet partilerinin eleştirilerine yönelik olarak tasarının mevcut durumdan farklı bir değişiklik yapmadığını söylemiş ve “Bu zihniyette kifayet vardır, bu zihniyette iyi memurdan istifade, çalışmayan memurun mutlaka devlette memlekette var olmaya hakkı olmadığı zihniyeti vardır. Bütün bunlar bu kanunda mündemiç bulunan zihniyetlerdir arkadaşlar” diyerek eklemiştir.⁸³²

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına kürsüye gelen Ahmet Faik Barutçu kanunu demokratik rejimlerin prensiplerine uygun olmadığından dolayı hükümet tarafından ileri sürülmemesi gerektiğini vurguladı. Sözlerinin devamında “Hukuki devlet mefhumunda keyfilğe yer yoktur. Memurini keyfilik içinde bir rejime tabi tutmanın hukuki devlet mefhumu ile telifi mümkün olamaz. Mağduriyete uğrayan kimsenin kaza merciine müracaatı hukukun ve demokratik nizamın en tabii muktezasıdır”⁸³³ dedi.

Ekonomi ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş “25 hizmet yılı diye objektif bir esas vaz edilmeyecek olursa bütün memurlar arasında hatta böyle bir fikrin ortaya çıkıp komisyonlara sevkinden itibaren müthiş bir huzursuzluk baş gösterecektir. ...Memurlar kadrosunun şişkinliğini bertaraf ederek onları terfi edelim”⁸³⁴ dedi. Ardından Başbakan Adnan Menderes kürsüye gelerek “Biz devlet memurlarının umumiyetle çok vazife gördüklerini namuslu ve dürüst insanlar olduğunu Türk devlet memurlarından fazilet ve dürüstlüğü muhafaza etmek bakımından daha ileri bir itina içinde bulduklarını tahdidi nimet kabilinden bu kürsüden ifade etmeyi bir vazife telakki ederim. Böyle olduğu içindir ki biz Türkiye’de muazzam bir inkılap

⁸³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 8 Temmuz 1953, 343-344.

⁸³¹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 8 Temmuz 1953, 349.

⁸³² TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 8 Temmuz 1953, 352.

⁸³³ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 8 Temmuz 1953, 354-355.

⁸³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 8 Temmuz 1953, 356-357.

hatta ihtilal edebilecek derecede büyük değişiklik olmasına rağmen devlet memurlarının hiçbirini bu değişiklik neticesinde cezai takibata maruz bırakmadık hemen hemen yüzde yüzünü muhafaza ettik” dedi.⁸³⁵ Sözlerinin devamında “Muhterem arkadaşlar bu tasarı ile yaptığımız otuz senede tekaüt edebilme haddini 25 seneye indirmekten ibarettir. Tekrar arz ediyorum rejimde en küçük bir değişiklik dahi yapılmış değildir”⁸³⁶diyerek muhalefetin eleştirilerinin doğru olmadığını belirtmiştir.

Kanun’a Meclis dışında da muhalefet edilmiştir. Nihat Erim Ulus’ta kaleme aldığı yazısında “Memurların emekliye ayrıldıktan sonra geçim kolaylığı sağlanabilseydi mesele bir bakıma sadeleşebilirdi” diyerek yeni yasa tasarısını “korkunç” olarak nitelendirmiştir.⁸³⁷ Prof. Süheyp Derbil ise “Bir Millet Meclisi’nin herhangi bir idari karar veya muamele dolayısıyla idari dava yolunu kapaması yalnız antidemokratik olmakla kalmaz. Böyle bir kanuni hüküm Millet Meclisi’nin kendisi ile çelişğe düşmesi veya kendi kendini çiğnemesi demek olur”⁸³⁸diyerek eleştirdi.

Adnan Menderes yeni kanunun bir an evvel çıkarılarak memurların refahının temin edileceği hususunun hükümet programında yer aldığını belirtmiştir. Menderes son seçimlerde memurların büyük bir çoğunluğunun Halk Partisi emrinde çalıştıklarını izah etmiş ve örnekler vermiştir. “...Bu arada mesela Sivas’ta Vali’nin, Savcı’nın, Sağlık Müdürü’nün menfi rol oynadıklarını Karakollardaki, Jandarmalara kadar değişiklik yaparak muhayyel bir istikbal için hazırladıklarını” söylemiştir. Çetecilik davasında Falih Rıfkı Atay’ı beraat ettiren Ankara Ağırceza Reisi Emin Daşiroğlu ile birlikte mahkemenin iki üyesinin Halk Partisi adayı gösterildiğini belirtmiştir. Adaylığını koyan bazı memurların iktidara karşı “Ağız dolusu küfür ve iftiralarla” seçim propagandası yaptıklarını izah etmiştir. Menderes muhalefete mensup memurların tasfiyesi üzerinde durarak açıkça muhalefetin tarafını tutan iktidara karşı cephe alarak memleket işlerinin yürümesine mani olan memurlarla

⁸³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 8 Temmuz 1953, 359.

⁸³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 8 Temmuz 1953, 362.

⁸³⁷ Nihat ERİM, “25 Yılda Emeklilik”, Ulus Gazetesi, 15 Mayıs 1953.

⁸³⁸ Süheyp DERBİL, “Emekliye Ayırma”, Ulus Gazetesi, 15 Mayıs 1953.

muhalafet partilerinde aday olarak yer alan iktidara sövüp sayan memurların devlet kadrosunda yer almamaları konusunun çok yerinde olduğunu ve en kısa zamanda tasfiye yoluna gidileceğini söylemiştir.⁸³⁹ Aday olup kazanamayan tüm hâkim ve savcılar pasif vazifelere nakledilmiştir.⁸⁴⁰

2.1.12. Üniversite Yasasında Yapılan Değişiklikler

Demokrat Parti iktidarının 1953 yılına kadar üniversitelerle arası oldukça iyiydi. Bu sebeple üniversiteler konusunda muhalafet ile arasında herhangi bir problem yaşanmamıştı. Ancak 1953 yılında hükümetin irtica faaliyetlerine yönelik olarak çıkarttığı Milli Selamet Kanunları arasında Üniversite Yasası'nda yaptığı değişiklik ile üniversiteler iktidara karşı tavır almaya başlamıştır. Böylece 1953 tarihinden itibaren iktidar-muhalafet-üniversite üçgeninde üniversite muhtariyeti tartışmaları başladı.

21 Temmuz 1953 tarihinde Meclis'e Üniversiteler Kanunu'nun 46. maddesinin d fıkrasının değişimi için Milli Eğitim Vekili Rıfki Salim Burçak takdir vererek müzakere edilmesini istemiştir. 1946 yılında kabul edilen Üniversite Kanunu'nun 46. maddesinin ilgili fıkrasında şeref ve haysiyet kırıcı bir suç işleyenlerin meslekten çıkarıldığı belirtilmiştir.⁸⁴¹ Takrirden üniversite hocaları içinde siyaset ile meşgul olanların da bu kanuna dâhil edilip meslekten çıkarılması istenmekteydi. Muhalafet bu takrire çok sert tepki göstermiştir. Tasarının amacını "Şark Kurnazlığı" şeklinde değerlendiren muhalafet milletvekilleri üniversite

⁸³⁹ Akşam Gazetesi 24 Mayıs 1954.

⁸⁴⁰ Yeni Ulus Gazetesi, 8 Mayıs 1954.

⁸⁴¹ "Madde 4: Üniversite öğretim üyelerinden bu kanun ile belirtilen üniversite eğitim ve öğretim görevlerinden öğretim kendilerine düşenleri uygun yolda yerine getirmeyenlere veya meslek haysiyetine uymayana hareketlerde bulunanlara fakülte veya üniversite yönetim kurullarının teklifi üzerine hareketlerinin senatoca kestirilecek ağırlığına veya aşağıdaki fıkralarda belirtilen hallerde göre şu disiplin cezaları verilir: d) Üniversite öğretim mesleğinden çıkarma-üniversitenin öğretim mesleğinde kalmasında yer bırakmayacak kadar şeref ve haysiyet kırıcı bir suç işleyenlerin üniversite öğretim mesleğinden çıkarılmasıdır. (Bu gibilerin akademik unvanlarını taşıyıp taşımayacakları Üniversite Senatolarınca ayrıca karar altına alınır.)" TC. Resmi Gazete, Üniversiteler Kanunu, 18 Haziran 1946.

muhtariyetinin zedeleneceği endişesini duymuşlardır. CHP Mardin milletvekili Mehmet Kâmil Boran tasarımı “Muhalefeti susturmak gayesine kadim kılması” şeklinde eleştirmiştir.⁸⁴²

CHP Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller tasarının üniversite muhtariyetini zedelediğini ifade etmiştir. Boyacıgiller’e göre “Profesörün politika ile meşgul olması partilerinin programları bakımından kabul edilince evvela profesör fiilen politikaya karışacak ve neşriyatta bulunacaktır ve bu tahrik ile kendisine tanınmış olan bir hakkı istimal edecektir. Bunun aksine hem profesörü politika ile meşgul olacak diye kabul etmek, hem de ona siyasi neşriyatta bulunmak hakkını vermemek benim anlayışına göre doğru değildir” dedikten sonra “... Gelmiş ve gelecek olan Milli Selamet Kanunlarıyla Türkiye siyasi sahada geriye doğru gitmektedir” sözleri ile tasarımı eleştirmiştir.⁸⁴³

Kürsüye gelen Prof. Dr. Fuat Köprülü “Güya Halk Partisi hürriyet, demokrasi ve ilim muhtariyetini içten müdafaa ediyor ve biz vaktiyle bunları koyduk aman bozma diyor ve şark kurnazlığı gibi şeyler izafe ediyor” sözleri ile muhalif parti milletvekillerinin sözlerini eleştirmiştir. Köprülü devamlı: “...1932 ve 1933 tarihinde bir kanunla Dar’ül Fünun kapatıldı. Buna sebep o zaman ki bu darülfunun ıslahına lüzum görülmesi idi. Fakat Halk Partisi ondan sonra idari kısım şöyle dursun Üniversite ilmi muhtariyetini bile çok gördü ve vaziyet 1947 yılına kadar sürdü. Bu üniversitenin ilmi muhtariyetini elinden alan ve senelerce baskı altında tutan bir parti kanununun bir maddesi değiştirilince yaygara koparıyor” diyerek Cumhuriyet Halk Partisine yüklendi. Devlet Bakanı Celal Yardımcı ise tasarının “zaruretten” dolayı Meclis’e getirildiğinin altını çizmiştir. Sözlerinin devamında ise irfan ocaklarında okuyan vatan evlatlarını siyasi partilerin tesirinden uzak tutmak mütalaasının bir

⁸⁴² TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 21 Temmuz 1953, 944. Boran, tadil tasarısını eleştirirken sözü Başbakan Adnan Menderes’e getirerek “Adnan Menderes’in talihsiz bir adam olduğundan şüphe etmemekteyim. Eğer kendisi beş asır evvel gelmiş olsa idi bu azmi ile bu enerji ile muhiti üzerindeki bu nüfuz ve baskısı ile bu ceberutuyla büyük iler başarı ve bir kahraman sayılırdı. Fakat bugün tarihe bednam olarak geçecektir” dedi. Bu sözlerin hakaret içerdiği için geri alınması istendi. Boran sözlerini geri almayınca kendisine celseden çıkarılma cezası verilmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 21 Temmuz 1953, 946.

⁸⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 24, 21 Temmuz 1953, 953-954.

neticesi” olarak kanun tasarısının Meclis’e sevk edildiğini belirtilmiştir. Rıfık Salim Burçak muhalefetin tavrını eleştirerek “İşi dramatik bir şekle soktular” dedi.⁸⁴⁴ Müzakereler sonunda kanun maddelerine geçilmiş ve tasarı Meclis’te kabul edilmiştir. Yeni yasaya göre profesörlerin siyaset yapmaları men edilmiştir.⁸⁴⁵

İktidar çevreleri yeni yasayı “Üniversitemiz Politikadan Kurtarıldı” şeklinde değerlendirerek “İlim adamına yakışmayan şekilde politika ile uğraşmayacaklar”⁸⁴⁶ sözleri ile olumlu karşılamıştır. Nihat Erim yeni kanunların sadece “Muhalefeti baskı altına almak için kullanacaktır”⁸⁴⁷ diyerek ile oluşan yeni durumun muhalefeti sınırlandırmaya yönelik olduğunu çizmıştır. Kasım Gülek Üniversite profesörlerinin politika yapmasını yasaklayan kanun değişikliğinin amacını yasaların dolambaçlı yollarla seçim kazanmak için tasarlandığını ve anti demokratik kanunları kınadığını belirtmiştir.⁸⁴⁸ Yazar Cem Eroğul Demokrat Parti’nin profesörlerin partilerde fiilen görev almamaları hakkındaki kanun ile güdülen amacın üniversite çevrelerinin Halk Partisi’ne duydukları yakınlıktan kaynaklandığını ifade eder. Bunun filli bir tezahürü olarak birçok profesörün CHP’de görev aldığını belirten Eroğul “İktidar muhalefeti yoksun bırakmak gayesiyle üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklayan bir tasarı hazırladı”⁸⁴⁹ tespitini yapar. Muhalefet 1953 yılında Üniversite Kanunu’nda yapılan tadil dolayısıyla üniversite muhtariyetinin zedelendiğini düşünmekteydi. Bu kanun iktidar ile muhalefeti üniversiteler konusunda ilk defa karşı karşıya getirmiştir. Bu tarihten sonra 27 Mayıs darbesine kadar sık sık bu tarz tartışmalar ikili ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır.

Üniversite hocalarının aktif siyasetten uzaklaştırılmalarına rağmen iktidar ve üniversiteler arasında tam olarak ilişkiler bozulmamıştır. Üniversitelerin açılışlarında Başbakan’ın lehine tezahüratlar atıldığı görülmektedir.

⁸⁴⁴ Milliyet Gazetesi, 22 Temmuz 1953.

⁸⁴⁵ Milliyet Gazetesi, 22 Temmuz 1953.

⁸⁴⁶ Zafer Gazetesi, 22 Temmuz 1953.

⁸⁴⁷ Ulus Gazetesi, 25 Temmuz 1953.

⁸⁴⁸ Feroz AHMAD, **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**, 73.

⁸⁴⁹ Bkz.(59), EROĞUL, 126-127.

Demokrat Parti iktidarı 5 Temmuz 1954 tarih ve 6435 numaralı Kanun ile bağlı buldukları teşkilat emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacakları hakkındaki kanunla öğretim üyelerinden icap edenlerine bakanlık emrine alınma yetkisine sahip olmuştur.⁸⁵⁰ Bu kanun kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Hasan Ali Yücel bu kanuna “Siyaset adamları üniversiteden ellerini çeksinler” diyerek tepkisini ortaya koymuştur. “Bir profesörün mukadderatının bir siyaset adamının, yani Milli Eğitim Bakanı’nın dudakları arasından çıkan hükme bağlanamayacağını”⁸⁵¹ belirten Yücel yasanın üniversite muhtariyetini zedelediğini belirtmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın ise İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde yaptığı konuşmasında öğrencilere “Hocalarınıza kızmayın onlar profesör değil mektep hocası durumdadırlar”⁸⁵² şeklindeki sözleri ile profesörlerin bakanlık emrine alınmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Profesörü Nuri Esen, bir basın toplantısı düzenleyerek “Hürriyetsiz üniversite düşünemeyeceğini belirtmiş, üniversite profesörleri hakkındaki son kanunun ilgasının zaruri olduğunu” belirtti.⁸⁵³

İktidarın bu tasarrufunun yankıları devam ederken 3 Kasım 1954 tarihinde Ankara Üniversitesi açılış töreninde üniversite öğrencilerinin Cumhuriyet Halk Partisi lehine tezahürlarda bulunması yeni bir tartışma konusunu gündeme getirmiştir. İktidarın derhal üniversite öğrencilerinin siyasetle uğraşmaması hususunda bir kanun tasarısı hazırlığına girdiği haberleri, muhalefeti ve üniversite öğrencilerini kızdırmıştır.

Muhalefet çevreleri “Üniversite gençlerinin üniversitenin açılışı münasebetiyle Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı yapmış oldukları sevgi ve tezahürlerinin hükümete karşı nümayiş olmadığını, sadece muhalefetin şahsi hürriyetine ve bütün insan haklarına bağlayan bir tezahür olduğunu, iktidarın bundan

⁸⁵⁰ Bkz. (352), ARSLAN, 232.

⁸⁵¹ Akşam Gazetesi, 8 Kasım 1954.

⁸⁵² Akşam Gazetesi, 2 Kasım 1954.

⁸⁵³ Akşam Gazetesi, 3 Eylül 1954.

alınmaması gerektiğini”⁸⁵⁴ belirtmiştir. İktidar öğrencilerin bu tutumundan alınmış olacak ki yeni bir tasarı çalışmalarını başlatmıştır. İktidar çevreleri ise “Üniversite mi açıldı yoksa Halk Partisi’nin yeni bir partizan kampanyası mı”⁸⁵⁵ sorusu ile durumu eleştiriyordu. Üniversite talebesinin siyasetle uğraşmasına değil, siyasetin üniversiteye sokulmasına ve hükümet aleyhine nümayiş yapılmasına karşı oldukları da belirtilmiştir.⁸⁵⁶ Hikmet Bayur Akşam gazetesinde kaleme aldığı yazısında, iktidarın üniversitelere karşı tutumunu eleştirerek “Son yıllarda İnönü’yü ve Kasım Gülek’i alkışlayan gençlik, 1950’den önce takındığı muhalif durum dolayısıyla o vakit ki Cumhurbaşkanı tarafından taksimdeki ünlü seçim söylevinde adeta tehdit edilmiştir”⁸⁵⁷ diyerek muhalifliğin gençlerde daima üstün olduğunu açıklamıştır.

2.1.13. Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mallarının Müsadere Edilmesi

Cumhuriyet Halk Partisinin, tek parti döneminde devlet-parti özdeşleşmesinin bir sonucu olarak mal varlığında önemli bir artış söz konusu olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün de mal varlığının yüklü bir kısmının CHP’ye miras olarak bıraktığı bilinmektedir.⁸⁵⁸ Bu çerçeveden bakıldığında Demokrat Partilileri ve başta Adnan Menderes’i muhalefet partisi CHP ile eşit şartlarda bir iktidar mücadelesi içinde olup olmadıkları kaygısına itmiştir. CHP’nin maddi imkânlarının geniş olması bu partinin yeni kurulmuş ve geniş imkânlarla sahip olmayan iktidar partisine nazaran tekrar iktidara gelebileceği endişesi Menderes’i böyle bir kanun çıkarmaya itmiştir.⁸⁵⁹ CHP bu duruma tepki vermekte gecikmez. CHP Konya Teşkilatı toplanarak DP’nin almak istediği kararlar görüşülerek “müsadere” ve “gasp” olarak

⁸⁵⁴ Akşam Gazetesi, 8 Kasım 1954.

⁸⁵⁵ Mümtaz Faik FENİK, “Bu Nümayişlere Göz Yummayız”, Zafer Gazetesi, 5 Kasım 1954.

⁸⁵⁶ Mümtaz Faik FENİK, “Hükümete Karşı Bir Nümayiş Suçtur”, Zafer Gazetesi, 7 Kasım 1954.

⁸⁵⁷ Hikmet BAYUR, “Gençlik ve Siyasa”, Akşam Gazetesi, 12 Kasım 1954.

⁸⁵⁸ Bkz. (83), DEMİR, 282.

⁸⁵⁹ Mete TUNÇAY, “Siyasi Tarih 1908-1980”, 179.

nitelendirilmiştir.⁸⁶⁰ Zile Teşkilatı'ndan da tepki gelmiştir. Başbakanlığa çekilen telgrafta “Anayasa ile tanınan mülkiyet hakkının baltalandığı” belirtilmiştir.⁸⁶¹

Başbakan Adnan Menderes Ekim ayında Seyhan Barajı'nın temel atma töreni için gittiği Adana'da Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik bazı tedbirler alacaklarını ifade etmiştir.⁸⁶² Bu konuyu Demokrat Parti Meclis Grubu da ilk olarak 5 Mayıs 1953 tarihinde görüşülmüştür. Önerge 232 milletvekilinin imzası ile görüşülmeye başlanmıştır Adnan Menderes grupta milletvekillerine acele edilmemesini aynı anda verilen 270 imza ile konuyla ilgili başka bir önergenin de olduğunu ikisinin birleştirileceğini söylemiştir.⁸⁶³ Demokratlar, ikinci kez 8 Aralık 1953 tarihinde “CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri” hakkında bir kanun tasarısını parti Meclis Grubu'na getirmişlerdir. Tasarı 9 Aralıkta Meclis'e sevk edilmiştir.⁸⁶⁴ Demokrat Parti kanun teklifini Meclis'e sunmadan önce CHP'ye konuyu iletmıştır. Böylece mevcut tasarı üzerinde görüşlerinin alınmasını ve kanun teklifinin ortak verilmesi istenmiş, ancak CHP'den olumlu bir yanıt gelmemiştir.⁸⁶⁵ Meclis'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin mal varlıklarının elde edilmesinde bir haksızlık yapılıp

⁸⁶⁰ **BCA, Fon No: 30.10.10 - Kutu No:79 - Dosya No: 524 - Sıra No: 28** (3 Ağustos 1951).

⁸⁶¹ **BCA, Fon No: 30.10.10 - Kutu No:79 - Dosya No: 524 - Sıra No: 28** (3 Ağustos 1951).

⁸⁶² Ulus Gazetesi, 25 Ekim 1953. Menderes sözlerinde şu ifadeleri kullanmıştır: “Halk Partisi'nin kalbinde vatan aşkı bulunan mensupları elbette vardır... Bunlar nerededirler? ... Halk Partisi iktidara geleyim de ne olursa olsun diyen bir avuç muhterisin malı mıdır? Eğer böyle ise bizim de alacağımız tedbirler olmalıdır.” Nihat Erim Başbakan'ın konuşmasının akabinde “Başbakan'ın Adana Konuşması” başlıklı kaleme aldığı yazısında Başbakan'ın CHP muhalefetine yüklemeye çalıştığı kusurların “hayali” ve “muhalefeti ortadan kaldırmaya yönelik” olduğunu ifade etmiştir. 1950 tarihinde iktidarı ele aldıklarından beri bir plan uyguladıklarını belirten Erim, DP'nin bu plana göre en az 15 yıl iktidarda kalacağı düşüncesinin hâkim kılındığını bu sebeple CHP'nin tasfiye edilmesi gerektiği fikrinde birleştiklerini belirtmiştir. Ulus Gazetesi, 26 Ekim 1953.

⁸⁶³ Bkz. (611), BOZDAĞ, 138. Grup toplantısında eski Milli Eğitim Bakanı Avni Başman Menderes'e hükümetin normal yollardan mahkemeye gitmeyerek neden ek bir kanun çıkarma gereksinimi duyduğunu sorar. Menderes, “Ne pahasına olursa olsun İsmet İnönü ve Halk Partisi memlekette bir kıyam hazırlamak için kati karar halindedir. Ve bunun ilk teşebbüsleri İzmir'de başlamak üzeredir, ilk adımları atılmıştır. O gün o tarihte manzara böyle görünüyor. O zaman halk partisinin elindeki mallar böyle bir kıyamın silah ve cephanesi olarak kullanılacak kuvvetlerdi.” Bkz. (683), ALBAYRAK, 214.

⁸⁶⁴ Kanun teklifi başta Demokrat Parti Antalya milletvekili Akif Sarioğlu ve 91 arkadaşı tarafından Meclis'e verilmiştir. Eroğul'a göre bu metin tam anlamıyla bir el koyma metnidir. Bkz. (59), EROĞUL, 127.

⁸⁶⁵ Nihat ERİM, **Günlükler**, 573-574.

yapılmadığının tespiti için beş kişiden oluşan bir komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır.⁸⁶⁶

Demokratların aldığı bu karar pamuk ipliğine bağlı olan iktidar-muhalefet ilişkilerini kısa sürede koparmaya yetmiştir. CHP İl Başkanı Semih Sancar, Demokrat Parti Meclis Gurubu'nun aldığı kararı iktidar partisinin “İlk günden itibaren partiyi ortadan kaldırma girişimi olduğunu” söylemiştir. Bu girişimin ilk olarak “Halkevlerinin⁸⁶⁷ partimizin elinden alınması, borçlarının üstüne bırakılması ve nihayetinde uydurma borç ve gayri meşru iktisap efsanesi ile devam ettiğini” belirtmiştir.⁸⁶⁸ Kasım Gülek ise Demokrat Parti'nin aldığı kararlar tarih karşısında “intihar” yolunda olduklarını, iktidarın “Koltukları bırakmamak için her yola başvurduklarını” belirtmiştir. Sözlerinde iktidarı millet huzurunda eleştirmeye devam edeceklerini söyleyen Gülek, hiçbir zaman “güdümlü muhalefet” olmayacaklarını da belirtmiştir.⁸⁶⁹ Nihat Erim'de Ulus gazetesinde kaleme aldığı yazısında “Seçmen vatandaşların yüzde elli üçünün vekâletini üzerinde taşıyan bir zümre adına hareket edebilen bir mahdut zümre, seçmen vatandaşların yüzde kırk üçünün vekâletini

⁸⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 26, 11 Aralık 1953, 131. CHP Ordu milletvekili Naşit Fırat alınan kararlar ilgili olarak tepkisini “Sizi milletin takdiri ile baş başa bırakıyorum” sözleriyle ortaya koymuştur.

⁸⁶⁷ Başbakan Adnan Menderes Demokrat Parti Grubu'nda yaptığı konuşmada CHP'nin Halkevlerine yardım adı altında toplanan paraların hiçbirinin Halkevlerine aktarılmadığını, paraların tamamının CHP'de kaldığını ileri sürmüştür. Milliyet Gazetesi, 13 Aralık 1950. DP Ankara İl Kongresinde Halkevlerinden tüm vatandaşların faydalanmasını sağlayacak bir sistemin kurulması teklif edilmiştir. Milliyet Gazetesi, 5 Haziran 1951. DP Manisa milletvekili Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşı resmi partilere bedelsiz mal devredilmemesi, bu müesseselerle derneklere ait olup siyasi partilere terk edilmiş malların-binaların hazineye devredilmesi için birer kanun teklifi vermişlerdir. Milliyet Gazetesi, 7 Ağustos 1951. CHP kanun tasarısını Anayasa kurallarına aykırı olarak nitelendirmiştir. Başbakan ise CHP'nin sağlıklı bir muhalefet olması için kanun teklifinin verildiğini belirtmiştir. Milliyet Gazetesi, 8 Ağustos 1951. Halkevleri Kanunu 362 oyla Meclis'ten geçmiştir. Kanuna göre Halkevleri üç ay içinde boşaltılacaktır. Milliyet Gazetesi, 9 Ağustos 1951. 14 Ağustos'ta Halkevlerinin boşaltılması çalışmalarına başlandı. Bu kapsamda Valilik ve Defterdarlıklarda gayrimenkul tespitine başlandı. Milliyet Gazetesi, 15 Ağustos 1951. Maliye Bakanı Hasan Polatkan CHP'nin bu durumu gasp olarak değerlendirmesine yönelik olarak “Bütçelere el atarak partileri lehine vergilerden hisse alanların gasptan bahsetmeye hakkı yoktur” dedi. Milliyet Gazetesi, 28 Ağustos 1951.

⁸⁶⁸ Milliyet Gazetesi, 9 Aralık 1953.

⁸⁶⁹ Ulus Gazetesi, 14 Aralık 1953.

üzerinde taşıyan partiyi malından mülkünden soymaktadır” sözleriyle iktidarın tavrına açıkça ateş püskürmüştür.⁸⁷⁰

Demokratlar görüşmeler sırasında maliye müfettişlerinin üç yıl önceki incelemelerinde CHP'nin mallarının yüzde 96'sının gayri meşru iktisap olduğunu tespit ettiklerini açıklamıştır. Halk Partililer bu duruma yönelik tepkilerini “3 yıl önce tespit edilen durumun seçim arifesinde ortaya çıkarılmasında hangi iyi niyet buyuruyorsunuz?”⁸⁷¹ Sorusu ile yöneltmişlerdir. Bu durum karşısında Halk Partisi Genel Başkanlığı derhal bir tebliğ yayınlamıştır. Yayımlanan tebliğde, Demokrat Parti Meclis Grubu'nda alınan kararın hukuk devletinin hüküm sürdüğü esaslara uymadığını belirttikten sonra bu durumun mal-mülk davası olmaktan çok bir “rejim davası” olduğu ileri sürülmüştür. CHP'nin bu gibi “baskı” ve “tecavüz” tertiplerinden yılmayacağını da altı önemle çizilmiştir.⁸⁷² Haksız iktisaplara yönelik tasarının Meclis'te görüşüleceği gündün bir gün önce İnönü yaşanan olaylara yönelik Ankara İl Kongresinde bir konuşma yapmıştır. Sözlerinde “Bizlere reva görülen muamele ve haksızlıklar ne olursa olsun vatandaşlar arasındaki huzurun önemli olduğunu bu sebeple kardeşlik duygularının sarsılmadan vatan müdafaasına önem veriyoruz” demiştir.⁸⁷³

CHP'nin mallarının müsadereğine yönelik kanun 14 Aralık'ta Meclis'te görüşülmüş⁸⁷⁴ ve kanunlaşmıştır.⁸⁷⁵ Kanun tasarısının Meclis'te görüşülmesi sırasında söz alan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü sözlerinde kanun tasarısının tamamen “Anayasaya aykırı” olduğunu altını çizmiş, ardından tasarımı “Cumhuriyetin itibarına kastetmek hareketi” olarak değerlendirmiştir.

⁸⁷⁰ Nihat ERİM, “Totaliter Rejime Doğru”, Ulus Gazetesi, 13 Aralık 1953.

⁸⁷¹ Yeni Ulus Gazetesi, 16 Aralık 1953.

⁸⁷² Ulus Gazetesi, 11 Aralık 1953.

⁸⁷³ Ulus Gazetesi, 14 Aralık 1953. Biz CHP'liler vatandaşlar arasında ayrılığa sebep olacak hadiselere meydan vermeyeceğiz.

⁸⁷⁴ Zafer Gazetesi, 14 Aralık 1953. Zafer Gazetesi manşette “Halk Partisi Elde Ettiği Gayri Meşru İktisaplarını Hesabını Vermelidir” başlığıyla vermiştir.

⁸⁷⁵ Grup kararı olduğu için komisyonun en küçük bir itiraza dahi hakkı olmadığını ısrar etti. Ulus Gazetesi, 12 Aralık 1953. Milliyet Gazetesi, 14 Aralık 1953. Tasarı 341 oyla kanunlaşmıştır.

Sonra Demokrat Parti Grubu'na yönelerek “Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum suçluların telaşı içindesiniz”⁸⁷⁶ benzetmesini yapmıştır. Başbakan Adnan Menderes ise bu eleştirilere yönelik verdiği cevapta “Müsterihiz çünkü davamızda yüzde yüz haklıyız” demiştir.⁸⁷⁷ İnönü yaptığı konuşmadan sonra milletvekilleriyle birlikte Meclis’i terk etmiştir.⁸⁷⁸ Adnan Menderes CHP’li milletvekilleri Meclis’i terk ederken “ ... Şu teatral eda ile Meclis’i terk ettiklerinden dolayı telaşa düşeceğimizi zannediyorlarsa vay onlara vay onlara bu suretle bırakıp gidenler eğer haysiyetlerinin ve şereflerinin eri ise tekrar bu kapıdan içeri girmesinler” şeklinde muhalefete açıkça ağır ithamlarda bulunmuştur.⁸⁷⁹ Menderes İnönü’nün Meclis’i terk etmesini parti Meclis görüşmelerinde “Bu şekilde konuştuktan sonra Meclis’i terk etmekten başka bir yol takip edemezlerdi” şeklinde yorumlamıştır.⁸⁸⁰ CHP’liler kanunu “müsadere”, DP’liler ise “haksız iktisapların millete iadesi” olarak tanımlamıştır.⁸⁸¹

İsmet İnönü’nün Halk Partisi’nin mallarının hazineye aktarılmasından bir rahatsızlık duymamış, Atatürk’ün CHP’ye noter huzurunda bıraktığı mallara dokunulmamasını istemiştir.⁸⁸² Adnan Menderes de bu duruma cevap olarak “Biz Atatürk’ü Türk Milleti’nin en aziz bir varlığı olarak vicdanlarımıza gömmüş başımıza taç etmişizdir. O büyük adamı Türk milleti arasında bir birlik sembolü olarak en kutsi en aziz hatıra olarak kalplerimizde ebediyen muhafaza edeceğiz. Bir zamanlar resimlerini pullardan, paralardan, kazıyıp onu nisyana terk etmek

⁸⁷⁶ Ulus Gazetesi, 15 Aralık 1953. Burhan Apaydın CHP’nin mallarının müsaderesine verdiği tepkiyi “Sahte Hürriyet Feryatları” başlıklı yazısında partinin siyasi olgunluktan yoksun olduğu halkın haklı sebeplerle istediği kanunun huzursuzluk yaratmasının anlaşılabilir olduğunu belirtmiştir. Zafer Gazetesi 15 Aralık 1953. Görüşmeler sırasında Demokrat Parti milletvekillerinin oldukça sert tepkileri mevcuttur. Ankara milletvekili Abdullah Gedikoğlu, İsmet İnönü konuşmasını yaptığı sırada oturduğu yerden “Sahtekâr, Sahtekâr 1946 yılını unuttun mu?” Şeklinde bağırması İnönü ise konuşmasına “Işıktan Korkuyorsunuz, 400 babayiğit bir kişiye hücum etmez. Türk âdetinde bu yoktur dinleyiniz” şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine bazı DP’li milletvekilleri Meclis masalarının kapaklarını vurarak İnönü’yü susturmak istemişlerdir. TBMM Tutanak Dergisi, d. 9 c. 26, 14 Aralık 1953, 170.

⁸⁷⁷ Zafer Gazetesi, 17 Aralık 1953.

⁸⁷⁸ Zafer Gazetesi, 15 Aralık 1953. Zafer bu durumu “Meclis’te Bir Tiyatro Sahnesi: Mizansenle Meclis’ten Sıvıştılar” başlığıyla yer vermiştir.

⁸⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 26, 14 Aralık 1953, 173.

⁸⁸⁰ TBMM, DPMG, 29 Aralık 1953.

⁸⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 26, 14 Aralık 1953, 234.

⁸⁸² Bkz. (248), AYDEMİR, 243.

isteyenlerin bugün Onun isminden ve hatırasından istifadeye kalkışması katiyen doğru değildir” demiştir.⁸⁸³

İnönü partisinin mallarının hazineye devinden sonra yeni CHP merkez binasının açılışında mücadeleden vazgeçemediklerini yeniden iktidara geldiklerinde hukuk devleti esaslarını ve siyasi hürriyetin hiçbir zaman sarsılmaması için çalışacaklarını söylemiştir.⁸⁸⁴ Ayrıca İsmet İnönü iktidarın muhalefete uyguladığı son olayların “Emniyetsizlik buhranı içinde hukuk dışı yollarla seçimlerde rakipsiz kalmak hevesiyle yapıldığını” da söylemiştir.⁸⁸⁵

Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde iktidara geldiğinde devri sabık yaratmayacaklarının altını ısrarla çizmişti. Ancak ne yazık ki 1953 yılında halkın isteğine dayandırılarak, muhalefet partisine yönelik çıkarılan bu kanun ile muhalefeti destekleyen kesimi ciddi bir şekilde karşısına almıştır.

2.1.14. Basın Kanunu’nda Yapılan Değişiklikler ve Muhalif Gazetecilerin Cezalandırılması

1954 yılının Şubat ayında Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Cürümler hakkında bir kanun tasarısı Meclis’te görüşülmeye başlamıştır. Bu yeni yasa ile basınla ilgili suçların Asliye Ceza ve Ağır Ceza mahkemelerinde görülmesine olanak sağlıyordu. Bu kanun Meclis’e geldiğinde iktidar ve muhalefet arasında büyük tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu adına Ahmet Faik Barutçu öncelikle tasarıyı “zamansız olarak” ve “tükenen bir devrin karakteristiği” şeklinde değerlendirmiştir. Ardından “IX. Büyük Millet Meclis’i ekseriyet grubunun ilan

⁸⁸³ Zafer Gazetesi, 15 Aralık 1953.

⁸⁸⁴ Milliyet Gazetesi, 20 Aralık 1953, Dünya Gazetesi, 20 Aralık 1953.

⁸⁸⁵ Milliyet Gazetesi, 31 Aralık 1953.

edilen bir kararına göre beş gün sonra kendi kendini feshederek milleti memleketin idaresi hakkında siyasi vekâlet vermek için reylerini kullanmaya davet edecektir... Meclis'in son eserinin hürriyetleri lüzumsuz tehdit edici bir hareket olmaması hukuki ve siyasi olduğu kadar manevi olan vecibesi iktizasıdır” sözleri ile tasarının zamansızlığını belirtmiştir. Barutçu hükümetin çıkarmaya çalıştığı yasayı hastalığa benzeterek “Rejimin hastalığı kanser olmadan tedavi edilmesi lazım gelen bir hastalık!” nitelendirmesinde bulundu. Hükümetin icraatını tenkit eden bir konuşma yapan Barutçu ezcümle şunları söyledi: “Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak mahiyette hilafı hakikat haberleri ihtiva ediyor endişesi veya tecavüz ve isnat iddiaları ileri sürülebilir.” “Biz 1950 seçimlerine hürriyetleri takyit eden kanunlar çıkararak girmeyi düşünmedik. Mevcut antidemokratik kanunları ayıklamadıktan tam seçime takaddüm eden bir zamanda matbuat hürriyetini bu haliyle takyit edici mahiyette kanun çıkarmak doğru değildir. Bu Meclis'in memlekete seçimle giderken son hediyesi hürriyetleri lüzumsuz yere tehdit eden kanunlar olmamak gerekir.⁸⁸⁶ CHP Mardin milletvekili Mehmet Kamil Boran “Ne gariptir bu parti adeta ebediyen iktidarda kalacağı ve hiçbir zaman ekseriyeti kaybetmeyeceğini gibi ham ve muhal bir hayale kapılmıştır. Bu türlü kanunlar çok tehlikeli silahlardır” tanımlamasında bulundu.⁸⁸⁷

Demokrat Parti Meclis Grubu adına Hulusi Köymen “Muhالیf grup arkadaşları mütalaa ve tenkitlerini tek zaviyeden ele almışlardır. Ve o şekilde hükme vardıklarını kabul etmemek imkânı yoktur. Şimdi kanun iki safhada suçları ifade etmiştir. Birisi şeref haysiyet şöhret üzerine tecavüz, diğeri de devletin siyasi ve mali itibarına vakıa olan tecavüzler yani yalan haberler neşri. Şu halde arkadaşlar mali siyasi itibarı muhafaza etmek için milletimiz için bugün kati bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç kanunun hazırlanmasındaki isabeti meydana koymaktır”⁸⁸⁸ diyerek kanunun içeriğini belirtmiştir.

⁸⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 9, c. 29, 07 Mart 1954, 390-393.

⁸⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 9, c. 29, 07 Mart 1954, 393.

⁸⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 9, c. 29, 07 Mart 1954, 408-409.

Kürsüye gelen Başbakan Adnan Menderes “Demokrat Parti 1950-1954 yıllarının arasında iktidarının son aylarını yaşamaktadır. Önümüzde iki ay daha kalmamıştır. Böyle bir zamanda tasarımı huzurunuzda getiriyoruz. İfade ve tasvir edilmek istenen manzara şudur; Bu kanun geldikten sonra artık suistimalleri önlemek için hiçbir imkân kalmayacaktır. O halde bunun mefhumu muhalifi bugünkü suistimalleri önlemek için her türlü imkânlar mevcuttu”⁸⁸⁹diyerek muhalefetin tepkilerine cevap vermiştir.

Tasarı muhalefetin eleştirilerine rağmen 32’ye karşı 301 oy ile kabul edildi. Cihad Baban hatıralarında Başbakan’ın bazı gazetecilere güzel anlatımla yasaya olumlu bakmaları için ikna edildiğini belirtir.⁸⁹⁰

Bu kanunun yürürlüğe girmesinin ardından muhalif gazetecilerin cezalandırılma süreci başlamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın 9 Eylül 1951 tarihinde “Gözü Kapalı Oy Verme” isimli makalesini Ulus’ta kaleme almıştı. Yalçın makalesinde ezcümle şunları söylemişti. “... Hâlbuki dediğimiz pek kusurlu pek

⁸⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 9, c. 29, 07 Mart 1954, 410.

⁸⁹⁰ “Serklödoryandaki masa gözümde şöyle canlanmaktadır. Ortada Menderes karşısında Bedii Faik, Falih Rıfkı Atay masanın etrafında Ethem İzzet Benice, Burhan Felek, Nadir Nadi, Ahmet Emin Yalman, Ali Naci Karacan. ... Menderes sözü aldı, çok nazik ve mahir ifadelerle fikrini savunmaya başladı. Tema vatandaşın şeref ve haysiyetini tecavüzlerden kurtarmaktı. Uzun Uzun konuştu. Misaller verdi, demokrasiden, demokrasiyi memleketeye yerleştirmenin lüzumundan bahsetti. Bir an geldi ki Falih Rıfkı Atay ile Bedii Faik onu tasdik ve tasvip manasında alkışlamaya başladılar.” Bkz. (358), BABAN, 153. Oylamaya 333 milletvekili katıldı. Milliyet Gazetesi, 10 Mart 1954. Kanun metni şu şekildedir: “Madde 1- Matbuat vasıtasıyla her ne suretle olursa olsun: 1- Namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması, 2- İtibar kıracak veya şöhet veya servete zarar verecek bir suçun isnat edilmesi, 3- Rıza hilafına hususi veya ahvalin teşhir olunması. 4- Yukarıdaki hal ve suretle tecavüz hakaret isnat veya teşhire maruz bırakılacağından bahisle tehditte bulunması hallerinde fail 6 aydan 3 seneye kadar hapis, 1000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Yukarıda yazılı cürümler resmi sıfat veya hizmetlerinden dolayı işlendiğinde cürme mürettep olan ceza üçte birden yarıya kadar artırılarak hükmolunur. Madde 2- Birinci maddede yazılı cürümlerden dolayı takibat icrası şikâyete bağlı değildir. Ancak Cumhuriyet Müddeiumumisi tahkikata başlamazdan evvel mağdurun yazılı muvafakatini alır. Hüküm katileşinceye kadar bu muvafakatın yeni alınması halinde hukuku amme davası sukut eder. Re’sen takibi müstelzim olan veya takibi izin, muvafakat talep veya müracaata tabi bulunan hakaret, sövme, tezlil, tezyif veya edep ve hürmete münafi hareket suçları hakkında bu maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları tatbik edilir. Madde 3- Devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanına mucip olarak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikalari neşredenler bir seneden üç seneye kadar hapis ve 2500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılır. Madde 4- Bu kanunun birinci ve üçüncü maddelerinde yazılı cürümlerin tekrerrür haddinde misli halinde artırılarak hükmolunur.” TC. Resmi Gazete, 10 Mart 1954, 8653.

karışık ve hükümet mesuliyetini ciddiyetle ve verimli bir surette yüklenebilmek kabiliyetinden mahrum, hazırlıksız bir teşkilat idi. İşte bugün memleketin Demokratlardan çektiği dert bu yüzden ortaya çıkmıştır. Efkârı umumiyeye aldandığını hissediyor. Fakat çaresiz bu dert çekilecektir. Eğer bu durum bize ders teşkil ederse gözümüzü açarsak ve seçimlerde daha ciddi ve samimi bir milli murakabe lüzumuna bizi iman ettirirse bu çok acı ve zararlı tecrübe ve başa gitmemiştir denilebilir... 1950’de Türk vatanının büyük bir hataya kurban gittiği istinasız her vatandaşın gözüne çarpmıştır. Umumi heyeti itibariyle DP’ye inanmış onu tercih etmiş ve DP listesini sandıklara atmıştır... Adayların %39’unu tanımadan o şahısları bulan ve tavsiye eden partinin şahsiyetine inanarak... Bu manada gözü kapalı oy vermiştir”⁸⁹¹ dedi.

Yalçın’ın kaleme aldığı bu makaleden dolayı Demokrat Parti Genel Başkanı Adnan Menderes gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Cemal Sağlam aleyhine dava açmıştır.⁸⁹² Mahkeme müdür hakkında beraat kararı verdikten sonra Meclis’te Hüseyin Cahit Yalçın’ın teşrii dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Hamit Şevket İnce Yalçın’ın bu yazısı ile Meclis’in şahsiyeti ve maneviyesinin açıkça aşağılama ve alay edildiğini ileri sürmüştür. Ahmet Faik Barutçu ise “Yazı Demokrat Parti’den bahsettiğine göre bilhassa sizlerin daha objektif davranması icap eder” dedi. Barutçu Ulus gazetesi Yazı İşleri Müdürü’nün aynı suçtan muhakeme edilerek beraat etmiş olduğunu ve bu mahkeme kararının katıyet kesp etmiş bulunduğunu söyledi. Zihni Betil ise suç unsuru bulunmadığını belirtti. Hüseyin Cahit Yalçın yaptığı ilk açıklamada “Çok memnunum başka gazeteci arkadaşlar mahkemelere giderken benim milletvekili dokunulmazlığım dolayısıyla muhakeme edilememem zaten doğru değildi” dedi.⁸⁹³ Dokunulmazlığın kaldırılmasının ardından bir yazı kaleme alan Nihat Erim “Çokluk kendisini bazı esas prensip ve kaidelere bağlı saymaz, kendisini kızdıran siyasi rakipleri aleyhine elindeki devlet yetkilerini keyfine göre

⁸⁹¹ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Gözü Kapalı Oy Verme”, Ulus Gazetesi, 9 Eylül 1951.

⁸⁹² Ulus Gazetesi, 14 Mart 1952. Cemal Sağlam 24 Nisan’da beraat etmiştir. Ulus Gazetesi, 25 Nisan 1952.

⁸⁹³ Akşam Gazetesi, 19 Nisan 1952.

kullanırsa o rejim adına zerrece yanılmak ihtimali olmaksızın çokluk istibdadı denir. Yazık ki o yolun üzerindeyiz” dedi.⁸⁹⁴

Gazeteci bir milletvekilinin yazdıklarından dolayı dokunulmazlığının kaldırılması kamuoyuna deyimi yerindeyse bomba gibi düşmüştür. Ardından yeni kanuni düzenleme sonrası Hüseyin Cahit Yalçın yazılarından dolayı 26 ay 20 gün hapse 4444 lira 40 kuruş ağır para cezasına mahkûm oldu.⁸⁹⁵ Yalçın’ın hapis cezası Temyiz Mahkemesi’nde tasdik edildikten sonra İnönü hapisteki Yalçın’a bir telgraf çekmiştir.⁸⁹⁶ Ahmet Emin Yalman ise Cumhurbaşkanı’na bir mektup yazarak Yalçın hakkında hususi af talep etmiştir.⁸⁹⁷ Yalçın 1 Aralık’ta tevkif edilmiştir.⁸⁹⁸ İnönü hadiseden hemen sonra duyduğu üzüntü ile Ankara’ya gelmiştir.⁸⁹⁹ Yalçın’ın mahkûmiyeti iktidar çevrelerinde “Adalet partizanca tezahürle siyasete alet edilemez. Bu siyasi macera romanı tefrikasına bir nihayet vermek zaruret halini almıştır. Bu nümayişlere son verilmesi artık zaruret halini almıştır.”⁹⁰⁰

Vekiller Heyeti’nin Anayasa’nın 46. maddesi gereğince aldığı karar ve Cumhurbaşkanı’nın tasdiki ile düşürmüştür. Yalçın’ın cezası affedilmiştir. Bu aynı zamanda iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin yumuşama devrine girmesine de

⁸⁹⁴ Nihat ERİM, “Çokluk İstibdadı”, Ulus Gazetesi, 21 Nisan 1952.

⁸⁹⁵ Yeni Ulus’ta 1 Nisan 1954 tarihinde “Kabahat Sebep Olandır”, 2 Nisan’da “İlk Kardeş Kanı”, 26 Nisan’da “Bir Başbakan mı Konuştu Yoksa” yazılarından Adnan Menderes’e hakaret 3 Nisan’da “Demokratların Harici Bir Muvaffakiyet Daha” Fuat Köprülü’ye hakareten mahkûm olmuştur. Akşam Gazetesi, 24 Eylül 1954.

⁸⁹⁶ “Hürriyet ve demokrasi uğrunda şanlı ve şerefli mücadelelerimiz hesapsız Türk nesillerinde kökleştirdiği ideal kuvvetinin size gurur ve huzur vermesini ve daha birçok şerefli hizmetlerde muvaffak olmanızı niyaz eder, uzun ömürler dileriz. Bu duygularımızı CHP Meclis Grubu kararı ile en derin teessürlerimizi arz ederiz.” Akşam Gazetesi, 1 Aralık 1954.

⁸⁹⁷ “Hür dünyanın basın hayatında mühim bir rolü olan Milletlerarası Basın Enstitüsü İcra Komitesi’nin Zürih’te tertip ettiği toplantıya gidiyorum. Bütün Avrupa memleketlerinden ve Amerika’dan gelen meslektaşlarının yazılı ve dünyaca tanınmış bir gazeteci olan Hüseyin Cahit Yalçın hapse mahkûm olması karşısında alaka ve üzüntü duyduklarını biliyorum. Bilhassa basın suçları için hapis cezasına alışık olmayan Anglosakson gazetecilerin teessürü büyüktür... Kendisi hakkında hususi af huzurunuzdaki yüksek salahiyyetinizi kullanmanız bir gazeteci sıfatıyla en derin saygılarımla arz ederim.” Akşam Gazetesi, 1 Aralık 1954.

⁸⁹⁸ Akşam Gazetesi, 2 Aralık 1954.

⁸⁹⁹ Akşam Gazetesi, 4 Aralık 1954.

⁹⁰⁰ Zafer Gazetesi, 7 Aralık 1954.

işaret eder.⁹⁰¹ Yalçın affından sonra iktidar-muhalefet ilişkilerinin memleket için hayırlı bir dönüm noktası atlattığını birbirimizi anlayışla severek çalışırsak anlatamayacağımız hiçbir şey olmadığı görüşü hâkim olmuştur.⁹⁰² Böylece Yalçın 21 yaşında 3 ay 18 gün hapis yatmıştır.⁹⁰³

Bu kanundan sonra sıklıkla gazetecilerin yazdıklarından dolayı ceza aldığı döneme girilmiştir. Bedii Faik Dünya gazetesindeki yazılarından dolayı Devlet Bakanı Mükerrer Sarol'a hakareten tevkif edilmiştir. Faik tutuklanarak Sultanahmet Cezaevine gönderildi.⁹⁰⁴ Matbuat ve basın davalarına ilişkin olarak iktidarın görüşü kanun hükümlerinin yerine getirilmesidir. Bilakis bunlara karşı koyup kendilerini imtiyazlı sanmaları şiddettir. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek tutuklanma sonrasında Ankara Ajansı'na verdiği beyanatta "...Basın demokrasinin ana temelidir. Bu bakımdan memlekette tanınmış bir gazetecinin tevkifini büyük bir teessürle karşılıyoruz" dedi. CMP Genel Başkan Vekili "Eğer memlekette basın hürriyeti ve alelumum vatandaşların şahsi hakları teminat altında değilse, adaletin istihali ve hâkim teminatı zedelenmişse o zaman bu mesele üzerinde durmak gerekli" dedi.⁹⁰⁵ Devlet Bakanı Mükerrer Sarol şikâyetini geri alması ile Bedii Faik haptisten çıkarıldı.⁹⁰⁶ 23 Haziran 1955 tarihinde Akis dergisinde yayınlanan Kedi Fare yazısına Menderes çok kızmış ve Cüneyt Arcayürek 6 ay hapis ve 1000 lira para cezasına mahkûm olmuştur. Aynı kanun gereğince derginin sahibi Metin Toker de 5000 lira para cezasına çarptırıldı.⁹⁰⁷

⁹⁰¹ Yalçın'ın yaşlılığı ve sıhhatinin cezasının infazına âdemi müsaadesi dolayısıyla hakkındaki hapis cezasının iskatına karar vermiştir. Yalçın "Eh öyleyse yarın görüşürüz" dedi. Akşam Gazetesi, 19 Mart 1955.

⁹⁰² Akşam Gazetesi, 20 Mart 1955

⁹⁰³ Halkçı Gazetesi, 19 Mart 1955.

⁹⁰⁴ Akşam Gazetesi, 24 Kasım 1954. Milliyet Gazetesi, 24 Kasım 1954.

⁹⁰⁵ Akşam Gazetesi, 26 Kasım 1954. Milliyet Gazetesi, 24 Kasım 1954. Bedii Faik'in avukatları tutuklanma talebine itiraz edip Faik'in tahliyesini istemişlerse de mahkemece reddedilmiştir. Milliyet Gazetesi, 26 Kasım 1954.

⁹⁰⁶ Akşam Gazetesi, 7 Aralık 1954.

⁹⁰⁷ Akşam Gazetesi, 24 Haziran 1955. Cüneyt Arcayürek'in "Bir Kedi ve Fare Hikâyesi" başlıklı yazısı Akis dergisininin 14 Mayıs 1955 tarihli sayısında yayınlandı. DP'nin Parti Grup Toplantısını ele alan Arcayürek'in "...Başbakan Adnan Menderes yokta ve bahis mevzuu realist milletvekili toplantı dönüşü Ankara Palas'ın geniş koltuklarına yan geldiğinde Kedi yok ya, fareler cirit atıyor... Hele bir gelsin, hepsi kaçacak delik ararlar demişti" şeklindeki sözleri hükümeti oldukça öfkelenirdi. Cüneyt ARCAYÜREK "Bir Kedi ve Fare Hikâyesi", Akis Dergisi, 14 Mayıs 1955, 4. Cüneyt Arcayürek daha

2.2. İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE GERGİNLEŞME SÜRECİ

2.2.1. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri

Başbakan Adnan Menderes genel seçimlerin 2 Mayıs'ta yapılacağını bir basın toplantısı ile kamuoyuna duyurmuştur.⁹⁰⁸ Konuşmasında seçim emniyetine de değinen Başbakan şunları ifade etmiştir: “Seçimlerin yalnız dürüst ve emniyetli bir şekilde cereyan etmesiyle yetinmeyerek vatandaşın vicdanında en küçük bir tereddüdün yaşanmasına imkân bırakmayacak derecede gerçekleştirilmesini de sağlayacağız.”⁹⁰⁹ 11 Şubat'ta Demokrat Parti Meclis Grubu seçimlerin yenilenmesi üzerine olağanüstü toplanmıştır.⁹¹⁰ Toplantıdan sonra basın mensuplarına demeç veren Adnan Menderes seçim emniyetini tam olarak sağlayacaklarını burada bir kez daha tekrarlamıştır.⁹¹¹

Başbakan'ın beyanatlarından sonra Seçim Kanunu'nda bir takım düzenlemelere gidilmesi için Seçim Kanunu Tadil Tasarısı 17 Şubat'ta Meclis'te görüşülmüştür.⁹¹² Bu hususta muhalefetin tam desteği söz konusudur.⁹¹³ CHP adına

sonra hatıralarında bu olayı şöyle değerlendirir: “Suçum hükümetin manevi şahsiyetine hakaret etmektir. Kedi kimdi? Menderes. Fareler kimdi? Demokrat Parti Grubu milletvekilleri. İşte bu noktada kapalı rejimlere özgü hukuk mantığı işliyordu. DP Grubu Millet Meclisi'nin çoğunluk grubuydu. Öyleyse Millet Meclisi'nin ta kendisiydi. DP Genel Başkanı aynı zamanda Başbakan unvanını taşıyordu. DP Genel Başkanı'na hakaret etmek Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı'na da hakaret etmekle eş değerd. Oysa bu benzetme dâhil yazının tümünde ne milletvekillerine fare diyen ne de Başbakan'ı kediyeye benzetmek isteyen vardı. Ne var ki ferman Menderes'ten... Olunca 27 Yaşındaki Cüneyt Arcayürek'in içeriye atılmaması için hiçbir neden yoktu.” Cüneyt ARCAYÜREK, **Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1965**, 53-54.

⁹⁰⁸ Yeni Ulus Gazetesi, 27 Ocak 1954.

⁹⁰⁹ Zafer Gazetesi, 27 Ocak 1954.

⁹¹⁰ Yeni Ulus Gazetesi, 12 Şubat 1954.

⁹¹¹ “Partimiz seçimlerin her türlü şüphe, tereddüt ve şaibeden masun yapılmasını arzu etmekte seçim emniyeti münakaşalarının cereyan ettiği derinleri kapamaya azmetmiş bulunuyoruz.” Zafer Gazetesi, 12 Şubat 1954.

⁹¹² Yeni Ulus Gazetesi, 18 Şubat 1954. Değişiklik 16 maddeden ibarettir. Tadil tasarısında YSK'nın 12 üye ve bir Başkan'dan teşekkül etmesi, bunlardan 6'sının Danıştay üyelerinden seçilmesi, Temyiz Mahkemesi Reisi'nin otomatikman bu kurula başkanlık etmesi, seçim neticelerine ait her türlü itiraz, şikâyet, ihtilaf YSK tarafından sonlandırılması ve seçmen kütüklerinin tasdikli birer sureti alakalılar tarafından siyasi parti temsilcisi ve müşahitlerine verilmesi yer almıştır. Milliyet Gazetesi, 14 Şubat 1954.

⁹¹³ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Şubat 1954.

Faik Ahmet Barutçu seçimlerin tam emniyet içinde yapılmasının zorunluluğundan bahsederek iktidarın Seçim Kanunu'nda nasıl düzenlemeler yapacağını açık olarak muhalefete belirtmesini istemiştir.⁹¹⁴ Muhalefetin desteği ile birlikte tadil Meclis'te 34'e karşı 342 oy ile kabul edilmiştir. Başbakan Adnan Menderes tadil kabulünden sonra kürsüye gelerek "Kanun vatandaş vicdanında 1946 hatıralarının doğmaması için açık kapıları kapamıştır" dedi.⁹¹⁵ CHP'nin olağanüstü kurultayının açılış konuşmasında İnönü seçimlerin emniyet içinde yapılmasına yönelik beyanatlardan itimat duymak için yapılacakların nasıl uygulanacağını bilmek istediklerini ısrarla belirtmiştir.⁹¹⁶

Seçimlere doğru giderken ana muhalefet partisinin içinde bir takım huzursuzlukların olduğu haberleri duyulmaya başlamıştır. Seçimler yaklaşırken Meclis Grubu'ndaki milletvekillerinin parlamentoya tekrar giremeyecekleri endişesini duymakta bazı Genel İdare Kurulu üyeleri ise birbirlerine itimat etmemekteydiler.⁹¹⁷ Ancak yaşanan bu huzursuzluk seçimlerin arifesindeyken hemen çözülmesi gerekiyordu. Bu durum CHP'nin Olağanüstü Kurultayı'nda CHP'li olmayan adayların da listeye alınmaları ve Genel İdare Kurulu'nda illere bazı adaylar tavsiye edilebilmesinin kabulüyle uzlaşa sağlanmıştır.⁹¹⁸

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Olağanüstü Kurultayı'nda alınan "Partili olmayan adaylarında listeye alınmaları durumu" seçim öncesinde muhalefetin iş

⁹¹⁴ Yeni Ulus Gazetesi, 18 Şubat 1954. Seçim Kanunu'nunda değişiklik yapılması için geçici bir komisyon kurulmuştur. Komisyon muhalefet temsilcileri de hazır bulunmuşlardır. Ancak Zafer gazetesinde çıkan habere göre muhalefet temsilcilerinden biri komisyona devam etmemiş, diğeri önünde zaman olmamasına karşın fikrini beyan etmemiştir. Bu durum Demokrat Parti çevrelerinde muhalefetin Seçim Kanunu çıkartılmasına muhalefet ettiği ve kanunu hükümsüz bırakmak niyeti ile değerlendirilmiştir. Zafer Gazetesi, 17 Şubat 1954.

⁹¹⁵ Zafer Gazetesi, 18 Şubat 1954.

⁹¹⁶ Yeni Ulus Gazetesi, 26 Şubat 1954.

⁹¹⁷ Bkz. (865), ERİM, 508.

⁹¹⁸ Elindeki yetkileri merkeze bırakmak istemeyen teşkilat Genel İdare Kurulu'nun aday göstermesini, bu adayların kendi yoklama kurullarından geçmesini ve son kararı bizzat teşkilatın vermesi şartıyla kabul etmiştir. Böylece teşkilat ile Genel İdare Kurulu arasındaki anlaşmazlık bir dayanışma sağlanmasıyla son bulmuştur. Sonuç itibarıyla seçim öncesinde partinin kuvvetini sarsacak tatsızlıklar önlenmiştir. Akşam Gazetesi, 28 Şubat 1954. İnönü kongre sonrası "Dört senelik muhalefet devrinde CHP uğradığı sayısız haksızlıkları hep ideal kuvvetiyle karşılamıştır. Hatta hususi kanunların kendisine reva görülen bunca ağır muamelelerin maddi ve manevi tesirlerinden de aynı imanla yenmiştir." Milliyet Gazetesi, 28 Şubat 1954.

birliği yapma teŖebbüsüne gireceğine yönelik beklentileri arttırmıŖtır. Nihayetinde partilere giden iŖ birliği mesajına diğer partilerden cevap gecikmemiŖtir. Köylü Partisi seçim öncesinde CHP ile herhangi bir iŖ birliğinin partinin 4. maddesine göre “Milli savunma ve milli felaketin olması durumunda zaruri kılındığını” söyleyerek bir anlamda iŖ birliği talebine karŖı kapıları kapamıŖtır.⁹¹⁹ Cumhuriyetçi Millet Partisi ise aralık kapı bırakarak iŖbirliđinin yapılması veya yapılmamasına yönelik herhangi bir “Kesin hüküm yoktur” Ŗeklinde beyanat vermiŖtir.⁹²⁰ İktidar ise muhalefetin iŖbirliđine olumlu bakmamıŖtır.⁹²¹ Cumhuriyet Halk Partisi içinde de iŖbirliđine yönelik tam bir fikir birliği mevcut değildi.⁹²² Beklenen gerçekteŖme yaŖanmamıŖ İsmet İnönü basına bu konu hakkında bir beyanat vererek “Seçimlerde biz muhalefet partilerinin birbirleriyle uđraŖmamalarını ve hepsinin Meclis’te kuvvetleri nispetinde temsil olunmasını istiyoruz, bu arzunun hududu dıŖında bir iŖbirliđine programımız ve prensiplerimiz eleŖtirel değildir”⁹²³ sözleriyle iŖ birliğinin gerçekteŖmeyeceđini kamuoyuna duyurmuŖtur.

Muhalefet cepesinde bir iŖbirliđi ıŖıđı yakıldığı sırada Adnan Menderes’in bütçe müzakerelerinde muhalefet partisine yönelik “Aslını ve mazisini inkâr samimiyetin yolu olamaz. Daha hazini onların geçmiŖte yaptıklarını bugün haksız yere başkalarına isnada çalıŖmaları ve karŖısındakileri en insafsız hücumların hedefi yapmalarınıdır... Politikacılık bir düzenbazlık olmadığı gibi memleket meselesinde ihtiras oyuncağı haline getirilmiŖtir”⁹²⁴ sözleri BaŖbakan’a cevap vermek için Meclis’te söz isteyen İsmet İnönü’ye Meclis usulüne uygun olmadığı gerekçesiyle

⁹¹⁹ AkŖam Gazetesi, 28 Ŗubat 1954.

⁹²⁰ AkŖam Gazetesi, 28 Ŗubat 1954.

⁹²¹ Muhalefet Partilerinin bu iŖbirliđi hareketine Zafer gazetesi “CHP Seçimlerde Kimden Medet Umuyor?” manŖetiyle geçtiği haberde inkılapçı geçinen Halk Partisi’nin irticacı beslemek suçundan kapatılan bir partinin başka isim altında ayaklanan unsuruyla iŖ birliği yapmak istemesi hem kendi programını inkâr hem de itiraftır sözleriyle Demokrat Parti’nin iŖbirliđine karŖı olduğunu adeta göstermiŖtir. Zafer, Gazetesi, 4 Mart 1954. Daha açık bir ifade ile Adnan Menderes iŖbirliđine karŖı olarak “TelaŖları nedendir, suya düŖmüŖ gibi niçin birbirlerine bakıyorlar? Niçin kitaplarını, programlarını bir kenara atıyorlar. Bu evvela tek başlarına DP ile karŖı karŖıya gelemeyeceklerinin bir ifadesidir” diyordu. Zafer Gazetesi, 8 Mart 1954.

⁹²² CHP içerisinde CMP ile koalisyonla tamamen karŖı olanlar, bir bölgeye has olmak üzere CMP’nin ileri fikirli adaylarını CHP listelerine tüm yarı yarıya katmak” Dünya Gazetesi, 16 Mart 1954.

⁹²³ Yeni Ulus Gazetesi, 20 Mart 1954.

⁹²⁴ Zafer Gazetesi, 1 Mart 1954.

söz verilmemesi⁹²⁵ iktidar ve muhalefet ilişkilerinin seçim öncesi gerilmesine sebep oldu. İnönü bunun üzerine Menderes'e cevap olarak Yeni Ulus'a bir beyanatta bulunmuş "...Şunu bilmek lazımdır ki her karşılaşmada olduğu gibi siyasi tartışmalarda da muhatabından cevap almaya cesaret etmeyen haksızlığını kabul etmiş olur"⁹²⁶ diyerek kendisinin dolayısıyla partisinin haksızlığa uğradığını belirtti.

Seçim öncesi yaşanan atmosferi bilmek seçim kampanyaları boyunca gelişecek iktidar-muhalefet ilişkilerini anlamak açısından daha iyi olacağı kanısındayım. Muhalefet ve iktidar arasında bir gergin bir yumuşayan havanın devam ettiği sırada İsmet İnönü Malatya'da ilk seçim mitingine başlamıştır. Seçim nutkunda seçim tartışmalarının medeni çerçeveler içerisinde geçmesini temenni etmiştir.⁹²⁷ Böylece seçim kampanyası startı verilmiş oluyordu. Seçimler yaklaştıkça ikili ilişkilerde sertleşme sürecine girilmiştir.

Demokrat Parti'nin 1954 seçimlerinde propaganda aracı olarak 4 yıllık icraatlarının yanı sıra muhalefet partisinin iktidardayken yaptıklarını eleştirmek yer aldı. "...Eğer tekrar iktidara gelirlerse gene aynı kısır istikamette yürüyecekler bütün eserleri yok etme yoluna gidecekler."⁹²⁸ Başbakan Erzurum'da yaptığı konuşmasında "DP'nin dört senelik icraatı topyekûn cumhuriyet devri icraatının karşısında çıkabilir keyfiyettedir" sözleriyle icraatlarını üstün görüyordu.⁹²⁹

CHP ise Demokrat Parti iktidarında geçen dört seneyi "gerileme devri" olarak nitelendirmiştir.⁹³⁰ Demokrat Parti seçim çalışmalarında sık sık ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü'yü eleştirmekten geri durmamıştır. İnönü'nün "Bugün ülkede vergi zulmü vardır" sözlerine cevaben "Onlar ki Varlık Vergisi'nin mucididir... O

⁹²⁵ Zafer Gazetesi, 3 Mart 1954.

⁹²⁶ Yeni Ulus Gazetesi, 1 Mart 1954.

⁹²⁷ Yeni Ulus Gazetesi, 10 Nisan 1954.

⁹²⁸ Zafer Gazetesi, 20 Nisan 1954.

⁹²⁹ Zafer Gazetesi, 20 Nisan 1954. Başbakan başka bir nutkunda "Geçmişteki dört seneye nazaran önümüzdeki seçimlerin çok verimli geçeceğini inancımız ve itimadımıza layık olan partimizin bir beyanı olarak ifade edebilir." Zafer Gazetesi, 28 Nisan 1954.

⁹³⁰ Yeni Ulus Gazetesi, 20 Nisan 1954.

zat ki Türk mali tarihinde böyle bir yüz karası yaratmış olan ve bu keyfi haracı ödemeyenleri barbarca sürgüne çalışma kamplarına sevk etmiş insandır”⁹³¹ demiştir. İsmet İnönü Niğde de yaptığı konuşmasında “Düşeceklerdir! Bu kendileri için çok hayırlıdır. Çünkü ıslah olacaklardır” dedi.⁹³²

Menderes’in Samsun’da söylediği nutukta “İsmet Paşa’nın 1940’ta savaşa girmeye kararlı olduğunu hadiset öyle getirmesiydi İsmet Paşa bu memleketi bütün öğünmelerine rağmen harbe sokmaktan koruyacak değildir” dedi.⁹³³ Menderes İzmir de yaptığı konuşmalarında İnönü’ye oldukça yüklenmiştir. “Paşanın aklı ermez, yazılıp eline verilen kâğıtları kürsüye çıkar okur” dedi.⁹³⁴ Menderes sözlerinin devamında İnönü millete şikâyet etmiştir.⁹³⁵ “Bu memlekette bir müstebit İnönü elini kolunu sallayarak en ağır tahriklerde bulunmak hürriyetine sahiptir.”⁹³⁶ Başbakan’ın propaganda sürecinde İnönü’ye bu derece yüklenmesinde parti içinde bir “İnönü fobisi” olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

İnönü Menderes’in kendisine yönelik eleştirilerine “Bir Başbakan ki memleket meselelerini bir kenara bırakıp yalnız küfürle konuşur, o Başbakan’dan bu memlekete hayır gelmez”⁹³⁷ diyerek bir anlamda kendisine hakaret ettiğini belirtmiştir. İnönü “Hakikatten ışıktan korkuyorlar. Demokratik bir rejimde tutulan yol hak yolu değildir”⁹³⁸ şeklindeki sözleri ile iktidara yüklenmiştir. Halk Partililer Demokratların iktidarlarında dürüst bir siyasi geleneğin yerleşmediğini, Demokrat Partililerin vaat ettiklerini iktidara geldiklerinde unuttuklarını söylemişlerdir.⁹³⁹ Karşılıklı bu gergin ortamın bir an önce bitmesi için Ali Naci Karacan Milliyet’te

⁹³¹ Zafer Gazetesi, 23 Nisan 1954.

⁹³² Yeni Ulus Gazetesi, 22 Nisan 1954.

⁹³³ Zafer Gazetesi, 25 Nisan 1954.

⁹³⁴ Yeni İstanbul Gazetesi, 26, Nisan 1954.

⁹³⁵ Son Telgraf Gazetesi, 26 Nisan 1954.

⁹³⁶ Zafer Gazetesi, 26 Nisan 1954.

⁹³⁷ Yeni Ulus Gazetesi, 26 Nisan 1954.

⁹³⁸ Yeni Ulus Gazetesi, 29 Nisan 1954.

⁹³⁹ Nihat ERİM, “Siyasi Dürüstlük”, Yeni Ulus Gazetesi, 25 Mart 1954.

“Ayıptır Efendiler!” diyerek seçimden sonra da bir arada yaşayacaklarını söylemiştir.⁹⁴⁰

Başbakan Menderes İnönü'nün “Vatanı satıyorlar demenin milleti ihtilale sürüklemek olduğunu” belirtti.⁹⁴¹ Başbakan İnönü'ye hitaben “Atatürk'ün koltuğunda geçerek idare etmeyi marifet mi sandığını” sormuştur.⁹⁴² Celal Bayar Bursa ve Yalova'daki nutuklarında “Türkiye'nin yakın bir gelecekte Küçük Bir Amerika haline geleceğini ve memlekette bir enflasyon tehlikesi olmadığını” söyledi. Bolu'da yaptığı konuşmasında ise “Elinizi vicdanınıza koyunuz. Reyinizi öyle veriniz” dedi.⁹⁴³

1954 seçimleri Menderes açısından çok büyük bir başarı idi. Ekonomik canlanma onun doğru politikada olduğunu göstermişti.⁹⁴⁴ Seçim çalışmalarında aday saptama işlemleri yapılırken temel atma törenleri yapmaktaydılar. Bu durum muhalefet tarafından sıkça eleştirilmiştir.⁹⁴⁵ Seçimler yaklaştıkça CHP propaganda çalışmalarını rejim meseleleri üzerinde yoğunlaştırmıştır. Nihat Erim, 2 Mayıs seçimlerini Demokrat Parti kazanırsa “Ülkede var olan maskeli diktatörlük maskesini sıyırıp bütün dehşeti ile hüküm sürmeye kalkışacaktır” diyerek kamuoyunu iktidara karşı uyarıyordu.⁹⁴⁶

Seçimler 2 Mayıs 1954 tarihinde sakin bir şekilde yapıldı. Seçimlere katılım %88.63 gibi oldukça yüksekti. Seçim sonuçlarına göre Demokrat Parti 503 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi 31 milletvekili, Cumhuriyetçi Millet Partisi 5

⁹⁴⁰ Ali Naci KARACAN, “Ayıptır Efendiler !”, Milliyet Gazetesi, 25 Nisan 1954.

⁹⁴¹ Akşam Gazetesi, 26 Nisan 1954.

⁹⁴² Dünya Gazetesi, 24 Nisan 1954.

⁹⁴³ Yeni İstanbul Gazetesi, 21 Nisan 1954. Milliyet Gazetesi, 23 Nisan 1954.

⁹⁴⁴ Bkz. (13), ZÜRCHER, 334.

⁹⁴⁵ 4 Nisan 1954'de Samsun Limanı'nın temeli atıldı. 22 Nisan'da Celal Bayar 3. kâğıt fabrikasını hizmete açtı, 26 Nisan'da Mersin Limanı'nın inşaatına başlandı. Bkz. (59), EROĞUL, 139.

⁹⁴⁶ Nihat ERİM, “DP Tam Totaliterliğin Eşiğindedir”, Yeni Ulus Gazetesi, 1 Nisan 1954.

milletvekili, Köylü Partisi milletvekili çıkaramamış bağımsızlar 2 milletvekili çıkarmışlardır.⁹⁴⁷

2 Mayıs 1954 seçimlerinde hükümetin seçimleri kazanacağı tahmin ediliyordu. Muhalefetin ise parlamentoda temsil gücünü arttıracığı ön görülüyordu. Muhalefetin %38'lik oy oranı almasına karşın Meclis'te %5'lik bir oranda temsil edilmesi şüphesiz ki seçim sistemini tartışmaya açmaktadır. Ancak 1950 seçimlerinden beri Halk Partisi'nin seçmen nazarında oy oranını düşürmesi çok ciddi bir durumdur.⁹⁴⁸ Seçim sonuçları muhalefet için tam anlamıyla hezimet oldu.⁹⁴⁹ Kamuoyunda bu durumdan İnönü'nün çok öfkeli olduğunu bu sebeple Celal Bayar'ı yeni görevinde tebrik etmediği söylenmiştir.⁹⁵⁰

CHP seçim sonuçlarının akabinde bir bildiri yayınlamış “Seçim partimizin 1950'den daha az sayıda milletvekili ile muhalefette kalması neticesini vermiştir. Bu durum mevcut seçim sisteminin millet iradesini alınan oylarla mütenasip bir şekilde Meclis'te belirtememesinden ileri gelmiştir” diyerek seçim sistemindeki bozukluğu belirtmiştir.⁹⁵¹

1954 seçimlerinin sonuçları ile iktidar otoriter bir eğilimin başlangıcını sergilemeye başlayacak muhalefet ise her zamankinden daha sıkı bir şekilde iktidarı eleştirmeye çalışacaktır.

⁹⁴⁷ Hürriyet Gazetesi, 4 Mayıs 1954, Yeni Ulus Gazetesi, 5 Mayıs 1954.

⁹⁴⁸ Bu durum Forum dergisinde iki şekilde izah edilmiştir. Birincisi Halk Partisi'nin kontrolü dışında olan II. Dünya Savaşı sonrasında ki kalkınmamızın Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu zamana denk gelmesi, ikincisi Halk Partisi'nin kontrolünde olan partinin yaratıcı ve yapıcı bir zihniyet geliştirememeleridir. Forum Dergisi 15 Mayıs 1954, 1-3.

⁹⁴⁹ “İsmet Paşa ıssız köşesinde her zamankinden daha yalnızdı. CHP Genel Merkezi cenazesi henüz alıp görülmüş bir kimsenin evi gibiydi.”, Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, **Politikada 45 Yıl**, 197-198. “2 Mayıs seçimleri gerçekten de CHP açısından çok kötü olmuştu. Milletvekili sayısı 69'dan 312'ye düşünce parti demoralize olmuştur. Feroz AHMAD, **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**, 72.

⁹⁵⁰ Akis Dergisi, 30 Ekim 1954. “İnönü Demokrat Parti'nin bir kez daha kazanmasını Bayar'ın bir kez daha Cumhurbaşkanı seçilmesini bir türlü içine sindirememişti.” Cüneyt ARCAYÜREK, **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954**, 173-174.

⁹⁵¹ Yeni Ulus Gazetesi, 5 Mayıs 1954. Seçim sonuçlarından sonra İsmet İnönü'nün istifa edeceği bile iddia edilmiştir. Milliyet Gazetesi, 5 Mayıs 1954.

2.2.2. Demokrat Parti İktidarının Muhalefete Yönelik Tavrılarında Değişim

2.2.2.1. Kırşehir'in İlçe Haline Getirilmesi

2 Mayıs 1954 seçimlerinin yapılmasının ardından hükümet 14 Haziran 1954 tarihinde Malatya iline bağlı Adıyaman ilçesini il haline getirmiştir. Ardından muhalefete yüksek oranda oy veren Kırşehir ili 30 Haziran 1954 tarihinde ilçe yapılarak muhalefet tarafından adeta cezalandırılmaya tabi tutulmuştur.⁹⁵²

Muhalefet çevreleri Kırşehir vilayetinin kaldırılmasına ve Nevşehir kazasında Nevşehir ismi ile yeni bir vilayet kurulmasına dair tasarıya gerekçeleri ile birlikte tümüyle eleştiri getirilerek “tezat” olarak nitelendirilmiştir. Özellikle kamu hizmetlerini vatandaşa yaklaştırmak amacıyla hareket edildiği düşünüldüğünde Kırşehir vilayetine bağlı kazalardan ikisinin Ankara ve Yozgat vilayetlerine bağlanması, buna karşı Kayseri ve Niğde vilayetlerinden birer kaza almak suretiyle sadece merkez değişikliğine yani vilayet merkezini Nevşehir’e nakledilmesi tasarının amacına uygun düşmemektedir. Muhalefet Nevşehir’in vilayet olma hususuna bir eleştiri getirmemiştir fakat Kırşehir’in durumunda bir değişikliğe vesile olmamalıdır.⁹⁵³

Cumhuriyetçi Millet Partisi tasarı ile ilgili bir tebliğ de yayınlamıştır. Tebliğ’de Demokrat Parti’nin muhalefete takındığı tavır korkunç olarak

⁹⁵² Metin TOKER, **Demokrat Parti Yokuş Aşağı 1954-1957**, 47. Kanun’a göre Kırşehir Vilayeti kaldırılmıştır. Niğde Vilayete bağlı Nevşehir kazası Nevşehir isimli vilayet halini aldı. Nevşehir kazasını içeren nahiye, kasaba ve köyler Nevşehir İlinin merkez kazasına bağlanmıştır. Kırşehir merkez kazasını içeren nahiye, kasaba ve köylerden tereküp etmek üzere Kırşehir Vilayetinin Avanos, Kazaklı, Mücür, Hacıbektaş ve Niğde Vilayetin Gülşehir ve Kayseri Vilayeti Karaman kazası Ankara ve Çiçekdağ Kazası Yozgat İline bağlanmıştır. TC. Resmi Gazete, 7 Temmuz 1954, 9835.

⁹⁵³ Akis Dergisi, 3 Temmuz 1954, 6-7.

vasıflandırılmıştır.⁹⁵⁴ Muhalefet demokrasiye aykırı olan bu kanunların reddini isteyerek kanun gerekçesinin altında siyasi sebepler bulunduğunu belirtti.⁹⁵⁵

Meclis'te kanun müzakereleri esnasında iktidar ile muhalefet arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi adına söz alan Kars milletvekili Sırrı Atalay, tasarının seçimlerden hemen sonra çıkartılmasına dikkati çekerek “2 Mayıs seçimlerini takip eden günlerde muhalefete rey veren Kırşehir ilini ilçe haline getirileceği şayiasının bir kasırğa gibi üzerimizden geçmiştir. İşte bu hazin hikâye şimdi huzurumuzdadır. Demokrasimize şeref vermeyecek gelecek nesillerimizin dahi ibretle ıstırapla üzerinde duracakları bir intikamın hikâyesi idi” sözleri ile kanunun demokrasi ile bağdaşmadığını söylemiştir. Sözlerinin devamında her vatandaşın kullandığı oyun mukaddes olduğunu belirtmiş ve tasarımı oy sahibi vatandaşların cezalandırılması olarak nitelendirmiştir. Ayrıca iktidarın bu tavrının seçmen arasında bir ayrımcılık mahiyeti taşıdığını belirterek “DP kendisine rey veren vatandaşla rey vermeyen vatandaş arasında tefrik yapar ve vermeyeni hukuk dışı bir zihniyetle cezalandırırsa kin ve husumet yaratmış olur” dedi. İktidarın seçmene tutumunu eleştiren Atalay “Bir iktidarın en başlı vazifesi vatandaş arasında her türlü kin ve intikam duygularını izole etmektir”⁹⁵⁶ sözleri ile iktidarı vazife başına çağırmıştır.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Grubu adına söz alan Osman Bölükbaşı ise iktidarın almış olduğu tedbirleri bir benzetme ile açıklayarak eleştirmiştir. “Hükümet maksadını açıklamıyor ben bu vilayeti ortadan kaldırmak istiyorum dağıtmak istiyorum diyemiyor. Ne yapıyor? Bir adamı öldürmek isteyen bir kimsenin açıktan açığa yapamadığı şeyi yapıyor. Kolunu kesiyor bacağı kesiyor muhtelif uzuvlarını kesiyor ondan sonra sen bu halinle yaşayamazsın hükmüne varıyor. Hükümetin

⁹⁵⁴ Halkçı Gazetesi, 30 Haziran 1954.

⁹⁵⁵ Halkçı Gazetesi, 1 Temmuz 1954.

⁹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 1, 30 Haziran 1954, 343.

esbabı mucizesi budur arkadaşlar.”⁹⁵⁷ Osman Alişiroğlu ise bu kanunun bir intikam duygusu ile alındığını belirtmiştir.⁹⁵⁸

Başbakan Adnan Menderes muhalefetin eleştirilerinde Kırşehir’in parçalandığı, Kırşehir’in mahvedildiği izlenimi verildiğini söylemiş ve “Muhterem arkadaşlar bu vaveylaları dinlediğimiz zaman Kırşehir’i idam ediyorlar dersiniz” diye eklemiştir. Ayrıca Menderes’e göre muhalefet arasında “İşi siyasi bir istismar mevzuu yapmak isteyenler bulunuyor” idi.⁹⁵⁹ Başbakan CHP’li Atalay’ın eleştirilerine cevap olarak ise “1950-1954 yıllarında da iktidarda bulunduğumuzu unutuyorlar. Eğer biz kin ve hınç ile hareket eden insanlar olsaydık 1950 seçimlerinde bize rey vermeyen vilayetlere de bir takım tedbirler tatbik ederdik bunların hiç bir varit değildir” sözleriyle muhalefetin düşüncelerinin yanlış olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶⁰

Müzakerelerden sonra yapılan oylamada 39’a karşı 285 oy ile Kırşehir’in ilçe olması kabul edilmiştir.⁹⁶¹ Bu kanunla Kırşehir, Kazaklı, Avanos, Hacıbektaş, Gülşehir, Mucur ve Ürgüp kazaları Nevşehir vilayetine, Kaman Kazası Ankara’ya, Çiçek Dağ’da Yozgat’a Bağlanmıştır.⁹⁶² Cem Eroğul’a göre, Kırşehir’in ilçe haline getirilmesindeki tek suçu CMP’ye oy vermesiydi.⁹⁶³ Ali Fuat Başgil de Kırşehir’in ilçe haline getirilmesini kısa görüşlü bir politikanın eseri olarak değerlendirmiştir.⁹⁶⁴

Konunun seçimlerden hemen sonra gündeme getirilmesi, muhalefetin küçük ortağı ve Demokrat Parti’yi muhalefet yıllarından itibaren uğraştıran CMP’nin seçim bölgesini hedef alıyor olması muhalefetin tatmin edilememesine neden olmuştur.⁹⁶⁵

Muhalefetin bu şekilde düşünmesinin doğru olduğu 1954 seçimlerinden kısa bir süre

⁹⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 1, 30 Haziran 1954, 345.

⁹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 1, 30 Haziran 1954, 344.

⁹⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 1, 30 Haziran 1954, 351.

⁹⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 1, 30 Haziran 1954, 353.

⁹⁶¹ Tufan TÜRENÇ, “Kırşehir’in Öyküsü”, Hürriyet Gazetesi, 2 Eylül 2009.

⁹⁶² Milliyet Gazetesi, 1 Temmuz 1954.

⁹⁶³ Bkz. (59), EROĞUL, 163.

⁹⁶⁴ Bkz. (807), BAŞGİL, 112.

⁹⁶⁵ Hakan BAYRI, **Demokrat Parti Döneminde İktidar- Muhalefet İlişkileri 1950-1960**, 98.

sonra hükümetin uygulamaya koyacağı başka tedbirler ile kesinlik kazanacaktır. Kırşehir konusunda ise yine bir seçim zamanı bu kez 1957 seçimleri öncesinde hükümet yaptığı yanlıştan geri dönerek Kırşehir'e il olma hakkını verecektir. Ancak bu dönemde yaşananlar Meclis'te gittikçe küçülen muhalefetin iktidara rahatlık verdiğini bize gösterecektir.

2.2.2.2. İktidarın Muhalefeti Sınırlama Çabaları

2 Mayıs 1954 seçimlerinden güçlenerek çıkan Demokrat Parti seçim sonuçlarının akabinde parlamentoda çoğunluğa sahip olmanın da verdiği güvenle muhalefet odaklarını kontrol altında tutabilmek amacıyla bir dizi kanun değişikliği yapmıştır.

İlk olarak Emekli Sandığı Kanunu'nda bir değişiklik yapılması öngörülmüştür. 7 Haziran 1954 tarihinde Halk Partili memurların tasfiyesi meselesi Meclis'e intikal etmiştir. Tasarı'da devlet dairelerinde bazı kadroların darlaştırılması veya lağvedilmesi suretiyle tasnif öngörülmüştür.⁹⁶⁶ Emeklilik tasarısına ilk tepki Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Nuri Seroğlu'ndan gelmiştir. Seroğlu "Tutulan yol mutlakıyet ve diktatörlük devrinin yoludur" sözleri ile tasarının yasalaşması halinde ülkenin demokrasiden uzaklaşacağını belirterek reddini istemiştir. Hikmet Bayur ise "60 yaşında bir adama ihtiyar denilemeyeceğini hizmet müddetinin 25 yıla indirilmesinin üniversiteleri sarsacağını" belirterek eleştirilerde bulunmuştur.⁹⁶⁷

Demokrat Parti Meclis Grubu'nun gizli toplantısında siyasetle uğraşan memurların azli için hükümete yetki verilmesi talep edilmiştir.⁹⁶⁸ İktidar ise muhalefetin gösterdiği tepkiye bir anlam veremeyerek "Memlekette amme hizmetlerinin iyi görülmesi ve devlet memurunun politikadan uzaklaştırılması

⁹⁶⁶ Akşam Gazetesi, 8 Haziran 1954.

⁹⁶⁷ Akşam Gazetesi, 22 Haziran 1954.

⁹⁶⁸ Halkçı Gazetesi, 30 Haziran 1954.

gayesinin kanun teklifinde açık olarak belirtilmesine rağmen sırf DP'ye hücum için konuşulduğunu gayenin memleket için çalışan memurlar zümresi yaratmaya koyulduğunu” söylemiş ve kanun ile ulaşılmak istenen hedefler izah edilmeye çalışılmıştır.⁹⁶⁹

Muhalefet kanunun memuru tasfiye etmek mahiyeti taşıdığı üzerinde eleştirilerini yoğunlaştırmıştır. Bu açıklamaların üzerine iktidar “Kanun memuru tasfiye değil onun çalışmasını teşvik ve takviye hedefini güden bir konudur”⁹⁷⁰ açıklamasında bulunmuştur.

Böylece Emekli Sandığı Kanunu'nun değişikliği ile yüksek yargı organları ve üniversite mensuplarının emeklilik süreleri 25 yıla, emeklilik yaşları 60'a indirilmiştir. Kanun 5 Temmuz 1954 tarihinde Meclis'ten geçmiştir. Muhalefete göre hükümet memurları bu kanunla istediği anda işten atabileceklerdir.⁹⁷¹ İktidar çevrelerinde partiler için yeni bir hazırlık yapıldığı iddia edilmiştir. Kapatılan partinin değişik ve aynı kadro ile faaliyet geçmemesi için kanun çıkarılacağı ısrarla söylenmiştir.⁹⁷² Emekli Sandığı Kanunu 309 mebus lehine 25 mebus aleyhte oy vermiştir. Kararın ardından CHP adına Nüvit Yetkin, tasarının sosyal adalet mefhumu ile taban tabana zıt olduğunu, bu tasarı kabul edildikten sonra memurların işçiler kadar bile hakkının olmadığını söylemiştir.⁹⁷³

Aynı zamanda hükümet Seçim Kanunu'nda bazı değişikliklerin yapılması hususunda bir önergeyi Meclis gündemine taşımıştır. Bu değişikliğe göre adaylığını koyacak memur, hâkim, subay ve hizmetlilerin altı ay önceden istifa etmesi belediye başkanlarının ise iki ay öncesinden istifa edecektir. Hâkim ve memurların herhangi bir partinin propagandasını yapamayacağı ve sandık başkanı seçilemeyeceklerdir. Matbuat karma listeleri muteber olmayacaktır. Bir şahıs iki partiden ayrı adaylık

⁹⁶⁹ Zafer Gazetesi, 6 Temmuz 1954.

⁹⁷⁰ Zafer Gazetesi, 7 Temmuz 1954.

⁹⁷¹ Halkçı Gazetesi, 6 Temmuz 1954.

⁹⁷² Halkçı Gazetesi, 9 Temmuz 1954.

⁹⁷³ Akşam Gazetesi, 6 Temmuz 194.

koyamayacaktır. Radyo konuşmaları tüm siyasi partiler için seçim boyunca kaldırılacaktır.⁹⁷⁴

Muhalefet çevreleri Seçim Kanunu'nda siyasi propaganda aracı olarak tüm siyasi partilerin devlet radyosunu kullanamayacağı maddesinin sadece muhalefet için geçerli olacağı endişesindedirler. Bu endişelerini “Düşünülen şudur muhalefet partileri sözcüleri... Devletin radyosundan devletin büyüklerine söz söylemekte onları milletin gözünden düşürmeye çalışmakta yola iftira yalan ve tezvîr silahlarını fütursuzca kullanmaktadır. Buna mani olmanın konuşmaları sansür etmenin imkânı yoktur. O halde ne yapılsın bu hak topyekûn kaldırılsın. İktidarda bulunan parti dâhil hiçbir parti sözcüsü devlet radyosunda konuşmasın Ama bir de devlet erkânı vardı. Reiscumhur nutuk söyler. Başvekil nutuk söyler. Vekiller nutuk söyler Bu nutuklar seçim zamanına tesadüf edebilir. Bu nutukta iktidarın icraatlarını övebilir. Radyo mademki devletin radyosudur ve konuşan devleti idare edenlerdir nutukları verir”⁹⁷⁵sözleri ile göstermişlerdir. Turgut Göle önergeyi “Muhalefet yapmanın imkânsızlığı ortadadır” ifadesi ile eleştirmiştir.⁹⁷⁶

Seçim Kanunu değişikliğine yönelik müzakerelerin yapıldığı sırada ana muhalefet partisi CHP iktidar ile bir diyalog kurulması için bazı adımlar atmıştır. Ancak Demokrat Parti Genel Başkanı Adnan Menderes CHP Meclis Grubu adına yapılan görüşme isteğini reddetmiştir. Muhalefet bu durumun “Demokrasi ile idare edilen hiçbir memlekette görülmemiş bir hadise” olarak vasıflandırarak şiddetle eleştirmiştir.⁹⁷⁷Başbakan muhalefetin attığı adımı reddetmesine yönelik yaptığı açıklamada “CHP ile bir parti olarak konuşacak bir mevzumuz yoktur” demiş, daha evvel Meclis kürsüsünden CHP'nin bugünkü liderlerini tasfiye etmedikçe iktidar

⁹⁷⁴ Akşam Gazetesi, 15 Haziran 1954.

⁹⁷⁵ Akis Dergisi, 5 Haziran 1954, 4-5.

⁹⁷⁶ Halkçı Gazetesi, 10 Haziran 1954.

⁹⁷⁷ Halkçı Gazetesi, 20 Haziran 1954.

partisi ve hükümet olarak CHP ile işbirliği ve görüş birliği imkânının olmadığını ancak kanun çerçevesinde muamelede bulunacağını belirtmiştir.⁹⁷⁸

CHP Genel Başkanlığı yaşanan olaylar sonrasında bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ’de Demokrat Parti’nin aldığı yeni tedbirlerin demokratik rejimi sarsacak mahiyette olduğunun altını çizmiştir. Ayrıca CHP “Alınan tedbirlerin kesin hükme bağlanmadan önce sükûnet ve basiretle tekrar tatbik edilmesi zaruretini umumi efkâr huzurunda bir daha talep etmiştir” sözleriyle yeniden gözden geçirilmesi istenmiştir.⁹⁷⁹

Seçim Tadil ve Nevşehir Vilayeti Layihalarını 30 Haziran’da Meclis’te kabul edilmiştir. Başbakan Adnan Menderes seçim tadilatı layihasının esaslarını belirttiikten sonra “Onlar henüz layiha müzakere halinde iken benimle görüşmek istediler. Bu onlar için bir not vermeğe kâfidir” sözleri ile CHP’nin attığı adıma neden karşılık vermediğini belirtmiştir.⁹⁸⁰

Bu gelişmeler yaşandığı sırada CHP XI. Kurultayı’nı toplamıştır. Genel Başkan İnönü’nün 26 Temmuz’da yaptığı konuşmasında 2 Mayıs 1954 seçimlerinin bir değerlendirmesini yapmış ve iktidarın seçim sonrasındaki uygulamalarını eleştirmiştir. “Biz adalet istiklalinin ve hâkimler teminatının profesörler haklarının başlıca davacısı olmuşuzdur.”⁹⁸¹ Kurultay sonrasında yayınlanan beyannamede ise muhalefet üzerinde kurulan baskıların ülkeyi demokrasi ve hukuk devleti hedeflerinden uzaklaştırdığı belirtilmiştir.⁹⁸² Başbakan Adnan Menderes CHP kurultayına temasla “Memleketi anarşiye düşürmelerine katiyen meydan bırakacak değiliz. Memleket sıkı bir rejime gidiyor diye endişe havası yaratmak istiyorlar.

⁹⁷⁸ Akşam Gazetesi, 19 Haziran 1954.

⁹⁷⁹ Halkçı Gazetesi, 21 Haziran 1954.

⁹⁸⁰ Zafer Gazetesi, 1 Temmuz 1954.

⁹⁸¹ Halkçı Gazetesi, 27 Temmuz 1954.

⁹⁸² Halkçı Gazetesi, 31 Temmuz 1954.

Böyle bir vehme düşmeyi icap ettirecek hiçbir şey mevcut bulunmamaktadır. CHP kongresinde ortaya çıkan korkunç bir zihniyet belirtisidir” dedi.⁹⁸³

1954 seçimlerinden sonra yapılan yasal düzenlemeler muhalefeti bunaltmıştır. Olaylara ilk tepkiyi TKP yayınladığı bir tebliğ ile göstermiştir. Tebliğde ülkede vaat edilen hukuk devleti gereklerinin gerçekleşmediğinin altı çizilerek bu sebeple yaklaşan yerel seçimlere katılmama kararı aldıklarını açıklamıştır.⁹⁸⁴ Bir süre sonra CMP de neşrettiği bir tebliğle seçimlere girmenin demokrasinin istikbali hesabına bir hata olacağını belirtmiştir.⁹⁸⁵ CHP ise seçimlere katılacağını Meclis grubunda yaptığı bir toplantı sonucunda alarak kamuoyuna belirtmiştir. CHP'nin bu kararı iktidar çevrelerinde demokrasinin gelişmesi için olumlu karşılanmıştır.⁹⁸⁶ İsmail Rüştü Aksal 2 Mayıs seçimlerinin öncesinde ve sonrasında hükümetin kısıtlayıcı uygulamalarının aydınlar arasında ümitsizlik hatta korku yarattığını belirtmiştir.⁹⁸⁷ Ahmet Faik Barutçu ise “Seçimlerde ekseriyeti kazanarak iş başına gelenler berikileri hiçbir suretle haklarından ve hürriyetlerinden mahrum edecek yollara sapmak ve her vatandaşın hâkimiyet hakkına hürmet göstermek vazifesiyle mükellef olduklarını unutmayacaklar” dedi.⁹⁸⁸

Yerel seçimlerde iktidar partisi büyük oranda başarı sağladı. Seçim sonuçları üzerine girilen polemikler havayı gerginleştirmiştir. Muhalefet sürekli olarak iktidarın muhalefeti sindirmeye çalıştığına yönelik iddialarda bulunurken iktidar ise bu iddiaları reddederek basın üzerinde baskılarını arttırmaya devam etmiştir. Bu gergin atmosfer sürekli devam etmeyecek 1955 yılında karşılıklı jestlerle iktidar ile muhalefet arasında bahar havası kısa süreliğine esecektir.

⁹⁸³ Zafer Gazetesi, 3 Ağustos 1954.

⁹⁸⁴ Halkçı Gazetesi, 5 Ağustos 1954.

⁹⁸⁵ Akşam Gazetesi, 18 Ağustos 1954.

⁹⁸⁶ Halkçı Gazetesi, 31 Ağustos 1954.

⁹⁸⁷ İsmail Rüştü AKSAL, “Dünün İdealistleri Nerede?”, Akis Dergisi, 6 Kasım 1954, 6.

⁹⁸⁸ Ahmet Faik BARUTÇU, “Bölünen Vatandaşlar”, Akis Dergisi, 4 Eylül 1954, 4.

2.2.3. Memurların Bakanlık Emrine Alınmasına Yönelik Kanun ve Yaşanan Tartışmalar

1 Temmuz 1954 tarihinde Demokrat Parti Grubu'nda memurlarla ilgili kanun tasarısı görüşülerek derhal Meclis'e intikal etmiştir.⁹⁸⁹ Bu kanuna göre tasfiye edilenler hiçbir merciye itiraz edemeyecekler ve devlet hizmetinde çalışamayacaklardır.⁹⁹⁰ Meclis 5 Temmuz 1954 tarihinde 6435 sayılı "Bağlı Buldukları Teşkilat Emrine Alınmak Suretiyle Vazife 'den Uzaklaştıracaklar Hakkında Kanun'u" çıkartarak yürürlüğe koymuştur. Tasarı'nın kanunlaşmasında 309 milletvekili tasarının lehinde oy vermiş 25 milletvekili aleyhte oy kullanmıştır.⁹⁹¹ Böylece iktidar, askerler ve yargıçlar dışında bütün devlet memurları lüzum görülürse bakanlık emrine alınabilecektir. Muhalefet çevrelerinde bu durum tepki ile karşılanmıştır. Nadir Nadi kaleme aldığı yazısında "Temyiz mahkemesini hükümet emrine vermek hangi gerekçeye dayanırsa dayansın aklın kabul edeceği bir hareket sayılmaz" diyerek eleştirmiştir.⁹⁹²

Bu kanun tasarısı Meclis'te görüşülürken de iktidara ve muhalefete mensup milletvekilleri arasında tartışmalar meydana gelmiştir. Nüvit Yetkin CHP adına söz

⁹⁸⁹ Meclis'e intikal eden kanun tasarısı şu şekildedir: "Bu kanuna göre görevden uzaklaştırılanlar hiçbir surette karar hakkında kaza ve idare merciine başvuramazlar. Üniversite öğretim üyelerine ise senato kararıyla bu kanun uygulanabilir. Subay ve askeri mensuplar hariç vekâlet, idare, müessese veya kurum emrine alınıp uzaklaştırılabilirler." Milliyet Gazetesi, 3 Temmuz 1954.

⁹⁹⁰ Akşam Gazetesi, 1 Temmuz 1954.

⁹⁹¹ Akşam Gazetesi, 6 Temmuz 1954. Hâkimler tasfiyeden istisna edilmiştir. Akşam Gazetesi, 4 Temmuz 1954.

⁹⁹² Cumhuriyet Gazetesi, 4 Temmuz 1954. "Madde 1- Umumi, mülhak veya hususi bütçeli idarelerle belediyeler ve bunlara bağlı idare, müessese ve teşekküllerden maaş alan (hâkim, subay, astsubay ve askeri memur hariç) tayinlerdeki usule göre mensup oldukları Bakanlık, idare, müessese veya teşekkül emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklardır. Bu takdirde on beş seneden aşağı hizmeti olanlara dörtte bir, on beş seneden yirmi seneye kadar hizmeti olanlara üçte bir ve yirmi seneden fazla hizmeti olanlara yarım maaşları nispetinde ve vazifeden uzaklaştırıldıkları tarihi takiben ay başından altı ay müddette maaş verilir. Bu müddet zarfında kurumlarınca teklif edilen eski vazifelerine eşit veya bir aşağı derecedeki vazifeleri kabul etmeyenlerle kendilerine her hangi bir vazife verilmemiş bulunanların hakkında emeklilik hükümleri tatbik olunur. Madde 2- Bu kanunun birinci maddesi üniversitelerin kuruluş kadrolarına dâhil bilumum mensupları hakkında senatonun mütalaası alındıktan sonra tayinlerdeki usule bakılmaksızın Maarif Vekili tarafından resen tatbik olunur. Madde 3- Bu kanun gereğince ittihaz olunabilecek vazifeden uzaklaştırma karar ve muamelelerinden dolayı bu muameleyi tatbik eden idare ve şahıslar aleyhinde hiçbir idari ve adli kaza merciine müracaat edilemez." TC. Resmi Gazete, 8 Temmuz 1954, 9842.

olarak bu tasarı ile “Hayatı ve geleceği bir Bakan’ın elinde olan memurların ne emniyet, ne vazife, ne de yarına güveni kalacağını”⁹⁹³ belirterek bu kanunda aslında memurlara baskı yapılmak istendiğini belirtmiştir. Muhalefetten gelen eleştirilere Başbakan Adnan Menderes “Bir memuru devletin 25-30 sene sırtında taşımaya mecbur diye kim demiş. Bürokrasi denilen yedi başlı ifriti yok etmek kararındayız. Memur kendi haline bırakılamaz. Onu çalışmaya mecbur edecek müeyyideler lazımdır. Tasarı kanunlaştırdıktan sonra memur iş yapmayı vatandaşın işini görmeyi gaye edinecektir. Bu arada delalete kapılmış bazı memurlar da doğru yolu bulacaklardır”⁹⁹⁴ diyerek çok sert bir dille eleştirmiştir. Kanun kısacası muhalefette şu şekilde yorumlanmıştır: “Hükümet memurları istediği anda işinden atabilecek.”⁹⁹⁵

Adnan Menderes kanunun gerekçelerini açıklarken mevcut memur rejimini değiştirmedini aksine “Bu kanun rejimi ile... Memurun rehavetten kurtarılacağını, onun Türk milletinin hizmetinde faydalı bir unsur olarak çalışmasını sağlayacağını, ...bu kanunun siyasi ve idari hayatımızda kimseyi incitmeden işleri engelleyen memurları kaldırılacağını söylemiştir.⁹⁹⁶

CHP adına söz alan Mehmet Yetkin vatandaşlara iyi hizmetin esas alındığını söylemiş ve işe yaramayan memurların işlerine son verilmesini kendilerinin de istediklerini belirtmiştir. Sözlerinde DP iktidarını eleştiren Yetkin şunları söylemiştir: “Demokrat Parti iktidarı 1946-1950’ye kadar mevzuatımızda mevcut hâkim teminatı eksik buluyordu. 1950’de ilk hükümet programı ve beyanlarında da aynı düşüncede görünüyordu. Dört yıl geçti, hâkim teminatı kuvvetlendirilmek şurada dursun, on gün önce çıkan kanuna 25 yılını dolduran temyiz hâkimleri vazifede tutmak veya emekli ayırmak yetkisi adalet bakanına verildi. Şimdi bu tasarı ile maaşı 60 TL’ye yükselmemiş olan hâkimler büsbütün teminatsız duruma düşürülmek isteniyor. Vekâlet emrini alındıktan sonra Danıştay’a başvuramayacaklar ve altı ay sonunda emekliye sevk edilerek fiilen az edilmiş olacaklardır. Hâkim sınıfına mensup

⁹⁹³ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Temmuz 1954.

⁹⁹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Temmuz 1954.

⁹⁹⁵ Halkçı Gazetesi, 6 Temmuz 1954.

⁹⁹⁶ Zafer Gazetesi, 7 Temmuz 1954.

memurların icra uzunluğunun şu veya bu şekilde nüfuz ve tesir altına alınmak istenmesi medeniyet âleminin müşterek hukuk ve adalet anlayışına aykırıdır.”⁹⁹⁷

Ana muhalefet partisi tarafından yöneltilen eleştirilere yönelik olarak Adnan Menderes kürsüye gelerek artık memurların vatandaşı memnun etmeyi amaç edineceklerini belirtmiştir. Ardından sözü muhalefete getirerek “Burada büyük laflar söyleyenler görecekler ki, sadece statüde vukua gelecek bir değişiklik yüzünden, kendisini rehavete ve delalete kaptırmış olan bir kısım devlet memurları da yeni statünün tesir altında, ona göre hareket edip devlete daha faydalı olma yoluna girecektir” dedi. Menderes’e göre bu memurlar memlekete faydalı olma yolunu seçtiklerinde “hiçbirini kapı dışarı etmeye ve herhangi bir tedbiri başvurmayaya lüzum dahi kalmayacaktır.”⁹⁹⁸

2.2.4. İktidar-Muhalefet Arasında Hâkim Teminatı Tartışmaları

Memurların 25 senede emekli olmasını öngören kanun yürürlüğe girdikten sonra İstanbul Üniversitesi MEB’in isteği üzerine emekliye ayrılacak profesörlerin isimlerini içeren bir liste hazırlanmıştır ve Bakanlığa göndermiştir.⁹⁹⁹ Bu arada 3 Temyiz Azası emekliye sevk edilmiş ve Adliye Bakanlığı’na 15 hâkim emekliye ayrılmıştır.¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 1, 5 Temmuz 1954, 432.

⁹⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 1, 5 Temmuz 1954, 435-436.

⁹⁹⁹ Akşam Gazetesi, 9 Temmuz 1954. Bu kanuna göre ilk etapta İstanbul Üniversitesi’nden emekliye ayrılan profesörler şu isimlerdir. Hukuk Fakültesi: Hıfzı Veldet, Sıddık Sami Onar, Muammer R. Sevgi, Mustafa R. Belgesoy, Ali Fuat Başgil, Kemalettin Birsen, H. Nail Kubalı. Edebiyat Fakültesi: Hikmet Ertaylan, Ali Nihat Tarlan, Halide Edip Adivar. İktisat Fakültesi: Şükrü Baban. Tıp Fakültesi: Cevat Kerim İncedayı, Arif Çetingil, Kazım İsmail Gürkan, M. Şevki Yener, İhsan Şükrü Aksel, Tefik Sağlam, Ali Yar, Kemal Atay, Arif Çetingil, Besim Turhan. Akşam Gazetesi, 10 Temmuz 1954. Yargıtay’dan 4 AÜ’den 14 profesör emekliye ayrıldı. Ayrılma sebepleri 60 yaşını ve 25 hizmet yılını doldurmalarıdır. Akşam Gazetesi, 14 Temmuz 1954.

¹⁰⁰⁰ Temyiz 3. Daire Reisi Baha Arıkan, Temyiz 2. Daire Reisi Vekili Sakıt Güran ve Temyiz Umumi Heyet üyelerinden Ali Ulvi. Emekliye sevk edilen Temyiz Azası Baha Arıkan’ın Hüseyin Cahit Yalçın davasında mahkûmiyet kararına muhalefet eden tek aza olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca Hasan Polatkan’a hakaret Metin Tokar ve Cüneyt Arcayürek davaları Baha Arıkan’ın Reisi olduğu 3. Daire tarafından bozulmuş ve bu bozma kararı bilahare temyiz umumi heyeti tarafından tasdik edilmiştir. Akşam Gazetesi, 14 Temmuz 1954.

Bu gelişmelerden sonra ülkede “hâkim teminatı olmadığı” ve “memur meselesi” yaşandığı üzerine iktidar ve muhalefet arasında tartışmalar meydana gelmiştir. Bu sebeple DP Grup Toplantısı’nda da memur meselesi gündeme getirilmiştir. Adnan Menderes öncelikle ülkede memur meselesinin olmadığını belirtmiştir. Ardından ülkedeki memurların azim ve fedakârlıkla çalıştıklarını belirtmiş ve sözlerini onlara teşekkür ederek sonlandırmıştır.¹⁰⁰¹

20 Şubat 1955 tarihinde Başbakanlık Bütçesi’nin Meclis’te görüşülmesi sırasında Maliye Bakanı Hasan Polatkan sözü hâkimlerin teminatına getirmiştir. Hâkimlerin teminatlarının aynen devam ettiğini, sadece bütün devlet memurları için kabul edilen yaş haddine hâkimlerin de tabii tutulmasından başka bir değişiklik yapılmadığının altını çizmiştir. Polatkan’ın sözlerinin devamı ise şöyledir: “Hâkimlerin teminatını buldukları yerlerin ölünceye kadar sahibi olmaları hususu değildir. Hâkimlerin asıl teminatları verdikleri kararlardan ve hükümlerden hiçbir surette hiçbir kimseye hesap vermek ve hiçbir makamın murakabesi altında bulunmamak esasına dayanır. Bugün hiçbir hâkimi içtihatlarına, kanaatlerine, verdiği hüküm ve kararlarından dolayı sual sormaya hiçbir kimsenin hiçbir makamın haddi ve hakkı değildir.”¹⁰⁰²

Muhalefet ise bütçe müzakeresinin yanı sıra memurların politika ile meşgul olması meselesi üzerine uzun süre durmuştur. CHP sözcüsü Nüvit Yetkin rejim meselesi olarak nitelendirdiği meseleleri tek tek açıklamıştır. Ardından hâkim teminatı ve memurlar meselesinin düzeltilmeden ülkede demokrasinin varlığından söz edilemeyeceğini belirtti.¹⁰⁰³ Hâkim teminatı konusunda bir öz eleştiri de yapan Yetkin CHP iktidarları döneminde de tam anlamıyla teminatın sağlanamadığını belirtmiştir. Demokrat Parti’nin muhalefet yıllarında bu durumdan sıklıkla şikâyet ettiğini tam da bu yüzden adli teminatı tam anlamıyla sağlamak zorunda olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰⁴ Nüvit Yetkin’e cevap vermek amacıyla kürsüye gelen Başbakan

¹⁰⁰¹ Cumhuriyet Gazetesi, 24 Kasım 1954.

¹⁰⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 5, 20 Şubat 1955, 339.

¹⁰⁰³ Milliyet Gazetesi, 21 Şubat 1955.

¹⁰⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 5, 20 Şubat 1955, 376.

Adnan Menderes geçmişten örnekler vererek durumu şu şekilde somutlaştırmıştır: “İstiklal Mahkemeleri Kanunları altında senelerce beklemedik mi?”¹⁰⁰⁵Sözlerinin devamında nasıl ki ordunun politikayı karışmaması konusunda titiz davrandıkları gibi aynı şekilde memurlar konusunda da bunu muhafaza ya devam edeceklerini bildirmiştir. Muhalefetin devlet memurlarının bazı haklarından mahrum kaldıklarına yönelik sözlerine “Millet baki devlet baki memurlarda onun hizmetkârıdır. Onlara hariciye memleket muamelesi ayrı bir muamele elbette yapamayız” şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca memurların kanundan ayrılmayacaklarını, memurların iktidarda bulunan partinin programlarını uygulaması gerektiğini ve hükümetin verdiği direktiflerle hareket etmek zorunda olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰⁶

Adalet Bakanı da bu konu hakkında basın mensuplarına bir demeç vermiştir. Hâkim teminatı meselesinin oldukça mühim olduğunu belirten Bakan; “Hâkim teminatı mevcuttur, hâkimlerimiz her türlü tesirden ve müdahaleden azade olarak vazife görmektedirler. Bugünkü teminatın daha müttekâmil daha geniş bir hale getirilmesi hususunda elden gelen gayretler elbette ki gösterilecektir”¹⁰⁰⁷ diyerek hâkim teminatının iktidar tarafından korunduğunun altını çizmiştir. Muhalefet partileri ve bazı hâkimler bu teminatın zedelendiği görüşünde hemfikirdirler.

Bu tartışmalar gündemi meşgul ettiği sırada İsmet İnönü Ulus gazetesine bir beyanatta bulunmuştur. Temyiz hâkimlerinin ve teminatlı hâkimlerin Adalet Bakanı'nın gördüğü lüzum üzerine emekliye ayrılmalarını “Siyasi ve medeni hayatımıza çok ıstırap verici bir darbe” olarak nitelendirmiştir. Sözlerinin devamında ise şunları söylemiştir: “Adalet teşkilatımızda tarihimizin en şerefli vazifesi asıl bundan sonra teveccüh etmiş bulunuyor. Bütün ümit Meclis'in çare bulmasıdır. ...Nihayet hükümet mevcut kanunun mahzurlarını kabul ederek hiç olmazsa Temyiz hâkimlerini müstakil kılan bir teklifi BMM'ye sevk etti. Teklif müzakere halindedir. ...Pek ciddi vaziyet karşısındayız. Müstakil mahkeme yalnız teminatlı hâkimle

¹⁰⁰⁵ Milliyet Gazetesi, 21 Şubat 1955.

¹⁰⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 5, 20 Şubat 1955, 374-377.

¹⁰⁰⁷ Zafer Gazetesi, 12 Ocak 1956.

işleyebilir. Hâkim vicdani kanaatinden dolayı siyasi kudretin tesiri altında buldukça adalet zararlı bir tesir altında konulmuş demektir. ...Anayasa ile ve diğer kanunlarla hâkimlerin vazife görmeleri tam teminat altına alınıncaya kadar vicdan ve vazife hükümlerinin hükümlerimizce rehber olacağından eminim.”¹⁰⁰⁸

Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu ise “Türk hâkimleri arzu ve heveslerine ram olmuş görmek isteyenlerin o hâkimlere vermek istedikleri gözdağı dahi Türk milletinin mukavemeti ve hâkimlerimizin temiz vicdanı karşısında hükümsüz kalacaktır¹⁰⁰⁹ dedi.

Bu tartışmalar yaşandığı sırada bir gün de 16 yüksek mahkeme hâkimi kanun gereğince emekliye sevk edilmiştir. Bu olay üzerine yaşanan gelişmeleri protesto etmek amacıyla 55 Yargıtay üyesi 4 Mayıs 1956 tarihinde bir toplantı gerçekleştirmiştir. 2 saat süren toplantı sonrası Temyiz Başkanı Baha Arıkan ile Sakıp Güran’ın tekrar vazifeye iadesi fiillerinde birleşmiştir. Aynı zamanda Meclis’te de bir takım gelişmeler yaşanmıştır. CMP milletvekili Tahir Taşer ve HP milletvekili Raif Ayber emekliye sevk edilen hâkimlerin ne gibi bir sebeplerle bu muameleye maruz bırakıldıklarına dair Meclis’e birer sözlü soru vermişlerdi.¹⁰¹⁰ Adliye Bakanı toplantı ile ilgili olarak açıklama yapmış “Hadise umumi efkâra nakledilen şekilde ise fiili mukavemete teşebbüs manasındadır”¹⁰¹¹ diyerek teşebbüse katılanlar hakkında adli işlem başlatmıştır.¹⁰¹²

3 temyiz azasından başka emekliye sevk edilen 15 kalem arasında Kasım Gülek’i tahliye etmiş olan 7. İstanbul Asliye Hâkimi Hamdi Öner ile “Kalemin teksir aleti sayılamayacağını” belirten ve bu yolda karar veren Bursa Asliye Ceza Mahkemesi Reisi Edip Eren Ünal’da bulunmaktadır.¹⁰¹³ Bu çerçeveden

¹⁰⁰⁸ Ulus Gazetesi, 4 Mayıs 1956. 13 Hâkim emekliye sevk edilmiştir.

¹⁰⁰⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 4 Mayıs 1956.

¹⁰¹⁰ Milliyet Gazetesi, 5 Mayıs 1956.

¹⁰¹¹ Milliyet Gazetesi, 6 Mayıs 1956.

¹⁰¹² Milliyet Gazetesi, 7 Mayıs 1956.

¹⁰¹³ Milliyet Gazetesi, 3 Mayıs 1956.

değerlendirildiğinde emekliye sevk etme durumu kısa süre sonra muhaliflerin idari kadrolardan uzaklaştırılması manasını taşıdığı sıklıkla telaffuz edilmeye başlandı.

CHP’li milletvekillerinden Nüvit Yetkin, Mehmet Hazer ve M. Zeki Talay, 3 temyiz azası ve 13 hâkimin emekliye sevki ile alakalı tahkikat açılmasını içeren ortak bir takriri 9 Mayıs’ta TBMM Başkanlığı’na vermiştir. Takriri şu şekildedir: “Son günlerde 3 temyiz azası ile 13 yüksek dereceli teminatlı hâkimin Adliye Vekili tarafından emekliye sevki adalet teminatını zedeleyen bir tasarruf olarak hem adliyecilerde hem de umumi efkârda emniyetsizlik ve huzursuzluk uyandırmış ve endişe yaratmıştır. Endişeye sebep olan husus bu hâkimlerden büyük kısmının ceza hâkimi veya seçim kurulu başkanı oluşu seçimlerde ve muhalefet mensupları aleyhine açılan siyasi davalarda rey ve karar vermiş olmaları ve birçoğlarının da genç yaşta ehliyet ve çalışkanlıkları ile hatta devamlı olarak muntazaman terfi etmiş hâkimlerden teşekkül etmiş bulunmaktadır. Bu durum yukarıdaki olayla birleştirilince emeklilik muamelesini mesleki verimleriyle ilgili olmadığı aksine olarak icra kuvvetinin siyasi rakiplerini adli mekanizma vasıtasıyla ezme için hâkimler üzerinde bir baskı yaratmak gayesini güttüğü intibalarını vermektedir. Hadisenin aydınlanması için yüksek Meclis’in işe el koymasını zaruri görmekteyiz.”

Diğer taraftan HP milletvekili Fethi Çelikbaş da aynı konuda takrir vererek 5 maddede Adalet Bakanı’na sorular yöneltmiştir.¹⁰¹⁴ Kasım Gülek ise “DP iktidarı şiddete başvurmak için adalet müessesesini seçmemelidir” dedi. Yaşananları adalet vurulmuş bir darbe olarak nitelendirmiştir. Emekliye sevk edilen hâkimlerin ya Seçim Kurulu Başkanı veya CHP Genel Sekreterini hapisten çıkaran hâkimler

¹⁰¹⁴“1- Adliye Vekili olarak kalemin teksir aleti telakkisine dair noktai nazarınız nedir? 2- Kalemî teksir aleti telakki ederek hüküm veren hâkimler olmuş mu dur? Eğer olmazsa bunların menşeleri ve Adliye’de vazife müddetleri nedir? 3- Kalemî teksir aleti addeden hâkimler olmuşsa bunlardan hala Türk Adliyesinde vazife görmekte olan var mıdır? Varsa bunların hak ve adalet tevzi edebilmeleri hususundaki mütalaalarınız nedir? 4- Son günlerde 3’ü Temyiz Mahkemesi olmak üzere 16 hâkimin görülen lüzum üzerine kaydıyla emekliye sevk etmekte bulunuyorsunuz. Devlet esrarından değilse her biri hakkında görülen lüzumu lütfen açıklar mısınız? 5- 5 Mayıs günü Anadolu Ajansı muhabirine vaki beyanatınızda toplu olarak fiili bir mukavemete hareketine teşebbüsten bahsediyorsunuz bu nedenini açıklar mısınız?” Milliyet Gazetesi, 13 Haziran 1956.

olabileceğini belirtmiş ve iktidarın şiddet yapmak için adalet müessesini seçmesi lazım geldiğini ve kimsenin bundan korkmadığını söylemiştir.¹⁰¹⁵

Ankara Barosu da bu hadiseyi ve hâkim teminatını görüşmek üzere 18 Mayıs 1956 günü olağanüstü toplantıya çağırdı.¹⁰¹⁶ Bu tartışmalar sürerken CHP Genel Başkanı İsmet İnönü görüşlerini Ulus'ta kaleme aldığı yazısında açıklamıştır. İnönü yazısında kısaca şunları söylüyordu: “Hâkimler Kanunu'nun düzeltilmesi gayretlerinin yanında açık olarak göz önünde duran ağır haksızlıklara Büyük Meclis'te dava bulunması ihtiyacındayız. ...Adaletimizin görülmemiş işitilmemiş bir tehdit altında bulunduğu meydana çıkmıştır. ...İktidar ve muhalefetin milletvekilleri ve siyasi teşekkülleri mahkeme istiklali konuşmak gibi bir şerefli deney başarmak mecburiyetindeyiz.”¹⁰¹⁷

Hükümet muhalefetin tüm bu eleştirilerine rağmen geri adım atmayarak Emeklilik Kanunu'nun 39. maddesinin B bendine istinaden 7 Yargıtay hâkimini daha emekliye sevk etmiştir. Karar bizzat Adalet Bakanlığı'ndan tebliğ edilmiştir.¹⁰¹⁸ Haziran ayında da bir kararname ile 300'den fazla hâkim yer değiştirmiştir.¹⁰¹⁹

Adalet Bakanı hâkim teminatı konusunun sürekli gündemde tutulması nedeni ile bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Adalet Bakanı ezcümle şunları söylemiştir: “Türkiye’de hâkimlerin pek perişan ve müdahalelere maruz ve adaletin istikbali üzere çalışmasına mani bir halde bulunduğu yolundaki iddialar varit değildir. Allah’a bin şükür adli nizam tam ve kâmil manasıyla milletimize layık bir şekilde vazife görmektedir.”¹⁰²⁰

¹⁰¹⁵ Ulus Gazetesi, 7 Mayıs 1956.

¹⁰¹⁶ Ulus Gazetesi, 9 Mayıs 1956.

¹⁰¹⁷ İsmet İNÖNÜ, “Karşımızdaki Ağır Mesele” Ulus Gazetesi, 20 Mayıs 1956.

¹⁰¹⁸ Ulus Gazetesi, 13 Haziran 1956. Yargıtay Başkanı ve başsavcı emekliler arasında ikinci başkanlardan Haydar Yücekök, üyelerden Kamil Coşkunoğlu, Melihat Ruacan, Faik Uras ve İlhan Dizdar olduğu diğer emekliliği teşkil edilenler arasındadır.

¹⁰¹⁹ Milliyet Gazetesi, 23 Haziran 1956.

¹⁰²⁰ Zafer Gazetesi, 8 Ocak 1957.

Bakan'ın açıklama yaptığı tarihe paralel olarak Adliye mekanizmasında tekrar bir değişiklik yapılması gündeme gelmiştir. Adliye Bakanı Bütçe Komisyonu'ndaki müzakerelerde mahkeme teşkilatında ve diğer kanunlarda esas değişiklik yapılacağı belirlenmiştir. CHP milletvekili Osman Alişiroğlu mahkeme kararlarının tenkit edilmesinin asla uygun bulunmayacağına işaret ederek “Başvekil Meclis kürsüsünden İstanbul'da bir hâkimin kendisini hakareten mahkemeye sanık olarak sevk edilen bir vatandaşa 7-8 günlük bir mahkûmiyet vermiş ve bunu tecil edilmesini tenkit etmiştir. Bu konuşma hâkimler üzere tesir icra edici bir mahiyet arz etmektedir” dedi. Demokrat Parti milletvekili Hamdi Sancar ise hâkimlik mesleğinin yeni yasalarla daha cazip bir hale getirilmesini istemiştir.¹⁰²¹

İsmet İnönü ise hâkim teminatı konusunda “Hâkim ekmeğinde mesleğinde haysiyetinde tehdit ve tesir altına düşmüştür. Mahkeme istiklali ve onun mesnedi olan hâkim teminatının işlemleri onun behemehâl tehdit ve tesirden kurtarmasına bağlıdır. Hâkimler, ekmeğinin ve mesleğinin akıbeti ile vicdanı arasında daima bir mücadelenin tazyiki altına bırakılmıştır. Öyle bir hâkimden sükûnet ve adalet beklenmez”¹⁰²² diyerek ülkede adalet ve yargı bağımsızlığı gibi terimlerin zedelendiğini ifade etmiştir.

CHP XIII. Kurultay'da da bürokrasi ile iktidar arasında yaşananlara değinmiştir. Yayınlanan bildiriye devlet memurları ve üniversite muhtariyetine temas edilen bölümlerde “Bütün medeni âlemde demokratik rejimin ilerlemesi ve memleketin manen ve maddeten yükselmesi için zaruri sayılan ilim hürriyeti ve üniversite muhtariyeti gene aynı kanunla temelinden tahrip edildi”¹⁰²³ deniyordu.

Hâkimlerin emekliye sevk edilmeleri konusunda sorulan bir soruya Başbakan Adnan Menderes “Emekliye sevk olayının hâkim teminatını zedelediği yolundaki eleştiriler sadece soru sahibinin kendi kanaati olmaktan ileri geçemeyeceğini bugün

¹⁰²¹ Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1957.

¹⁰²² Ulus Gazetesi, 25 Şubat 1957.

¹⁰²³ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Eylül 1957.

hâkim teminatı zedelenmiştir diyenlerin hâkimlerin vicdani kanaatlerine uyararak hüküm verdikleri hususunu inkâr yoluna sapmış olacaklardır. Genellikle hâkimlerimizin doğru yolda oldukları pak vicdanlarının kendilerine rehber teşkil eylediğine en küçük şüphemiz dahi yoktur. Ama vazifesinde inhiraf etmeyen bir hâkim bulunamaz mı” diyerek mevcut durumu savunmuştur¹⁰²⁴

Hâkim teminatı meselesi uzun süre kamuoyunu meşgul etmiş ve iktidarla muhalefeti sıklıkla karşı karşıya getirmiştir. İktidar ülkede hâkim teminatı olduğunu vurgulasa bile muhalefet bu konuda oldukça kaygılı bir tablo çizmiştir.

2.2.5. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde İkinci Bahar Havası

Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın’ın Bakanlar Kurulu önerisinin ardından Cumhurbaşkanı kararıyla affedilmesi, gazeteci Bedii Faik’in Mükerrer Sarol tarafından affedilmesi sonucunda cezaevinden tahliye edilmesi ve Nihat Erim’in basın suçu ile ilgili olarak yargılandığı davanın Başbakan ve Köprülü’nün olurlarıyla düşmesi sonucunda iktidar- muhalefet ilişkileri bir yumuşama devresine girmiştir.¹⁰²⁵ CHP’nin önde gelen isimlerinden Nihat Erim 2 Mayıs seçimlerinin mağlubiyet sebeplerini sorgulayan yazısında muhalefetin farklı bir politika izlemesi gerektiğini önermiştir.¹⁰²⁶ Erim’in bu önerisi kısa sürede yanıt bulmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da içlerinde Osman Bölükbaşı’nın bulunduğu iktidar ve muhalefet partilerinin temsilcilerinden bazılarını çaya davet ederek yumuşama sürecinin devamına katkıda bulunmak istemiştir.¹⁰²⁷

Ardından Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu’nun düzenlediği baloya davet edilen Başbakan Adnan Menderes yurtdışı gezisinde bulunduğu için katılamayacağını ancak davetten duyduğu memnuniyeti bildirmiştir. Baloda iktidar

¹⁰²⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mayıs 1957.

¹⁰²⁵ Bkz. (607), BURÇAK, 259-261.

¹⁰²⁶ Nihat ERİM, “Muhalefetin Yeni Metodu Ne Olmalıdır?”, Halkçı Gazetesi, 2 Ocak 1955.

¹⁰²⁷ Halkçı Gazetesi, 20 Ocak 1955.

milletvekillerinin bulunması kamuoyunda iyi havanın yansıması şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁰²⁸ Dönemin gazetelerinde de iktidar ve muhalefet ilişkilerinin dostane bir üslupla gelişmesi olumlu karşılanmıştır.¹⁰²⁹

Metin Toker özeleştiri yaparak “Parti mücadelesinin düşmanlık manasına gelmediğini, artık öğrenebildikse iktidar için iktidarı muhafaza etmeye, muhalefet için iktidarı ele geçirmeye çalışmanın mubah olduğunu nihayet kabul ettikse, acı hatıralarla da dolu bulunsa şu son beş senenin arkasından yanmamıza sebep kalmaz” der. Sözlerinin devamında partiler arası iyi ilişkiden duyduğu memnuniyeti bildirir. Sözlerinin sonunda bir hususa dikkat çeker. Kanuni teminatın sağlanabilmesi. “İktidar bir gazeteciyle olan davasından vaz geçmiş. Yumuşamanın tek neticesi bundan ibaret kalırsa ancak o gazeteciye karşı gerektiği gibi hareke edildiğini görmekle seviniriz. Medeni şeklide davrandığı için Halk Partisi’ni tebrik ederiz hepsi o. İktidar bütün gazetecileri affetse, bir gülümseyişe karşı affedilecek suçlar için basın mensuplarını mahkemelere sürükleyip oralarda en ağır cezalara çaptırmak imkânını elinde bulundurduktan sonra bunun memlekete, aynı millete, aynı demokrasimize onun faydası neden ibaret kalır?”¹⁰³⁰

Siyasi partilerin görüşlerini açıklamak üzere milletvekilleri ardı ardına dostane havaya ilişkin basına demeçler verdiklerini görüyoruz. CHP’den Nüvit Yetkin “Biz geçmişteki hadiseler dolayısıyla iktidara küskün davranmayı aklımızdan bile geçirmiyoruz” sözleri ile geçmişe bir sünger çekildiğini belirtmiştir. DP’den Kemal Özçoban ise “Sen ben kavgasını unutup memleket meseleleri üzerine eğilsek fena mı olur?” diyerek muhalefete çağrıda bulunmuştur. CMP lideri Osman Bölükbaşı ise “Memleket gergin havadan zarar görür partiler arasındaki buzlar

¹⁰²⁸ Halkçı Gazetesi, 31 Ocak 1955.

¹⁰²⁹ Halkçı Gazetesi, 4 Şubat 1955.

¹⁰³⁰ Metin TOKER, “Yumuşamaya Dair” Akis Dergisi, 5 Şubat 1955, 8.

çözülmetedir”¹⁰³¹ şeklindeki değerlendirmesiyle ülkenin artık zarar görmemesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰³²

Nihat Erim ortamdaki havaya farklı bir gözle bakarak “2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra partiler arasındaki ilişkiler ağırlaşmıştı. Şimdi ufukta bir ümit belirdi. Bazı jestler havayı yumuşattı. Fakat bu bugünlük bir ümitten ibarettir. Henüz yargıç teminatı yerine konmamıştır. Üniversite muhtar değildir... Buradan öteye memlekete faydalı neticeler aramak hazırlanarak ortaya koymak parti liderlerle düşüyor”¹⁰³³ sözleri ile henüz ortada somut bir adımın atılmadığını bu konuda da partilere büyük işler düştüğünün altını önemle çizmiştir.

Bu sırada Başbakan Adnan Menderes’in İzmir’de yaptığı açıklamada “İktidara mensup olmak en küçük bir imtiyazın ve üstünlüğün sebebi olamayacağı gibi muhalefette bulunmanın da en küçük bir taksir ve eksiklik telakki edilmesi bu memlekette bahis mevzuu değildir”¹⁰³⁴ şeklindeki sözleri ile iktidar ve muhalefetin birbirlerinden ayrılmayacak değerler olduğunu belirtmiştir. Başbakan’ın bu nutku vatandaşlar tarafından büyük memnuniyetle karşılandı.¹⁰³⁵

Başbakan’ın nutkunun ardından CHP Meclis Grubu üyeleri “İktidar ile muhalefet arasındaki münasebetlerin iyi olmasını arzu ettiklerini” belirttiler. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Turgut Göle “Partimiz iç politikada sükûnetle itidali vatandaşların huzurları için zaruri telakki etmiştir” diyerek muhalefet olarak sorumluluk aldıklarını belirtmişlerdir.¹⁰³⁶

¹⁰³¹ Halkçı Gazetesi, 4 Şubat 1955.

¹⁰³² Halkçı Gazetesi, 6 Şubat 1955.

¹⁰³³ Nihat ERİM, “Partiler Arası Münasebetler Nasıl Düzelir”, Halkçı Gazetesi, 6 Şubat 1955.

¹⁰³⁴ Halkçı Gazetesi, 13 Şubat 1955.

¹⁰³⁵ Halkçı Gazetesi, 16 Şubat 1955. Nihat Erim Menderes’in konuşmasına yönelik olarak “Menderes’e karşı ağır tenkitler yönelmiş bir insan olarak kendisini tebrik ederim” dedi. Akşam Gazetesi, 16 Şubat 1955.

¹⁰³⁶ Halkçı Gazetesi, 17 Şubat 1955.

Bu hava içerisinde Meclis'te bütçe görüşmeleri gerçekleşmiştir. Burada iktidarla muhalefet meselelerimizi karşılıklı anlayış içinde halletmeliyiz sözlerini sarf etmişlerdir.¹⁰³⁷ Osman Bölükbaşı Meclis bütçe müzakerelerinde yaptığı konuşmada iktidar ve muhalefet münasebetlerinde düşmanlık havası yerine iyi niyet havasının hâkim olması şüphesiz bu meseleleri kolaylaştıran unsur olarak nitelendirilmiştir.¹⁰³⁸

28 Şubat 1955 tarihinde CHP Grubu İnönü'nün başkanlığında toplanarak partiler arası münasebetler görüşülmüştür. Muhalefet liderlerinin iktidar liderleri ile resmen temasa geçmesini istemiştir.¹⁰³⁹ Tebliğ'de "İktidarla medeni münasebetin kurulması devamı arzumuzdur. Vazife münasebeti memleket meseleleri üzerinde iktidarı temsil edenlerin muhalefetin nizamı organları ile temasa geçmesi demektir. CHP Genel Başkanı ve yetkili uzuvları bunun yerine geçirmeye hazırdır" dedi.¹⁰⁴⁰ Ana muhalefet her fırsatta bu isteğini belirtmiştir. Öyle ki Kasım Gülek yaptığı konuşmasında "Partiler arasında iktidar eğer samimi ise ve iyi niyeti varsa bunlar lafta kalmamalıdır" diyerek¹⁰⁴¹ somut adımlar atılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. CHP Aydın İl Başkanlığı partiler arasındaki iyi münasebetlerin gelişmesi amacıyla Başbakan Menderes şerefine büyük bir yemek düzenlemiştir. Başbakan burada yaptığı konuşmada "Beş yıldır Başvekilim ve Başvekil olduğum gündən beri ilk defadır ki bir Halk Partisi sofrasında bulunmak şerefine ancak bugün ve Aydın Halk Parti Teşkilatı'nın daveti ile mazhar olmuştum"¹⁰⁴² sözleri ile böyle bir organizasyonun Aydın'da gerçekleşmiş olmasından duyduğu mutluluğu belirtmiştir.¹⁰⁴³

¹⁰³⁷ Halkçı Gazetesi 21 Şubat 1955.

¹⁰³⁸ Halkçı Gazetesi, 1 Mart 1955.

¹⁰³⁹ Halkçı Gazetesi, 5 Mart 1955.

¹⁰⁴⁰ Halkçı Gazetesi, 7 Mart 1955.

¹⁰⁴¹ Halkçı Gazetesi, 11 Nisan 1955.

¹⁰⁴² Zafer Gazetesi, 27 Mart 1955.

¹⁰⁴³ Akşam Gazetesi, 27 Mart 1955. Partiler arasındaki iyi ilişkiler sadece yerel teşkilatlarda görülmemiştir. Aynı zamanda partilerin üst düzey kurmayları da temas içine girmişlerdir. Burçak'ın anılarında aktardığına göre Amerika ziyaretinden dönen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek izlenimleri hakkında Başbakan'a bilgi vermiştir. Ülkemizi ziyarete gelen Irak Parlamento Heyeti'ne verilen yemeğe bizzat ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü de katılmıştır. Yemek sonrasında İsmet Paşa'yı Başbakan bizzat kendisi evine bırakmıştır. Bkz. (607), BURÇAK, 263-264.

Bu konuda ana muhalefet partisi CHP bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ'de rejimin tahakkuku için iktidarla vazife teması yapılacağı belirtiyordu. Kısacası muhalefet demokrasinin uygulanması için elini taşın altına koyacağını iktidara bildiriyordu. Tebliğin devamında “Başbakan’ın İzmir’de vatandaşlara parti farkı gözetmeksizin eşit muamele yapılacağına ait beyanlarının vatandaşlarla temas eden amme münasebetinde layık olduğu ehemmiyetle tatbik edilmediği”¹⁰⁴⁴ belirtilmiştir. İktidar-muhalefet ilişkilerinde esen bahar rüzgârları bir süre sonra yerini altı somut adımlarla doldurulmadığı için belirsizliğe itiyordu.

Partiler arasındaki ilişkilerin ne olacağı henüz belirlenmemişken rüzgâr tekrar ters yönden esmeye başlamıştır. İktidarın yayın organı Zafer gazetesi “Partiler arası münasebetler yine kundaklandı” manşetiyle ikili ilişkileri bozan unsurun muhalefet partileri içerisinde bulunan gizli bir gücün sebep olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴⁵ Mükerrer Sarol Konya Demokrat Parti İl Kongresinde “Partiler arası iyi münasebetleri durup dururken bozmakla zamirini tekrar ortaya koyan İsmet Paşa’nın ve onun sahasında Halk Partisi’nin bugünkü felaketli durumunu çok ve vazih ve müdellel ifadelerle tebarüz ettirdi. Ve şöyle dedi İsmet Paşa eskiden olduğu gibi kendisine secde edecek bir Meclis’in hasret ve iştiyakı içindedir” dedi.¹⁰⁴⁶

Bu gelişmeler yaşandığı sırada Millet Meclisi’nde Başbakan Adnan Menderes ile ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü arasında tartışmalar meydana gelmiştir. Meclis o günkü oturumdan sonra tatile girecektir. Ancak muhalefet ısrarla Meclis’in biraz daha çalışması gerektiğini vurgulamıştır. CHP Grubu adına Nüvit Yetkin Meclis’te kürsüye gelerek memlekette ilerleme değil bilakis gerileme meydana geldiğini adli teminat, Basın Kanunu, üniversite muhtariyeti ve memurların bugünkü

¹⁰⁴⁴ Halkçı Gazetesi, 19 Nisan 1955.

¹⁰⁴⁵ Zafer Gazetesi, 22 Mayıs 1955. “Başbakan muhalefeti izana davet etti. Eski zihniyetinde en ufak değişiklik görülmeye İnönü Meclis’e hakaret ve tecavüzlerde bulduktan sonra sözlerini söylemiştir. Menderes dedi ki Onun iddialarının hepsi iktidardan uzaklaşmam elemidir içinde çırpınma ve sayıklamadır.”

¹⁰⁴⁶ Zafer Gazetesi, 29 Mayıs 1955.

durumu izah etmiştir. Önemli kararların alınması için Meclis'in biraz daha çalışma sürecinin uzatılmasını istenmiştir.¹⁰⁴⁷

Ardından kürsüye gelen Başbakan Adnan Menderes “Şiddetten çıkacak bir netice yoktur. Ne ekerseniz onu biçersiniz. Şiddetle hareket edecek olurlarsa elbette parti olarak lazım gelen murakabemizi görecektir” diyerek muhalefetin partiler arasındaki olumlu havanın bozulmasının müsebbibi olarak göstermiş ve uyarmıştır. Ardından muhalefeti eleştirerek “Bir rejim davası üzerindeyiz diyorlar ve acele ediyorlar. 25 sene bu memlekette tek partinin nefes aldırılmaz tazyiki altına hiçbir ivedilik eseri göstermemiş olan insanların üç aylık bir tatil devresini tahammül edilemez azap ve işkencelerle dolu bir devre gibi göstermeleri hakikat de samimiyetsizlerdir” şeklinde eleştirmiştir. Sözlerinin devamında muhalefeti kastederek “Dört beş tekerlemeleri var. Hâkim teminatı, Kırşehir, Seçim Kanunu'nun değiştirilmesi vesaire” diyerek muhalefetin hep aynı şeyleri tekrar edip durduklarını belirtmiştir.¹⁰⁴⁸

Başbakan'ın sözlerini cevaplandırmak üzere kürsüye gelen İsmet İnönü “Muhalefet partisi olarak iyi münasebetleri vazife münasebetlerini partiler arasında medeni münasebetler tesisini samimi olarak istiyoruz. Bir seneden beri münasebetlerin en zehirli noktalara kadar çıkmasına yalnız kendi hareketleri şark olmuştur... Karşılıklı siyasi partiler olarak iyi münasebetler tesisinin hükümetinde maksadı olduğu anlaşılıyor. Bizim de maksadımız vardır ve şudur memleket meselelerini gözeterek tatlı dille iyi münasebetle halletmek daha kolaydır. Biz bunu niçin istiyoruz. Başvekil de iyi münasebet istiyor ama rejim meselelerinde hiçbir şey değiştirmemek ve bizim rızamızı almak üzere biz bunu kabul etmeyiz”¹⁰⁴⁹ sözleri ile Başbakan'ın sözlerinin aksine partiler arasında iyi münasebetler tesis edilmesi için çabaladıklarını belirtmiştir. Ardından kürsüye tekrar gelen Başbakan “...Sanıyorlar ki Menderes düşerse bütün istedikleri tahakkuk edecek. Bu memlekette bir değil bin tane Menderes vardır Paşam” sözleri gerilimi bir anda tırmandırmıştır. İsmet İnönü

¹⁰⁴⁷ Akşam Gazetesi, 22 Mayıs 1955.

¹⁰⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, d. 10, c. 7, 21 Mayıs 1955, 612-614.

¹⁰⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 10, c. 7, 21 Mayıs 1955, 619.

ise “Her türlü kayıttan azade biri varsa oda sensin” diyerek sert bir cevap vermiştir.¹⁰⁵⁰ İktidar ve muhalefet arasındaki söz düellosunu bazı fiili tedbir ve neticelerin takip edilmesinden korkuluyordu.¹⁰⁵¹ Sıtkı Yırcalı muhalefet için “İnatçı zihniyetleriyle fikirleri bulandırmaya alt üst etmeye çalışıyorlar”¹⁰⁵² nitelenmesinde bulunmuştur.

Bu tartışmalardan sonra Meclis tatile girmiş, ancak muhalefet ülke genelinde çalışmalarını toplantılar yoluyla sürdürmüştür. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Karadeniz gezisinde Sinop’ta yaptığı bir konuşmasında Meclis’in yasallığı ile ilgili kötü açıklamalar yapmak gerekçesiyle tutuklanmıştır.¹⁰⁵³

Kısa süren bahar havasının ardından ikili ilişkilerde gergin hava hâkim olmuştur. İktidar, “Yurtta rejim buhranı olmadığını, muhalefette bir ahlak buhranı olduğunu” belirtmiştir. Başbakan’ın sözleri çok ağırdı. Menderes’e göre “CHP liderine göre seçimlere girmemek 1948’de memleketi harice kötölemek, halkı meşru yoldan ayırmak, ihtilale teşvik etmek ve Balkan Komiteciliği yapmaktır.”¹⁰⁵⁴ Fuat Köprülü ise yaptığı açıklamada muhalefetin stratejisinin devamlı bir ihtilal havası yaratmaya yönelik amacı olduklarını bu memlekette beşinci kol komünist propagandası ile¹⁰⁵⁵ muhalefetin yaptığı propagandayı birbirinden ayırmadıklarını belirterek muhalefetin yaptığı politikayı “Muhalefet değil vatana ihanet”¹⁰⁵⁶ olarak değerlendirmiştir.

Muhalefetin yaptığı toplantılarda iktidarı anlattığı gibi bu kez iktidar her gittikleri yerde muhalefetin yaptıklarını anlatmak için toplantılar tertip etmeye karar vermişlerdir.¹⁰⁵⁷ Muhalefet Menderes’in kendilerini eleştirmesine bir anlam

¹⁰⁵⁰ Akşam Gazetesi, 22 Mayıs 1955.

¹⁰⁵¹ Akşam Gazetesi, 30 Mayıs 1955.

¹⁰⁵² Zafer Gazetesi, 11 Haziran 1955.

¹⁰⁵³ Akşam Gazetesi, 14 Ağustos 1955.

¹⁰⁵⁴ Zafer Gazetesi, 11 Ağustos 1955.

¹⁰⁵⁵ Zafer Gazetesi, 14 Ağustos 1955.

¹⁰⁵⁶ Zafer Gazetesi, 18 Ağustos 1955. Milliyet Gazetesi, 14 Ağustos 1955.

¹⁰⁵⁷ Akşam Gazetesi, 23 Ağustos 1955.

verememiştir. “Muhalefet gene şirin görünemiyor. Filhakika gün geçtikçe siyasi hayatta normal münasebetlerin yerleştiğini görmek ümidi uçup gitmektedir. Muhalefet ne yapıyor ne söylüyor ki iktidar muhitleri tarafından bu kadar kötü karşılanıyor.”¹⁰⁵⁸

İktidar ve muhalefet ilişkilerinde karşılıklı iyi niyet sözlerinin ardından Metin Toker’in tutuklanması¹⁰⁵⁹, Meclis’in tatil edilmesi ve bazı kanunların müzakeresi sırasında yaşanan tartışmaları ikili ilişkileri tekrar bozmuştur.

2.2.6. 6-7 Eylül Olayları

Bu gelişmeler yaşandığı sırada 6-7 Eylül 1955 tarihinde Atatürk’ün Selanik’te doğduğu eve bomba atıldığı iddiası¹⁰⁶⁰ ile İstanbul başta olmak üzere Ankara ve İzmir’de bazı olaylar çıktı.¹⁰⁶¹ Olaylar esnasında çok sayıda ev, iş yeri tahrip edildi. Gayrimüslim vatandaşlarımıza yönelik ciddi tecavüzlerde bulunuldu. Netice itibariyle hükümet İstanbul ve İzmir’de örfi idare ilan etti.¹⁰⁶² Cumhurbaşkanı Celal Bayar Meclis’i derhal olağanüstü toplantıya çağırdı.¹⁰⁶³ Başbakan Adnan Menderes

¹⁰⁵⁸ Hüseyin Cahit YALÇIN, “Muhalefet Gene Beğenilmiyor”, Ulus Gazetesi, 3 Temmuz 1955.

¹⁰⁵⁹ Nisan ayında Metin Toker’in Akis dergisinde yayınlanan ve Mükerrer Sarol’a hakaret ettiği gerekçesi ile 9 ay 10 gün hapse mahkûm edilmiştir. Bkz. (59), EROĞUL, 169.

¹⁰⁶⁰ Haberi İstanbul Ekspres gazetesi verdi. Gürhan GÜRCAN, **6 Eylül 1955 Olayları**, 74. Atatürk’ün Selanik’te doğduğu ev Selanik Belediyesi tarafından Atatürk’e hediye edilmiştir. Bizzat Celal Bayar’ın isteği üzerine 1950 tarihinde tadilat geçirmiştir. 10 Kasım 1953 tarihinde Atatürk Müzesi olarak törenle hizmete açıldı. Emine Gürsoy NASKALİ, **6-7 Eylül Olayları Davası**, 8. Radyo’dan okunan metinde “Selanik’te Aziz Atatürk’ün doğduğu ev ile Türk Konsolosluğu binası arasında bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde konsoloshanenin camları hasara uğramıştır.” Mehmet Arif DEMİRER, **6 Eylül 1955 Yassıada 6-7 Eylül Davası**, 412.

¹⁰⁶¹ Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs konusunun mesele haline gelmesi Yunanistan’ın olayı uluslararası platforma taşıması ile resmen başlar. Ağustos 1954 tarihinde Yunanistan adayı ilhak etmek maksadıyla BM’ye başvurmuştur. Türkiye elbette bu durumu kabullenemezdi. Çünkü adadaki Türk nüfusunun geleceği ve kaderi Türkiye açısından oldukça önem taşımaktaydı. Netice itibariyle Türk ve Yunan devletleri arasında Kıbrıs bir mesele olarak ortaya çıktıktan sonra her iki ülkede de bu konuda kamuoyu oluşmuştur. Serhan YÜCEL, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, 840. BM Yunanistan’ın bu talebini reddetmiştir. Ada’nın yönetimini elinde bulunduran İngiltere her iki ülkeyi de Londra’da bir konferansa davet ederek adanın geleceğiyle alakalı uzlaşmaya davet etti. Yunan tarafı bu süreçte adada tedhiş hareketine de girişmiştir. Türkiye’de meydana gelen olaylar Londra Konferansı’nın devam ettiği sürede meydana gelmiştir.

¹⁰⁶² Hürriyet Gazetesi, 8 Eylül 1955.

¹⁰⁶³ Milliyet Gazetesi, 8 Eylül 1955.

konuya ilişkin yaptığı açıklamada “Hadise hakikaten misli görülmemiş denecek kadar mühimdir. Şurasını arz edeyim ki mahiyeti itibariyle başka olmakla beraber, 31 Mart hadisesiyle boy ölçüşebilecek bir şey ortaya çıkarmak ve hadise karşısında bulunduğumuzu kabul etmek lazım gelir”¹⁰⁶⁴ dedi. İsmet İnönü konuyla alakalı yapmış olduğu beyanatta şunları söyledi: “İstanbul’da vuku bulan hadiseler ve tecavüzler çok esef ve elem verici olmuştur. Tecavüze uğrayan vatandaşlarımızın ıstıraplarını yürekten teessürlerle paylaşıyoruz. İstanbul’da çokluğu teşkil eden vatandaşlarımızın samimi duygularına tercüman olduğumuzdan eminiz. Şimdi yapılacak iş vatandaş olarak vazifelerimizi iyi niyetle ve temiz yürekle ifa etmektir. Bir milli felaket halinde olan hadisenin zararlarını ancak bu suretle hafifletip telafi edebiliriz. Gazetelerimiz ve aklı başında her vatandaşımızın teessüf ve teessüre tercüman olmalı ve sükûnet tavsiye etmelidir. Hükümetin asayişe hâkim olması ve süratle hakikatleri meydana çıkarabilmesi için her vatandaş resmi makamlara yardımcı olmalıdır.”¹⁰⁶⁵

İçişleri Bakanı olaylar üzerine derhal istifa etti. Başbakan Adnan Menderes’in fahri başkanlığında toplanan yardım komitesine 600 bin lira verildi. Kızılay da 100 bin lira bağışta bulunuldu.¹⁰⁶⁶ Böylece yaraların sarılması için yardım kampanyası başlatıldı.

Meclis olağanüstü olarak 12 Eylül 1955 tarihinde toplandı.¹⁰⁶⁷ Toplantıda söz alan ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü örfi idare konusu üzerinde fikirlerini belirtti. İnönü’ye göre Ankara’da meydana gelen olaylar sıkıyönetimi gerekli göstermemiştir. Bu sebeple hükümet bu düşüncesinden vaz geçmelidir. İnönü sözlerinin devamında Meclis’in sıklıkla toplanması gerektiğini söylemiş ve “TBMM’nin toplu bulunması hakikatlerin bir an önce kendisine arz edilmesi için en faydalı ve en tesirli bir istek manasını taşıyacaktır”¹⁰⁶⁸ demiştir. İstanbul milletvekili

¹⁰⁶⁴ Akşam Gazetesi, 13 Eylül 1955.

¹⁰⁶⁵ Milliyet Gazetesi, 8 Eylül 1955.

¹⁰⁶⁶ Milliyet Gazetesi, 11 Eylül 1955.

¹⁰⁶⁷ Milliyet Gazetesi, 12 Eylül 1955.

¹⁰⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 7, 12 Eylül 1955, 669.

Ali Fuat Cebesoy ise örfi idarenin Meclis tarafından kabul edileceğini belirtmekle birlikte “Herhalde bunun müddetinin iki aydan fazla olmamasını temenni ederim” dedi. Çünkü Cebesoy’a göre örfi idare olayla ilgili gizli teşkilatların varlığını gün yüzüne çıkaracaktır.¹⁰⁶⁹ Kırşehir milletvekili Osman Alışiroğlu iç politika ve vatandaş huzuru bakımından örfi idarenin terk edilmesini istemiştir.¹⁰⁷⁰

CMP Meclis Grubu adına söz alan Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin olayın en karanlık noktası olarak hadiselerin başlangıcında önlemek için zabıtalara ciddi bir müdahalede bulunmamasını gösterdi. Eğer ciddi bir mukavemette bulunulsa idi olayların bu boyuta gelemeyeceğinin altını çizen Bilgin İçişleri Bakanı’nın istifa etmesini bu duruma bağlamıştır.¹⁰⁷¹ Burdur milletvekili Mehmet Özbey ise yaşananları “Türk mukaddesatına kalbimize hançer saplanmıştır” şeklinde nitelendirdi.¹⁰⁷²

İsmet İnönü’ye göre 6-7 Eylül tarihinde meydana gelen üzücü hadiseler “Demokratik rejimde çözmeye mecbur olduğu en muğlak meseledir.” İnönü Ulus gazetesinde kaleme aldığı “Çetin İmtihan” başlıklı yazısında 12 Eylül tarihindeki Meclis toplantısının sadece örfi idarenin tasdik edilmesi için toplanması sebebiyle eleştirmiştir. Çünkü “Mesuliyete muhatap olanlar hareketlerini muhatap etmek” sınırında genişletilmemesi toplantıyı daraltmıştır. Sözlerinin devamında iktidar partisinin meseleyi çok ciddi bir biçimde ele aldığını ve bu işin çözüleceğinden ümitli olduğunu da söyledi.¹⁰⁷³

TBMM 16 Aralık 1955 tarihindeki toplantısında söz alan İsmet İnönü 6-7 Eylül hadiselerinde mesuliyet sahibi olan İstanbul Valisi’nin istifa etmemesi veya hükümet tarafından görevinden alınmaması üzerine tenkitlerde bulunmuştur. İnönü iddialarını ileriye götürerek valinin istifa ettiği halde hükümet tarafından kabul

¹⁰⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 7, 12 Eylül 1955, 673.

¹⁰⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 7, 12 Eylül 1955, 675.

¹⁰⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 7, 12 Eylül 1955, 670.

¹⁰⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 7, 12 Eylül 1955, 672.

¹⁰⁷³ İsmet İNÖNÜ, “Çetin İmtihan”, Ulus Gazetesi, 19 Eylül 1955.

edilmediğini de belirtmiştir.¹⁰⁷⁴ İnönü'ye göre tüm mesuliyetleri elinde bulunduran Başbakan Adnan Menderes istifa etmelidir.¹⁰⁷⁵ Muhalefetin eleştirilerine cevap vermek amacıyla kürsüye gelen Adnan Menderes İsmet İnönü'nün sürekli örfi idare üzerine konuştuğunu, kendi döneminde sürekli örfi idarelerin ilan edildiğini belirterek "...1948 senesine kadar örfi idare memlekette hâkim oldu. Ondan evvelki idarei örfiyelerin tesis edilmediği devreleri ise Takriri Sükûn ve İstiklal Mahkemeleri Kanunları'nın hükümran olduğu devre olarak vasıflandırmak lazımdır",¹⁰⁷⁶ dedi.

6-7 Eylül hadisesi muhalefetin peşini bırakmadığı konulardan birini oluşturmuştur. Öyle ki Kars milletvekili Mehmet Hazer Başbakan ve eski İçişleri Bakanı hakkında Meclis tahkikatı açılması için Meclis'e bir takrir verdi. Başbakan takrirle alakalı konuşmak üzere kürsüye geldiğinde bu konunun muhalefet partileri tarafından sürekli canlı tutulmak istendiğini ve bu durumdan duyduğu huzursuzluğu ifade etmiştir.¹⁰⁷⁷ Namık Gedik ise "...Maksat eğer bu münasebetle bir iki celse evvel Halk Partisi başkanının ağızlarında korkunç ifadesini bulan meşum maksat ise ben de bu kürsüden şahsım adına şiddetle ve nefretle reddederim" dedi.¹⁰⁷⁸ Muhalefetin bu hamlesi iktidar cephesinde "Muhalefet iktidarı kötülemek gayesiyle dün memleketi kötüleme yoluna saptı" şeklinde değerlendirilmiştir. Adnan Menderes muhalefete şu şekilde cevap vermiştir: "Yalan söylemektedirler... Ve yalan söylerken de milletin şerefini ve haysiyetini ayaklar altına almaktadırlar."¹⁰⁷⁹ Muhalefet cephesinde ise "Başbakan bir türlü hesap vermeyi kabul etmedi" şeklinde yorumlandı.¹⁰⁸⁰ Meclis'in 28 Şubattaki toplantısında konuşma yapan Başbakan Adnan Menderes muhalefete yönelik "Ayıptır arkadaşlar yeter artık bu memleketin

¹⁰⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 8, 16 Aralık 1955, 270. İnönü aynı düşünceleri İzmir Valisi için de zikretmiştir.

¹⁰⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 8, 16 Aralık 1955, 271.

¹⁰⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 8, 16 Aralık 1955, 302.

¹⁰⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 9, 13 Ocak 1956, 64.

¹⁰⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 9, 13 Ocak 1956, 65.

¹⁰⁷⁹ Zafer Gazetesi, 14 Ocak 1956.

¹⁰⁸⁰ Ulus Gazetesi, 14 Ocak 1956.

yarınını dahi ağır bir mesuliyet altında bulunduracak bu çeşit propaganda günahıdır”¹⁰⁸¹ dedi.

2.2.7. İspat Hakkı Tartışmaları ve Parti İçi Muhalefetin Tasfiyesi

Demokrat Parti'nin parti içinde uzun zamandan beri yükselmekte olan muhalefet 9 Mart 1954'te kabul edilen Neşir Yolu İle veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun¹⁰⁸² ile gün yüzüne çıkmıştır.¹⁰⁸³ 2 Mayıs 1955 tarihinde Fethi Çelikbaş ve 10 Demokrat Partili milletvekili Meclis'e İspat Hakkı ile ilgili önerge verdiler.¹⁰⁸⁴

Türk siyasi tarihinde “İspatçılar” olarak bilinen on bir milletvekili önergelerinde, “Milletimizin maruz bulunduğu çeşitli sıkıntılar ve ıstıraplar hakiki sebep ve amilleri ile müessir şekilde mücadeleyi ve demokrasinin temel prensibi olan millet murakabesini mümkün kılmak nüfuz ve yetkililerini suistimal edenlerin adalet yolu ile tefrik ve temyizini ve bin netice muazzam tarihi vazife ve mesuliyetler yüklenmiş bulunan iktidarımızın maruz kalması melhuz her türlü şaibeden tenzihi emin bir sisteme bağlamak için alınacak ıslahat tedbirlerinin başında İspat Hakkı'nın tanınmasının lazım geldiğine kani buluyoruz”¹⁰⁸⁵ şeklindeki sözleri ile basına İspat Hakkı'nın verilmesini savunmuştur. Önceleri 11'ler olarak anılan önerge veren

¹⁰⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 10, c. 10, 1079.

¹⁰⁸² TC. Resmi Gazete, 17 Mart 1954, 8653.

¹⁰⁸³ İzmir'de iki ilçenin idare heyetine işten el çektirildi. Seçimler arifesinde DP İzmir Teşkilatı'nda yeni hizipleşmeler olmaktadır. İl İdare Kurulu herhangi bir anlaşmazlığa meydan vermemek üzere genel merkezin direktifi ile önleyici bazı tedbirler almaya başlamıştır. Bu cümleden olarak 15 Şubat tarihinde Eşref Paşa ve Torbalı ilçe idare heyetleri el çektirildi. Akşam Gazetesi, 16 Şubat 1954. DP Genel İdare Kurulu Ankara İl İdare Kurulu işten el çektirildi. Akşam Gazetesi, 28 Şubat 1954.

¹⁰⁸⁴ Önergede imzası olanlar Fethi Çelikbaş(Burdur), Enver Güreli(Balıkesir), Turan Güneş(Kocaeli), Raif Aybar(Bursa), Seyfi Kurtbek (Ankara), Kasım Küfrevi (Ağrı), Kamil Menav, Ethem(Kocaeli) Alican, İbrahim Ökten (Bursa), Muhlis Bayramoğlu (Ankara) ve Mustafa Ekinci (Diyarbakır).

¹⁰⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 5, c.11, 2 Mayıs 1955, 256.

milletvekillere yeni katılımların olması dolayısıyla 19 kişiye ulaşmış ve 19'lar olarak anılmaya başlamışlardır.¹⁰⁸⁶

Başbakan kendi partisinden bazı milletvekillerinin getirdiği İspat Hakkı önerisine sert eleştirilerle karşı çıkmıştır. Ona göre İspatçılar partinin düşmanıydılar ve partiyi yıkmak istiyorlardı. İspat Hakkı meselesi sadece DP içindeki muhalefeti gün yüzüne çıkardığı gibi aynı zamanda parti dışındaki muhalefetin de birleşme amacını oluşturmuştur. Muhalefete göre bu yasa ile basın kesin anlamda baskı altına alınıyordu. Buna mukabil hükümet ise İspat Hakkı ile kişi hak ve özgürlüklerinin korunduğunu söylemekteydi.

DP'nin sözcüsü konumunda bulunan Zafer gazetesinde yasanın çıkarılma nedeni olarak vatandaşların hak ve özgürlükleri koruma amacını taşıdığı belirtilmiştir.¹⁰⁸⁷ Muhalefetin konuya bakışını ise Hüseyin Cahit Yalçın Yeni Ulus'ta açık bir şekilde dile getirmektedir. "Demokrat iktidar bütün vatandaşların ağızına ve bilhassa Türk basınına sağlam bir kilit hazırladı. Artık haddine varsa büyük efendilerin canını sıkacak bir söz söyleyiniz."¹⁰⁸⁸ TKP adına Cezmi Türk Basın Kanunu Tasarısı'nın müzakeresi sırasında ortaya çıkan demokratik anlayışın bugün artık olmadığını dört senede bir anlayışın geriye doğru gittiğini ve İspat Hakkı'nın tanınmaması ile ilk hükümet programı ile çeliştiğini belirtmiştir.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁶ Diren ÇAKMAK, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi: 1955-1958", 160.

¹⁰⁸⁷ Mümtaz Faik Fenik kaleme aldığı yazısında bu düşüncüyü açıklar niteliktedir. ... İşte son kanun BMM bu maksatla getirilmiştir. Davanın esası, basın hürriyeti ile beraber herkese endişesiz, korkusuz, baskısız bir hayat temin etmektir ki asıl vatandaş hak ve hürriyetlerinin başında bu gelir. Böyle bir mevzuun su götürür tarafı yoktur. Bir tarafta bir muharrir basın hürriyetini alet ederek istediği gibi küfür edecek, türlü cinaslar, çirkin imalar yapacak bir şahsın hususi hayatını hatta aile mahremiyetlerini politika piyasasına sürecek. Öbür tarafta o vatandaş böyle korkunç bir baskı altında ne yapacağını şaşırarak, sesini çıkaramayacak. Çünkü hadisenin büsbütün dallanıp budaklanmasından endişe edecek. Mümtaz Faik FENİK, "Evvela Vatandaş Şerefi ve Haysiyeti Korunacaktır", Zafer Gazetesi, 9 Mart 1954.

¹⁰⁸⁸ Nihat ERİM, "Zincirli Basın: Yeni Tasarı", Yeni Ulus Gazetesi, 21 Şubat 1954.

¹⁰⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 9, c. 29, 21 Şubat 1954.

İspat Hakkı ile ilgili tartışmalar devam ederken DP IV. Büyük Kongresini 15 Ekim 1955 tarihinde toplamıştır.¹⁰⁹⁰ Kongrenin başlamasına saatler kala haklarında tahkikat kararı verilen dokuz İspatçı milletvekilleri kongreye girmeyerek boykot etmiş ve kongrenin son günü DP'den istifa etmişlerdir.¹⁰⁹¹ Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu basın mensuplarına konu ile alakalı yaptığı açıklamada şunları söylemiştir: “DP’ye programını benimseyerek girmiştik. Fakat iktidara geldikten sonra program bir yana bırakıldı. Tabiatıyla biz buna göz yumamazdık.”¹⁰⁹²

Başbakan Adnan Menderes de kongrede İspatçılara sözü getirerek haklarında çok ağır konuşmuştur: “...Şu basına İspat Hakkı isteyen ve evvelce kanun teklifi yapmış bulunan arkadaşlara, kongreye birkaç gün kala iltihak eden son altı mebustan bahsedelim. Tamamen maksatlı hareket ediyorlar. ...Bu bayrak açanlar emin olunuz şimdiye kadar Meclis’te ve Meclis Grup toplantılarında memleketin hayrına tek bir kelime sarf etmiş değillerdir. Şimdi bir 19’lar olup çıktılar. Ben zamanında onları vekil sandalyesine getirdim. Vekil yaptım. O zamanlar benden iyisi yoktu. Sandalyelerini altlarından alıp değiştirince beden kötüsü olmadı.”¹⁰⁹³ Milletvekilleri yayınladıkları beyannamede Anayasa’nın verdiği hakla ve parti programına dayanarak böyle bir teşebbüse giriştiklerini amaç olarak ise millet menfaatlerine faydalı olmayı istediklerini belirttikten sonra bu davranışlarından dolayı parti içinde çeşitli baskılara maruz kaldıklarını kamuoyu ile paylaşmışlardır.¹⁰⁹⁴

Muhalefet de bu konu ile ilgili getirdiği sert eleştirilerinde basının büyük desteğini alarak iktidara gelen DP’nin bu tasarısı ile hoşlarına gitmeyen basın mensuplarının susturulması, siyasi partilerin çalışmalarına müdahale etmek, tenkit edenleri kolayca suçlamak gibi hedeflerinin olduğunu ifade etmiştir. Hükümet cephesinden de İspat Hakkı’nın reddedilmesine yönelik eleştiri de bulunan milletvekilleri vardı. Demokrat Parti Meclis Grubu’nun 24 Nisan 1956 tarihli

¹⁰⁹⁰ Milliyet Gazetesi, 15 Ekim 1955.

¹⁰⁹¹ Milliyet Gazetesi, 16 Ekim 1955.

¹⁰⁹² Milliyet Gazetesi, 16 Ekim 1955.

¹⁰⁹³ Milliyet Gazetesi, 17 Ekim 1955.

¹⁰⁹⁴ Milliyet Gazetesi, 18 Ekim 1955.

toplantısında Adliye Bakanı Hüseyin Avni Göktürk “Arkadaşlar İspat Hakkı reddedildi, hâlbuki dördüncü Adnan Menderes kabinesinin vaatlerini yerine getirmesi buhranı izalesi için mühim bir zarurettir” diyerek hükümet programındaki vaatlerin uygulanmadığını açıkça belirtmiştir.¹⁰⁹⁵

İspatçılar DP ile yollarını ayırdıktan sonra hemen partileşme sürecine girmemişlerdir. Bununla birlikte Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Hayri Üstündağ gibi vekiller seçim bölgelerinde gözlem adını verdikleri geziler düzenlemişlerdir. Hatta Adnan Menderes bu süreçte İspatçıları tekrar DP’ye davet etmiştir. Bu davet sonrası açıklamada bulunan Fethi Çelikbaş Türkiye’de yeni bir siyasi parti kurulmasının zaruriyetinden bahsetmiştir.¹⁰⁹⁶ Netice itibarıyla 19 Aralık 1955 tarihinde DP’den ayrılan milletvekilleri resmi olarak Hürriyet Partisini kurmuşlardır.¹⁰⁹⁷ Kurulan yeni parti Anayasa’yı demokratik rejimin güvencesi olarak görmüş, ülkenin yeni bir Anayasa’ya ihtiyaç duyduğunu sıklıkla dile getirmiştir. Anayasa mahkemesi, Yüksek Seçim Kurulu gibi yeni kurumların oluşturulması gerektiği kanaatinde idirler.¹⁰⁹⁸

2.2.8. Basın Kanunu Tadili ve Tartışmalar

İktidar 1956 yılında Basın Kanunu’nda yeni düzenlemelere gitmiştir. Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk Meclis’te söz alarak bazı neşriyatların amacının dışına çıkıp tecavüzkâr ve tahripkâr yayınlar yaparak devletin itibarını sarstıklarını, her hürriyet gibi matbuat hürriyetinin de dikkatle kullanılması gerektiğini ifade etti. Göktürk ardından “Her sabah ve akşam gazetesini, mecmuasını açan yüz binlerce vatandaş namus ve şerefe yöneltilmiş düşmanlıkların ürküntüsüne ve yurdun, devletin, hükümetin bugünden yarma her suretle batmasına ramak kaldığı yollu neşriyatın telkin ettiği üzüntü ve yersiz endişeye maruz bırakılmaktadır” dedi.

¹⁰⁹⁵ TBMM DPMG, 24 Nisan 1956.

¹⁰⁹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Kasım 1955.

¹⁰⁹⁷ Milliyet Gazetesi, 19 Aralık 1955. “Hürriyet Partisi bugün resmen faaliyete geçiyor.” Milliyet Gazetesi, 20 Aralık 1955.

¹⁰⁹⁸ Bkz. (1086), ÇAKMAK, 163.

Sözlerinin sonunda değişik ülkelerde uygulanan Matbuat Kanunlarından bahsederek mevcut yasanın yetersiz ve ihtiyaçlara cevap veremediğini yapılacak olan değişiklikler ile artık uydurma haber yerine daha kaliteli ve doğru haber alınabileceğini ifade edip hazırladığı yeni kanun tasarısını Meclis'e sunmuştur.¹⁰⁹⁹

Kanunla ilgili devlet işlerinde belirli bir makama sahip olan kişilerin şeref ve haysiyetini küçük düşürecek ithamlar için basına ceza verilmesi gerektiğini savunan Hamdi Sancar Fransa ve Almanya Anayasalarında teklif edilen yasaya doğrudan benzeyen maddeler olduğunu belirterek kanunun uluslararası benzerliklerine dikkat çekmiştir. Hikmet Bayur ise onun bu görüşlerini eleştirerek “Aşağılama, küçümseme ve küçük düşürücü iftiralar gibi kelimelerin gerçekte farklı bir manaya gelebileceğini ima ederek başka devletlerden alınırken kavramlara dikkat edilmesi gerektiğini” belirtmiştir. Demokrat Parti milletvekilleri ise kanunun amacının kanunların sadece resmi makam ve kişilerin şeref ve haysiyetlerini korumak amacıyla alınmadığını bunun fiyat artışlarından memleketin güvenini tehlikeye düşürebilecek durumlara kadar birçok konuda önem arz ettiğini belirtmişlerdir.¹¹⁰⁰

Ziyad EbuZZiya ise Meclisteki kanun aleyhinde konuşma yaparak kendisinin basın hürriyeti için mücadele verdiğini belirtmiştir. Çıkarılmakta olan kanunların ağır hükümler içerdiğini belirtmiştir. Bu tasarının onaylandığı zaman gazetelerin ancak kadın ekleri ile okuyucuya hitap eder nitelikte olacağını ifade etmiştir.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 12, 8 Haziran 1956, 95-96. Yeni Basın Kanunu'nun gerekçesi ve şekli şu şekilde belirtilmiştir: “Fiyatların yükselip düşmesine yol açabilecek veya dâhili emniyeti tehlikeye düşürebilecek yahut hükümet veya kamu işlerine ilişkin kararlar almaya salahiyyetli diğer bütün resmi makam veya teşekküllere olan saygı ve itimadı sarsacak mahiyette yalan neşriyatta bulunanlar veya resmi makam ve mercilerle resmi sıfatı bulunanların her türlü tasarruf icraat ve muameleleri hakkında yalan haber ve havadis neşredenler veya bunlara müteallik haber havadis yahut olayın değiştirilmesi suretiyle neşriyatta bulunanlar birinci fıkrada yazılı ceza ile cezalandırılırlar. Yukarıdaki fıkralarda yazılı neşriyat yalnız şahsın maddi veya manevi zararını mucip olabilecek mahiyette ise mağdurun şikâyeti üzerine faili üç aydan bir seneye kadar hapis ve 2.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Kanunda yazılı cürümleri nakil veya iktibas edenler cürme mürettep ceza ile cezalandırılır.” TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 12, 8 Haziran 1956, 210-220.

¹¹⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, d. 10, c. 12, 6 Haziran 1956, 149. Kanunun tamamı için bkz. TC. Resmi Gazete, 8 Haziran 1956, 9327.

¹¹⁰¹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 10, c. 12, 6 Haziran 1956, 212.

Hürriyet Partisi de Meclis Grubu'nda basın yasasını eleştirmiştir. Enver Güreli “Tasarı rejime karşı işlenmiş bir suçtur” demiştir.¹¹⁰² Osman Bölükbaşı kanunu şu şekilde eleştirmiştir “Bir memleketin Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Bakanları ve milletvekillerinden diploma aranmaz da gazetecilerden aranır. Hâlbuki gazeteci yazar beğenirseniz okur beğenmezseniz okumazsınız. Fakat ya cahil milletvekilleri bir kanun hazırlarlarsa memleket batar.” Ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü tasarıya ilişkin olarak şunları söylemiştir: “Huzurunuzda bulunan tasarılar iktidarın umumi politikasını hatalı bulan hür vatandaşları fikirlerini söylemekten ve yazmaktan dolayı ağır cezalarla tehdit etmektedir. İktidar suç tarifinden aciz kalan bir kast ile artık yalnız kendi beğenmeyişi ceza için esas tutacak kadar ileri gitmiştir.” Turan Güneş de kanun tasarısına muhalefet ederek ezcümle şu ifadelerde bulunmuştur: “Kabiliyetsiz hükümetler büyük içtimai meseleler karşısında onları anlamak ve çözmek kudretini gösteremedikleri için matbuatı mahkûm etmek suretiyle kendilerini haklı göstermeye çalışmışlardır.”¹¹⁰³

Müzakere sırasında ilginç tartışmalar da yaşanmıştır. İsmet İnönü'nün konuşma yaptığı sırada DP milletvekili Muhlis Erdener'in kullandığı bir kelime sebebiyle kavga çıkmış CHP Tunceli milletvekili Arslan Bora Erdener'in başına çanta fırlatmıştır. Başka bir Demokrat Parti milletvekili Bora'ya aynı şekilde karşılık vermiştir. Çantanın içindeki un gibi bir maddenin dağılması Meclis'i karıştırmıştır. Arslan Bora bir celse çıkarılma cezası almıştır. Bu kavgadan yaklaşık iki saat sonra Fikri Apaydın kahverengi bir çantanın içinde tabanca gördüğünü belirtmiştir. Bunun üzerine tabancanın Hür. Partisi milletvekili Mustafa Ekinci'ye ait olduğu, tabancanın sahibinin ise oğlu olduğu tespit edilmiştir. Tasarı görüşülürken yaşanan tartışmalar sonucunda muhalefet salonu terk etmiştir. DP Konya milletvekili Sabahattin Sönmez ise “Matbuat hürriyeti katlediliyor” dedikten sonra böyle bir kanun tasarısının Meclis'e getirilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Bu sözler üzerine diğer DP'li milletvekilleri öfkelerini ellerini havaya kaldırarak göstermişlerdir.¹¹⁰⁴

¹¹⁰² Cumhuriyet Gazetesi, 1 Haziran 1956.

¹¹⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 4 Haziran 1956. Milliyet Gazetesi, 7 Haziran 1956.

¹¹⁰⁴ Milliyet Gazetesi, 1 Haziran 1956. Milliyet Gazetesi, 7 Haziran 1956.

7 Haziran 1956'da 48 muhalife karşı 322 oyla kabul edilen ve 8 Haziran'da yürürlüğe giren “Neşir Yoluyla Veya Radyo ile Yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun”¹¹⁰⁵ olarak değişen yasaya göre namus, şeref ve haysiyete dokunacak, resmi sıfatı küçük düşürmeyi hedef alan veya istihfaf hissi uyandıracak olan yayınlar yapanlara hapis ve para cezası getirilmiştir. Kanun maddesindeki esneklikten dolayı yöneticilere yapılacak olan her türlü eleştiri bu kapsamda cezalandırılabilirdi.¹¹⁰⁶ Meclis konuşmaları ancak zapta sadık kalmak suretiyle yazılabilecek tefsirler yapılmayacaktır.¹¹⁰⁷ Böylece Basın Kanunu üzerinde meslek mensuplarını baskı altına alabilecek bazı değişiklikler yapılmış ve gazete sahibi ve gazeteci olmak için bazı şartlara bağlanmıştır.¹¹⁰⁸

Yasa değişikliği sonrası Osman Bölükbaşı “Matbuat hürriyeti olmayan bir memleket bir kabile devleti olmaktan öte gidemez” dedi.¹¹⁰⁹ İsmet İnönü CHP adına bir konuşma yapmış “Kapalı ve karanlık bir rejime kat-i olarak dönmek karının en kuvvetli delili olan tasarılar elimizde bulunuyor. Bu kanunlar ümit ışıklarını söndürecektir. İktidar bizi milletçe ihtiyacımızın tam zıttı olan yollara sevk ediyor. Sonu gelen sıkıyönetim yerine susturmak suretiyle daha sert ve bütün ülkeyi kaplayan yeni bir sıkıyönetim kuruluyor. İktidar suç tarifinden aciz kalan bir kasıt ile kendini küçük düşürecek bahanesi ile hakikatte tenkit yazılarını mahvetmeye çalışıyor... Baskı altında bulunan ruhlar kurtuldukları gün coşkunluklarını basın ile gösterecektir” şeklindeki sözleri ile eleştirmiştir.¹¹¹⁰

Kanun'un kabulünden bir hafta sonra toplanan Demokrat Parti Meclis Grup Toplantısında bir konuşma yapan Başbakan Adnan Menderes, “Muhterem arkadaşlar, geçen hafta kabul edilen yeni Basın Kanunu Tasarısı ile memleketin büyük bir tehlikeden kurtarılmış olduğunu ve grubumuzun bu bakımdan övünülecek ibarelerle ismini tarihe kaydettirmiş olduğunu büyük bir haz ile ve iftiharla arz

¹¹⁰⁵ Milliyet Gazetesi, 8 Haziran 1956.

¹¹⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 12, 8 Haziran 1956, 210-220.

¹¹⁰⁷ Akşam Gazetesi, 31 Mayıs 1956.

¹¹⁰⁸ Bkz. (965), BAYRI, 112.

¹¹⁰⁹ Milliyet Gazetesi, 7 Haziran 1956.

¹¹¹⁰ Milliyet Gazetesi, 7 Haziran 1956.

edebilecek vaziyetteyim. Bendeniz bu kanunun çıkmasını müteakip yüzlerce binlerce telgraf aldım. Birçok arkadaşım ile görüştim. Memleketin bu kanunun çıkmasıyla duyduğu huzuru arz, izah ve tasvir edebilmek dahi güçtür. Aksine olarak böyle bir kanun çıktığı takdirde memlekette büyük bir sıkıntı ve ıstırap yaratacağını bize telkin etmek suretiyle yanlış yola sevk etmek hususunda ne kadar gayretler sarf edilmiş olduğunu tahattur edebilirsiniz”¹¹¹¹ diyerek kanundan duyduğu memnuniyeti bildirmiştir.

Başbakan Adnan Menderes gazetelerin önde gelen temsilcileri ile yaptığı toplantıda “Tenkitlere bir şey demiyorum. Sadece ayaklanmayı teşvik edici neşriyat yapmayın. Ne olur hep İsmet Paşa’dan bahsetmeyin. Biraz da DP’ye yer verin canım. Çok şey istemiyorum. Muhalefete yüzde altmış mı yer ayırıyorsunuz bize de yüzde kırkı fazla görmeyin”¹¹¹² diyerek muhalefeti destekleyen basından isteklerini sıralamıştır.

2.2.9. Turhan Feyzioğlu’nun Bakanlık Emrine Alınması

İktidarın tasarrufları dolayısıyla üniversite muhtariyeti tartışmaları yaşanırken 1956-1957 öğretim yılı açılışında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu’nun “Nabza göre şerbet veren münevverlerden olmamalı” sözleri yeni bir tartışma konusu yarattı. Feyzioğlu ayrıca AÜ Senatosu’nun kararına rağmen İktisat Doçenti Aydın Yalçın’ın “Profesörlüğe bir yıldır terfi edilmemesinin üniversite muhtariyetini zedeleyen bir mesele olduğunu” da belirtmiştir. Bu sözlerin ardından Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Doçenti Mehmet

¹¹¹¹ TBMM DPMG, 12 Haziran 1956.

¹¹¹² Metin TOKER, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, 236. Adnan Menderes parti grubunda yaptığı konuşmasında “Bu matbuat bizimle beraber değil miydi? Öyle gazeteler var ki şimdi birer birer saymayayım tirajlarının en fazlası 30-40 bin iken muhalefete geçtikten sonra 60-80 bini geçti. Bunlar muhalefete geçtiği için yüzbinlerce lira kazandı. Ve zannediyorlar ki matbuat mutlaka muhalefette bulunmakla baskı sayısı yapar. Matbuatın ne halde olduğunu görüyoruz şeklindeki sözleri ile muhalefet ve basın tutumlarını eleştirmiştir. TBMM DPMG, 10 Kasım 1957.

Köymen ile Turhan Feyzioğlu arasında kalem kavgası gelişmiştir.¹¹¹³ Polemiğe sebep olduğu gerekçesiyle Feyzioğlu 1 Aralık'ta bakanlık emrine alınmıştır.¹¹¹⁴

Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasından sonra ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü Ulus gazetesinde kaleme aldığı bir yazı ile suskunluğunu bozmuştur. İnönü yazıda öncelikle siyasi partilerin günlük tartışmalarından daha önemli olarak toplumumuzun temeline kadar etkisi görülecek bir hadisenin meydana geldiğinin önemle altını çizmiştir. Yazının devamında ise şu şekildedir: "İktidarda ve muhalefette bulunan siyaset adamlarımızın sükûnetimizi biraz toparlayarak cemiyet meselelerini mütalaa edebilmek için birçok çekişmelerin lüzumsuzluğunu kavrar ve cemiyet için salim tedbirler bulabiliriz. Siyaset adamlarımızın yetişmekte olan müstesna istidatta ilim mercilerimizi hiddetlere kapılarak tahrip edecek seviyeden yüksek ve üstün olduklarını kabul ediyorum. Önümüzde acil olarak düzeltecek sakıt bir muamele duruyor. Üniversite muhtariyetini zedelemiş olan son mevzuatın düzeltilmesi ihtiyacının ne kadar kesin olduğu da bir daha göze çarpıyor. Üniversite muhtariyeti demokratik rejim mücadelesinin yalnız bir koludur. Rejimin bütün kollarında eksikler düzeltinceye kadar ıstıraplar artarak devam edecektir."¹¹¹⁵

İktidar çevreleri İnönü'nün bu yazısına ciddi suçlamalar yönelterek "İsmet Paşa muhalefete geçtiği ilk günden itibaren kâh hükkam ve kâh hocalar ile talebe arasında ne işi vardır? Bu onun politikaya girmemesi lazım olan yerlerde kaçınıcı yakalanışıdır... Üniversiteler ilim ocaklarıdır, politika pazarı değildir. İnönü de bilmelidir ki gündüz külahlı gece silahlı gezerek bu yetmiyormuş gibi mesela mülkiye gibi talebesini ne için yetiştirdiği malum olan bir idare ilimleri fakültesini nazari ameli ve tatbiki bir CHP ocağı haline koyanlar kanun pençesini ebetteki yakalarında hissedilecektir"¹¹¹⁶ şeklinde suçlanmıştır.

¹¹¹³ Bkz. (352), ARSLAN, 245.

¹¹¹⁴ Ulus Gazetesi, 2 Aralık 1956.

¹¹¹⁵ İsmet İNÖNÜ "Üniversite Muhtariyeti", Ulus Gazetesi, 3 Aralık 1956.

¹¹¹⁶ Zafer Gazetesi, 4 Aralık 1956.

Feyzioğlu'nun vekâlet emrine alınması üzerine SBF öğrencileri protesto etmek için fakültenin elektriklerini söndürmüşler ve Atatürk heykelinin önünde mum yakmışlardır.¹¹¹⁷ Adnan Menderes yaptığı açıklamada “Bazı profesörlerin ve doçentlerin öğrencileri derslere devam etmeme ve ayaklanmaya teşvik ettiğini” belirtmiştir.¹¹¹⁸

İktidar ile muhalefet arasında muhtariyet tartışmaları yaşanırken öğretim üyelerinden istifalar gelmeye başlar. 5 Aralık'ta Doç. Dr. Muammer Aksoy istifa etmiştir. 7 Aralık'ta Ankara Üniversitesi Doç. Dr. Münci Kapani “Son günlerde cereyan eden ve fikir ve tedris hürriyetlerini ağır şekilde zedeleyen hadiselerden dolayı” istifa ettiğini açıklamıştır. Maliye kürsüsünde Doçent Aydın Yalçın “Söz hürriyetine ve akademik hürriyetlerine indirilen bu ağır darbe karşısında çok bağlı bulunduğum mesleğimden ayrılmaya karar verdim” diyerek istifa etmiştir.¹¹¹⁹ Şerif Mardin de üniversitedeki görevinden istifa etmiş ve “Demokrasinin özü sayılan kıstaslar çerçevesinde fakültemizdeki vazifeme devam etmeme imkân kalmamıştır”¹¹²⁰ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Turhan Feyzioğlu yaşanan gelişmelerden dolayı 11 Aralık'ta üniversitedeki görevinden istifa etti. Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması dolayısıyla öğrencilerde tepkilerini göstermeye başladılar. Derslere girmeyen 18 öğrenci Cumhuriyet Savcılığı'nda ifade vermiştir.¹¹²¹ Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasıyla gelişen olaylar iktidar çevrelerinde paniğe neden olur. İktidar çevreleri muhalefetin iktidar ve üniversiteleri karşı karşıya getirmek istediğini belirtir.¹¹²² Turhan Dilligil “İnönü'nün sahte bir muhabbetle üniversite gençliğine kollarını açtığını ve hamilik iddiasına kalkıştığını” belirtmiştir.¹¹²³

¹¹¹⁷ Milliyet Gazetesi, 4 Aralık 1956.

¹¹¹⁸ Ulus Gazetesi, 5 Aralık 1956.

¹¹¹⁹ Ulus Gazetesi, 6 Aralık 1956, Cumhuriyet Gazetesi, 8 Aralık 1956. Fakültenin İktisat Asistanı Coşkun Kırca da istifa etti. Milliyet Gazetesi, 7 Aralık 1956. Milliyet Gazetesi, 3 Aralık 1956.

¹¹²⁰ Ulus Gazetesi, 11 Aralık 1956.

¹¹²¹ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Aralık 1956.

¹¹²² Zafer Gazetesi, 8 Aralık 1956.

¹¹²³ Zafer Gazetesi, 10 Aralık 1956.

İlimin politikaya alet edilemeyeceğini belirten Başbakan Adnan Menderes “Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde üç beş kişinin hazırlamak istedikleri partizanca hareketin kendileri için nasıl bir hüsrarla neticeleneceğini”, “gayelerinin nasıl akim kaldığını” açıklamış, sonra “iki öğretim üyesi ile teşriki mesai ederek üniversitede hadise çıkarmaya teşebbüs edip sonra da işte görüyorsunuz. İlim erbabı da iktidarın aleyhindedir”¹¹²⁴ dedi. Eğitim Bakanı Ahmet Özsel ise bütçe müzakereleri yapılırken muhtariyetin sadece ilmi olarak kabul edilebileceğini “Muhtariyetin istiklal demek olmadığını” belirtti. Turhan Feyzioğlu bakanlık emrine alındıktan kısa bir süre sonra adeta iktidarın eleştirilerini haklı çıkartır gibi 7 Haziran 1957 tarihinde CHP’ye kaydolmuştur. Feyzioğlu kayıt esnasında duyduğu memnuniyeti “Siyasi hayatımın şerefli vazifelerinden birini yerine getiriyorum” sözleriyle ifade etmiştir.¹¹²⁵

2.2.10. Muhalefetin Stratejisinde Değişim

Sonbahar aylarında DP’de yaşanan gelişmeler ana muhalefet partisinin iktidara karşı biraz sessiz kalmasına neden olmuştu. 1956 yılına girildiğinde DP’den kopmalar olmuş ve Hürriyet Partisi’nin kurulmasıyla muhalefet daha güçlü hale gelmiştir. Bu nedenle 1956 yılından itibaren CHP Demokrat Parti’nin giriştiği kalkınma çabalarını plansız ve gelişigüzel daha önemlisi seçmenlerin hoşuna gitmek için yapılan çabalar olarak eleştirmeye başlamıştır.¹¹²⁶

Muhalefet partileri arasındaki iş birliği çabalarına Ocak ayı içerisinde adım atılmıştır. Kasım Gülek konu ile ilgili olarak “Hürriyet Partisi muhalefet çalışmalarımızda bize yardım etsin, iktidara darbe vursun fakat bizden kuvvet almaya yani bizi bölmeye çalışmasın”¹¹²⁷ şeklinde bir açıklama yaparak muhalif bir parti olarak kendilerini desteklemesini istemiştir.

¹¹²⁴ Zafer Gazetesi, 10 Aralık 1956.

¹¹²⁵ Milliyet Gazetesi, 27 Ocak 1956. Milliyet Gazetesi, 8 Haziran 1957.

¹¹²⁶ Bkz. (965), BAYRI, 109.

¹¹²⁷ Hürriyet Gazetesi, 24 Ocak 1956.

Başbakan Adnan Menderes Meclis'in 10 Şubat'taki toplantısında "Türk milletinin nasibine mani olmakta daha ne kadar devam edeceksiniz? İktidarda iken bir türlü, muhalefette iken bir türlü... Yeter artık sizlerden"¹¹²⁸ sözleriyle muhalefetten yakınmıştır. İsmet İnönü Menderes'in muhalefete yönelik Meclis'te söylediklerine cevaben ertesi gün bir açıklama yapmıştır. Ana muhalefet lideri İnönü "Mesuliyetler yüzünden manevi mevkiini çoktan kaybetmiş siyaset adamının hukuken düşeceği gün gelinceye kadar çırpındığını görüyoruz"¹¹²⁹ diyerek eleştirmiştir.

Başbakan muhalefetin çabalarına bir anlam veremeyerek "Bütün memleketi altüst etmek velveleye vermek için hiçbir gayret esirgenmiyor. Sebebi nedir? Memlekette artık bıçak kemiğe dayandı denecek ve her ne pahasına olursa olsun bir ayaklanmanın lüzumuna kanaat getirecek şartlar sebepleri mi mevcut?"¹¹³⁰ Diyerek muhalefeti suçlamıştır.

Nisan ayının ilk haftasında muhalefet parti liderleri işbirliği konusunda önemli mesajlar vermişlerdir. Osman Bölükbaşı basına verdiği demeçte "Rejim meselelerini hal için muhalif partilerin işbirliği yapması ve bir kurucu Meclis teşkili ile alakalı suallere toptan cevap vermek isterim. Demokratik hak ve hürriyetleri temin altına almak ve iktidara gelenleri zulüm yapması imkânını ortadan kaldırmak meselesi şüphesiz memleketin en hayat davasıdır. Birleşme hususunda ise bu mevzuda verilmiş bir kararımız yoktur"¹¹³¹ dedi.

6 Nisan 1956 yılında Kütahya'da Tunçbilek Termik Santrali'ni açan Başbakan "Memleket muazzam bir iktisadi kalkınma içinde ve arifesindedir. Fakat buna rağmen memleketteki tahrikler, son dereceyi bulmuştur. Adeta memlekette bir ihtilal havası estirilmektedir. Masum bir iktidara toptan ve haysiyet şiken sözler söylemekten çekinmemektedirler. Bu memlekette istenen bir ihtilal havasına maruz

¹¹²⁸ Zafer Gazetesi, 11 Şubat 1956.

¹¹²⁹ Ulus Gazetesi, 12 Şubat 1956.

¹¹³⁰ Zafer Gazetesi, 31 Mart 1956.

¹¹³¹ Cumhuriyet Gazetesi, 4 Nisan 1956.

bırakılamaz”¹¹³² sözleriyle muhalefet partilerinin ülkeyi ihtilale sürüklediğini söylemiştir. Kasım Gülek ise Başbakan’ın sözlerinin aksine ülkedeki tedhiş havasının sorumlusu olarak Demokrat Parti’yi göstermiştir¹¹³³. Muhalefet çevreleri ise Başbakanın sözlerini “Başvekil’in ibretle okunacak nutku” şeklinde nitelendirerek “Muhalefetten milli boykotçular diye bahsediliyor”¹¹³⁴ şeklinde itiraz etmişlerdir.

Cumhuriyet Halk Partisi rejim meselelerinin halledilmesi için muhalefet partilerinin işbirliği yapmaları lüzumuna karar vermiştir. Bu amaçla bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ’de “Bütün huzursuzlukların başı rejim buhranıdır. İşbirliği iktidarı sağlarsa seçilen Meclis’in her şeyden evvel rejim meselelerini halletmesi ve demokratik sistemi sağlam teminata bağlaması başlıca şarttır” denilerek muhalefet partilerinin işbirliği ile amaçları belirlenmeye çalışılmıştır. Tebliğ’de devamla: “Rejim teminatı tahakkuk ettirildikten sonra eğer o zamana kadar nisbî temsil usulü kabul edilmemiş ise sistemin bu usule çevrilmesi zaruridir. Anayasa tadil edildikten ve seçim sistemi nisbî usule çevrildikten sonra seçim yenilenmelidir”¹¹³⁵ sözleriyle demokratik olarak alınacak önlemler belirtilmiştir. Başbakan muhalefetin tek liste ile seçimlere katılmasına karşı tedbirler alacağını belirterek bugünkü siyasi partilerden hiçbirinin muhalefet yapmaya hakkı olmadığını söylemiştir.¹¹³⁶

Başbakan Adnan Menderes muhalefet mensuplarının politika kaptı kaçılığına memleketin dört bucağında birden birçok tahrik ve sabotaj faaliyetlerinde bulduklarına anarşi yaratma peşinde olduklarına işaretle “Memleketin idare mesuliyetini sırtımızda taşıdığımız için biz buna çare ve deva bulmak mecburiyetindeyiz. Dünyanın hiçbir yerinde böylesine demokrasi yoktur.

¹¹³² Zafer Gazetesi, 7 Nisan 1956.

¹¹³³ Ulus Gazetesi, 12 Nisan 1956.

¹¹³⁴ Ulus Gazetesi, 9 Nisan 1956.

¹¹³⁵ Ulus Gazetesi, 9 Nisan 1956. Nadir Nadi bu tebliğe ilişkin düşüncelerinde Halk Partisi adına yayımlanan tebliğ rejim davasında iktidar muhalefet ayrılığı gözetmeksizin tüm siyasi toplulukları işbirliğine çağırıyor. Son aylar boyunca karşılaştığımız olaylar göz önünde tutarsak Halk Partisi’nin bu hareketini uygun bulmamak elde değil. Nadir NADİ, “Bir Tebliğ Üzerine” Cumhuriyet Gazetesi, 24 Nisan 1956.

¹¹³⁶ Ulus Gazetesi, 10 Nisan 1956.

Meydanlarda masum vatandaşlar, vazifeliler, devlet adamları ve politikacılar ve toptan bir iktidar bu derece pervasızca bu derece açık ve sarahaten suç işlenmek suretiyle hücum taarruz ve iftiralara maruz bırakılamaz... Muhalefet milli ne varsa hepsine boykot ilan etmiştir¹¹³⁷,”diyerek açıkça muhalefetin kullandığı üsluptan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.

Gaziantep’te açık hava toplantısında halka hitap eden Başbakan Menderesin sözleri muhalefete yönelik tedbirler alınacağını gözler önüne serer niteliktedir. “Uzun zaman bu memleketi bu tahriklere saha yapmak elbette doğru değildir. Kanunlar kâfi gelmiyorsa kanun hükmü getireceğiz. Müeyyideleri ve kıstasları gayet sarahaten götüreceğiz. Ta ki ihtilalci metotların bu memlekette sökmeyeceği bir defa daha sabit ve malum olsun ve bu fitne artık mutlak ve muhakkak olarak dinsin.”¹¹³⁸ CHP milletvekili Nüvit Yetkin Başbakan’ın sözleri için “Adnan Menderes küfür ediyor. Biz muhalefet ve murakabe vazifemizi yapıyoruz, biz CHP’liler için ancak milletin hükmü muhteremdir”¹¹³⁹ şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. CHP lideri İsmet İnönü hükümetin alacağı tedbirlere yönelik olarak “Demokratik rejimi geriye çevirmek herhangi bir babayiğitin harcı değildir. Kim buna teşebbüs ederse o günün akşamı dünya başına zindan olacak kendini ve arkadaşlarını bir kâbusta bulacaktır”¹¹⁴⁰ diyerek adeta iktidardan ümidini kestiğini göstermiştir.

Hürriyet Partisi yayınladığı bir tebliğle hükümetin almak istediği tedbirlere yönelik olarak cevap vermiştir. Tebliğ’de “Menderes’in çok partili rejime tahammülü kalmamıştır. Demokrat Parti Genel Başkanı’nın demokrasi nizamını ortadan kaldırmaya matuf tarihi mesuliyet taşıyan teşebbüsüne milletimizin dikkatini çekeriz¹¹⁴¹,”denilmiştir. Kasım Gülek ve eski Başbakanlardan Şemsettin Günaltay Adnan Menderes’in muhalefet kurumuna karşı söylediği sözleri “Demokrasiyi

¹¹³⁷ Zafer Gazetesi, 10 Nisan 1956.

¹¹³⁸ Zafer Gazetesi, 11 Nisan 1956. Adnan Menderes Gaziantep’teki konuşmasında muhalefete ihtarı “Asacağız keseceğiz diye iktidara gelmek isteyenlere set çekmek lazım gelir.” Milliyet Gazetesi, 11 Nisan 1956.

¹¹³⁹ Ulus Gazetesi, 11 Nisan 1956.

¹¹⁴⁰ Ulus Gazetesi, 13 Nisan 1956.

¹¹⁴¹ Ulus Gazetesi, 15 Nisan 1956.

kavramış hakiki bir devlet adamı Menderes'in konuştuğu gibi konuşmaz vatandaşı endişeye düşürmez"¹¹⁴² şeklinde değerlendirmiştir.

CHP'nin muhalif partiler arasındaki işbirliği çağrısına ilk cevabı Hürriyet Partisi vermiştir. HP Genel Sekreteri CHP'nin teklifini memleket menfaatleri ile ilgili iyi niyet tezahürü şeklinde değerlendirerek işbirliği olmaması konusunda ortada hiçbir sebep olmadığını söylemiştir.¹¹⁴³ Ardından bu açıklamalardan iki gün sonra Hürriyet Partisi bir tebliğ yayınlayarak ülkedeki rejimin vahim şartlara doğru gittiğinin altı çizilmiştir.¹¹⁴⁴ İktidar çevreleri ise muhalefetin işbirliği çabalarını "Ülke koalisyon maceralarına sürüklenmektedir" şeklinde değerlendirilmiştir.¹¹⁴⁵

Mayıs ayı başında Hürriyet Partisi Genel Sekreteri İbrahim Öktem "Memleketimizde çok partili hayata henüz yenidir. Başka demokrat ülkelerde gayet basit meseleler üzerinde işbirliği yapılmaktadır. Fakat bizde bu tip anlaşmalar olmamıştır... Hürriyet Partisi bilinen şartlar içine doğduğuna göre siyasi anlayışın ifade ettiği programın tahakkuku içinde çok yaşamaya namzettir. Partimizi müstakil tutmaya amadeyiz. Fakat memleket menfaati mevzubahis olduğu takdirde işbirliğinden çekinmeyeceğiz" dedi. Sözlerine "Meclis ekseriyetini elinde tutan Demokrat Parti isterse müessisin Meclis'i olarak Meclis'i çalıştırabilir. Bizim istediğimiz de budur. İktidar teklifimize göre cevap vermek zorundadır"¹¹⁴⁶ şeklinde devam ederek işbirliğine Demokratları da davet etmiştir.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel İdare Kurulu'nda işbirliği tartışmaları yaşanmıştır. Ahmet Tahtakılıç rejim tesisi konusunda partilerin birleşmesi gerektiğini savunurken Genel Merkez teşkilatın işbirliğine karşı çıkmıştır.¹¹⁴⁷ CMP 9 Mayıs'ta yayınladığı tebliğde partilerin birleşmesi ile ilgili görüşlerini açıklamıştır. Tebliğ'de

¹¹⁴² Ulus Gazetesi, 16 Nisan 1956.

¹¹⁴³ Ulus Gazetesi, 17 Nisan 1956.

¹¹⁴⁴ Ulus Gazetesi, 23 Nisan 1956. Vakit Gazetesi, 23 Nisan 1956.

¹¹⁴⁵ Zafer Gazetesi, 24 Nisan 1956.

¹¹⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Mayıs 1956.

¹¹⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Mayıs 1956.

gelecek seçimlerde Halk Partisi'nin kendisinin iktidara geleceği gibi beyanatlarının olduğunu onların iktidara gelmelerinin hayal olduğunu muhalefetin birleşme hususundaki çalışmaların akamete uğradığını belirtmiştir.¹¹⁴⁸

Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü kurultayda yapmış olduğu konuşmasında partilerin işbirliğine değinerek "...Rejime ait meselelerde bütün muhalefet partileri aynı şeyi söylüyor... Hiç olmazsa muayyen rejim meselelerini konuşurken muhalefet partileri birbirlerinin aleyhinde konuşmasalar... Rejim mücadelesinde muhalefet partileri arasında işbirliği yapmakta yalnız başına iktidara gelmek vasıtası arıyor değiliz, mevzular üzerindeyiz. Hangi muhalefet partileri arasında böyle bir çalışma beraberliği teveccüh ederse gaye daha kolay tahakkuk eder"¹¹⁴⁹ sözleri ile muhalif partilerin birleşmesi gereken hususları belirtmiştir.

2 Temmuz 1956 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberde sağlam bir kaynağa dayandırılarak Türkiye Köylü Partisi'nin Meclis'te milletvekili bulundurmamasına rağmen ilişkili meselelerde beraberce muhalif partilerle birlikte hareket etmeye karar verdiğini ülkede bir rejim problemi yaşandığını belirtmiştir.¹¹⁵⁰ Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray muhalif partilerin işbirliği mevzusunda hayli vakit geçirdiklerini bu konuda partilere iki kere davet ettiklerini ancak kesin bir cevap alamadıklarını belirtmiştir.¹¹⁵¹ Başbakan Adnan Menderes muhalefetin birleşme çabalarına yönelik "...Biz işlerimize bakalım onlar birleşseler ne olacak birleşmeseler ne olacak"¹¹⁵² diyerek muhalefete meydan okumuştur.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin öncülük yaptığı muhalif siyasi partiler arasında işbirliği çabaları bir neticeye ulaşamamıştır.¹¹⁵³ Bu durum en çok iktidarın elini

¹¹⁴⁸ Zafer Gazetesi, 10 Mayıs 1956.

¹¹⁴⁹ Ulus Gazetesi, 22 Mayıs 1956.

¹¹⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Temmuz 1956.

¹¹⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1956.

¹¹⁵² Zafer Gazetesi, 19 Ekim 1956.

¹¹⁵³ Hüseyin Cahit Yalçın Ulus gazetesinde kaleme aldığı yazısında Muhalifler Neden Birleşmiyor? Sorusuna cevap arar. Muhalefet partileri arasında program ve zihniyet bakımından ne kadar fark bulunursa bulunsun hepsinin birleştiği tek bir nokta "demokratik cumhuriyetçi" olduklarını

kuvvetlendirmesine sebep olmuştur. Öyle ki muhalefeti Meclis dışında da haklarını sınırlandıracak kanunları kolayca çıkarabilmeye itmiştir.

2.2.11. İktidarın Muhalefeti Geriletme Çabaları

Mayıs ayı başında Adalet Bakanlığı'nın aldığı bir karar iktidar-muhalefet arasında yeni bir gerginlik yaşanmasına neden olmuştur. Bakanlığın kararı ile üçü Yargıtay üyesi olan on altı hâkim emekliye sevk edilmiştir. Muhalefet bu karar karşısında Meclis soruşturması talebinde bulunmuşlardır. Aynı zamanda yurt genelinde toplantılar yapmak suretiyle sıkıntılarını halka anlatmaya başlamışlardır. Adnan Menderes 29 Mayıs 1956 tarihinde gerçekleşen Demokrat Parti Meclis Görüşmelerinde muhalefeti kastederek “Her gün yeni yalanlarla ortaya atıldıklarını milleti bu yalanlara inandırmaya çalıştıklarını” muhalefete mensup milletvekillerinin konuşmalarından örnekler vererek açıklamıştır. Menderes ayrıca üç ay içerisinde toplantılara yönelik gerekli düzenlemelerin tamamlanacağını söyler.¹¹⁵⁴

CHP yönetimi derhal bir tebliğ yayınlarak “Demokratik rejim memleketin huzur ve selameti için mesnettir” ifadeleri yer almıştır.¹¹⁵⁵ Hürriyet Partisi Meclis Grubu adına Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu söz alarak “1956 senesinde böyle bir layihayı bu ulvi kubbenin altına getirebilmeyi taahhüde ihanetin ve millet haklarına tecavüzün pervasız bir misali saymaktadır” şeklinde eleştirmiştir.¹¹⁵⁶ Cumhuriyetçi Millet Partisi adına söz alan Osman Bölükbaşı ise “Demokrat Parti kendini iktidara getiren yolları iktidardan düşmemek adına kapatmak istemektedir” demiştir.¹¹⁵⁷

Başbakan Adnan Menderes muhalefetin eleştirilerine “...Memleketin dış itibarını hakikaten tahrip etmekte devam eden, emniyetimizi, huzurumuzu mahvı

vurgulayan Yalçın “Memlekette demokrasiyi DP’ye kabul ettirmek için birleşmeleri gerektiğini” söyler. Hüseyin Cahit YALÇIN, “Muhalipler Neden Birleşmiyor”, Ulus Gazetesi, 28 Eylül 1956.

¹¹⁵⁴ Ulus Gazetesi, 30 Mayıs 1956.

¹¹⁵⁵ Milliyet Gazetesi, 1 Temmuz 1956.

¹¹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 12, 27 Haziran 1956, 527.

¹¹⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 12, 27 Haziran 1956, 528.

perişan eden bir mesuliyetsizlik sisteminin devamına ebetteki seyirci kalamazdık, arkadaşlar. Eğer tedbirler alınmazsa bu tedbirler alınmazsa bu tedbirlerin demokrasi ile memleketler ölçüsünde olduğunda ısrar ederek ve bunu kaydederek devam ediyorum sözlerime”¹¹⁵⁸ şeklinde cevap vermiştir. İsmet İnönü kanun tasarısı Meclis’e gelmeden önce Ulus gazetesinde yayınlanan makalesinde “Hususiyetle ağır bir iktisadi buhranın ıstırapları ve çirkin enflasyon ve döviz zenginlikleri ve sefaletleri içinde âlemin susturulmasından medet ummak tehlikeli bir gaflettir. İktidarı destekleyenleri uyarmak isterim. Gidiş tehlikelidir mesuliyetinizi biliniz” diyordu. Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu “Müzakere edilen layihanın siyasi ve hukuki manası milli irade iktidar partisinin lehine tecelli ettiği günlerde partinin tahakkuk ettirmeyi taahhüt eylediği demokratik rejimi parça parça tahrip ve ifna etmek yolundaki gayri meşru olmaktan başka bir şey değildi” dedi.¹¹⁵⁹

İsmet İnönü toplantılar hakkındaki tasarı dolayısıyla çok mühim bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında “Biz mutlakiyetten bugüne geldik siz bugün mutlakiyete gidiyorsunuz. İktidar bu tedbirlerle hatalarının tefsirlerinden kurtulamayacaktır. İktidar yarın daha ileri gitmek istinadındadır. İktidarın muvaffakiyetsizliği ve mesuliyetleri ağırlaştıkça Türkler bütün haklarından mahrum edilmek isteneceklerdir. Bu haller aziz ve alicenap milletimize layık değildir”¹¹⁶⁰ diyordu.

Başbakan ise Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Dair Kanun üzerine yaptığı konuşmada “Yurda ancak şimdi huzur gelecektir... Şu çoktan üzerinde ısrarla duracağım almakta olduğumuz tedbirleri muhalefetin velveleli şekilde ilan etmek istediği gibi hürriyetlerin tahribine değil bilakis hürriyetlerin masuniyet ve teyidine müteveccihidir. Bunu Türk milleti huzurunda partimiz adına ifade etmekte kendimi bahtiyar saymaktayım”¹¹⁶¹ sözleri ile muhalefetin eleştirilerine rağmen tasarının yasalaştığı için memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir. Kemal Biberoglu DP adına yaptığı konuşmasında “Bu kanun Anayasa ve diğer meri mevzuatımıza tamamen zıt

¹¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10, c. 12, 27 Haziran 1956, 554.

¹¹⁵⁹ İsmet İNÖNÜ, “Uyandırma”, Ulus Gazetesi, 1 Haziran 1956. Milliyet Gazetesi, 28 Haziran 1956.

¹¹⁶⁰ Ulus Gazetesi, 28 Haziran 1956.

¹¹⁶¹ Zafer Gazetesi, 28 Haziran 1956.

düşen bir fiili gidişi mevcut kanuni hükümlere muvafık kılmak gayesini gütmektedir”¹¹⁶²diyerek muhalefetin kanunların aksi hareketlerde bulunduğunu ve bu kanunla önünün kesildiğini belirtmiştir.

İktidarla şiddetle itham eden İnönü'nün verdiği önerenin reddedilmesinden sonra tüm muhalefet partileri o gün Meclis'i terk etmişlerdir.¹¹⁶³Muhalefet partilerinin Meclis'i terk etmelerinin ardından locada oturan gazetecilerde terk etmişlerdir.¹¹⁶⁴ Metin Toker, muhalif partilerin Meclis'i terk etmelerini “İktidarı açmaza alacağız diye muhalefetin kendisini açmaza düşürdü”¹¹⁶⁵şeklinde yorumlamıştır. Meclis'i terk etmek Demokratların muhalefet yıllarında uyguladığı hiç de yabancı olmadıkları bir taktikti. Ancak iktidarda kendileri olunca muhalefetin bu taktiği devam ettirmesi hoşlarına gitmemiştir. Bu yasa muhaliflerin birleşmesini engellemekle kalmamış adeta muhalefet partilerinin sesini soluğunu kesiyordu.

Yasa kanunlaştıktan sonra kürsüye gelen Başbakan “Mesuliyetsizlik rejimi sona ermiştir” dedi. CHP ise İsmet İnönü riyasetinde gerçekleştirdiği toplantı sonrasında bir beyanname yayınladı. Beyannamede “Demokratik rejim, memleketin huzur ve selameti için mesnettir” ifadesi yer aldı.¹¹⁶⁶ Muhalefet partilerinin 11 Temmuz 1956 tarihinde Meclis'e dönmelerine ise “tıpış tıpış döndüler” benzetmesini yapmıştır.¹¹⁶⁷

Yasa'nın yürürlüğe girmesinin akabinde Kasım Gülek Karadeniz gezisine çıkmıştır ve gezi sırasında kanuna muhalefetten hapis ve bin lira para cezasına çaptırıldı.¹¹⁶⁸ Çıkarılan bu yasa ile siyasi partilerin seçim propaganda dönemi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmıştır. Kapalı mekânlarda yapılan

¹¹⁶² Zafer Gazetesi, 28 Haziran 1956.

¹¹⁶³ Ulus Gazetesi, 28 Haziran 1956.

¹¹⁶⁴ Zafer Gazetesi, 28 Haziran 1956.

¹¹⁶⁵ Metin TOKER, **İsmet Paşa ile On Yıl**, 165.

¹¹⁶⁶ Milliyet Gazetesi, 28 Haziran 1956. Milliyet Gazetesi, 1 Temmuz 1956.

¹¹⁶⁷ Fatih ARTVİNLİ, **Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı**, 76.

¹¹⁶⁸ Milliyet Gazetesi, 9 Ağustos 1956. Gülek altı ay hapse mahkûm oldu.

toplantılarsa mahallin en büyük mülki amirinin iznine bağlanmıştır.¹¹⁶⁹ CHP ve muhalefet artık çok ciddi bir baskı altına alınmıştı. İktidarın hiç şakası yoktu.

Muhalefet partileri kanunu protesto etmek amacıyla 29 Haziran ile 11 Temmuz arasındaki Meclis çalışmalarını boykot eder. Partiler yaptıkları açıklamalarda imkânlarını son haddine kadar demokratik rejimi kurtartma mücadelesine devam azminde bulduklarını ilana müştereken karar verildi. Bugün memleketin en mühim meselesi memlekette teminatlı demokratik rejim kurulması meselesidir.¹¹⁷⁰ İsmet İnönü konu ile alakalı yaptığı açıklamada “İktidar her türlü kayıtları silkererek anayasa dışında ısrar etmektedir” dedi. Mecliste bulunan muhalefet partileri yaşanan gelişmeler üzerine ortak bir bildiri yayınladı. Çok sert ifadelerin yer aldığı bildiri iktidar partisinin Meclisten geçirdiği son kanun sonrası siyasi durumun gözden geçirilmesi gerektiği, toplanma, cemiyet kurma haklarının tehdit edildiğine işaret edilerek netice olarak azim ve kararlılıkla muhalefet partileri olarak çok çalışacaklarını bildirdiler. Muhalefetin Meclis’e dönmesi de gürültülü oldu. CHP Grubu adına söz alan İsmet İnönü gündem maddesi olan ara seçimlerin yapıp yapılmaması hususunda görüşlerini bildirmiştir. İkinci kez kürsüye gelen İnönü son alınan kararların Anayasa’ya aykırı olduğunu belirtmesi üzerine Meclis Başkanı tarafından oya konularak gündemin dışına çıktığı gerekçesiyle kürsüden indirilmiştir.¹¹⁷¹

Kanun’un uygulanmaya başlamasının ardından Demokrat Parti Meclis Grubu’nda kanunun olumlu sonuçlar doğurduğu milletvekili Sabri Erduman tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir: “...Yürüyüş ve Gösteri Kanunu çıkardık. Bu kanun çıkarmadan evvel memleketin içinde ve dışında her tarafta muhalefete mensup olanlar yayıldılar, memlekette her gün bir seçim varmış gibi mücadeleye başladılar. Meclis’te muhalif mebusları aramızda göremez olduk. Bu kanun sayesinde bu karışıklık önlendi. Seçim Kanunu muayyen şartlara bağladık. Bundan

¹¹⁶⁹ Şevket Süreyya AYDEMİR, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 270.

¹¹⁷⁰ Ulus Gazetesi, 9 Temmuz 1956.

¹¹⁷¹ Ulus Gazetesi, 12 Temmuz 1956. Milliyet Gazetesi, 9 Temmuz 1956. Milliyet Gazetesi, 12 Temmuz 1956.

da kimse zarar görmedi.”¹¹⁷² Bu dönemde iktidarın Basın Kanunu üzerinde bazı değişiklikler yapması muhalefeti şiddet tasarıları nitelendirmesine itmiştir.

2.2.12. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Kısa Süren Üçüncü Bahar Havası

Muhalefet partilerini Meclis dışında sınırlandıran yasa ile birlikte iktidar-muhalefet ilişkileri epey gerilmişti. Ancak 1957 bütçe görüşmelerinde bu gergin siyasi hava yerini son defa bahar havasına bırakır.

Bütçe görüşmelerinin sonuna yansıyan bu yumuşamada Hürriyet Partisi konu ile ilgili olarak bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ’de şu ifadeler yer almıştır: “Rejim buhranının iktidar partisi başkanının muhalefeti veya onun bir kısmını aksayıcı bir şekilde sarf edeceği bir iki takdirkâr söz ile halline elbette imkân yoktur. Millet haklarının müdafaası mesuliyetini omuzlarına almış bulunan siyasi teşekküller bu hakları bir takım şahsi endişelerin pazarlığı mevzuu haline getiremezler. Buhranı temelden halle matuf tedbirlerle karşılaştıkları zaman ise gene bir takım şahsi endişelerle bu çeşit tedbirleri ret yoluna gidemezler.”¹¹⁷³ 1957 yılının Mart ayının ilk günlerinde İçişleri Bakanlığı tarafından Kırşehir’in İl, Abana’nın ilçe yapılması hakkında hazırladığı tasarı muhalefet tarafından oldukça olumlu karşılanmıştır.¹¹⁷⁴

Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında yaşanan bahar havasının bir yansıması olarak DP İzmir İl İdare Kurulu 10 Mart 1957 tarihinde İzmir’e gelen İsmet İnönü’yü karşılamışlardır.¹¹⁷⁵ Burada bir konuşma yapan İnönü “Sayın Başbakan elindeki yüksek emanetin icabı olan samimi vazife hissi ile demokratik rejimi muhafaza esası içinde iç politikada huzuru sağlamak kararını vermiş görünüyor. Bu kararın tahakkuk etmesini candan temenni ederiz, bu yolda elimizden

¹¹⁷² TBMM DPMG, 10 Kasım 1957.

¹¹⁷³ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Şubat 1957.

¹¹⁷⁴ Ulus Gazetesi, 4 Mart 1957.

¹¹⁷⁵ Ulus Gazetesi, 11 Mart 1957.

geleni esirgemeyiz. İçine gireceğimiz ıslahat devrinin bütün itibarı iktidarın ve Sayın Başbakan'ın olacaktır”¹¹⁷⁶diyerek süreci bir anlamda Menderes'e paslaşmıştır.

CHP önemli bir tebliğ yayınlayarak CHP'nin rejim davalarını önlenmesi için iyi niyet ve sağlam inançla çalışacağını altı çizilmiş ve “Biz kendimiz için istediğimiz siyasi emniyeti bugün muhalefette bulunan ve yarın muhalefete geçecek partileri için aynı samimiyetle istiyoruz”¹¹⁷⁷denilerek samimi olduklarını vurgulamak istemişlerdir. Böylece karşılıklı iyi niyet temennilerinin varlığı görülmektedir.

Bütçe müzakereleri esnasında siyasi havanın ani olarak değişmesi çeşitli yorumlara sebep olur. Demokrat Parti'nin muhalefet partilerinden yalnız bir tanesi ile iyi münasebetler tesis etmesi ve CHP'nin buna olumlu karşılık vermesi zihinlerde soru işareti yaratır. İki parti arasındaki yakınlaşmanın siyasi bir manevra olduğu bahar havasının çok uzun sürmeyeceği belirtilmiştir.¹¹⁷⁸

Başbakan 15 Mart 1957 tarihinde basın toplantısında İnönü'nün sözlerine yönelik olarak verdiği cevapta “Muhterem İsmet Paşa'nın nutku esas itibarıyla yeni bir fikir değildir... Eski iddialar tekrar edilmektedir... Ancak orada büyük bir yenilik vardır ki o da, nutkun lisanında ve üslubundaki ferahlık verici başkalıktır... Ortaya atılan iddialara gelince bunların hepsine karşı cevaplarımız hazır... Son derece ikna edicidir, vicdanidir, ahlakidir... Biz de samimiyete kendi fikirlerine beslemekte olduğumuz hürmet hissiyle fikirlerimizi telakki etmesini kendisinden bekliyoruz”¹¹⁷⁹diyerek muhalefetin yapıcı olması gerektiğini vurgulamıştır. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki bu yumuşama muhalefetin küçük ortakları tarafından olumlu gözle bakılmaz. Osman Bölükbaşı “DP bu buhranı hal yolunda fiili harekette bulunmak niyetinde değildir” der. Fethi Çelikbaş ise “Menderes'in konuşması yeni bir şey getirmemiştir”¹¹⁸⁰şeklinde yorum yapmıştır. CMP Genel

¹¹⁷⁶ Ulus Gazetesi, 12 Mart 1957.

¹¹⁷⁷ Ulus Gazetesi, 25 Mart 1957.

¹¹⁷⁸ Feridun ERGİN, “Partiler Arası Münasebetle”, Akis Dergisi, 23 Mart 1957.

¹¹⁷⁹ Zafer Gazetesi, 16 Mart 1957.

¹¹⁸⁰ Ulus Gazetesi, 18 Mart 1957.

Başkanı Osman Bölükbaşı CHP ile DP arasındaki baharın havasına temas ederek şöyle demiştir “Onu bilemem ama Trakya’da bahardan çok memnunun fakat malum bahar fırtına mevsimidir.”¹¹⁸¹

Adnan Menderes Bilecik’te CHP İl Başkanlığı ziyaretinde “Demokrasi iktidar ve muhalefet için toptan kötüleme rejimi değildir... Birbirimize tahammül etmek zaruridir. Bir defa bu anlayışa vardıktan sonra karşı saflarda bulunmamıza rağmen her türlü memleket meselelerinde birbirimize yardım etmemiz mümkün olur”¹¹⁸² dedi.

İktidar ve muhalefet arasında gelişemeyen sağlıklı ilişkiler CHP Meclis Grubu’nun hazırladığı bir tebliğle gözler önüne serilmiştir. Tebliğ’de “Karşılıklı itidal, itimat havası içinde halledilmesine bağlanan ümitler hiçbir ameli netice getirmemiştir. Bugün biz Batılı anlayışı ile her demokratik rejimin temel şartını teşkil eden hâkim teminatı, mahkeme istiklali basın ve toplantı hürriyetleri gibi mevzuların münakaşa kabul etmeyen şartlarının mücadelesini yapıyoruz.”¹¹⁸³ Aslında muhalefet iktidardan gelen iltifatların bir karşılığı olarak somut adımlar beklemiştir. Bu somut adımlarda muhalefeti engelleyen kanunların kaldırılması olacaktı. Muhalefet bahardan yaz havasına geçmeyi beklerken her iki taraf içinde çetin geçecek bir kış kapıdaydı.

Adnan Menderes ana muhalefet partisi lideri ile karşılıklı nezaketli tavırları “CHP ve muhterem lideri hakkında söylediğim sözlerin diğer muhalefet partilerindeki arkadaşları üzmüş ve incitmiş olduğunu gösteriyor. Fakat elbette biz Halk Partisini diğerlerinden ayırt etmek mecburiyetindeyiz”¹¹⁸⁴ diyerek devam eder.

¹¹⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mart 1957.

¹¹⁸² Zafer Gazetesi, 7 Nisan 1957.

¹¹⁸³ Ulus Gazetesi, 28 Mayıs 1957.

¹¹⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10 c. 12, 1237.

26 Şubat 1957 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşüldüğü sırada İnönü “Geçmişin hizmetlerinin ithamı ile birbirimizi kırmak ve vakit kaybetmek için hiçbir arzumuz yoktur” diyerek iktidara geçmişi unutamız çağrısı yapmıştır. İnönü sözlerinin devamında “Konuşmalarda bizim fikirlerimizi söyleyerek işi selamete çıkarmak için ne kadar yapıcı davranırsak Sayın Başvekil de şikâyetlerini söylesin ve bir takım düzeltme kararlarına varmak için kendini hazırlamış olarak gelsin”¹¹⁸⁵ ifadelerini kullanmıştır.

2.3. İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNDE SÜREKLİ KRİZ DÖNEMİ

2.3.1. 1957 Genel Seçimleri

İktidar-muhalefet ilişkilerinde kısa süren bahar havasının ardından ülke siyaseti çok sıcak bir yaz geçirmiştir. Başbakan Adnan Menderes’in 25 Mayıs 1957 tarihinde Sivas’ta yaptığı konuşmasında “Serbest seçim rejimi bütün şartları ve icapları ile tahakkuk etmiştir. Seçimler de yakındır. Şayet onlar haklı, biz hatalı isek millet reyini ile neticeyi tespit eder ve şeriatın kestiği parmak acımaz. İşte mesele bundan ibarettir”¹¹⁸⁶ demesi olası bir erken seçimin sinyalini vermiştir. Menderes’in bu sözleri muhalefet partileri arasındaki iş birliği çabalarının yeniden başlaması için adeta vesile olmuştur. Ancak Osman Bölükbaşı Başbakan’ın sözlerinden daha önce ülkenin atmosferinden aldığı sinyal ile seçim kampanyasını Mayıs ayında başlatmıştı. İktidar, Bölükbaşı’nın işbirliği çabalarına dâhil olmaması için ilk tedbir olarak Kırşehir’i 12 Haziran 1957 tarihinde Meclis’ten çıkan bir kanun ile il haline getirmiştir.¹¹⁸⁷ Arkasından 24 Haziran’da Osman Bölükbaşı’nın dokunulmazlığı

¹¹⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 10 c. 17, 26 Şubat 1957, 861-865.

¹¹⁸⁶ Zafer Gazetesi, 26 Mayıs 1957.

¹¹⁸⁷ Tasarının kanunlaşması sırasında konuşan Osman Bölükbaşı: “Bu tasarının müzakeresi vesilesiyle tarihe ve millete mal edilecek bazı hakikatlerin bulunduğu kaniyiz. 2 Mayıs seçimlerinin Kırşehir’deki neticesi belli olur olmaz iktidar çevrelerinde büyü bir infial ve kin dalgası hâsıl olmuş beni ve arkadaşlarımı seçen Kırşehir halkını cezalandırmak ihtirası kabarmıştı.” Milliyet Gazetesi, 13 Haziran 1957. Bu konuşmanın ardında Bölükbaşı ’ya üç celse Meclis’ten çıkarılma cezası verilmiştir.

kaldırılmış ve son olarak 2 Temmuz 1957 tarihinde de Meclis'e hakaret ettiği gerekçesi ile tutuklanmıştır.¹¹⁸⁸

Seçimler normalde 1958 yılında yapılacaktı. Ancak muhalefet sürekli olarak iktidarın seçimleri erkene alması gerektiğini belirtmiştir. Kamuoyunda da seçime gitme havasının estiğini söylersek yanlış olmaz. Zaten Menderes'in yukarıda örneklendirdiğim gibi birçok söylevlerinde de seçimlerin yakın bir tarihte yapılacağı izlenimi bulunmaktaydı. Bu sebeple seçimlerin erken tarihe alınması konusu Demokrat Parti Grup Toplantısı'nda görüşülmüştür.¹¹⁸⁹ 11 Eylül tarihinde bu konu Meclis'e gelmiş ve seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yenilenmesi kararı alınarak Meclis kendini fesh etmiştir.¹¹⁹⁰

Ülkede seçim atmosferi baş gösterince muhalefet partileri arasında kaynaşmalar belirmeye başlamıştır. CHP İstanbul İl Kongresi'nde konuşan Kasım Gülek "Milleti Demokrat Parti iktidarının elinden kurtarmak milli bir davadır"¹¹⁹¹ sözleri ile muhalefeti işbirliğine teşvik etmiştir. Hürriyet Partisi yaptığı bir basın toplantısında DP'nin anti demokratik yönetim biçimini eleştirerek, diğer siyasi partilerle birlikte bir kurucu Meclis oluşturup gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra seçimlerin yenilenmesi ile işbirliği yapabileceklerini ifade etmiştir.¹¹⁹² Ertesi gün Cumhuriyetçi Millet Partisi iktidarın baskın bir seçim yapması ihtimaline karşı

¹¹⁸⁸ 23 Temmuz 1957'de Bölükbaşı tahliye edilmiştir. Bkz. (59), EROĞUL, 197-198. Karar 49'a karşı 247 oy ile alındı. Milliyet Gazetesi, 25 Haziran 1957. Bölükbaşı karar ilişkin şunları söyledi: "Hak bildiği yoldan dönmeyen şerefli insanların nasibi çok zaman zulüm görmektir." Milliyet Gazetesi, 26 Haziran 1957. Bölükbaşı tutuklandığı sırada ise "...Gençler yarımın mesut ve demokrat Türkiye'sinde sizin hizmetleriniz olacak" dedi. Milliyet Gazetesi, 2 Temmuz 1957.

¹¹⁸⁹ Toplantıda milletvekilleri ekseriyet ile seçimlerin 27 Ekim'de yapılmasını, erken tarihe alınmasını söylemişlerdir. Trabzon milletvekili Sabri Dilek "...Bir kısım memurların gazete yayınlarının da etkisi ile iktidar için yakında düşecek şekilde sabotajlarda bulduklarını seçim şayialarının ortaya atıldığından dolayı eğer seçimleri erkene almaktan vazgeçersek bu sefer bu sabotajlara bir sene daha zaman kazandırılacağını" söylemiştir. Kemal Bala ise "DP'nin yedi seneden beri yapmakta olduğu icraatın devam edebilmesi için iktidara gelmesinin yani seçimi kazanmasının şart olduğunu, Meclis'in bu vaziyette altı ay daha çalışamayacağını çünkü araya kurt girdiğini bunun için de en müsait zaman 1957 senesi olduğunu" belirtmiştir. **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 – Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı (5 Eylül 1957), 3-5.

¹¹⁹⁰ Zafer Gazetesi, 12 Eylül 1957.

¹¹⁹¹ Ulus Gazetesi, 21 Temmuz 1957.

¹¹⁹² Ulus Gazetesi, 5 Ağustos 1957.

muhalefet partilerini acil bir toplantı yapmaya çağırıştır.¹¹⁹³ Partilerin bu çağrıya cevap vermesi gecikmemiş, 12 Ağustos tarihinde CHP-CMP ve HP ortak bir işbirliği görüşmelerine başlamışlardır.¹¹⁹⁴ Görüşmelerin olumlu bir havada geçtiği basına yansımıştır.¹¹⁹⁵ Öyle ki Kars'ta halka hitap eden İsmet İnönü “İktidarın değişmesi muhalefetin işbaşına gelmesi lazımdır”¹¹⁹⁶ şeklindeki sözleri ile işbirliğinin ümit ve kararlılıkla sürdürdüğünü belirtmiştir. İktidar ise muhalefetin işbirliği çabalarını “Meşru veya gayri meşru birleşmiş zehirli bir yılan olarak kabul edileceğini” belirtilmiştir.¹¹⁹⁷ İşbirliğinin olumsuzlukla sonuçlanacağı da ayrıca Demokrat Parti Meclis Görüşmelerinde belirtilen hususlardan bir tanesidir.¹¹⁹⁸

1956 yılında CHP önderliğinde muhalefet partileri işbirliği çalışmalarına girmişlerdir. Ancak başarıyla sonuçlandıramasalar da muhalif partilerin seçim öncesinde yeniden kaynaşmaları bu kez hükümeti harekete geçirerek Seçim Kanunu'nda bazı düzenlemeler yaparak adeta muhalefetin birleşme teşebbüsünü kanuni olarak kesmek istemiştir.¹¹⁹⁹ Kabul edilen tasarıya göre siyasi partiler teşkilatı bulunan her seçim çerçevesinde müstakilleri seçime iştirak etmek mecburiyetindedir. Seçim kararından sonra partilerden çekilecek adaylar olmayacak, bir partiliyi diğer bir partiden aday gösteremeyecek ve oy pusulaları teksir edilmeyecektir.¹²⁰⁰ Tasarı 11 Eylül 1957 tarihinde yasalaştıktan sonra ana muhalefet lideri İsmet İnönü “Muhalefet partileri işbirliği yapacaklardır”¹²⁰¹ diyerek tepkisini ortaya koymuştur. Hikmet Bayur ise tasarının lehine bir konuşma yapmıştır. “İşbirliğinin memleket için son derece zararlı olduğunu” belirten Bayur “Bu yolun muhalif partilerden koalisyon kabineler kurulması ve bir istikrarsızlık neticesi doğuracağını”¹²⁰² iddia etmiştir.

¹¹⁹³ Ulus Gazetesi, 6 Ağustos 1957.

¹¹⁹⁴ Ulus Gazetesi, 14 Ağustos 1957.

¹¹⁹⁵ Ulus Gazetesi, 22 Ağustos 1957.

¹¹⁹⁶ Ulus Gazetesi, 28 Ağustos 1957.

¹¹⁹⁷ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 – Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (5 Eylül 1957), 3.

¹¹⁹⁸ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 – Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (5 Eylül 1957), 4.

¹¹⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Eylül 1957.

¹²⁰⁰ Ulus Gazetesi, 11 Eylül 1957.

¹²⁰¹ Ulus Gazetesi, 12 Eylül 1957.

¹²⁰² Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1957.

CHP Genel Başkanı İnönü “Biz çift Meclis kurulsun diyoruz. Bu fikre inananlar birleşiyoruz... Adaletimizin bugünkü hali üç yüz senelik kapitülasyon devrini aratmıyor mu?.. Seçimlerde işbirliği düşüncesi üzerinde toplanmış olanlar, evvela fikirlerini memlekete arz etmişlerdir. Bu fikir birliğidir... İş birliğinde yani bir fikirde olanların seçmeni ikna etmesi meşrudur. Bu men edilemez. Bunu kanunla men etmek isteyenler, serbest bir seçimle behemal kaybedeceklerini anlamış olanlardır. Serbest bir seçim yapmak niyetinde olanlar fevkalade tedbirlerle seçmenin seçmek hakkını tehdit etmez”¹²⁰³ sözleriyle Seçim Kanunu’ndaki değişiklikleri eleştirdiği gibi iktidarın yanlış yolda olduğunu vurgular nitelikte konuşmuştur. Hürriyet Partisi Genel Kongresinde ise “Vatandaşın on yıldan beri çok gelişmiş olan siyasi şuuru iktidarı düşürmek ve muhalefeti işbaşına getirmek kararında birleşmektedir” denilerek işbirliği çabalarının olumlu şekilde sürdürüldüğü gözlenmiştir.¹²⁰⁴

Muhalefet partilerinin işbirliğine yönelik bu türlü görüşmeleri devam ederken Demokrat Parti içerisinde önemli bir istifa yaşanmıştır. Partinin dört temel kurucusundan biri olan Fuat Köprülü “Eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP zihniyeti ile uyuşmak benim için imkânsız olduğu cihetle DP’den çekiliyorum”¹²⁰⁵ sözleriyle istifa gerekçesini kamuoyuna duyurmuştur. Bu arada işbirliği çabalarını yürüten partiler arasında görüş ayrılıkları da baş göstermeye başlamıştır. Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi tek parti ile seçime girilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu teze göre üç parti anlaştıkları nispette kuvvetli liste ile girecekleri vilayetlerde çalışacaklardı ve yeni Seçim Kanunu’nun partilerin teşkilatının bulunduğu her bölgede seçime girilmesini şart koştuğu için bir partinin kuvvetli olarak girdiği bölgede diğerleri zayıf veya gölge liste ile seçimlere katılacaktı. CHP’lilerin ileri sürdüğü tez ise tek partinin seçimlere girmesi diğerlerinin onu desteklemesidir. CHP bu yolla iktidara geldiği takdirde en kısa zamanda tekrar seçim kararı alacağını ve bu karar ile diğer partilerle İstanbul toplantılarında kararlaştırdığı gibi genel seçimlere yeniden gideceği şeklinde bir

¹²⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1957.

¹²⁰⁴ Ulus Gazetesi, 15 Eylül 1957.

¹²⁰⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Eylül 1957.

teminat vermiştir.¹²⁰⁶ CMP 18 Eylül'de topladığı kongresi neticesinde CHP'nin seçimlere tek parti olarak girmesi konusu reddedilmiştir.¹²⁰⁷ İktidar çevreleri bu kararı "Artık işbirliğinin kıymeti kalmadığı"¹²⁰⁸ şeklinde kamuoyuna duyurmuştur.

İşbirliğinden bir sonuç alınamayacağı anlaşılınca partiler tek tek kamuoyuna tebliğler yayınlamaya başladılar. CHP'nin yayınladığı tebliğde seçimlere girmeme fikrinin CHP tarafından benimsenmediği, kanunun yasakladığı usulle, yani seçim çevrelerinin partiler arasında taksimi yoluna gitmek imkânı bulmadığı, tek çıkar yol olarak muhalefet partilerinin müstakilen seçimlere girmelerini işbirliği prensipleri ve ruhu dâhilinde tahakkuk ettirilmesi teklifinde kabul edilmediği belirtilmiştir. Ayrıca "CHP önümüzdeki seçimlerde Büyük Türk Milleti'nin güvenine mazhar olduğu takdirde demokratik rejim kurtarılması iktisadi sıkıntıların giderilmesi ve hukuk devleti esaslarına her zaman bağlı kalacak ve ilk merhale olarak en geç önümüzdeki mayısta nispi temsil seçimlerine göre serbest ve adil seçimi tüm şartlarını yerine getirecektir" şeklindeki ifadelerle kendisine yakın olan seçmenden garantili olarak oy istemiştir.¹²⁰⁹

CMP'nin yayınladığı tebliğde "CHP heyeti... Seçimlere yalnız başına girmek kararında olduğunu açıklamıştır. Bu açıklamanın muhalefetler arasındaki işbirliği fikrinin nihayet bulunduğunu ifade eylediği izahatlar varestedir. Müzakerenin en son safhasında müspet bir nihai karara varılacağına bütün umumi efkârın kuvvetle kani olduğu bir zamanda CHP'nin durumunda hâsıl olan ani tahayyül bizce kabili izah bulamayız" denilerek top ana muhalefete atılmıştır.¹²¹⁰ HP'de benzer bir açıklamada bulunarak CHP'nin verilen karardan kendi kendine ayrıldığına altını çizmiştir.¹²¹¹ Muhalif partilerin işbirliği çalışmalarının bir sonuç getirmemesi sonrasında karşılıklı

¹²⁰⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Eylül 1957.

¹²⁰⁷ Ulus Gazetesi, 19 Eylül 1957.

¹²⁰⁸ Zafer Gazetesi, 19 Eylül 1957.

¹²⁰⁹ Ulus Gazetesi, 21 Eylül 1957. İsmet İnönü "İşbirliği programdır. Bir devamlı harektir. Seçime girip girmeme meselesi değildir. Hiçbir noktanın açığa vurulmasından endişe duymuyorum" sözleriyle işbirliği olmaması konusunda hiçbir çekincesi olmadığını göstermek istemiştir. Ulus Gazetesi, 21 Eylül 1957.

¹²¹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Eylül 1957.

¹²¹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Eylül 1957.

birbirlerini suçlamaları iktidar çevrelerine güç kazandırmıştır. Öyle ki “Allah bu memleketi şerlerinden korusun” bile demişlerdir. CMP 1957 seçimleri için kampanyasını 28 Eylül’de Ankara Cebeci’de düzenlediği miting ile başlattı. Mitingde kısa bir konuşma yapan Fuat Arna “Muhalefette iken o günkü matbuat hürriyetini kâfi görmeyen DP liderleri iş başına geldikten kısa süre sonra derece derece kanunlar çıkararak korku havası yaratmış bulunmaktadır” diyerek iktidarı eleştirdi. Mitingin sonlandırılmasına yakın müessif bir hadise yaşanmıştır. CMP lideri Osman Bölükbaşı’nın etrafında zincirler bulunan resminin kürsüye çıkarılması ilgililerce adaleti rencide edici bir unsur olarak değerlendirilmiş ve zincirin sökülmesi istenmiştir. Ancak CMP’liler bu isteğin usulsüz olduğunu belirtmiş ve zinciri kaldırmamışlardır. Bu durumda emniyet güçleri ile halk arasında arbede meydana gelmiştir.¹²¹²Böylece CMP’nin seçim kampanyası olaylı başlamıştır.

İsmet İnönü seçim kampanyasına 21 Eylül’de Malatya’da başlatmıştır. “Siyasi huzursuzluğu devirmeye mecburuz” diyen İnönü “Demokrasiyi bütün icapları ile CHP tahakkuk ettirecektir” şeklinde halka teminat vermiştir.¹²¹³ İktidar ise İnönü’nün bu sözlerini şiddetle eleştirerek “Millet Paşa’nın baştanbaşa hatalarla dolu olan iktisadi icraatlarına bir kere daha maruz kalmak gibi bir felaketten kendisini korumak azmindedir” şeklinde cevap vermiştir.¹²¹⁴ Böylece iktidar ile muhalefet karşılıklı söz düelloları arasında seçim propagandalarını yapmaya başlamışlardır.

CHP Genel Başkanı İnönü Rize’de yaptığı konuşmasında “Milletten sadece altı aylık bir salahiyyet istiyorum” diyerek iktidar ile muhalefetin dost olarak çalışabilmeleri imkânlarının sağlanabilmesinin kendisi için “hayati emel” olduğunu söylemiştir. Böylece İnönü, kötü giden iktidar muhalefet ilişkilerinin dostane olması için elinden geleni yapacağına teminat vermiştir.¹²¹⁵ Adnan Menderes ise Trabzon’da “İnönü kindardır. Bir türlü iktidardan düşmesini affedememiştir” sözleri ile karşılık

¹²¹² Zafer Gazetesi, 22 Eylül 1957. Milliyet Gazetesi, 29 Eylül 1957.

¹²¹³ Ulus Gazetesi, 22 Eylül 1957.

¹²¹⁴ Zafer Gazetesi, 23 Eylül 1957.

¹²¹⁵ Ulus Gazetesi, 13 Ekim 1957.

vermiştir.¹²¹⁶ İnönü “kindar” nitelemesi için “Suçlu olduklarından dolayı mı korkuyorlar” diye iktidara sormuştur. Muhalefet İstanbul’da bir gün içinde on sekiz ayrı yerde açık hava toplantısı düzenlemiş, burada DP iktidarının çeşitli icraatları eleştirildi.¹²¹⁷

Hürriyet Partisi seçim kampanyasına 5 Ekim tarihinde Eyüp’te düzenlediği miting ile start verdi. Hür. Partisi İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü yaptığı konuşmada DP’nin doğru yolu terkettiğini belirtti. “Türkiye’ye demokrasi nasıl olsa gelecekti. DP o zaman bir muhalefet partisi olarak sadece bir vasıta idi. Önce idealistti. Sonradan ayrıldı. İyi yolu terk etti.” Hürriyet Partisi adına Fevzi Karaosmanoğlu ise “Ben rey istemiyorum hürriyet istiyorum”¹²¹⁸ diyordu. İnönü “Onları millete affettirecek olan tek adam benim, DP şansı varsa sağlığımda iktidarı kaybeder” sözleri ile halk arasında DP’nin itibar kaybedeceğini vurgulamıştır.¹²¹⁹ Menderes ise “Demokrat Parti iktidarı düşmelidir, buyuruyorlar Ne demek o? Emir mi veriyor. O mübarek adam bakın nasıl karışıyor ve hala Milli Şef edasıyla Türk milletine ferman buyuruyor” diyerek halka dert yanmıştır.¹²²⁰

Atmosferin bu kadar gerginleştiği bir ortamda bir grup genç ellerinde Atatürk portresi eşliğinde marşlarla bir yürüyüş düzenlemiştir. Ulus gazetesinde çıkan habere göre polis gençlerin üzerine gaz bombası atarak kalabalığı dağıtmak istemiştir.¹²²¹ Gençler nezaret altına alınmış ertesi gün serbest bırakılmıştır.¹²²²

1950 seçimlerinde propaganda amaçlı olarak Siyasi Partiler Kanunu’nda yapılan değişiklikler ile radyo yayınlarında ilk kez muhalefet partilerini de kapsamak üzere radyodan seçim konuşmaları yapma imkânı tanınmıştı. Ancak 1954

¹²¹⁶ Zafer Gazetesi, 14 Ekim 1957.

¹²¹⁷ Vakit Gazetesi, 23 Ekim 1957. Milliyet Gazetesi, 7 Ekim 1957.

¹²¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Ekim 1957. Milliyet Gazetesi, 5 Ekim 1957.

¹²¹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1957.

¹²²⁰ Milliyet Gazetesi, 16 Ekim 1957.

¹²²¹ Ulus Gazetesi, 24 Ekim 1957.

¹²²² Ulus Gazetesi, 25 Ekim 1957. Cem Eroğul’a göre gençlerin bu yürüyüşü 28-29 Nisan olaylarının bir provasıdır. Bkz. (59), EROĞUL, 202.

seçimlerinde radyodan seçim konuşması yapmak tek taraflı olarak iktidarın yararlanabilmesi haline gelmiştir. 1957 seçimlerinde de bu gelenek devam etmiş muhalefet radyodan yararlanamamıştır.¹²²³

Seçim sırasında herhangi büyük bir olay meydana gelmemiştir, yalnızca bazı usulsüzlüklerin yapıldığına dair şikâyetler vardır.¹²²⁴ Seçim günü yaşanan sıkıntılarla ilgili İsmet İnönü Başbakanı telefonla arayarak şunları söylemiştir: “...İdare amirleri ve zabıta memurlarının vatandaşı tazyik ettiklerine dair birçok yerden şikâyet alıyoruz. İstanbul Emniyet Müdürü Hayrettin Nakipoğlu’ndan şikâyet pek büyüktür. Tazyik usulünün türlü şekilleri arasında en mühimi oy pusulalarının dağıtılmasının men olunmasıdır. Şimdiye kadar bilhassa İstanbul’dan, Balıkesir’den, Bilecik’ten ağır şikâyetler aldık. ...İstanbul Emniyet Müdürü’nün vazifeden çekilmesini ve bütün memlekette kanuna riayet edilmesi için emir verilmesini pek acele olarak istida ederim.” Başbakan Adnan Menderes’in şifahi talebe cevabı ise şu şekildedir; “Kanunların tamamının tatbiki hususunda mütemadi dikkat sarf etmekteyiz. Kanun’a ve meşruiyete uymayan bir tek reyi dahi Demokrat Parti kabul etmez ve ona tenezzül etmez. Buyurduklarınızı şimdi tahkik edip hem zatıâlinize neticeyi bildireceğim, hem de icap ederse icap eden yerlerde tedbirlerini alacağım.”¹²²⁵

Seçim sonuçlarına baktığımızda Demokrat Parti aldığı 4.372.621’lik toplam oy sayısı ile oyların % 47.30’unu alarak 408 milletvekili çıkarmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi 3.753.136’lık toplam oy sayısı ile oyların %40.60’ını alarak 173 milletvekilini Meclis’e göndermeyi başarmıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi 652.064 lük toplam oy sayısı ile oyların sadece %7’sini alarak Meclis’e 4 milletvekili gönderebilmiştir. Hürriyet Partisi de 350.597’lik toplam oy sayısı ile oyların %3.80’lik oy oranı alarak CMP gibi yalnızca 4 milletvekili çıkarabilmiştir.

¹²²³ Aziz AYSAL, *Siyasal İletişim*, 84.

¹²²⁴ Seçim günü yaklaştıkça yurdun çeşitli yerlerinde seçim faaliyeti kızışmaktadır. Bu sebeple zaman zaman partiler arasında ufak çaplı olaylar meydana gelmiştir. Zonguldak’ta CHP ve DP’liler aynı meydana miting yaparken CMP taraftarları da gelmiş ve DP ile CMP’liler arasında tartışma yaşanmıştır. Milliyet Gazetesi, 19 Ekim 1957.

¹²²⁵ **BCA, Fon No: 0.30.01- Kutu No:52 - Dosya No:312- Sıra No: 2** (25 Ekim 1957).

Bağımsızlar ise 56.393'lük toplam oy sayısı neticesinde %0.62'lik bir oy oranı ile 2 milletvekili ile Meclis'te yer almayı başarmışlardır.¹²²⁶

Seçimlerden hemen sonra ana muhalefet partisinin itirazları bulunmaktadır. CHP'nin itirazı oy sayımı tamamlanmadan seçim sonuçlarının ilan edilmesidir. Bu sebeple İsmet İnönü Başbakan Adnan Menderes'e yıldırım telgrafi çekmiştir. Telgrafta sayımların devam ederken sonuçların açıklanmasının kanunsuz ve usulsüz olduğunu belirtmiştir.¹²²⁷ CHP Ankara İl Başkan Yardımcısı Dr. Bülent Gürkan da İl Seçim Kurulu Başkanlığı'na gönderdiği dilekçede resmi olmayan seçim sonuçlarının yayınlanmasına izin verilmemesi istenmiştir.¹²²⁸ CHP'nin bu itirazlarına Yüksek Seçim Kurulu'ndan cevap gecikmez. Bu konu YSK'nda görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Karar şu şekildedir: "Türkiye radyosunun neşriyatının tatiline karar ittihazına kurulumuzun yetkisi olmadığından bu talebin reddine... Karar verildi."¹²²⁹

Seçim sonuçlarının alınmasının akabinde Gaziantep'te, Kayseri'de, Giresun'da, Çanakkale'de, Samsun'da gösteriler meydana gelmiştir. Gaziantep'te Halk Partisi sempatanları ya da Halk Partisi'ne yakın olanlar hükümet binasına hücum etmişlerdir. Olayları jandarma durdurmuştur.¹²³⁰ Bu hadiseler Demokrat Parti Meclis Grubu'nda görüşülmüştür. Milletvekilleri ekseriyetle olayların CHP tarafından tertiplendiği kanaatindedirler.¹²³¹

Seçim sonuçları iktidarı memnun etmemiştir. Öyle ki Adnan Menderes "Seçimlerde Halk Partisi kazanmadı. Biz kaybettik" sözleri ile seçimin kazananı

¹²²⁶ Bkz. (83), DEMİR, 329. 1957 seçimlerinde özellikle seçmen kütüklerinde CHP'lilerin yazılmadığı savı öne sürüldü. Bu nedenle İçişleri Bakanı Namık Gedik'e "kütük Bakanı" sıfatı takıldı. Bkz. (817), ARCA YÜREK, 257.

¹²²⁷ **BCA, Fon No: 0.30.0.1- Kutu No:52- Dosya No:312- Sıra No: 2** (28 Ekim 1957).

¹²²⁸ **BCA, Fon No: 03.0.0.1- Kutu No:52- Dosya No:312- Sıra No: 2** (27 Ekim 1957).

¹²²⁹ Yalnızca bir aza karara muhalefet etmiştir. **BCA, Fon No: 0.30.01 - Kutu No:52 - Dosya No:312- Sıra No: 2** (4 Kasım 1957).

¹²³⁰ Bkz. (713), BAŞGİL, 113.

¹²³¹ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 – Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (9 Kasım 1957), 2.

olmadığını belirtmiştir.¹²³² Seçimleri kazanmış olmasına rağmen oy kaybeden Demokrat Parti'de Meclis Grup Görüşmelerinde seçimler değerlendirilirken öz eleştiri yapmıştır. Osman Turan “Bizim hakiki ıstırabımız münevver kitlenin desteğinden mahrum oluşumuzdur. Münevver zümre 1950 den başlayarak mütemadiyen bizden uzaklaştı. Sebepler malum oysaki münevvereye dayanmayan hiçbir parti yaşayamaz. Onları kazanmalıyız... İlk işimiz matbuatla işe başlamak olmalı... O halde ilk işimiz kendimize mahsus matbuatı kuracağız... Eğer samimi olarak irticaya aleyhtar isek münevver bir din tedrisatı kuracağız. Başvekil 'in prestiji sayesinde memleketi kurtarabiliriz”¹²³³ sözleri ile iktidarın bundan sonra çizmesi gerektiği yolu belirtmiştir.

Seçim sonuçlarında CHP oy oranını arttırmış¹²³⁴ olsa da sonuçlar muhalefeti de memnun etmemiştir. Muhalefet usulsüzlükler yapıldığını iddia etmiştir.¹²³⁵ İsmet İnönü seçim sonuçlarını “Devletin her devresinde dairesinde vasıtalar iktidarın propagandasına tahsis edildi... Seçim devrinde radyo iktidar propaganda aleti olarak çalışmaktan ileri dereceye varmıştır. Din istismarı olmuştur. Valiler ve mülki erkân sayımlara müdahale etmiştir. Seçmen kütüklerinde muhalefete meyilli insanlar silinmiştir. Kütükler bozulmuştur. Radyo 14.00'den itibaren seçim sonuçlarını

¹²³² **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 – Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (14 Kasım 1957), 3. “Bu mücadelenin içinden gelmektesiniz, Halk Partisi kazanmadı, biz kaybettik. Sebebi, evvela bizim içimizdeki hizipeçilik. Nereden başlar bu? Meclis Grubu'ndan başlamak üzere. Nereye kadar? En uzak köye kadar.”

¹²³³ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 – Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (10 Kasım 1957), 3. Osman Turan seçimlerin ardından parti grubunda muhalefete yönelik ileri sürülen tedbirlerin uygulamaya konulduğu takdirde kaybedilmiş olan münevverlerin tümüyle kaybedileceğinden bahseder. Metin Toker 1954-1957 metotlarının iktidarı zayıflattığı hakikatinden bahseder. Metin TOKER, “Mahkum Edilen Sistem”, Akis Dergisi, 2 Kasım 1957, 5.

¹²³⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu anılarında “1957 seçim kampanyalarında Hürriyet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi liderleri arasındaki bir sözleşmeye göre her iki partinin bazı bölgelerinde her biri aleyhinde mücadeleye girilmemesi ve bütün propaganda cihazlarını yalnız DP'ye karşı işletmeleri oy sayısını muhalefet partileri lehine epey dolgun bir yekûn teşkil etmesini sağlamış ve bu seçim sonunda en çok faydalanan da geçen devrede sayısı 36'yı geçemeyen milletvekili sandalyelerini 175'e çıkarmak başarısını elde eden CHP olmuştur. Gerçi bu büyük başarı sayılmazdı ama CHP Meclis Grubu'na manevi bir kuvvet verdiği de inkâr edilemez idi” sözleri ile iki parti arasındaki yazısız anlaşmanın olduğunu belirtmiştir. Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, **Politikada 45 Yıl**, 201.

¹²³⁵ Seçim sisteminin kaynaklı olarak da memnuniyetsizlikler mevcuttur. “Bu haftanın ortasında Türkiye'de geçen haftanın ortasında duyulan memnuniyeti duymaya imkân yoktu. Geçen haftanın ortasında memleket çok seviyeli bir seçim kampanyasını tamamlamış bulunuyordu. Hâlbuki milletin böylesine olgunlukla girdiği seçimler aynı hava içinde cereyan etmemiştir. Hiçbir şeyden dolayı olmasa dahi sadece seçim sisteminin açıkça ortaya çıkan adaletsizliği birçok vatandaşın yüreğinde eziklik bırakmıştır.” Akis Dergisi, 2 Kasım 1957, 4.

yayınlamaya başladı. Mahkeme kararına rağmen yayınlar sürdürüldü”¹²³⁶ şeklinde eleştirmiştir. Seçimlerin yapılmasının akabinde Demokrat Parti Grubu hükümet kurulana dek bir dizi görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmelerden birinde Adnan Menderes muhalefete yönelik olarak alınan tedbirlerin öneminden bahsederek “Vaktiyle bu tedbirleri almasaydık şimdi ah vah etmek mukadder olurdu. Biz yalnız kendimizin değil 28 milyonun da kaderlerini omuzlarımızda taşıyoruz. Vatanın bugününden değil yarınından da mesulüz ”dedi ve sözlerinin devamında “Bugün tedbir almadığımız takdirde yarın bu memleket için büyük zararlar tevlit edebilir. Asıl mesele demokrasiyi müdafaa edebilmek için tedbir almak mecburiyetinde olduğumuzun kanaat haline gelmesi meselesidir. Demokrasi nedir? Bir nöbettir. Son derece ihtimam ister. Çünkü bugün alacağımız tedbirlerin isabetsizliği veyahut hadiselerin hazırladığı şekilde vakıaların ihmali bu memleket için yarın büyük zararlar tevlit edebilir”¹²³⁷ diyerek muhalefete karşı yeniden tedbirler alınacağı ifade etti. Başbakan ayrıca alınacak tedbirlerin ülkede demokrasiyi kollamak ve yaşatmak amacını taşıdığını belirtmiştir.

Muhalef çevrelere göre bu seçimler siyasi rejimin demokrasi ve diktatörlük yollarından birisine yönelmesinin tayini bakımından çok önemlidir.¹²³⁸

2.3.2. İktidarın Muhalefeti Parlamento İçinde Sınırlandırma Çabaları

1957 seçimlerinden sonra yeni hükümet 26 Kasım 1957 tarihinde kuruldu.¹²³⁹ İktidar, hemen muhalefetin Meclis içi çalışmalarının engellenmek istemesi sebebiyle Meclis İç Tüzüğü’nde tadilat yaptı. Tasarı 8 Aralık’ta Meclis’e sevk edilmiştir.¹²⁴⁰ Hükümet’in alacağı tedbirler muhalefet cephesinden “Demokrasi hayatından her gün sürat ile ve emin adımlarla uzaklaşıyoruz” şeklinde değerlendirildi. Tasarı hakkında görüş bildiren Başbakan Adnan Menderes “Huzurun iradesi ve rejimin selameti,

¹²³⁶ Ulus Gazetesi, 5 Aralık 1957.

¹²³⁷ TBMM DPMG, 10 Kasım 1957.

¹²³⁸ Münci KAPANİ, “Hangi Şartlar Altında Seçimlere Giriyoruz”, Forum Dergisi, 8-9.

¹²³⁹ Milliyet Gazetesi, 26 Kasım 1957.

¹²⁴⁰ Ulus Gazetesi, 8 Aralık 1957.

amme hizmetlerinin iyi süratle yürütülmesi için kanuni ve idari bütün tedbirler derhal alınacaktır”¹²⁴¹ diyordu.

Demokrat Parti Meclis Grubu 12 Aralık'ta toplanarak Baha Akşit'in Meclis İç Tüzüğü'ndeki bazı maddelerin tadil edilmesine dair teklifi müzakere etti. Müzakereler esnasında bazı milletvekilleri tasarının mevcut Anayasa'ya aykırı olduğunu ileri sürdüler. Konuşmalar sonrasında kürsüye gelen Başbakan Adnan Menderes sözlerine öncelikle tasarıya muhalefet eden milletvekili arkadaşlarına “teessüf” ile başlamıştır. Ardından “...Bu işlerde bir tek adımın geri atılması, memleketin son derece ciddi olan vaziyeti üzerinde ehemmiyetli neticeler doğurabilecek mahiyettedir” diyerek tasarının lehinde bir konuşma yapmıştır.¹²⁴²

Tasarı'nın içeriğine baktığımızda muhalefet partilerini Meclis'te gerçekten sınırlayıcı niteliktedir. Tasarıya göre: Soru önermeleri Cuma günleri yalnız bir saat görüşülecektir. Grup adına ancak bir defa konuşma yapabilecek buna mukabil hükümet sözcüleri istedikleri kadar konuşabileceklerdir. Aşağılayıcı sözler Meclis zabıtlarından çıkarılacak, Meclis'te yapılan konuşmalar mahiyeti itibariyle suç teşkil ediyorsa basında yayınlanmayacaktır. Kınama cezası alan milletvekilinin bir aylık ödeneğinin beşte biri kesilecek, muvakkaten çıkarılma cezasına uğrayan milletvekili sadece salondan değil Meclis binasından da çıkarılacaktır. Dışarıya çıkarılma cezasına uğrayan milletvekilinin ayrıca aylığının yarısı kesilecektir.¹²⁴³

Yasa Tasarısı'nın Meclis'e gelmesinden sonra CHP Grubu yayınladığı bir tebliğ ile görüşlerini ortaya koymak istedi. Tebliğ'de “Dâhili nizamnamenin tadiline dair Meclis'in icrayı murakabe ve kontrol hakkını, Meclis çalışmalarının millet huzurunda cereyanına imkân veren aleniyet prensibini milletvekillerinin kürsü hürriyet ve masuniyetini teminat altına alan Anayasamız hükümlerine açıkça aykırı

¹²⁴¹ Zafer Gazetesi, 15 Kasım 1957.

¹²⁴² **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 - Sıra No: 1.** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı (12 Aralık 1957).

¹²⁴³ Ulus Gazetesi, 11 Aralık 1957.

bulunduğu görülmüş ve bu hüküm prensiplerinin ısrarla müdafaası karar altına alınmıştır”¹²⁴⁴denilerek tasarı eleştirildi.

Muhalefet çevreleri de benzer bir eleştiri getirerek “İç Tüzük değişikliği için getirilen yeni hükümler Anayasa’ya tamamen aykırıdır. Anayasamız canı yanmış olan bir milletin milli isyanının ifadesidir. Anayasa Komisyonu’ndaki dünkü konuşmalarda muhalefet milletvekilleri Meclis’in icra kuvvetine karşı üstünlüğünü savundular. Milli hâkimiyet esaslarını elbirliği ile korumamız lazım. Kürsü hürriyeti ve dokunulmazlığı görüşmelerin açılığı Anayasa’nın sarih hükümleri olup getirilen tadiller bunlar ihlal edici bir mahiyet taşımaktadır”¹²⁴⁵denilmekteydi.

Muhalefet sert bir şekilde hükümeti eleştirerek tasarıya karşı çıktıklarını belirtmiştir. Zaten kendilerini sınırlayan bu yasa tasarısını savunmaları beklenemezdi. Anayasa Komisyonu’nda da aynı durum devam etti. Neticede Muhalefet Anayasa Komisyonu’nu terk etti. CHP’li hatipler icra kuvvetine karşı Meclis’in üstünlüğünü savundular.¹²⁴⁶

CHP Meclis Grubu İç Tüzük değişikliğini hukuk dışı sayan bir bildiri yayınladı. Bildiride ağır eleştiriler şu şekilde yer almıştır: “Meclis’in itibarını korumak gerekçesiyle getirilen bu teklifin hakikatte TBMM itibarını zedelemesinden endişe ederiz. Kısılma sırası şimdi de hürriyetlerin sonuncu sığınağı olan Meclis kürsüsünün masuniyetine gelmiştir. Değişiklik teklifinin mahiyet ruh ve hedefleri göz önünde tutularak okununca DP iktidarının gerçekte İç Tüzükten değil çok partili bir demokratik rejimden şikâyetçi olduğu ortaya çıkmalıdır.”¹²⁴⁷

CHP Çankaya İlçesi Kongresi’nde konuşma yapan Kasım Gülek “İktidar murakabeden kaçmaktadır. Muhalif milletvekilleri her şeye rağmen vazifesini

¹²⁴⁴ Ulus Gazetesi, 11 Aralık 1957.

¹²⁴⁵ Ulus Gazetesi, 13 Aralık 1957.

¹²⁴⁶ Ulus Gazetesi, 14 Aralık 1957.

¹²⁴⁷ Ulus Gazetesi, 15 Aralık 1957.

yapacaktır. Demokrat Parti'ye tavsiyemiz şudur: Muhalefete hazırlanın. Yarın siz de muhalefete düşeceksiniz”¹²⁴⁸ diyerek iktidara adeta bir hatırlatma yapmıştır.

Kanun müzakereleri sırasında DP Meclis Grubu adına konuşan Sebati Ataman, “Demokratik bünyenin icabı olan sual müessesesi hakkında hükümler getirerek bu yolu tıkadınız şeklinde bize karşı bir ithamda bulunmak doğru değildir. Sual müessesesinde yaptığımız bütün şey bu müesseseyi müterakki garp demokrasilerinin sual usullerine ve esasen meri dâhiliye nizamnamesinin ruhuna uygun olarak vazıh ve sarıh bir hale getirilmekten ibarettir” diyerek yasa tasarısı ile batı demokrasileri biçiminin geliştirmek istendiğini söylemiştir. Hilmi Duran “Dâhili nizamnameyi tadil için getirilen teklifle Meclis’in huzur ve sükûnu temin olunacaktır” diyerek tasarımı savunmuştur. Behzat Bilgin ise “Nizamnamenin tadilini isteyen teklifte Meclisteki ekalliyetin haklarını zedeleyecek bir noktanın mevcut olmadığını veciz bir şekilde olduğunu” belirterek desteğini yinelemiştir. Demokrat Parti içerisinde farklı görüşe sahip olan milletvekilleri de bulunmaktadır. DP Afyon milletvekili Kemal Özçoban iç tüzüğün değiştirilmesi gerektiğini ancak Anayasa'nın üstün tutulması lazım geldiğini “Temennim daha ileriye gidelim, geriye değil” şeklindeki sözleriyle belirtti. DP Bursa milletvekili Müfit Erkuyumcu ise Anayasa'ya aykırı hükümler çıkarılmaması gerektiğini söyledi.¹²⁴⁹

Hürriyet Partisi adına konuşan Behçet Kayaalp “Teklif sahipleri kendileri söylüyorlar. Bu nizamname bir tek parti nizamnamesidir... Fiiliyatta kurulmayan tek parti Meclis'i dâhili nizamname hükümleri ile kurulmak istenmektedir” diyerek tek parti yönetimi vurgusu yapmıştır. CMP adına konuşan Osman Canantan “İç Tüzüğün bir kanun olmadığını belirtmiş, ancak gazetelerin Meclis müzakeratını yazarken tereddütte düşüreceklerini” belirtmiştir. Fethi Çelikbaş ise “Teklifin gerekçesinin kısır olduğu” üzerinde durdu.¹²⁵⁰

¹²⁴⁸ Ulus Gazetesi, 16 Aralık 1957.

¹²⁴⁹ Zafer Gazetesi, 26 Aralık 1957. Milliyet Gazetesi, 13 Aralık 1957.

¹²⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Aralık 1957.

381 milletvekilinin lehte 170 milletvekilinin aleyhte oy kullandığı değişiklik 27 Aralık'ta kabul edildi. Oylamaya geçilmeden önce Ahmet Faik Barutçu “Bizim reylerimiz daima milli mutabakatın yanındadır.” “Bu kararlar biz dünyaya bir şey öğretmedik, dünya bizi öğrendi”¹²⁵¹ dedi. Yapılan değişikliğe Şemsettin Günaltay “Bu geriye sorumsuzluğa doğru atılmış bir adımdır”¹²⁵² dedi. Kasım Gülek İstanbul'da gazetecilere verdiği demeçte “Haklarını kendi elleri ile teslim edenler ıstırabını çekecektir” dedi.

DP Grubu adına Sebati Ataman “Tadil Anayasa'ya aykırı değildir” dedi. Hür. Partisi Grubu içinde Behçet Kaya Alp “Murakabe hakkı kaldırılıyor” nitelendirmesinde bulundu. CMP Grubu adına söz alan Osman Canatan “Meclis icra organının kontrolünün son derece güçleştiğini” belirtti. CHP milletvekilleri değişikliğin kabulünden sonra toplu halde aldıkları karar gereği bağımsız hareket etmekten kaçınarak şikâyet ve itirazlarını topluca yapmaya karar verdiler. Böylece cezaların takibine meydan verilmeyeceğini düşünmüşlerdir. Kesilecek para cezaları için ise kendi aralarında maaşlarından yüzer lira para toplayarak bir fon oluşturmuşlardır. Bu fona her ay on yedi bin lira aktarılacaktır¹²⁵³

1957 seçimlerinden sonra iktidar-muhalefet ilişkileri arasında gerginlik yıpratıcı bir hal almıştı. Özellikle Demokrat Parti yönetimi 1957 seçimlerinden hemen sonra Meclis İç Tüzüğünde değişiklik yapmak istemesi ikili ilişkilerdeki süreci tıkanmıştır.

¹²⁵¹ Ulus Gazetesi, 28 Aralık 1957.

¹²⁵² Ulus Gazetesi, 29 Aralık 1957.

¹²⁵³ Ulus Gazetesi, 31 Aralık 1957. Mete Tuncay muhalefetin görüşlerinin kamuoyuna yansımalarının kısıtlandığını belirtir. Mete TUNCAY, “Siyasal Gelişim'in Evreleri”, 198. Metin Toker; Menderes ve Bayar'ın 1957 yılı bitmeden demokratik sistemi bir adım daha geriletliğini belirtir. Metin TOKER, **Demokrasiden Darbeye**, 43. Milliyet Gazetesi, 26 Aralık 1957. Milliyet Gazetesi, 29 Aralık 1957.

2.3.3. Nail Kubalı Hadisesi

İktidar-muhalefet ilişkileri tıkanma noktasına geldiği sırada bu kez Nail Kubalı olayı gündemi meşgul etmeye başladı. 1957 seçimlerinden sonra iktidarın Meclis İç Tüzüğü'nde yaptığı değişikliğin Ayasaya aykırı olduğunu söyleyen İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku Profesörü Nail Kubalı açığa alındı.¹²⁵⁴ Kubalı 1 Şubat 1958 tarihinde hükümet aleyhinde propaganda yaptığı gerekçesi ile bakanlık emrine verilmiştir.¹²⁵⁵

Kubalı'nın bakanlık emrine alınması hem muhalefet hem de üniversite çevresinde şiddetle eleştirilmiştir.¹²⁵⁶ Kubalı'nın bakanlık emrine alınması Meclis'te de tartışmalara sebep olmuştur. Bu gelişmeler üzerine hükümet Kubalı ile ilgili kararında geri adım atmıştır. Kubalı'nın göreve iadesine karar verilmiştir.

Turhan Feyzioğlu, Kubalı'nın göreve iadesi hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "...Muhterem arkadaşlar işitiyoruz ki Sayın Profesör Kubalı vazifesine iade edilecekmiş. Hatta Hukuk Fakültesi Dekanı bu iadenin yarın 5 Nisan'da yapılacağını bildirmiş bulunuyor. Gerek iktidarı gerek bütün memleketi üzen hadise bu şekilde tamir edilir... Çok kıymetli bir ilim adamı layık olduğu kürsüsüne dönerse hiç şüphesiz buna muhalifi muvafığı ve tarafsızı ile bütün millet sevinecektir. Böyle bir kararın yaratacağı huzur hepimizin olacak memleketin olacaktır. ...Bu sebeplerdir ki mevzuu objektif planda mütalaa etmeye ve iktidarın bu tamir gayretine helal getirecek herhangi bir söz söylenmeye itina etmiş bulunuyorum."¹²⁵⁷

Tokat milletvekili Faruk Ayanoglu "Bu hadise öylesine istismar edildi ki üniversiteyi hükümetin aleyhine tahrik, Hükümetin üniversiteye düşman olduğu hatta

¹²⁵⁴ Nail Kubalı 10 Aralık tarihindeki dersinde muhalefete söz hakkı tanınmaması bazı konularda müzakerenin açılmamasının Anayasa'ya aykırı olduğunu sekiz seneden beri aralıksız ara seçimlerin yapılmamasının tamamen Anayasa'ya aykırı olduğunu belirtmiştir. Ulus Gazetesi, 11 Aralık 1958.

¹²⁵⁵ Bkz. (1167), ARTVİNLİ, 76.

¹²⁵⁶ İsmet İNÖNÜ, "Hüseyin Nail Kubalı'nın Vekâlet Emrine Alınması", Ulus Gazetesi, 3 Şubat 1958.

¹²⁵⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi, d. 11, c. 3, 4 Nisan 1958, 172.

üniversitede seri halinde istifalar vukua gelmekte bulunduğu yolundaki heyecanlı haberler yaymaya kadar gidildi”¹²⁵⁸ diyerek muhalefeti suçlamıştır. İstanbul Üniversitesinde Hukuk Fakültesi öğrencileri Kubalı lehine tezahürat yaparak otomobilini havaya kaldırdılar.¹²⁵⁹ Üniversite öğrencileri olayın üzerine Millî Eğitim Bakanlığı’na dilekçe göndermişlerdir.¹²⁶⁰

İktidar çevreleri “Kubalı bizim nazarımızda ilim adamı değildir, bir ilim müessesinde vazife görmekte olduğu halde muhalefet cereyanları ile münasebet peyda etmiş ve bunun üniversitede tahrikçiliğini yapan bir tahrikçidir”¹²⁶¹ şeklinde değerlendirerek eleştirilere cevap vermişlerdir. 8 Nisan 1958 tarihinde Kubalı’nın bakanlık emrine alınması kararı iptal edilmiştir. Karar 10 Nisan’da kendisine resmen bildirilmiştir. Ancak daha sonra Kubalı’nın hakkındaki kararın siyasi nedenlerle alındığını ve susmayacağını söylemesi üzerine İstanbul Senatosu 12 Nisan 1958 tarihinde Kubalı’ya bir ay süreyle derslere girmekten men edip cezalandırdı.¹²⁶² Kubalı kendisi hakkında verdiği cezaya itiraz ederken İstanbul Üniversitesinde öğrenci olayları başladı.¹²⁶³ Üniversite yönetimi protestocu öğrenciler hakkında tahkikat yaptırmış ve tahkikat sonuçlanana kadar bir öğrencinin üniversiteye girmesini yasaklandı.¹²⁶⁴

Nail Kubalı’nın durumu Meclis’te de tartışma konusu olmuştur. Netice itibariyle Celal Yardımcı “Esasen vekâlet emrine alma muvakkat bir tedbiri ihtiyati mahiyettedir. Vekâlet emri müessesesi 6 aylık müddetle mukayyet olup bu müddet

¹²⁵⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, d. 11, c. 3, 4 Nisan 1958, 175.

¹²⁵⁹ Milliyet Gazetesi, 4 Şubat 1958.

¹²⁶⁰ “Sayın Celal Yardımcı Maarif Vekili; Kıymetli hocamız Kubalı’yı Vekâlet emrine almanızdan dolayı sonsuz teessür içindeyiz. Ondan feyz almış kimseler olarak aynı ideal uğrunda daima mücadele edeceğimizden zerre kadar şüpheniz olmasın Fakültemizden ancak Hüseyin Nail Kubalı gibi medeni cesaret sahibi kimselerin yetiştiğini bildiğiniz kanaatinde idik. Aynı fikirleri benimseyen biz talebeleri de hocamızla beraber lütfen vekâlet emrine alınız. Hürmetlerimizle,” 318 Üniversiteli. TBMM Zabıt Ceridesi, d. 11, c. 3, 4 Nisan 1958.

¹²⁶¹ Zafer Gazetesi, 4 Şubat 1958.

¹²⁶² Milliyet Gazetesi, 13 Nisan 1958.

¹²⁶³ Milliyet Gazetesi, 16 Nisan 1958. Esas Teşkilat Hukuku dersine girmeyen Hukuk Fakültesi birinci sınıf öğrencileri Profesör Kubalı lehine tezahüratta bulundular. Zehra ARSLAN, “Siyasilerin Beyanatları Çerçevesinde 27 Mayıs Darbesi”, 41.

¹²⁶⁴ Milliyet Gazetesi, 17 Nisan 1958.

içinde vazifesinin iadesi veya başka bir vazife teklifi aynı kanun hükümleri cümlesindedir. Kubalı'nın vekâlet emrine alınmakla kanunun icapları yerine getirilmiş ancak hükümetçe bu vekâlet emrinin devamına lüzum kalmadığı kanaatine varılmıştır” sözleri ile verdiği demeçte Kubalı'nın görevine iade edileceği belirtilmiş ve nitekim kürsüsüne iade edilmiştir.¹²⁶⁵ Nail Kubalı'nın 13 Mayıs 1958 tarihinde derslere girmesi ile olaylar yatışmıştır.¹²⁶⁶

2.3.4. 9 Subay Olayı

İktidarın uygulamalarından ötürü asker ile hükümet arasında bir soğukluk olduğu biliniyordu. Ancak 1958 yılında ortaya çıkan bir olay ordu içerisinde hükümete karşı bazı ihtilal gruplarının varlığının en somut örneği idi. Olayın adı “Samet Kuşçu” idi. Binbaşı Samet Kuşçu 23 Aralık 1957 tarihinde İstanbul'a yeni gelmiş ve eski arkadaşlarıyla görüşmelerde bulunmuştur. Kuşçu'nun sınıf arkadaşları Kuşçu'yu örgüte dâhil etmek isterken kendisinin yine bir sınıf arkadaşı olan Sadi Koçuş tarafından Samet Kuşçu'nun güvenilmez biri olduğunu arkadaşlarına söylemesi üzerine ihtilalci subaylar Kuşçu'ya mesafeli davranmaya başlamışlardır. Kuşçu arkadaşlarından şüphe duyarak kendisini ihbar etmeden o onları ihbar etmiştir. Önce emekli asker DP'ye yakın gazeteci Mithat Perin'e durumu anlatarak ihbarda bulunmuştur.¹²⁶⁷

Milli Savunma Bakanlığı 16 Ocak 1958 tarihinde olayı kamuoyuna açıklayarak tutuklanan subayları sınırlı sayıda olduğunu ve silahlı kuvvetlerde geniş bir kumpasın olduğunu açıkladı. Hükümet derhal alarma geçti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında hemen kriz masası oluşturuldu. Bu toplantıda Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin ordu içerisinde ihtilale hazırlık olmadığını söyledi.¹²⁶⁸ MSB Şemi Ergin ihtilalci subayların yargılanma sürecinde yanlarında yer almıştır. Mahkeme

¹²⁶⁵ Milliyet Gazetesi, 10 Nisan 1958.

¹²⁶⁶ Milliyet Gazetesi, 14 Mayıs 1958.

¹²⁶⁷ Abdi İPEKÇİ-Sami COŞAR, *İhtilalin İcyüzü*, 69-70.

¹²⁶⁸ Bkz. (83), DEMİR, 603.

sürerken Şemi Ergin “Türk subayı ihtilal yapmaz. Aklının köşesinden geçirmez” şeklindeki sözlerle subayların arkasında durmuştur.¹²⁶⁹ Başbakan Adnan Menderes’in duruma verdiği tepki sadece MSB’yi değiştirerek yerine Ethem Menderes’i getirmesidir.¹²⁷⁰ İktidar çevrelerinde durum örtbas edilmeye çalışılırken olayı Cumhurbaşkanı Celal Bayar ciddiye almıştır. Toplantıda Bayar “Ben seçimlerden önce ve seçimlerden sonra defalarca memleketin durumunun normal olmadığını arkadaşlarıma söylemişim. Gerek partimiz ve gerek milletimiz bakımından memlekete zarar gelir demişim” der.¹²⁷¹ Bayar kendisini şüphelendiren şeyin 9 subay arasında kendilerine 1950 tarihinden evvel ihtilal önerisinde bulunan fakat olumsuz yanıt alıp CHP’ye yaklaşan emekli Albay Cemal Yıldırım’ında olmasıdır.¹²⁷²

Genel olarak bakıldığında bu olay kamuoyunda şu şekilde değerlendirilmiştir: “Bu hadise bir subayın ihbarı ile meydana çıkmış bulunmakta ve alakalıların ifadeleri ile teyit edilmektedir. Bu şayialarla birlikte Türk Silahlı Kuvvetlerine oldukça şümüllü bir şekilde mal edilmek istenmektedir. Hâlbuki tahakkuku takdirinde aziz milletimizin maddi ve manevi her safhada mesut gelişmesini sektedar edecek ve hatta vatanımızın emniyeti tehlike düşürebilecek bu mahiyetteki hareketlerin şanlı ordumuzun küçük bir birliğinde dahi asla bulamayacağı her türlü şüpheden varestedir.”¹²⁷³

Samet Kuşçu’nun sorgulanması vilayet konağında yapılmıştır. Sorgulamaya İçişleri Bakanı Namık Gedik, Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin, Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Fazıl Bilge ve Kazım Demirkan katılmıştır. Kuşçu sorgusunda ordu içerisinde hükümeti devirmek amacı ile kurulmuş gizli bir örgüt kurulduğunu askeri bir darbe gerçekleşmezse Bakanlara suikast düzenleyeceğini anlatmıştır. Tahkikatın sürdüğü zaman diliminde ordunun ise genel itibarıyla sükûnetini

¹²⁶⁹ Celal BAYAR, **Bir Darbenin Anatomisi 27 Mayıs İhtilali**, 55.

¹²⁷⁰ Bkz. (83), DEMİR, 603.

¹²⁷¹ Bkz. (607), BURÇAK, 527.

¹²⁷² Bkz. (386), BAYAR, 54.

¹²⁷³ Milliyet Gazetesi, 26 Kasım 1958.

muhafaza ettiği görülmektedir. Sükûneti koruyanlardan biri de İkinci Ordu Komutanı Orgeneral Rüştü Erdelhundur. Erdelhun 17 Ocak 1958’te Başbakan’a telgrafla DP’ye olan sadakatini ortaya koymaktadır. Metin şu şekildedir: “Sayın Başvekil Adnan Menderes Ankara Radyo Yayınlarından öğrendiğimiz İstanbul’da 9 Subayın tevkifi suretiyle ve tamamen hayalde kalan müessif hareketi bütün ikinci ordu personeli olarak şiddet ile reddeder ve başta reisi cumhurbaşumuz olmak üzere bütün hükümet büyüklerimize olan sarsılmaz saygı ve bağlılığımızı teyit ile her an emirlerinize hazır olduğumu arz ederim.”¹²⁷⁴

Duruşmanın zabıtları derhal Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a ulaştırılmıştır. Bayar olayın ardından hemen kabineyi toplayarak “Mesele ciddidir. Bu iş dokuz subayın işi değildir. Bütün memlekette ordu içinde cuntalar kök salmıştır. Bunların üzerine ciddiyetle gidin, teşkilatı meydana çıkarın” demiştir. Milli Savunma Bakanı da istifaya zorlanmıştır. Fakat Menderes Türk Silahlı Kuvvetleri ile çatışmak istemediğinden Celal Bayar’ın bu uyarılarını dikkate almamıştır.¹²⁷⁵ 9 Subay Olayının şekillendiği bir ortamda Rüştü Erdelhun 1 Ağustos 1958 de Kara Kuvvetleri Komutanlığına¹²⁷⁶ 20 Ağustos’ta ise Genel Kurmay Başkanlığı’na atanır.¹²⁷⁷

25 Kasım’da mahkeme 9 subayı kanıt bulamamaktan suçsuz bulurken Samet Kuşçu iftiradan suçlu bulunarak cezalandırılmıştır.¹²⁷⁸ İsyân tahrikçiliği ve fesat suçundan yargılanan subaylardan yalnızca Samet Kuşçu 2 yıl hapis ve ordudan terd cezası almıştır.¹²⁷⁹ Samet Kuşçu ihbar nedenini şöyle açıklar; “Menderes’in Özel Kalem Müdürü emekli asker Muzaffer Ersün’ün ordu da Menderes’e sadık subaylar adı altında bir teşkilat kurmakta olduğuna yönelik sözler duyuyorduk. Benim Ersün ile aram bozuk olduğu için endişeleniyordum. Bunun üzerine arkadaşlarımla mesafeli ve soğuk davranışları şüphemi çekti. Onların Menderes’e sadık subaylar

¹²⁷⁴ Suat GÜDER, **10. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un Hayatı ve Genelkurmay Başkanlığı Döneminde DP-Ordu İlişkileri**, 57-58.

¹²⁷⁵ Can DÜNDAR, “Dokuz Subay Olayı”, Milliyet Gazetesi, 19 Temmuz 2008.

¹²⁷⁶ BCA, Fon No: 30.18.1.2 - Kutu No: 149 – Dosya No: 41- Sıra No: 10 (1 Ağustos 1958).

¹²⁷⁷ BCA, Fon No: 30.18.1.2 - Kutu No: 150 – Dosya No: 43- Sıra No: 12 (20 Ağustos 1958).

¹²⁷⁸ Can DÜNDAR, “Dokuz Subay Olayı”, Milliyet Gazetesi, 20 Temmuz 2008.

¹²⁷⁹ Milliyet Gazetesi, 26 Kasım 1958.

teşkilatından olduklarını ve beni tuzaga düşürmeye çalıştıklarını zannederek erken davranıp ihbar ettim.”¹²⁸⁰

Cüneyt Arcayürek 1983 yılının Eylül ayında Samet Kuşçu ile yolda karşılaşır. Karşılaşmada ayaküstü konuşurlar. Arcayürek olayı şöyle anlatır; “Kuşçu’yu Yüzbaşılığından tanıyordum. DP iktidara geldikten sonra Kocaeli’nde büyük bir manevra yapılmıştı. Gazetecilere mihmandar olarak Yüzbaşı Kuşçu verilmişti. 9 Subay Olayına değindik. Yazılmasını istemem, yararı da yok. Ben ihbarımı asıl solcu bir ihtilalin hazırlığı üzerine yapmak istemişim. İhtilalciler tıpkı Mısır’da olduğu gibi Nasır biçimi bir darbe yapacaklardı. Bayar ile doğrudan konuşmadım ama İçişleri Bakan Namık Gedik beni anlamıştı sanırım” dedi.¹²⁸¹ Samet Kuşçu olayı bu şekilde üzerine fazla gidilmeden kapatılmıştır. Ancak iktidar-muhalefet ilişkilerindeki kötü gidiş ordunun her geçen gün hükümete tavır almasına neden oluyordu. Öyle ki kamuoyunda çeşitli iddialar yer almaya başlamıştı. Bunlardan en dikkat çekici olanı Başbakan Adnan Menderes’in “Ben orduyu yedek subaylarla idare ederim” şeklinde bir ifade de bulunmasıdır. Sadık Giz Nazlı Ilıcak’a verdiği röportajda bu sözlerin doğru olmadığını dile getirmiştir.¹²⁸²

2.3.5. Irak İhtilali Sonrası Yaşananlar

14 Temmuz 1958 tarihinde Irak’ta meydana gelen darbe¹²⁸³ sonrasında iktidar-muhalefet ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Çünkü Başbakan Adnan Menderes darbe sonrası ilk tepki olarak Türk birliklerini hemen Irak’a gönderip eski düzeni yeniden kurmayı düşünmüştür.¹²⁸⁴ Irak’ta meydana gelen askeri darbenin

¹²⁸⁰ Ersel YAVİ, **İhtilaller Subaylar**, 228.

¹²⁸¹ Bkz. (907), ARCA YÜREK, 265.

¹²⁸² Nazlı ILICAK, **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor**, 433.

¹²⁸³ “Irak’ta hükümet ve saltanat yıkıldı, Cumhuriyet ilan olundu.” Bu cümle Ulus gazetesinin manşetine aittir. Ulus Gazetesi, 15 Temmuz 1958. Bağdat Radyosu’ndan 14 Temmuz 1958 tarihinde okunan bildiride şu cümleler yer almıştır; “Ulu Tanrı’nın yardımı ve halk ve Silahlı Kuvvetlerin desteği ile emperyalistler tarafından başa getirilmiş doğru yoldan uzak yöneticiler grubunun tahakkümünden kurtarılmıştır.” Arda BAŞ, **Ortadoğu Krizleri ve Türkiye (1950-1958)**.

¹²⁸⁴ Çağlar FIRAT, **Zafer ve Ulus Gazeteleri Örneğinde Türkiye’de İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Basın (1957-1961)**, 38.

hükümet açısından iki önemi vardı. Birincisi Türkiye’de bazı subayların darbe yapma ihtimali üzerine yakalanma ve tutuklanma olayının yaşandığı zamana denk gelmesi, Iraktaki darbenin Türkiye için örnek ve teşvik edici olacağı tedirginliği yaratmıştır. Bir diğer önemi ise Türk Hükümeti’nin çabaları ile dış politikada önemli bir konuma gelen Bağdat Paktı’nın önemli üyelerinden birisinde askeri darbe meydana gelmesi sonucu Paktın işlevselliğinin yitirmesidir.¹²⁸⁵

CHP Eyüp İlçe Kongresi’nde bir konuşma yapan İsmet İnönü Irak’ta meydana gelen olayların mutlaka Meclis’te görüşülmesi gerektiğini belirtti.¹²⁸⁶ Ardından TBMM Başkanlığı’na 139 imzalı bir istek dilekçesi vererek Anayasa’nın 19. maddesi gereğince en geç 26 Temmuz’a kadar Meclis’in toplanmasını istemiştir.¹²⁸⁷ Meclis 26 Temmuz’da muhalefetin istediği şekilde olağanüstü toplanmıştır. Hükümet çeşitli konularda izahat vermiş ancak muhalefetin konuşmasına imkân verilmemiştir. Bu sebeple Meclis içinde bulunan muhalefet partileri bu durumu protesto etmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi ise derhal bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride hükümetin Ortadoğu hadiselerinde tehlikeli hareketlere teşebbüs ettiği belirtilmiş ve meselenin ivedilikle Meclis’te ele alınması gerektiği belirtilmiştir.¹²⁸⁸ Ana muhalefet partisinin bu girişimine DP Meclis Grubu bir tebliğle cevap vermiştir. Özetle tebliğde şu sözler yer almaktaydı: “Ortadoğu ve memleketimizin emniyetini yakından ilgilendiren hadiseler karşısında hükümetin takip ettiği hareketin ve dış politikamıza isabet dürüstlük... Grubumuzca müşahede ve ittifakla tasvip olunmuştur.”¹²⁸⁹

İsmet İnönü yaşanan gelişmeleri değerlendiren bir konuşma yapmıştır. İnönü’nün her sözü çok çarpıcıdır. Öncelikle “Biz buhranlara karşı her devayı Büyük Meclis’ten bekleyen bir zihniyetiz” diyordu. Ardından hükümete ikazda bulunan İnönü “O doğunun heves edilmeyecek iç idaresine düşmekten kendimizi

¹²⁸⁵ Ayn. Yer.

¹²⁸⁶ Ulus Gazetesi, 21 Temmuz 1958.

¹²⁸⁷ Ulus Gazetesi, 23 Temmuz 1958.

¹²⁸⁸ Milliyet Gazetesi, 27 Temmuz 1958.

¹²⁸⁹ Milliyet Gazetesi, 27 Temmuz 1958.

korunmalıyız” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. İnönü sözlerinde daha da ileriye giderek “Vatan müdafaası günü gelse hür ve eşit vatandaşlar olarak çalışmakta mümkün olmayacak” diyordu.¹²⁹⁰ İsmet İnönü’nün beyanatlarına hükümetten cevap gecikmemiştir. Namık Gedik İnönü’yü, dolayısıyla CHP’yi tahrikçilik yapmakla suçlamış ve “Hükümetin beyanatlarını hiçe sayarak bazı ecnebi ajansların tamamen hayal mahsulü ve hususi maksatlara matuf asılsız haberlerini hükümetin dış politikasını suçlandırmak için esas kabul etmiştir”¹²⁹¹ dedi. İsmet İnönü ise Akis dergisinde Metin Toker’e yaşanan son olaylar hakkında açıklamalarda bulunmuştur. İnönü’ye göre hükümet her söylediğinin muhalefet tarafından kabul edilmesini beklemektedir. Ancak buna razı olmayacaklarını, memleketi ancak büyük Meclis’in kurtaracağını söylemiştir.¹²⁹²

Hükümet muhalefeti tasfiye etme girişimine 8 Ağustos 1958 tarihinde DP Grubu’nun çalışmaları ile başlamıştır. Toplantı ’da Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun ve Bülent Ecevit’in Ulus gazetesinde çeşitli tarihlerde yayınlanan yazıları ele alınmıştır. Ayrıca Kasım Gülek’in 3 Temmuz tarihli Kasımpaşa konuşmasına değinilmiştir. “Irak’ta olanlar bizimkilerinin akıl hocaları idi.”¹²⁹³

12 Ağustos tarihinde DP Grubu çok sert bir tebliğ yayınlamıştır. Burada CHP’nin tahrikkar faaliyete giriştiğini ve hükümetin en üzücü tedbirlere başvuracağını muhalefete son ikaz olarak bildirdi. “...Bilhassa Irak hadiselerinin vukuunu takip eden günlerde bu tertipli gidiş CHP idarecilerinin ve organlarının sözleri ve neşriyatı ile doğrulandığı gibi demokratik rejimlerde mahfuz tutulması ana şart olarak kabul edilen Meclis ve hükümetin meşruiyet ve istikrarını şiddet yoluyla tahrip etmenin mümkün, hatta lazım olduğu kanaatini uyandırmaya müncer olabilecek çok tehlikeli bir yola da girmiştir.” “İktidarda bulunan bir hükümetin elinden bu iktidarın hiçbir veçhile alınamayacağı esas olarak kabul edilir. Ayrıca

¹²⁹⁰ İnönü yeni Irak Hükümetine hamasi davranılmaması gerektiğini de söylemiştir. Ulus Gazetesi, 28 Temmuz 1958.

¹²⁹¹ Milliyet Gazetesi, 29 Temmuz 1958.

¹²⁹² Akis Dergisi, 2 Ağustos 1958.

¹²⁹³ TBMM DPMG, 8 Ağustos 1958.

demokratik idare bir ekseriyet idaresi olduğuna göre ekalliyette ve muhalefette kalanların meclis ekseriyetine binnetice bizzat Meclis'e ve hükümete karşı bir tahrikkar politika takip etmeleri asla akla getirilemez.”¹²⁹⁴ İsmet İnönü'nün DP'nin tebliğine verdiği ilk tepki “Endişe edilecek bir şey olmadığı” şeklindedir. Hürriyet Partisi İkinci Başkanı Öktem ise CHP'nin zararlı faaliyetlerde bulunmadığına kanaat getirdiklerini belirtmiştir.¹²⁹⁵

TBMM 21 Ağustos 1958 tarihinde muhalefet partileri tarafından bir kez daha olağanüstü toplanmaya çağırıldı. Muhalefet partileri bu hususta ayrı ayrı açıklamalarda bulunmuştur. İsmet İnönü yaptığı açıklamada “Bu memlekette hiçbir zaman demokrasi azminin kaybolduğunu görmeyeceksiniz. Türk milleti demokratik hayatının kendisine sağlayabileceği hür havanın kıymetini takdir ediyor.” Osman Bölükbaşı “...DP Meclis Grubu tebliği zahiri hedefi kim olursa olsun, hakikatte demokratik rejime ve muhalefetin emniyetine tevcih edilmiş tehlikeli bir zihniyetin ifadesidir. DP Meclis Grubu iddialarında bir hakikat bulunduğu kani ise tek taraflı itham ve tehditkâr yolunu bırakarak hadiselerin TBMM'nde müsavi şartlar içinde ve milletin hakemliği önünde mukayeseye tabi tutulmasına imkân verilmelidir. Hürriyet Partisi Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu “Şimdiden belli olan hakikat şudur iktidar ileri gelenleri grubu ne derece yumuşak tabir edilirse alacakları tedbir o derece sert olacaktır. Fakat her şeye rağmen muhalefet partileri meşruiyet hudutları içinde kalacak ağır ve şerefli murakabe vazifesine azimle devam edecektir.”¹²⁹⁶

CHP Meclis Grubu 15 Ağustos'ta toplandı¹²⁹⁷ ve toplantı altı buçuk saat sürdü. CHP bir tebliğ hazırlanması için komisyon kurdu. Bildiride CHP'nin hiçbir tehditle yolundan dönmeyeceğini bildirdi. Yeni şiddet tedbirlerine başvurmanın memleket için olduğu kadar DP idarecileri için de zararlı olacağı ileri sürüldü. “Öteden beri bu parti idarecilerine hâkim olan sakat zihniyetin ve kendini kaptırdıkları şifa bulmaz vehimlerin yeni bir tezahürü olarak üzerinde dikkatle ve

¹²⁹⁴ Milliyet Gazetesi, 12 Ağustos 1958.

¹²⁹⁵ Milliyet Gazetesi, 13 Ağustos 1958.

¹²⁹⁶ Milliyet Gazetesi, 14 Ağustos 1958.

¹²⁹⁷ Milliyet Gazetesi, 15 Ağustos 1958.

ibretle durulmaya değer bir vesika olarak sınıflandırılmaktadır.” CHP’nin memlekette sağlamaya çalıştığı şartlar her meşru demokratik idarenin temel unsurlarıdır. Bu yolda kanuni yollardan mücadele etmeyi gayrı meşru bir hareket olarak görmek ve göstermekle aslında bizzat DP idarecileri meşruluktan uzaklaşma temayüllerinin delilini kendi dilleriyle vermiş olmaktadırlar. CHP’ye göre Meclis’in bir uzantısı olan muhalefetin söz hakkı ve parti gruplarının yetkilerinin aşırı derecede kısılmıştır.¹²⁹⁸ Hükümet cephesi CHP’nin tebliğini “Sekiz seneden beri söylenenlerin bir tekrarı” olarak değerlendirmiştir. “Yeni şiddet ve baskı tedbirleri” olarak görmüştür.¹²⁹⁹ Radyo gazetesi de CHP idarecilerini “Tahrip ve tahrik unsurları” olarak vasıflandırmıştır.¹³⁰⁰ 22 Ağustos’ta toplanan Meclis müzakeresinde Irak hadiseleri üzerinde durulmamıştır. Meclis 1 Kasım’da toplanmak üzere celse kapanmıştır.¹³⁰¹

Feroz Ahmad’a göre Irak’taki darbe zihinlerde gerçek bir devrim fobisi yarattı.¹³⁰² Nitekim Başbakan Adnan Menderes’in 6 Eylül 1958 tarihinde Balıkesir’de yaptığı konuşmada ilk kez “ihtilal” sözcüğünü kullanmıştır. Başbakan Menderes bu tarihten sonra sıklıkla ihtilalden bahsetmiştir. “...Bu memlekette yaratılmak istenen bu ihtilal havasını bunu besleyen kötü zihniyet ile beraber bir tarafa itmenin imkânını evvela aziz milletimizi tenvir etmek yolu ile temin edeceğiz.”¹³⁰³ CHP lideri İsmet İnönü Başbakan’ın sözlerine yönelik olarak “Başvekil memleketi kardeş kavgasına sürüklemek azmindeyiz diyor... Her ne şekilde gelirse gelsin bir ihtilalin, felaket ve istidat getireceğini” söyledi.¹³⁰⁴ Başbakan Bursa çarşısının açılışında İnönü’ye tekrar cevap vermiştir. “İhtilal tahrikçiliği İnönü’nün politika mesnedi olmuştur.”¹³⁰⁵ İkili arasında söz düellosu devam etmiştir. Tehditten korkmadığını belirten İnönü CHP’nin 35. kuruluş yıldönümünde “Milletin yarısından fazlasını teşkil eden muhaliflere cemiyet huzurunda tekrarı mümkün olmayan sıfatlarla hücum

¹²⁹⁸ Milliyet Gazetesi, 17 Ağustos 1958.

¹²⁹⁹ Ulus Gazetesi, 17 Ağustos 1958. “CHP’nin tebliği sakatlarla doludur.” Zafer Gazetesi, 18 Ağustos 1958.

¹³⁰⁰ Milliyet Gazetesi, 18 Ağustos 1958.

¹³⁰¹ Milliyet Gazetesi, 22 Ağustos 1958.

¹³⁰² Feroz AHMAD, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, 91.

¹³⁰³ Milliyet Gazetesi, 7 Eylül 1958.

¹³⁰⁴ Milliyet Gazetesi, 8 Eylül 1958.

¹³⁰⁵ Milliyet Gazetesi, 9 Eylül 1958.

ediyor”¹³⁰⁶dedi. CHP Erzurum İl Kongresinde bir konuşma yapan Kasım Gülek “Sehpadan korkmak için milletin haklarını gasp etmiş olmamız lazımdır. Bizim için böyle bir ithamda bulunamaz. İktidardan meşru yollarla kanun ve seçim yolu ile düşeceklerdir. İktidarlar için düşmekten kurtuluş yoktur” dedi. Turhan Feyzioğlu ise “Hürriyet ve demokrasi merdiveni le iktidara tırmanan oraya yerleşince başka parti iktidara gelmesin diye merdiveni yukarıya çekmek... Türk milleti buna asla müsaade etmeyecektir”¹³⁰⁷dedi. Bu tarihten sonra iktidar-muhalefet ilişkilerinde cepheleşme baş göstermiştir.

2.3.6. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Cepheleşme Eğilimleri

1957 genel seçimleri sonucunda iktidar muhalefetin güçlenmesinden duyduğu endişe ile muhalefetin sesini Meclis içinde ve dışında kısımak için bazı tedbirler almıştı. Alınan tedbirler muhalefetin ülkede daha şiddetli eleştiriler yapmasını sağladığı gibi ikili ilişkilerde cepheleşme eğilimlerine de sebep olmuştur. Seçim sonuçlarının alınmasından sonra hiçbir muhalif partinin tek başına Demokrat Parti’yi iktidardan düşürecek güce sahip olmadığını gören muhalefet partileri arasında “Güç Birliği” oluşturma çabaları baş göstermiştir. Bu girişimler Cumhuriyet Halk Partisi’nin Hürriyet Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi’nin de Türkiye Köylü Partisi ile birleşmesi sonucunu doğurmuştur. Muhalefetin oluşturduğu adına “Milli Muhalefet Cephesi” denen Güç Birliği’ne karşı iktidar Vatan Cephesi ile karşılık vererek iktidar-muhalefet ilişkilerinde cepheleşme dönemini başlatmıştır.

Başbakan Adnan Menderes Balıkesir’de yaptığı konuşmasında muhalefetin tutumuna istinaden bazı tedbirlerin alınacağını sinyali vermiştir. Başbakan’a göre muhalefet meşru sayılması mümkün olmayan bir mücadele yolu takip etmektedir. Bu sebeple partilerin ve milletvekillerin Meclis içi faaliyetlerinin gözden geçirilip Meclis İç Tüzüğü’nde tekrar tadilat yapmak, Teşrin-i Masuniyet müessesesini

¹³⁰⁶ Milliyet Gazetesi, 10 Eylül 1958.

¹³⁰⁷ Milliyet Gazetesi, 11 Eylül 1958.

Anayasa’da gerekli tadilatla yalnız Meclis içinde münhasır bırakmak, siyasi partilerin teşkilatlarıyla faaliyetleri hakkında yeni kararlar gerekiyordu.¹³⁰⁸ Ardından 20 Eylül’de İzmir’de yaptığı konuşmada CHP idarecilerine “siyaset muhtekiri” diyen Menderes sert tedbirler alınacağını bir kez daha vurgulamıştır. Ayrıca Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi’ne kapılarının açık olduğunu bildiren Menderes “Sözüm CHP’nin bir avuç idarecisinedir” diyerek diğer muhalif partilerle birleşebileceklerinin sinyali vermiştir.¹³⁰⁹ İsmet İnönü ise sekiz yıllık muhalefet liderliğinin en sert konuşmasını yaparak doğru yoldan ayrılanları kimsenin kurtaramayacağını belirtmiştir.¹³¹⁰

İktidar ile muhalefet arasındaki gerginliğin bu denli tırmandığı noktada ilk adım Türkiye Köylü Partisi’nden gelmiştir. TKP, muhalif partilere çağrıda bulunarak “Güç Birliği” yapılmasını istemiştir. Bu çağrının akabinde Hürriyet Partisi Yönetim Kurulu toplanmış ve bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ’de muhalefet partileri arasındaki işbirliği meselelerine değinerek şu ifadeler yer almıştır: “Türkiye Köylü Partisi’nin matbuata dahi intikal etmiş bulunan üç partinin bir tek kuvvet haline getirilmesi teklifine gelince iktidar partisinin karşısında muhalefet gücünü birleştirme yolundaki teşebbüslere her türlü hissi unsurlardan soyutlanarak girişilmesi gerektiğine inanmaktayız. Biz o kanaatteyiz ki muhalefet partilerinin bugün halletmek zorunda buldukları en mühim dava müstakbel seçimlerde de muhalefet lehine tecelli edeceğinde şüphe olamayan vatandaş ekseriyeti reylerini Meclis ekseriyeti haline getirmek bu suretle ekalliyetteki bir partinin demokrasiye paydos diyebilme temayülünü kesin alarak bertaraf etmek davasıdır.”¹³¹¹ Hürriyet Partisi’nin bu tebliğinden sonra CHP ile temasa geçilmiştir.¹³¹²

¹³⁰⁸ Menderes muhalefetin takip ettiği yolu şu şekilde sınıflandırmıştır: “1- Meclis’in manevi itibar ve nüfuzunu kırmak. 2- Teşrif devreyi zorlamalarla sakatlamaya çalışmak. 3- Meclis içi ve Meclis dışı manevralarla demokratik idareyi felce uğratmak. 4- Ekseriyet üzerinde ekalliyetin tahakkümünü tesis etmek.” Milliyet Gazetesi, 8 Eylül 1958.

¹³⁰⁹ Milliyet Gazetesi, 21 Eylül 1958.

¹³¹⁰ Milliyet Gazetesi, 25 Eylül 1958.

¹³¹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ekim 1958.

¹³¹² Hürriyet Partisi içerisinde işbirliğine yönelik ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Burdur milletvekili Behçet Kayaalp “Hürriyet Partisi’nin sevk ve idare edenlerin takip edegelmekte oldukları birbirini tutmaz umumi parti politikası ile hiçbir zaman mutabakat kalmadım. Yayımlanan son tebliğde Hürriyet Partisi’ne paydos! Diyerek tepkisini ortaya koymuştur.” Zafer Gazetesi, 7 Ekim 1958.

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek CHP İstanbul İl Başkanlığı'nda yaptığı basın toplantısında muhalefet partileri arasındaki işbirliği mevzuuna değinerek “İktidara namzet bir parti olarak memleket hayrına çalışacak idealistlere kapımız açıktır. Menfaat için artık başka kapıda hayır görmeyenlere ise kapımız kapalıdır. CHP esasen bütün partilerin içinden çıktığı ana partidir. Bütün vatanperver millet hizmetine hazır olan irfana baba ocağına girmesi ve dönmesi tabiidir. Hürriyet ve demokrasi uğruna bütün kuvvetlerin birleşmesi elbet gereklidir. Bu yolda en geniş görüş ve anlayış bizdedir”¹³¹³sözleri ile muhalif partilerin CHP bünyesinde birleşmesini istemiştir. CHP milletvekili Muammer Aksoy Demokrat Parti'nin tavırlarından dolayı muhalefet partilerinin birleşmelerinin zaruri olduğunu bunun içinde en uygun partinin CHP olduğunu söyleyerek CMP ve CHP'nin birleşmesini istemiştir.¹³¹⁴Cumhuriyetçi Millet Partisi işbirliğine yönelik çalışmalarını 10 Ekim'de bitirmiştir. Genel İdare Kurulu bu hususta bir tebliğ hazırlamıştır. Tebliğ'de CHP dışında kalan diğer muhalefet partileri ile Hürriyet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi ile birleşmek istediğini açıklayarak bütün partilerin CHP çatısında toplanmasını doğru bulmayarak memleket için hayırlı olmayacağını ileri sürmüştür.¹³¹⁵

Adnan Menderes 12 Ekim 1958 tarihinde muhalefetin oluşturmaya çalıştığı cepheyi “nifak cephesi” olarak niteleyerek ilk defa “Vatan Cephesi'nin teşkil edilmesinin zaruri olduğunu ifade etmiştir.¹³¹⁶ Başbakan halka “Vatan Cephesi'nde birleşerek eserlerimizi hep birlikte muhafaza edeceğiz”¹³¹⁷ şeklinde seslenerek cepheye katılmalarını istemiştir. Adnan Menderes'in bu çağrısına CHP milletvekili İsmail Rüştü Aksal'dan cevap gecikmemiştir. Aksal “Sayın Menderes son konuşmalarında vatandaşları bir Vatan Cephesi kurmaya davet ediyor. Neyi müdafaa

¹³¹³ Ulus Gazetesi, 9 Ekim 1958.

¹³¹⁴ Muammer AKSOY, “Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir”, Forum Dergisi, 7-10.

¹³¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ekim 1958.

¹³¹⁶ Adnan Menderes: “Muhalefetteki arkadaşlarımızın vatanperverliğine bugün bir defa daha huzurunuzda müracaat ederek rica ediyorum. Kin ve ihtirası desteklemekte devam etmesinler Vatana hizmetin hangi istikamette bulunduğunu düşünerek muhalefetin kötü gidişine paydos desinler. Anarşiye ve nifaka paydos dedikten sonradır ki hakiki demokrasinin ve hürriyetin güneşi bütün parlaklığı ile ortaya çıkacak milletimizin terakki ve tealisine giden yolu daha da aydınlatacaktır.” Zafer Gazetesi, 13 Ekim 1958.

¹³¹⁷ Milliyet Gazetesi, 13 Ekim 1958.

etmek için Vatan Cephesi? Sayın Menderes'in haberi yoksa biz kendisine haber verelim. Bu Vatan Cephesi hakikatte memlekette çoktan kurulmuştur. Fakat kendisinin umduğu ve özlediği gibi değil tam karşısında. Karşısındaki bu vatan cephesinin kuvvetine 1957 seçimlerinin adedi neticesi reddedilmesi mümkün olmayan bir şahit değil midir”¹³¹⁸ diyerek Başbakan'ı eleştirmiştir. Bu arada Hürriyet Partisi Büyük Kongresini olağanüstü toplantıya çağırarak Hürriyet Partililerin güç birliğini gerçekleştirmek konusunda isabetli yol bulunacağı¹³¹⁹ belirtilerek birleşmeye olumlu bakılmıştır.

Bu gelişmeler yaşanırken İsmet İnönü Tokat'tan Amasya'ya geçerken Zile'de müessif hadiseler meydana gelmiştir. İnönü'yü karşılamaya gelen halka polis ve jandarma müdahale etmiş, job ve dipçikle kalabalık dağıtılmak istenmiştir. Tokat Valisi Fazıl Kaplıoğlu yaşananlardan CHP'yi sorumlu tutmuştur. İnönü Zile'ye geldiği vakit yolların emniyet güçleri tarafından tutulduğu görülmüştür. Emniyet güçleri kalabalığın dağılmasını istemiştir. Ancak kalabalık bu uyarıyı dikkate almayınca emniyet güçleri göz yaşartıcı bomba kullanmıştır. İsmet İnönü ise Zile CHP teşkilatının balkonuna çıkmış ve halkı selamlamıştır. Zile'den Amasya'ya geçen ana muhalefet lideri burada basın toplantısı düzenlemiş ve şunları söylemiştir. “Halkı çılgın hale getirmek için her türlü tertip ve tecavüz yapılmıştır.”¹³²⁰

Muhalif partilerin birleşme çabaları devam ederken iktidar çevrelerinde muhalif partilerin yurt genelinde bir çöküntü yaşadıklarını vatandaşların Demokrat

¹³¹⁸ Ulus Gazetesi, 15 Ekim 1958.

¹³¹⁹ Ulus Gazetesi, 20 Ekim 1958.

¹³²⁰ Milliyet Gazetesi, 18 Ekim 1958. Zile'de bulunan dört CHP milletvekiline hadiselerden dolayı haklarında dava açıldı. Dava gerekçesinde kanunsuz bir şekilde toplanan kalabalığı dağıtmak üzere vazifelendirilen emniyet güçlerinin dört milletvekili tarafından fiili tecavüze uğradıkları ve Emniyet Amirini tartaklayarak kokartımı sökmek suretiyle hakaret etmesi yer almıştır. Milliyet Gazetesi, 20 Ekim 1958. Milletvekilleri mahkemece beraat etmiştir. Ulus Gazetesi, 21 Ekim 1958. Yaşanan olaylardan dolayı hükümet muhalefeti suçlamıştır. Metin Toker olaylar esnasında Zile'de bulunan bir gazeteci gözüyle olayların gerçekten yaşandığını söylemiştir. Ardından sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “İktidar makamının bir dikenli koltuk olduğu çok söylenmiştir. Bunun sebebi o makamda oturanların hadiseleri vasıtalı bir şekilde öğrenmek zorunda olmasıdır... İşte Zile hadisesi eğer Sayın Adnan Menderes gözlerine iğneler batırıldığını bizzat hissetseydi... CHP'lilerin yanında bulunsaydı da her şeyin nasıl masumane cereyan ettiğini Sayın İnönü'nün Zile'de on dakika kalıp vatandaşlarını selamlamak için gittiğini bilseydi çok partili hayatımızın bir lekesini ebediyen teşkil edecek Zile hadisesinin müdafii rolüne çıkmazdı.” Metin TOKER, “Mühim”, Akis dergisi, 25 Ekim 1958, 5.

Parti'ye dolayısıyla Adnan Menderes'e bağlılık telgrafları gönderdikleri belirtilmiştir.¹³²¹ Bu arada "Vatan Cephesi'ne Yeni İlhaklar" başlığı altında her gün Vatan Cephesi'ne kaydolan kişilerin isimleri gazetelerde yer almaya başlamıştır.¹³²² CKMP Hayrabolu ilçe teşkilatı da kendisini fesh ederek Vatan Cephesi'ne katılmıştır.¹³²³ Başbakan her gittiği yerde Vatan Cephesi'ne vatandaşların neden katılması gerektiğini anlatarak Vatan Cephesi'nin kampanyasını yapmıştır.¹³²⁴ CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Adnan Menderes'in "Vatan Cephesi idealistlerin birleştiği demokrasi cephesidir" sözlerine yönelik "Bu iş Vatan Caddesi'ne benzemesin çünkü orada bozulanlar oldu" diyerek eleştirmiştir.¹³²⁵

Milli Muhalefet Cephesi ve Vatan Cephesi çekişmesi altında iktidar da muhalefet de üslubunu ağırlaştırarak söz düelloları devam etmiştir. Adnan Menderes "Eğer onlar bu şiddet politikalarında devam ederlerse görecekları mukabelede şiddet politikası olacaktır. Asıl mühim olan olanların değil bizim şiddet politikası takip etmememizdir. Zira biz iktidardayız. Eğer hükümet ve iktidar bu bozguncu gidişi durdurmak isterse mutlaka durdurur"¹³²⁶ sözleri ile muhalefetin şiddet politikası güttüğü ve bu gidişi ancak iktidarın durdurabileceğini belirtmiştir. Kemal Satır "Vatan Cephesi Demokrat Parti zihniyetine karşı kurulacaktır" diyerek¹³²⁷ iktidarı eleştirmiştir. Adnan Menderes muhalefeti "İktidar hırsı içindeler" şeklinde

¹³²¹ Zafer Gazetesi, 20 Ekim 1958. Zafer gazetesinde "Vatandaşlar akın akın DP'ye kaydoldular. Sivas, Giresun Çorum, Trabzon, Kayseri, Burdur, Maraş ve Şarkışla'da muhalif partilerden istifa ederek Demokrat Parti'ye geçiyorlar." Zafer Gazetesi, 21 Ekim 1958. "Binlerce Vatandaş DP Saflarına İlhak Etti." Zafer Gazetesi, 28 Kasım 1958.

¹³²² Zafer Gazetesi, 22 Ekim 1958. Adnan Menderes son aylarda muhalefet partileri arasından yapılan iltihakların doğru olup olmadığını tespitini istemiştir. Ayrıca vatandaşların Vatan Cephesi'ne katılım konusunda daha aktif politika izlenmesi istenmiştir. **BCA, Fon No: 30.1.0.0 - Kutu No: 45 - Dosya No: 269 - Sıra: 13** (30 Kasım 1958).

¹³²³ CKMP Hayrabolu ilçe başkanlığı tarafından Başbakan Adnan Menderes'e çekilen telgrafın içeriğinde iş birliği olayının kendilerine fayda sağlamak bir yana dursun CHP için oy toplama özelliği taşıdığı yer almıştır. **BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 218 - Dosya No: 676 - Sıra No: 3** (6 Nisan 1960).

¹³²⁴ Adnan Menderes Sivas'lı ve Karahan'lı nutuklarında "Biz vaatleri tutan vadettiğine inanan bir iktidarız. Onun içindir ki sekiz senedir durmadan devam eden bütün mücadelelere zehirli propagandalara gitme tezvir ve yıkıcı hareketlerin en kötülerine memleket içinde ve dışındaki bütün menfi çalışmalarına rağmen bugün sanki yeni iktidara gelmiş gibi zinde bir halde dimdik ayaktaız." Zafer Gazetesi, 22 Ekim 1958.

¹³²⁵ Milliyet Gazetesi, 22 Ekim 1958.

¹³²⁶ Zafer Gazetesi, 25 Ekim 1958.

¹³²⁷ Ulus Gazetesi, 28 Ekim 1958.

nitelendirerek “Her şeyden önce vatan her şey vatan için” diyerek Vatan Cephesi’ni kurarak muhaliflerin karşısına çıkmak gerektiğini söylemiştir.¹³²⁸

CHP Meclis Grubu Hürriyet Partisi cephesinden gelen Güç Birliği teklifinin ittifakla tasvip edildiğini belirterek farksız ve imtiyazsız olması şartı ile evet demiştir.¹³²⁹ TKP ve CMP 16 Ekim 1958’de birleşti. Daha sonra Hürriyet Partisi kongresinde alınan karar ile Güç Birliği gerçekleşmiştir. Böylece HP CHP’ye ilhak etmiştir. Böylece 24 Kasım 1958 tarihinde Güç Birliği gerçekleşmiş oluyordu.¹³³⁰ Bildirinin yayınlanmasının ardından CHP Meclisteki faaliyetlerine sıklık vermiştir.

Başbakan Adnan Menderes “Adına Güç Birliği denen böyle bir baltalama cephesi karşısında bu memleketin menfaatlerini her şeyin üstünde tutan sevgili vatandaşlarımızın Vatan Cephesi’ni teşkil etmek sureti ile tarih boyunca olduğu gibi bugün de Türk milletinin yüksek milli menfaatlere ne kadar bağlı olduğunun yeni bir delilini vereceklerinden eminim. Bira takım geçici sıkıntıların günlük üzüntülerini bahane ederek ve Türk milletini hakiki menfaatlerinin yolundan ayırarak onu kararında hataya düşürmeye çalışmak hiçbir zaman vatanperverlikle kabili telif değildir”¹³³¹ şeklindeki sözleri ile vatanını seven vatandaşların muhalefet partileri ile işbirliği yapmamalarını ve Vatan Cephesi’ne katılmalarını istemiştir.

İsmet İnönü Güç Birliği ile hedeflenen şeyleri açıklayarak CHP iktidara geldiği takdirde yapılacak işler yedi madde halinde toplamıştır. Güç Birliği’nin yürütülebilmesi, Hürriyet Partisi’nin kongresine bağlı olduğu da belirtilmiştir. Yedi maddenin içinde tarafsız idare, hâkim teminatı, hak ve hürriyetlerin garanti edilmesi, ispat hakkı, mal beyanı, nispi temsil usulü, Anayasa Mahkemesi, çift Meclis, anti demokratik kanunların ilgası vardır.¹³³² İktidarın yayın organı Zafer gazetesinde

¹³²⁸ Zafer Gazetesi, 25 Ekim 1958.

¹³²⁹ Milliyet Gazetesi, 9 Kasım 1958.

¹³³⁰ Milliyet Gazetesi, 25 Kasım 1958. CHP Konya Kongresi’nde konuşan İsmet İnönü “Muhalefet arasında Güç Birliği konusu demokratik rejimi selamete çıkartacak bir kuvvet olarak ufukta belirmiştir” dedi. Milliyet Gazetesi, 23 Kasım 1958.

¹³³¹ Zafer Gazetesi, 25 Kasım 1958.

¹³³² Milliyet Gazetesi, 19 Kasım 1958.

“İnönü’nün Güç Birliği İzaha Dün Gücü Yetmedi” başlığı ile muhalefeti yermek istemiştir.¹³³³ İktidar çevrelerinde CHP ve HP arasındaki Güç Birliği çalışmalarının Hürriyet Parti’li vatandaşlar tarafından protesto edildiği bu amaçla telgraflar çekildiğini belirtmiştir.¹³³⁴

Muhalif partiler arasında Güç Birliği tesis edilince İsmet İnönü başkanlığında Güç Birliği Heyeti 28 Kasım’da bir Güç Birliği gezisine çıkmıştır.¹³³⁵ İnönü’nün başkanlığında Güç Birliği Heyeti şehre girerken Burdur’da müessif hadiseler meydana gelmiştir. CHP liderini karşılamak isteyenleri polis dağıtmak istemiştir. Polis, jandarma ve halk arasında çatışma cereyan etmiştir. Polisle münakaşa eden milletvekilleri polis tarafından tartaklanmış hadiseler halkın sebep olduğunu söyleyen Vali Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nu uygulamak zorunda olduğunu belirtmiştir.¹³³⁶

Devlet Bakanı ve Ulaştırma Bakanı Muzaffer Kurbanoglu DP Şereflikoçhisar Kongresinde “CHP bir hıyanet cephesi kuruyor” diyerek “Güç Birliği teranesi ile iktidar partisine ve hükümete karşı hazırladığı tertipleri” izah etmiştir.¹³³⁷ İktidar çevreleri Güç Birliği’nin halk tarafından tasvip edilmediğini Vatan Cephesi’ne kitleler halinde ilhaklar ve Başbakan’a çekilen telgraflarla göstermek istemişlerdir.¹³³⁸ 30 Kasım’da Antalya’da konuşan İsmet İnönü “Huzur İstiyoruz” dedi ve iktidar mesullerini basirete davet etti. Ayrıca şiddet yoluna girme eğiliminin arttığını da” söyledi.¹³³⁹ Tevfik İleri Afyon’da yaptığı konuşmasında muhalefetin birleşerek oluşturduğu cephe “İktidar hırsı içinde olanların cephesi” olarak yorumlayarak “Muhalefetin tutumu karşısındadır ki Türk milletini hangi partiye mensup olursa olsun Türk vatandaşını bu güzel eserlerin muhafazası ve yenilerinin

¹³³³ Zafer Gazetesi, 19 Kasım 1958.

¹³³⁴ Zafer Gazetesi, 23 Kasım 1958.

¹³³⁵ Gezi kadrosu İsmet İnönü, Kasım Gülek, Turhan Feyzioğlu, Turgut Göle ve 12 milletvekili Hürriyet Partisi’nden Fethi Çelikbaş, Âlim Sipahioğlu, Osman Eroğlu ve İrfan Aksu. Milliyet Gazetesi, 28 Kasım 1958.

¹³³⁶ Milliyet Gazetesi, 30 Kasım 1958.

¹³³⁷ Zafer Gazetesi, 30 Kasım 1958.

¹³³⁸ Zafer Gazetesi, 1 Aralık 1958.

¹³³⁹ Milliyet Gazetesi, 1 Aralık 1958.

yapılması için birliğine beraberliğe maddi ve manevi tesanüte çağırıyoruz. Ve mütesanit bir milletin teşkil ettiği bu cepheye Vatan Cephesi diyoruz”¹³⁴⁰ diyerek muhalefeti eleştirmiştir.

İsmet İnönü “Şiddet politikası yürümez, en kötü Ortadoğu idaresine girilmek” istendiğini bildirdi.¹³⁴¹ İnönü Gaziantep kongresinde “Ya doğru yola gelecekler ya İnönü’nün canını alacaklar”¹³⁴² şeklindeki sözleri ile ölene kadar bu davadan vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. CHP lideri İsmet İnönü söylevlerinde “Güç Birliği’nin rejim için hakiki bir selamet çaresidir”¹³⁴³ diyerek güç birliğinin kampanyasını her gitti yerde yapmıştır. CMP’den istifa edip çok sayıda CHP’ye katılımlar olmuştur.¹³⁴⁴ Cephe yarışına CMP’nin de bir süre sonra katıldığını görüyoruz 8 Mart 1959’da Gençlik ve Fikir Ocağı açmıştır.¹³⁴⁵

Bu gelişmeler yaşandığı sırada Cumhuriyet Halk Partisi 12-15 Ocak 1958 tarihinde XIV. Büyük Kongresi’ni toplamıştır. Kongre’de Parti Meclis Raporu çerçevesinde “İlk Hedefler Beyannamesi” adıyla bir beyannameyi kabul etmişlerdir. Beyannamede “Demokratik gelişimimizi durduran geriletken bütün antidemokratik, kanunlar, usuller, zihniyet ve tatbikat kaldırılacaktır. Anayasamız modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun halk egemenliği, hukuk devleti sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir”¹³⁴⁶ denilerek bir anlamda iktidara geldiklerinde yapacaklarının apaçık teminatını vermiştir. İnönü kurultayın kapanışında da İlk Hedefler Beyannamesini muhakkak tahakkuk edeceklerini belirtti. Fethi Çelikbaş’a göre bu beyanname “CHP’nin halka açık taahhüdü” idi.¹³⁴⁷ İktidar çevreleri ise “CHP’nin bölücü beyannamesi” olarak

¹³⁴⁰ Zafer Gazetesi, 1 Aralık 1958.

¹³⁴¹ Milliyet Gazetesi, 7 Aralık 1958.

¹³⁴² Milliyet Gazetesi, 8 Aralık 1958.

¹³⁴³ Ulus Gazetesi, 11 Ocak 1959.

¹³⁴⁴ Ulus Gazetesi, 6 Ocak 1959.

¹³⁴⁵ Milliyet Gazetesi, 9 Mart 1959.

¹³⁴⁶ Ulus Gazetesi, 15 Ocak 1959.

¹³⁴⁷ Fethi ÇELİKBAŞ, “Meclis Çalışmaları”, Akis Dergisi, 5. Milliyet Gazetesi, 16 Ocak 1959.

değerlendirmiştir.¹³⁴⁸ Şerif Mardin'e göre beyannamede yarının Türkiye'sinde CHP'nin uygulamak istediği programın zorlukları anlaşılmıştır.¹³⁴⁹

Ancak bu sırada iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri kısa süreliğine de olsa yumuşatacak bir olay meydana gelmiştir. Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs meselesine yönelik İngiltere seyahati için bindiği uçağın aşırı sis nedeniyle düşmüştür. Menderes'in bu kazadan sağ kurtulması tüm ülkede sevinçle karşılanmıştır.¹³⁵⁰ CHP yönetimi Demokrat Parti Genel Başkan Vekil Ethem Menderes'i ziyaret ederek başsağlığında bulunmuştur. Menderes'in tedavisinin ardından yurda dönmüştür. Ankara garında bütün devlet erkânı Cumhurbaşkanı Celal Bayar, ana muhalefet lideri İsmet İnönü ve Genel Sekreter Kasım Gülek yer almıştır. Burada Menderes İnönü'nün elini İnönü'de Menderes'in boynuna sarılarak yanaklarından öpmüştür.¹³⁵¹ Menderes İnönü'ye teşekkür ederken samimi yakınlaşmalar olsa da sağlam bir zemine ulaşamayacak fırtınalı geçecek bir baharın habercisi olacaktı.

2.3.7. Muhalefetin Olaylı Geçen Yurt Gezileri

Muhalefet partileri arasında “Milli Muhalefet Cephesi” gerçekleşmesinin ardından iktidarın muhalefetin karşısına “Vatan Cephesi'ni” çıkarması Meclis'te tam anlamıyla bir kutuplaşmanın yaşanmasına ve Meclis'in çalışma istikrarının bozulmasına neden olmuştur. Bu dönemde sık sık Meclis toplantılarında kavgalar çıkmıştır. Bu durum her iki tarafında yani iktidar ve muhalefetin çalışmalarını Meclis

¹³⁴⁸ Zafer Gazetesi, 16 Ocak 1959.

¹³⁴⁹ “CHP'nin Ana Hedefler Beyannamesi'nin kabulünden sonra derhal incelenmesi ve esaslarını tespit etmesi gereken iki mesele vardır. Bunlardan birincisi demokratik planlama mekanizması için bir taslak hazırlamaktır. İkincisi de bazı umumi fakat kemmi, iktisadi ve sosyal gelişme hedeflerini tayin edip memleketin içinde mevcut bütün imkânların bu hedeflere erişilmesi bakımından nasıl bir manzara arz ettiklerini araştırmaktır.” Şerif MARDİN, “Ana Hedefler ve Ötesi”, Forum Dergisi 15 Mart 1959, 8-9.

¹³⁵⁰ Ulus Gazetesi, 7 Şubat 1959.

¹³⁵¹ Ulus Gazetesi, 1 Mart 1959. “İnönü ile Menderes öyle sarmaş dolaş olmuştu ki görenler gözlerine inanamıyordu... Gerçekten baba oğul gibiydiler.” Yılmaz ÇETİNER, **Nefes Nefese Geçen Bir Ömür**, 323.

dışına kaydırmasına sebep olmuştur. Meclis'te 1959 bütçesi görüşülürken kavga çıkmış¹³⁵² ana muhalefet partisi en sonunda “İlk Hedefler Beyannamesini” yayınlamıştır. Başbakan'ın atlattığı kaza da ikili ilişkileri düzeltmeye yetmemiştir. Meclis'in muhalefet için çalışamaz hale geldiği düşüncesi sonucunda ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü ve 46 milletvekili ile yurt gezisine çıkmıştır. Bu geziler olaylı geçecek ve 27 Mayıs darbesine giden süreci hızlandıracaktır.

Ana muhalefet lideri İsmet İnönü'nün ilk gezi rotası Uşak'ta Büyük Taarruz esnasında Yunan Başkomutanı General Trikopius'u esir aldığı ev olmuştur.¹³⁵³ Bu oldukça dikkat çekici bir ziyarettir. İnönü bu ziyareti ile Milli Mücadeledeki başarılarını hatırlatarak halktan CHP'ye destek vermesini talep etmiştir.

Uşak'ta CHP İl Kongresinde bir konuşma yapan İnönü, iktisadi durumu tenkit ederek “İktidar değişmeli bu onlar içinde faydalı olacak”¹³⁵⁴ şeklindeki sözleri ile iktidarın el değiştirmesinin gerekliliğini belirtmiştir. Konuşmasını tamamlayan İnönü Uşak'tan Manisa'ya geçmek için tren garına geldiği sırada başına bir taş atılmıştır. İnönü sarsıntının ve kalabalığın etkisiyle yere düşer. İlk tedavisi trende yapılan muhalefet liderinin başının arkası bandaj ile sarılır. Ardından arbede çıkar. Yaşanan bu olayda dikkat çeken nokta ise bölgedeki polis ve jandarmanın emir almadıkları gerekçesiyle olaya müdahale etmemesidir. Uşak Emniyet Müdürü “Ben bugün vazifemden aldım, sizlerden hiçbir farkım yoktur” diyerek olaylara karışmamıştır.¹³⁵⁵ Olayların ardından hemen neşir yasağı gelmiştir.¹³⁵⁶ Uşak hadisesinin başlangıcı Uşak Demokrat Parti İlçe binası önünde meydana gelmiştir. İnönü'nün cipi bina önüne geldiğinde balkona çıkan İlçe Başkanı Eşref Ögün sesini kalabalığa duyuramayınca elindeki çay bardağını öfke ile cipe savurmuştur.¹³⁵⁷

¹³⁵² Milliyet Gazetesi, 4 Ocak 1959.

¹³⁵³ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Mayıs 1959.

¹³⁵⁴ Milliyet Gazetesi, 1 Mayıs 1959.

¹³⁵⁵ Milliyet Gazetesi, 2 Mayıs 1959.

¹³⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1959.

¹³⁵⁷ Bardak Akis dergisi muhabiri Hamdi Avcıoğlu'nun alınına çarparak kaşını yarmıştır. Akis Dergisi, 7 Mayıs 1959, 5.

Uşak'ta yaşanan hadiselerden sonra Manisa'ya geçen İnönü 1 Mayıs 1959 tarihinde "Uşak'ta himaye altında istasyonda toplanan mütecavizler benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine Ehli Salip inadı ve muhalefeti karınca gibi ezme tavsiyesi gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek tatbikata konulmuştur. Azınlıkta olan iktidar nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak vatandaşları insan haklarından mahrum bırakmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar haklarını korumak kararına hür vatandaşlar karşısında mutlaka mağlup olacaklardır. Vatandaşlarımıza hizmetler uğruna seve seve can vermeyi hayatımızın yüksek şerefli son mükâfatı saymaktayız"¹³⁵⁸ sözleri ile olayların önceden düzenlendiğini vurgulamıştır.

Olayları iktidar adına ilk değerlendiren kişi İçişleri Bakanı Namık Gedik olmuştur. Gedik CHP'yi "tahrikçilikle" suçlamış ve İnönü'nün yürüyüşünü "faşist SS'lerin yürüyüşüne" benzetmiştir.¹³⁵⁹ Ardından sözlerine "Halk Partisi'nin başta reisleri olduğu halde kırk küsur mebus ve bazı gazetecilerle Ege Taarruzu adı altında ve şerefli Milli Mücadele tarihimizi istismar ederek kendi partilerinden olmayan vatandaşları idareyi ve hükümeti adeta müstevli düşman olarak ilan ve kabul edip bunlara karşı fiili harekete geçmek kararı ile girişmiş oldukları son derece ağır tahrik hareketleri şu anda bütün vahametiyle devam etmektedir"¹³⁶⁰ şeklinde devam etmiştir. Bu sözlerle hükümet olayların sorumlusu olarak ana muhalefet partisini suçlamıştır.

¹³⁵⁸ Bkz. (556), AYDEMİR, 374.

¹³⁵⁹ Milliyet Gazetesi, 4 Mayıs 1959.

¹³⁶⁰ Zafer Gazetesi, 3 Mayıs 1959. Adnan Menderes İnönü'nün başına taş atılması hadisesinin doğruluğuna inanmamıştır. Şöyle ki 14 Mayıs tarihinde yapılan grup görüşmelerinde "Uşak'ta taşlanmış, yarayı gören yok bir plaster yapıştırılmış bunlar deşilecek çıkacak ortaya. Şimdi halk ne diyor ne işi vardı orada 75 yaşına gelmiş Reisicumhurluk yapmış cephe kumandanlığı yapmış bir insan orada ne işi vardı." Bu sözler Menderes'in olaya inanmadığını kanıtlar niteliktedir. **BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1**, Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (14 Mayıs 1959).

İnönü Uşak'tan İzmir'e¹³⁶¹ geçtiğinde de bazı hadiseler meydana gelmiştir. İnönü sadece İzmir'e geldikten 1 saat sonra iki üzücü olay meydana gelmiştir. Olaylardan ilki Demokrat Parti İl Binası'nda bir infilak meydana gelmesi, ikincisi ise Demokrat İzmir gazetesinin bir grup tarafından tahrip edilmesidir. Tahminen 150 kişilik bir grup bağırışlar eşliğinde geldikleri gazetenin camlarını kırdıktan sonra ellerinde kalın demir çubuklar vasıtasıyla binanın kapılarını kırmışlardır. Ardından matbaaya inen grup matbaa makinesini tahrip etmişlerdir. Kalabalıktan bir kısım ise gazetenin deposuna inerek kâğıtları ateşe vermiştir. Öyle ki gazete harap haline gelmiştir. Matbaada bulunan Ahmet Angın ve Özdemir Hazer isimli iki gazeteci muhtelif yerlerinden yaralanmışlardır. Bir günlüğüne gazete yayınlanamamıştır.¹³⁶²

Ardından İstanbul'a geçen İsmet İnönü Topkapı'ya geldiği sırada kalabalık bir grup kendisini karşıladı. Topkapı'da da olaylar çıkmıştır. Bir grup genç İnönü'ye ait olan arabayı taşlamıştır. İnönü'yü o kargaşadan bir Binbaşı silahını çekerek kurtarır.¹³⁶³ İnönü 7 Mayıs 1959 tarihinde Ankara'ya döndüğünde de büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış ve polisle çatışmalar meydana gelmiştir.¹³⁶⁴ Muhalefet Topkapı'da yaşanan hadiselerin sebebi olarak hükümeti dolayısıyla Adnan Menderes'i göstermiştir.¹³⁶⁵

¹³⁶¹ İnönü İzmir'de bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında "Rejim demokratik olmazsa muhalefet bulunmazsa, vatandaş idareden memnun olmadığı zaman yarın için ümitsiz kalır. Vatandaşı bu ümitsizliğe düşmekten biz muhalefet kurtaracağız." Bkz. **İnönü'ye Atılan Taş ve Akisleri**.

¹³⁶² Milliyet Gazetesi, 3 Mayıs 1959. Gazete teşekkülleri üç ayrı tebliğ yayınladılar. Bu teşekküller Türkiye Gazeteciler Sendikaları Federasyonu, İstanbul Gazeteciler Sendikası, Gazeteciler Cemiyeti İdare Heyetleridir. 27 Mayıs darbesinden sonra Yassıada Mahkemesi'nde Demokrat İzmir Davası görülmüştür. Dava Ethem Menderes'in hatıra defterinden parçalar okunmuştur. Buna göre Ethem Menderes 8 Mayıs 1959 tarihinde Demokrat İzmir Matbaası'nın yanması olayında İzmir Valisi ile Başbakan Adnan Menderes arasında bir telefon konuşması geçtiğini Vali olayların olacağını fakat saatinin belli olmadığını söylediği ifadesi yer almıştır." **Yüksek Adalet Divanı Kararları 14 Ekim 1960- 15 Eylül 1961**, 840.

¹³⁶³ Ali GEVGİLLİ, **Yükseliş ve Düşüş**, 142.

¹³⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mayıs 1959.

¹³⁶⁵ 27 Mayıs askeri darbesinden sonra Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı'nda Topkapı Olayları davası görülmüştür. Burada sanık sıfatıyla bulunan Adnan Menderes yaşanan olaylarda ilgisinin olup olmadığına ilişkin olarak şu savunmayı yapar: "İnönü'nün İstanbul'a muvasalatı sebebiyle CHP'lilerin bir gösteri yapacakları bana bildirilmişti. Ben de şahsen bu vaziyetin doğuracağı ahvali düşünerek bu karşılamadan sarfınazar etmeleri hususunda CHP İl İdare Kurulu'na bir haber göndermiştim. Aynı zamanda Kemal Aygün ile konuştum. Bu memlekette iktidar hükümetinin pek çok insan tarafından tasvip edilip desteklendiğini göstermek için mukabil bir kitle topluluğunun tezahürünü temin etmek istedim. Bu tezahür ancak âdemi tasvip havasını göstermekten ibaret

Demokrat Parti Meclis Grubu yaşanan müessif hadiseleri görüşmek için 6 Mayıs 1959 tarihinde olağanüstü toplanmıştır. Toplantıda konuşan Adnan Menderes İnönü'nün yurt gezisinde ilk durak olarak Uşak'ı seçmesinin ve geziye Büyük Taarruz isminin verilmesinin sebeplerini “Milli Mücadele'nin bir safhasını taklit etmek suretiyle kuvvet almak” ve “Yarın memleketimizi ziyaret edecek misafirlerimizin bu ziyaretlerini engelleme maksadı taşımaktadır”¹³⁶⁶ şeklinde değerlendirmiştir. Toplantıda görüşlerini bildiren milletvekilleri Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun muhalefet tarafından açıkça ihlal edildiğini, muhalefetin takındığı tavırda ısrarcı olacağını “Pervasızca kanun dışı hareketlerde” bulduklarını belirtmiştir.¹³⁶⁷ İçişleri Bakanı Namık Gedik İnönü'nün Milli Mücadele'nin adeta tek kahramanı sıfatı ile Uşak'a hareket ettiğini söylemiştir. Giden kafilenin içinde “Tahrikler, küfürler ve nihayet içinde taş olan çiçek buketinin partimize fırlatılması ve partimizin camlarının kırılması gibi hadiselerin Uşak'ta bulunan mensuplarımızı ve vatandaşlarımızı son derece müteessir etmiştir. Ertesi gün partimizin mensubu olan arkadaşların bir gün evvel maruz buldukları ağır hakaretlere mukabeleleri maalesef hadiselere yol açmıştır” sözleri ile “Bütün hadiselerin tek bir müsebbibi vardır o da İnönü'dür” diyerek olayları İnönü'nün tertiplelediğini iddia etmiştir.¹³⁶⁸ Toplantıda ittifakla Tedbirler Komisyonu'nun kurulması ve 7 Mayıs'ta görevine başlaması kararlaştırılmıştır.¹³⁶⁹ Yaşanan olaylar Demokrat Parti içerisinde de hizipleşmelere neden olmuştur. Zeytinburnu İlçe Teşkilatı'na bağlı 15 Ocak ve 2 Bucağın idare heyetleri istifa etmiştir.¹³⁷⁰

kalacaktı. Arzumuz Yeşilköy'den İstanbul'a gelecek olan 20-25 kilometrelik yol boyunca müstakil ve mahdut partili gruplarımızın âdemi tasvip tezahürünü bir veya iki noktada ifade etmek suretiyle İnönü'ye ve CHP teşkilatına DP'nin mevcudiyetini duyurmaktan ibaret basit bir parti taktiği idi. Gerek halk gerekse Halk Partisi idarecileri karşısında bir yatıştırma tesiri yapar zihniyetiyle hareket ettik.” **Yüksek Adalet Divanı Kararları 14 Ekim 1960- 15 Eylül 1961**, 578. Bu dava Anayasa'yı İhlal Davası ile birleştirilerek Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesinin şart ve unsurları içinde mütalaa edilmesine karar verilmiştir.

¹³⁶⁶ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1**, Demokrat Parti Meclis Grubu Fevkalade Toplantısı, (6 Mayıs 1959).

¹³⁶⁷ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1**, Demokrat Parti Meclis Grubu Fevkalade Toplantısı, (6 Mayıs 1959).

¹³⁶⁸ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1**, Demokrat Parti Meclis Grubu Fevkalade Toplantısı, (6 Mayıs 1959).

¹³⁶⁹ **Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1**, Demokrat Parti Meclis Grubu Fevkalade Toplantısı, (6 Mayıs 1959), Milliyet Gazetesi, 8 Mayıs 1959.

¹³⁷⁰ Milliyet Gazetesi, 8 Mayıs 1959.

CHP Meclis Grubu 8 Mayıs 1959 tarihinde yayınladığı tebliğ ile İsmet İnönü'ye yönelik “Tecavüzler ve mükerrer suikast teşebbüsleri” olduğu iddia edilerek Başbakan ve İçişleri Bakanı hakkında Meclis tahkikatı açılması için önerge vereceğini açıklamıştır.¹³⁷¹ Beynamede belirtilen önerge CHP tarafından 9 Mayıs 1959 tarihinde Meclis'e verilerek “Uşak, Turgutlu, Akhisar, İzmir ve İstanbul'da yaşanan olaylardan dolayı Başbakan Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında soruşturma açılması” istenmiştir.¹³⁷²

Önerge 11 Mayıs 1959 tarihinde Demokrat Parti milletvekilleri tarafından reddedilmiştir. Önerge'nin reddedilmesi zerine CHP Grubu Meclis'i topluca terk etmiştir.¹³⁷³ Muhalefetin Meclis'i terk ettiği sırada DP milletvekili Baha Akşit “Millet huzurunda mahcup olacaksınız” şeklinde muhalefeti suçlamıştır.¹³⁷⁴ Muhalefetin bu tutumu iktidar çevrelerinde siyasi şantaj olarak değerlendirilmiştir.¹³⁷⁵ 14 Mayıs 1959 tarihinde toplanan Demokrat Parti Meclis Grubu'nda meydana gelen olaylarda CHP'nin tutumu görüşülmüştür. Toplantıda konuşan Adnan Menderes “Baba bir hırsız tuttuğum getir evladım gelmiyor, bırak gitsin, yakamı bırakmıyor” diyerek muhalefetin “Milletin başına bela olan kötü ananeleri ile bu memleketin hayatına refahına iktisadi kalkınmasına musallat olan zehirli bir teşekkül” olarak tanımlamıştır. Menderes muhalefete karşı alınacak tedbirlerin kendi patilerini muvaffak kılmak için değil memleketin selameti ve emniyeti için alınması zaruri olduğunu da belirtmiştir.¹³⁷⁶

İktidar ve muhalefet arasındaki bu adeta kargaşa hali en fazla kendisini Meclis'te hissettirmiştir. Meclis koridorlarında DP ve CHP milletvekilleri arasında

¹³⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mayıs 1959.

¹³⁷² Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mayıs 1959.

¹³⁷³ Zafer Gazetesi, 12 Mayıs 1959. Milliyet Gazetesi, 12 Mayıs 1959.

¹³⁷⁴ Zafer Gazetesi, 12 Mayıs 1959.

¹³⁷⁵ Zafer Gazetesi, 12 Mayıs 1959.

¹³⁷⁶ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1**, Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (14 Mayıs 1959).

yumruk yumruğa kavgaya sahne olmuş ve 11 milletvekili yaralanmıştır.¹³⁷⁷ İkili ilişkiler bu denli kopma noktasına geldiğinde diğer muhalefet partisi CMKP lideri arabuluculuk faaliyetine girmiştir. Önce Menderes ile üç saat sonra İnönü ile bir buçuk saatlik bir görüşme yapmıştır.¹³⁷⁸

Bu gelişmeler yaşandığı sırada CHP Kasımpaşa Kongresini toplanmıştır. Ancak kongrede herhangi bir müessif hadise olmaması adına polis nezaretinde yapılması CHP'lileri kızdırmıştır. Günaltay, “Biz iktidarda iken DP'lilerin meşhur Milli Husumet andına karar verdikleri kongre için Ankara Sergi salonunu tahsis ettik. Şimdi görüyorsunuz en ufak bir toplantıya polis hatta asker gönderiyorlar. Neden korkuyorlar? Biz isteseydik iktidarı onlara vermezdik”¹³⁷⁹ demiştir. CHP olaylara ilişkin olarak 16 Mayıs'ta bir tebliğ daha yayınlamıştır. Tebliğ'de “Hiçbir gayenin gözetilmeyeceği hakikat şudur ki milletvekili ve muhalefet partisi lideri vazife gezisine çıkmış olan İsmet İnönü bir merkezden idare edilen ve hususi talimatla gönderilmiş şahıslar vasıtası ile yürütülen tertiplerle suikast teşebbüslerine hedef tutulmuştur. Bugün Türkiye'de rejim meselesi bir dönüm noktasına gelmiştir. Türk milletinin en tabii haklarını inkâr ve iptal etmeden hür milletler camiasının müşterek ideallerini terk etmeden bir kelimeye meşruiyet sınırını aşmadan muhalefetin siyasi mücadele imkânlarını kısma yolunda bir adım daha atmak mümkün değildir”¹³⁸⁰ denilerek ikili ilişkilerde son raddeye gelindiği ifade edilmiştir.

Meclis'in 18 Mayıs günkü oturumunda İsmail Rüştü Aksal'ın gündem hakkında konuşurken kürsüden indirilmesi üzerine CHP milletvekilleri Meclis'i terk etmişlerdir. Gündem dışına çıktığı gerekçesi ile Reis Ağâh Erozan Aksal'a iki ihtar cezası vermiştir. Böylece muhalefet ve iktidar arasındaki uzlaşma beklentileri sonuçsuz kalarak rafa kalkmış ve ilişkilerde bir kopuş yaşanmıştır.¹³⁸¹ Muhalefet

¹³⁷⁷ Kavganın sebebi CHP mebusları tarafından dağıtılan mazbatalara mani olunmak istenmesidir. Mazbatalarda CHP Meclis tahkikatının açılmasını istediği meseleleri arz etmekte ve Meclis riyasetinin tarafsızlığını şikâyet etmiştir. Milliyet Gazetesi, 16 Mayıs 1959.

¹³⁷⁸ Milliyet Gazetesi, 18 Mayıs 1959.

¹³⁷⁹ Milliyet Gazetesi, 18 Mayıs 1959.

¹³⁸⁰ Kim Dergisi, 29 Mayıs 1959.

¹³⁸¹ Milliyet Gazetesi, 19 Mayıs 1959.

Uşak olaylarından sonra yeni bir gelenek başlatmıştır. Bir tehdit unsuru olarak sürekli Meclis'i terk etmek. Aslında bu uygulamayı Demokrat Parti CHP iktidarının son dönemlerinde sık sık kullanmıştır. 1 Haziran 1959 tarihinde de aynı olayların bir benzeri yaşanmıştır. CHP'lilerin takrirlerinin kabul edilmemesi üzerine tekrar Meclis'i terk etmişlerdir.¹³⁸² Bu arada iktidar ile muhalefet arasındaki tansiyonun düşürülmesi için CKMP Meclis'te üç şart öne sürer. Bunun için öncelikte Meclis'te sükûnet, tedbirlerden vazgeçme ve tahkikat taleplerinin görüşülmesi ile siyasi partiler arasındaki sert çatışmayı önlemek istemiştir.¹³⁸³

CHP Meclis Grubu 20 Mayıs 1959 tarihinde yayınladığı tebliğde “Cereyan eden hadiselerin partizanlığın memleket ve millet hesabına son derece tehlikeli bir raddeye ulaştığı belirtildikten sonra Türkiye’de rejim sorununun bir dönüm noktasına geldiğini” belirtmişlerdir.¹³⁸⁴ İktidar ise muhalefetin bu tavrını “çocukluk” olarak nitelendirmiştir.¹³⁸⁵ CHP 30 Mayıs'ta Küçük Kurultayı'nı toplamıştır. Kurultay'da konuşma yapan İnönü “Demokrasi bütün müesseseleriyle yerleşecek” demiştir. Ayrıca kurultayda önemli bir karar da alınmıştır. Karara göre İnönü ve milletvekilleri devamlı yurt seyahatlerine çıkacaklardır.¹³⁸⁶

İnönü ile yapılan bir mülakatta o gün ki siyasi atmosferi şu şekilde çizmiştir: “Bugün ki siyasi hayatımızın hususiyeti şudur: iktidar muhalefet için kanuni ve içtimai hiçbir emniyet müeyyidesi bırakmamıştır. Can ve mal mesuliyetsiz polis himayesi altında tecavüz tertiplerine maruzdur. Mesul makamlar kendilerini Büyük Meclis karşısında izahat vermek mecburiyetinde görmemektedirler.”¹³⁸⁷

Muhalefetin Ege Gezisi sonrası yaşanan gelişmeler neticesinde ülkede muhalefetin can güvenliğinin kalmadığı şeklindeki düşünceleri kuvvet kazanır.

¹³⁸² Milliyet Gazetesi, 2 Haziran 1959.

¹³⁸³ Milliyet Gazetesi, 3 Haziran 1959.

¹³⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs 1959.

¹³⁸⁵ Zafer Gazetesi, 21 Mayıs 1959.

¹³⁸⁶ Milliyet Gazetesi, 31 Mayıs 1959.

¹³⁸⁷ Kim Dergisi, 29 Mayıs 1959.

Ayrıca siyasi partiler arasındaki kutuplaşma halka da yansır.¹³⁸⁸ Uşak olayları uzun süre gündemden düşmemiştir. Öyle ki olayların sorumlusu olduğu iddia edilen bazı CHP'liler yargılanmış ve 1959 yılı sonların da beraat etmişlerdir.¹³⁸⁹ İktidar CHP'nin gerçekleştirdiği gezileri yakından takip etmiştir. Adnan Menderes tarafından DP Vilayet İdare Heyeti Reisliğine gönderilen tamimde muhalefetin gezi adı altında “kanunsuz” ve “yıkıcı” faaliyetlere giriştiğini belirtmiştir. Ayrıca muhalefetin gittiği yerlerde köylerde dahi iktidara geleceklerini, devri sabık yaratacaklarını ve DP'den hesap soracaklarını ifade ettiklerini de eklemiştir. Menderes muhalefetin bu tutumunun her ne kadar “gülünç” olduğunu belirtse de tüm parti teşkilatının uyanık olmasını da istemiştir.¹³⁹⁰

Olaylar o kadar çığırından çıkmıştı ki artık kamuoyu CHP'nin kapatılmasından bahsedilebiliyordu.¹³⁹¹ İsmet İnönü siyasi havayı yumuşatmak adına bir konuşma yapmıştır. Sözlerinde öncelikle CHP'nin Meclis'ten çekilmeyeceğini söyleyen İnönü ortamı yumuşatma için Meclis dışında da iktidarla konuşabileceğini belirtmiştir. “Yabancılarla CHP'nin iktidara gelince etkisizleştirilmiş bir politika takip edeceğinin söylendiğini işitiyorum. Bu söylentiler kesin olarak yalandır... Memleketin ikinci bir 12 Temmuz Beyannamesi'ne ihtiyacı var mıdır sorusuna memleketin buna çoktan beri ihtiyacı var. 12 Temmuz Beyannamesi... Partizan idareyi kaldırmıştır. Partizan idare ile iktidarda kalmak isteyenler bir 12 Temmuz Beyannamesi'nin eşini çıkamazlar.”¹³⁹²

İktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik Eylül ayında yeni olaylara neden olmuştur. 11 Eylül 1959 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve üç milletvekili Çanakkale İline bağlı Ezine ilçesi'nin Geyikli bucağına gitmişlerdir.

¹³⁸⁸ Eroğul'a göre dokuz gün süren Büyük Taarruz Türkiye demokrasi tarihinde yeni bir sayfanın açılmasına vesile olmuştur. Partiler arasındaki husumetin halk kitlelerine olağanca hıncı ile mal olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca olaylar büyüyünce hükümetin ipin ucunu kaçıracağı belli olmuştur. İktidar adeta mahalle kavgası zihniyeti içinde her olaya yeni bir olayla cevap vermiştir. Hukuk devleti kavramı gitgide yerini kısasa kısas konumuna bırakmıştır. Bkz. (59), EROĞUL, 233-234.

¹³⁸⁹ Fahri YETİM, *Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1957-1960)*, 122.

¹³⁹⁰ **BCA, Fon No: 30.1.0.0 - Kutu No: 45 - Dosya No:273 - Sıra No:2** (8 Temmuz 1959).

¹³⁹¹ Bkz. (59), EROĞUL, 234.

¹³⁹² Cumhuriyet Gazetesi, 24 Mayıs 1959.

Ancak aralarında içkililerinde bulunduğu yaklaşık beş yüz kişilik grup¹³⁹³ Gülek ve arkadaşlarının yolunu kesmişlerdir. CHP'lilere taş, cam kırığı ve toprak atmak suretiyle tecavüz etmişler, orada bulunan Ulus gazetesi ve Dünya gazetesi muhabirleri de tartaklanmıştır.¹³⁹⁴

Yaşanan olaylar üzerine bir basın toplantısı düzenleyen Kasım Gülek Geyikli'de yaşanan hadiseleri "Cana kast ve adam öldürme teşebbüsü" şeklinde değerlendirmiştir. Gülek İmroz'da kendisine çekilen telgraf sureti ile Geyikli'de bazı olayların tertip edildiğini haberini aldıklarını valiye müracaat ettiklerini ancak valinin hiçbir teşebbüste bulunup tedbir almadığını belirtmiştir.¹³⁹⁵ Tecavüz hadiselerinin sorumluluğunun Demokrat Parti'de olduğunu söyleyen Gülek tecavüz hadisesi üzerinde ciddi ölçüde durulması gerektiğinin altını çizmiştir.¹³⁹⁶

Olaylar sonrası İnönü başkanlığında toplanan CHP Merkez İdare Kurulu Geyikli olaylarını görüşmüş ve sonuçta olayları incelemek üzere bir Tetkik Heyeti'nin bölgeye gönderilmesine karar vermiştir.¹³⁹⁷ İktidar ise Ankara Radyosu aracılığıyla yaptığı yayında CHP'nin bölgede tahkikat yaptığı takdirde sorumlu tutulacağına Meclis kararı olmadan tahkikat yapamayacaklarını buna iç tüzük ve hükümlerin mani olduğunu ancak adli merciinin yapabileceğini ifade etmiştir.¹³⁹⁸ Hükümetin bu kararı karşısında İsmet İnönü Anadolu Ajansı vasıtası ile yayınlana tebliğde "Hem hukuk kaideleri hem de Meclis iç tüzüğüne aykırı olduğunu" belirtmiştir. İnönü "İcabında Başvekil tevcih edilecek sual takrirlerini biz gerekli incelemeleri yapmazsak hazırlayabiliriz" diyordu.¹³⁹⁹ CHP yönetimi aldığı karardan dönmemiş Geyikli'ye gitme kararı almıştır. Heyet oraya vardığında Demokrat

¹³⁹³ Ulus'a göre bu grup Demokrat Partililerdir.

¹³⁹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1959.

¹³⁹⁵ Ulus Gazetesi, 13 Eylül 1959.

¹³⁹⁶ Milliyet, 13 Eylül 1959. Yassıada duruşmalarında Çanakkale, İskele ve Geyikli 31. kilometre Olayları davasında sanık durumunda bulunan Adnan Menderes yaşanan olayların "... Mahalli parti teşkilatı tarafından gösterilen reaksiyondan ibaret" olduğunu belirtmiştir. **Yüksek Adalet Divanı Kararları, 14 Ekim 1960- 15 Eylül 1961**, 791.

¹³⁹⁷ Ulus Gazetesi, 15 Eylül 1959.

¹³⁹⁸ Milliyet Gazetesi, 16 Eylül 1959.

¹³⁹⁹ Milliyet Gazetesi, 17 Eylül 1959.

Parti’li nümayişçilerin taşkınca hareketleri yüzünden gemiden inemeyerek İmroz’a geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁰⁰

CHP heyeti yeni bir olayın yaşanmasından endişe ettiği için kaldıkları Çanakkale’den Vali’ye telgraf çekerek yeni bir olay yaşanmaması adına önlem almalarını istemiştir.¹⁴⁰¹ Çanakkale’de yaşanan hadiseler üzerine radyoda yapılan yayında “...Muhalefetin bir vaveylası olan Geyikli olayları basın tarafından yalan yanlış malumatla iktidara karşı bir tahrik unsuru haline getirilmektedir.” Geyikli olaylarının muhalefet tarafından bir soğuk harp şekline sokulduğunu belirten Radyo gazetesi¹⁴⁰² “Soğuk harbi mutlaka önleyeceğimizi beyan ediyoruz, soğuk savaş kazanacağız, bu zaman uzak değildir” diyerek muhalefete karşı tedbirler alınacağı bildirilmiştir.¹⁴⁰³ Yaşanan bu gelişmelerden sonra Çanakkale Sulh Ceza Hâkimliği’nden alınan karar ile olaya tedbir kararı getirilmiştir.¹⁴⁰⁴ CHP’li tetkik heyetinin İstanbul’a dönmesi de olaylı geçmiştir. CHP mebusunu takiple vazifeli gazeteciler karakola alınmıştır. Bir gazeteci ve on CHP’li milletvekili yaralandı. Polis Galata Rıhtımında toplanan CHP’lileri zorla dağıtmış yaklaşık elli kadar vatandaşı da polise mukavemetten gözaltına almıştır.¹⁴⁰⁵ İstanbul Valisi Ethem Yetkiner AA’ya verdiği beyanatta “Galata rıhtımında vuku bulan hadiselerin CHP’liler tarafından hazırlanmış ve telgraf gönderilerek kamufle edilmeye çalışılmış olduğunu ve iki günden beri Çanakkale’de huzursuzluk yaratan mebusların yeni bir hadise yapmak istediklerini” söylemiştir.¹⁴⁰⁶ Devlet Bakanı ve Basın Yayın Turizm Bakan Vekili Abdullah Aker Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile Basın

¹⁴⁰⁰ Ulus Gazetesi, 20 Eylül 1959.

¹⁴⁰¹ Ulus Gazetesi, 23 Eylül 1959.

¹⁴⁰² Milliyet Gazetesi, 23 Eylül 1959.

¹⁴⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Eylül 1959.

¹⁴⁰⁴ Milliyet Gazetesi, 24 Eylül 1959.

¹⁴⁰⁵ Milliyet Gazetesi, 25 Eylül 1959. İki gazeteci ve dokuz CHP’li daha tevkif edildi. Milliyet Gazetesi, 26 Eylül 1959. 26 Eylül’de davanın duruşması başladı. Milliyet Gazetesi, 27 Eylül 1959. Galata rıhtımı hadisesi sanıklarından üç kişi 1000’er lira kefaletle tahliye dildi. Diğer sanıklarda tahliye edildi. Vatan gazetesinin altı muhabiri ve Hilmi Yavuz, Tıp Fakültesi öğrencisi Nurettin Sözen, Hukuk Fakültesi öğrencisi Suat Tepeciktir. Milliyet Gazetesi, 29 Eylül 1959. 19 kişinin duruşması devam etmiştir. 3 Ekim’de görülen celsede 8 kişi hakkındaki tahliye talebi mahkeme tarafından reddedilmiştir. Milliyet Gazetesi, 4 Ekim 1959. Mehmet Saim Oral tahliye edilmiştir. Milliyet Gazetesi, 6 Ekim 1959. Cumhuriyet Gazetesi muhabirlerinden Egemen Bostancı, Mehmet Öztürk ve Ömer Dipçin tahliye edildi. Milliyet Gazetesi, 11 Ekim 1960. Sanıkların tümü tahliye edildi. Mahkeme Bumin Yamaoğlu’na takipsizlik kararı verdi. Milliyet Gazetesi, 23 Ekim 1959.

¹⁴⁰⁶ Milliyet Gazetesi, 26 Eylül 1959.

Kanunu'nun en sert şekilde tatbik edileceğini belirtmiş sözlerinin devamında “Bu tip hadiselerde pekâlâ vazifeli bir polis memuru da ölebilirdi, nihayet gazeteci de bir anlık heyecan halinde dövülebilir, yaralanabilir”¹⁴⁰⁷ dedi. CHP Adana milletvekili Kasım Gülek olaylarda yaralanan Vural Vahit Hiçsulçmez'i evinde ziyaret etti. Genç gazeteciye moral veren Gülek, “Gazetecilerin de sinirleri politikacılarınkı kadar sağlam olmalıdır. Sakın Türk polisine gücenme. Sana vuran eller hakikatte polis değil, doğru söyleyeni sevmeyenlerdir”¹⁴⁰⁸ dedi.

CHP ile DP arasında çekişmeler yaşandığı sırada CHP içerisinde anlaşmazlık çıktığı gözlemlenmiştir. Kasım Gülek'in Çanakkale gezisi sırasında Geyikliye program haricindeki ekiple gitmesi parti içerisinde tenkit edilmiştir.¹⁴⁰⁹ Kasım Gülek Genel Sekreterlikten istifasını vermiştir.¹⁴¹⁰ Aslında Gülek'in istifa etmesinde uzun süreden beri süregelen Gülek İnönü çatışması etkili olmuştur. Milliyet gazetesinin sorularını yanıtlayan Gülek bundan sonra parti içerisindeki çalışmalara devam edeceğini söyledi.¹⁴¹¹

Yaşanan olaylar sonrasında iktidar-muhalefet ilişkileri geri dönmez bir istikamette ayrılmıştır. Öyle ki artık ülkede bahar havası tesis edecek yakınlaşmalar geride kalmış, iki partinin milletvekilleri Meclis'te dahi bir araya gelememiş olmuşturlar. Şüphesiz ki ülkenin siyasi havasındaki ayrışma halkı da etkilemiş ana muhalefet partisi liderinin yurt gezilerinde çıkan hadiseler tekrarlanır hale gelmiştir. Artık bu dönemde önümüzde şöyle bir iktidar ve muhalefet tablosu vardır. Kontrolü elinde tutabilmek adına muhalefet üzerinde yıpratıcı etkileri görülen tedbirleri alan baskıcı bir iktidar. İktidara Meclis'ten karşılık veremeyeceğine inanarak çareyi yurt gezilerinde arayan kısacası halkta arayan ve iktidarı halk desteğiyle kuşatmaya çalışan şiddetli bir muhalefet.

¹⁴⁰⁷ Milliyet Gazetesi, 30 Eylül 1959.

¹⁴⁰⁸ Milliyet Gazetesi, 1 Ekim 1959.

¹⁴⁰⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Eylül 1959.

¹⁴¹⁰ Ulus Gazetesi, 28 Eylül 1959 yerine İsmail Rüştü Aksal getirilmiştir. Milliyet Gazetesi, 28 Eylül 1959.

¹⁴¹¹ Milliyet Gazetesi, 29 Eylül 1959. Kasım Gülek partinin Haziran 1960 tarihinde yapılacak toplantısında tekrar Genel Sekreterliğe adaylığını koyacağını da belirtti. Milliyet Gazetesi, 2 Ekim 1959.

2.3.8. Erken Seçim Tartışmaları

1959 yılının son aylarında iktidar ile muhalefet ilişkileri yine sıkıntılı ve gergindi. Denilebilir ki bu durum 1960 yılının ikili ilişkiler açısından oldukça sert geçeceğini gösteriyordu. Her ne kadar ilan edilmiş erken seçim söz konusu olmasa da gerek iktidar gerekse muhalefet başlattığı çalışmalarla “erken seçim tartışmalarını” ortaya çıkarmıştır.

Muhalefet meydanlarda seçim yapıldığı takdirde Demokratların iktidardan düşeceklerini belirtiyordu. Ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü “Seçimler 1960 yılında yapılabilir” diyerek adeta fitili ateşledi.¹⁴¹² Yine İnönü’ye göre hükümetin politikalarından dolayı ıstırap çeken vatandaş seçimlerde muhalefetin iktidara gelmesini beklemektedir.¹⁴¹³ CHP Genel Sekreteri Rüştü Aksal İstanbul’da yaptığı konuşmada “Seçimleri kaybettikleri halde, iktidarda kalabilmenin mümkün olduğunu sanan katillerin tehlikeli maceralar peşinde koştuklarını hatırlatmak istiyorum”¹⁴¹⁴ dedi. CHP Gaziantep Kongresinde İnönü “1960 yılının ilk yarısında seçimlerin yapılması için geniş hazırlığa girildiğini” belirtiyordu.¹⁴¹⁵ Ardından İsmet İnönü 10 Ocak 1960 tarihinde Bursa İl Kongresi’nde yaptığı konuşmada iktidara ağır ithamlarda bulunarak “Hayati bir seçimin arifesinde milleti salim karardan alıkoyacak ruhi baskılara başlanmıştır. Her vatandaştan seçimi kaybedecek iktidarın iş başında tek bir dakika duramayacağını tanıdıklarına anlatmasını istiyorum. Vatandaşlarım emin olsunlar ki seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse dünya başlarına yıkılacaktır”¹⁴¹⁶ dedi. İnönü’nün bu sözlerine iktidar cephesinden yanıt gecikmemiştir “DP’yi millet iradesine karşı hareketle itham etmek

¹⁴¹² Milliyet Gazetesi, 12 Ekim 1959.

¹⁴¹³ Milliyet Gazetesi, 14 Ekim 1959.

¹⁴¹⁴ Ulus Gazetesi, 12 Ekim 1959.

¹⁴¹⁵ Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1960.

¹⁴¹⁶ Ulus Gazetesi, 11 Ocak 1960.

kimsenin haddi değildir.”¹⁴¹⁷ Adnan Menderes’in üç radyoda birden yayınlanan beyanatında İnönü’yü açık konuşmaya davet etti. İnönü Başbakan’a cevaben “Seçimi kaybedecekler ve iktidarda kalamayacaklar” dedi.¹⁴¹⁸

Bilecik’te konuşan İnönü seçim mücadelesini çetin hakikatleri halka anlatarak yapacaklarını söyledi.¹⁴¹⁹ Başbakan Adnan Menderes seçim kararı yok diyerek tartışmalara nihai bir nokta koymak istemiştir. Sözlerinin devamında “Seçimlerin ne zaman yapılacağını iktidar ve DP Meclis Grubu tayin eder. Hâlbuki ne DP Grubu’nun böyle bir kararı vardır. Ne de böyle bir teklif mevcuttur”¹⁴²⁰ dedi. Bu sözlerin üzerine İnönü Başbakan’a “Bu yıl seçim var mı yok mu”¹⁴²¹ dedi.

Başbakan Adnan Menderes radyolarda yayınlanan beyanatında muhalefetin yapılacak seçimlerde ortadan silinmekten korktuğunu söyleyerek “Millete zulmediyorlar” dedi. Sözlerinin devamında muhalefetin stratejisine değinerek “İktidardan düştüğünüz andan itibaren bugüne kadar tam on senedir fasılasız olarak memleketi en sert bir seçim mücadele ve kampanyasının fırtınaları ile sarsıp durmadınız mı? Bir an için hepsini bir tarafa bırakalım son 1957 seçimlerinin neticeleri belli olduğu andan itibaren 1960 veya 1962’de yapılacak olan seçimlerin kampanyasını açmamış mıydınız?”¹⁴²² dedi. Adnan Menderes’in son sözlerine cevap veren İnönü Başbakanı kastederek “Kendisini iktidardan düşmeye alıştırmalı” dedi.¹⁴²³ İsmet İnönü Adnan Menderes’e radyoda karşılıklı konuşmayı da teklif etmiştir. Başbakan radyonun devlet malı olduğunu söylemiş, “CHP’nin seçimsiz iktidar istiyor”¹⁴²⁴ demiştir.

¹⁴¹⁷ Zafer Gazetesi, 12 Ocak 1960.

¹⁴¹⁸ Milliyet Gazetesi, 11 Ocak 1960.

¹⁴¹⁹ Milliyet Gazetesi, 12 Ocak 1960.

¹⁴²⁰ Milliyet Gazetesi, 13 Ocak 1960.

¹⁴²¹ Milliyet Gazetesi, 14 Ocak 1960.

¹⁴²² Milliyet Gazetesi, 17 Ocak 1960.

¹⁴²³ Milliyet Gazetesi, 18 Ocak 1960.

¹⁴²⁴ Milliyet Gazetesi, 22 Ocak 1960.

İsmet İnönü seçimlerin yapılıp yapılmayacağını Başbakan'a sormuş ardından cevabını “Dürüst seçim teminatı verirseniz rahat edeceksiniz vermezseniz gene gideceksiniz hem de fena gideceksiniz”¹⁴²⁵ şeklinde vermiştir. İnönü'nün bu sözleri akıllara gayri meşru yollarla iktidardan düşürülmesi kavramını getirmiştir. Karşılıklı söz düellolarının ardından DP ve CHP Genel Merkezlerinde genel seçimler için hummalı çalışmaların başladığını görüyoruz. CHP Genel Merkezi'nde seçim faaliyetlerini düzenlemek amacıyla 17 kişilik bir seçim komitesi kurulmuştur. Komitenin başkanlığına CHP Genel Sekreteri Rüştü Aksal getirilmiştir.¹⁴²⁶

CHP Grup Başkan Vekili Avni Doğan bu buhranlı durumdan kurtulmanın tek çaresinin süratle seçime gidilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁴²⁷ Ayrıca seçim beyannamesi hazırlamaya da başladılar.¹⁴²⁸ İsmet İnönü de partililere “Önümüzdeki aylarda seçim yapılacakmış gibi çalışın”¹⁴²⁹ dedi. Kendisinden oldukça emin gözükten muhalefet yayınladığı beyannamede DP'nin iktidardan düşeceğini belirtiyordu.¹⁴³⁰ Gerek DP'liler gerekse CHP'liler vatandaş oylarını en çok kendilerinin alacağını iddia etmişlerdir.¹⁴³¹ CHP Meclis Grubu'nun yayınladığı tebliğde “Şunu bir daha hatırlatalım ki vatandaş güvenini kaybeden bir siyasi teşekkülü hiçbir tertip ve tedbir düşmek ten kurtaramaz. Milli iradeye karşı gelmeye teşebbüs edecek olanlar devletin hizmeti gören şerefli insanların kanuni ve ahlaki davranışını haysiyetine bağlı ve haklarını korumaya kararlı vatandaşların azim ve cesaretini CHP teşkilatını karşılarında bulacaklardır.”¹⁴³² Tevfik İleri DP'nin 1990 yılına kadar iktidarda kalacağını belirtti.¹⁴³³

¹⁴²⁵ Ulus Gazetesi, 23 Ocak 1960.

¹⁴²⁶ Milliyet Gazetesi, 1 Mart 1960.

¹⁴²⁷ Ulus Gazetesi, 1 Mart 1960.

¹⁴²⁸ Milliyet Gazetesi, 4 Mart 1960. CHP'nin tebliğinde “Önümüzdeki seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin zaferi, her şeyin üstünde, ahlakın ve insanlık haysiyetinin zaferi olacaktır” deniliyordu. Akis Dergisi, 16 Mart 1960.

¹⁴²⁹ Milliyet Gazetesi, 9 Mart 1960.

¹⁴³⁰ Milliyet Gazetesi, 12 Mart 1960.

¹⁴³¹ Milliyet Gazetesi, 14 Mart 1960.

¹⁴³² Milliyet Gazetesi, 15 Mart 1960.

¹⁴³³ Milliyet Gazetesi, 16 Mart 1960.

DP Genel Merkezinde de seçim hazırlıklarına fiilen başlanmıştır. DP Genel Merkezi seçim çalışmalarının başlatılması için ilçe teşkilatlarına talimat gönderdi. Bunun üzerine ilçe teşkilatlarından çalışmaların başlatıldığına dair telgraflar göndermeye başlamıştır. Beyşehir’de ilçe ve kazaları ziyaretler¹⁴³⁴ Kütahya’da ile toplantılar başlatılmıştır.¹⁴³⁵ GİK Kamil Gündeş’in başkanlığında seçim işini organize etmek için 30 kişilik heyet kurdu.¹⁴³⁶ Beklenen açıklama hükümet cephesinde Başbakan Yardımcısı Medeni Berk, genel seçimlerin kuvvetli bir ihtimalle ilkbaharda yapılacağını söyledikten sonra “Seçimin yaklaştığı açıkça görülmektedir. Şimdi tek mesele seçim tarihinin ilanından ibarettir. Şimdi tek mesele seçim tarihinin ilanından ibarettir. Seçim tarihini tatbikî TBMM belirleyecektir. İktidara yakın bir vekil olarak seçimler ilkbaharda ancak olağanüstü durumda son baharda yapılacaktır.”¹⁴³⁷ Bu sözlerden sonra sekiz milyon seçim zarfı ismarlanarak oy sandıklarının da tamiri istendi.¹⁴³⁸ Ülke adeta yeni bir seçime hazırdı.

2.3.9. Kayseri Hadiseleri ve Tahkikat Komisyonu

İktidar ile muhalefet ilişkilerindeki kaos hali Kasım Gülek’in Adana’nın kurtuluşu şenliklerinden sonra yaşadığı olaylar ile kopma noktasına gelmiştir. Kutlamaların ardından Gülek’i omuzlarına alan halk, polis tarafından coplarla dağıtılmaya çalışılır. Ancak başarı sağlanamayınca askeri birliklerden yardım istenir. Gülek ve birlikte Adana’ya geldiği milletvekilleri hırpalanmış, olayda üç kişide yaralanmıştır.¹⁴³⁹ İsmet İnönü ise 6 Şubat 1960 tarihinde kırk dört milletvekili ile Konya’ya gitme kararı alır. Burada bir konuşma yapan İsmet Paşa İlk Hedefler Beyannamesi’nde belirttikleri idareyi kuracaklarını ifade eder.¹⁴⁴⁰ Burada da olaylar çıkmış, polis CHP liderine tezahürat yapan kalabalığı copla ve gaz bombası ile dağıtmıştır. CHP İl Kongresi’nde konuşan Genel Başkan İnönü “Millet dürüst

¹⁴³⁴ BCA, Fon No: 30.1.0.0 – Kutu Kodu: 45 – Dosya No: 271 – Sıra No: 6 (23 Haziran 1959).

¹⁴³⁵ BCA, Fon No: 30.1.0.0 – Kutu Kodu: 45 – Dosya No: 271 – Sıra No: 6 (14 Temmuz 1960).

¹⁴³⁶ Milliyet Gazetesi, 22 Mart 1960.

¹⁴³⁷ Milliyet Gazetesi, 28 Mart 1960.

¹⁴³⁸ Milliyet Gazetesi, 6 Nisan 1960.

¹⁴³⁹ Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1960.

¹⁴⁴⁰ Milliyet Gazetesi, 7 Şubat 1960.

olmayan seçim yollarına gitmek isteyenleri baş aşağı getirecektir”¹⁴⁴¹ diyerek yakında olacakların sinyalini veriyor gibiydi.

Bu olayların üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra Kayseri Yeşilhisar’da meydana gelen hadiseler siyasi havanın iyice bozulmasına sebep olur. 24 Mart 1960 günü Kayseri’nin Yeşilhisar kazasında Halk Partililer ile polis çatışmıştır.¹⁴⁴² Hükümet olayın üzerine giderek bu olayın merkezden idare edildiğinin ve hükümeti bastırma hadisesi olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴³ Hükümetin bu değerlendirmesi ortamı iyice gerginleştirmiştir. CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal “Yıldırma hareketinin hüsrana uğrayacağını” belirterek “6-7 Eylül hadiselerinden Uşak hadiselerine kadar çeşitli ve vahim tezahürleri görülmüş olan zihniyet masum vatandaş kanının akıtılmasına kadar ileri gitmiştir”¹⁴⁴⁴ şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. İktidar çevreleri ise olayı tahrik edenlerin CHP’liler olduğunu belirtir.¹⁴⁴⁵ Başbakan Adnan Menderes 28 Mart’ta Cumhurbaşkanı Bayar’a yazdığı mektupta CHP’nin bir ihtilal teşebbüsünde bulunduğu şüphesini dile getirmiştir.¹⁴⁴⁶ İktidar yaşananların sorumlusu olarak muhalefeti göstermiş ve bu doğrultuda propaganda yapmıştır. Yeşilhisar’daki hadiseleri değerlendiren Radyo gazetesi yayını muhalefete sert hücumlarda bulunmuştur. Radyo gazetesinin kırk beş dakikalık neşriyatında Yeşilhisar’daki hadiselerden bahsetmemiştir. Bu mesele ile ilgili olarak CHP tarafından yayınlanan tebliği inceleyerek “Devletin hâkimiyetine karşı girişilmiş bir hareket” olarak tasvir edilmiştir. Vatandaşların CHP’ye inanmadıklarını bildirerek Uşak ve 6-7 Eylül olaylarını ele alınıp muhalefetin bunları “istismar ettiğini” belirtmiştir. CHP’li vatandaşları liderlerinin tutumuna mani olmaya davet eden

¹⁴⁴¹ İnönü Konya yolunda bir otomobil kazası da geçirmiştir. Ancak kendisine bir şey olmamıştır. Milliyet Gazetesi, 8 Şubat 1960.

¹⁴⁴² Albayrak olayı Yeşilhisar Tarım Kooperatif seçimlerini CHP’nin kazanması üzerine Demokratlar kavga çıkarmışlardır. “Kargaşa esnasında gözaltına alınan CHP’lileri polis dövdü” şeklinde anlatır. Bkz. (683), ALBAYRAK, 528.

¹⁴⁴³ Bkz. (607), BURÇAK, 645.

¹⁴⁴⁴ Ulus Gazetesi, 26 Mart 1960.

¹⁴⁴⁵ Zafer Gazetesi, 28 Mart 1960.

¹⁴⁴⁶ Uğur MUMCU, **İnkılap Mektupları**, 95-101.

Radyo gazetesi bunda muvaffak olamadıkları takdirde kendilerini Vatan Cephesi'ne iltihaka çağırıştır.¹⁴⁴⁷

Tansiyonun bu denli yükseldiği bir dönemde Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü partisinin il kongresine katılmak için Kayseri'ye gitmeye karar verir. Kayseri Valisi İnönü'ye yaşanan hadiselerden dolayı bütün siyasi toplantıların kaldırıldığını bildiren bir telgraf göndermiştir.¹⁴⁴⁸ İnönü Vali'nin uyarılarını dikkate almayarak 30 milletvekili ile 2 Nisan'da trenle Kayseri'ye hareket eder. İnönü Valilikten gelen telgrafa yanıtı çok sert olur. "Beni mi şehre sokmuyorsunuz? Bu kimin haddine? Örfi idare mi ilan ettiniz? Kim aldı bu kararı? Aklınızı başınıza alınız. Elinizden geleni yapın. Benim Kayseri'ye gitmeme kimse mani olamaz. Nameşru ve kanunsuz emri reddediyorum."¹⁴⁴⁹ Tren Kayseri vilayet hududunda Himmetdede istasyonunda durdurulur.¹⁴⁵⁰ Bu arada Kayseri Vali yardımcısı İnönü'ye Ankara'ya dönmesini bildirmiş ancak CHP Genel Başkan'ı kararında ısrar edince üç saat sonunda trenin hareketine izin verilmiştir. İnönü'nün Kayseri'ye girişinde herhangi bir olay yaşanmamıştır.¹⁴⁵¹ Ancak İnönü Yeşilhisar'a gidmeden Ürgüp üzerinden Ankara'ya dönmüştür.

Kayseri'de yaşanan olaylarla ilgili olarak Ürgüp'te bir açıklama yapan İnönü iktidarı sert bir dille eleştirerek "Vatandaşların emniyetle haber veririm ki esasen azlıkta olan kanun dışı partizanların mecalleri zayıflığın son haddine gelmiştir. Nihai kalıntılar vatandaş iradesi önünde tarumar olmak yolundadır"¹⁴⁵² diyerek kanun dışı hareket edenlerin tarumar olacağını söylemiştir. CHP Genel Sekreteri İsmail Rüştü Aksal 3 Nisan 1960 tarihinde CHP Hatay İl Kongresi'nde yaptığı konuşmasında "Vatandaş her gün memleketin her yerinde farklı siyasi kanaate sahip olmanın eziyetini çekmektedir. Bütün bunlardan da önemlisi DP başlarının bu partizanlığın

¹⁴⁴⁷ Milliyet Gazetesi, 28 Mart 1960.

¹⁴⁴⁸ Akis yıldırım telgrafının sabaha karşı dörtte İnönü'ye ulaştığını, İnönü'nün telgrafi okuduktan sonra yazı masasının üzerine fırlattığını ve "Beni Said-i Nursi zannediyor galiba" dediğini belirtir. Akis Dergisi, 6 Nisan 1960, 5.

¹⁴⁴⁹ Hürriyet Gazetesi, 3 Nisan 1960.

¹⁴⁵⁰ Milliyet Gazetesi, 3 Nisan 1960.

¹⁴⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Nisan 1960.

¹⁴⁵² Ulus Gazetesi, 4 Nisan 1960.

başlıca tahrik ve teşvikçisi olmalarıdır”¹⁴⁵³ diyerek olayların sorumlusu olarak hükümeti işaret etmiştir. İktidar ise olaylara şu şekilde sert ve ağır eleştirilerde bulunmuştur: “Halk Partisi gösteriş ve kabadayılığı cakacı çalımlı bir politikanın malzemesi olarak kullanmaya devam ediyor.”¹⁴⁵⁴

CHP'nin ortalığı karıştırmak istediğini belirten iktidar çevreleri “Halk Partisi Başkanı'nın Kayseri seyahati gösterilmek istendiği gibi orada yapılacak kongrede hazır bulunmak için değil ortalığı karıştırmak hedefine göre çizilmiş bir planın tatbikinden ibaret bulunmaktadır. Halk Partisi Başkanı ve yanındakiler illa Yeşilhisar'a gideceğiz diye tutturdular. Yeşilhisar azdırılmış Halk Partililerin hükümet basmaya kıyam ettikleri yerdir. Orada adalet çalışmakta hakikatleri ortaya çıkarmaya uğraşmaktadır”¹⁴⁵⁵ denilerek ağır ithamlarda bulunulmuştur.

İnönü'nün Kayseri'den dönüşü de olaylı olmuştur. Bu kez İncesu kazasında 9 saat bekletilmiştir. Kayseri Valisi dönüşte İnönü'nün Yeşilhisar'a uğramasına müsaade etmemiştir.¹⁴⁵⁶ Barikat önünde birlik komutanı Binbaşı Selahattin'e yanaşan İnönü “Size ateş emri verilecek bu emri alırsanız kıtalarınıza ateş emirini verecek misiniz” diye sorar. Binbaşının verdiği cevap ise “Paşam ben kanunsuz emri yerine getirmektense kendisini vurmaya tercih edecek şerefli bir subayım.”¹⁴⁵⁷ İncesu barikatında kullanılan askeri birliklerin komutanı Binbaşı Selahattin Çetiner meydana gelen olaylardan bir gün sonra istifa etmiştir.

¹⁴⁵³ Ulus Gazetesi, 4 Nisan 1960

¹⁴⁵⁴ Zafer Gazetesi, 3 Nisan 1960. Kayseri Olayları davasında sanık sıfatıyla bulunan sabık Başbakan Adnan Menderes, Yeşilhisar hadiselerinin bir ayaklanma şeklinde kendisine bildirilmiş olduğunu Namık Gedik'in bu hadiseleri müteakip binlerce kişinin İnönü ve arkadaşlarının Kayseri'ye gitmesinin asayiş nokta-i nazarından iyi olmayacağını ve kongrenin talikinin lazım geldiğini söylemesi üzerine mahallinde tedbir alınmasını bildirdiğini İnönü ve CHP milletvekillerinin Kayseri'ye hareket ettikleri haberi verilmesi üzerine gerekli inzibatın tedbirlerin ittihazı maksadı ile trenin bir müddet Himmetdede'de durdurulması teklifine rıza gösterdiğini esasen Himmetdede'nin bir istasyon olduğundan da haberi olmadığını bu nedenle trenin Himmetdede İstasyonu'nda durdurulduğunu ve halen salıverilmediğini esefle karşıladığını belirtmiştir. **Yüksek Adalet Divanı Kararları, 14 Ekim 1960- 15 Eylül 1961, 821.**

¹⁴⁵⁵ Zafer Gazetesi, 4 Nisan 1960.

¹⁴⁵⁶ Milliyet Gazetesi, 4 Nisan 1960.

¹⁴⁵⁷ Emin KARAKUŞ, **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İşte Ankara**, 408.

Kayseri olayları nedeniyle CHP Meclis Grubu 5 Nisan 1960 tarihinde bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ’de “Yurdun selameti bakımından seçimlerin biran önce yapılması gerektiği” ısrarla belirtilmiştir. CHP Meclis Grubu İçişleri Bakanı hakkında Meclis tahkikatı istemek üzere hazırlıklara başlamış ayrıca Kayseri hadiseleri dolayısıyla silahlı kuvvetlere de teşekkür etmiştir.¹⁴⁵⁸

Yaşanan olaylardan sonra Demokrat Parti Meclis Grubu 7 Nisan’da toplanır. Grubun gündeminde CHP’nin son aylardaki tutumu vardır. Bu çerçevede Kayseri’de yaşananlarda görüşülür. Hakkı Kural Himmetdede ve İncesu’da durdurulan hareketin “çok isabetli” olduğunu belirtmiştir. Grupta olayları engelleyici tedbirlerin alınmasının zaruri olduğuna karar verilmiştir. Öyle ki Kemal Serdaroğlu yapılacak en iyi tedbirin “CHP’yi kapatmak olduğunu” söyler.¹⁴⁵⁹ Mazlum Kayalar 30 kişilik tahkik heyeti ile birlikte Yeşilhisar’a gidip hadiseyi incelediğini bunun “İnönü’nün son konuşmalarından cesaret alan CHP’liler tarafından yaratılmış mürettep bir hadise olduğunu” belirtmiştir. Bahadır Dülger, muhalefet hakkında kurulacak Tahkikat Komisyonu ile “Yılanı başından ezmek” tanımlamasını yapmıştır. Konuşmaların ardından kürsüye gelen Başbakan Adnan Menderes “Bir Tahkikat Komisyonu kurmaları icap ettiğini komisyonun bütün vatan sathında CHP’nin nasıl çalıştığını tespitinin” yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşmelerden sonra bir Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasına karar verilmiştir.¹⁴⁶⁰

Demokrat Parti Meclis Grubu müzakerelerin ardından bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ’de; muhalefetin takip ettiği yolun ülke için zararlı olduğu tespit edildikten sonra Meclis tahkikatının açılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁶¹ Demokrat Parti’nin

¹⁴⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Nisan 1960.

¹⁴⁵⁹ Zeki Erataman ise durumu bir adım öteye götürerek “Yeşilhisar Cumhuriyet Halk Partisi’nin tam kısıvrak yakalanacağı yerdur. Ben olsan orada örfi idare ilan edip birkaç kişiyi sallandırırım. Demokrat Parti hükümetine böyle bir fırsatı kaçırdığı için teessüflerimi arz ederim” der. Adnan Menderes sözlerine başlamadan Zeki Erataman’ın sözlerini tasvipte karşıladığını belirtmiştir. Bkz. Işıl TUNA, **Zeki Erataman’ın Siyasetçi Kimliği ve Yassıada’da Yargılanması**.

¹⁴⁶⁰ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 21 - Dosya No: 59 – Sıra No: 2** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı (7 Nisan 1960).

¹⁴⁶¹ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 21 - Dosya No: 59 – Sıra No: 2.** Demokrat Parti Meclis Grubu’nun 7 Nisan 1960 tarihli tebliği. “Muhalefetin takip etmekte olduğu yolun memleket için zararlı ve tehlikeli olduğu tespit edilerek memlekette çok şiddetli bir tahrik politikasının yaygın bir

tebliğinden sonra İnönü şöyle bir durum değerlendirmesi yapmıştır: “Hadiseler son derece ehemmiyetli bir safhaya girmiştir. Bunları dikkatli takip ediyoruz. Memleket mukadderatını iyi istikameti tevcih zamanda gittikçe yaklaşmaktadır. Bu istikameti kapamak için her teşebbüsün mutlaka kırılacağı anlaşılmıştır. Teşebbüs sahipleri mukadderatı çabuklaştırmaktan başka bir şey yapmış olamayacaktır.”¹⁴⁶²

Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Demokrat Parti'nin tebliğinden sonra kendisi de 9 Nisan 1960 tarihinde bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ'de DP'nin kendilerine yönelik iddialarını reddeden CHP “Memlekette hüküm süren siyasi gerginliklerden kurtulmanın yolu yeni baskı ve şiddet tedbirleri aramak değildir. Çarelerin başında en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün vazifelilerin tam bir tarafsızlık ve hareket ederek siyasi partiler arasında ayrılık gitmemeleri ve bütün vatandaşlara eşit muamele yapmaları gelir. Memleket için selamet yolu Demokrat Parti idarecileri içinde ruhlarını ezen huzursuzluktan kurtulma yolu, dürüst ve eşit şartlar altında genel seçimlere gitmek ve milletin vereceği hüküm boyun eğmektir.”¹⁴⁶³ şeklinde belirtilerek bir an önce seçimlere gidilmesi gerektiği ifade edilmiştir. CHP lideri İsmet İnönü 10 Nisan'da yapılacak Samsun Kongresine gönderdiği mesajda “Işıklı günlerin yakın olduğunu” belirtti.

Demokrat Parti 7 Nisan tarihinde aldığı grup kararı gereğince hazırlanan komisyon raporu yaklaşık beş buçuk saat süren müzakereler sonunda Halk Partisi ve basının faaliyetlerine ilişkin olarak yedi noktada durulmuştur.¹⁴⁶⁴ Müzakereler sırasında grup içerisinde ihtilaf meydana gelmiştir. Şevki Erker grup olarak hükümetin iç siyasetinin esaslı bir şekilde müzakere edilmediğini belirttikten sonra

halde tatbik edilmekte olduğu ayaklanma hadiselerine kadar götürecektir. tertiplerin yapıldığı aklı hayale gelmeyecek derecede korkunç yalan ve iftiralar ile devletin ve cemiyetin mevcudiyetine kastı tazammun eden geniş ölçüde açık ve gizli faaliyetlere girişildiği hususunda konuşan bütün hatiplerin sözleri umumi tasvip ile karşılandı. Bundan sonra tecelli eden neticelere göre gerekli tedbirlerin ne olabileceğini mütalaa ve müzakere eden Demokrat Parti Meclis Grubu muhalefet faaliyetlerinin mahiyet ve istikameti ile faaliyete muvazi bütün hareketlerin hakikatlerini ortaya çıkarmak maksadıyla Meclis tahkikatı açılmasına ve bu arada her türlü kanuni ve idari tedbirlerin alınmasına ittifakla karar verilmiştir.”

¹⁴⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 9 Nisan 1960.

¹⁴⁶³ Ulus Gazetesi, 10 Nisan 1960.

¹⁴⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Nisan 1960.

“Biz iktidar olarak bütün tedbirlerimizi muhalefet ve muhalefeti tutan müesseselere tevcih ediyoruz. Keza icraatımızı topyekûn haklı ve doğru kabul ediyor... Kendi iç murakabemizi de ihmal ediyoruz” diye özeleştiride bulunmuştur. Ayrıca Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun da tek taraflı uygulanmasının hatalı olduğunu belirten Erker bir Meclis tahkikatı açacaksa taraf gözetmeden iktidar ve muhalefet ayırmadan yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Hüseyin Balık ise alınan kararların iyi netice vermediğinden bahisle “Ne derlerse desinler ben kararımı alacağım. Buna karşılık kararlar şimdiye kadar DP’ye iyilik getirmemiştir” diyerek kararlar alınmadan önce iyice tetkik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuşmalardan sonra kürsüye gelen Adnan Menderes gruptaki konuşmaların akabinde “İster tedbir alırsınız ister almazsanız. Bana göre hava hoş. Siz bilirsiniz” dedi.¹⁴⁶⁵ Toplantı sonunda yayınlanan tebliğ ile Meclis tahkikatı açılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁶⁶

CHP hükümetin kendilerine karşı yaptığı Meclis tahkikatı önerisini aynı yolda cevap verir. 16 Nisan 1960 tarihinde Başbakan hakkında 21 ayrı meseleden dolayı Meclis tahkikatı açılması istenir.¹⁴⁶⁷ Öneri’de Menderes’in keyfi idare kurmak istediği gibi iddia edilmiştir.¹⁴⁶⁸ 17 Nisan tarihinde Radyo gazetesine beyanatta bulunan Adnan Menderes CHP’nin Demokrat Parti hakkında Meclis tahkikatı istemini şu sözlerle değerlendirmiştir. “...Böyle bir davaları var idi de DP Meclis Grubu’nu mu bekliyorlardı, harekete geçsin diye? Bakınız böyle bir davaları varmış hem de ne çok söyleyecekleri varmış... Sahifeler sahifeler... Maddeler...

¹⁴⁶⁵ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 - Dosya No: 10 – Sıra No:1.** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı (12 Nisan 1960).

¹⁴⁶⁶ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 21 – Dosya No: 59 – Sıra No: 2.** Demokrat Parti Meclis Grubu 12 Nisan 1960 tarihinde neşrettiği tebliğ. “Kurulacak Tahkikat Encümeni, gerekirse siyasi hareket ve faaliyetleri durdurulabilecektir.” CHP’ye yöneltilen suçlamalar şunlardı: “CHP siyasi mücadele de meşru hudutların ziyadesiyle aşmıştır. Seçimlerde namuslu vatandaşlar ve iradesinin tam bir hürriyet içerisinde ishal etmelerine mani olmak üzere şiirler ve sapıklardan müteşekkil silahını siyaset çetelere tehdit ve tecavüz için hazırlanmaktadır. Bir kısım basın gayrimeşru gayelerinin tahakkuku yolunda CHP ile işbirliği yapıyor, orduyu siyasete karıştırmak ordu kuvvetleri ne emir ve kanun dinlemez bir hale getirmek için gizlice çalışmaktadırlar. Hücre usulü ile çalışan kolay kuruluyor ve bu kollarında meşruiyeti hususunu çekinmeden ve açıkça müdafaa etmektedir.” Zafer Gazetesi, 16 Nisan 1960.

¹⁴⁶⁷ TBMM Tahkikat Encümeni Reislığı’ne CHP’nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket çapındaki içeriğinin öğrenilmesi açısından Meclis Tahkikatı açılmasına dair kararı ilişik olarak sunulmuştur. **BCA, Fon No: 0.10.09 - Kutu No: 461 - Dosya No: 1334- Sıra No: 2** (12 Nisan 1960).

¹⁴⁶⁸ Ulus Gazetesi, 17 Nisan 1960.

Maddeler... Peki, neyi beklemişler? ... Meclis'te güya meşruiyet taraftarındırlar, Meclis dışında ise ne idare ne kanun ne de zabıt tanırırlar... Büyük Meclis'i haklarında tahkikat açıyor diye çareyi mukabil taktir tertip etmekte ve bu taktir ile iftiralar düzenlemekte yani tezvircilikte ararırlar.¹⁴⁶⁹

Tahkikat Komisyonu kurulmasına ilişkin önerenin görüşüldüğü sırada Meclis'in 18 Nisan 1960 tarihli oturumunda sert tartışmalar yaşanmıştır. İsmet İnönü 27 Mayıs ihtilalinin arifesinde tarihe geçecek konuşmalardan birini yapmıştır. Aslında konuşma sırası Kamil Boran'ındır. Ancak Boran yerini İnönü'ye bırakmıştır. İnönü "Demokrat Parti Gruplarının tebliğleri ve salahiyyet sahibi hatiplerinin sözlerinde daima ileri sürülmüştür. Biz ihtilal metotları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek yolundayız derler" şeklindeki sözleri ile DP Grubunu eleştirmiştir. Ardından "Biz ihtilalden yetişmiş insanlarız. İçimizde bizim etrafımızda bulunan teşekküller, fikirler, zümreler bizim geldiğimiz yolu bütün teferruatı ile bilirlir... Şimdi iktidarda bulunanların iktidarı ellerinde bulunduranların milletleri ihtilale nasıl zorladıkları İnsan Hakları Beyannamesi'ne girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ayaklanma olur. Buna mahal vermemek için idarelerin demokratik yolda olması insan haklarının yürürlükte olması şarttır. Bu beyannamenin ruhunu teşkil ediyor. Şimdi mevzubahis olan mesele bu. Demokratik rejim insan hakları yürütülüyor mu yürütülmüyor mu? Eğer insan hakları yürütülmez vatandaş hakları zorlanırsa baskı rejimi kurulursa ihtilal behemal olur... Böyle bir ihtilal dışımızda bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır... Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam¹⁴⁷⁰ dedi.

Önerge Meclis'te kabul edilmiş ve Meclis Tahkikat Encümeni işe başlamıştır.¹⁴⁷¹ Bu esnada üç önemli yasak kararı almıştır. Karara göre partilerin

¹⁴⁶⁹ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 119 - Dosya No: 375 - Sıra No: 2** (16 Nisan 1960).

¹⁴⁷⁰ Sözlerinin devamında "İhtilal niçin yapılır? Eğer ihtilal vatandaş için başka çıkar yol yoktur, kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse meşru bir hak olarak kullanılacaktır. Bundan içtinap kabil değildir." TBMM Zabıt Ceridesi, d.11, c. 13, 18 Nisan 1960, 206-207.

¹⁴⁷¹ Milliyet Gazetesi, 19 Nisan 1960. Tahkikat Encümenini oluşturan on beş isim: Osman Kavuncu (Kayseri), Bahadır Dülger (Gaziantep), Nüzhet Ulusoy (Samsun), Said Bilgiç (Isparta), A. Hamdi Sancar (Denizli), Vacip Asena (Balıkesir), Kemal Biberoglu (Çorum), Kemal Özer (Kütahya), Hilmi

kongreleri ve tüm siyasi partileri ile yeni teşkilat kurmaları yasaklanmıştır. Encümen'in faaliyetleri ile ilgili neşir yasağı gelmiştir. Ayrıca partilerin kongreleri toplantıları bütün siyasi faaliyetleri bütün siyasi faaliyetleri yeni teşkilat kurmaları ile Meclis'te tahkikat takriri ile ilgili müzakerelerin neşri yasaklanmıştır.¹⁴⁷² Daha sonra encümene Yetki Kanunu da verilmiştir. Bu hususta İnönü yaptığı değerlendirmede "...Açık hakikat şudur ki artık mücadele partiler arası bir mücadele olmaktan çıkmıştır. Bu mücadele Türk milleti ile onun haklarını gasp etmeye çalışan bir avuç insan arasındadır"¹⁴⁷³ açıklamasında bulunur. Yetki Kanunu'nun Meclis'te görüşmeler sırasında da şiddetle tenkit ederek "Biz aldığımız tedbirleri aldık yürüteceğiz diyorsunuz. Gayri meşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Sizde öyle diyorsunuz, fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore başkanı... Kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu polisi memuru elindeydi. Hâlbuki sizin elinizde ne ordu var ne memur ne üniversite ve hatta ne polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Baskı tertipçileri bilsinler ki Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildirler..."¹⁴⁷⁴ İnönü bu sözlerinden dolayı on iki oturum Meclis'e girmeme cezası verildi. Böylece muhalefetin iktidarla son temas yeri olan Meclis müzakereleri de ortadan kalmış oluyordu.¹⁴⁷⁵

27 Nisan'da fevkalade toplanan Demokrat Parti Meclis Grubu'nda konuşan Adnan Menderes cereyan eden çok mühim hadiseler dolayısı ile fevkalade toplanmaya çağrıldıklarını söylemiş ardından "Bizim aldığımız bu tedbirlerin sarahatle Anayasa'nın neresinde men edilmiş olduğunu bana gösterirlerse ben kendimi astırmaya hazırım. Anayasa'ya muhalif olduğunu bilerek bunu söyleyemezsem vicdansız olarak ettiğime kani olurum"¹⁴⁷⁶ diyerek tepkisini ortaya koymuştur.

Dura (Kastamonu), Ekrem Anıt (Samsun), Nusret Kirişcioğlu (Sakarya), Duran Bahar (Denizli), Selma Dinçer (Sakarya), Himmet Ökmen (Konya), Necmettin Önder (Nevşehir).

¹⁴⁷² Cumhuriyet Gazetesi, 19 Nisan 1960.

¹⁴⁷³ Bkz. (607), BURÇAK, 682-683.

¹⁴⁷⁴ Milliyet Gazetesi, 28 Nisan 1960.

¹⁴⁷⁵ Bkz. (59), EROĞUL, 245.

¹⁴⁷⁶ **BCA, Fon No 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1.** Demokrat Parti Meclis Grubu Fevkalade Toplantısı, (27 Nisan 1960).

Böylece hükümet aldığı kararlardan geri adım atmamaya kararlı olduğunu göstermiştir. Ancak üniversite öğrencilerinin duyduğu hoşnutsuzluk gösterilerle kendini belli etmeye başlayacaktır.

2.3.10. Öğrenci Olayları ve Başbakan'ın Son Ege Seyahati

Tahkikat Komisyonu'na geniş yetkiler verilmesi ve İnönü'nün Meclisteki konuşmalarından dolayı 12 celse ceza alması daha önceden siyasallaşmaya başlayan öğrencileri harekete geçirir. Ülkenin birçok yerinde protesto mitingleri düzenlenmeye başlar.

Olayların ilki 28 Nisan Perşembe günü saat 09.30'da İstanbul Üniversitesi'nde (İstanbul Üniversitesi Senatosu'nun toplantı yapacağı gün) üniversite bahçesinde başlar. Miting sırasında üniversite içerisine polis girerek olaya müdahale etmek ister ancak öğrenciler polise taş atarak buna engel olurlar. Olayların yaşandığı sırada İçişleri Bakanı Namık Gedik ile İÜ Rektörü Sıddık Sami Onar arasında bir telefon konuşması geçmiştir. Konuşmada Onar polisin üniversite içerisine girmesinin yetkisinin dışında olduğunu vurgulamıştır. Olaylar kısa sürede üniversite dışına sıçramıştır. Kalabalık grup Beyazıt Meydanı'ndan Laleli'ye kadar yürüyüşe geçmiştir. Polis gösteriyi dağıtmak amacıyla barikat kurduysa da başarılı olamamış, öğrencilerle polis arasında çatışma çıkmıştır. Olaylar sırasında Turan Emeksiz isimli bir öğrenci seken bir kurşun nedeniyle yaşamını yitirmiştir. Olayda 16 polis ve 40 kişi yaralanmış, 150 öğrenci de gözaltına alınmıştır.¹⁴⁷⁷ Olayların ardından hükümetin aldığı tedbir ise “sıkıyönetimdir.” Hemen İstanbul ve Ankara'da örfi idare ilan edilmiştir.¹⁴⁷⁸ Başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere Yüksekokullar bir ay süre ile kapatılmıştır.¹⁴⁷⁹

¹⁴⁷⁷ Bkz. (683), ALBAYRAK, 536.

¹⁴⁷⁸ Hürriyet Gazetesi, 29 Nisan 1960. Orgeneral Fahri Özdilek İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na Korgeneral Namık Argüç ise Ankara Örfi İdare Komutanlığı'na atanmıştır.

¹⁴⁷⁹ Hürriyet Gazetesi, 30 Nisan 1960, Örfi idareler taşralı olan öğrencilerin yerlerine dönmelerini bildirir. Öğrenci olaylarında basın rolü olup olmadığı tartışılmaktadır. Yakup Kadri

Sıkıyönetimin ilan edilmesi olayların Ankara'ya sıçramasını engelleyememiştir. 29 Nisan Cuma günü Ankara'da Hukuk Fakültesi'nde olaylar başlamış Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne de sıçramıştır. Öğrencilerin elinde “Diktatör Kahrolsun!” “Menderes istifa!” Sloganları bulunan dövizler vardır. Güvenlik güçleri öğrencileri dağıtmak için ateş açmıştır. Ankara'da meydana gelen bir başka öğrenci olayı ise Gazi Eğitim Enstitüsü'nde meydana geldi. Hatta Adnan Menderes buraya gelmiş ancak öğrencilerin kendisini protesto etmeleri sebebiyle geri dönmüştür.¹⁴⁸⁰

İzmir'de de İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi öğrencileri tarafından sessiz yürüyüşler gerçekleşti. Birinci yürüyüş 29 Nisan tarihinde sabah erken saatte öğrencilerin Anayasa Profesörü Sadık Tüzel'den son olayları Anayasa açısından bakmalarını istemeleri üzerine Tüzel “Bu şartlarda Anayasa dersi yapılamaz” cevabını alınca Anayasa tezahüratları eşliğinde Cumhuriyet Meydanı'na doğru yürümüşlerdir. İkinci yürüyüş öğlen saatlerinde meydana gelmiştir. Bu kez öğrenciler Konak istikametine doğru yürümüşlerdir. Akşamüzeri düzenlenen yürüyüşte polis öğrencilere dağılın emrini vermiştir. Gençler bu emre karşılık “Hürriyet! Hürriyet!” şeklinde slogan atmışlardır. İstiklal Marşı hep bir ağızdan okunduktan sonra kalabalık sessizce dağılmış, polis ve öğrencilerin sağduyusu nedeniyle olay çıkmamıştır. Ancak Ankara ve İstanbul'daki olaylar nedeniyle bu illerde sokağa çıkma yasağı konmuş, eğlence yerleri kapatılmış her türlü toplantı ve gösteriler iptal edilmiştir.¹⁴⁸¹ Aynı zamanda basına da yayın yasağı getirilmiştir. Ülkedeki durumu haber yapamayan basın Güney Kore'de Syngman Rhee'nin düşürüldüğünü ve oradaki özgürlük ortamının yeniden tesis edildiğini yazdı.¹⁴⁸²

Karaosmanoğlu'nun hatırlarında anlattığı şu anekdot olayı açığa çıkarmaktadır: “İtiraf ederim ki vicdan azabının acılığını da duyuyordum kendi kendime: Acaba diyordum, üniversite gençlerinin bir direnme hareketine atılışlarında Ulus'taki yazılarımın da bir tesiri olmuş mudur? Olmuşsa bu yüzden bana da bir manevi sorumluluk düşmez miydi? Bkz. (949), KARAOSMANOĞLU, 207.

¹⁴⁸⁰ Bkz. (66), YÜCEL, 142. 30 Nisan'da ise Sultanahmet'te düzenlenen gösterilerde Nedim Özpolat isimli bir öğrenci hayatını kaybetmiştir.

¹⁴⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Nisan 1960. 1 Mayıs tarihinde gündüz de sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Milliyet Gazetesi, 30 Nisan 1960.

¹⁴⁸² Bkz. (949), AHMAD, 98. “Kore'de mücadele bitti. Rhee istifa etti. Bütün memlekette sevinç nümayişleri yapılıyor.” Milliyet Gazetesi, 28 Nisan 1960.

30 Nisan 1960 tarihinde radyoda konuşan Adnan Menderes olayları şu şekilde değerlendirmiştir. “Sevgili vatandaşlarımız ihtilalden dem vurulmakta ihtilalin bir hak olduğu felsefesinden bahis açılmakta... Bu bir ihtilal mı sanki ihtilali kim yapıyor... Hazırlanmış tertiplenmiş ve içleri kinle doldurmuşların teşkil ettiği bir zümrecik İstanbul’un iki milyon nüfusundan nispetle üç dört gündür köşe kapamaca oynar gibi sokaktan sokağa meydandan meydana kaçışıp dağılan... Sanki bir gerilla teşkilatı. Bir miktar avare insanlar... Tahrik edenlere gelince bu hadiselerin bir tahrik ve tertip eseri olduğunda en küçük bir şüphe veya tereddütte yer yoktur. O anda mektebin içinde milletvekillerinin olduğunu söylemek hadiseleri bir kat daha tenvir etmeye kâfidir”¹⁴⁸³ diyerek ülkede ihtilal havasının muhalefet tarafından yaratıldığını ima etmiştir.

Öğrenci olayları Demokrat Parti Meclis Grubu’nun olağanüstü toplanmasına neden olur. Burada öğrenci olaylarını değerlendiren Başbakan Adnan Menderes olayların sorumlusu olarak ana muhalefeti yani Cumhuriyet Halk Partisi’ni göstermiştir. Başbakan devamla şu ifadeleri kullanmıştır: “Kopan ihtilal hareketlerinin başında beş altı tane Halk Partisi mensubunu görüyoruz. Bunlar orada ne işleri olduğunu ne yaptığını tespit için ne isterseniz emredin yapalım. Her şey durmalı bu kötü ayaklanma teşebbüsünün bütün neticeleriyle tarihe gömmeliyiz. Bu namussuzluğu behemal bertaraf emeliyiz” diyerek grubu tahriklere karşı tedbir almaya davet etmiştir. Toplantı sonunda hadiselerde tahrikleri görülen milletvekillerinin de teşrii masuniyetleri kaldırılarak tevkif edilip özel mahkemelerde yargılanmaları karar verilmiştir. Ayrıca Üniversite Kanunu’nun ele alınması da kararlaştırılmıştır.¹⁴⁸⁴

İktidar olaylarda bir çıkış yolu bulmak amacıyla 29 Nisan 1960 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında Çankaya Köşkü’nde Bakanların ve

¹⁴⁸³ BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 119 – Dosya No: 375 - Sıra No: 2 Adnan Menderes’in 30 Nisan tarihli radyo konuşması.

¹⁴⁸⁴ BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 Dosya No: 10 – Sıra No:1 Demokrat Parti Grubu Fevkalade Toplantısı (2 Mayıs 1960).

Profesör Dr. Ali Fuat Başgil'in katılımı ile bir toplantı yapmıştır.¹⁴⁸⁵ Başgil iktidar ile muhalefet arasındaki kopan ilişkilerin yeniden düzelmesi için hükümete bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Başgil'e göre "Muhalefete göstereceğiniz biraz yakınlık size memleket aydınlarının sempatisini kazandıracak ve onların gösterdiği bu hüsnü kabul söz ve kalemle efkârı umumiye nezdinde size sağlanacak destek bir tarafa gayretlerinizi sulh ve sükûn içinde bütün memleket sathına yaymanıza yardım edecektir." Bu amaçla birkaç tedbir alınması gerektiğini düşünen Başgil Hoca "Her şeyden önce Menderes kabinesi derhal istifa etmelidir. Bundan sonra mümkün olduğu nispete muhalefete de birkaç bakanlık verecek Meclisteki mutedil şahsiyetlerden yeni bir kabine kurulmalıdır. Böylece bir nevi koalisyon kabinesi daha doğrusu milli birlik kurulmuş olacaktır. Bu yeni hükümet kendisinden öncekinin takip ettiği politikayı bir yana bırakarak tam bir serbesti içinde kararlarını alacak ve Meclis'e Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilen kanunların bilhassa Salahiyetler Kanunu'nun tadilini teklif edebilecektir. Bu şekilde hareket edilince artık muhalefet hükümeti itham etmek için bir bahane bulamayacak ve siyasi tansiyon düşecektir" der. Ancak Celal Bayar "Bu önerilere karşılık bu bir zaaf alameti olur ve rakiplerimizi cesaretlendirmekten başka bir çare olmaz"¹⁴⁸⁶ diyerek tüm önerileri reddetmiştir.¹⁴⁸⁷

Başbakan'ın bu süreçte radyo konuşmaları sıklaşır. Adeta halka yaşanan olayların muhalefet tarafından tertip edildiğini göstermek ister. 1 Mayıs tarihli konuşmasında yaşanan olayları ayaklanma olarak nitelendirerek hedefinde yine muhalefet vardır. "...Bu bir ayaklanmadır. Bu asilik hareketidir. Zorla iktidarı ele geçirme teşebbüsüdür... Ortada sebep olarak gösterilmek istenilenlerin hepsi söylenenlerin ve her şeyi sadece yalan ve iftiradan ibaret tek ve hakiki hedef millet iradesine suikast ve her ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek işte mesele

¹⁴⁸⁵ Toplantıda Başbakan Adnan Menderes, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun Paşa, Ankara Sıkı Yönetim Komutanı Namık Argüç, Samet Ağaoğlu, Namık Gedik, Fatin Rüştü, Zorlu Hasan Polatkan, Refik Koraltan, Atif Benderlioğlu ve Prof. Dr. Ali Fuat Başgil hazır bulunur.

¹⁴⁸⁶ Bkz. (427), BAŞGİL, 141-142.

¹⁴⁸⁷ Ali Fuat Başgil'in Çankaya köşkündeki ziyaretini değerlendiren İnönü "Menderes'in istifa etmesine lüzum yok. Hükümet yerinde kalsın. Başvekil kürsüye çıksın ve seçim tarihini ilan etsin kendisini derhal destekleyeceğim. Şu Tahkikat Komisyonu Kanunu dursa bile Menderes komisyonun yetkilerinin kaldırılmasını derhal Meclis'e sevk etmelidir. Eğer Seçim Kanunu da bir ilim heyetine verirse her şey yoluna girer." Cumhuriyet Gazetesi, 9 Haziran 1960.

bu.”¹⁴⁸⁸Başbakan Demokrat Parti Meclis Grup Toplantısı’nda da hadiseleri muhalefetin hazırladığını belirterek “...Arzularının bu hadiselerin başka vilayetlere de sirayet ettirmek olduğunu bu sebeple 30-40 mebusun buradan ayrılarak muayyen vilayetlere gittiklerini ve orada tahkikat yapmak suretiyle neticeler elde etmeye çalıştıklarını” belirtmiştir.¹⁴⁸⁹ Demokrat Parti milletvekilleri öğrenci olaylarının “Milli duyguya müstenit bir hareket olmuş olsa idi kendilerini öğrencilerle birlik olacaklarını” ancak “Gençlik muhalefet mebuslarının dediklerini tekrarlamak şeklinde gösteriler yaptıkları için siyasi bir taraf tuttuklarını” belirttiler.¹⁴⁹⁰ Menderes yaşanan olayların artık parti mücadelesi olmaktan çıktığını¹⁴⁹¹ başka bir boyut kazandırdığını anlamıştır. Bu adeta ihtilalin ayak sesleridir.

İktidarın öğrenci olaylarının müsebbibi olarak kendilerini göstermesine itiraz eden CHP İdare Kurulu 1 Mayıs’ta Adnan Menderes’e bir telgraf çekerek “Hakikatin tam aksinin bir ifadesi olan beyanlarınıza ve Dâhiliye Vekâletine yaptırdığınız yalan tebliğlerle vatandaş aydınlatma yerine aldatma ve hakikatleri saklama yolunu uygun buldunuz anlaşılıyor. Memlekette kardeşkanı dökülmesine müncer olan olayların tek sebebi sizin ve hükümetinizin şimdiye kadarki anayasa hukuk ve siyasi ahlak dışı tutumunuzdur. Baş mesul de sizsiniz. Her şeyi milletten ve milletvekillerinden saklayarak gizli ve kapalı usullerle çalışmak sizin tarzınızdır. Neşir yasakları arkasına saklanarak bütün hakikatleri tahrif etmenize millet yolunda en meşru usullerle mücadele eden insanlara en haksız isnatları reva görmenize rağmen millet hakikatleri bütün açıklığı ile görmektedir¹⁴⁹² denilerek iktidara yüklenmiştir. Bu

¹⁴⁸⁸ Zafer Gazetesi, 2 Mayıs 1960.

¹⁴⁸⁹ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 Dosya No: 10 – Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Fevkalade Toplantısı (3 Mayıs 1960). Demokrat Parti Grubu’nda bu konuda ihtilaf yaşanmıştır. İcel milletvekili Rüştü Çetin “Doldurduğumuz tüfek namlusunun ağzına kadar barutla dolu iken tetiği çekmek için hazırlandığımız şuan da Başvekilimiz şahadet parmağı ile bir yere işaret etmektedir. Bu tersine akan bir nehir manzarasıdır.” Menderes bu sözlere “Ben de bir daha kati olarak alınacak kararları tatbik edecek arkadaş bulamayacaksınız.”

¹⁴⁹⁰ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 Dosya No: 10 – Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Fevkalade Toplantısı (4 Mayıs 1960).

¹⁴⁹¹ Zafer Gazetesi, 3 Mayıs 1960.

¹⁴⁹² **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 471 – Dosya No: 1362 – Sıra No: 1** 1 Mayıs’ta CHP İdare Kurulu’na gönderdiği mektup.

arada örfi idare her gün yeni bir tebliğ neşrederek yeni yasaklar getiriyordu.¹⁴⁹³ Ülke tek parti iktidarından kalma sıkıyönetimlerle idare edilmeye başlanmıştı. Halkın büyük bir bölümü özellikle muhalefete yakın vatandaşlar huzursuzdu. Üniversite öğrencileri siyasallaşmış iktidara duyulan öfke zamanla iktidardakilere yönelmişti.

Bu arada 5 Mayıs günü Ankara’da tarihimize 555K olarak kazınacak yeni bir öğrenci olayı meydana geliyordu. 555K’nın anlamı 5. ayın 5’inde saat 5’de Kızılay’da bir buluşma vakti olarak parola edilmiştir.¹⁴⁹⁴ O gün Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes bir yurtdışı misafirini uğurlamak için gittikleri Esenboğa’dan dönmektedirler. Olaylardan habersiz oldukları için güzergâhlarını değiştirmemişlerdir. Olayın yaşandığı meydana geçerken Menderes’in otomobilini tanıyan üniversite öğrencileri Başbakan aleyhine slogan atarlar. Bunun üzerine Adnan Menderes otomobilden inerek “Bir Başbakan’a rahatlıkla istifa et denen bir ülkede nasıl olur da demokrasinin ve hürriyetin yokluğundan şikâyet edebilirsiniz”¹⁴⁹⁵ der. Bu olayın ertesinde iktidarın yayın organı da dâhil olmak üzere gazeteler kapatma cezası alır ve neşir yasağı gelir.¹⁴⁹⁶

Hükümet 5 Mayıs’ta gerçekleşen öğrenci olaylarını İçişleri Bakanlığı tarafından neşredilen bir tebliğ ile değerlendirmiştir. Tebliğ’de “Bir merkezden idare edilen olaylara öğrenci ve işsiz güçsüz takımının birleşmesiyle yapılmak istenilen kanunsuz teşebbüslerinin akim kaldığı” belirtilmiştir¹⁴⁹⁷

İktidar-muhalefet arasındaki gergin hava üniversitelerle olan ilişkilere de yansımıştır. Özellikle 1960 tarihinde iktidara karşı artan hoşnutsuzluk kendisini öğrenci olayları ile göstermiştir. Adnan Menderes Demokrat Parti Grubu’nun

¹⁴⁹³ “Şehirde herkes hüviyet taşıyacak. Hürriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1960, Şehirde ruhsatı olanlarda silah taşıyamayacak.” Hürriyet Gazetesi, 5 Mayıs 1960.

¹⁴⁹⁴ Üniversite öğrencileri mitinglerde Gazi Osman Paşa Marşı’ndan değiştirerek “Olur mu böyle olur mu? Kardeş Kardeşi vurur mu? Kahrolası Diktatörler! Bu Dünya Size Kalır mı?” şeklinde yeni bir marş uyarlamışlardı. Bkz. (1457), KARAKUŞ, 445.

¹⁴⁹⁵ Aydın MENDERES, **Babam ve Ben**, 181.

¹⁴⁹⁶ Zafer gazetesi olayları yansıtmıştır ancak “Başbakan’a Sevgi Seli” başlığında vermiştir. Bu başlık bile gazetenin kapatılmamasına mani olamamıştır. Zafer Gazetesi, 6 Mayıs 1960.

¹⁴⁹⁷ Zafer Gazetesi, 6 Mayıs 1960.

olağanüstü toplantısında öğrenci olaylarına ve üniversitede yaşananlara karşı sert ithamlarda bulunmuştur. Öncelikle öğrenci olaylarını “iki başlı” olarak değerlendiren Başbakan “Topluluğun devamlı ve sistemli bir telkin ile muntazama bir kıta gibi teşkil edildiğini” belirtmiştir. Sözlerinin devamında üniversite ve muhalefete ağır eleştirilerde bulunan Başbakan şu sözleri ifade etmiştir; “Bunda hocaların profesörlerin, rektörlerin büyük günahı vardır. Bugünkü üniversiteyi bir kaç müstesna tarih lanetle kaydedecektir. Mülkiye’nin duvarındaki kurşunlar ika edilen hareketin sembolü olarak orada kalacaktır. Vatana değil, iktidara devlete düşmanlık etmeye her zaman hazır ve nazır kafalar yetiştiren bu müesseseyi kökünden ele almak lazımdır. Kubalı’dan başlamak icap eder. Ahlaki fecaatine bakın ki talebeye ne duruyorsunuz bir bayrak açalım vatanın namusunu şerefini kurtaralım diyor. Kendilerinden gitmiyorlar. Bunların 946’dan 950’ye kadar hepsi profesördü. Türkiye iki büklüm Milli Şef’in karşısında el pençe dururken, bu durumu teyit ve onları tebrik eden başta üniversite idi. Rektöre büyük rektör edasıyla İstanbul Üniversitesi’nin başında ihtişamla oturana ve hepsine sormak lazım gelir. Hürriyet mevzusunda 946’dan evvel söylenmiş tek bir cümleleri var mı varsa ben karşısında rükû edeceğim. Bunlar bedavadan kahraman kesilen soytarılardan ibarettir. .. Şimdi bizim verdiğimiz hürriyet yüzünden soytarı gibi hürriyet edebiyatı yapıyorlar. Yalancı, bedavadan şöhret kazanmak isteyen bu insanların defterini dürmek, hesaplarını görmek mecburiyetindeyiz... Bir Nail Kubalı’nın vekâlet emrine alınması için onların mübalağasız istihsal etmek lazım kahrolsun böyle kanun. Maarif Vekili soruyor gelen cevap şu: Biz onu yönetim kuruluna havale ettik. Senato olarak sonra teşekkür edeceğiz. Diyorlar ki üniversite meselesi polislerin fuzuli müdahalesi üzerine zuhur etmiştir.”¹⁴⁹⁸

Ülkede DP-CHP münasebetlerinin koptuğu ihtilal dedikodularının ortada kol gezdiği bir dönemde Adnan Menderes halka giderek destek almak ve moral depolamak için Ege Bölgesi gezisine çıkmıştır. Başbakan Adnan Menderes 15 Mayıs 1960 tarihinde İzmir’e geldiğinde kendisini büyük bir kalabalık karşılamıştır.¹⁴⁹⁹ DP

¹⁴⁹⁸ BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 Sıra No:1 Demokrat Parti Meclis Grubu Fevkalade Toplantısı, (2 Mayıs 1960).

¹⁴⁹⁹ Zafer Gazetesi, 16 Mayıs 1960.

için büyük bir moral kaynağı olan bu kalabalıkta Başbakan Adnan Menderes yaptığı konuşmada İsmet İnönü'ye, Cumhuriyet Halk Partisi'ne ve basına isim vermeden sert eleştirilerde bulunmuştur. Menderes konuşmasında “Ankara ve İstanbul'da bir avuç vatandaş ne yazık ki, istemeyiz diye bağırıyorlar. Fakat bunu yaparken neyi istediklerini ve neyi istemediklerinin farkında bile değildiler, bu işler onların istemesiyle mi olur? Onlar mı bizi iktidara getirdi? Onlar bizim küçük çocuklarımız ve çoğunun daha rey haklarını kullanmağı dahi hakları yok. Onlar masumdur. Asıl suçlular, bir takım politikacılarıdır. Bu çocukları ateşe atarlar sonra da ihtilâli biz yapmıyoruz deyip çekilirler. Ham bu hareketleri tasvip etmemek söyle dursun bunları tasvip ve teşvikten kendilerini bir türlü kurtaramazlar... “Kimi istemiyorsunuz? Bugünkü iktidarı mı? Menderes'i mi? Beni mi? iktidar iş başına getiren siz değilsiniz ki. Menderes'i Başvekil yapan siz değilsiniz ki. Gelin de görün İzmir'deki su manzarayı. Yüz binlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla “isteriz” diye haykırıyorlar. Bizi bağırklarına basıyorlar. Bu memleketin siyasi kaderi sokaklardaki ayak patırtıları ile mi kararlaşacak? Bu nümâyışçiler bilmelidir ki, biz milletin reyi ile iş basındayız. Ve milletin reyi olmadıktan sonra bir santim kıvılcık niyetinde değiliz... Bunlar unutmışlarsa öğrensinler ki, üç seçimle on seneden beri iktidardayız. Ve yeni yapılacak seçimlerin eşiğinde ve hazırlıkları içinde bulunuyoruz. Seçimler yapılmayacakmış gibi, bir uydurulmuş yalan iddiayı, faraziye ortaya koyarak, bunun üzerinde bir isyan bir kıyam, bir fitne fesat hareketi oturtmak, seçimlerden ümidi olmayan, demokrasinin ne olduğunu hile anlamayan bir avuç gürültücü ve çığırkan zümre ile seçimleri ve milli iradeyi yok etmeyi siyasetleri için tek çıkar yol sayanların hüneri ve eseridir”¹⁵⁰⁰ diyerek ısrarla ülkede bir dikta rejimi olmadığını, kendilerinin seçimle geldiğini ifade etmek istemiştir.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'de Başbakan'ın İzmir nutkunu eleştirmiş ve şöyle demiştir: “İçinde bulunduğumuz durumun çıkış yolu tabiatıyla eşit, serbest ve dürüst seçimdir. Seçimin eşit hür ve dürüst olmasına ciddi olarak karar vermişse bunun gerektirdiği tedbirleri millete hemen ilân etmesi lâzımdır. Bunun yarılması

¹⁵⁰⁰ Zafer Gazetesi, 16 Mayıs 1960.

bile bir dereceye kadar huzur ve sükûn sağlayabilir”¹⁵⁰¹ diyerek bir an önce seçimlerin yapılması gerektiğini söylemiştir. Menderes Turgutlu’da yaptığı konuşmasında ise “Tekrar ediyorum. Hürriyet devrini biz getirdik. Bu devir DP ve Türk Milleti’nin mücadelesi ile geldi” sözleri ile 14 Mayıs’ı hatırlatmıştır.¹⁵⁰² Gezi sonrasında Ankara’ya dönen Menderes yeni bir olayla karşılaşmıştır. 21 Mayıs’ta Harp Okulu öğrencileri Kızılay’da sessiz bir yürüyüş yapmışlardır.¹⁵⁰³

2.3.11. Harp Okulu Öğrencilerinin Sessiz Yürüyüşü

1960 tarihine gelindiğinde iktidar ve muhalefet arasında ilişkiler kopmuş yaşanan olaylardan ötürü üniversite öğrencileri sokağa dökülmüştü. Öyle ki Harp Okulu öğrencileri bile iktidara tavrını sessiz bir yürüyüş ile ortaya koyuyordu. 21 Mayıs Cumartesi saat 15.30’da 200 öğrenci 200 subay yürüyüşe geçmiştir.¹⁵⁰⁴ Harp Okulu Komutanı General Sıtkı Ulay, öğrencilerin önünü keserek öğrencilerin her istediğinin yerine getirileceğini fakat bugün Çankaya’ya yürümemeleri konusunda öğrencileri ikna etmiştir. Herhangi bir olay olmamıştır.¹⁵⁰⁵

20 Mayıs 1960 tarihinde Hindistan Devlet Başkanı Nehru resmi bir ziyaret için Ankara’ya gelmiştir. Başbakan Adnan Menderes Harp Okulu’nu bu ziyaret esnasında emniyeti sağlamakla görevlendirmiştir. Bu tutum okulda rahatsızlığa sebep olmuştur. Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Sıtkı Ulay verilen bu görevlendirmeyi iptal ettirmek için Genel Kurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı ile görüşmüştür. Ancak aldığı cevap emrin Menderes’ten geldiğini ve değiştirilemeyeceği olmuştur. Kızılay’da Menderes ve Nehru’nun geçişinden sonra çıkan olaylarda göstericilerin üzerine sis ve gaz bombası atılmış, Harp Okulu öğrencilerinin olaya müdahalesi güçlükle engellenmiştir. Ancak öğrenciler

¹⁵⁰¹ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Mayıs 1960.

¹⁵⁰² Zafer Gazetesi, 19 Mayıs 1960.

¹⁵⁰³ Bu yürüyüş ordunun iktidara karşı tavrını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

¹⁵⁰⁴ Şevket Süreyya AYDEMİR, **Menderes’in Dramı**, 612.

¹⁵⁰⁵ Harp Okulu yürüyüşünü ihtilalciler, son derece başarılı bularak ihtilal fikrine halkın destek verdiğini ve olsa bir ihtilalin içinde halkında yer alacağı şeklinde yorumladır. Müşerref HEKİMOĞLU, **27 Mayıs’ın Romani**, 52.

göstericilerle birlikte “Dağ Başını Duman Almış” marşını söylemişlerdir. Bunun üzerine Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Namık Argüç marş söyleyenlerin kendilerine teslim edilmelerini istemiş fakat Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay ile yapılan pazarlıklar sonucu Ulay’ın hapsedilmesi için anlaşılmıştır.¹⁵⁰⁶

21 Mayıs günü saat 14.00’den itibaren Sıhhiye Orduevi ve Güven Park arasında subayların üçer beşer kişilik gruplar halinde gezdiği görülmüştür. Sıkıyönetime bağlı inzibat birliklerinden bir subay uyarıda bulunarak grupların dağılmasını istemişse de bir sonuç alamamıştır. Saat 15.00’da orduevinde toplanan sayıları 600 ile 1000 arasında subay ve Harp Okulu öğrencisi Kızılay istikametinde yürüyüşe geçmiştir.¹⁵⁰⁷ Genelkurmay Başkanı’nın emri ile Kızılay’a giden Harp Okulu Komutanı Sıtkı Ulay yürüyüşçülerin ancak 300 kadarının öğrenci olduğunu görmüştür. En ön sırada haritacı ve hâkim sınıfından subaylar yürümektedir. Amaçlarını soran Ulay’a “Hedef Çankaya Hedef İstifa” cevabını vermiştir. Ulay böyle bir yürüyüşün subaya yakışmadığını gösterinin kesilmesinin ilerdeki bazı olaylar için faydalı olacağını söylemiştir. Subaylar ise buna karşılık İsmail Atak isimli bir subayın serbest bırakılmasını istemişlerdir.¹⁵⁰⁸

Aynı gece olaylar hakkında bir dizi görüşme yapılmış bu toplantılara Bakanlar, Genel Kurmay Başkanı, milletvekilleri, Emniyet Genel Müdürü ve Kara Kuvvetleri Komutan Vekili Orgeneral Suat Kuyaş katılmıştır. Bayar, Menderes ve Erdelhun’un baş başa yaptığı görüşmede Bayar Erdelhun’a orduyu kontrolü altında tutup tutmadığını sormuş Erdelhun ise Harbiye yürüyüşünün kendiliğinden bir hareket olduğunu eğer hükümet kendisine özel bir yetki verirse olayların üstesinden geleceğini bildirir. Menderes’in “İstedığınız yetkiyi veriyorum” cevabı üzerine Erdelhun yetkiyi yazılı olarak talep etmiş ve Başbakan’dan bunun sözünü almıştır.¹⁵⁰⁹

¹⁵⁰⁶ Sıtkı ULAY, **Harbiye Silah Başına**, 74.

¹⁵⁰⁷ Sabah ERDEMİR, **Milli Birliğe Doğru**, 81-82.

¹⁵⁰⁸ Bkz. (1506), ULAY, 77-78.

¹⁵⁰⁹ Bkz. (192), ÖZDAĞ, 180.

21 Mayıs'ta Harbiyeli öğrencilerin yürüyüş yapması DP ve Adnan Menderes'te şaşkınlık yaratmıştır. 23 Mayıs'ta DP Genel Kurulu'nun Çankaya'da yapılarak mevcut bu yeni durumun gözden geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Celal Bayar'ın başkanlığında yapılan bu toplantıda Menderes önce bütün milletvekillerini dinledi. Menderes Harbiyelilerin yürüyüşünden söze başlayarak “Olay fazla abartılmaktadır. Bu tarz gösterilerin demokratik batı ülkelerinde de olduğunu ve bu kadar abartılmadığını” belirtmiştir. Menderese göre “Askerlerin ve Harbiyelilerin tavrında yanlış olan bir şey yok fakat bazı sivillerin onları tahrik ettikleri için suçlu olduğunu ayrıca tahkikat komisyonunun görevinin tamamlandığını bunun en kısa zamanda paylaşılacağını” söylemiştir.¹⁵¹⁰

Fikri Karanis ise Menderes'in daha farklı konuştuğu belirtilmektedir. Menderes “Müsterih olunuz efendim, ordudan herhangi bir hareket gelmez ve gelmeyecektir. Kendileri ile konuştum. Mesele bir polisin bir subayın yakasına sarılmasından ileri gelen bir tepkidir. ...Durmadan ihtilal olacakmış diyorlar. Kim yapacakmış Halk mı? Hayır, Halk DP iktidarına karşı ihtilal yapmaz. Asker mi? O da hayır. Asker siyasete karışmaz. O bizimle beraberdir” dediği iddia edilmektedir.¹⁵¹¹

2.3.12. İktidar-Muhalefet İlişkilerinin Sonu: 27 Mayıs 1960 Darbesi

25 Mayıs tarihindeki Meclis Grup Toplantısı'nda konuşan Menderes “Hareketin tespiti için zamanın geldiğini, geçen zaman içinde cereyan eden hadiseler muhaliflerin teşebbüslerinin durmuş olduğunu ve artık hareket olarak bu işlerin sonuna gelinmiş olduğunu ifade etmiştir. “Hadise bizim bildiğimiz ve umumi kanaate göre CHP tarafından idare edilmeler takviye edilmekte ve sevki idare edilmektedir. İşin seneler senesi tertiplenmiş olduğu ve bunun emri muhakkak olmak üzere tatbikata konulmuş olduğu nazarı itibaren alınacak olursa uzun müddet hazırlanmış tertiplerin hakkından gelmek üzere iktidarın yüzde yüz muvaffak olmuştur” diyerek tehlikenin

¹⁵¹⁰ Bkz. (607), BURÇAK, 740.

¹⁵¹¹ Fikri KARANİS, *Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi*, 347-350.

savuşturulduğunu belirtmiştir. Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşü meselesine gelince endişeye lüzum olmadığını “Hepsini yavaş yavaş halledeceğiz”¹⁵¹² diyerek değerlendirmiştir.

Grup Toplantısı’ndan ayrılan Başbakan 25 Mayıs’ta Eskişehir Gezisine çıkmıştır. Gezide muhalefetin meşru mücadele yöntemlerinden vazgeçtiğini de belirtmiştir. Tahkikat Komisyonu’nun görevlerinin de sona erdiğini belirtmiştir.¹⁵¹³ Meclis 20 Haziran 1960’a kadar tatile girmiştir.¹⁵¹⁴ Başbakan Adnan Menderes tartışmalı geçen DP Meclis Grubu Toplantısı’ndan sonra aynı gün, 25 Mayıs 1960’ta, askeri bir uçakla Eskişehir’e gitmiştir. Uçak askeri havaalanına indiğinde Başbakan Adnan Menderes büyük bir sürprizle karşılaşmıştır. Havaalanında Başbakan Menderes’e saygı durusunda bulunması için görevlendirilen subaylar, tam Menderes aralarına gelince, “Geriye dön” diye emir almış ve subaylar aniden Başbakan’a arkalarını dönerek onu protesto etmişlerdir.¹⁵¹⁵ Hatta bu subaylardan bazıları elleriyle Başbakan Adnan Menderes’e hoş olmayan işaretler yapmışlardır. Havaalanında yaşadığı sürprizden sonra Başbakan havaalanından şehre doğru hareket etmiştir.¹⁵¹⁶ Başbakan Adnan Menderes Eskişehirililere hitap ederken başka bir sürprizle karşılaşmıştır. Hem sivil, hem askeri makamlarının kurdukları hoparlörlerin telleri, daha konuşmanın yedinci dakikasında kesilmiş ve tamirde edilememiştir.¹⁵¹⁷

Burada konuşan Menderes ülkenin gidiş hattına yönelik olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Maalesef bir aydan beri memlekette çok vahim hâdiseler cereyan etmektedir. Bu hadiselerin manası zorlama yolu ile iktidara gelenebilir mi yoklamasıdır. Millet in olgunluğuna ve demokrasinin basiretine inanıyoruz. Bu hadiseler hareketlerimizin nefretle karşılandığı iddiasına istinat

¹⁵¹² **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 Dosya No: 10 – Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (25 Mayıs 1960).

¹⁵¹³ Zafer Gazetesi, 26 Mayıs 1960.

¹⁵¹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1960.

¹⁵¹⁵ Bkz. (683), ALBAYRAK, 514.

¹⁵¹⁶ Bkz. (539), TUNA, 320.

¹⁵¹⁷ Bkz. (66), YÜCEL, 155.

etmektedir. Türk milleti demokrasiye ve Demokrat Parti'ye sadıktır. Yolumuz seçim yoludur. Seçimden başka yollarla iktidara gelmenin imkân ve ihtimal dâhilinde olmadığını herkesin bilmesi lâzımdır... Nizamın muhafazası için ittihazı zaruri olan tedbirler, günün şartları nazara alındığı takdirde, hiçbir suretle demokrasiye karşı alınmış tedbirler olarak gösterilemez... Bir takım sokak hareketleriyle Milli iradenin iptal edilebileceği kanaati hâkim olursa, bugün için ve istikbal bakımından çok tehlikeli bir vaziyet hâsıl olur.” Menderes ayrıca basın mensuplarına verdiği demeçte Meclis Tahkikat Komisyonu'nun görevlerini bitirdiğini de belirtti.¹⁵¹⁸

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Menderes'in Eskişehir'deki nutkuna cevap vermiş serbest ve eşit seçimlerden bahsetmiş ve şöyle demiştir: “Bunlar yapıldığı takdirde bir hafta zarfında memlekete gelecek huzurun derecesini görmekte hayrette kalacaklardır.”¹⁵¹⁹ Başbakan Eskişehir'e gelişinin ertesi günü Eskişehir Ticaret Odası Şeker Fabrikası'nda kendisinin şerefine düzenlenen akşam yemeğine katılmıştır. Burada da muhalefete yönelik eleştirilerde bulunan bir konuşmada bulunmuştur.¹⁵²⁰

Menderes'in Eskişehir ziyareti siyasi hayatının son faaliyeti oldu. Konuşma yaptığı günün gecesinde askeri müdahalenin olduğunu öğrendi. Böylece on yıl boyunca kimi zaman anlayış içinde kimi zamansa kopma noktasında gelişen iktidar-muhalefet ilişkileri sona eriyordu.

27 Mayıs askeri darbesinde muhalefetin nasıl bir rolü olduğu veya rolü olup olmadığı tartışılan bir husustur. Bu konuyla alakalı çeşitli düşünceler mevcuttur. CIA tarafından 30 Mayıs 1960 tarihinde hazırlanan raporda muhalefette bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasi liderlerinden bazılarının darbe planından haberdar olduklarını ancak hiçbir şekilde ne aktif olarak ne de planlama sürecinde herhangi bir

¹⁵¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1960. Milliyet Gazetesi, 26 Mayıs 1960.

¹⁵¹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1960.

¹⁵²⁰ Bkz. (59), EROĞUL, 250.

rolü olmadığı belirtilmiştir. Raporda ayrıca ana muhalefet lideri İsmet İnönü'nün sıklıkla seçim isteğinde bulunduğu da ifade edilmiştir.¹⁵²¹

Ali Fuat Başgil 27 Mayıs hareketinin dört mesulü olduğunu ifade eder. “O ne mesut bir ülkedir ki, orada salahiyetleri içinde, ifrat ve hataya düşmeden iktidarını kullanarak milleti idare eden ehil ve mutedil bir hükümet vardır. O ne mesut memleketdir ki, orada, ağır idare etme vazifesini yüklenenlere tavsiyeleriyle uyaran, yapıcı ve hüsnu niyetli bir muhalefet vardır. O ne mesut ülkedir ki, orada, halka yol gösteren yüksek ahlaklı aydınlar vardır. Ve o ne bahtiyar ülkedir ki, orada her şeyden haberdar, fakat kanun dairesinde hareket eden ve hürriyetini maddi menfaatlere değişmeyen bir basın vardır.”¹⁵²² DP konusunda uzman olan Cem Eroğul’a göre ise “DP ideallerini yitirmiş, vaatlerine ihanet etmiş, zaten manen ölmüştü.”¹⁵²³

¹⁵²¹ **General CIA Records**, CIA-RDP79R00890A001200050027-0, May 30, 1960. (Document Release Date: April 11, 2002)

¹⁵²² Bkz. (807), BAŞGİL, 175.

¹⁵²³ Bkz. (59), EROĞUL, 261.

3. CHP VE DP DÖNEMLERİNDE İKTİDAR-MUHALEFETİN KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye’de çok partili hayatın başlangıcından 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen süreçte iktidar-muhalefet ilişkilerinde dalgalanmalar meydana gelmiştir. Bazı olaylar sonrası kriz haline gelen ilişkiler zaman zaman bahar havaları tesis edilerek düzelmiştir. Özellikle 1957 yılından sonra meydana gelen olaylar ikili ilişkilerin olumlu atmosferde gelişmesini ne yazık ki engellemiştir. Süreç içerisinde hem iktidarın hem de muhalefetin siyasi rolleri değişse de olaylara bakış açısı aynılaştırılmıştır. DP muhalefetteyken karşı çıktığı bir tutumu iktidara geldiğinde savunurken CHP iktidardayken takındığı tavrı muhalefet sıralarında eleştirmek durumunda kalmıştır. İktidar ve muhalefet arasında gelişen rekabetçi tutum üniversite, basın, ordu ve bürokrasi üzerinde somut bir şekilde gözlemlenmiştir. Biz de özellikle bu dört konuda 1946-1960 tarihleri arasında iktidar ve muhalefetin uygulamaları üzerinden hangi konularda benzeştiğini, hangi konularda ayrıştığını ve 27 Mayıs’a nasıl bir zemin hazırladığını gözler önüne sereceğiz.

3.1. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Üniversite

Üniversite iktidar ve muhalefetin üzerinde hassasiyetle durduğu bir kurumdur. Bu sebeple üniversiteler 1946-1960 yılları arasında gelişen iktidar-muhalefet ilişkilerinin şekillenmesinde başat rol oynamıştır.

Görülüyor ki bu dönemde hem CHP hem de DP muhalefet yıllarında özerk üniversiteden yana tavır almış ancak iktidara geldiklerinde bu durumun tam tersini savunmuşlardır. İktidarlar halktan aldıkları destekle siyasi gücü elinde bulundurdıklarından dolayı kısıtlayıcı kanuni düzenlemeler yaparak üniversiteleri iktidara bağlı hale getirmek istemişlerdir. CHP iktidarında meydana gelen sol görüşlü hocaların tasfiyesi, tasfiyelere karşı hükümetle aynı görüşte olmayan üniversitelerin

bütçelerinin kısıtlanması ve solcu öğrencilerin takip edilmesi DP iktidarında ise bakanlık emrine almak, bazı öğretim üyeleriyle birebir yaşanan kriz bu durumun en somut göstergesidir.

İktidarın kısıtlamalarından rahatsız olan üniversiteler hükümete muhalefet etmiş ve soluğu muhalefetin yanında almıştır. Bu tavır hem CHP hem de DP iktidarlarında gerçekleşmiştir. CHP iktidarının otoriter eğilimlerinden rahatsız olan üniversite kesimi demokratik hakların ön plana çıkmasını savunan muhalefete, DP'ye tam destek vererek onu iktidara taşımıştır. Ancak süreç içerisinde Demokratların iktidardayken tek parti dönemine benzer uygulamaları gerçekleştirmesi üniversitelerin muhalefetteki CHP ile ittifak yapmasına neden olmuştur. Öyle ki bu dönemde üniversite-iktidar, üniversite-muhalefet ilişkilerinde geçirgenlik söz konusu haline gelmiştir.

CHP iktidarda iken 1946 Üniversite Kanunu'nu uygulayarak üniversite özerkliğini kısmen sağlamıştır. Muhalefette bulunan Demokrat Parti de bu kanuna destek vermiştir. Ancak süreç içerisinde iktidarın bazı uygulamaları dolayısıyla “üniversite özerkliği zedeleniyor” tartışmalarının yaşandığı görülmektedir. CHP Hükümetleri üniversite içerisinde bulunan sol temayüllü hocaları uzaklaştırması, üniversitelere öğrenci alımlarını kısıtlaması, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin siyasete girmesini engellemesi gibi uygulamalarla üniversitelere müdahale etmekten çekinmediği görülmüştür. Hükümet üniversitelerin “muhtar” olmasından yana tavır aldığını belirtse de üniversite içinde sağ ve sol cereyanlara asla müsaade edilmeyeceğini belirtmiştir. Nitekim CHP milletvekili Reşit Aydınlı “Türk İnkılabı'nın yetiştirdiği âlimlerin Atatürk rejiminin prensiplerini telkin etmeleri gerektiği ve kuvvetli esbaba istinat ettiklerini” söylemesi bunu kanıtlar niteliktedir.¹⁵²⁴

¹⁵²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 8, c. 3, 13 Aralık 1946. Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde Meclis Milli Eğitim Komisyonu'nda komünizm aşıl原因an hocalara karşı gevşek davranıldığını belirtmiştir. Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1947.

Muhalefetteki DP ise üniversite muhtariyetine “ilmi ve idari” yönden taraftar olmakla beraber üniversite içerisinde aşırı düşüncelere yer verilmemesi konusunda hükümetle birlikte hareket etmiştir. Bu süreçte iktidar ve muhalefet “aynılaşma” göstermiştir. Ancak muhalefetin ekonomik-sosyal alandaki vaatleri ve üniversite özerkliğini parti programında ön plana almasından dolayı¹⁵²⁵ akademisyenlerin büyük çoğunluğu DP’yi, muhalefeti desteklediğini söyleyebiliriz. Sadece akademisyenler değil üniversite öğrencilerinin de muhalefete çeşitli ziyaretler de bulunmak suretiyle temasa geçtiği ve hükümetin bazı uygulamalarını eleştirdikleri bilinmektedir.¹⁵²⁶ Bu dönemde sayıca az olsa da öğrenci eylemlerinin olması iktidar-üniversite ilişkilerinin çok sıcak olmadığını göstermiştir. Demokrat Parti milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak’ın Nisan 1950 tarihinde vefat etmesinin ardından devlet radyosunun rutin akışına devam etmesi üniversite gençliğini öfkelenmiştir. Öyle ki Harbiye Radyoevi önünde toplanan öğrenciler “Mareşal’e saygı istiyoruz! Bu radyo kime hizmet ediyor! Hükümet Mareşal’e düşman mıdır?” şeklinde slogan attılar.¹⁵²⁷

¹⁵²⁵ Demokrat Parti özel olarak parti programında da üniversitelere yer vermiştir. Programın 38. maddesinde “Üniversiteler ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdır. Muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere üniversite içinde araştırma enstitüleri kurulmasını ve memlekete ait araştırmalara bilhassa önem verilmesini istiyoruz” şeklinde ibareye yer verilmiştir. Demokrat Parti Programı, Ocak 1946. Madde 38.

¹⁵²⁶ Demokratlar muhalefet yıllarında öğrenci kuruluşlarından kendilerini tanıtmak suretiyle faydalanmaya çalışmışlardır. Taner DEMİREL, **Türkiye’nin Uzun On Yılı (Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi)**, 226. 10 Mart 1947 tarihinde İstanbul Üniversitesi’nden 25 kişilik bir grup Demokrat Parti’yi ziyarete gelmişlerdir. Üniversite gençliğinin memleket meselelerinde lakayt kalmaması gerektiğini, demokrasiyi beklemeye gerek olmadığını, acele olarak millet demokrasisine geçmenin gerekliliğini belirtip Demokrat Parti’nin de gençliğin bütün faydalı olan tebensümleriyle yakından ilgilendiğini, gençliğin fikir mücadelesi ile şimdiki zor durumla mücadele edebileceğini belirtmiştir. Vatan Gazetesi, 11 Mart 1947.

¹⁵²⁷ İsmet Bozdağ, **Menderes Menderes**, 95. Mareşal Fevzi Çakmak’ın vefat ettiği gün radyoların müzik neşriyatına devam etmeleri üzerine protesto için Harbiye’deki Radyoevi önünde toplanıp protesto eden 72 kadar genç zabıta tarafından yakalanmış ve mahkemeye verilmiştir. Duruşma 9.00’ da başlamış ve öğlen 15.00’a kadar sürmüştür. Sanıklar tahliye edilmiştir. Yalnızca 3 kişi öğrenci değildir. Tahliye edilen öğrenciler toplu halde Mareşal’in kabrine giderek nöbet tutmuşlardır. Milliyet Gazetesi, 7 Mayıs 1950. Durumu protesto eden gençler saat 20.30 civarında Yeni Sabah gazetesinin matbaasına geldiler. Gazetenin Yazı İşleri Müdürü Reşat Feyzi Yüzüncü tarafından radyo müdürlüğü arandı. Santraldeki memur “Ankara’dan emir aldık. Programı aynen tatbik etmemizi söylediler. Binaenaleyh gençliğin arzusunu yerine getirmek bizim salahiyetimiz dışında kalıyor” dedi. Yeni Sabah Gazetesi, 11 Nisan 1950. Radyo ertesi gün yayın programını değiştirerek Fevzi Çakmak’ın hayatını detaylıca inceleyen yayınlar yer aldı. Yeni Sabah Gazetesi, 12 Nisan 1950.

14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelen Demokrat Parti muhalefetteyken üniversite özerkliği konusundaki düşüncelerini ilk etapta korumuştur. Başbakan Adnan Menderes İstanbul Üniversitesi'ne gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasındaki şu sözleri bu durumu doğrular niteliktedir: "...Üniversite kadrosu içerisinde fiili ve gündelik politikaya karışanlar mevcut bulunduğu halde acaba uzaktan yakından muhtariyetinizi rencide eder mi endişesiyle ve tabii zamanla tabii mecrasına gireceği ümidi ile bunları müsamaha ve hoşgörülü karşılamaktayız." Aşırı ideolojilere ise bakış açısı aynen devam etmiştir. Mili Eğitim Bakanı Tevfik İleri "...Bir de komünist temayüllü hocalar var. Zaten komünistlik ahlaksızlık, sefaletle birlikte yürür. Kendisine komünist diyebileceğimiz delillerle sabit bulduğumuz hocaları mahkemeye vermekte ve tard etmekte tereddüt etmeyeceğiz"¹⁵²⁸ diyerek siyasi iktidarların çeşitli ideolojilere aynı tepkileri verdiğini göstermiştir.

DP iktidarında 1954 yılına kadar üniversite-iktidar-muhalefet üçgeninde belirgin problemler görülmemiştir. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde yüksek bir oy oranıyla iktidara gelen Demokratlar toplumun her kesimlerinden olduğu gibi üniversitelerden de destek almıştır. Ancak bu desteğin kalıcı olarak sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Özellikle ekonomik sorunların baş göstermesi ile birlikte destek verenlerin birçoğu muhalefetin tarafına, CHP'ye yakınlaşmıştır.¹⁵²⁹ CHP iktidardayken üniversite hocalarının ve öğrencilerinin siyasetle uğraşmaması gerektiğini söylemiştir. Muhalefetteyken ise tam tersini savunmuştur. DP ise tıpkı CHP'de olduğu gibi iktidar döneminde üniversitelerin siyasetten uzak kalması gerektiği görüşündedir. Bu sebeple sıklıkla iktidar ile muhalefet arasında çatışma yaşamıştır. Her iki dönemi karşılaştırdığımızda siyasal iktidar üniversitelerin sadece bilimle uğraşması gerektiği görüşündedir yargısına varabiliriz.

İktidar özellikle 1954 yılı ve sonrasında yaptığı kanuni düzenlemelerle üniversite özerkliğini zedeledikleri düşüncesindeydi. Bu sebeple yapılan

¹⁵²⁸ Zafer Gazetesi, 26 Ekim 1950. İstanbul Üniversitesi açılışında komünist içerikli beyanname dağıtan Yüksek Tahsil Talebe Derneği üyesi öğrenciler tutuklandı. Cumhuriyet Gazetesi, 12 Kasım 1950. Milliyet Gazetesi, 9 Ocak 1953.

¹⁵²⁹ Stanford J. SHAW- Ezel Kurla SHAW, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 484.

değişiklikler iktidar tarafından sadece disiplin düzenlemesi olarak görülmüştür.¹⁵³⁰ Ancak muhalefet ve üniversiteler tarafından algılanış biçimi oldukça farklıydı. Aslında Demokratlar uzun yıllar Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında üniversitelerin kadrolaştığı ve üniversitelerin parti ile organik bağları bulunduğunu düşünmekteydi. Amaç bu organik bağları kesmek ve öncelikle tarafsız bir yönetim sağlamaktı. İktidar bu düşüncesiyle haksız sayılmazdı. 14 Mayıs seçimlerinin hemen akabinde bir grup üniversite öğrencisinin İsmet İnönü'yü ziyaret edip sevgilerini bildirmeleri İnönü ve üniversite arasında bir sempati olduğunun göstergesidir. Daha sonraları yaşanan Turhan Feyzioğlu ve Nail Kubalı hadisesi de iktidarın bu düşüncesini doğrular niteliktedir. Üniversiteleri DP iktidarını destekleyen bir kurum haline getirme düşüncesi de iktidarın ikinci planı olarak yer almaktaydı.

Çıkarılan her yasa, her adım üniversiteleri muhalefete daha da yakınlaştırmıştır. 1956 yılında Meclis'in İçişleri Komisyon'unda Demokrat Parti milletvekili Ekrem Anıt ile Süleyman Çağlar üniversite hocalarını komünistlikle suçlamıştır. Bu iddiaya ilk tepki üniversiteden gelmiştir. Ankara Üniversitesi ardından da İstanbul Üniversitesi birer tebliğ yayınlamak suretiyle durumu eleştirmiştir.¹⁵³¹ Bu olayın üniversiteleri kesin olarak CHP'nin, muhalefetin yanına geçirdiğini söyleyebiliriz. Zaten Demokratlar süreç içerisinde üniversiteleri CHP'nin yanında yer almakla tenkit etmiştir.

Sadece ana muhalefet partisi değil diğer muhalefet partileri de iktidarın üniversiteye yönelik uygulamalarını eleştirmiştir. Bu bağlamda muhalefet partileri arasında birlik mevcuttur. "Üniversite muhtariyeti zedeleniyor" tartışmaları yaşandığı sırada Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu Fikir Kulübü'nün düzenlediği konferansta "Üniversite istiklali için mücadele etmek şarttır... Bir memleketi zulümle idare etmek isteyenler önce ilmin kafasını

¹⁵³⁰ Zafer Gazetesi, 19 Temmuz 1953. Üniversite öğrencilerinin siyasetle ilgilenmesini düşünen aydınlar mevcuttur. "Yüksek tahsil gençliği siyasetle alakadar olmalıdır." Muhlis ETE, "Gençlik Siyasetle İlgilenmelidir", Akis Dergisi, 6 Kasım 1954, 9.

¹⁵³¹ Bkz. (1165), TOKER, 154-155.

ezerler”¹⁵³² şeklindeki sözleri ile iktidara yüklenmiştir. İktidar çevreleri de Feyzioğlu’na sert bir şekilde yüklenmiştir. “Beş hoca bir araya gelmişler günlük politika yapmak saflarında buldukları gazetelere dedikodu yetiştirmek ve vaka çıkarmak maksadıyla yeni kurulmuş bir Fikir Kulübü’nü daha ilk toplantıda maksatlı ve tandanslı bir parti ocağı haline getirmiştir.”¹⁵³³ Hürriyet Partisi’nden Muhlis Ete, “Üniversite hocalarının siyasetle meşgul olması tabidir. Aynı şekilde öğrencilerinin de ilimin ılığı altında siyasi mevzuları ele alması tabidir” diyerek iktidarın tepkisini eleştirmiştir.¹⁵³⁴ Muhalefetten gelen tepkilere cevap veren Konya milletvekili Hamdi Ragıp Atademir “Üniversiteleri artık siyasi partilerin uşaklığından kurtarmak lazımdır”¹⁵³⁵ dedi. Demokrat Parti Grubu’nda konuşan Adnan Menderes ise “Üniversite muhalefetin oyununa alet oluyor” diyerek muhalefet ile üniversiteler arasında bir bağ olduğunu belirtmiştir.¹⁵³⁶ İktidardayken üniversitelerin siyasete müdahil olmalarını onaylamayan CHP muhalefetteyken oldukça etkili çalışmalara girmiştir. Özellikle gençlik kollarının faaliyetleri vasıtasıyla öğrencilerle sıkı bağlar kurmaya çalışmıştır. İktidar ise bu konuda başarılı çalışmalar sürdürememiştir.¹⁵³⁷ İktidarın antidemokratik uygulamaları ve muhalefete yönelik yaptırımları sonrası üniversitelerin iktidarla aralarının soğuduğu bir gerçektir. Elbette ki tüm bunlara rağmen hükümetin icraatlarını beğenen ve iktidara sempati duyan bir kitlenin varlığı da mevcuttur.¹⁵³⁸ İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fehim Fırat basın toplantısı tertip etmiştir. Toplantıda üniversite muhtariyetinde daima ileri adımlar atılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵³⁹ CMP liderleri de iktidarın üniversitelere karşı tutumunu

¹⁵³² Ulus Gazetesi, 24 Ocak 1956.

¹⁵³³ Zafer Gazetesi, 25 Ocak 1956. Turhan Feyzioğlu İlim Adamı ve Hürriyet isimli yazısında da “Tarih gösteriyor ki otoriter bir rejim kurmaya heveslenen şahıslar her şeyden önce kendi fikirlerini ve icraatlarını münakaşa etmeye kalkışanları ezmek isterler. Bu gibilerin çekindikleri iki kuvvet vardır: Basın ve üniversite. Bunları susturamadıkça emellerine kavuşamayacaklarını çok iyi bilirler” der. Turhan FEYZİOĞLU, “İlim Adamı ve Hürriyet”, Akis Dergisi, 18 Ocak 1958, 5.

¹⁵³⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ocak 1956.

¹⁵³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ocak 1956.

¹⁵³⁶ Ulus Gazetesi, 25 Ocak 1956.

¹⁵³⁷ Bkz. (1526) DEMİREL 226.

¹⁵³⁸ Ali Eren KAHRAMAN, **27 Mayıs Askeri Darbesinde Ordu-Üniversite İlişkisi ve Bunun Eğitime Yansımalarının Değerlendirilmesi**, 83-84.

¹⁵³⁹ Milliyet Gazetesi, 31 Ocak 1956.

eleştirmiştir. Sadık Aldoğan “Profesörlerin siyasetle uğraşmaları vazifeleridir”¹⁵⁴⁰ dedi.

Üniversite bütçesi üzerinden de iktidar-muhalefet arasında tartışma yaşanmıştır. Turan Güneş “Yükseköğrenim üyelerinin siyasetle iştigal edebileceği Demokrat Parti tüzüğünde mevcuttur. Bu yüzden Demokrat Parti üniversite muhtariyetini kısmamak mevkiindedir” dedi. Hamdi Ragıp Atademir “Umumi efkârın bilmesi icap eden bir mesele vardır. O da bütün çalışma ve konuşmalarımız üniversitelerin menfaatini sağlamak içindir. Üniversite'nin iç ve dışından gelen tahriklere karşı ne yapacağımızı kararlaştırmaya çalışıyoruz. Yeniden üniversiteler de açıyoruz. Bu hal bizim ilme verdiğimiz önem ve kıymeti ifade eder. Senelerce bir tek üniversite ile bu memleketi idare edenlerin bu tahrikleri yapması ve bugün muhtariyet üzerinde tahrikli konuşmaları doğru ve samimi olamaz. Üniversitelerin istediklerinden hangisini vermedik” dedi. Alişiroğlu oturduğu yerden “İlimle değil zulümle yapıyorsunuz” dedi. Atademir 'de kendisine cevap vermek suretiyle kavga büyümüştür. İki milletvekili komisyondan çıkarılmıştır.¹⁵⁴¹ İki siyasi parti milletvekilleri bütçe meselesinde bile bir araya gelip konuşamaz duruma gelmiştir.

Üniversiteler iktidarın muhalefetle olan ilişkilerinde hassasiyetle durduğu bir konudur. Bu yüzden Demokrat Parti Meclis Grubunda da sık sık üniversiteler üzerinde müzakereler yapılmıştır. 1957 seçimleri hakkında genel müzakereler esnasında söz alan Antalya milletvekili Burhanettin Onat “Hassasiyetle üniversite hocası üzerindeki vazifelerimizi ele almalıyız. Onun hak ve yetkilerini azami derecede koruyarak bu işi nihai şekilde ve hudutlarını gayet açık ve kati etmek suretiyle halletmeliyiz”¹⁵⁴² diyerek üniversite hocalarının muhalefete meyletmelerinin azaltılması için tavsiyelerde bulunmuştur. Sözlerinin devamında üniversite öğrencilerinin tavrından bahseden Onat “Üniversite talebesine gelince üniversite

¹⁵⁴⁰ Milliyet Gazetesi, 13 Şubat 1956.

¹⁵⁴¹ Milliyet Gazetesi, 28 Ocak 1956.

¹⁵⁴² **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 - Sıra No: 1**, Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (10 Kasım 1957).

talebesi gerçekten muhalefete meyyaldir. Onun için her şeyden evvel gençliği kazanmamız gerek”¹⁵⁴³der.

1958 yılında basında çıkan iktidarın üniversitelere yönelik yeni bir kanun hazırladığı haberleri deyimi yerindeyse gündeme bomba gibi düşmüştür. Çünkü yeni kanun ile üniversitelerin tamamen Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlanacağı belirtiliyordu.¹⁵⁴⁴

Demokrat Parti iktidarının son günlerinde üniversitelerle olan ilişkiler kopma noktasına geldi. Öyle ki Başbakan eleştirilerinin şiddetini her gün biraz daha arttırmıştır. Üniversitelerin iktidarı hedef alarak hürriyet isteklerine karşı Menderes, “Üniversite hocaları 1946’da nerede idiler? O zaman çocuk muydular? Muhtariyet varmış. Olur mu bu! Ben onlara hatırlatırım. Bugün hürriyet hürriyet! Diye bağırarlara eski devirde tek parti hâkimiyetinin nazariyelerini okuturken nerede idi bu hocalar”¹⁵⁴⁵diyerek öğretim üyelerine seslenmiştir. Öğretim üyelerinden ise cevap gecikmemiştir. İÜ Tıp Fakültesi Anatomi Enstitüsü Direktörü Ord. Prof. Zeki Zeren “Üniversitelerden ve hocalardan memlekete zarar gelmez. Muhtar bir üniversite içinde böyle bir muzır sezilse, onun idari ve ilmi kurulları o havayı yerinde söndürür ve zarar verdirmez. Bir üniversiteden muhtariyetin alınması demek memleket meselelerine karıştırmamak demektir. Her hoca tecrübesi ve görgüsü ile memleketi ilgilendiren meseleler ve gerçekler üzerinde öğrencileriyle konuşabilmelidir.”

Demokratlar her fırsatta üniversitelerin özerk olması gerektiğini söyleseler de yaşanan olaylar tam aksini göstermiştir. Ülkede üniversite sayısı artmış, bölümler açılmıştır ama kanunlar kısıtlayıcıdır. Bu bir anlamda iktidarın özerkliği nasıl anladığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Denilebilir ki DP iktidarı üniversite muhtariyetine ilmi yönden taraftardır. Ancak üniversitelerin günlük politika ile uğraşması ve özellikle muhalefete meyletmesi tasvip edilmemiştir. Dönemin Milli

¹⁵⁴³ **BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 3 – Dosya No: 10 - Sıra No: 1**, Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (10 Kasım 1957).

¹⁵⁴⁴ Ulus Gazetesi, 7 Şubat 1958.

¹⁵⁴⁵ Zafer Gazetesi, 19 Mayıs 1960.

Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu'nun "CHP muhtariyet meselesini devamlı tartışma konusu yapmaktadır," muhtariyetle alakalı tartışmaların dedikoduların muhtariyete el atıldığından değil öyle bir hava yaratıldığından ileri geldiğini ve ülkenin ilerlemesi için iktidarla üniversitelerin işbirliğinde olması gerektiğini söylemesi bu görüşü destekler niteliktedir.

Demokratların tüm çabalarına rağmen bu dönemde üniversiteler siyasallaşmış, ana muhalefet partisinin yani CHP'nin yanında yer almıştır. 1960 yılına gelindiğinde öğrenci olayları ülkenin gündemini meşgul eder hale gelmiş, hükümetin aldığı tedbirler artırmıştır. Ancak üniversite-iktidar ilişkileri geri dönülmez şekilde kopmuştur. Adnan Menderes'in 18 Mayıs 1960 tarihinde Salihli'de halka yaptığı konuşması bu açıdan oldukça önemlidir. "Siz o üniversite hocalarına bakmayın. Onlar kara cübbelilerdir. İstanbul'da boğaza bakan evlerinde oturup ülkenin geleceği için ideoloji üretirler, gerçek anlamda söz sahibi sizlersiniz."¹⁵⁴⁶ Bu sözlerden kısa süre sonra 27 Mayıs askeri darbesi gerçekleşmiştir. 27 Mayıs darbesi sonrasında meydana gelen olaylarda da üniversiteler başat rol oynamışlardır.

1946-1960 yıllarının genel bir değerlendirmesini yapmak gerekirse CHP Hükümetinin bazı uygulamalarından dolayı üniversite muhtariyeti ortadan kalkıyor tartışmaları yaşanmıştır. 1946-1950 yıllarında muhalefet partisi olarak parlamentoda görev yapan DP özerk üniversite yapısından yana taraf almıştır. Ancak aşırı ideolojilere mesafeli durarak burada CHP iktidarı ile hemfikir hareket etmiştir. Demokratların muhalefetteyken savundukları muhtar üniversite sloganı üniversitelerin DP'yi desteklemesine neden olmuştur. Netice itibariyle 1950 seçimlerinde iktidar değişimi yaşanmış ve DP iktidara gelmiştir. Bu süreçte ise DP iktidarıyla üniversiteler arasında 1954 yılına kadar açıkça problem görülmemiştir. Ancak iktidarın üniversitelere yönelik kanuni düzenlemeler, öğretim üyeleriyle bire bir polemiklerin yaşanması ve nihayetinde öğrenci olaylarına sahne olması dolayısıyla üniversite muhalefette destek verdiği Demokratlardan iktidarda desteğini

¹⁵⁴⁶ Bkz. (539), TUNA, 316.

çekmiştir. Burada muhalefet partisi CHP ise DP'nin muhalefet yıllarındaki sloganı olan özerk üniversite kavramını savunmuş ve bu konuda sert muhalefet yapmaktan da çekinmemiştir. DP iktidarı ise CHP-üniversite arasındaki yakınlaşmadan dolayı son derece rahatsızlık duyarak muhalefetin üniversiteleri siyasete alet ettiğini her fırsatta belirtmiştir ve üniversitelerin ilmi yönden özerk olması gerektiğini savunmuştur. Netice itibarıyla üniversiteler bu dönemde siyasallaşarak iktidar-muhalefet ilişkilerini doğrudan etkilemiştir.

3.2. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Basın

Basın siyasi bir arena olma ve gündeme yön verme gücünü elinde bulundurduğundan dolayı 1946-1960 yılları arasında iktidar ve muhalefetin ilişkilerini etkilemiş ve ikisi arasında tartışma konusu haline gelmiştir. Hem CHP hem de DP iktidara gelmek veya siyasal iktidarı korumak için basının kamuoyu üzerindeki etkinliğini iktidar ve muhalefet olduğu dönemlerde kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bu sebeple basın ikili ilişkileri anlamak bakımından önemle takip edilen bir konudur.

1946-1960 yılları arasında gerek iktidar gerekse muhalefet basını propaganda aracı olarak ustaca kullanmıştır. Her iki parti iktidarda olduğu dönemlerde kendi yayın organı işlevini gören gazetelere resmi ilanlar dağıtmak, kâğıt ve mürekkep takviyesi yapmak şeklinde geniş destekler sağlamıştır. CHP döneminde tirajı diğer gazetelerden az olan Ulus partinin sözcüsü konumunda olduğu için diğer gazetelerden daha fazla ilan almıştır.¹⁵⁴⁷ Aynı şekilde CHP hükümetlerini destekleyen gazeteler de önem sırasına göre resmi ilanlardan pay almıştır. DP iktidarında ise durum tam tersi haline geldi. 1951 yılında yayınlanan “Resmi İlanlar Kararnamesi” ile resmi ilanların dağıtımını Bakanlığın takdirine bırakılmıştır.¹⁵⁴⁸

¹⁵⁴⁷ <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/viewFile/5000053803/5000051119> Erişim Tarihi: (6 Mart 2017)

¹⁵⁴⁸ Nazım BERKSAN, **Tarafsız Konuşuyor Türk'ün Çilesi**, 74. Basına karşı alınan ilk tedbir iktidarın resmî ilan politikasına ilişkin dönemin muhalefet partisi Millet Partisi'nin Genel Yürütme

Böylece DP Hükümeti resmi ilanları gazeteleri ödüllendirme veya cezalandırma takdiri şeklinde kullanmaya başladı.¹⁵⁴⁹ DP iktidarında Zafer gazetesi diğer gazetelere nazaran resmi ilandan en yüksek payı almıştır. Hükümeti destekleyen diğer gazetelere ise resmi ilanlar pay edilmiştir. İktidar tarafından desteklenen gazeteler de hükümetin her icraatını överek hatta iktidara karşı olumsuz olayları sütunlarına taşıyarak adeta iktidarın parlamento dışındaki görevini üstlenmiştir. Bu duruma en iyi örnek öğrenci olaylarının yaşandığı sırada Zafer gazetesinin yaşananların üstünü örtüp durumu “Başbakan’a Sevgi Seli” manşeti ile vermesidir.¹⁵⁵⁰

DP iktidarı basının baskı sayısı yapma gayesi nedeniyle muhalefeti desteklediği görüşündeydi. Öyle ki Adnan Menderes Parti Grubu’nda düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: “Matbuat meselesi... Manevi asayışı perişan ediyorlar, seçim neticelerini hala muallakta gibi göstermek istiyorlar. Zabıtasını koyacağız, hangi memlekette hangi hürriyet başıboştur. Öyle gazeteler var ki muhalefete geçtikten sonra 30-40 bini bulan tirajları 70-80 bini geçti ve bu yüzden yüzbinlerce lira kazandılar. Zannediyorlar ki matbuat mutlaka muhalefette bulunmakla tiraj yapar.”¹⁵⁵¹

Kurulu Raporu’nda şunlar yer almıştır: “...Resmi ilanların hükümet tarafından adaletsiz ve keyfi dağıtılması yüzünden Türk Basını’nın bir bütün olarak ele alınması artık kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bu gerçeklerin hiç olmazsa bağımsız gazetelerimizde pek az tartışıldığını görmek bize üzüntü vermektedir. Basın hürriyeti yalnız antidemokratik kanunlarla tahrip edilmez. Asli görevini yapmayan hükümet tarafından beslenen ve basın tarihinde sürüngen matbuat olarak nitelendirilen gazetelerle de bu hürriyet baltalanabilir. Türkiye’imizde bu hadise öteden beri vukua gelirdi. Fakat o vakit tek parti sistemi cari olduğu ve muhalif gazete çıkamadığı için pek göze çarpmazdı. 14 Mayıs’tan sonra bazı gazeteleri milyonlarla beslemek diğerlerini yıldırırmaya çalışmak demokrasi olduğu söylenen bir rejim için yepyeni bir cürmü meşhut teşkil eder.” Deniz BÖLÜKBAŞI, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, 137.

¹⁵⁴⁹ Başbakan Adnan Menderes resmi ilanlar meselesi üzerinden ülkede basın hürriyetinin olmadığına dair yapılan açıklamaları yanlış bulduğunu açıklamıştır. Sadece resmi ilanlar meselesini ele alarak bir kısım gazetelerimizin daha müsait vaziyette olduklarını ve bunun neticesinde diğerlerinin hürriyetlerinin kayıt altında bulunduğunu iddia etmek asla doğru değildir.” Zafer Gazetesi, 31 Mart 1952.

¹⁵⁵⁰ Zafer Gazetesi, 25 Nisan 1960.

¹⁵⁵¹ **BCA, Fon No: 10.9.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10- Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (14 Kasım 1957). Başbakan sıklıkla grup toplantılarında muhalif basının yazdıklarından dolayı dert yanmaktadır. Bkz. **BCA, Fon No: 10.9.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (5 Aralık 1957).

Muhalefeti destekleyen gazetelere zaman zaman iktidarlar tarafından yaptırım uygulanmıştır. Özellikle gazetelerin belirli bir süre kapatılması, yazarlarına eleştirel yazılarından dolayı haklarında dava açılması-cezalandırılması, resmi ilanlardan mahrum bırakılması bu yaptırımların en somut örneğidir. CHP iktidarı tarafından bazı gazetelere Adnan Menderes'in muhalefet yıllarında İzmir'de yaptığı konuşmayı sütunlarında yer verdiği gerekçesi ile dava açılmıştır. Davanın gerekçesi ise konuşmanın bazı bölümlerinin kanuna aykırı görülmesidir.¹⁵⁵² Konuşmayı yayınlayan sekiz gazeteci hadisede bir suç unsuru olmadığını söylemiştir.¹⁵⁵³ 9 Ağustos 1947 tarihinde sonuçlanan mahkemede sanıkların iddia edilen suçları işlediklerine vicdani kanaat getiremediğinden cezalandırılmaları yolundaki savcılık iddiasının reddine ve hepsinin tahliyesine karar verilmiştir.¹⁵⁵⁴ Yine CHP'nin iktidarda bulunduğu dönemde gazeteler son derece sıkı bir kontrol ve sansürden de geçirilmiştir.¹⁵⁵⁵ Demokrat Parti iktidarında ise 1954 yılına kadar bu tarz sıkıntılar yaşanmazken 1958-1960 yılları arasında her gün basın davalarının görüldüğü gözlemlenmiştir. Öyle ki bazen bir günde 29 basın davası görülmüştür. Son dönemde Zafer gazetesi

¹⁵⁵² Gazetelere dava gerekçesi gösterilen 18 Nisan 1947 tarihli konuşma şu şekildedir: "Milletvekili seçimlerinin malum şekilde cereyan etmiş olmasından dolayı halkımız iktidara tamamen küskün bir hal ve tavır arz ediyor. Bu manzara daha dün kahir ekseriyetle bütün seçimleri kazanmış olduğu ilan olunan Hükümet Partisi'nin çok müşkül bir durumda bırakmış olsa gerekir. Bu adeta milletin seçimlerin nasıl yapıldığını biliyoruz, onun için sizi tanımıyoruz demesi manasında idi. Bu hadise bile rey sandıklarına söylenmek istenen neticeden bambaşka hakikatlerin bu memlekette yaşamakta olduğuna şüphe bırakmayacak mana taşıyordu. Nasıl bir idarenin altında yaşadığımızı bu hadiseler açıkça meydana çıkartmaktadır. Buna polis idaresi denmez de ne denir Hükümet partisi bütün seçimleri kazanabilmek için her yerde vali, kaymakam, müdür, muhtar ve parti başkanlarına kanunsuz olarak hareket emrini, verebilmektedir. Hükümet Partisi muhtarları sıkıştırıyor. Ne için dayak atmak için. Vatandaş zorlayan bir nahiye müdürü dolayısıyla İçişleri Bakanı'nın hükümetin bir ortağı olmuyor mu? Memlekette demokrasi devrini açıyoruz, iddiasını ileri sürenler bu devri hile ve fesat ve zor kullanma temeli üzerine kuracaklarını arz ediyorlar." **BCA, Fon No: 30.1.0.0 – Kutu No: Dosya No: 707 - Sıra No: - 78** (18 Nisan 1947).

¹⁵⁵³ Vatan Gazetesi, 7 Ağustos 1947.

¹⁵⁵⁴ Vatan Gazetesi, 10 Ağustos 1947. Celal Bayar Çeşme'den bir telgraf çekerek tebriklerini bildirmiş telgrafta şu cümleler yer almıştır: "Hayatta geçirilen ıstırap devresi çabuk unutulur. Memleket demokrasiye hizmet aşkıyla daha kuvvetli olarak işlerinizin başına geçeceğinizden şüphe etmiyoruz." Vatan Gazetesi, 10 Ağustos 1947.

¹⁵⁵⁵ Metin TOKER, **Tek Partiden Çok Partiye**, 24. Özellikle 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlaması sıkıyönetimleri ve basın üzerinde sınırsız yetkilerin kullanımını kolaylaştırarak hükümetin elini kuvvetlendirmiştir. Yargının devre dışı kaldığı bu dönemde İçişlerinden gelecek bir telefonla kolayca gazeteler kapatılabiliyor, aynı yöntemle yeniden açılabilirdi. Hıfzı TOPUZ, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, 162. Denilebilir ki tek partili dönem otoriter bir yapıya sahip olan iktidar her alanda etkinliğini koruyan sıkı bir denetim altına almıştır. Tek parti döneminin İçişleri Bakanlarından olan Şükrü Kaya iktidar ve basın arasındaki ilişkiyi şu sözler ile özetlemiştir; "Matbuat yaşadığı muhitin siyasi rejimine de intibak eder. Her rejim kendisine muvafık bir vatandaş tipi aradığı gibi bir matbuat tipi de aranır." Alpay KABACALI, "Milli Şef Döneminin Örtülü Sansürü", 83.

bile gazete kapatmadan nasibini almış, öğrenci olaylarını sütunlarına Başbakan'a sevgi göstergesi olarak aksettirdiğinden bir hafta süre ile kapatılmıştır. Hükümet savcılara, soruşturmalara ve davalara yönelik olarak anlık yasaklama ve tedbirler de ilave etmeye başlamıştır. Bunun bir yansıması olarak gazetelerde siyaset haberlerinden çok magazin haberleri yapılmaya başlanmıştır.¹⁵⁵⁶

Özellikle muhalefeti destekleyen gazetelerin birçoğunun belirli müddetlerle kapatıldığını görüyoruz. Ulus gazetesi bu gazete kapatma hışmından en çok etkilenen gazete olma özelliğini taşımaktadır. Ulus gazetesi kapatıldığı zamanlarda değişik isimlerle yayın hayatına devam etmeye çalışmıştır. Yeni Ulus ve Halkçı isimleriyle. 1960 yılı başında yurtdışında yayınlanan bir makaleyi alıntıladıkları gerekçesiyle de muhalif gazete ve gazetecilerin yargılanma süreçleri meydana gelmiştir. Bu duruma en iyi örnek tarihe “Eugene Pulliam Olayı”¹⁵⁵⁷ ve “Pulliam Davaları”¹⁵⁵⁸ şeklinde

¹⁵⁵⁶ Halil ÇELİK, *Askeri Müdahaleler ve Basında Haber Dağılımı (27 Mayıs 1960 Öncesi/Sonrası Dönem)*, 114.

¹⁵⁵⁷ Amerika'da Indiana Polis ve Arizona Republic gazetelerini yayımlayan Eugene Pulliam 1958 yılının Eylül'ünde Başbakan Adnan Menderes ile görüşmek için Türkiye'ye gelmiştir. Eşiyle birlikte Türkiye'ye gelen Pulliam Başbakan ile olan randevusunun yerini ve tarihini öğrenmek amacıyla Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü'nü aramıştır. Telefon konuşmasında Başbakan'ın İstanbul'da olduğu kendilerinden cevap beklemleri talebini alan Pulliam çifti üç gün boyunca Başbakan ile görüşmek için kaldıkları otelde beklemişlerdir. Ardından Özel Kalem Müdürü Şefik Fenmen'i tekrar arayarak “Bu yapılanın çok nezaketsiz bir durum olduğunu eğer herhangi bir görüşme olmayacaksa bu durumun kendilerine derhal bildirilmelerini” istenmiştir. Eugene Pulliam bu kez Basın Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu'nu arayarak Başbakan Menderes'in ertesi gün İzmir'e gideceğini arzu ederlerse gemide konuk edilebileceklerini öğrenmiştir. Ege vapurunda Pulliam Çiftini Basın Yayın Genel Müdürü Prof. Dr. Halil Demircioğlu karşılamış ve hatta eşi Ninna Pulliam'ın doğum günü olması sebebiyle kendilerine şampanya ikram edilmiştir. Neşeli başlayan seyahat esnasında Adnan Menderes'in parti çalışmaları nedeniyle röportaj yapamayacaklarını anlayan Pulliam gemiden İzmir Başkonsolosluğuna bir telgraf çekmiştir. Telgrafta “Menderes'in gemisiyle İzmir'e geliyorum. Mümkünse bugün olmazsa yarın erken bir saatte benim ve eşimin uçakla İstanbul'a gitmemizi sağlamanızı rica ediyorum” ifadeleri yer almıştır. Telgraftan haberdar olan DP milletvekili ve İstanbul Ekspres gazetesi sahibi Mithat Perin durumu Adnan Menderes'e bildirirse de Menderes olayı ciddiye almamış hatta Pulliam için “Taşra gazetecisi” ifadelerini kullanmıştır. Güvertede Başbakan ile karşılaşan Pulliam çifti kendilerini tanıtarak konuşma isteklerini yinelemişler fakat Başbakan'ın böyle bir görüşmeden haberdar olmadığını belirtmesi üzerine kendisiyle görüşmeden Türkiye'den ayrılmışlardır. Daha geniş bilgi için bkz. Elif Emre KAYA-Zakir AVŞAR, “Türk Basınında Eugene Pulliam Olayı” 26-27.

¹⁵⁵⁸ Davaların gerekçesi Başbakan Adnan Menderes'i küçük düşürücü olduğu ileri sürülen sözlerdir. Milliyet Gazetesi, 28 Mayıs 1959. Pulliam'ın iki yazısı mevcuttur. Birinci yazıda Türkiye'deki basın hürriyeti ile alakalı ciddi tespitler vardır. “1950'de Menderes Türk milletine daha geniş hürriyetler ve daha fazla iktisadi gelişme vaat etmek suretiyle iktidara gelmişti. Aradan iki yıl geçtikten sonra taahhütlerini bir tarafa bırakmış ve türlü türlü manevralarla Türkiye'nin mutlak bir diktatörü mevkiini almıştır. Büyük Millet Meclisinden geçen kanunlarla iktisadi mukadderatın kontrolü Menderes'in şahsi takdirine bırakılmış, bu yolda yürümek için de Türk basını susturulmuştur. Bugün Türkiye'de

geçen yargılamalardır. Eugene Pulliam'ın İndianapolis gazetesinde kaleme aldığı makalelerinden alıntı yaparak kendi gazete veya dergisinde yayınlayanlar hakkında dava açılmıştır. Vatan, Dünya ve Ulus gazeteleri ile Kim, Akis ve Altıok dergileri Pulliam'ın makalesine yer vermiştir.¹⁵⁵⁹ Davalar sonunda Vatan gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman 15 ay 16 gün, gazetenin Yazı İşleri Müdürlerinden Selami Akpınar ve Naim Tirali 16 ay hapis cezası ve gazetenin 1 ay süreyle kapatılmasına karar verilmiştir. Ulus gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ülkü Arman ve Kim dergisi Yazı İşleri Müdürü Şahap Balcıoğlu 9 ay hapis cezasına, Ulus gazetesi, Akis ve Kim dergisi de 1 ay süreyle kapatılma cezasına çarptırılmıştır.¹⁵⁶⁰ Kim kapatıldığı süreç içinde yayın hayatına Mim ismiyle devam etmiştir.¹⁵⁶¹ Dünya gazetesinden Bedii Faik, Falih Rıfki Atay ve Yekta Ragıp Önen de bir süre yargılanmıştır.¹⁵⁶²

DP iktidarı kâğıt kullanımı üzerinden de muhalif gazeteleri kendi istediği yöne çekmeye çalışmıştır. 1956 yılının Temmuz ayında muhalif yayınlarından dolayı Hürriyet gazetesinin kâğıt tahsisi yarı yarıya kesilmiştir.¹⁵⁶³ 1957 yılında sayfa sayısını sınırlayıcı kararname ile bazı maddeler yeniden düzenlenerek gazetelerin ikinci baskı yapması yasaklanmış ve gazetelerin aylık baskı ve iade miktarlarının her ay sonu basından sorumlu Devlet Bakanlığı'na bildirilmesine karar verilmiştir. Yılsonuna doğru da gazete ve dergi kâğıtlarının tek elden ithali yoluna gidilmiş ve Bakanlar Kurulu Kararı ile ticari gazetelerin ilanları da dağıtım tabi edilmiştir. 1958 tarihinde de ilan ve reklamların tek elden dağıtım uygulamasına geçilmiştir.¹⁵⁶⁴ 1 Ağustos 1959 tarihinde Demokrat Parti Genel Kurulu'nda basın affi ve resmi ilanlar

basın ve münakaşa hürriyeti yoktur.” Vatan Gazetesi, 17 Ekim 1958. Yazar ikinci makalesinde ise Başbakan'a yönelik olarak “Kudret başına vurduğundan hatalara düştü” yorumunda bulunmuştur. Vatan Gazetesi, 17 Ekim 1958.

¹⁵⁵⁹ Nuran YILDIZ, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, 504.

¹⁵⁶⁰ Milliyet Gazetesi, 16 Temmuz 1959.

¹⁵⁶¹ Ulus Gazetesi, 22 Aralık 1959.

¹⁵⁶² Milliyet Gazetesi, 10 Eylül 1959. Başbakan Adnan Menderes ile iyi ilişkilere sahip oldukları için daha sonra haklarındaki şikâyet Başbakan tarafından geri alınmıştır.

¹⁵⁶³ İsmail BARUTÇU, **Babıali Tanrıları**, 63.

¹⁵⁶⁴ Nadir Nadi 5 Ocak 1958 tarihli Cumhuriyet'te tepkisini şöyle ifade etmiştir: “Bazı gazetelerden önemli kısıntılar yapılmış, bazılarında daha müsamahalı davranılmış, bir kısmının ilan gelirleri ise arttırılmıştır. Özel ilanların bu şekilde dağılışı insana ister istemez hükümetçe basın hakkında yeni bir ceza ve mükâfat usulü denendiğini hissini veriyor. Muhalif ve partisiz gazetelerin ilan gelirlerini kısmak suretiyle bunları ya da hizaya getirmek ya da adım adım kanıklığa sürükleyerek bir gün yaşayamaz hale gelmelerini sağlamak övücü gazeteler de kucak açarak bol bol illa dağıtmak gibi bir zihniyeti doğrusu biz bugünkü iktidara yakıştıramıyoruz.”

konusunda görüşmeler yapıldı. Bu çerçevede gazetelerin ilan alma şartları belirlendi. Yeni şartlara baktığımızda baskı adedi on binden az olan, objektif haber vermeyen ve konulan diğer şartlara uymayan gazetelerin ilan alamayacağı ibaresi vardır. 25 gazete yeni şartlara uymadığı gerekçesi ile resmi ilandan mahrum bırakılmıştır. Buna karşılık iktidara yakın gazetelerin ise sorunsuz bir şekilde resmi ilan aldıkları anlaşılmıştır.¹⁵⁶⁵

27 Nisan 1960 tarihinde kurulan Tahkikat Komisyonu'nun yetkileri arasında basını denetim, kontrol ve cezalandırma da vardı. Bu suretle birçok gazete ve gazeteci yargılanmıştır. Bunlar arasında iktidarın yayın organı olan Zafer gazetesi bile bulunmaktaydı.¹⁵⁶⁶ 29 Nisan'dan 27 Mayıs darbesine kadar geçen süreçte sürekli sıkıyönetim bildirimleri yayınlanmıştır.¹⁵⁶⁷ Bu bildirimlerde sıklıkla basına yönelik kısıtlayıcı ifadeler yer verilmiştir.¹⁵⁶⁸

1946-1960 yılları arasında bazı gazetelerin siyasi partilerin resmi yayın organı haline gelmesi çok karşımıza çıkan bir durumdur. Ulus gazetesi CHP'nin yayın organı olma özelliğini hem iktidarda hem de muhalefet yıllarında sürdürmüştür. DP ise muhalefet yıllarında pek çok gazeteden destek görmesinin yanı sıra resmi bir yayın organına sahip değildi. İktidara geldiğinde ise resmi bir yayın organına sahip olmanın siyasi propaganda açısından olumlu olacağı düşüncesinden hareketle bir

¹⁵⁶⁵ Ulus Gazetesi, 4 Ağustos 1959.

¹⁵⁶⁶ Ahmet ÖZTÜRK, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde (1945-1960) Siyasi İktidar-Basın İlişkileri**, 303.

¹⁵⁶⁷ Ayhan ARIKAN, **1957-1961 Dönemi Türkiye'de Basın'ın Durumu ve Basın İktidar İlişkileri**, 70.

¹⁵⁶⁸ "Gazeteler her zaman ki gibi normal başlıkları ile neşredilecek. Aksine hareket edenler hakkında kanuni işlem yapılacaktır." Cumhuriyet Gazetesi, 29 Nisan 1960. İstanbul'da bakılan davaların 17'sinden 8'i Necip Fazıl Kısakürek 5'i Hür Adam gazetesi sahibi Sinan Onur hakkındadır. Davalar savcılık tarafından İnönü'nün muvafakati ile açılmıştır. Şemsettin Günaltay'a cevap vermek için neşrettiği broşürün hakaret mahiyetinde olduğu gerekçesiyle Ahmet Aydın'ın beş seneye kadar hapsini talep etmiştir. "Ulus ve Son Havadis mesulleri hakkında İnönü'nün konuşmalarını yayınladıkları gerekçesiyle birer yıl hapsine ve gazetelerin 1 ay kapatılmasına karar verildi. İnönü'nün beyanatıyla Başvekil'e hakaret edildiği gerekçesiyle Demokrat İzmir gazetesi Adnan Düvenci ve Yazı İşleri Müdürü Şeref Bakışık hakkında açılan davalardan beraat etti." Milliyet Gazetesi, 1 Ekim 1959. Tercüman gazetesi yazarı ve eski Yazı İşleri Müdürü M. Kayhan Türkçü Diyanet İşleri Başkanı Hayırlıoğlu neşriyatından 10 ay Yeni gazete Yazı İşleri Müdürü C. Kayarsen tekzip yüzünden 15 gün hapis cezasına çarptırıldı. Milliyet Gazetesi, 15 Ekim 1959. Kim dergisi Yazı İşleri Müdürü bu işe bir son verilmezse her mahallede beş cezaevi bulunması gereklidir" dedi. 16 Ay hapis cezasına çarptırıldı. Şahap Bakioğlu Toptaşı cezaevine gönderildi. Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1960.

parti gazetesi kurulması düşünülmüştür. Fakat bazı milletvekillerinin itirazlarından dolayı resmi bir yayın organından ziyade bir gazetenin desteklenmesine karar verilmiştir. Zafer gazetesi iktidar-muhalefet ilişkilerinin sona ermesine kadar DP iktidarının gayri resmi yayın organı olma özelliğini sürdürmüştür.¹⁵⁶⁹ Bu çerçeveden bakıldığında denilebilir ki basın önem sırasına göre iktidarın organı gazeteler, iktidarı destekleyen gazeteler, tarafsızlar ve muhalefeti destekleyenler şeklinde sıralanmıştır.¹⁵⁷⁰ Özellikle DP iktidarında muhalefet iktidar yanlısı gazeteleri “Besleme Basın” sıfatıyla nitelendirmiştir. Besleme Basın ifadesi şüphesiz başta Zafer gazetesi olmak üzere iktidarı öven gazeteleri tanımlamak için kullanılmıştır. Çünkü Zafer partinin ve hükümetin her kararını, icraatını büyük puntolarla sütunlarına taşıırken muhalefetle alakalı olumlu tek bir sütun yer almamıştır.

Gerek CHP gerek DP iktidara gelebilmek için basının desteğini almanın önemini farkındaydı. Demokrat Parti'nin iktidara uzanan muhalefet yıllarında basının çok önemli ve çok özel bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Demokrat Parti'nin kuruluş aşamasında sıklıkla yararlanılan basın özellikle CHP Hükümetine yönelik muhalefette önemli bir yer tutmuş ve gayet başarılı yürütülmüştür.¹⁵⁷¹ Böylece muhalefeti destekleyen basın DP'nin iktidara gelmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁵⁷² CHP iktidarı ise çok partili hayata geçişle beraber antidemokratik kanunları tadil etme yoluna gitse de tam anlamıyla basın özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Bu durumun farkında olan basının yalnızca çok az kısmı CHP iktidarını desteklemiş, geri kalanı Demokrat Parti'ye yani muhalefete açık destek vererek onu iktidara taşımıştır. Basının desteğini arkasına alarak iktidara gelen

¹⁵⁶⁹ TBMM DPMG, 19 Haziran 1951. “Biz ikinci yolu yani Ulus gazetesi gibi DP'nin resmi gazetesi şeklinde değil partili arkadaşlarımızın sermaye koymak suretiyle hukuken müstakil fakat fikirleri itibarıyla Demokrat Parti'nin fikirlerini sözlerini neşreden bir gazetenin daha faydalı olacağı üzerinde fikirler aşağı yukarı mutabık haldedir.”

¹⁵⁷⁰ Bkz. (1555), TOPUZ, 191.

¹⁵⁷¹ Nazlı ILICAK, *Yalnız Adam Menderes*, 203.

¹⁵⁷² Çok partili hayata geçiş sürecinde de basın kamuoyu oluşturma görevini hakkıyla yerine getirmiştir. İktidar partisi içerisinde demokratikleşme ve yenileşme isteyen bir grup milletvekili tarafından verilen taktır'in parti grubunda reddedilmesinin ardından 1945 yılı içerisinde tek parti rejimi ile alakalı bir takım polemiklerin basına yansımaya süreci başlamıştır. Dörtlü Taktır'i imzalayan milletvekilleri basından, özellikle Vatan gazetesinden destek görmüşler ve hükümete yönelik eleştirilerini Vatan gazetesi üzerinden kamuoyuna açık yürütmeye başlamışlardır. Sanem GÖK, *Türk Siyasal Yaşamında Vatan Gazetesi (1950-1960)*, 21.

Demokrat Parti Hükümeti basına muhalefet yıllarında olduğu gibi tam destek vereceğini belirtmek için ilk hükümet programına da almıştır.¹⁵⁷³

DP'nin iktidara gelmesi dolayısıyla Başbakan Adnan Menderes de basın gücünün farkındaydı. Öyle ki Mükerrer Sarol Başbakan Adnan Menderes'in bir anekdotunu şu şekilde ifade etmiştir: “Basın çok canlı bir müessesedir, asimilasyon gücü üstün olan bir kurumdur. İçine aldığı insanları kısa bir zamanda hazmeder, kendi bünyesine katar. Birçok yakın dostlarımızın çocukları bir gün basın konusu konuşulurken babalarına, ben önce gazeteciyim sonra sizin oğlunuzum demekle konuşmuşlardır. Toplumun en güçlü müessesesi sayılan aileyi de ezdiğine göre basına dördüncü kuvvet¹⁵⁷⁴ demek biraz hafife almaktır.”¹⁵⁷⁵ Demokratlar basının gücünün öylesine farkındaydılar ki iktidarda oldukları 1950-1960 yılları arasında Grup Toplantılarında sıklıkla bu kurum üzerinden mütalaalar yapmışlardır. 7 Şubat 1956

¹⁵⁷³ “Kanunlarımızda itiyatlarımızda ve telakkilerimizde tek parti devrinden arta kalan ne varsa tam olarak tasfiye edeceğiz. İrticaice ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı geren bütün kanuni tedbirleri almakla asla tereddüt etmeyeceğiz... Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icap eden kıstasları vuzuh ve katiyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz.” TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 1, 29 Mayıs 1950, 30-31. Menderes Hükümeti'nin 1951 tarihli hükümet programında “Matbuat hürriyetini hatta bütün hürriyetlerin teminatı saymak çok yerinde olur. Bu itibarla matbuat hürriyetinin büyük bir hürmet ve hassasiyetle muhafazasına çalışacağını hiçbir tereddütte mahal bırakmayacak katiyetle ifade etmek isteriz” denilerek özgür basını destekleyeceğini açıklarken “Hiçbirimizin gözünden kaçmadığına ve bütün vatandaşları ve hakiki matbuat hürriyetine samimi olarak bağlı bulunan matbuat müntesiplerini mustarip ettiğine eminiz ki şahsa hakaret iftira tebşir ve hatta Şantaj mahiyetini taşıyan bir takım neşriyat alıp başını yürümüştür. Bu kabil neşriyatın fikir, tenkit ve matbuat hürriyetiyle ve amme menfaatinin müdafaasıyla bir alakası olmadığını söylemeye lüzum yoktur. Bu tarz da neşriyat kanuni usul ve müeyyidelerin noksan oluşunun delilini teşkil eder. Bu itibarla hürriyet nizamını liyakatle tatbik eden büyük demokrasilerde mevcut olan hüküm ve müeyyidelerin tetkikini ve bunların tasarı halinde yüksek Meclis'e arz ve teklifini kararlaştırmış bulunuyoruz.” TBMM Tutanak Dergisi, d. 9 c. 6, 30 Mart 1951, 62. Hükümetin programına muhalefetten tenkit gecikmemiştir. Ali Fuat Cebesoy, “Hükümetin matbuat hürriyetini bütün hürriyetlerin ana teminatı olarak sayması ve bu sebeple bu hürriyeti bütün manasıyla muhafaza edeceği hakkındaki varitleri takdire layıktır. Ancak şahsa hakareti önleyici tedbirler alınacağı ve bunun için büyük demokrasilerdeki hüküm ve müeyyidelerin tetkik edilmekte olduğu ve bunun bir layiha halinde Meclis'e getirileceği bildirilmektedir. Hükümet bu teşebbüsünde şahsi haysiyeti mahfuz tuttuğu kadar ondan daha evvel ana hürriyeti yani matbuat hürriyetini zedelememeyi prensip olarak kabul etmelidir” der. TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 6, 02 Nisan 1951, 85-86.

¹⁵⁷⁴ Basına yönelik olarak dördüncü kuvvet nitelemesinin tanımını Şevket Süreyya Aydemir şu şekilde yapmaktadır; “Galiba her ülkede alışılan ve bir zamanlar çok tekrar edilen bir söz vardı. Basın dördüncü kuvvettir. Bu söze göre basın bir ülkenin temel güçlerini teşkil eden yasama, yürütme yargı güçlerinin yanında onlar ve onlar gibi mülkün hayatına etkili bir güç sayılmak istenirdi.” Bkz.(248), AYDEMİR, 331-332.

¹⁵⁷⁵ Mükerrer SAROL, **Bilinmeyen Menderes**, 177.

tarihinde toplanan Demokrat Parti Meclis Grubu içerisinde milletvekili Burhan Onat matbuatın gücünü ve etkilerini gözler önüne sermiştir. Onat'a göre matbuat en az birkaç milyon vatandaşın kulağına fısıldamak, kulağına hitap etmek kudret ve yetkisine sahip bir kuvvettir. Matbuatın ihmal edilmesi ise "Caiz olmayan bir kuvvettir" der.¹⁵⁷⁶

Aynı gün ki toplantıda Halis Tokdemir gazetelerin iktidara muhalefet etme sebeplerini üç temel nedende açıklamıştır. Birincisi tamamen politik bir sebepten dolayı halkın iktidara karşı yapılan neşriyatı okuma arzusudur. İkincisi gazetelerin tirajlarını arttırabilmek ve kar elde etmek istemeleri. Üçüncü ve son sebep ise ilan meselesidir. Bu durumu şu örnekle açıklamıştır "Bir gazeteye bir ay eksik verdiniz mi sizin en sadık dostunuz olan gazete birdenbire aleyhinize dönüverir. Bir ay bin lira fazla verdiniz mi hemen gene size dönüyor. Vatan gazetesine iki günde bir makale değişiyor demek ki bunların bir tesiri var... Mesela bir Yenisabah gazetesi günlerce aylarca aleyhimize yazmıştır, kalemlle iktidarımıza taarruzda bulunmuştur, şu olmuştur, bu olmuştur. Ondan sonra DP'nin başında bulunan ve aynı zamanda hükümetin reisi olan Sayın Adnan Menderes'e Yeni Sabah lehimize çevirmek pahasına onun sahibi ile müzakereye hazır olduğunu beyan etmiş ve bir gün yanına almış seyahate çıkmıştır. Şimdi böyle bir muameleye mazhar olan Yenisabah gazetesinin sahibinin kafasında şöyle hizaya gel sana bir çarptım kim olduğunu anladın gibi Demokrat Parti'yi Adnan Bey'in şahsında korkuttum diyor. Mesele bu arkadaşlar. Lüzumlu mu? Lüzumsuz mu? Bunu kendi takdirlerine bırakıyorum."¹⁵⁷⁷

7 Temmuz 1958 tarihinde toplanan Demokrat Parti Grubu'nda konuşma yapan İstanbul milletvekili Faruk Güntunca'nın basına yönelik şu sözleri DP iktidarının zaman içerisinde basın konusundaki görüşlerinin nasıl değiştiğini gösterir

¹⁵⁷⁶ TBMM DPMG, 7 Şubat 1956.

¹⁵⁷⁷ TBMM DPMG, 7 Şubat 1956. İktidar sıklıkla basının durumu ile alakalı toplantılar yapmaya devam etmiştir. Bunlardan biri de Celal Bayar başkanlığında 8 Ağustos'ta toplanan DP Genel Kurul toplantısıdır. Bu toplantıda Başbakan Adnan Menderes mahkemelik olduğu Falih Rıfkı Atay, Nadir Nadi, Ercüment Karaca gibi gazetecileri affetmeyeceğini belirtmiştir. Bayar ise basın affi şeklinde bir kanun çıkarılmasına kendisinin de muhalif olduğunu fakat 9 yıllık tecrübe içerisinde kendisinin çeşitli aflarda bulunduğunu belirterek isterse Adnan Menderes'in şahsına yönelik davaları geri çekebileceğini söylemiştir. Bkz. (148), BURÇAK, 622-625.

niteliktedir. "...Muhabirlerin iktidarı desteklemesi şarttır. Onlara ne kadar sevgi gösterilirse onlar da o nispette sevgi ibzal ederler. İktidar neden desteklenmiyor? Hâlbuki iktidarımızın en çok desteklediği kendi saflarında görünen gazeteler değil, her gün bu kürsüden şikâyet edilen gazetelerdir."¹⁵⁷⁸

7 Nisan 1960 tarihinde toplanan DP Meclis Grubu'nda milletvekillerinin gündeminde matbuat yer almıştır. Tekirdağ milletvekili Zeki Erataman hükümetin basın üzerinde daha emin yaptırımların yapılmasını beklemektedir. Erataman'a göre; Matbuat hakkında tedbir alacağız diyoruz. Bugün matbuat biraz hafif yazınca bizde tedbiri hafifletiyoruz. Resmi ilanlar hakkında, kurusıkı bir şey yaparız, üç beş gün matbuat siner ondan sonra tedbir yoktur."¹⁵⁷⁹

12 Nisan'daki toplantıda ise Gaziantep milletvekili Bahadır Dülger muhalefetin basın üzerindeki etkilerine dikkat çekmiştir. "Halk Partisi'nin ve basının faaliyetinin hangi noktalardan tetkik edilmesi lazım geldiğini... Telhis etmiş bulunuyoruz." Isparta milletvekili Hamdi Ongun ise "Bana kalırsa matbuat meselelerini tetkik edecek komisyon ayrı Halk Partisi'ni tetkik edecek komisyonun ayrı olması yerinde olur" diyerek fikirlerini beyan etmiştir. Aynı toplantıda söz alan Başbakan Adnan Menderes muhalefetin o anki durumu şu şekilde özetlemiştir; "Matbuat, radyo meselesi demezler mi? Ne yapayım hepsi dinden imandan çıkmış, kıpkızıl karşımıza bir duvar gibi çıkmış iktidar sesini kısımış konuşamıyor. Memleketi hakikaten yanlış göstermişler. Başvekil konuşmuş bir araya gelmişler. Başvekil'in sesini memlekete işittirmeyeceğiz, yazamayacağız demişler ve yazmamışlar. Kimin bu Başvekil Hotato'nun Başvekili mi? Bütün gazeteler kıymet ölçülerinin tersine kepçe getirdiler. Merdane hareket, hıyanet, rezalet, sığdecilik ve

¹⁵⁷⁸ TBMM DPMG, 7 Temmuz 1958. Turhan Feyzioğlu Akis dergisinde kaleme aldığı yazısında "DP idarecileri demokratik rejimin kalelerini yıkmak veya içinden fethedip vazife göremez hale getirmek için yıllardan beri tedbir üstüne tedbir almıştır. Ancak siyasi iktidarın bakışı dışında kaldıkları takdirde kendilerinden beklenen vazifeleri görebilecek olan bütün müesseselerin bağımsızlığına ve muhtariyetine el uzatılmıştır" dedi. Turhan FEYZİOĞLU, "Çoğunluk Tahakkümü ve Demokrasinin Kaleleri" Akis dergisi, 16 Haziran 1959.

¹⁵⁷⁹ **BCA, Fon No: 10.9.0 - Kutu No: 3- Dosya No: 10- Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (7 Nisan 1960).

uşaklık haline geldi. Bütün cemiyete böyle taktim ettiler. 10 sene böylesine işlediler.”¹⁵⁸⁰

DP iktidara geldiğinde muhalefetteyken verdiği sözü tutarak 22 Temmuz 1950 tarihinde 5680 sayılı Yeni Basın Yasası'nı kabul ederek 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nu ilga etmiştir. Böylece iktidarın bir telefonla gazete kapattığı veya gazetecilerin yazdıklarından dolayı ceza aldığı dönem sona ermiştir. Netice itibariyle denilebilir ki DP iktidarının ilk yıllarında basın ve siyasal iktidar arasında olumlu adımlar atılmış ve “Despot iktidar, ezilen basın etiketi” rafa kaldırılmıştır. Üstüne üstlük DP iktidarı basın suçundan ceza alan gazetecilere af çıkararak bu olumlu havayı pekiştirmiştir. İktidarın ilk dönemde çıkardığı kanunlar dışında düzenli olarak her ay Başbakan'ın gazetecilerle buluşması da basınla ilişkilerin sıcak tutulmasındaki önemi yadsınamaz. 13 Haziran 1952 tarihinde kabul edilen “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki İlişkilerin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun” ile basın mesleğinde çalışanlara önemli haklar sağlanmıştır. Böylece basın mensuplarının geçici bir meslek grubu olmadığı belirtilmiştir.¹⁵⁸¹ Görülüyor ki CHP iktidarında basın hürriyetini zedeleyecek bazı yasaların kaldırılması ve değiştirilmesi DP muhalefeti ve basın tarafından desteklenmişti. İktidar değişikliği yaşandıktan sonra Demokratlar kendilerine destek veren bu kesimin isteklerini göz ardı etmemişler, yeni Basın Kanunu ile basın çevresi tatmin edilmiştir. 1954 yılına kadar hemen hemen basının tamamı DP'yi yani iktidarı desteklemiştir.¹⁵⁸² Ancak iktidar-muhalefet arasında başlayan gerginlik dolaylı olarak basına yansımıştır. 27 Mayıs darbesine doğru ise olayların tırmanması basının neredeyse tamamını iktidarın karşısına geçirmiştir.¹⁵⁸³ Netice itibariyle basın iktidar ve muhalefetin tam anlamıyla

¹⁵⁸⁰ **BCA, Fon No: 10.9.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10- Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (12 Nisan 1960).

¹⁵⁸¹ Işıl TUNA, “Demokrat Parti Döneminde Çalışma Hayatına Yönelik Bazı Düzenlemeler”, 476.

¹⁵⁸² Altumur Kılıç bir gazeteci olarak DP'yi başlangıçta desteklediklerini şu şekilde ifade etmiştir: “Aslında iş daha DP iktidara gelmeden başladı. Basının muhalefete büyük desteği vardı. Ben o zaman muhabirdim. DP Genel Müdürlüğü'nde lider ile yakın oluyorduk. Objektif değildik.” Davut DURSUN, **27 Mayıs Darbesi Hatıralar/ Gözlemler, Düşünceler**, 183.

¹⁵⁸³ 27 Mayıs hareketinin arkasında basınında rolü olduğuna ilişkin tespitlere gazeteci Metin Toker “Bir hareketin arkasında bir yayın organı var, bu paralel olabilir. Yalnız ilerici hareketin organı olarak onun karşısında Akis vardı demek istiyorlarsa çok haklılar... 27 Mayıs'ın bu kafayla gidilirse geleceğini bin defa söyledik, yazdık uyarı görevimizi yaptık.” Bkz. (1282), ILICAK, 27. Fevzi Lütüfi

ilgi odağı haline geldiğini söyleyebiliriz. Muhalefet sıralarında bulunan CHP ise sert muhalefetini kendisini destekleyen gazeteler vasıtasıyla parlamento dışına taşımıştır. Ulus bu görevi oldukça sert yaparken iktidarın basın organı Zafer de muhalefete aynı sertlikte karşılık vermiş ve iktidar-muhalefet arasında gazeteler üzerinden çatışmalar yaşanmıştır.¹⁵⁸⁴

DP Hükümeti ile basının arası özellikle baskıcı yasal düzenlemeler nedeniyle bozulmuştur. Türk Ceza Kanunu'nun 159. ve 161. maddelerine dayanılarak hükümeti eleştiren gazetecilere ve sorumlu müdürlere dava açılması ikili ilişkiler arasında soğuk rüzgârlar esmesine neden oldu.¹⁵⁸⁵ CHP döneminde Ceza Kanunu'na eklenmiş olan 161. maddeyi¹⁵⁸⁶ Demokratlar kendi dönemleri içerisinde muhalif basını terbiye etme amacıyla kullanmışlardır. DP 161. maddenin muhalefet tarafından antidemokratik olduğunu belirtmesi üzerine bu maddenin eski CHP iktidarında çıkarıldığını eğer antidemokratik ise 1945-1950 yılları arasında neden kaldırılmadığını söylemiştir.

Ana muhalefet partisi CHP ise kendi iktidarlarında bu kanunun uygulanmadığını belirtmiştir. İktidar ise o dönemde suç kapsamına giren filler olmadığını şimdi ise cereyan eden olayların bu madde kapsamına girdiğini bu sebeple kanunun uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Muhalefet ayrıca bu kanun maddesinin suç kapsamına giren fiillerinin askeri mahkemelerde görülmesine de itiraz etmiştir. Bu sebeple Demokratlar değişikliğe giderek sivil mahkemelerde

Karaosmanoğlu iktidarın matbuatı suçlu bulduğunu söyler. Fevzi Lütfi KARAOSMANOĞLU, "Kabahat Hep Gazetecilerde İmiş", 16 Mart 1956.

¹⁵⁸⁴ Ahmet ÖZTÜRK, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde 1945-1960 Siyasi İktidar Basın İlişkileri**, 229. Metin Toker bu konu hakkında "Şurası bir gerçektir ki 1950-1954 döneminde iktidarın sözcüsü durumundaki Zafer'in bir d'artagnan kadar düello düşkünü Mümtaz Faik Fenik'in Ulus'un ise Nihat Erim'in kumandasında bulunmaları partiler arası ilişkilerin sağlık kazanmasında katkı sağlamamıştır. İki büyük partinin DP ile CHP'nin yayın organı görüntüsündeki Zafer ve Ulus ateşe benzin döküp duracaklardır." Bkz. (564), TOKER, 79.

¹⁵⁸⁵ Çağla KUBİLAY, "Demokrat Parti Döneminde Basında İspat Hakkı Tartışmaları", 16.

¹⁵⁸⁶ Maddenin açılımı şu şekildedir: "Harp esnasında ammenin telaş ve heyecanını mucip olarak veya halkın maneviyatını kırarak veya düşman karşısında memleketin mukavemetini azaltacak şekilde asılsız mübalağalı veya maksadı mahsusa müstenit havadis yayan veya nakleden veya milli menfaatlere zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunan kimse beş seneden aşağı olmamak suretiyle ağır hapis cezasıyla cezalandırılır." Ayhan ÖNDER, **Türk Ceza Kanunu**, 64-65.

yargılanma olağanlığı tanımıştır. İktidar bu değişim esnasında muhalefeti kamuoyunda zor bırakmak adına muhalefetin askeri hâkimlerin yaptıkları objektif değerlendirmelere inanmadığını yaymaya çalışmıştır. CHP'nin ise verilen demeçlerde basın hürriyetine hâkimler sayesinde hâle gelmediğini belirtmiştir.¹⁵⁸⁷ Görülüyor ki her iki dönemde de siyasi iktidarlar basını kontrol altına almaya çalışmışlar bu hususta muhalefetle ters düşmüşlerdir.

DP iktidarı, 1954 seçimlerine giderken¹⁵⁸⁸ muhalefeti etkisiz hale getirmek için çıkardığı Basın Kanunu ile hem muhalefeti hem de basını kontrol altına almak istemiş ve sert yaptırımlar getirmiştir.¹⁵⁸⁹ Bu çerçevede birçok gazeteci hapis ve para cezasına çarptırılmıştır. Hâlbuki Başbakan bu kanunun gerekçesini açıklarken, “Bütün vatandaşların namus, şeref ve haysiyetlerinden emin olarak korkusuz yaşama hakkına sahip olmalarını sağlamak için” çıkarttıklarını ifade etmiştir.¹⁵⁹⁰ 1946-1960 yılları arasında basın hürriyeti üzerinden iktidar ve muhalefet arasında sıklıkla tartışmalar yaşandı. Özellikle Basın Kanunlarının katı ve baskıcı maddeleri bu tartışmalara zemin hazırlamıştır.¹⁵⁹¹

¹⁵⁸⁷ Ayşe Elif Emre KAYA, **Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri**, 98.

¹⁵⁸⁸ Nadi Nadi yaşanan gelişmelere tepkisini gazetede ki köşesinden ortaya koymuştur. “Daha üç buçuk yıl önce hürriyetçi basını göklere çıkararak onun yardımıyla kuvvetlendiğini açıkça izah eden iş başına gelir gelmez eski Basın Kanunu'nun zincirlerini koparan bir iktidar şimdi genel seçimlere dört beş ay kala birden bire zihniyet ve huy değiştirsin. Bu akla şayan bir şey değildir. Hür basının zararlarını önlemek uğruna alınan tedbirler, sonunda mutlaka o basından beklenen faydaları da silip süpürmüştür yani hürriyeti yok saymıştır.” Nadir NADİ, “Hangi Basın Rejimi”, Cumhuriyet Gazetesi, 8 Aralık 1953.

¹⁵⁸⁹ Hem milletvekili hem de gazeteci olan Cihat Baban basına yönelik uygulamalardan dolayı Demokratlara tavrı almıştır. Anılarında bazı iktidar milletvekillerinin basına yönelik kötü sözlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Bu edepsiz basına gereken dersi vereceğiz dedi. Bir başkası yanılmıyorsa Hilmi Dura evet evet diyordu, basın hürriyetini kısıyoruz, vermiyoruz. Ben insan vücuduna göz kulak gibi yapışık telakki ettiğim bu özgürlüklerin gözümün önünde boğazlanmasını görmek istemiyordum. Artık DP'de kalamazdım.” Cihat BABAN, **Politika Galerisi**, 211. Metin Toker'in ifadelerine göre iktidar sahiplerinin basına sövmeleri 1955'lerde gelişmiştir. Bkz. (907), ARCA YÜREK, 37.

¹⁵⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, d. 9, c. 29, 9 Mart 1954, 530-534.

¹⁵⁹¹ Başbakan Erzurum'da halka hitap ettiği sırada basın özgürlüğü konusunda muhalefeti tenkit etmiştir. “Matbuat hürriyetinin yokluğundan şikâyet eder gibi bir lisan kullanılmaktadırlar. Hükümet ve iktidarın istediği gibi konuşmakta olduğunu fakat muhalefetin mahkemelerde süründüğünü iddia ediyorlar bu doğru mu dur bu memlekette matbuat hürriyetinin mazide bugünkünden daha teminatlı olduğunu iddia edebilecek tek bir adam çıkabilir mi? DP iktidara gelir gelmez ilk iş olarak Matbuat Kanununda o güne kadar mevcut kayıtları ve bağları büsbütün ortadan kaldırmıştır.” Zafer Gazetesi, 4 Ekim 1950.

Demokrat Parti iktidarının son yıllarına doğru ilerledikçe iktidar ve muhalefet arasında yaşanan kutuplaşma ve sürekli kriz hali basının tavrını da etkilemiştir. 1954 yılından itibaren başlayan iktidar yanlısı ve muhalefet yanlısı gazetelerin tutumları köşe yazılarını geride bırakarak yerini yanlış ve uydurma haber anlayışına bırakmıştır. Örnek olarak Başbakan'ın konuşma yaptığı miting meydanında yaklaşık 150 bin kişi olmasına rağmen muhalif gazetelerde sayının 3 bin olarak belirtilmesi¹⁵⁹² verilebilir.

Netice itibariyle denilebilir ki CHP iktidarında basın sıkı kontroller altında kalmıştır. Çünkü 1939'da başlayan ve 1947 yılına kadar süregelen sıkıyönetim ile hükümet olağanüstü yetkilere sahipti. Dönemin Basın Yasası antidemokratik müeyyideler içermekte, Bakanlar Kurulu gerekli gördüğü gazeteleri belirli süreler ile kapatmakta, muhalif gazeteciler yayınladıkları haberler ve köşe yazıları nedeniyle çeşitli cezalara çarptırılmaktaydı. Adeta hükümet iktidara sadık basın yaratmak istiyordu. Bu sebeple basın özgürlükleri destekleyen DP muhalefetine meyil etmiştir. 1946-1950 yılları arasında basın konusunda Demokratların sloganı demokrasi olmuştur. Nitekim 14 Mayıs 1950 tarihinde DP iktidara geldiğinde basına özgürlük tanımış ve basın suçluları affedilmiştir. 1954 yılına kadar basınla DP iktidarı arasında açıkça problemler görülmezken bu tarihten sonra Demokratların kısıtlayıcı kanunlar yürürlüğe koyması, muhalif gazeteleri kendi tarafına çekmek amaçlı ekonomik yaptırımlar uygulaması ile ciddi problemler baş göstermiştir. Bu problemler basını CHP'ye yakınlaştırmıştır.

Sonuç olarak Demokratlar muhalefetteyken özgür basın idealiyle çıktıkları yola iktidarlarında baskıcı eğilimlerle devam etmişlerdir. İktidar-muhalefet ilişkilerinin sonuna doğru DP iktidarında basının durumunu anlamak bakımından yazar Ümit Özdağ'ın şu cümleleri oldukça dikkat çekicidir: "...Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nin gazeteciler arasındaki ismi Hilton idi. 27 Mayıs sabahı ihtilalcilerin ilk gittikleri yerlerden birisinin Ankara Merkez Kapalı Cezaevi

¹⁵⁹² Bkz. (1351), ÇETİNER, 321.

olmasının anlamı basının son dönemde iktidara karşı gösterdiği direnişten dolayı ihtilalciler tarafından doğal müttefik olarak görülmesidir.”¹⁵⁹³

3.3. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Ordu

Ordu Türk siyasetinde önemli bir yeri ve ağırlığı olan bir kurumdur. Modern Cumhuriyetin kuruluşunda etkin bir role sahip olan ordu kendisini Atatürk devrimlerinin koruyucusu ve kollayıcısı olarak görmüştür. 1946-1960 yılları arasında ordu-siyaset ilişkisi mevcuttur. Hatta bu durumu tarihsel olarak daha geriye de götürebiliriz. Mustafa Kemal Atatürk tarafından ordu siyasetten ayrıştırılmak istense de savaş koşulları dolayısıyla ordu-siyaset ilişkisi oldukça yoğun yaşanmıştır.

Tek parti döneminde askeri ve sivil bürokrasinin birlikteliği ile devlet yönetimi gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte geliştirilen resmi ideoloji en iyi şekilde asker tarafından özümsemiş ve kendisine varlık gerekçesi olarak bu ideolojiyi görmüştür. Böylece siyasal kadrolar ile asker arasında ideolojik bir birliktelik oluşmuş oldu. Bu ideolojik birliktelik asker ve Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki ilişkinin daha sonraki dönemlerde de uyumlu olmasını sağlamıştır.¹⁵⁹⁴ Bu uyumu zedeleyen ilk olay 1944 tarihinde Mareşal Fevzi Çakmak'ın Genel Kurmay Başkanlığı'ndan emekli olması sonrasında Genel Kurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasıdır. Bu sayede Yüksek Kumanda Heyeti'nin siyasal etkinliği azaltılmak istenmiştir. Bu da ordunun üst kademeleri ile siyasal iktidar arasına mesafe koymuştur.

CHP-ordu birlikteliğinin önemli bir diğer sebebi ise İsmet İnönü'nün Cumhuriyetin ikinci adamı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ve ordunun kurucularından biri olması ve ordu-parti-hükümet arasında denge unsuru oluşturmasıdır. Bu sebeple Demokratlar muhalefet yıllarında Mareşal Fevzi Çakmak

¹⁵⁹³ Bkz. (184), ÖZDAĞ, 62.

¹⁵⁹⁴ Abdulvahap AKINCI, “Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, 57.

ve diğer generalleri kendi saflarına çekerek İsmet İnönü'nün orduya yönelik nüfuzunu dengelemeye çalışmışlardır. Nitekim Fevzi Çakmak'a CHP'nin birçok kez teklif götürdüğü bilinmektedir. Netice itibariyle Çakmak DP listesinden bağımsız aday olmuştur.¹⁵⁹⁵ 1947 yılında CHP hükümeti ile ters düşen Gn. Fahri Belen, Gn. Ali Fuat Cebesoy, Kurmay Albay Seyfi Kurtbek gibi yüksek rütbeli isimler DP listesinde yer almışlardır.

Demokratlar özellikle Yüksek Askeri Heyet ile CHP arasındaki ilişkiyi muhalefet yıllarından itibaren dikkatle takip etmiştir. 1948 yılında yeni yıl münasebeti ile Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak'ın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye tebrik telgrafi göndermesi ve Omurtak'ın telgrafi yayınlaması¹⁵⁹⁶ DP tarafından eleştirilmiştir. Eleştirilen tebrik metni şu şekildedir: “Çok Sayın Cumhurbaşkanımız ve Yüce Başbuğumuz: Kara, deniz ve hava ordularımızın komutan, subay ve eratı adına yeni yıllarını en derin tazim itaatle kutlar, Büyük Şefimizin, ordumuzun ve aziz Türk vatanımın başı üstünde her zaman şan ve şerefle ışık vermelerini Ulu Tanrı'dan dilerim.”¹⁵⁹⁷ DP'liler bu mesajın yayınlanmasının demokrasinin ruhuna aykırı olduğunu iddia etmişlerdir.

22 Temmuz 1946 seçimleri sonucunda hileli seçim iddiaları ordu içerisinde CHP'ye karşı bir tutumu gün yüzüne çıkarmıştır. Şöyle ki ordu, gerçekte bir bütün olarak ülke İkinci Dünya Savaşı sırasındaki silahlı tarafsızlık yıllarına bütünüyle hazırlıksızdı. Savaş yıllarındaki üst subaylar hariç kentsel nüfusla birlikte diğer ordu mensupları büyük yoksulluk çekmişlerdir. İşte bu sıkıntıları çeken subaylar artık iktidar değişikliği isteğini dile getirmeye başlamışlardır.¹⁵⁹⁸ Özellikle orta ve alt

¹⁵⁹⁵ Vatan Gazetesi, 27 Haziran 1946.

¹⁵⁹⁶ Vatan Gazetesi, 2 Ocak 1948.

¹⁵⁹⁷ İnönü'nün gönderdiği cevap metni şu şekildedir: “Ordularımızın komutan subay ve eratına güzel duyguları için teşekkür eder, karada, denizde ve havada yeni yılın hepinize uğurlu olmasını dilerim.” Cumhurbaşkanı İsmet İNÖNÜ.

¹⁵⁹⁸ Bu konuyla ilgili olarak o zaman genç bir subay olan Alparslan Türkeş şu sözleri not almıştır: “Bu devirde başta milli şef ve yoldaşları olmak üzere idareciler orduya ve onun kumanda kademesini teşkil eden subay ve generallere karşı küçümser ve önemsemez bir tutum içindeydiler. Artan hayat pahalılığı, geçim darlığı, subayları perişan ediyor, bunaltıyordu. Her yerde subaylar ikinci derecede insan muamelesi görüyordu. Ankara'da apartmanların bodrum katları “Kurman Subay katı” olarak isimlendirilmişti. Yani pahalı içki ısmarlayacak paraları olmadığı için, karaborsacılarla, vurguncularla

rütbeli subaylar arasında CHP iktidarına olan bağlılık ve inanç büyük ölçüde kırılmıştır.¹⁵⁹⁹ 1946-1950 yılları arasında Demokrat Parti'yi daha çok genç subayların desteklediğini söyleyebiliriz.

Süreç içerisinde ordu içerisinde gizli yapılanmalarda canlanmalar da meydana gelmiştir. Özellikle 14 Mayıs 1950 seçimlerinde de iktidarın yani CHP'nin hile karıştırılabileceğinden endişelenen ordu içindeki bazı subaylar ihtilal yapma teşebbüsünde bulundular.¹⁶⁰⁰ Görülüyor ki 14 Mayıs seçimlerinin dürüst bir şekilde yapılması neticesinde 27 Mayıs benzeri bir askeri darbe önlenmiş oldu.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinde ordu kesiminden aldığı destek yadsınamaz. Ancak 1950 seçimlerinin kazanılmasından sonra ordunun en azından İnönü'ye yakın bir kısmının tepkisinden endişelenmeleri ve ordu içerisinde bir darbe girişimi tehdidi ile iktidarın yaptığı köklü değişiklikler¹⁶⁰¹ subaylar arasında hayal kırıklığına neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan bazı müessif hadiseler ve iktidarın bazı uygulamaları da ordu mensuplarının zamanla DP iktidarına sırtını dönmesine neden oldu.

Feroz Ahmad'a göre halkın zihninde ordu ile CHP arasındaki kopmaz bağ olduğu düşüncesini kırmak için DP iktidara geldiğinde askeri kurumu değiştirip demokratik siyasi yaşama uygun yeni bir araç yaratmayı kararlaştırmışlardı.¹⁶⁰² Nitekim Genel Kurmay Başkanı Nuri Yamut tarafından ordu mensuplarına gönderilen tamim bu duruma en somut örnektir. Nuri Yamut tarafından gönderilen tamimde "üst-ast" ilişkisine değinilerek üstün asta olan vazifeleri sıralanmıştır. İlk vazife aile reisinin görevleriyle özdeşleştirmiştir. Üst'ün ikinci cephedeki vazifesini ise öğretmen olarak

yarış etmek imkânları bulunmadığı için feragatli memleket çocuklarına bu gibi isimler reva görülüyordu. Feroz AHMAD, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, 188-189.

¹⁵⁹⁹ Mehmet TAN, **Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri**, 143.

¹⁶⁰⁰ Bu husus çalışmamızın birinci bölümünde yer alan "Ordudaki Huzursuzluk" başlığında detaylarıyla incelenmiştir.

¹⁶⁰¹ Bu konu çalışmamızın ikini bölümünde "Ordu İçindeki Tasfiye" başlığı altında detaylarıyla incelenmiştir.

¹⁶⁰² Bkz. (1598), AHMAD, 193.

astını bulunduğu topluluğa kıymetli bir unsur olarak yetiştirmeyi göstermiştir. Üst'ün son vazifesi ise komutanlıktır. Mütalaa, münakaşa ve ihmalin ikili arasında asla kabul edilemeyeceğini belirtir. Astın üste olan vazifelerini ise şu şekilde sıralandırmıştır: “İnanç, feragat ve tahammül.”¹⁶⁰³ Nitekim DP çevreleri bu tamimi “Askerlikte üst ile astı birbirine daha çok yakınlaştıracak yeni bir sistem” veya “Askerlikte büyük inkılap” şeklinde yorumlamıştır.¹⁶⁰⁴

İrticai faaliyetlerin DP iktidarı döneminde artış göstermesi de askerler arasında ayrışmalara sebebiyet verdi. Adnan Menderes irticaya karşı önlemler alsa da askerler arasında “Atatürk’e bağlı değillerdi. Onu sevmiyorlardı. Hareketlerinden sözlerinden bu intibai kati olarak edindik. Atatürk’e bağlı görünüyorlar fakat bağlı olmadıklarını her halleri ile ispat ediyorlardı” şeklinde izlenim bırakmıştı.¹⁶⁰⁵ Ezan’ın Arapça okunması da orduda rahatsızlığa sebep olmuştu.¹⁶⁰⁶ Hükümetin İnönü’ye yönelik yaptığı eleştiriler orduya yapılmış gibi bir hava estiriyordu.¹⁶⁰⁷ Bu durum bize asker arasında İnönü’nün rolünü göstermesi bakımından önemlidir.

CHP’nin mallarının müsadere edilmesi, Millet Partisi’nin kapatılması, Malatya’nın ikiye bölünmesi, Kırşehir’in ilçe yapılması, üniversiteye yönelik baskılar ve artan ekonomik sıkıntılar ise askeri huzursuz eden diğer konulardı.¹⁶⁰⁸ Kısacası ordu iktidarın muhalefetle olan olumsuz ilişkilerinden rahatsız olmaktaydı.

1952 yılında NATO’ya dâhil olan ülkemizde ABD ile özellikle askeri alanda yakın çalışma ortamına girildi. Fakat bu ortamda TSK yüksek kumanda heyeti ordunun Amerikalaşmasına Amerikalı subayların rütbe gözetmeksizin Türk subaylarına muhatap olması üstelik ABD’li subayların Türk ordusunu küçümser

¹⁶⁰³ Zafer Gazetesi, 21 Haziran 1950.

¹⁶⁰⁴ Mümtaz Faik FENİK, “Askerlikte Büyük İnkılap”, Zafer Gazetesi, 21 Haziran 1950.

¹⁶⁰⁵ Cevat Fehmi BAŞKURT-Ecevit GÜRESİN, “İkinci Cumhuriyet’in İhtilal Meclis Üyeleri”, Cumhuriyet Gazetesi, 18 Temmuz 1960.

¹⁶⁰⁶ Bkz. (600), BİRAND-ÇAPLI- DÜNDAR, 98.

¹⁶⁰⁷ Hikmet ÖZDEMİR, **Rejim ve Asker**49.

¹⁶⁰⁸ Bkz. (83), DEMİR, 599.

tavırlara girmesi rahatsız etmiştir.¹⁶⁰⁹ General Fahri Belen'e göre "TSK, NATO'nun dördüncü sınıf bir komutanın bir korgeneralin emrine bağlandı. Truman doktrinine göre Amerikalı subayların orduyu kontrol etmeleri bu kontrolde astların bile daha üst rütbeli subaylara karşı tavır takınmaları orduyu sınırlendirmiştir."¹⁶¹⁰ Milli Birlik Komitesi üyesi Suphi Gürsoyrak "Sanki Türk askeri savaş tekniğini bilmiyormuş gibi olayları en küçük birliklerin başına bile hep çavuş seviyesindeki bir takım insanların getirildiğini gördük"¹⁶¹¹ diyerek hissettiklerini belirtmiştir.

Ordu desteğini muhalefette ve iktidara gelirken sağlayan Demokrat Parti zamanla bu desteğini kaybetmeye başladı. Menderes'in uygulamalarını beğenmeyen askerler hükümetin hızla popülizme kaydığını düşünüyorlardı. Mesela Fahri Belen önce bakanlıktan ardından partiden istifa etmiştir.¹⁶¹²

Ordudaki gizli örgütlerin İsmet İnönü tarafından bilindiği hatta bazen muhalefet tarafından yönlendirildiği de iddia edilmiştir. 1954 tarihinde ilginç bir olay yaşanmıştır. Olayı CHP içerisinde olup da sonradan Demokrat Partiye geçen Lütfi Kırdar nakletmektedir. O yıl İsmet İnönü'nün dört misafiri vardır. Faik Ahmet Barutçu, Sadi Konuk, Cevat Dursunoğlu ve Lütfi Kırdar. Dursunoğlu konuşmasının esnasında DP'nin milletin içine iyice yerleştiğini özellikle köylerde CHP'nin 1950'den beri güç kaybettiğini seçimle DP'yi yenmenin hayal olduğunu ancak darbe ile yıkılabileceğinden bahsetmiş ve İnönü'ye "Paşam bunları süngüden başka hiçbir şey koltuktan indiremez" ifadesini kullanmıştır. İnönü de bu söze bir müddet cevap vermemiş sonra "Önümüzde seçim var. Bütün gücümüzle saldıracağız ve boş yerlerini kollayacağız. Eğer yine de deviremezsek o zaman sizin dediğiniz yolu deneyeceğiz. Fakat tutumlarına bakıyorum da ben de size katılma ihtiyacı duyuyorum. Ama kararı seçimden sonra vereceğiz" ifadelerini kullanmıştır.¹⁶¹³

¹⁶⁰⁹ Bkz. (184), ÖZDAĞ, 40.

¹⁶¹⁰ Bkz. (194), BELEN, 30.

¹⁶¹¹ Bkz. (600), BİRAND-ÇAPLI-DÜNDAR, 99.

¹⁶¹² Bkz. (1280), YAVI, 180.

¹⁶¹³ Recep Şükrü APUHAN, **Öteki Menderes: Eski Milletvekili Gıyasettin Emre'den Hatıralar ve 27 Mayıs Olayı**, 109-110.

Somut anlamda asker-hükümet krizi ilk defa 1955'in 29 Ekim törenlerinde ortaya çıktı. Tören esnasında Milli Savunma Bakanı kendisinden 15-20 adım açığında bulunan Genel Kurmay Başkanı'nı parmak işaretiyle yanına çağırır. Bu tavra çok sinirlenen Genel Kurmay Başkanı ayağa kalkarak "Sen kimi çağırıyorsun!" diyerek azarlarcasına bağırır. Üst düzey komutanlar derhal Genel Kurmay Başkanı'nın yanına gelerek "Efendim emredin başta Celal Bayar olmak üzere hepsini içeri atalım" demiş Genel Kurmay Başkanı onları yatıştırarak "Ben hallederim" dedi.¹⁶¹⁴ Bu olay iktidar-asker krizini göstermesi bakımından önemlidir.

Alt rütbedeki subaylar arasında DP iktidarı ile arasındaki huzursuzluk 1950'lerin ortasında başlamıştır. Bu durum ile hem DP'nin otoriterleşmesi hem de Türk ekonomisindeki enflasyonist bir hal alması Demokratlara muhalefet yıllarında destek veren alt rütbedeki subayları hayal kırıklığına uğratmıştı. Milli Şef sistemi değişmiş fakat temelde sistemsel olarak hiçbir şey değişmemişti. Politikacılar arasında süren siyasi çatışmalardan TSK'nın etkilenmesi ve kendi sıkıntılarını muhalefet partilerine eklemelendirmeye başladılar. Böylece DP iktidarına karşı artan ordudaki huzursuzluk ise CHP'nin faaliyetleri arasında dolaylı bir ilişki vardır.¹⁶¹⁵

DP iktidarı ile ordu arasındaki uzaklaşmanın en somut delilini DP Grup Toplantısındaki şu konuşma gözler önüne sermiştir. 5 Aralık 1957 tarihli toplantıda söz alan DP Diyarbakır milletvekili Halil Turgut muhalefetin o günkü durumunun tahlilini yaptıktan sonra sözü orduya getirerek "...Ordumuz da aynı vaziyettedir. Harbiye vardır, durumu hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Katiyen bir gün gidemiyoruz. Hâlbuki gitmemiz, gençlerle konuşmamız, teması temin etmemiz lazımdır. Bu kuvveti ne pahasına olursa olsun onların inhisarından kurtarmalıyız"¹⁶¹⁶dedi.

¹⁶¹⁴ Cemal MADANOĞLU, "Oğlum Yapıyor muyuz? Yapmıyor muyuz?" 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, 197-198.

¹⁶¹⁵ Bkz. (1598), AHMAD,197-198.

¹⁶¹⁶ **BCA, Fon No: 10.3.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (5 Aralık 1957).

İktidar ve muhalefet arasındaki mücadele Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ile had safhaya ulaştı. Komisyon'un yetkileri sonrasında yaşanan olaylar ordu içerisindeki örgütün darbe çalışmalarını karar safhasına getirmiştir. Daha sonra darbe lideri olacak Cemal Gürsel de bu süreçte izne ayrılmıştır. Bu durum gizli örgütün telaşına sebep olmuştur. Üstelik Gürsel kendisini vazgeçirmek için yanına gelen Türkeş'e harekâtı erteleme tavsiyesinde bulunur. Daha sonra Gürsel Ankara'yı alel acele terk etmiş ve arkasında iki şey bırakmıştır. Biri orduya veda mesajı diğeri de Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bıraktığı uyarı mektubu. Gürsel'in mesajında subaylara ordunun şerefini korumak için "Memlekette esen hırslı politika havasının zararlı tesirlerinden kendinizi korumasını biliniz" tavsiyelerinde bulunmuştur.¹⁶¹⁷

Cemal Gürsel olayların geldiği noktadan rahatsızdır. Ülkenin ve iktidar partisinin düştüğü durumdan rahatsızdır ve acilen köklü tedbirler alınmalıdır görüşündedir. Bu tedbirlerin başında ise Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesi ve yerine hala halkın sevdiğine inandığı Adnan Menderes'in getirilmesidir. Yeni bir kabine kurulmalıdır. İstanbul, Ankara Valileri ve Emniyet Müdürleri ve Ankara Sıkıyönetim Komutanı acilen değişmelidir. Tahkikat Komisyonları'nın kurulmasını gerektiren kanunlar kaldırılmalıdır. Parti kollarının ve faaliyetlerinin de sınırlandırılmasını isteyen Gürsel olaylar sebebiyle tutuklanan öğrencilerin ve gazetecilerin bırakılmasını üniversitelerin açılmasını din istismarlığından vazgeçilmesini yolsuzlukların önlenmesini orunun meselelerinin süratle halledilmesini parti gezilere çıkan liderlerinin karşılanmasını ve Meclis'te kabul edilen antidemokratik bütün kanunların kaldırılarak halkın hak ve hürriyetlerinin sağlanmasını istemiştir.¹⁶¹⁸

Gürsel yazdığı bu mektubun metnini 27 Mayıs darbesi sonrasında 9 Haziran 1960 tarihinde değiştirerek Alparslan Türkeş'e vermiş o da basına dağıtmıştır. Yeni metinde Adnan Menderes için yazılan övgüler çıkarılmıştır. Fakat bu değiştirilen mektup Yassıada mahkemesinde önemli bir delil olmuştur. Kamuoyuna açıklanan ve yankılar yapan bu mektubun aslını hâkimler okumuş olsa mahkemeden farklı

¹⁶¹⁷ Önder GÜN, **27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi 18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonu Kurulması ve Faaliyetleri**, 144.

¹⁶¹⁸ Zaman Gazetesi, 9 Eylül 2006.

kararlar çıkacağına dair iddialarda söz konusudur. Fakat mektubun aslı günümüze kadar saklı kalmıştır. Mektubu alan ve Başbakan'a gösterme gereği duymayan Ethem Menderes de sırlarını yanında götürmüştür.¹⁶¹⁹

İktidarın dolayısıyla Başbakan Adnan Menderes'in ordu içerisindeki bir takım hareketlenmelerden haberi olup olmadığı her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaya açıklık getirmesi açısından 12 Nisan 1960 tarihinde Parti Grubu'nda yapmış olduğu konuşmanın önemli olduğu görüşümdedir. "...Bir kere seçim ihtimalinin ortaya çıkması bu memleket için mahzû nimet olmuştur. Yer altında hazırlanan gizlenen bütün emeller ortaya çıkmıştır. Adamlar bağırıyorlar seçim gelecek diye. Parolaları var. İsmet Paşa'nın dediği gün geldi diyor, diye silahını atıyor. Demek ki parolası verilmiş. Bir takım ordudan ihraç edilmiş, tekalide sevk edilmiş adamlar yer yer vazifelendiriliyor. Bunlar teşkilat kuruyor. Bunlar maceracı adamlar. Bunlardan İstanbul'da bir kaçı var. Mesela Cemal Yıldırım. Bunlar bir küçük Enver Paşa olur muyum sevdasında olan maceraperestlerdir. Bunlar suyu bulandırıp bulanık havada şikâr temin etme yolundadır. Bunların birer birer tasfiye etmedikten sonra demokratik seçim bir hayal olur. Aklınızı başınıza alın."¹⁶²⁰ 1950 seçimlerinden önce ordu içerisindeki gruplardan haberdar olan DP ileri gelenlerinin kendi iktidarlarındaki durumdan habersiz olduklarını düşünmek realiteden uzaklaşmaktır. Görülüyor ki Menderes'in gruptaki konuşmasında gizli örgütlerden ve niyetlerinden haberi vardır. Öyle ki muhalefetin bu grupları kullandığı¹⁶²¹ da açıkça ifade edilmiştir.

Genel olarak değerlendirirsek ordunun içindeki subayların bir kısmı Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemekteydiler. Burada CHP'nin devletin kurulmasındaki rolü, ordunun Atatürk devrimlerinin

¹⁶¹⁹ Bkz. (1617), GÜN, 145.

¹⁶²⁰ **BCA, Fon No: 10.3.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No:1** Demokrat Parti Meclis Grubu Toplantısı, (12 Nisan 1960).

¹⁶²¹ Feroz Ahmad'a göre silahlı kuvvetlerin rolü DP'liler için önemli bir sorundu. Özellikle askeri çevrelerde büyük bir saygı duyulan eski bir general olan İsmet İnönü lider olarak kaldığı sürece ordunun CHP'ye sempati duyacağını sandılar. Dahası CHP ordunun sadık bir bekçisi olduğu devlete kopmaz derecede özdeşleştirildi. Türk siyasi kültüründe sadakat muhalefete de düşmanlık en azından potansiyel ve gizli bir düşmanlık geliştirdi. Bkz. (72) AHMAD, 188.

koruyucusu olduğu görüşü ve İsmet İnönü'nün siyasi ve askeri kimliği oldukça önemli bir yer tutmuştur. Bu nedenle muhalefetteki DP'ye sıcak bakmıyorlardı. Ancak bir kısım subay ise 1946 yılında meydana gelen hileli seçim iddialarından dolayı iktidarın artık değişmesi gerektiği düşüncesi ile DP'nin iktidara gelmesinde destek vermişlerdir. Ancak 1950'li yılların ortalarında durum değişmeye başlamıştır. Çünkü ordu DP iktidarının üniversitelere, basına, bürokrasiye ve CHP'ye karşı (irtica faaliyetlerinin artması, muhalif gazetecilerin cezalandırılması, üniversite hocalarının emekliğe sevk edilmesi-bakanlık emrine alınması gibi) tutumundan dolayı zamanla muhalefete yaklaşmıştır. Burada özellikle İnönü'nün şahsına yönelik eleştiriler orduyu oldukça rahatsız etmiştir. 1946 yılında ordu ile iktidar arasındaki meydana gelen bazı hoşnutsuzluklar 14 Mayıs seçimleriyle yerini iktidar değişimine bırakırken 1950-1960 yıllarında ordu ile iktidar arasında artan gerginlik 27 Mayıs'ı doğurmuştur. Çok partili dönemin başlangıcından 27 Mayıs'a kadar geçen süreçte ordu siyasallaşmış ve siyasete aktif bir şekilde müdahale eder hale gelmiştir.

3.4. İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Bürokrasi

Tek partili toplumlarda siyasal güç partide toplanmıştır. Parti sisteme hâkimdir. Genellikle böyle yönetimlerde siyasetle uğraşan bürokrasi tipi ortaya çıkmıştır. Bu tip, hâkim siyasi partilere yönelmiş olan milliyetçi hareketlerin doğurduğu parti bürokrasileridir. Parti bürokrasileri etkin bir kamu hizmeti yerine getirmekten ziyade siyasi ideolojinin aşılması veya yeni rejime siyasi bağlılık sağlanması yolunda çalışmaktadır. Bizde de Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bu fonksiyonu CHP üstlenmiştir.¹⁶²²

Bürokrasi tek parti döneminden beri uzun süre iktidarda kalan CHP ile özdeşleşmiştir. Bir anlamda denilebilir ki sivil bürokrasi ile parti bürokrasisi ile aynılaştı. Çünkü her kamu görevlisi tek hukuki topluluk olan Halk Partisine üye

¹⁶²² Veyssel BOZKURT, "Cumhuriyet Döneminde Bürokrasi-Siyasi Elit Halk İlişkileri: 1923-1960", 3571.

olmaya mecburdur.¹⁶²³ Bu durum 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra da devam etmiştir. 1950'li yıllara kadar CHP milletvekillerinin kökenlerini bürokratlar oluşturmuştur. Bu durum CHP'nin bürokrasinin partisi olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde Türkiye savaşa katılmasa da savaşın yarattığı iktisadi sıkıntıları en çok yaşayan ülke olmuştur. Bu süreçte bürokrasiye sürekli yardım yapılırken diğer taraftan arttırılan vergilerle sıkıntıya düşen köylü bürokrasiye ve CHP'ye karşı tepki göstermiştir.¹⁶²⁴

DP muhalefette bulunduğu dönem boyunca CHP iktidarıyla özdeşleşen bürokratik yapıyı kırmak istemiştir. Ancak bunu bürokrasiyi açıkça karşısına alarak yapmamıştır.¹⁶²⁵ Eleştirilerini dolaylı olarak CHP üzerinden yapmayı tercih etmiştir.¹⁶²⁶

CHP'nin iktidarda olduğu 1946-1950 yılları arasında bürokrasiye yönelik olarak DP muhalefetiyle arasındaki en temel tartışma konusu "bürokrasinin tarafsızlığı" meselesi üzerinden yaşanmıştır. Muhalefet bazı memurların çok fazla korunduğunu ve ayrıcalıklı olduklarını belirtmiş, iktidara geldiklerinde bu ayrıcalığa ve korunmuşluğa son vereceklerini ileri sürmüştür. Buna karşın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü şunları söylemiştir: "İdareci arkadaşlar arasında bitaraftık siyasetini hazmedememiş olanların çekilmeleri zaruridir... İki parti arasında hukuken herhangi bir fark yoktur." Celal Bayar ise "İdari baskının" devam ettiğini belirtmiştir. İçişleri Bakanı yaşanan tartışmalar üzerine görevini kötüye kullanan ve vatandaşa kötü muamele eden memurların, idare amirlerinin hakkında tahkikat yapılacağını

¹⁶²³ Bkz. (1622), BOZKURT, 3572.

¹⁶²⁴ Ayn. Yer.

¹⁶²⁵ Feroz AHMAD, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 155.

¹⁶²⁶ Demokrat Parti İstişari Kongresinde konuşma yapan Celal Bayar sözü memurlara getirerek "Bizim parti olarak nazarı dikkatimizi celp eden bir mesele de memurlar ve idare amirleri meselesidir. Karşıdakiler memurları ve idare amirlerini aleyhimize tahrik etmek ve bunu bir kuvvet olarak bize tevcih etmek istemektedirler. Bir kısmının kendi maksatlarına kerhen, ister tav'an alet etmektedirler. Fakat biz idare amirlerinin toptan itham etmenin asla asla yerinde ve haklı bir karar olamayacağına kaniyiz. Demokrat Parti idare amirlerine hasım değildir. Hâlbuki şu propagandayı yapıyorlar. DP iktidara geldiği zaman nahiye müdüründen valiye kadar hepsini silip süpürüp atacakmış. Bu katiyen doğru değildir... Memurlar üzerinde partilerin müessir olmamaları ne facialar doğurur, bunu çok iyi biliriz" dedi. Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ocak 1950.

açıklamıştır.¹⁶²⁷ Demokratların muhalefet yıllarında bürokrasinin tarafsızlığına yönelik konuşmaları DP'nin güçlenmesinde büyük ölçüde etki ettiğini söyleyebiliriz.

DP'liler iktidara geldiklerinde tek partili dönemin keyfi uygulamalarını kaldıracaklarını da belirtmişlerdir.¹⁶²⁸ DP bu şikâyetlerini gerek Meclis içinde gerekse Meclis dışında yapmaktan çekinmemiştir.¹⁶²⁹ Muhalefet özellikle 1946 seçimleri sonrasında yaşanan şaibe iddialarından sonra bazı kanunların kaldırılması veya değiştirilmesini iktidara sıklıkla dile getirmiştir. “Memurin Muhakematı Hakkındaki Kanun” bunların içinde en ön plana çıkmıştır.¹⁶³⁰ Çünkü Demokratlar kanunun vatandaşlara hizmeti engellediği ve memurların kendilerinden hesap sorulamayacağı inancına kapılmalarına neden olduğu, bunun sonucu da partizanca

¹⁶²⁷ Vatan Gazetesi, 25 Eylül 1947. Vatan Gazetesi, 26 Eylül 1947. Vatan Gazetesi, 28 Eylül 1947.

¹⁶²⁸ Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar Sakarya'da yaptığı konuşmada bürokrasiye de değinerek “...Ancak derhal şunu arz edeyim ki biz idare amirlerine karşı hususi bir noktai nazar talep etmiyoruz. Ellere tevdi olunan Cumhuriyet Kanunlarını bir taraflıkla adalet duyguları ile tatbik ettikleri zaman kendilerine hürmetten başka bir düşüncemiz ve duygumuz olamaz. Görmüş ve anlamışsınızdır ki partilerle beraber değişen idareler ancak anarşi yaratmaktadır. Bir valinin ben Halk Partisi'ndenim demesi o parti değişince yerine gelecek partinin onu atmasından başka bir anlam ifade etmez” şeklindeki sözleri ile idarecilerin tarafsız olması konusunda uyarmıştır. Konuşmasının devamında “...Açık sözlü yorum kanaatimiz şudur ki bu kanun (Memurin Muhakematı Hakkında Kanun) kalkmalıdır. Kalktığı zaman bazı gafil idare amirlerinin köylülere mesela dayak atması ve gene mevkiini idrak etmeyen kimselerin vatandaşlara kötü muamelede bulunmaları meseleleri de kökünden halledilecektir.” Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mayıs 1946.

¹⁶²⁹ Celal Bayar Heybeliada'da yaptığı konuşmasında “İdaremiz ve idare amirlerimiz ve memurlarımız parti mücadelelerinde tarafsız ve istikrarlı bir rejime hala kavuşmamışlardır. İdarede çalışan memurlarımız hükümetin baskısı altından henüz kurtulamadılar. Günaltay hükümeti ise işbaşına geldiğinden beri esfle görüyoruz ki adliye mekanizmasını da hırpalamışlardır.” Zafer Gazetesi, 26 Eylül 1949. Bayar bu düşüncelerini çeşitli vesilelerle ifade etmiştir. “Memurin Muhakematı Kanunu memurlar için bir imtiyaz olmuştur. Temeli çok köhne fikirlere dayandığı için artık yıkılacak hale gelmiştir. Bu kanun kalkarsa vazifesini suistimal etmek istidadında olan memur ve silahlı kuvvetler intibaha geleceklerdir.” Cumhuriyet Gazetesi, 17 Mayıs 1946.

¹⁶³⁰ 1952 yılında Demokrat Parti muhalefette iken verdiği “Memurin Muhakematı Hakkındaki Kanunu” değiştirme sözünü yerine getirmek amacıyla bir çalışma başlattı. Bakanlıklar arası bir komisyon kurularak bu konuda “Memurların Suçlarından Dolayı Haklarında Yapılacak Soruşturma ve Kavuşturmaya Dair bir Tasarı” hazırlanmıştır. Bu tasarı kaide olarak tüm memurların vazifelerinden doğan veya vazifeleri ile ilgili suçlar için umumi hükümler içermiştir. Tasarı'nın içeriği şu şekildedir; Ancak merkezde Sayıştay, Başkan ve üyeleri ile bakanlıklar umumi kâtip ve müsteşarları taşrada Vali, Kaymakam ve Bucak Müdürleri hakkında adli kanaldan geçilmek kaydı ile haklarını kovuşturmalar savcılar veya başsavcılar tarafından yapılacaktır. Vali ile merkezdeki adı geçen memurların muhakemeleri Yargıtay Ceza Dairesinde yapılacaktır. Bunun dışında kalan tüm memurlar hakkında yalnız ihmal ve suistimal suçları müstesna olmak üzere bugün ki mevzuat dairesinde doğrudan yetkili savcı ve yargıçlar tarafından yapılacaktır hükümlerini içermekteydi. Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ağustos 1952.

davrandıklarını belirttiler.¹⁶³¹ Hatta muhalefet bu konuyu daha ileri götürerek iktidara karşı seçimlere girmeme tehdidi şeklinde kullandı.¹⁶³²

1950 yılından sonra DP ile siyasal sistemin iki partili yarışmacı bir niteliğe bürünmesi sonucunda bürokrasinin siyasi etkinliği giderek azalmış ve eskiden siyasi iktidarı tek başına kullanan bürokrasi giderek yeni gruplarla paylaşmaya ve hatta onlara terk etmeye başlamıştır. Böylece 1950'ye kadar devam eden siyasal bürokratik elitin beraberliği ve işbirliği sona ermekle kalmamış bürokratlarla siyasiler çatışmaya başlamıştır. Bürokrasi hem siyasi olarak egemenlik, hem de maddi ve manevi tatmin olanaklarını kaybetmiş üstüne üstlük siyasi iktidara bağımlı hale gelmiştir.¹⁶³³

¹⁶³¹ Bayar memurlar hakkında “Biz istiyoruz ki idare amirleri bu memleketin evladı olarak vazifelerini yapsınlar, kanunlara bağlı kalsınlar, onları kanunların mümessili sıfatı ile bağrımıza basalım. Bu baskılar böyle devam ederse, bitaraf olması lazım gelen idare amirleri iktidar değişince toptan tavsiye edilecektir.” Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1949. Celal Bayar bu konu ile ilgili görüşlerini İzmir’de yaptığı konuşmasında da dile getirmiştir. “Memurların yani idare cihazının başlıca vazifesi vatandaş haklarının korunmasıdır. Buna muhalif hareketlerin önlenmesi yine bir kanun meselesidir. Bugünkü Memurun Muhakematı Hakkındaki Kanunu bu maksadı temin edemediği aşikârdı. ...Her hususta vatandaş haklarına tecavüzün idare mekanizmasından dahi gelse önlenmesi ve vukuu halinde adliye cihazının serbest takibine uğraması keyfiyettir. Bir vatandaşın diğer bir vatandaşın haklarını ihlal etmesi nasıl hemen mahkemeye intikal eden bir hadise olursa, bir memur tarafından vaki olabilecek böyle bir tecavüzün evveliyatla mahkemeye intikali icap eder ki memuriyet vazifelerini vatandaş aleyhine kötüye kullanmasın. Aşağı yukarı bütün demokratik memleketlerde durum böyledir. Bizde de bunun böyle olmasını istiyoruz. Davamız vatandaşların ve mahalli idarenin haklarını genişletmek ve korumak davasıdır.” Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ağustos 1949.

¹⁶³² Muhalefet Partisi lideri Celal Bayar 6 Nisan 1948 tarihinde Çorum’da yaptığı konuşmasında sonbaharda yapılacak olan seçimlere katılmak için önemli mesele olarak gördükleri Memurun Muhakematı Hakkındaki Kanun’un değiştirilmesi şartını koşturmuştu. Vatan Gazetesi, 6 Nisan 1948. Bayar Eskişehir İl Kongresinde de bu konuya değinmiştir. “İdare amirlerinin bu vatandaşlardan birini tutarak diğeri üzerinde gayri kanuni baskı yapması memleket için vahim neticeler tevhit eder. Çünkü vatandaşlar arasında korunmaya mecbur olduğu kardeşliği saygıyı kaldırıp aralarına nifak sokar. ...Ben eminim ki baskı yapan memurlar vicdanlarına karşı bizzat titremektedirler. Fakat kendilerinden hesabı sorulmayacağı düşüncesi ile korkmuyorlar ve fazla baskı önünde DP eğilirse iktidar hesabına iş görmüş olmaktan bir imtiyazlı mevki kazanacaklarını biliyorlar... Unutmayalım ki onlar için partiye hizmet gaye değildir. Hangi parti olursa olsun vazifeleri memlekete hizmet etmektir.” Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1949. Celal Bayar 26 Mart tarihinde Konya İl Kongresi’nde yaptığı konuşmasında idare amirlerine yönelik olarak “İdare amirleri memleketin öz evlatlarıdır. Yalnız içerisinde buldukları usuller, kendilerini suistimale sevk ediyorsa bütün hücumlarımız şahsi olmaktan ziyade olur. İdarecilerimiz Meşrutiyetten beri devam eden kötü bir gelenek yüzünden kendilerine şifre ile verilen emirlerde vazifelerini suistimale mecbur edilmektedirler. Hepimiz bir teknenin hamurundanız ve bu hamur özlüdür, cevherlidir.” Cumhuriyet Gazetesi, 27 Mart 1950.

¹⁶³³ Mehmet GÖKÜŞ, **Demokrat Parti Döneminde Bürokrasi Siyasi İktidar İlişkileri**, 104-105.

Demokrat Parti iktidarının bürokrasiye bakışı iki temel noktada toplanabilir. Birincisi devlet, ikincisi ise memur anlamındaki değişikliktir. Liberal bir devlet anlayışının hâkim olması nedeniyle devletin küçülmesi dolayısıyla bürokrasinin gücünün azalması istenmiştir. Memurluk anlayışında ise iktidarın emrinde¹⁶³⁴ iktidara bağımlı ve muhalefetle ilişkileri kesilmiş memur yaratma isteği dikkat çekmiştir. DP hükümet programında da yeni iktidarın bürokrasiye yönelik görüşlerine yer vermiştir.¹⁶³⁵

İktidardaki Demokrat Parti bürokrasiyi CHP iktidarının ortağı olarak gördüğü için büyük ölçüde gücünü kırmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bu durum bürokrasi ile siyasi iktidar mekanizmasının çatışmasına neden olmuştur.¹⁶³⁶ CHP iktidarındaki bürokrasi mevcudiyetini tam olarak koruduğu için hükümet ile bürokrasi arasında güvensizlik doğdu. Bürokrasi bu kez muhalefetle özdeşleşmeye başladı.¹⁶³⁷ Bürokraside tümüyle yeni iktidara yabancı idi.¹⁶³⁸ Üst düzey bir bürokrat iktidar değişimini “Hükümette daha yetenekli ve güvenilir insanlar yerine ikinci sınıf olduklarını düşündüğümüz insanların yer olmasından tedirgin oluyorduk” der.¹⁶³⁹ Demokrat Parti mevcut bürokratik yapıyı emekliye sevk etmek, bakanlık emrine almak gibi yöntemlerle aşmaya çalışmıştır.¹⁶⁴⁰ İktidar-bürokrasi-muhalefet üçgenindeki mücadele 27 Mayıs darbesine artarak devam etmiştir. Öyle ki iktidar ile muhalefeti şekillendiren başlıca unsurlardan biri haline gelmiştir.

¹⁶³⁴ Cahit TUTUM, **Türkiye’de Memur Güvenliği**, 84.

¹⁶³⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm> Erişim Tarihi: (19 Mart 2016) “Gene memlekette istikrarı teyit ve vatandaş haklarını teminat altında bulundurmak bakımında, idare cihazını, iktidar değişmesinin tesirlerinden masun ve yalnız kanunun emrinde ve milletin hizmetinde bulundurulmasını zaruri görmekteyiz. Bu maksadın elde edilmesi her şeyden evvel her sınıf memur hak ve haysiyetini kanunlarla mahfuz bulundurulmasına bağlıdır. Devlet memurları şahıs veya zümrenin emir veya arzularına tabi olmaktan kurtarılmaları üzerinde duracağız... Devlet cihazımızın bugün ihtiyaçlarına cevap verebilecek hale getirebilmesi için bilumum devlet hizmet verimini arttırmakla beraber her bakımdan tasarruf temin edileceği aşikârdır. Memurlarımızı nispi bir refaha kavuşturmanın yolu da ancak bu olabilir. Bütün bunları yaparken hiçbir kimsenin mağduriyetine asla meydan verilmeyecek usullerin bulunabileceğine şüphe etmiyoruz.”

¹⁶³⁶ Bkz. (83), DEMİR, 490.

¹⁶³⁷ Gencay ŞAHİN, “Cumhuriyet Bürokrasisi”, 301.

¹⁶³⁸ Bkz. (1169), AYDEMİR, 251.

¹⁶³⁹ Cahit KAYRA, **1938 Kuşağı Olaylar, İnsanlar, Anılar**, 134.

¹⁶⁴⁰ İlkay SUNAR, “Demokrat Parti ve Popülizm”, 2084.

Bürokrasi ile ortaya çıkan zıtlasma ve memurların politikaya karıştıkları iddiası DP iktidarı ve CHP muhalefeti arasında tartışma yarattı. Bu süreçte muhalefetteki CHP DP'nin muhalefette savunduğu tarafsız memur ilkesini benimsemiştir. Ulus gazetesinde çıkan makalede “Memur milletin memurudur. Vazifesini ifa ederken siyasi partiler ve vatandaşlar karşısında durumunun tamamen tarafsız” olması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁴¹

Demokratların iktidara gelmesi ile birlikte bürokrasinin davranışlarında da değişiklik olmuştur. Halktan tamamen tecrit edilmiş olan yüksek devlet memurları doğrudan doğruya vatandaşlarla konuşmaya, ilk önceleri herkesin içinde sorulan sorulara kızmaya daha sonra onları cevaplandırmaya başlamıştır. Ali Fuat Başgil bu değişikliği şu şekilde dile getirmiştir: “Demokrat Parti iktidarının elde ettiği en faydalı ve takdiri şayan sonuç, halk ile devlet memurları arasında tesis ettiği münasebetlerin mahiyetinde olmuştur. Halk ile idareciler arasında mesafe kaldırılmış, yerine itimat gelmiştir... Türk halkı uzun seneler boyunca idari makamların sertliği karşısında ezilip büzüldükten sonra ilk defa hükümetiyle bir vücut teşkil ettiği duygusuna sahip oluyor. Ve onu kendi varlığının ve menfaatlerinin titiz bir muhafızı olarak görüyordu.”¹⁶⁴² Memurların davranışları konusunda Devlet Bakanı Karaosmanoğlu radyoda yaptığı konuşmasında memurların davranışlarına da değinerek, “Artık bundan sonra memurun ve amirin işi ancak vatandaşlarla bir olmak ona iyi muamele etmek onunla iyi geçinmek ve politikayı esas memleket işine tercih etmemek olacaktır”¹⁶⁴³ diyerek açıkça CHP iktidarı dönemindeki memurların davranışlarının artık değişeceğini belirtmiştir.

Başbakan Adnan Menderes'e göre uzun yıllar tek parti hâkimiyeti altında yaşamış olan siyasi, idari, iktisadi bütün tedbir ve ölçülerini bu rejime göre ayarlanmak olan bir memlekette hürriyet ve demokrasi esaslarına uygun bir idare kurmak kolay iş değildir. “...Bu yüzden tek parti sistemini bütün müesseseleriyle

¹⁶⁴¹ Atalay AKAN, “Memur ve Politika”, Ulus Gazetesi, 28 Ağustos 1950.

¹⁶⁴² Ali Fuat BAŞGİL, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, 87-88.

¹⁶⁴³ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ekim 1950.

tasfiye etmek üzereyiz”¹⁶⁴⁴ şeklindeki sözleri ile ülkede tek parti zihniyetinin bitirileceğini ifade etmiştir. Menderes bir başka konuşmasında “Siz bizi, biz de onları murakabe ediyoruz. Onların murakabesini bizlere terk ediniz. DP iktidarı tam manasıyla teslim almıştır. Hangi memur hangi ümide kapılarak şu veya bu partiye hizmete meyledilebilir?”¹⁶⁴⁵ Diyordu.

Hükümetin tarafsız bürokrasi politikası zamanla iktidara bağlı, muhalefetten tamamen kopuk bürokrasi halini almıştır. Bu tutum bürokrasinin dolayısıyla memurların politize olmasına neden oldu. İktidar partisine kayıt olmadığı için bazı memurların baskı altında oldukları haberleri duyulmaya başlamış ve demokratik anlayışa aykırı olan baskı büyük yankı uyandırmıştır.¹⁶⁴⁶ Ancak hükümet hala bürokrasiyi halkın hizmetine vermeye çalıştıklarını iddia etmiştir. İsmet İnönü memurların politize olmasının demokratik rejimde doğuracağı sakıncaları Samsun’da yaptığı konuşmasında şu şekilde belirtmiştir: “Memurları keşfettikleri veya tahmin ettikleri siyasi kanaatlerine göre azleder, değiştirirler. Memurların terfileri ve tecziyeleri gayri mesul parti mensuplarının nüfuzları ve tesirleri altına girer. Demokratik rejimin bünyesinde bu hastalık yerleşir ve daha başında iken tedavi edilmezse bu hastalık rejimi iflah olmaz hale gelecek müzmin yerleşmiş ve köklü bir halini alır. Bu hastalıktan kendisini kurtaramayan memleketlerde demokratik rejim yaşamamıştır.”¹⁶⁴⁷ Demokrat Parti Meclis Grubunda da memurların siyasetle uğraşması meselesi sıklıkla gündeme gelmiştir. 4 Kasım 1957 tarihinde toplanan toplantıda politika ile uğraşan veya vazifesini burada suistimal eden memurlar hakkında öngörülen mevzuatın derhal uygulanması ve memuriyetleri alakalarının kesilmesi ve yeterli gelmeyen mevzuatın iyi cevabı halinde yeni kanunu yeni kanunların çıkarılması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁴⁸

¹⁶⁴⁴ Zafer Gazetesi, 28 Nisan 1951.

¹⁶⁴⁵ Zafer Gazetesi, 30 Mayıs 1951.

¹⁶⁴⁶ Şemsettin Günaltay konu ile alakalı olarak “İnsan hakları yine ihlal edilmiş oluyor” dedi. Demokrat Parti’yi kaydı olmadığı için memurlara baskı yine devam ettiğini ileri süren Günaltay birçok memurla siyasi amaçlarla yakınlık kurulduğuna işaret etmiştir. Ulus Gazetesi, 24 Ocak 1959.

¹⁶⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mayıs 1952.

¹⁶⁴⁸ TBMM DPMG, 14 Kasım 1957.

Ülkede gelişen siyasi olaylar nedeniyle CHP Meclis Grubu bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ’de genel olarak memleketin düştüğü durumdan ve iktidarı baskıcı davranışlarından bahsedilmiş ve zamanı gelince CHP’nin meşru yollardan iktidara geleceğini bildirmiştir. Tebliğ’de “Memur teminatının yok edildiği maddi sıkıntılar içinde amme hizmetini gören şerefli vatandaşların mesleki kaderi DP’li ocak bucak başkanlarının arzu ve takdirine bağlandı. İlim adamının söz ve yazı hürriyeti kısıldı. DP idarecileri gene de rahata kavuşamadı. Adalet müessesesinin bağımsızlığına en ağır darbeler indirildi. Fakat DP idarecileri Türk milletinin demokrasiye bağlılığını kırmaya muvaffak olamadılar”¹⁶⁴⁹ şeklinde ifadeler yer almıştır. 28 Aralık 1958 CHP Ankara İl Kongresi’nde bürokratlarla ilgili olarak başkanlık divanına bir önerge verilmiştir. Önergede “DP iktidarının partizan hareketleri dolayısıyla işlerinden olan veya hakları ziyana uğrayan idare amirleri memurlar ve emniyet mensuplarının CHP iktidara geldiğinde dikkate alınması ve bunların tekrar görevlerine iade edilerek haklarının korunması için şimdiden çalışmalar yapılması ve bu hususta parti üst yönetiminin dikkatinin çekilmesi” istenmiştir.¹⁶⁵⁰

Bu dönemde başka bir değişiklik ise bürokrasideki hiyerarşik otoritenin Demokratlar tarafından gevşetilmesidir. İktidar partisi milletvekilleri bürokrasi ile halk arasındaki arabulucu rolünü üstlenmişlerdir. Bunda etkili olmuşlar ve seçkinci bürokratlar üzerinde baskı unsuru oluşturmuşlardır.¹⁶⁵¹

Demokrat Parti iktidarının son yılına girildiğinde ortamı biraz yumuşatmak amacıyla memurlara ikramiye veya zam yaparak olumsuz intibadan bir anlamda kurtulmayı amaçlamıştır.¹⁶⁵² Bürokrasi- siyasi iktidar gerilimi gerek mali gerekse

¹⁶⁴⁹ Ulus Gazetesi 17 Ağustos 1958.

¹⁶⁵⁰ Ulus Gazetesi, 29 Aralık 1958.

¹⁶⁵¹ Bilal ERYILMAZ, “Bürokrasi ve İktidar”, 361.

¹⁶⁵² Buna göre banka ve iktisadi devlet teşekkülüne çalışanlar zamdan başka iki ikramiye alabileceklerdir 1 Mart’ta yürürlüğe girecek olan tasarıya göre emeklilere %135 oranında zam yapılacaktır. Milliyet Gazetesi, 23 Ocak 1959. Ayrıca sivil ve asker olarak memleketimizdeki bütün emeklileri yeni bir statü içine alan emekliliğe tâbi vazifelerde çalışanların emeklilik malullük hallerinde kendilerine, ölümleri halinde de dul ve yetimleri sağlanacak hakları yeniden düzenleyen ve

güç ve itibar yönünden kayba uğraması onu DP iktidarına muhalif, CHP muhalefetine yaklaşmaya itmiştir. En basit tabirle asker-bürokrasi ve onunla ittifak halinde bulunan güçlere uyarıcı etki yaparak 27 Mayıs 1960 darbesine dâhil oldular.¹⁶⁵³ Bürokrasi 27 Mayıs sonrası tekrar DP döneminde kaybettiği gücüne kavuşma çabasına girmiştir. Bu da 1961 Anayasasında oluşturulan çeşitli kanunlarla yapılmak istenmiştir.¹⁶⁵⁴

1946-1960 dönemini genel olarak değerlendirirsek CHP tek parti döneminden itibaren bürokratik yapı ile paralellik arz etmiştir. DP ise muhalefet yıllarında bu durumdan şikâyet ederek iktidar ile özdeşleşen bürokratik yapının kırılmasını istemiştir. Özellikle CHP iktidarından memurlara ayrıcalık veren kanunların kaldırılmasını talep ederek, Meclis içinde ve dışındaki söylevlerinde sıklıkla bu konuya yer vermiştir. DP iktidara geldiğinde bürokrasinin siyasal gücü belirli bir ölçüde kırılmaya çalışılmıştır. Demokratlar süreç boyunca bürokrasinin siyasi etkinliğini kırmak ve gücünü hafifletmek çabasını birinci plana almış, bürokrasinin verimini arttırmak ise ikinci plan olarak düşünülmüştür. Bunun için emekliye sevk etme ve bakanlık emrine alma yöntemleri kullanılmıştır. Ancak yine de bürokrasi CHP'ye yakın durmuştur. Bu sebeple süreç içerisinde bürokrasi ile iktidar arasında kriz, iktidar ve muhalefet arasında bürokrasi üzerinden tartışmalar meydana gelmiştir.

nihayet bunların karşılıklarını temin eden yeni bir Emekli Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiştir.

¹⁶⁵³ Şenol DURGUN, **Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset**, 92.

¹⁶⁵⁴ Bkz. (1633), GÖKÜŞ, 208.

SONUÇ

Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkilerinin kökenlerinin atıldığı tarih 1946-1960 yıllarıdır. Bu tarihlerde merkez sağ ve solu temsil eden partilerin ilişkilerinin günümüze yansımalarını görmekteyiz. Bu sebeple 1946 yılı Türk demokrasi tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuş ve parlamentodaki yerini almıştır. Tek parti dönemi uygulamalarında böyle bir deneyim yaşanmamış, daha önce başarısızlıkla sonuçlanan çok partili hayat denemelerinin aksine bu kez muhalefet kesin ve kalıcı bir şekilde kurumsallaşma olanağı bularak iktidar-muhalefet ilişkilerinin tohumları atılmıştır.

Uzun yıllar parti-devlet-hükümet ile özdeşleşen CHP iç ve dış şartlar dolayısıyla Demokrat Parti’nin kurulmasına izin vermek durumunda kaldı. Ancak uzun yıllar iktidar mevkiinde bulunduğu için muhalif bir partiye hazır değildi. Bu sebeple iktidar öncelikle muhalefetin kendisini denetlemesine, eleştirmesine ve kendi elindeki hakları paylaşmak istemesine bazı refleksler göstermiş, bazı alışkanlıklarından vazgeçmek adına bir takım değişikliklere gitmiş, bazılarında ise vazgeçememiştir. İktidar, özellikle muhalefetin yurt genelinde geniş bir şekilde teşkilatlanmasından rahatsızlık duymuştur. Ancak muhalefet kurumunun kalıcı olduğunu idrak ettiklerinde kendileri de destek vermek durumunda kalmıştır.

Şüphesiz muhalefetin Meclis içinde temsil edilmesi muhalefet kurumunun kurumsallaşması için yeterli değildir. İktidarın kullandığı haklardan muhalefetin de yararlanması gereklidir. 1946-1950 yılları arasındaki iktidar-muhalefet ilişkilerinin temeli muhalefetin “Hak Paylaşımı” talepleri şeklinde geliştiğini söyleyebiliriz. Hak Paylaşımı adı altında ifade edeceğimiz en somut olgu ise devletin resmi yayın organlarından ve devletçe iktidar partisine yapılan yardımlardan muhalefetin yararlanması hususudur. Demokrat Parti bu durumu, kurumsallaşabilmek için defalarca Meclis içinde konuşmalarla, Meclis dışında ise seçim propagandalarında gündeme getirmiştir. Bu hakkın CHP iktidarında muhalefete gerekli ölçüde verilmek

istenmediği görülmüştür. Devlet radyosu sadece iktidarın kullanımına sunulmuş DP ise bu konuyu sadece muhalefet yıllarında sıklıkla dile getirmekle yetinmiştir.

Özellikle 1946-1950 tarihleri arasındaki ikili ilişkilerde muhalefet iktidar partisinin devamı olmadığını, bağımsız olduğunu, iktidara ve halka ispat etmeye çalışmıştır. Bu tutumun sebepleri ise Demokrat Parti'nin CHP içerisinde çıkması ve partilerin programlarında büyük farklılıklar gözlemlenememesidir. Bu yüzden ilişkilerin ilk gelişiminde “muvazaa partisi” tartışmaları sıklıkla yaşanmıştır.

Demokrat Parti muhalefet yıllarında haksız gördüğü konularda iktidarı eleştirmekten çekinmeyerek muhalefetin en temel görevlerinden biri olan “Murakabe görevini” hakkıyla yerine getirmiş, kendisini çok güzel bir şekilde halka anlatmış ve tabandan geniş bir kitlenin desteğini almıştır. Tabi bu hususta muhalefetin başarısı kadar iktidarın hataları da etkili olmuştur. 21 Temmuz 1946'da pek de demokratik olmayan bir sistemle seçimlere gidilmesi ve iktidarın alınının akıyla seçimlerden çıkamaması ikili ilişkilerde güven eksikliği duygusu meydana getirmiştir. Muhalefetin ve iktidarın karşılıklı güven duymadığı bir ortamda sağlıklı ilişkiler gelişmemiştir. Muhalefet de isteklerinin reddedildiğini görünce Meclis'i terk etme fiilini tehdit unsuru olarak iktidara karşı kullanmaktan çekinmemiştir. Çok partili hayat tecrübesinin yetersizliği dolayısıyla meydana gelen olaylar sonrası iktidar ve muhalefet arasındaki çekişmeyi en üst seviyeye taşımıştır. Netice itibariyle 12 Temmuz Beyanname'si fren mekanizması görevini üstlenerek her iki tarafı da yatıştırmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün partiler üstü bir yaklaşımla meseleyi ele alması ve muhalefet partisi Genel Başkanı Celal Bayar'ın sağduyulu tavrı ilişkileri tekrar rayına oturtmuştur.

Bahsi geçen dönem içerisinde seçim çalışmalarında da değişiklikler meydana gelmiştir. Demokrat Parti düşüncelerini halka daha iyi anlatmak adına seçim dönemlerinde mitingleri sıklıkla kullanmıştır. Büyük şehirlerin dışında küçük illere, ilçelere hatta köylere gidip oy istemek, yapacakları icraatları anlatmak DP'nin halk

tarafından destek görmesini sağlayan unsurlardan birisini oluşturmuştur. Uzun yıllar iktidarda bulunan CHP için bu durum olağan dışı olarak algılanmış, ancak muhalefetin miting yöntemi kullanması iktidardaki CHP'yi de açık hava toplantıları düzenlemeye yönlendirmiştir. 1946-1950 yılları arasında iktidarda iken CHP miting yöntemini DP'ye nazaran kısıtlı bir şekilde kullanmıştır. CHP'nin muhalefet yıllarında ise mitingler DP iktidarını düşürmek adına aktif bir şekilde kullanılmıştır. CHP ve DP iktidar olduğu dönemlerde muhalefetlerin açık hava toplantılarına zaman zaman müdahale etmiş hatta izin vermediği de görülmüştür. Yine dönem içerisinde seçim afişleri de ayrı bir önem taşımıştır. Demokratlar iktidarın uygulamalarından duyulan hoşnutsuzluğu dile getiren etkili afişleri kullanarak bu alanda da bir ilk yaratmıştır. “Yeter! Söz Milletindir” ifadeli afişler mevcut iktidardan duyulan sıkıntıları bir cümle ile özetlemiştir. CHP ise iktidar olduğu dönemde etkili afiş yaratamamış, muhalefet döneminde ise bu alandaki faaliyetlerini derinleştirmiştir.

Türk siyasal hayatında dört yıl boyunca süren DP muhalefeti ile demokrasinin temel şartları sağlanarak çok partili sistemin yerleşmesi desteklenmiştir. Bunun bir sonucu olarak 14 Mayıs 1950 seçimleriyle uzun yıllar CHP'nin elinde bulunan iktidar el değiştirmiş, ilk defa bir muhalefet partisi iktidara gelmiştir. 14 Mayıs 1950 seçim sonuçları siyasi arenada rol değişimine neden olmuştur. Artık dünün iktidar partisi CHP muhalefette, dünün muhalefet partisi DP ise iktidardadır.

1950-1960 yılları arasındaki iktidar-muhalefet ilişkilerinin ilk gelişimine baktığımızda Demokratların söz verdikleri gibi iktidara geldiklerinde muhalefet yıllarında eleştirdikleri anti demokratik kanunların bazılarının kaldırılması veya değiştirilmesi çalışmalarını başlattıklarını somut olarak görmekteyiz. Süreç içerisinde Hak Paylaşımı konusu yeniden gündeme gelmiş, Demokratlar kendilerine CHP iktidarının bir türlü vermektan imtina ettiği devlet radyosundan muhalefeti yararlandırmışlardır. Zaten bu gibi yapıcı tutumlar nedeniyle muhalefet ile iktidar arasında problemler olduğunda kısa süreli de olsa bahar havaları ile yeniden iyi ilişkiler tesis edilmiştir. Muhalefette ki CHP'yi incelediğimizde etkili bir muhalefet

yapamadıkları görülmektedir. Bu durum seçimlere de yansımış 1954 seçimlerinde Demokrat Parti oy oranını arttırmıştır.

İktidar-muhalefet ilişkilerinde 1954 yılı dönüm noktasıdır. Çünkü bu tarihten itibaren Demokrat Parti otoriterleşme eğilimine girmiştir. Tek parti sisteminin izlerini silmek adına Demokrat Parti Hükümetinin muhalefete tanıdığı hakları geri almış (devlet radyosundan tekrar muhalefetin yararlandırılmaması vb.) ve muhalefetin yaşam alanlarına girmeye başlamıştır. Oysaki muhalefet sıralarındayken yanlış gördüğü uygulamaları Demokratların kendi iktidarında bizzat yapması adeta rol değişimiyle düşünce değişiminin bir arada olduğunu göstermektedir. Demokratlar muhalefetteyken hakların, özgürlüklerin savunucusu durumundayken iktidarda bulunduğu yıllarda zaman içinde bu kanı değişmiş Cumhuriyet Halk Partisi bu kanıyı sahiplenmiştir.

1950-1960 yılları arasında iktidar-muhalefet ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen nedenlerden biri DP'nin iktidar anlayışındaki değişim olduğunu söyleyebiliriz. Demokrat Parti "Milli İrade" kavramına dayalı çoğunlukçu iktidar anlayışını uygulamakla çıktığı yolda zamanla "Milli iradeye ortaklar getirilemez" düşüncesini uygulamıştır. Bu düşüncenin bir sonucu olarak muhalefetin geniş haklara sahip olması "Halkın yüksek bir oy oranı ile seçilmiş iktidara ortak getirilmesi" şeklinde algılanmış ve muhalefet parlamento içinde çeşitli kanunlarla sınırlandırılmaya çalışıldı.

Muhalefet zamanla parlamento dışında da iktidar tarafından sınırlandırılmaya çalışıldı. Böylece tek parti döneminden beri süregelen merkezîyetçi siyasal zihniyet kırılmak bir yana dursun 1950-1960 yılları arasında büyük ölçüde korunarak gelişti. Tabi ki muhalefetin Demokratları iktidardan düşürmek adına uyguladığı yıkıcı muhalefetin etkisinin de büyük olduğunu söylemek gereklidir.

1946-1960 yıllarında yaşanan gelişmelerin incelenmesi Türk siyasal hayatında iktidar-muhalefet ilişkilerinin anlayış ve geleneğinin nasıl bir temel üzerinde şekillendiğinin kavranması bakımından önemlidir. Bu sebeple 1946-1960 yılları arasını CHP ve DP açısından birlikte değerlendirdiğimizde her iki partinin iktidarlara dönemlerinde tam anlamıyla tek parti zihniyetinden kurtulduğunu söyleyemeyiz. CHP iktidarında muhalefetin çabaları ile bazı kanuni düzenlemelere gidilerek zihniyet aşılmak istenmiştir. Ancak yeterli gelmemiştir. DP iktidarında ise yeni yasalarla bu durum sağlanmış ancak 1954 yılından sonra basına, üniversiteye ve bürokrasiye yönelik çıkarılan kısıtlayıcı yasalar DP'nin muhalefet yıllarındaki söylemleriyle çelişmiştir.

Bu dönemde demokratik kültür açısından hem CHP'nin hem de DP'nin önemli bir eksikliği gözlemlenmektedir. Çünkü yakın zamanlarda Kurtuluş Savaşı yaşanması, birden fazla başarısız çok partili hayat denemelerine şahit olunması, II. Dünya Savaşı'nın yakından görülmesi, siyasetçilerin ülkeyi korumak adına aşırı ve geleneksel politikalar uygulamalarına neden olmuştur. İktidardaki parti CHP veya DP olsun devleti korumak adına muhalefete müdahale etmiştir.

CHP iktidardayken üniversite özerkliğine ilmi açıdan taraftar olmakla beraber süreç içerisinde üniversitelere çeşitli müdahalelerde (aşırı sol ve aşırı sağ eğilimli hocaların üniversitelerden uzaklaştırılması, bu görüşleri benimseyen üniversitelerin ödeneklerinin kısıtlanması) bulunmuştur. Demokratların muhalefet yıllarında aşırı görüşlere müsaade edilmemesi hususunda iktidarla hemfikir olmasına karşın yine de özerk üniversiteden yana tavır almışlardır. Bu görüşlerini iktidarlarının ilk yıllarında da sürdüren Demokratlar 1954 yılından sonra çeşitli yasalarla üniversite özerkliğini sınırlandırmıştır. Bu sebeple üniversitelerin kendilerini eleştirmelerini Demokrat Parti "CHP üniversitelerle işbirliği içinde" olarak yorumlanmış ve "üniversiteler siyaset yapamaz" görüşüne hâkim olmuştur. Muhalefetteki CHP ise bu durumdan olumlu bir şekilde istifade etmiş ve üniversitelere yakın durarak "özerk üniversite" savını desteklemiştir.

Süreç içerisinde basın iktidar-muhalefet ilişkilerini en çok etkileyen faktör olarak yer almıştır. Demokratikleşme ve özgürleşme sloganı ile yola çıkan Demokratlar muhalefet yıllarında basın hürriyetine tam destek vermişlerdir. İktidardaki CHP ise tek parti döneminden kalma alışkanlıklarından dolayı muhalif basına mesafeli durmuş zaman zaman yaptırım uygulamaktan da geri durmamıştır. Demokratlar ise bu süreçte basından büyük destek görmüşler ve CHP iktidarının basın ile alakalı mevcut kanunları değiştirmesini sağlamışlardır. İktidardaki Demokratlar yola çıktıkları ideallerini 1954 yılına kadar büyük oranda sürdürmüşlerdir. Daha sonra çıkarılan Basın Kanunları, muhalif gazeteler ve gazetecilere uygulanan cezalar tıpkı CHP iktidarında olduğu gibi tek parti döneminin izlerini taşımıştır. Bu dönemde gazeteleri iktidar yanlısı, muhalefet yanlısı ve tarafsızlar olmak üzere üç şekilde kategorize edebiliriz. Her iki dönem içerisinde de iktidara yakın gazeteler ödüllendirilirken muhalif gazeteler iktidarın tarafına çekilmeye çalışılmıştır.

Ordu iktidar-muhalefet ilişkilerinin şekillenmesinde doğrudan rol oynamıştır. Çünkü zaten siyasallaşmış olan ordu bu dönemde de politikanın uzağında kalamamıştır. Özellikle ordu ve CHP arasında organik bir bağdan söz edebiliriz. Özellikle Atatürk devrimlerine yönelik partinin tutumu ve İsmet İnönü'nün rolü burada oldukça önem arz etmiştir. Ancak çok partili sürecin başlangıcında yapılan 1946 seçimlerinde şaibe iddialarının ortaya atılması ordu içinde bazı kesimleri özellikle genç subayları rahatsız etmiştir. Demokrat Parti'nin savunduğu demokrasi ve şeffaflık politikası ordu içindeki bu rahatsız kesimi kendisine yakınlaştırmıştır. Süreç içerisinde ordu içerisinde çeşitli örgüt faaliyetleri de mevcuttur. Öyle ki hileli seçim iddialarından sonra bir grup subay Celal Bayar'a gelerek askeri bir darbe ile rejim değişikliğini teklif etmiştir. Ancak Bayar bunu kabul etmemiştir. Aynı durum 1950 seçimlerinden sonra da meydana gelmiştir. İktidar değişiminden hemen sonra İnönü'nün bazı subaylarla görüşmesi yeni iktidar partisi Demokratları hayli telaşa düşürmüştür. DP'nin iktidara geldikten sonra askerin hassasiyetle durduğu konular üzerindeki yaptırımları ordu ile arasında problemlere neden olmuştur. Süreç içerisinde ordu içi örgüt yapılanmaları artmış ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin

sonuna doğru ordunun iktidara tavrı sert olmuştur. Netice itibariyle Demokratları destekleyen subaylar umutlarını yitirmiş ve CHP'ye yani muhalefete destek vermişlerdir.

Uzun yıllar iktidarda bulunduğu için dolayı CHP-bürokrasi ile özdeşleşmiştir. Bu sebeple bürokrasi politikayı yakından takip ediyor ve desteklerini CHP iktidarına veriyordu. Özellikle Demokrat vatandaşlar ve DP mensupları bürokrasinin bu tutumlarından etkilenmekteydi. Çünkü süreç içerisinde idare amirlerinin tutumlarına karşı ciddi şikâyetler mevcuttur. DP muhalefet yıllarında “tarafsız memur” yaratmak gayesine sahip olmuş ve bu konuda CHP iktidarını sıklıkla eleştirmiştir. DP iktidarında ise bürokrasinin politik etkinliği emekliye sevk etmek, bakanlık emrine almak gibi düzenlemelerle belirli ölçüde kırılmaya çalışılmış ve bürokrasiyi CHP'den ayırmak istemiştir. Ancak CHP'nin burada ağırlığı mevcuttur. DP iktidarının bu uygulamaları bürokrasiyi CHP'ye yakınlaştırmıştır.

Yukarıda detaylarıyla bahsettiğim bu dört kurum iktidar-muhalefet ilişkilerini etkileyen önemli unsurların başında yer almıştır. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu konulardaki tutumları üstlendikleri rollere göre değişiklik göstermiş veya benzeşmiştir. Şöyle ki DP ve CHP muhalefet yıllarında üniversite özerkliği, basın hürriyeti, tarafsız memur gibi söylemleri ön plana çıkartırken iktidar dönemlerinde ise çeşitli kanuni düzenlemelerle bu kavramları ihlal etmekten geri durmamıştır. Ayrıca hem iktidar hem de muhalefet üniversite, basın, ordu, bürokrasi gibi kurumları mevcut oy potansiyeli olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple popülist yaklaşımlarda bulunularak bu kesimlerin desteği alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde süreç içerisinde iktidar ve muhalefetin bakış açısı aynıdır. Tutum değişikliği sadece siyasi rollerin değişmesinden ileri gelmiştir.

İktidarın muhalefete, muhalefetin de iktidara karşı duyduğu hoşgörü eksikliği bu dönemde yaşanan tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Demokrasinin rayında işleyebilmesi için karşılıklı hoşgörü ve anlayış mekanizmasının olması gerekir.

İktidar ve muhalefet arasında hoşgörü ve anlayış kalktığıında zıtlasma, kutuplaşma ve belli bir süre sonra ilişkilerde kopuş meydana gelir. Burada demokrasinin fren mekanizması olarak siyasi parti liderlerinin sağduyu ile davranması ve toplumda infiale sebep olan bazı uygulamaları terk etmesi gerekir.

CHP iktidarında da zaman zaman hoşgörü eksikliği açığa çıkmıştır. Ancak bu durum Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yapıcı tavırlarıyla aşılmıştır. DP iktidarında ise hoşgörü eksikliği ortadan kaldırılmaya çalışılsa da DP idarecilerinin otoriterleşme eğilimi, muhalefetin de sert cevapları dolayısıyla hoşgürsüzlük artmış ve yerini kutuplaşmaya bırakmıştır. Özellikle 1957-1960 yıllarında partiler arasında sağduyu geliştirilememiştir. Denilebilir ki DP iktidarı döneminde partiler arasındaki hoşgürsüzlük CHP iktidarına kıyasla daha fazla yayılma alanı bulmuştur.

EKLER

1. SEÇİM MANZARALARINDAN ÖRNEKLER

Ek-1

1946 seçimleri öncesi seçim listelerini kontrol eden vatandaşlar. (Vatan Gazetesi, 1 Temmuz 1946)

Ek-2

Bir bayan fotoğrafcımıza rey kullanırken fotoğraf çekmek imkanını veriyor. Yüzün tatlı tebessümü de neyin ifadesi olduğunu pekala anlatıyor.

Reyini de değil rey kullanırken, fotoğrafcımıza resim çekmek imkanını veren Bayan yol ortasında CHP pullarını dağıtıyor.

Şu sandığın başında bulunan temsilcilere bakınız ! Neticede belki dört beş yüz rey pusulası çıkan sandığın başında vatandaşa rey kullanırken görmek zevkini tatmak için ne büyük bir heyecan içinde o mesut dakikayı bekliyorlar.

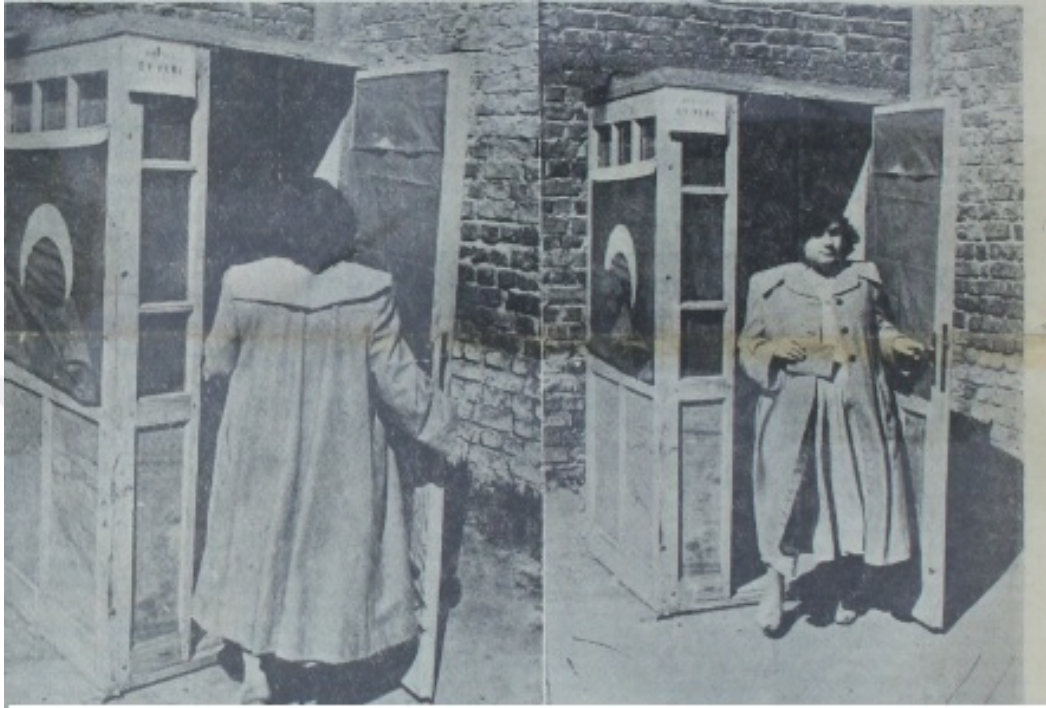
1947 seçimlerinde oy kullanan vatandaşlar. (Vatan Gazetesi, 7 Nisan 1947)

Ek-3

Oy sandıkları seçim heyetlerine teslim edilmek üzere nakledilirken

14 Mayıs seçimlerinde kullanılacak oy sandıkları. (**Cumhuriyet Gazetesi, 13 Mayıs 1950**)

Ek-4

Bir bayan vatandaş gizli hücreye giriyor ve oyunu zarfakoyduktan sonra hücreden çıkıyor.

Oy kullanan vatandaş. (Yeni Sabah Gazetesi, 15 Mayıs 1950)

Ek-5

Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar dün otomobille Ankara'ya gelmiş ve reyini kullanmıştır. Yukarıdaki resimde DP Başkanı Celal Bayar'ı sandığa rey atarken görüyorsunuz.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar oy kullanırken. (**Zafer Gazetesi,**
15 Mayıs 1950)

Ek-6

Sabahleyin sandık boş olarak görüldükten sonra bağlanıp mühürleniyor.

Seçim sandıklarının nakilleri (Yeni Sabah Gazetesi, 15 Mayıs 1950)

Ek-7

Akşam saat beşte sandık açılarak reyler tasnif için çıkarılıyor.

Seçim sandıklarının nakilleri (Yeni Sabah Gazetesi, 15 Mayıs 1950)

Ek-8

Yukarıda solda Celal Bayar Fuat Köprülü ile beraber parti merkezinde, ortada da sevinç içinde bir halk topluluğu, sağda Celal Bayar ve Adnan Menderes Demokrat Parti İl merkezinde Ankara seçim neticelerini tetkik ediyor.

Seçim Sonuçlarını bekleyen Demokratlar. (Zafer Gazetesi 16 Mayıs 1950)

Ek-9

DP zaferi üzerine halkın sevinç ve gösterdiği heyecanı aynı şiddetle devam etmektedir. Resim bunu canlı bir şekilde göstermektedir.

14 Mayıs seçimleri sonrası sevinen halk. (Zafer Gazetesi 17 Mayıs 1950)

Ek-10

Cumhurbaşkanı ve Bayan İnönü Ankara'da oyunu kullanmak için sıra bekliyorlar.

İsmet İnönü ve eşi oyunu kullandıktan hemen sonra. (Yeni İstanbul Gazetesi, 15 Mayıs 1950)

Ek-11

1951 Ara seçimlerinde oy kullanan vatandaşlar. (Akşam Gazetesi 16 Eylül 1951)

Ek-12

Katılım oranının düşük olduğu ara seçimler. (Akşam Gazetesi, 17 Eylül 1951)

Ek-13

Seçimler nasıl geçiyor?

1 Şehrimizde seçimler bu sabah saat 8 de başlamıştır. Sandık kurulları günün erken saatlerinde vazifeleri başına gelmiş ve parti temsilcilerinin önünde sandıkların boş olduğunu tespit ettikten sonra sandıkları kilitleyip mühürlemişlerdir. Yukarıdaki resimde de vazifesine başlamış bir sandık heyeti görülmektedir.

2 Seçimlerin huzur ve sükun içinde geçmesi için Emniyet Müdürlüğü de gerekli tedbirleri almıştır. Polis ve jandarma görevlileri erken saatlerden itibaren vazife başına gelmişlerdir. Yukarıdaki resimde Emniyet Müdürlüğü önünde herhangi bir hadiseye müdahale etmek için harekete hazır bir vaziyette bekleyen motorlu vasıtalar görülmektedir.

3 Saat 8.15 te ilk seçmen sandık başına geliyor. Bu vatandaş sandık kuruluna seçim kartını gösterdikten sonra kütükte de adını bulmuş ve oy zarfını almıştır.

4 Sandığın ilk seçmeni bundan sonra hücre olarak ayrılan yere girmiş ve oy pusulasını zarfın içine yerleştirmiştir. Şimdi onu hücreden çıkarken görüyorsunuz.

5 Bu vatandaşımız zarfın içine ne koydu, orası henüz belli değil. Fakat zarfı getirip seçim kurulunun önünde sandığa atıyor.

6 Kendisinden oyunu kullandığına dair imza alınıyor. Bu vatandaşımız vazifesini yapmıştır. Fakat şehrimizde daha 1739 sandık ve 685.092 seçmen vardır. Diğer seçmenlerde saat 17 ye kadar vazifelerini yapmış olacaklardır. Kati neticelerin gece yarısından sonra belli olacağı anlaşılıyor.

2 Mayıs seçimlerinden manzaralar. (Akşam Gazetesi, 2 Mayıs 1954)

Ek-14

Celal Bayar ve Adnan Menderes oy kullanırken. (Akşam Gazetesi, 3 Mayıs 1954)

Ek-15

Reisicumhur Celal Bayar pusulasını sandığa atıyor

Celal Bayar sandık başında. (Zafer Gazetesi, 28 Ekim 1957)

2. CHP İKTİDARINDA BASIN

2.1. İktidar Yanlısı Manşetlerden Örnekler

Ek-16

İnönü'nün dün Kars'ta verdiği demeç

" İdare mekanizmasının en küçük jandarma karakoluna kadar partilere karşı eşit gözle bakan tarafsız ve adaletli durumda olması ve öte yandan partilerin bütün çalışmalarının kanun içinde kalması siyasi hayatta emniyetin ilk ve temel kanunudur... Bu suretle idare mekanizması partiler içine karışacak şüpheli unsurları meydana çıkarmakta ve partileri onlara karşı masun bulundurmakta çok faydalı bir yardımcı olur ..

Cumhur Başkanımız

Her iki parti vazifelilerine ve idare âmirlerine partiler hayatının, kanunların sağladığı eşitlik ve güven şartları içinde gelişmesini kolaylaştırmak ve bu şartları sağlamca yerleştirmek için değerli öğütler verdiler

İnönü, bilhassa Doğu'da iç ve dış tahrikçilerin muhtemel teşebbüslerini boşa çıkarmak için partilerin cephe birliği kurmakta daima uyanık bulunmaları üzerinde ısrar ettiler

(Ulus Gazetesi, 19 Eylül 1947)

Ek-17

Cumhurbaşkanımız dün akşam Ankara'ya döndü

İnönü'nün Konya nutku

Devlet Başkanı, siyasî hayatımızı sağlam bir istikrara kavuşturmak için, vatandaşları şiddet politikasına karşı vaziyet almağa davet etti

(Ulus Gazetesi, 5 Nisan 1950)

2.2. İktidar Yanlısı Karikatürlerden Örnekler

Ek-18

Celâl Bayar: — Anneciğim, anneciğim... korkuyorum !!...

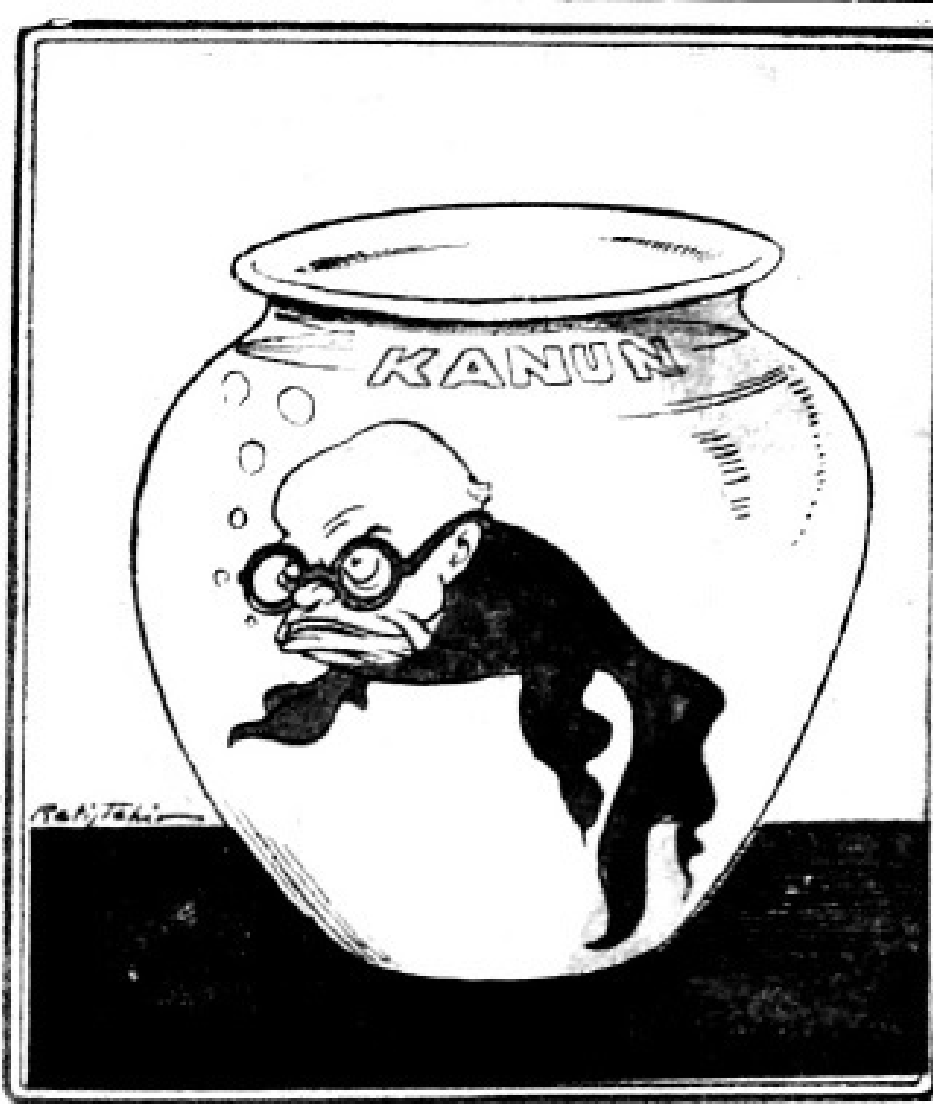
İktidara göre muhalefetin irticaya tavrı. (Ulus Gazetesi, 26 Nisan 1950)

Ek-19

Demokratların 14 Mayıs seçimlerinde iktidara gelmek istemelerini hicveden karikatür. (Ulus Gazetesi, 27 Nisan 1950)

Ek-20

Ana muhalefet partisi başkanı Celal Bayar'ı eleştiren karikatür. (Ulus Gazetesi, 30 Nisan 1950)

2.3. Muhalefet Yanlısı Manşetlerden Örnekler

Ek-21

**Hükûmet Mecliste programını okudu
ve 431 reyden 378 i ile itimad kazandı**

Demokratlar program hakkındaki görüşmelerin tehirini istediler, bu talep reddolununca salonu terkettiler, sonra tekrar gelerek ademi itimad reyi verdiler

(Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ağustos 1946)

Ek-22

Idari tazyiklerin devamı karşısında

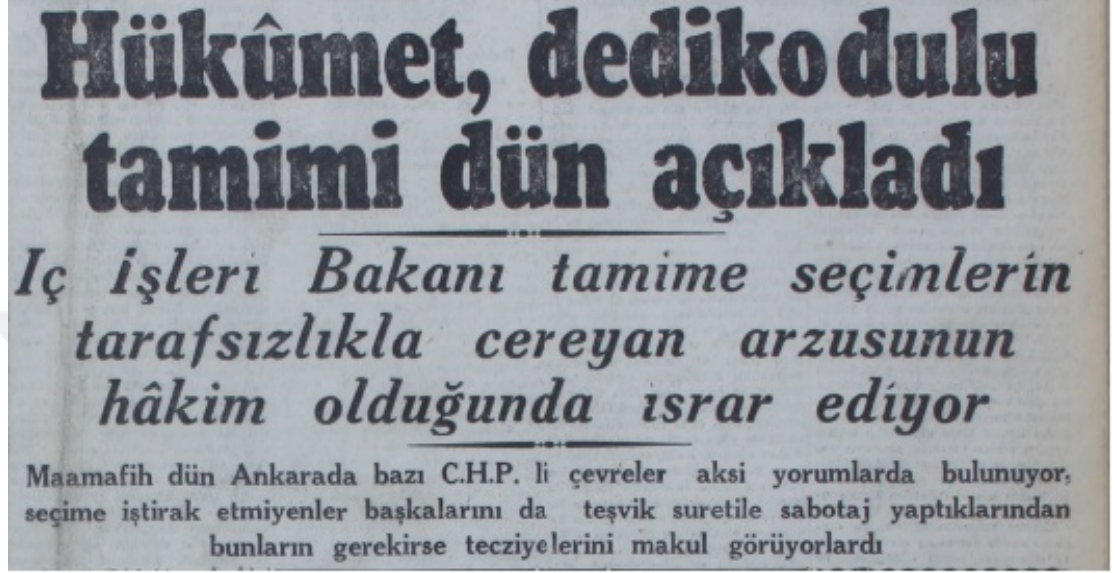
Celâl Bayar'ın
beyanâtı

*“ Idarî baskı ve işkence
devam etmektedir*

“Cemiyetimizin ileri dünya karşısında seviyesinden
üzüntü duymıyacağı
bir idareye kavuşması zamanı çoktan gelmiştir,,

(Vatan Gazetesi, 26 Eylül 1947)

Ek-23

(Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ekim 1948)

Ek-24

Calâl Bayar'ın İnönü'ye Cevabı

Demokrasi şahıs dâvası değildir

Anayasanın kendisine tanıdığı hak ve hürriyetlerine tecavüz edilirse, yine Anayasanın ruh ve metni dairesinde müdafaa edilecektir. D. Parti bütün hareketinde akıl ve mantığı kendisine rehber itihaz etmiş bir teşekküldür

(Zafer Gazetesi, 5 Kasım 1949)

2.4. Muhalefet Yanlısı Karikatürlerden Örnekler

Ek-25

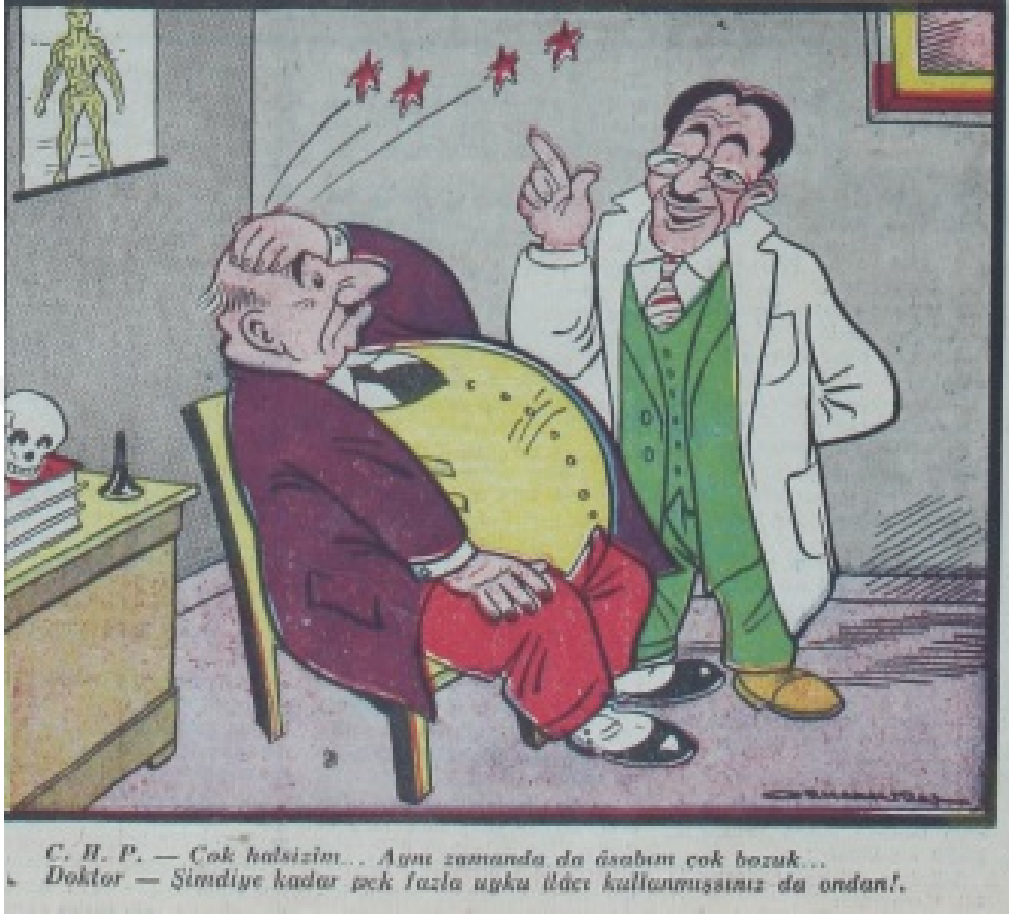
CHP iktidarının basınını durumunu hicveden karikatür. (Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mart 1950)

Ek-26

CHP iktidarının 14 Mayıs'ta yapılacak olan seçimlerden beklentisini konu eden karikatür. (Yenisabah Gazetesi, 1 Nisan 1950)

Ek-27

İktidarın gaflet uykusunda olduğunu belirten karikatür. (Yeni Sabah Gazetesi, 3 Nisan 1950)

3. DP İKTİDARINDA BASIN

3.1. İktidar Yanlısı Manşetlerden Örnekler

Ek-28

1957 seçimleri sonrası ana muhalefet liderinin yüz ifadesi yer alan gazete kupürü. (Zafer Gazetesi, 29 Ekim 1957)

Ek-29

Demokrat Parti Meclis Grubunun Neşrettiği Mühim Tebliğ

Muhalefetin gizli ve yıkıcı faaliyeti hakkında Meclis tahkikatı açılacak

Demokratik nizamın korunması için gereken tedbir alınacaktır

Yalan Neşriyatla Hakikatleri Ve Hâdiseleri Tahrif Etmek Suretiyle Yıkıcı Faaliyetlerde Bulunan Matbuat Üzerinde de İsrarla Duruldu

İktidarın muhalefet hakkındaki izlenimi. (Zafer Gazetesi, 8 Nisan 1960)

Ek-30

İktidar ile Muhalefet Hiçbir Meselede Anlaşmış Değildir

(Zafer Gazetesi, 1 Mart 1960)

Ek-31

Dün Kızılay'da ve bütün Atatürk Bulvarında vatandaşları rını sevgi ve muhabbet gösterilerine muhatab olan ve coşkuncu alkışlanan Başvekil Adnan Menderes, halkın tezahüratına, sevgi ile mukabele ediyor (T. F. A.)

Başvekil Dünkü Sevgi Tezahüratı

Başvekil Adnan Menderes'e dün akşam Kızılay Meydanında ve Atatürk Bulvarında kalabalık vatandaş kütelleri tarafından coşkun tezahürat yapılmıştır.

Dün Büyük Millet Meclisinde cereyan eden Grup Toplantısını müteakip Başvekil'e dönmekte olan Başvekil Adnan Menderes, saat 17.00 - 18.00 arasında Kızılay Meydanına geldiği sırada, o saatte res-

mi devairden de çıkan memurlarla bir kat daha kalabalıklaşan Kızılay Meydanını ve Atatürk Bulvarını doldüren kesif vatandaş topluluğu tarafından gösterilen coşkun sevgi tezahüratına maruz kalmıştır.

Halkın sevgi ve alakası karşısında otomobilden inen, Başvekil Menderes, bir müddet vatandaşların arasında yürümüş ve gösterilen sevgi tezahüratına teşekkürle mukabelede bulunmuştur.

3.1.1. (Zafer Gazetesi, 6 Mayıs 1960)

3.2. İktidar Yanlısı Karikatürlerden Örnekler

Ek-32

Seçim Sonuçlarını alan CHP. (Yenisabah Gazetesi, 16 Mayıs 1950)

Ek-33

İlk Menderes Hükümetini eleştiren muhalefeti hicveden karikatür. (Yeni Sabah Gazetesi, 3 Haziran 1950)

Ek-34

Falcının kehaneti kendinden menkul...

1957 seçimlerini CHP'nin kazanma şansını hicveden karikatür. (Zafer Gazetesi, 1 Kasım 1957)

Ek-35

CHP'nin 1946 seçimlerinde hile yaptığı ancak DP iktidarında CHP'nin hilesinin öldüğünü gösteren karikatür. (Zafer Gazetesi, 4 Kasım 1957)

Ek-36

CEMAZİYÜLEV VEL

CEMAZİYÜLAHİR

DP iktidarına yakın çevrelerin eski CHP iktidarını hicveden karikatür. (Zafer Gazetesi, 15 Kasım 1957)

3.3. Muhalefet Yanlısı Manşetlerden Örnekler

Ek-37

(Akşam Gazetesi, 4 Kasım 1954)

Ek-38

Halk Partisi Meclis Grubunun açık toplantısına dün müsaade edilmedi

B. M. M. Başkanlık Divânı açık toplantı yapılamıyacağını bildirdiğinden gazeteciler salona alınmadılar

C.H.P. neşrettiği tebliğde diyor ki; «- Meclis Grubu, başkanlık divânının bu haksız tasarrufunu esefle kaydeder», kapalı toplantıdaki müzakereler bültenle açıklandı, Menderes'in Bursa nutku üzerinde duruldu, Meclis civarında da emniyet tedbirleri alındı

(Cumhuriyet Gazetesi, 16 Şubat 1958)

Ek-39

C.H.P. Grup B.Vekili Doğan bütçenin tümü üzerinde önemli bir konuşma yaptı

Bu buhranlı durumdan kurtulmanın tek çaresi, süratle seçime geçmektir

Ana muhalefet partisinin seçim isteği. (Ulus Gazetesi, 1 Mart 1960)

Ek-40

**Et ve Balık Kurumundaki Kredi yolsuzluğu hakkında
Hayrettin Erkmen'in radyo konuşması dolayısıyla
C. H. P. Meclis grubu idare Kurulu bir tebliğ yayınladı**

Ticaret Vekiline hatırlatırız

**Radyo ile tecavüzler
mes'uliyetleri kaldırmaz**

***Hadisenin esası hiçbir tevile örtülemeyecek kadar açık
ve basittir. Ortada aşikâr bir Kredi suiistimali vardır.
Vesikaları eldedir ve bunların bir kısmı neşredilmiştir***

Et ve Balık Kurumundaki kredi yolsuzluğu ile ilgili olarak Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında Meclis tahkikatı açılması için C.H.P. Milletvekilleri tarafından verilmiş olan soruşu dolayısıyla Erkmen'in radyolar vasıtasıyla yapılan demeci üzerine, C.H.P. Meclis Grubu İ-

dare Kurulu dün aşağıdaki bildiri yayınlamıştır:

«1 -- Ticaret Vekili Hayrettin Erkmen hakkında Meclis tahkikatı açılmasına dair verilen öneriyi, adı geçen Vekil radyoda cevap vermiştir.

Mecliste, delillerin karşılıklı ortaya çıkılması ve münakaşa edilmesi suretiyle halledilmesi gereken bir konu, devlet radyosu vasıtasıyla yayınlanan tek taraflı beyanlarla örtülmeğe imkân yoktur.

Ticaret Vekiline bir daha hatırlatılır: Hakkî ve telâmî ifadeyi olan tek tarafî radyo tecavüzleri, mevcut mesuliyetleri ortadan kaldırmaz. Sadece mesulîlerin isimlerine yemi mesuliyetler ekler.

İktidara düşen vasıf, yillardan ve aylardan beri Meclis gündemine alınmaya vesilî yolsuzluk incelemelerini gündeme alıp, millet huzurunda bunların

(Sorum Sa. 3 Sâ. 6 da)

(Ulus Gazetesi, 3 Şubat 1960)

Ek-41

Konya'da D.P. liler C.H.P. lilere ateş ett

**Bir C.H.P.li bıçaklandı
bir diğeri de dövüldü**

**Resilköyüne giden partililere, başlarında
D.P.li muhtar ve ocak başkanı bulunan
kalabalık silâhlı tecavüzde bulundu**

(Ulus Gazetesi, 12 Şubat 1960)

3.4. Muhalefet Yanlısı Karikatürlerden Örnekler

Ek-42

Muhalefete göre radyonun durumu. (Dünya Gazetesi, 15 Mart 1954)

Ek-43

Seçim Yoklaması

Seçim yoklamaları. (Dünya Gazetesi, 21 Mart 1954)

Ek-44

— Burası Ankara Radyosu! Alaturka musiki neşriyatımıza devam ediyoruz..

Muhalefete göre radyonun durumu. (Akis Dergisi, 4 Eylül 1954, 8)

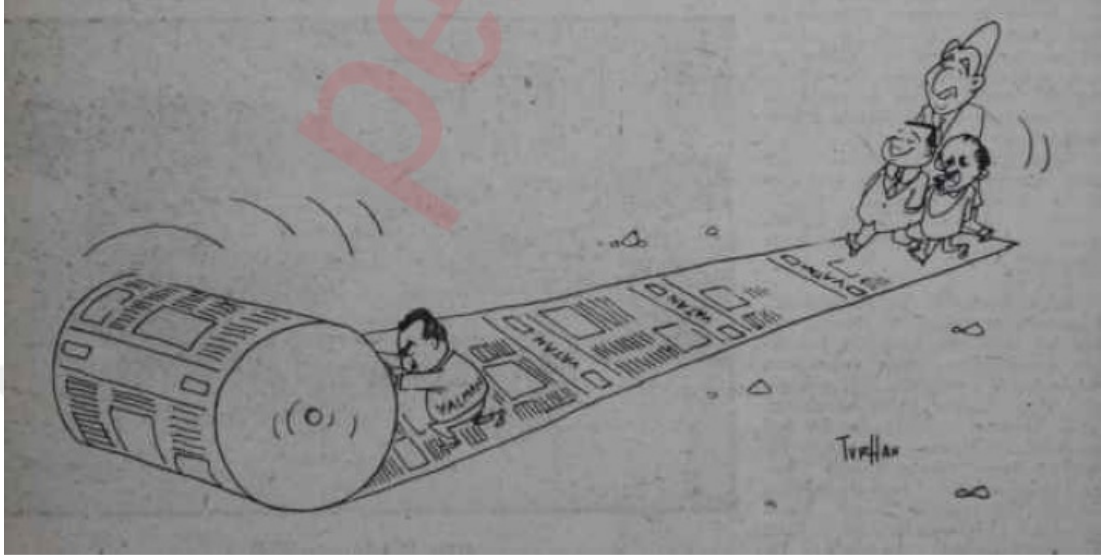
Ek-45

- HÜRRİYET VAR MI OĞLUM?
— KALMADI BABALIK KALMADI !...

DP iktidarında hürriyetlerin durumunu hicveden karikatür. (Akis Dergisi, 18 aralık 1954, 6)

Ek-46

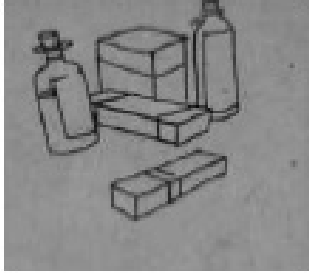

Yol gösterici!..

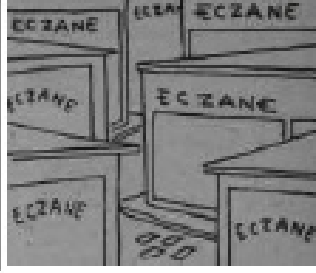
DP iktidarında basının geldiği durumu hicveden karikatür. (Akis Dergisi 13 Kasım 1954, 10)

Ek-47

VAR — YOK!

İLAÇ YOK...

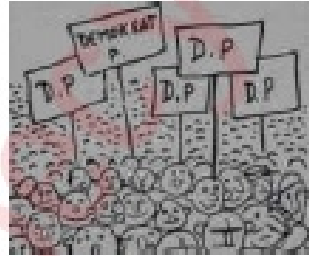
ECZANE ÇOK!

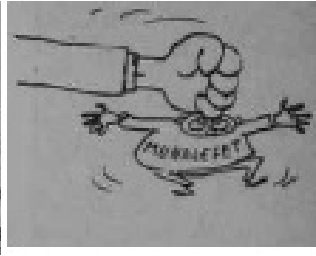
PARA YOK...

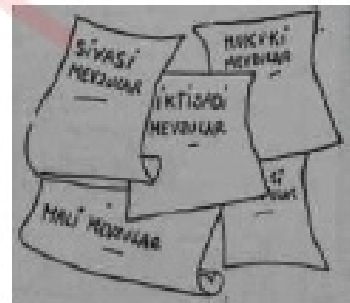
BANKA ÇOK!

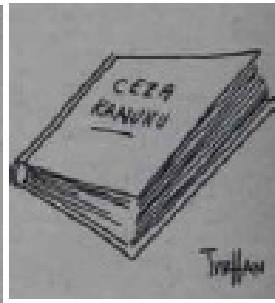
DEMOKRAT ÇOK...

DEMOKRASI YOK!

MEVZU ÇOK...

ÇIZECEK CESARET YOK!

DP iktidarının muhalefet gözünde özeti. (Akis Dergisi, 27 Kasım 1954, 9)

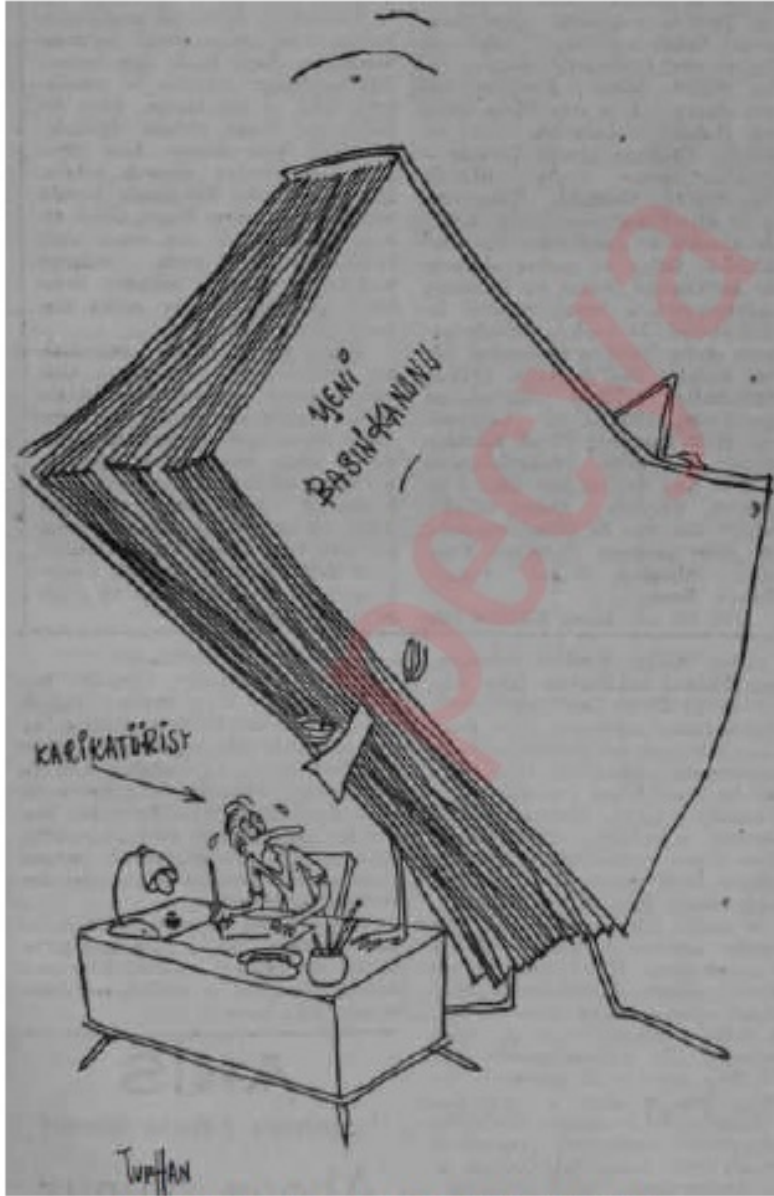
Ek-48

DEMOKRASİ İPLE ÇEKİYORUZ...

DP iktidarında muhalefetin demokrasinin geldiği durumunu özetleyen karikatürü. (Akis Dergisi, 1 Ocak 1955, 8)

Ek-49

BASIN KANUNU — YAN ÇIZIYORSUN HAI...

DP iktidarında çıkarılan Basın Kanunu'nu hicveden karikatür. (Akis Dergisi, 22 Ocak 1955, 9)

Ek-50

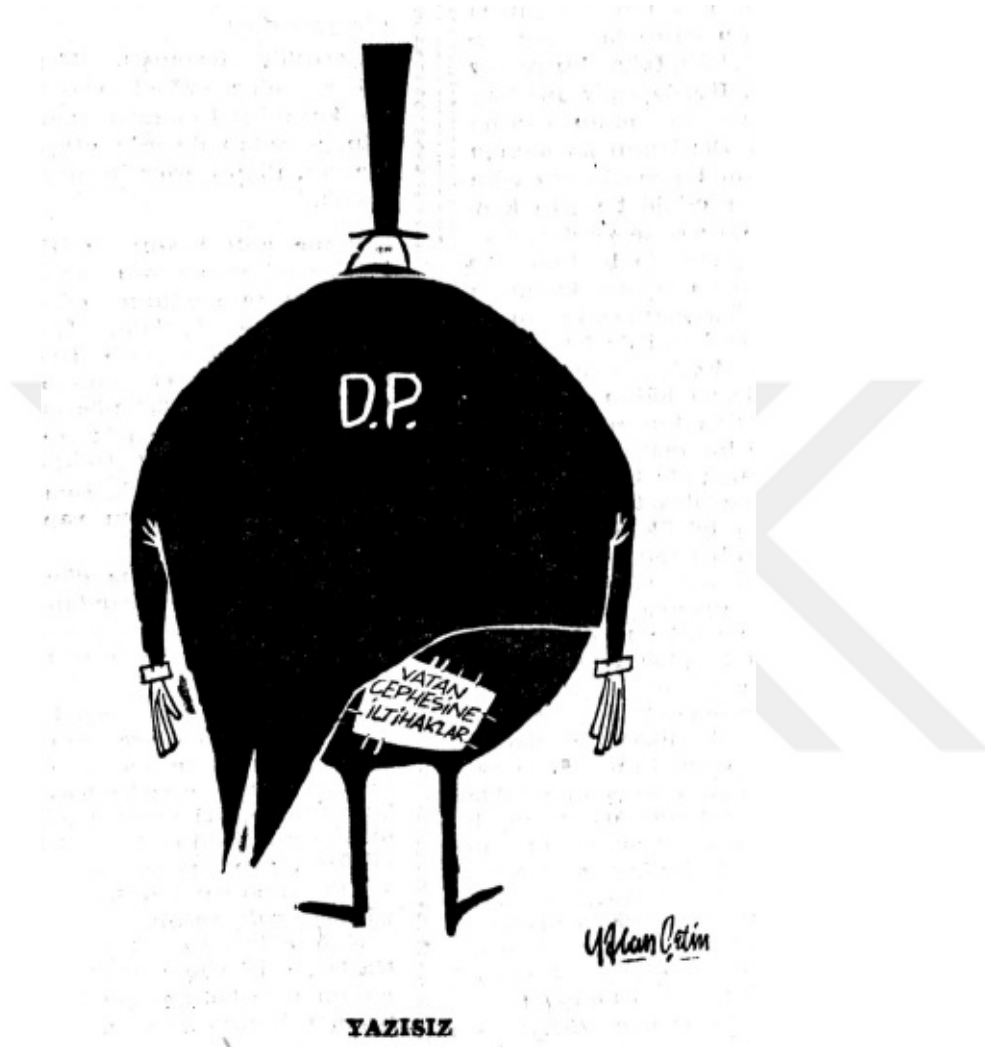
Partilerarası tesis edilen bahar havalarının sağlam olmayışını gösteren karikatür. (Akis Dergisi, 26 Şubat 1955, 10)

Ek-51

Muhalefet tarafından sıklıkla dile getirilen "Demokratikleşmeden uzaklaşıldı" ibaresini gösteren karikatür. (Ulus Gazetesi, 10 Ekim 1957)

Ek-52

Vatan Cephesine katılımlara muhalefet tarafından yapılan değerlendirmesi.
(Ulus Gazetesi, 17 Nisan 1959)

Ek-53

İktidarın her gün Vatan Cephesi'ne katılımlara gazetelerde yer vermesi üzerine muhalefetin bu konudaki eleştirisini gösteren karikatür. (Ulus Gazetesi, 20 Nisan 1959)

KAYNAKLAR

a-) Arşiv Belgeleri

BCA, Fon No: 30.0.0 - Kutu No: 44 - Dosya No: 257 - Sıra No: 2

(12 Temmuz 1946)

BCA, Fon No: 30.1.0.0 - Kutu No: 44 - Dosya No: 257 - Sıra No: 2

(15 Temmuz 1946)

BCA, Fon No: 30.10.0.0 - Kutu No: 79 - Dosya No: 524 - Sıra No: 23

(29 Temmuz 1946)

BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No: 6 - Dosya No: 34 - Sıra No: 12

(29 Kasım 1946)

BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No: 7 - Dosya No: 35 - Sıra No: 5

(9 Ocak 1947)

BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No: 7 - Dosya No: 35 - Sıra No: 21

(27 Şubat 1947)

BCA, Fon No:30.1.0.0 - Kutu No: 127 - Dosya No: 7 - Sıra No: 8

(18 Nisan 1947)

BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No:7 - Dosya No: 39 - Sıra No: 7

(10 Temmuz 1947)

BCA, Fon No: 490.1.0.0 -Kutu No: 165 - Dosya No: 658 - Sıra No: 1

(21 Temmuz 1947)

BCA, Fon No: 30.1.0.0 – Kutu No: 17 – Dosya No: 97 – Sıra No: 14

(10 Mayıs 1949)

BCA, Fon No: 30.1.0.0 – Kutu No: 66 – Dosya No: 412 – Sıra No: 2

(10 Mayıs 1949)

BCA, Fon No: 30.0.1.0 - Kutu No: 51- Dosya No: 306 - Sıra No: 2

(16 Haziran 1950)

BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No: 11- Dosya No:56 - Sıra No: 1

(26 Ekim 1950)

BCA, Fon No: 490.0.0 - Kutu No: 231 - Dosya No: 912 - Sıra No: 1

(24 Kasım 1950)

BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No: 11 - Dosya No: 58- Sıra No: 11

(20 Nisan 1951)

BCA, Fon No: 30.10.00 - Kutu No:79 - Dosya No: 524 - Sıra No: 28

(3 Ağustos 1951)

BCA, Fon No: 490.0.0 - Kutu No: 231 - Dosya No: 912 - Sıra No: 1

(20 Mayıs 1951)

BCA, Fon No: 30.1.0.0 - Kutu No: 46 - Dosya No: 276 - Sıra No: 1

(7 Temmuz 1955)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(5 Eylül 1957)

BCA, Fon No: 0.30.01- Kutu No: 52 - Dosya No: 312 - Sıra No: 2

(25 Ekim 1957)

BCA, Fon No: 0.30.01- Kutu No: 52 - Dosya No: 312 - Sıra No: 2

(27 Ekim 1957)

BCA, Fon No: 0.30.01- Kutu No: 52 - Dosya No: 312 - Sıra No: 2

(28 Ekim 1957)

BCA, Fon No: 0.30.01 - Kutu No: 52 - Dosya No: 312 - Sıra No: 2

(4 Kasım 1957)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(9 Kasım 1957)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(10 Kasım 1957)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(14 Kasım 1957)

BCA, Fon No: 490.1.0.0 - Kutu No: 165 -Dosya No: 658 - Sıra No:1

(5 Aralık 1957)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(12 Aralık 1957)

BCA, Fon No: 30.18.1.2 - Kutu No: 149 - Dosya No: 41 - Sıra No: 10

(1 Ağustos 1958)

BCA, Fon No: 30.18.1.2 - Kutu No: 150 - Dosya No: 43 - Sıra No: 12

(20 Ağustos 1958)

BCA, Fon No: 30.1.0.0 - Kutu No:45 - Dosya No: 269 - Sıra No: 3

(30 Kasım 1958)

BCA, Fon No: 30.1.0.0 - Kutu No: 45 - Dosya No: 273 - Sıra No: 2

(8 Temmuz 1959)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(6 Mayıs 1959)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(14 Mayıs 1959)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(16 Mayıs 1959)

BCA, Fon No: 30.1.0.0 – Kutu No: 45 – Dosya No: 271 – Sıra No: 6

(23 Haziran 1959)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(2 Nisan 1960)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 – Kutu No: 218 – Dosya No: 676 – Sıra No: 3

(6 Nisan 1960)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(7 Nisan 1960)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(12 Nisan 1960)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 461 - Dosya No: 1334- Sıra No: 2

(12 Nisan 1960)

BCA, No: 10.9.0.0 - Kutu No: 119 - Dosya No: 375 - Sıra No: 2

(16 Nisan 1960)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 119 - Dosya No: 375 - Sıra No: 2

(17 Nisan 1960)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3- Dosya No: 10- Sıra No: 1

(27 Nisan 1960)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 119 - Dosya No: 375- Sıra No: 2

(30 Nisan 1960)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 471- Dosya No: 1362 - Sıra No: 1

(1 Mayıs 1960)

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(2 Mayıs 1960).

BCA, Fon No: 10.9.0.0 - Kutu No: 3 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

(3 Mayıs 1960)

BCA, Fon NO: 10 9 0 0 – Kutu No:3 - Dosya No: 10- Sıra No:1

(4 Mayıs 1960)

BCA, Fon No: 10 9 0 0- Kutu No: 3 - Dosya No: 10- Sıra No: 1

(25 Mayıs 1960)

BCA, Fon No: 30.1.0.0 – Kutu No: 45 – Dosya No: 271 – Sıra No: 6

(14 Temmuz 1960)

General CIA Records: CIA-RDP79R00890A001200050027-0, May 30, 1960.

(Document Release Date: April 11, 2002)

b-)Resmi Kaynaklar

TBMM DPMG, 13 Haziran 1950.

_____ 20 Haziran 1950.

_____ 27 Haziran 1950.

_____ 19 Haziran 1951.

_____ 16 Temmuz 1953.

_____ 29 Aralık 1953.

_____ 10 Kasım 1957.

_____ 14 Kasım 1957.

_____ 7 Temmuz 1958.

TBMM Tutanak Dergisi, d.7, c. 23, 31 Mayıs 1946.

_____ d.7, c. 24, 5 Haziran 1946.

_____ d.7, c. 24, 10 Haziran 1946

- _____ d.7, c. 24, 13 Haziran 1946.
- _____ d.8, c. 1, 24 Temmuz 1946
- _____ d.8, c. 1, 14 Ağustos 1946.
- _____ d.8, c. 1, 13 Eylül 1946.
- _____ d.8, c. 3, 18 Aralık 1946.
- _____ d.8, c. 3, 30 Aralık 1946.
- _____ d.8, c. 4, 29 Ocak 1947.
- _____ d.8, c. 12, 2 Temmuz 1948.
- _____ d.9, c. 1, 29 Mayıs 1950.
- _____ d.9, c. 1, 16 Haziran 1950.
- _____ d.9, c. 1, 14 Temmuz 1950.
- _____ d.9, c. 3, 11 Aralık 1950.
- _____ d.9, c. 6 30 Mart 1951.
- _____ d.9, c. 6, 2 Nisan 1951.
- _____ d.9, c. 7, 7 Mayıs 1951.
- _____ d.9, c. 9, 11 Temmuz 1951.
- _____ d.10, c. 12, 8 Temmuz 1953.
- _____ d.9, c. 24, 21 Temmuz 1953.
- _____ d.9, c. 26, 11 Aralık 1953.
- _____ d.9, c. 26, 14 Aralık 1953.

_____ d.10, c. 7, 21 Mayıs 1955.

_____ d.10, c. 12, 6 Haziran 1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, d.7, c.15, 23 Şubat 1945.

_____ d.9, c. 29, 7 Mart 1954.

_____ d.9, c. 29, 8 Mart 1954.

_____ d.10, c. 1, 30 Haziran 1954.

_____ d.10, c. 12, 27 Haziran 1954.

_____ d.5, c. 11, 2 Mayıs 1955.

_____ d.10, c. 17, 26 Şubat 1956.

_____ d.11, c. 3, 4 Nisan 1958.

_____ d.11, c. 13, 18 Nisan 1960.

TC. Resmi Gazete, 26 Ocak 1940.

_____ 12 Kasım 1942.

_____ 7 Haziran 1943.

_____ 6 Haziran 1946.

_____ 18 Haziran 1946.

_____ 21 Şubat 1950.

_____ 24 Temmuz 1950.

_____ 17 Mart 1954.

_____ 8 Temmuz 1954.

_____ 8 Haziran 1956.

Demokrat Parti Programı, Ocak 1946.

C-)Kitap ve Makaleler

ABADAN, Yavuz (6 Şubat 1949), “Meclisteki Hadise”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (21 Haziran 1949), “DP Kongresi”, **Ulus Gazetesi**.

AĞAOĞLU, Samet (1967), **Arkadaşım Menderes**, Baha Matbaası, Ankara.

_____ (1993), **Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, İletişim Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz – TURGAY, Bedia (1976), **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Kronolojisi 1945 -1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (1994), **Modernleşme Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul.

_____ (2010), **Modernleşme Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul.

_____ (2005), “Demokrasiye İlk Adım”, Cumhuriyet Ansiklopedisi, c.1, İstanbul.

AKAN, Atalay (28 Ağustos 1950), “Memur ve Politika”, **Ulus Gazetesi**.

AKBAL, İsmail-AKINCI Mehmet (2013), “Türkiye’de Siyasal İktidar-Muhalefet İlişkilerinde Muhalefete Tahammülsüzlüğün Aynası: Basın ve Tasfiyeler, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletmeciliği Dergisi**, c. 9, S. 18, ss.31-49.

AKINCI, Abdulvahap (2014), “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: Nisan, ss.55-72.

AKTAN, Adnan (5 Mayıs 1950), “Ordu’da CHP Tam Gaz İle Çalışıyor”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

AKSAL, İsmail Rüştü (6 Kasım 1954), “Dünün İdealistleri Nerede?”, **Akis Dergisi**.

AKSOP, Necmi (15 Mayıs 1950), “İzmir’de Seçim 946’dan Bambaşka Şekilde Geçti”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

AKSOY, Muammer (15 Ekim 1958), “Muhalefetin Birleşmesi Zaruridir”, **Forum Dergisi**.

ALBAYRAK, Mustafa (2004), **Türk Siyasi Tarihinde DP (1946-1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara.

ALEMDAR, Korkmaz (1996), **İletişim ve Tarih**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

ANADOL, Cemal (2004), **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul.

APUHAN, Recep Şükrü (1997), **Öteki Menderes: Eski Milletvekili Gıyasettin Emre’den Hatıralar ve 27 Mayıs Olayı**, Timaş Yayınları, İstanbul.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1983), **Yeni İktidar-Yeni Dönem 1951-1954**, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

_____ (1991), **DP’nin Altın Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (1985), **Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (14 Mayıs 1955) “Bir Kedi ve Fare Hikâyesi”, **Akis Dergisi**.

ARSLAN, Ali (2004), **Kısır Döngü: Türkiye’de Üniversite ve Siyaset**, Truva Yayınları, İstanbul.

ARSLAN, Zehra (2013), “Siyasilerin Beyanlatları Çerçevesinde 27 Mayıs Darbesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.204, Mayıs-Haziran 2013, ss.33-81.

ARTVİNLİ, Fatih (2007), **Osman Bölükbaşı: Seraba Harcanmış Bir Ömür**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

ATATÜRK, Mustafa Kemal (1972), **Nutuk**, c.2, [y.y], İstanbul.

ATAY, Falih Rıfkı (10 Mayıs 1946), “Demokrat Parti Tamimi Üzerine”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (21 Haziran 1946), “Demokrat Parti’nin Beyanamesi”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (22 Eylül 1946), “Maddeler Yürürlüğe Girerken”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (18 Nisan 1947), “Şantajın Bir Sonu Gelmiştir”, **Ulus Gazetesi**.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1973), **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

_____ (1984), **Menderes’in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

_____ (1985), **İkinci Adam**, c. II, Remzi Kitabevi, İstanbul.

_____ (2007), _____.

_____ (2010), **Menderes’in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDIN, Ayşe (2014), “Demokrat Parti’nin Kuruluşunun İlk Yıllarında Parti İçinde Meydana Gelen Hizipleşme ve Müstakil Demokratlar Grubu”, **Tarih Okulu Dergisi**, S. 13, ss.269-288.

AVŞAR, B. Zakir-KAYA, Elif Emre (2012), “Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi”, **C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c.13, S. 2, ss.113-132.

AYSAL, Aziz (2003), **Siyasal İletişim**, Nobel Yayınları, Ankara.

BABAN, Cihat (1970), **Politika Galerisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

_____ (2009), _____.

BAĞLUM, Kemal (1991), **Anıpolitik 1945-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

BALKAYA, İhsan Sabri (2005), **Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.

BALTACI, Cemal-AKIN, Fehmi (2007), “1946 Üniversite Reformu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Isparta.

BARUTÇU, Ahmet Faik (1977), **Siyasi Anılar 1939-1954**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

_____ (4 Eylül 1954), “Bölünen Vatandaşlar”, **Akis Dergisi**.

BARUTÇU, İrem (2004), **Babıali Tanrıları**, Agora Yayınları, İstanbul.

BAŞGİL, Ali Fuat (y.t.y), **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Kubbealtı Yayınları.

_____ (y.t.y), **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

BAŞKURT, Cevat Fehmi-Güresin, Ecevit (18 Temmuz 1960), “İkinci Cumhuriyet’in İhtilal Meclis’i Üyeleri”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

BAYAR, Celal (1986), **Başvekilim Adnan Menderes**, Tercüman Yayınları, İstanbul.

_____ (1991), **Bir Darbenin Anatomisi 27 Mayıs İhtilali**, der. İsmet Bozdağ, Emre Yayınları, İstanbul.

_____ (1996), **Başvekilim Adnan Menderes**, der. İsmet Bozdağ, Karakuşak Basım Yayıncılık, İstanbul.

_____ (2010), _____Truva Yayınları, İstanbul.

BAYUR, Hikmet (13 Mart 1951), “İktidardakilerin Durumu Üzerine Serpilen Işıklar”, **Kudret Gazetesi**.

_____ (12 Kasım 1954), “Gençlik ve Siyaset”, **Akşam Gazetesi**.

BELEN, Fahri (1971), **Ordu ve Politika**, [y.y], İstanbul.

BERKES, Niyazi (1979), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

BERKSAN, Nazım (1960), **Tarafsız Konuşuyor Türk’ün Çilesi**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.

BİLA, Hikmet (1999), **CHP 1919-1999**, Doğan Kitap, İstanbul.

BİRAND, Mehmet Ali – DÜNDAR, Can – ÇAPLI, Bülent (1999), **Demirkırat**, Doğan Kitap, İstanbul.

BİRİNCİ, Ali (1990), **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, Dergah Yayınları, İstanbul.

BORATAV, Korkut (1988), **Türkiye’de İktisat Tarihi (1908-1945)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

BORATAV, Korkut (2002), **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara.

BOZDAĞ, İsmet (1991), **Demirkırat Aldatmacası**, Emre Yayınları, İstanbul.

_____ (1997), Menderes Menderes, Emre Yayınları, İstanbul.

BOZKURT, Veysel (1998), “Cumhuriyet Döneminde Bürokrasi-Siyasal Elit Halk İlişkileri: 1923-1960”, **Yeni Türkiye**, Eylül-Aralık, ss.3571-3577.

BÖLÜKBAŞI, Deniz (2005), **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, Doğan Kitap, İstanbul.

BURÇAK, Rıfki Salim (1979), **Türkiye’de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)**, Olgaç Matbaası, Ankara.

_____ (1998), **On Yılın Anıları 1950-1960**, Nurol Matbaacılık, Ankara.

BURGAÇ, Murat (2013), “1946 Seçimlerinde Propaganda”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları**, XIII/26 İzmir.

ÇAKMAK, Diren (2008), “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, **Akademik Bakış Dergisi**, c.2, S.3, ss.153-186.

ÇAKMAK, Fevzi (2015), “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mallarına El Konulması”, **History Studies**, S.7, ss.1-21.

ÇAVDAR, Tefik (2003), “Demokrat Parti”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.8, İletişim Yayınları, Ankara.

ÇAYLAK, Âdem-GÖKTEPE, Cihat (2009), **Osmanlıdan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara.

ÇAYLAK, Adem (2007), “1946-1950 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasinin Alınış Olduğu Biçim”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 62, ss.17-42.

ÇELİKBAŞ, Fethi (9 Nisan 1955), “Meclis Çalışmaları” **Akis Dergisi**, Ankara.

ÇETİNER, Yılmaz (2006), **Nefes Nefese Geçen Bir Ömür**, Epsilon Yayınları, İstanbul.

ÇETİNKAYA, Selma (2016), “Ahmet Emin Yalman Suikastı ve Etkileri”, **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, Tekirdağ, 42-57.

DAVER, Abidin (13 Temmuz 1950), “Matbuat Hürriyeti”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

DEMİR, Şerif (2010), **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul.

DEMİRER, Mehmet Arif (1995), **6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayınevi, İstanbul.

DEMİREL, Ahmet (1994), **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İletişim Yayınları, İstanbul.

DEMİREL, Taner (2011), **Türkiye'nin Uzun On Yılı (Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

DERBİL, Süheyp (15 Mayıs 1953), “Emekliye Ayırma”, **Ulus Gazetesi**.

DİKİCİ, Ali (2012), “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler” **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S. 10, ss.77-104.

DOĞAN, Avni (1964), **Kuruluş, Kurtuluş ve Sonrası**, Dünya Yayınları, İstanbul.

DURGUN, Şenol (2002), “Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset”, **Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Özel Sayısı**, Ankara, ss. 83-102.

DURSUN, Davut (2001), **27 Mayıs Darbesi Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler**, Seher Yayınları, İstanbul.

DÜNDAR, Can (20 Temmuz 2008), “9 Subay Olayı”, **Milliyet Gazetesi**.

EKİNCİKLİ, Mustafa, (2012), “Türk Demokrasi Kültürü'nün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu”, **Akademik Bakış Dergisi**, c.6, S.11, ss.151-163.

ERDEM, Çiğdem (20139, “Tek Parti Döneminde Muhalefet Algısı: Serbest Cumhuriyet Fırkası Hareketi Üzerinden Bir İnceleme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c. 15, S.1, Ankara, ss.1-22.

ERDEMİR, Sabahat (1961), **Milli Birliğe Doğru**, [y.y], Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa (1996), **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitapevi, Ankara.

ERER, Tekin (1964), **On Yılın Mücadelesi**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.

ERGİN, Feridun, (23 Mart 1957), “Partilerarası Münasebetler”, **Akis Dergisi**.

ERİM, Nihat (30 Mayıs 1946), “Demokrasi Gaye Midir?, Vasıta Mıdır?”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (6 Temmuz 1946), “Sıkıntıları Sömürüyorlar”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (19 Aralık 1946), “Meclis’i Terk etmek Vazifeden Kaçmaktır”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (7 Ocak 1947), “Demokrat Parti Kurultayı”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (12 Ocak 1947), “DP Kurultayı Dağıldıktan Sonra”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (15 Ocak 1947), “Büyük Meclis Zor Kabul Edemez”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (26 Ocak 1947), “Gerçek Hukuk Devleti”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (29 Ocak 1947), “Apaçık Konuşuyoruz”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (13 Nisan 1947), “BMM Çalışmaya Başlarken”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (2005), **Günlükler 1925- 1979**, c.1, İstanbul.

_____ (26 Ağustos 1950), “DP Başkanı’nın Son Demeci Karşısında”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (30 Aralık 1950), “Niçin İsrar Ediyoruz”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (21 Mayıs 1951), “Laik Cumhuriyet”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (21 Nisan 1952), “Çokluk İstibdadı”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (15 Mayıs 1953), “25 Yılda Emeklilik”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (13 Aralık 1953), “Totaliter Rejime Doğru”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (21 Şubat 1954), “Zincirli Basın”, **Yeni Ulus Gazetesi**.

_____ (25 Mart 1954), “Siyasi Dürüstlük”, **Yeni Ulus Gazetesi**.

_____ (1 Nisan 1954), “DP Tam Totaliterliğin Eşiğindedir”, **Yeni Ulus Gazetesi**.

_____ (2 Ocak 1955), “Muhalefet ’in Yeni Metodu Ne olmalıdır”, **Halkçı Gazetesi**.

_____ (6 Şubat 1955), “Partiler arası Münasebetler Nasıl Düzelir”, **Halkçı Gazetesi**.

ERKMEN, Necmi, (30 Nisan 1950), “Dört Senenin Bursa’da Yarattığı Eser”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

EROĞUL, Cem (2003), **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara.

ERYILMAZ, Bilal (1997), “Bürokrasi ve İktidar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S.13, Ankara, ss.15-22.

ESİRCİ, Şükrü (1967), **Menderes Diyor Ki, Birinci Kitap (7 Ocak 1946- 14 Mayıs 1950)**, Demokrasi Yayınları, İstanbul.

ETE, Muhlis (6 Kasım 1954), “Gençlik Siyasetle İlgilenmelidir”, **Akis Dergisi**.

EVLİYAGİL, Necdet (3 Mayıs 1950), “Terane”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

FAİK, Bedii, (7 Haziran 1950), “Allahüekber”, **Milliyet Gazetesi**.

FENİK, Mümtaz Faik (17 Eylül 1946), “Tefsire Tabii Hürriyet”, **Vatan Gazetesi**.

_____ (25 Aralık 1946), “Anlaşma İmkânları Var mıdır?”, **Vatan Gazetesi**.

_____ (9 Şubat 1949), “İktidar Hep Kendi Lehine Yontuyor”, **Zafer Gazetesi**.

_____ (7 Haziran 1950), “İnkılaba Sadakat ve Vicdan’a Hürriyet”, **Zafer Gazetesi**.

_____ (21 Haziran 1950), “Askerlikte Büyük İnkılap”, **Zafer Gazetesi**.

_____ (15 Temmuz 1950), “Bırakınız Söylesinler Bırakınız Yazsınlar”, **Zafer Gazetesi**.

_____ (9 Mart 1954), “Evvvela Vatandaş Şeref ve Haysiyeti Korunacaktır”, **Zafer Gazetesi**.

_____ (5 Kasım 1954), “Bu Nümayişlere Göz Yummayız”, **Zafer Gazetesi**.

_____ (7 Kasım 1954), “Hükümete Karşı Bir Nümayiş Suçtur”, **Zafer Gazetesi**.

Gazetesi.

FENİK, Adviye (10 Mayıs 1950), “Demokrat Partiye Niçin Oy Vereceğiz?”, **Zafer Gazetesi**.

FEYZİOĞLU, Turhan (18 Ocak 1958), “İlim Adamı ve Hürriyet”, **Akis Dergisi**.

_____ (16 Haziran 1959), “Çoğunluk Tahakkümü ve Demokrasinin Kaleleri”, **Akis Dergisi**.

GEVGİLLİ, Ali (1987), **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

GİRİTLİOĞLU, Fahir (1965), **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii**, c.1. Ankara.

GOLOĞLU, Mahmut (1982), **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

HALE, William (1996), **1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Hil Yayınları, İstanbul.

HEKİMOĞLU, Müşerref (1975), **27 Mayıs'ın Romanı**, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

HEPER, Metin (1974), **Bürokratik Yönetim Geleneği: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Gelişimi ve Niteliği**, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.

İnönü'ye Atılan Taş ve Akisler (1959), Rüzgârlı Matbaası, Ankara.

ILICAK, Nazlı (1977), **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor**, Kervan Kitapçılık, İstanbul.

İNAN, Süleyman (2004), "Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c. 13, S. 1, ss. 50-66.

İNÖNÜ, İsmet (3 Aralık 1956), "Üniversite Muhtariyeti", **Ulus Gazetesi**.

_____ (1 Haziran 1956), "Uyandırma", **Ulus Gazetesi**.

_____ (3 Şubat 1958), "Hüseyin Nail Kubalı'nın Vekâlet Emrine Alınması", **Ulus Gazetesi**.

İPEKÇİ, Abdi- Coşar, Sami (1965), **İhtilalin İcyüzü**, Uygun Yayınevi, İstanbul.

KABACALI, Alpay (Ocak 1987), "Milli Şef Döneminin Örtülü Sansürü", **Tarih ve Toplum Dergisi**, S.38, ss.19-21.

_____ (1990), **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, Gazeteler Cemiyeti Matbaası, İstanbul.

_____ (1998), **Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basım Sanayii**, Cem Ofset, İstanbul.

KAPANİ, Münci (15 Ekim 1957), “Hangi Şartlar Altında Seçimlere Giriyoruz”, **Forum Dergisi**.

KARACAN, Ali Naci (24 Mayıs 1950), “Menderes Kabinesi”, **Milliyet Gazetesi**.

_____ (25 Mayıs 1950), “Muhalefet Mutlak Bir Zaruret Değildir”, **Milliyet Gazetesi**.

_____ (2 Haziran 1950), “Müdafaaya Geçen Muhalefet Partisi”, **Milliyet Gazetesi**.

_____ (3 Haziran 1950), “Şahane Blöf”, **Milliyet Gazetesi**.

_____ (6 Haziran 1950), “Arapça Ezan Meselesi”, **Milliyet Gazetesi**.

_____ (10 Temmuz 1950), “Bir Basın Kanunu’na Lüzum Yoktur”, **Milliyet Gazetesi**.

_____ (27 Temmuz 1951), “Atatürk Kanunu”, **Milliyet Gazetesi**.

_____ (11 Eylül 1951), “ Seçimi Hangi Parti Kazanacak”, **Milliyet Gazetesi**.

_____ (25 Nisan 1954), “Ayıptır Efendiler”, **Milliyet Gazetesi**.

KARAKUŞ, Emin (1977), **40 Yıllık Bira Gazeteci Gözü ile İşte Ankara**, Hür-Yay, İstanbul.

KARANİS, Fikri (1994), **Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi**, Ajans Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Fevzi Lütfü, (3 Şubat 1947), “Hilmi Uran’a Cevap”, **Vatan Gazetesi**.

_____, (16 Mart 1956), “Kabahat Hep Gazetecilerde İmiş”, **Dün Ve Bugün**.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1968), **Politikada 45 Yıl**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (2013), **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KARPAT, Kemal (1967), **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Yayıncılık, İstanbul.

_____ (1992), **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayınları, İstanbul.

_____ (1996), **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayınları, İstanbul.

KAYA, Ayşe Elif Emre (2010), “Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, S.39, ss.93-118.

_____ AVŞAR Zakir (2012), “Türk Basınında Eugene Pulliam Olayı”, **Erciyes İletişim Dergisi**, c. 2, S. 4, ss. 24-38.

KAYIŞ, Yasin (2008), “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, **ÇTTAD**, S.16, ss.379-419.

KAYRA, Cahit (1995), **1938 Kuşağı Olaylar, İnsanlar, Anılar**, Cem Yayınları, İstanbul.

KAYRA, Cahit (2015), **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

KEPENEK, Yakup (1984), **Türkiye Ekonomisi- Gelişimi- Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla**, Savaş Yayınları, Ankara.

KILINÇKAYA, Derviş (2012), “Serbest Cumhuriyet Fırkasının Toplumsal Tabanı ve Cumhuriyet Halk Partisi”, **CTAD**, S. 15, ss. 3-18.

KİLİ, Suna (1976), **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler (Siyaset Bilimi Açısından Bir Değerlendirme)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KOLOĞLU, Orhan (1994), **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KUBİLAY, Çağla (2014), “Demokrat Parti Döneminde Basında İspat Hakkı Tartışmaları”, **İletişim Araştırmaları Dergisi**, c.12, Ankara.

MARDİN, Şerif (1992), **Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (1997), “Türk Siyasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Siyaset Süreklilik ve Değişim**, Der Yayınları, İstanbul.

_____ (15 Mart 1959), “Ana Hedefler ve Ötesi”, **Forum Dergisi**.

MENDERES, Adnan (19 Mayıs 1946), “Teessür Verici Bir Manzara” **Vatan Gazetesi**.

_____ (23 Mayıs 1946), “Demokrat Parti’nin Bariz Vasfı”, **Vatan Gazetesi**.

_____ (22 Haziran 1946), “Ulus Gazetesindeki Bir Cevap Münasebetiyle”, **Vatan Gazetesi**.

_____ (28 Ocak 1947), “Açık Konuşma Zarureti”, **Vatan Gazetesi**.

_____ (25 Ocak 1947), “İdareciler Kongresi’nin Asıl Manası”, **Vatan Gazetesi**.

_____ (28 Ocak 1947), “Açık Konuşma Zarureti”, **Vatan Gazetesi**.

_____ (18 Ocak 1950), “Bir Nutuk Vesilesiyle”, **Zafer Gazetesi**.

MENDERES, Aydın (2012), **Babam ve Ben**, Ufuk Yayınları, İstanbul.

METE, Orhan (1947) **Bütün Tafsilat ve Akisleri ile Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi**, Ticaret Dünyası Matbaası, İstanbul.

MUMCU, Uğur (1994), **İnkılap Mektupları**, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Müstakil Demokratlar (1948), **Demokrat Parti'nin Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildir**, İstanbul.

NADİ, Nadir (16 Haziran 1945), “”Ellinci Madde”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

_____ (9 Eylül 1946), “Hükümetin Yeni Kararı”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

_____ (Nisan 1950), “Hatay’da Muhalefet”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

_____ (7 Haziran 1950), “Ezan”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

_____ (25 Kasım 1952), “Sağı Okşarken”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

_____ (24Nisan 1956), “Bir Tebliğ Üzerine”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

_____ (1964), **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.

NASKALİ, Emine Gürsoy, (2007), **6/7 Eylül Olayları Davası**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

OKYAR, Ali Fethi (1987), **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü**, İstanbul.

ORAL, Fuat Süreyya (1973), **Cumhuriyet Basın Tarih 1923-1973**, Yayınevi Yayınları, Ankara.

ÖZALPER, Mehmet (2014), “Bir Muhalefet Partisi'nin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 2, S.1, ss.117-136.

ÖNDER, Ayhan (1967), **Türk Ceza Kanunu**, Sermet Yayınevi, İstanbul.

ÖZBUDUN, Ergun (1975), **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

ÖZDAĞ, Ümit (1991), **Ordu- Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

ÖZDAĞ, Ümit- GÜNEY, Çetin (2002), “İnönü Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri”, **Türkler**, c.16, Ankara.

_____ (2004), **Menderes Döneminde Türkiye’de Ordu-Siyaset**, Boyut Yayınları, İstanbul.

ÖYMEN, Örsan (28 Ağustos 1986), “Bir İhtilal Daha Var”, **Milliyet Gazetesi**.

ÖZDEMİR, Hikmet (1994), **Rejim ve Asker**, İz Yayıncılık, İstanbul.

ÖZDEMİR, Yavuz-AKTAŞ, Elif (2011), “Halkevleri 1932’den 1951’e”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 45, Erzurum, ss.235-262.

ÖZKAN, Selçuk-TEMİZER, Abidin (2009), “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.9, ss.319-325.

ÖZTÜRK, İbrahim Mert (2013), “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 32, S. 54, ss.136-166.

ÖZTÜRK, Metin (1993), **Türkiye’de Asker ve İktidar**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

PARASIZ, İlker (1982), **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Ankara.

PAYASLI, Volkan (2014), “Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)” **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 28, ss.149-171.

PİRİNÇCİOĞLU, Fethi (3 Mayıs 1950), “İstanbul’da Yapılan Mitinglerin Bilançosu”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

POLATKAN, Salih (1981), **Askeri ve Siyasi Yönleri ile Mareşal Fevzi Çakmak**, Önsöz Basım ve Yayıncılık, Ankara.

SADAK, Necmettin (9 Eylül 1946), “Milli Ekonomi Sahasında İlk Ehemmiyetli Adımlar”, **Akşam Gazetesi**.

_____ (22 Aralık 1946), “Bir Demokrat Partili Düşüncesiyle Dahi”, **Akşam Gazetesi**.

_____ (28 Ocak 1947), “Demokratik- Antidemokratik”, **Akşam Gazetesi**.

SAFA, Peyami (6 Haziran 1951), “Vakitsiz İktidar”, **Ulus Gazetesi**.

SALMAN BOLAT, Bengül-DEMİRASLAN Tekin (2013), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 53, ss.29-60.

SARIBAY, Ali Yaşar (2001), **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, İstanbul.

SARIÇİZMELİ (30 Temmuz 1950), “Ben Davası”, **Zafer Gazetesi**.

SAROL, Mükerrerem (2013), **Bilinmeyen Menderes**, İnkılap Kitapevi, Ankara.

SUNAR, İlkay (1984), “DP ve Popülizm”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 8, İletişim Yayınları, İstanbul.

ŞAHİN, Gencay (1996), “Cumhuriyet Bürokrasisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.2. ss.298-308.

ŞAYLAN, Gencay (1986), **Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasi İdeoloji**, Verso Yayınları, İstanbul.

ŞEFİK, Eşref (2 Mayıs 1950), “Kırklareli’nde Feci Bir Dayak Hadisesi”, **Cumhuriyet Gazetesi**.

TAHTAKILIÇ, Ahmet (1989), **Dönüşü Olmayan Yol**, Akademik Matbaası, Ankara.

TAŞPINAR, GÜL Tuba (2005), “Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisi’nin Yeri”, **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S. 8, ss.15-28.

TC. Başbakanlık (1966), **1950-1965 Milletvekili ve 1961-1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları**, DİE, Ankara.

TDK, **Türkçe Sözlük** (1998), Ankara.

TELLAL, Erel (2000), **Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.

TEVETOĞLU, Fethi (1967), **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetleri 1910-1960**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

TOKER, Metin (1966), **İsmet Paşa İle 10 Yıl (1954-1957)**, c.1, Akis Yayınları, Ankara.

_____ (1990), **Demokrat Parti’nin Altın Yılları (1950-1954)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (1970), **Tek Parti’den Çok Parti’ye 1944-1950**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

_____ (1991), **Demokrat Parti Yokuş Aşağı 1954-1957**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (1991), **Demokrasi’den Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (1 Şubat 1999), “Hiç Kimse Türkiye’de Askeri Müdahale Beklemesin”, **Milliyet Gazetesi**.

_____ (5 Şubat 1955), “Yumuşamaya Dair”, **Akis Dergisi**.

_____ (2 Kasım 1957), “Mahkûm Edilen Sistem”, **Akis Dergisi**.

_____ (25 Ekim 1958), “Mühim”, **Akis Dergisi**.

TOPUZ, Hıfzı (1973), **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TÖKİN, Hüsrev (1965), **Türkiye’de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşünce’nin Gelişimi**, Elif Yayınevi, İstanbul.

TUTUM, Cahit (1972), **Türkiye’de Memur Güvenliği**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayınları, Ankara.

TUNA, Işıl (2016), **Zeki Erataman’ın Siyasetçi Kimliği ve Yassıada’da Yargılanması**, Libra Yayınevi, İstanbul.

_____ (2015), “Verilişinin 70. Yılında Demokratikleşme Belgesi Olarak Türk Siyasal Hayatında Dörtlü Taktik”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XV/30, ss.203-219.

_____ (2015), “Demokrat Parti Döneminde Çalışma Hayatına Yönelik Düzenlemeler (1950-1960)”, **Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.13, Adıyaman, ss.473-491.

TUNA, Taşkın (2002), **Adnan Menderes’in Günlüğü**, Şule Yayınları, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer (1952), **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.

_____ (1995) _____ Arba Yayınevi, Ankara

_____ (1998), **İslamcılık Cereyanı**, c. III, Yenigün Basımcılık, İstanbul.

_____ (2003). **İslamcılık Akımı**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TUNÇAY, Mete (1983), “Siyasal Gelişimin Evreleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (1995), “Siyasi Tarih 1908-1980”, **Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908-1980)**, Cem Yayınevi, İstanbul.

TURAN, İlhan (2002), **İsmet İnönü ve Tek Dereceli Seçimler**, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara.

TURAN, Şerafettin (1999), **Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (1938- 1950) Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Bilgi Yayınları, İstanbul.

_____ (2003), **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi, Kişiliği**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

TUTUM, Cahit (1982), **Türkiye’de Memur Güvenliği**, Sevinç Matbaası, Ankara.

TURGUT, Nükhet (1984), **Siyasal Muhalefet** Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.

TÜRENÇ, Tufan (2 Eylül 2009), “Kırşehir’in Öyküsü”, **Hürriyet Gazetesi**.

ULAY, Sıtkı (1969), **Harbiye Silah Başına**, Ticaret Limited Şirketi Yayınları, Ankara.

US, Asım (20 Mayıs 1945), “Gençliğin Bayramı”, **Vakit Gazetesi**.

_____ (7 Ocak 1947), “Demokrat Parti’nin Genel Kongresi”, **Vakit Gazetesi**.

URAN, Hilmi (1969), **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

YALÇIN, Hüseyin Cahit (10 Eylül 1946), “Son İktisadi Tedbirler”, **Tanin Gazetesi**.

_____ (8 Nisan 1947) , “Kısmi Seçimlerin Ehemmiyeti”, **Tanin Gazetesi**.

_____ (22 Ekim 1948), “Seçim Dersi”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (6 Mart 1950), “Seçimlere Girmemek Tehdidi”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (9 Eylül 1951), “Gözü Kapalı Oy Verme”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (25 Şubat 1954), “Ağızlara Kilit”, **Yeni Ulus Gazetesi**.

_____ (3 Temmuz 1955), “Muhalefet Gene Beğenilmiyor”, **Ulus Gazetesi**.

_____ (28 Eylül 1956), “Muhالیfler Neden Birleşmiyor”, **Ulus Gazetesi**.

YALÇIN, Soner (2005), **Efendi**, Doğan Kitap, İstanbul.

YALMAN, Ahmet Emin (17 Aralık 1946), “İktidar Mevkii Feragat Yeridir”, **Vatan Gazetesi**.

_____ (1970), **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c. 4, Rey- Yayınları, İstanbul.

YAŞAR, Beril (2014), “Demokrat Parti’de Parti İçi Demokrasi (1946-1960)”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.18, İzmir, ss.503-541.

YAVI, Ersal (2003), **İhtilaller-Subaylar**, Yazıcı Yayınevi, İzmir.

YEŞİL, Ahmet (1998), **Türkiye’de Çok Partili Hayat Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

YILDIZ, Nuran (1996), “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.51, S.1, ss.481-506.

YURTSEVER ATEŞ, Nevin (1994), **Türkiye Cumhuriyeti Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul.

YÜCEL, Serhan (2001), **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul.

_____ (2002), “Menderes Dönemi 1950-1960”, **Türk Tarihi Ansiklopedisi**, c. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Yüksek Adalet Divanı Kararları (2007), 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

ZÜCHER, Erik Jan (2003), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, Ankara.

D-)Tezler

AKBALIK, Hakan (2006), **1946- 1950 Döneminde CHP'nin Seçim Çalışmaları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

AKIN, Fehmi (2004), **Türkiye’de Çok Partili Düzgeye Geçiş Sürecinde Demokrat Parti- Cumhuriyet Halk Partisi İlişkileri 1946-1947**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ALÇORA, Engin (1981), **Türkiye’de Siyasal Parti Propagandası 1946-1960**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ARIKAN, Ayhan (1999), **1957-1961 Dönemi Türkiye’de Basın’ın Durumu ve Basın İktidar İlişkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BAŞ, Arda (2006), **Ortadoğu Krizleri ve Türkiye (1950-1958)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

BAYRI, Hakan (1998), **Demokrat Parti Döneminde İktidar-Muhalefet İlişkileri (1950-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

COŞKUN, Cüneyt (2010), **Michel Foucault: Özne ve İktidar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

ÇELİK, Halil (1988), **Askeri Müdahaleler ve Basında Haber Dağılımı (27 Mayıs 1960 Öncesi- Sonrası Dönem)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DOĞAN, Halit Murat (2013), **Türkiye’de Siyasal İktidar-Bürokrasi İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

FIRAT, Çağlar (2015), **Zafer ve Ulus Gazeteleri Örneğinde Türkiye’de İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Basın (1957-1961)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

GÖKKAYA, Kürşat (1993), **Türk Siyasi Tarihinde Muhalefet Hareketleri ve Bir Örnek: CHP Muhalefeti 1950-1960**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

GÖKÜŞ, Mehmet (1999), **Demokrat Parti Döneminde Bürokrasi Siyasal İktidar İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

GÖZCÜ, Alev (2006), **Serbest Cumhuriyet Fırkasının Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

GÜDER, Suat (2014), **10. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un Hayatı ve Genelkurmay Başkanlığı Döneminde DP-Ordu İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

GÜN, Önder (2006), **27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi 18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonu Kurulması ve Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÜRCAN, Gürhan (2006), **6 Eylül 1955 Olayları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

HOCAOĞLU, Baran (2008), **İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar ve Muhalefet İlişkileri (1908-1913)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İNAN, Süleyman (2002), **Muhalefette Adnan Menderes 1945-1950**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

KAHRAMAN, Ali Eren (2015), **27 Mayıs Askeri Darbesi'nde Ordu-Üniversite İlişkisi ve Bunun Eğitime Yansımaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

KİRMAN, Emin (2006), **Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

KÖKSAL, Ahmet (2004), **Türk Siyasi Hayatında Osman Bölükbaşı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

ÖZTÜRK, Ahmet (1996), **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde 1945-1960 Siyasi İktidar Basın İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZTÜRK, Osman Metin (1987), **Türkiye'de Silahlı Kuvvetler ve Siyaset**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SARIÇOBAN, Gülay (2005), **Çok Partili Hayata Geçişte İktidar Muhalefet İlişkileri (1946-1950)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara.

TAN, Mehmet, (2008), **Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YETİM, Fahri (2006), **Ulus ve Zafer Gazeteleri’nin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1957-1960)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

E-)Gazete ve Dergiler

Akis Dergisi

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Demokrat İzmir Gazetesi

Dün ve Bugün Dergisi

Dünya Gazetesi

Forum Dergisi

Halkçı Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Kim Dergisi

Kudret Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Tan Gazetesi

Tanin Gazetesi

Tarih ve Toplum

Tasvir Gazetesi

Son Posta Gazetesi

Son Telgraf Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vakit Gazetesi

Vatan Gazetesi

Yeni Asır Gazetesi

Yeni İstanbul Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi

Yeni Ulus Gazetesi

Zafer Gazetesi

Zaman Gazetesi

F-) İnternet Siteleri

<https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm>

Erişim Tarihi: 19 Mart 2016.

<https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim-sonuclari/secim3-tr.pdf>

Erişim Tarihi: 25 Eylül 2016.

<https://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-74/torosların-tepesinde-bir-demokrasi--destanı-aslanköy-olayı-> Erişim Tarihi: 25 Eylül 2016.

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/viewFile/5000053803/5000051119>

Erişim Tarihi: 6 Mart 2017.

<http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/1957>

Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2017.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.593ff724ac2644.57728539

Erişim Tarihi: 1 Haziran 2017.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında İstanbul’da doğan Işıl Tuna ilköğrenimini Dr. Refik Saydam İlköğretim Okulunda, lise öğrenimini ise Bakırköy Gürlek Nakipoğlu Lisesinde tamamladı. 2010 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2011 yılında Bahçeşehir Üniversitesi’nde Pedagojik Formasyon Sertifikası programına katıldı. 2012 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden “Necmettin Erbakan’ın Siyasi Hayatının Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi” isimli tezi ile yüksek lisansını tamamladı.

Işıl Tuna’nın uluslararası sempozyumlarda sunulmuş bildirileri ve akademik makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca Önce Vatan gazetesinde yakın tarih konularında yazıları yayınlanmaktadır. İngilizce bilmektedir.

Yayınlanmış Kitapları:

TUNA, Işıl (2016), Zeki Erataman’ın Siyasetçi Kimliği ve Yassıda’da Yargılanması, Libra Yayınevi, İstanbul.